

تصوير ابو عبد الرحمن الكوردي

عه تا قه ره داخی

منتدی إقرأ الثقافی

مکتبە ئێزیدی - کوردی - فارسی

www.iqra.ahamontada.com

گوتاری
ناسیۆنالیزمی
کوردی

گوتاری ناسیونالیزی کوردی

عه تا قه رمداخ

به رگی یه که م

سلیمانی - ۲۰۰۷

ناوی کتیب : گوتاری ناسیونالیستی کوردی

بابەت : لیکۆڵینهوه

ناوی نووسەر : عەتا قەرەداخی

تایپ و نه‌خشه‌سازی : فهره‌ی‌ی‌ن‌ع‌م‌زیز بابا

به‌رگ : سه‌یوان سه‌ع‌دی‌ان

سالی چاپ : ۲۰۰۷

نۆره‌ی چاپ : یه‌که‌م

ژماره‌ی سپاردنی (۹۸۳) ی سالی ۲۰۰۷ ی تراوه‌تی

تیراز : ۱۵۰۰ دانه

نرخ : ۷۵۰۰ دینار

چاپ و بلازک‌ردنه‌وه : چاپخانه‌ی ره‌نج

ناوەرۆك:

- ۷ پېشەكى -
- ۱۱ ۱- گوتارى كوردى
- ۳۳ ۲- گوتارى كوردى ئە شىكسى ئايىنى زىردىشتىدە
- ۴۵ ۳- گوتارى كوردى ئە سەردىمى مېرئىشېنەكاندا
- ۷۳ ۴- گوتارى كوردى ئە سەردىمى نۆزدىيەمدا
- ۸۳ ۵- گوتارى كوردى و گوتارى تەسەف
- ۹۳ ۶- گوتارى ئەدەبى ئە سەردىمى ياباندا
- ۱۰۳ ۷- گوتارى مېرئىشېنە ئەردەلان
- ۱۱۵ ۸- گوتارى مېرئىشېنە سۇران
- ۱۲۵ ۹- گوتارى كوردى ئە سەردىمى شىخ عوبەيدىللاي ئەھرىدا
- ۱۴۷ ۱۰- حاجى قادىر كۆيى و وھىمى گوتارى كوردى
- ۱۶۳ ۱۱- رۇژنامەى كوردستان و گوتارى ئەتەوئى كوردى
- ۱۷۷ ۱۲- كورد تەعارۇن و تەرىقى جەمئىيەتى و گوتارى كوردى
- ۱۸۹ ۱۳- راپەزىنى سالى ۱۹۱۴ى بەتلىس و گوتارى كوردى
- ۱۹۷ ۱۴- گوتارى كوردى ئە سالانى جەنگى يەكەمى جېھاندا
- ۲۰۷ ۱۵- گوتارى كوردى ئە سەروپەندى كۇتايى ھاتى جەنگى يەكەمدا
- ۲۱۷ ۱۶- شەرىف پاشا ناسىونالىستىك ئە دىرومى واقع

۱۷. شوقنی شیخ عەبدولقادر نەهری نە گوتاری کوردیدا ۲۲۹
۱۸. عەبدولرەزاق بەدرخان ناسیونالیستیک نە وەھمدا ۲۳۹
۱۹. گوتاری بزوتنەومی سەکۆی شکاک ۲۴۹
۲۰. گوتاری راپەرینی شیخ سەعیدی پیران ۲۶۱
- ۲۱- راپەرینی ناگری داخو گوتاری کوردی ۲۷۳
۲۲. گوتاری شیخ عەبدولسەلامی یارزانی ۲۸۵
۲۳. گوتاری راپەرینەکە ی سەید رەزای دێرسیم ۲۹۷
۲۴. گوتاری سەردار رەشید نەردەلان ۳۰۷
۲۵. گوتاری راپەرینەکانی شیخ مەحمودی بەرزنجی ۳۲۵
۲۶. سروشتی گوتاری شیخ مەحمود نە روخانی حوکمداری یەکەمەو ۳۶۹
۲۷. گوتاری شیخ مەحمود نە دەورەیی سێهەمی حوکمداری یەکەمەو ۳۹۷
۲۸. گوتاری کۆماری مەهاباد ۴۱۷
۲۹. کورد؛ کۆمەڵگای داخراو و گوتاری خواستراو ۴۵۷
۳۰. کورد؛ گوتاری تووندوتیژی و کەلتوری داخراو ۴۸۹

پیشگی:

خوێنه‌ری خۆشه‌ویست ئهم کۆمه‌له‌ بابته‌ی له‌م کتێبه‌دا به‌ پێکه‌وه‌ هه‌ڵده‌ده‌ن
ئاخاوتنی گوتاری کوردی بکه‌ن، هه‌لبه‌ت ده‌بێ ئه‌وه‌ش بێم لێره‌دا مه‌به‌ست له
گوتار (Discourse) یان (خطاب)ه‌، نه‌ك وه‌ یان (خطبة). که‌ وه‌ ئێمه‌ لێره‌دا
ده‌مانه‌وێت قسه‌ له‌سه‌ر بابته‌یک بکه‌ین که‌ له‌ ساده‌ترین پێناسه‌یدا پێکهاته‌یه‌کی
زمانی نووسراوه‌ یان تۆمارکراوه‌ که‌ ده‌بێ بارگای کره‌بێت به‌ فیکر، مه‌عریفه‌،
جیهانبینی. کاتی باسی گوتاری نه‌توه‌یی ده‌که‌ین ده‌بێ ئه‌و گوتاره‌ هه‌لگری فیکرو
مه‌عریفه‌و جیهانبینی نه‌توه‌یی بیت.

دیاره‌ هه‌ر گوتاریک کۆمه‌لیک ره‌گه‌زو توخمی بنیانبه‌رو به‌ره‌مه‌یتی هه‌یه‌.
به‌گۆڕه‌ی گوتاری کوردیش هه‌مان بۆچوون راسته‌ یان به‌شێوه‌یه‌کی تر ناشیت له
بۆشایداو به‌ی بوونی ره‌گه‌زو پێکهینه‌ره‌کانی گوتار، باس له‌ بوونی گوتاری کوردی
بکریت، به‌لام دیاره‌ زۆریکی ئه‌و ره‌گه‌زو توخمانه‌ له‌ بوونی کورد خۆیدا
ئاماده‌بوونیان هه‌یه‌، که‌ سه‌ره‌کی ترین ره‌گه‌زی هه‌ر گوتاریک زمانه‌. راسته‌ زمانی
کوردی هه‌تا ئێستا له‌ ئاستی زمانی ناوچه‌یی و دایه‌لیکتی جۆراوجۆردا ماوه‌ته‌وه‌و
زمانی یه‌کگرتوو یان زمانی ستانده‌ر پێکنه‌هاتوه‌، به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئهم زمانه‌
بوونی خۆی پاراستوه‌و له‌ به‌ره‌مه‌یتانی گوتاریکدا که‌ پێشتر ئێمه‌ به‌ گوتاری
مانه‌وه‌ ناومان برده‌وه‌ توانیویه‌تی به‌جۆریکی ساده‌ به‌رگری له‌ بوون و مانه‌وه‌ی
خۆی بکات، هه‌رچه‌نده‌ ده‌شی وای بۆ بچین هه‌ر چۆن ده‌وله‌ت نه‌توه‌ه‌ دروست
ده‌کات، به‌ هه‌مان شێوه‌ هه‌ر ده‌وله‌تیش زمانی یه‌کگرتوو نه‌توه‌یی دروست
ده‌کات، به‌ واتایه‌کی دی له‌ دروستکردنی نه‌توه‌دا زمانی یه‌کگرتوو نه‌توه‌ش
دروست ده‌کات، دیاره‌ ئێمه‌ ده‌زانین ئێستا زمانی کوردی هه‌یه‌و ئاخاوتنی
پێده‌که‌ینو پیتی ده‌نووسین. به‌لام نه‌بوونی زمانی یه‌کگرتوو هه‌ر چۆن هۆکاریکی

لاوازی که سیتی نه ته وه یی نیته و ناسیۆنالیزمی کوردیی به هه مان شیوه به کیکه له
 کۆسپه کانی بهرده م گوتاری نه ته وه یی کوردی، ههروه که له لایه کی تره وه ناشیت
 گوتاری نه ته وه یی له دهروه یی ناسیۆنالیزم باس بکریته که لیته ده گوتاری
 نه ته وه یی هه لگری مانا و ده لالات و جیهانیینی نه ته وه بیانه یه چس له ناستی
 نه نفۆلۆزیانه دا چس له ناستی سیاسی و ستراتیژیدا، به واته کاتی باس له ناسیۆنالیزم
 ده که مین ده بی نه وه مان له لا ناشکراییته که ناستی هه ره که می پرۆژه یی ناسیۆنالیزم
 دروستکرنی ده ولته یی نه ته وه یه . راسته لیته وه له وێ به کاریگری هه ره وه گوتاری
 ئینته رناسیۆنالیزمی مارکسی و ئایینی له عقلی کوردیدا پرۆژه یی ناسیۆنالیزم گوتاری
 نیگه تیفی به سه ردا هاتوه و له بری پرۆژه یی دروستکرنی ده ولته یی نه ته وه، پرۆژه یی
 پیکه وه ژیا نی نه ته وه و ئینتی که جیاوازه کان هاتوته ئاراه، نه ویش له ژیر دروشمی
 دیموکراسی بۆ ولات و ئۆتۆنۆمی بۆ گه لی کورد یان له ژیر دروشمی هه موومان بری
 دینین و په یوه سته بوونی ئایینی به هیزتره له په یوه سته بوون و ئینتیما ی نه ته وه یی،
 بۆیه هه موو مسولمانان به جیاوازی ره گه زو زمان و ره نگو شیوازیانه وه وه کو به کزو
 بری به کترن بۆیه ده بی هه موویان به گشتی له ژیر دروشمی ئومه تی ئیسلامدا
 کۆپینه وه، له م دوو حاله ته وه گوتاری نه ته وه یی کوردی به کاریگری
 ژێرده سته بوون و مانه وه یی هه میشه یی له دهروه یی کورسی ده سه لاتدا که وتوته
 په راویزه وه و هه ره وه گوتاری ئایینی و مارکسی شاربیوانه ته وه یان ریگیان نه دلوو
 فۆرمه له بیته یان هه ولتی تیکشکاندن و له نیوبرینی ره گه زو توخمه کانی بنیادنانیان
 داوه که نه وه ش زیاتر له شیوازی جۆریک له پرۆسیسی کۆلۆنیالیگری که لته ویدا
 ده ره که وتوه .

له میژوی دوای ده ره که وتنی ئایینی ئیسلامه وه گوتاری کوردی تاوه کو جهنگی
 په که می جیهانی و روخاندنی ده ولته یی عوسمانی نه یه توانیوه خۆی له گوتاری
 ئیسلامی جیا بکاته وه که نه و گوتاره ش سه رباری ئایینی بوون هه لگری ئۆریک له
 ره گه زه کانی گوتاری نه ته وه یی عه ره بی، یان گوتاری شیعه گه ریته فارسی یان
 گوتاری تورکیته یی بووه و له هه مان کاتدا ره گه زه کانی کوردی بوون له و گوتاره دا
 بوونی نه بووه، ده شی له سه رده می ده ره که وتنی نووسین به کوردی بۆ نواوه له
 ناستی زماندا، سیمایه کی لاوازی نه م گوتاره واته گوتاری کوردی ده ره که وتیته به لام
 نه و ده ره که وتته له و ناسته دا نه بووه که شوناسی کورده بوون به ده ست به ئینتی، به لکو

به پیتچه وانه وه سه ریاره ی به کاره ی تانی کوردی بۆ نووسین، نه و نووسینه بارگای کراو بووه به فیکرو معرفه و جیهانیینی نایینی.

له سه ره ختی کوتایی هاتی جهنگی یه که می جیهانیشه وه واته هر له و کاتی که له کوردستان لایه نگرانی سۆفیتی له بزوتنه وه ی کوردیدا ده رکه و توون واته له سه رده می عه بدولپه زاق به درخانه وه کاریگه ری گوتاری مارکسیزم هینه به هیز بووه که خه بات له پیتاوی وه همی دیموکراسی و براییه ی که لاندای جینگای خه باتی له پیتاوی سه ره خوی و لروستکردنی ده ولته ی یه کگرتوی نه ته وه یدا گرتوته وه . به واتا گوتاری ئینته رناسیۆنالیزمی رابه رایه تی کراو له لایه ن سۆفیته وه بووه ته نه لته رناتیفی گوتاری نه ته وه .

به هر حال نه مه بارودۆخی که لتوری و عقلی و سیاسی و کومه لایه تی کوردی هه موو پتگ وه گرتوته وه و سه ره نه نجام بکه ریکی نه ته وه یی لاوازو گوتاریکی نه ته وه یی ساده و ساکار له پوی مانا و جیهانیینییه وه له پوویه ری فراوانی جوگرافیای کوردستاندا ده رکه و تووه که له ده ره وه ی هر پۆژه یه کی جدی نه ته وایه تیدایه و له سه ره نه می کارو کاردانه وه ره فتار ده کات، که ده توانین بلین له یه که م بزوتنه وه ی دیاری کورده وه واته له سه رده می به درخانه ی کانه وه تاکو ئیستاش بزوتنه وه و رابه ی نه کانی کورد له بری نه وه ی به ره می په ره سه ننی کومه لایه تی و ده رکه و تانی ناسیۆنالیزمی کوردی بن، جۆرێک له کاردانه وه به ره مبه ره به زه یرو زه نگی داگیرکهرانی کوردستان. هر به هه مان شیوه گوتاری بزوتنه وه کانی کوردیش ره نگدانه وه ی نه و کاردانه وانه نه ک به ره می ناسیۆنالیزم و پۆژه ی ناسیۆنالیزم. هر نه م هۆکاره شه که وایکریوه بزوتنه وه کانی کورد هر له سه ره ختی بزوتنه وه ی به درخانه ی کانه وه تاکو نیوه ی دووه می سه ده ی بیست له ماوه یه کی کورتدا بوو چاری شکست ببن و هه ره س به یتن. به هر حال گوتاری کوردی ده ره بوو به ره جه سه که ری نه م بزوتنه وانه بووه که سه رباری به رزکردنه وه ی هه ندی لروشمی ناسیۆنالېستانه ناشیت هیچ کام له بزوتنه وه کانی کورد به بزوتنه وه ی نه ته وه یی خاوه ن پۆژه دلبهرن، هه ره نه ده زۆرێک له کوردناسان و مێژوونووسانی کوردیش مێژووی سه ره لانی ناسیۆنالیزمی کورد ده گێر نه وه بۆ مێژوویه ک که نه نانه ت له نه وروپاش له و مێژووه دا هیشتا مه سه له ی ناسیۆنالیزم جینگای قسه له سه ر کردن نه بووه، بۆ نه مونه هه ندی پێیان وایه نه همه دی خانی رابه ری ناسیۆنالیزمی

کوردییە و میرنشینەکانی ئەردەلان و بابان و سۆران بە دامەزرایی نەتەوایی ناو
 دەبن و سەرچەم بزوێنە وەکانی دواتریش بە بزوێنە وەی ناسیۆنالیزمی دەزلان،
 لەکاتیئێکدا کە نە پڕۆژەی ناسیۆنالیزم نامادەیی هەبوو نە نوخبەیی ناسیۆنالیستی
 لەو ناستەدا بوو کە رابەراییەتی بزوێنە وەکان بکات، ئەمە جگە لەوەی کە خودی
 بزوێنە وەکان لەروانگەی رووبەری جوگرافی و بەشداریی بزوێنە وەکان و گوتارو
 بەرنامە و ستراتیژی کارکردن و سەرکردایەتیشە وە زیاتر بزوێنە وەی خێلایەتی بوون.
 راستە هەرێمەکە لەم بزوێنە وەکان بەجۆرێک باسی مەسەلەی کوردیشی کردبوو بەلام
 ئەوە لە سنووری هەستیێکی ناسایی تێپەڕی نەکردبوو، چونکە ئەوە ناسکرایە
 پڕۆژەی نەتەواییەتی پڕۆژە یەکێ بەرفراوانە و دەبێ هەموو جەستەیی نەتەوە و هەموو
 جوگرافیای نیشتمان بگرێتە وە، ئەوکاتە گوتاریێکی نەتەوایی خاوەن شوناس
 ئەگەری بوونی دەبێت، بۆیە دەتوانین بڵێین گوتاری بزوێنە وەکانی کورد گوتاری
 خێلایەتی بارگاوی کراویبوون بەرەگەزەکانی نەتەوەلیەتی و نایینی و لەلای جەنگی
 یەکەمیشە وەرەگەزی مارکسیزمیش بوو تە بەشیێک لە بارگەیی ئەو گوتارە.
 ئەم بەرەمەیی لەبەردەستدایە هەولێکە بۆ قەسەکردن لەسەر سروشتی گوتاری
 کوردی و چۆنیتی پێکەاتنی و کارکردنی کە تاكو سەردەمی کۆماری مەهاباد
 دەگرێتە وە، لە بەشی دووێم یان بەرگی دووێمی ئەم کتێبەدا هەولێ دەین گفتوگۆی
 گوتاری کوردی هیژب و رێکخراو بزوێنە وەکانی دواتری کوردستان بکەین، لەگەڵ
 ئەوەشدا قەسە لەسەر گوتاری نوخبە یەکێ دیارو ناسراو لە رۆشنبیران و نووسەرانی
 دیار بکەین - کە هەندێ جار بوون و روائینی ئەوانە رووبەرێکی فرالانی لە مێژووی
 سیاسی و رۆشنبیری و فیکری کوردی چ بە پۆزەتیف بێت یان نێگەتیف داگیر
 کردبوو.

٧ / ئازاری / ٢٠٠٧

سلیمانی

به شی یه که م
گوتاری کوردی

تاكو ئىستا چەند جارتىك لەسەر گوتارەكانى كورد ئاڭاوتىمان كردوو^(۱) بەلام بەشتۆەى جياجياو ھەر جاراھە لەلایەنكى ئو گوتارە ئاوايىن، بەلام لىزەدا ھەولەدەين لە دوو ئاستى جياوازدا ئاڭاوتنى ئو ئاويىشانە بکەين، يەكەم ھەولەدەين چەمكى گوتار بناسىتىن و لەو ئاقارەشدا ئاڭاوتنى گوتارى كوردى بکەين. دوو ھەولەدەين ئاراستەكانى گوتارى كوردى يان گوتارى ھاوچەرخى كوردى بخەينە بەردەم لىدوانەو، ديارە كاتىك دەريارەى باسيتكى لەم جۆرە ئاڭاوتن دەكەين پتويستمان بەو يەكە نمونەو زانيارى لەنئو واقىعى كۆمەلایەتى و مېژووى و سياسى خۆمان و ھەرگىزىن و بىشگەپتینەو بۆ قسەكردن لەسەر بەرنامەو كاركرىنى بزوئەكانى كوردو ھەروەھا ئامازە بە بەرنامەو پەپرەو كاركرىنى حىزب و رىڭخراو كوردىيەكانىش بکەين. پتیشەكیش رايدەگەينەين كە ھەرگرتنى بەلگەو زانيارى لە بەرنامەو كاركرىنى بزوئەكانو حىزب و رىڭخراوكانىش بە مەبەستى كارو لىكۆلینەو يەنەك رەخنەگرتن.

زاراوى گوتار دەشى مانای زمان يان نووسىن ھەلېگرت. ھەروەھا گوتار مانای تايپەتى ھەپو دەشى (تەنيا) پەيوەست نەبىت بە زمان يان بە نووسپنەو، بەلگۆلەبوارى تىپامانىشدا بەكار بھينرت(۲) و لىكېدريتەو، دەشى زمان لەخۆیدا شتىك يان رەگەزىكى بى لایەن بىت بەلام كاتى بارگاوى دەكرىت بە ماناوتىكرا زمان دەبىتە (دال) ھەلگى (مەلۇل) دەبىت، ئو كاتە پەيوەندى نئوان زمانو گوتار يان نووسىن و گوتار دەردەكەوئىت، راستە كوردى نووسىن يان ئاڭاوتن ئاشىت لە مانا رووت بکرتەو، بەلام دەشى ئو مانايەى كە ھەر گوتنىك يان نووسىنىك ھەلیدەگرت لە ئاستىكى لاوازدا بىت و بەجۆرتىك رىك نەخوابىت كە شىواز يان قورمى گوتار بەخوى بگرت.

كاتى لەبارەى ھەر فېكرىكەو دەوئىن، مەبەستمان بەرھەمەكانى ئو فېكرەى، لە بنەرەتیشدا مەبەستمان كۆمەلە دەفېكە. دەفیش پەيامىكە لە نووسەرەو بۆ خويئەر ئو ھەش برىتیبە لە گوتار^(۳) كەواتە پەيوەندى لەنئوان بەرھەم ھىتى دەقو خويئەرى دەقدا بەھوى دەقەكەو ەروست دەبىت،

ههروهك چۆن زمان هۆی دروستكرنى پهيوه ندىيه له نىوان قسه كه رو گوئگردا. بىگومان زمانىش كاتىك ده توانىت ئو پهيوه ندىيه له نىوان قسه كه رو گوئگردا دروست بكات كه هه لگري مانا بىت، قسه كه رو گوئگرىش له يه ك كاتدا ده بى هاويه شى بكن له بهرهم هينانى ئو مانا يه دا، وات ئو مانا يه ي كه قسه كه رو لىگري زمانه وه ده رى ده برىت نه گه روئگر ناماده بوونى نه بىت بو وه رگرتنى ئو ئو پهيوه ندىيه دروست نابىت، به هه مان بووون كاتى بهرهم هينى ده قى نووسراو لىگري ده قه كه يه وه كه نووسينه مانا بوو خوئنه ر ده نىريت نه گه روئنه ر ناماده ي وه رگرتن يان تىگه يشتنى نه بىت له مانا يه ئو ده ق كه برىتبه له پىكهاته يه كى زمانى ناتوانىت ده رى ئو ناوه نده ببىنيت كه پهيوه ندى له نىوان بهرهم هينى ده قو خوئنه رى ده قدا دروست بكات هه ر لىره شه وه زه مينه بو بهرهم هينانى گوتار نا په خستىت.. نووسه ر ده يه وىت فىكره يه ك يان تىروانىنىكى ديارى كراو له بابه تىكى ديارىكراو دا پىشكهش بكات.. ئه وه ش برىتبه له گوتار⁽¹⁾ لىره وه ئه وه مان بوو ئاشكرا ده بىت كه گوتار له سه ر به نه ماي فىكر بهرهم دىت و بنىاد ده نرىت. هه ر لىره شه وه ئه وه مان بوو ده رده كه وىت كه كاتى باسى گوتار ده كه ين ده بى فىكر ناماده بوونى هه بىت، ده بى ده ق ناماده بىت ئو وىش ده شى ده قى نووسراو يان ده قى زاوه كى بىت چونكه هه ردوو جوړى ده ق ده توانن هه لگري فىكرو مه عريفه بن، له م تىروانىنه وه ده توانن ناماژه بو ئه وه بكه ين كه كاتى باسى گوتارى نه ته وه يى هه ر نه ته وه يه ك بكه ين ده بى فىكرى نه ته وه يى يان مه عريفه له روويه رى بوونى ئو نه ته وه دا ناماده بوونى هه بىت.. ده توانن له م ده روازه يه وه به درىژى ئاخاوتنى سه رچاوه و پايه كانى گوتارى كوردى بكه ين.. به لام لىره وه ئه م باسه به جى ده هيلين و له به شى دوايى لىكولينه وه كه ماندا بوى ده گه رىته وه.

گوتار به و پىيه ي كه ده قىكى نووسراو بىت كه واته ده بىته گوتى نوو. خو نه گه ر گوتار ده قىكى زاوه كىش بىت ئو ده بىته گوتى قسه كه رو، به لام له هه ردوو باره كه دا ده بى له سه ر به نه ماي فىكرو بوونى فىكر ناسنامه ي گوتارى

پێ بپریت. هەر لێرهوه.. زاراوهی گوتار به دیلیکی بنه‌په‌تی و تیۆرییه‌ی نه‌و تیۆریانانه‌یه^(٦)، که به‌ره‌م هێتی گوتار گوزارشتی لێده‌کات له‌پێگای زمانه‌وه و ماناوه‌ستی ئێمه‌ یان مه‌ریفه‌ی ئێمه‌ سه‌باره‌ت به‌ جیهان له‌ زمان بار ده‌کات. به‌و پێیه‌ زمان ده‌بێته‌ سه‌رچاوه‌ی هه‌ستکردنی ئێمه‌ به‌ حه‌قیقه‌ت و به‌پرسیاره‌ له‌ به‌ره‌مه‌یتانی مانا^(٧) هەر لێره‌ش‌وه ده‌شێ گه‌توگۆی زمانی کوردی و گوتاری کوردی پێکه‌وه بکه‌ین له‌ روانگه‌ی سه‌ره‌ل‌دانی نووسین به‌ کوردی و بارگای کوردی نه‌و نووسینه‌ به‌ مانای کوردی و به‌ هه‌ستی کوردی و به‌ مه‌ریفه‌ی کوردی و به‌ فیکری کوردی.. لێره‌ش‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وت ئایا نه‌و بواره‌ کامانه‌ن که ده‌شێت بکریته‌ بوا‌ری قسه‌کردن له‌ سنووری گوتاری کوردی‌دا. ئایا چۆن ئاخاوتن له‌ گوتاری رابوونه‌وه‌ی کوردی ده‌کریت؟ ئایا رابوونه‌وه‌ و تازه‌گه‌ری فیکری و روشنبیری کوردی له‌ کوێ‌دایه‌ و له‌ چ ئاستێک‌دا توانیویه‌تی فۆرمی گوتار وه‌ریگریته‌؟ ئایا گوتاری نه‌ته‌وه‌یی کوردی به‌ره‌م هاتوه‌؟ سه‌رچاوه‌کانی نه‌و گوتاره‌ کامانه‌ن؟ سنووره‌کانی نه‌و گوتاره‌ چۆن به‌جاری ده‌که‌ین؟ نه‌جا ئایا ده‌شێ نه‌و گوتاره‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی فیکری بوونی هه‌بێت؟ نه‌گه‌ر فیکری کوردی بوون نه‌بێت ئایا گوتاری کوردی بوونی ده‌بێت؟ لێره‌وه دیسان قسه‌کردن له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی نێوان گوتار و فیکر دێته‌ ئاراوه‌. دیسان ئایا نه‌و گوتاره‌ له‌ کوردستانێکی داگیرکراوی دابه‌شکراودا بوونی هه‌یه‌، یان به‌ زاره‌وه‌ی بێشکجه‌ی له‌ "کوردستانێکی گۆلۆنی نیو ده‌وله‌تیدا"^(٨) چۆن نه‌و گوتاره‌ به‌ره‌م دێت، پاشان ئاخاوتن له‌سه‌ر گوتاری سیاسي کوردی دێته‌ ئاراوه‌ که نه‌وش ناشیته‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی عه‌قڵی سیاسي کوردی ئاخاوتن بکریته‌، ده‌شێ ئاخاوتن له‌سه‌ر گوتار به‌گه‌شتی نه‌وه‌ بێت که تا چه‌ندی هه‌لگری سیماکانی عه‌قڵه‌ که بێگومان ده‌بێ ده‌ستنی‌شانی سیماکانی ناعه‌قلانی و نالاندنی گوتاری کوردی له‌ ژێر کاریگه‌ری و کارکردنی ناعه‌قلانی بووندا بکریته‌، به‌جۆرێک که ناعه‌قلانی بوون له‌ پانتایی میژووی ئێمه‌دا له‌لایه‌ک مه‌رجه‌عیته‌ی وه‌همی بۆ دروستکردوین، له‌لایه‌کی تهره‌وه سه‌رچاوه‌کانی فیکری ده‌ره‌وه‌ی کوردی کرێته‌ مه‌رجه‌عی گوتاری کوردی، له‌و ئاقاره‌ش‌دا هه‌ژموونی سه‌رچاوه‌

ناکوردییەکان کۆنتڕۆڵی عەقڵی کوردی کردووە و گوتاری کوردیشی خستۆتە بەردەم گرفتێ لێدوانێکی ئالۆزەو، لێدوان لە رەسەنایەتی و ناپەسەنایەتی ئەو گوتارە. هەروەها کاریگەری نێگەتیفی سەرچاوە ناکوردییەکانی گوتاری کوردی و کاریگەری سەرچاوە ناکوردییەکانی بەرھەم هێنانی عەقڵی سیاسی کوردی کە دەوری نێگەتیفیان هەبوو لە مێژووی نێمەدا دەبێ ئاخاوتن بکڕین، بۆ نموونە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوە دەکەین کە بە کاریگەری گوتاری ئیسلامی کە هەلگری ماناکانی ئەو گوتارە زمانی عەرەبییە چۆن پانتایی بێرکردنەوێ کورد بۆتە پانتاییەک بۆ بێرکردنەوێ ناکوردیانە، نێتر گرنگ نییە ئەو بێرکردنەوێ بێرکردنەوێ یەکێکی ئایینی یان عیلمانی بێت، بەلکو گرنگ ئەوەیە کە چۆن ئەو گوتارە غەریبی بۆتە سەرچاوە یان مەنبەع لە روویەری نەتەوێ نێمەداو بە ئاراستەی مەرجەعیەتی خۆی کورد کێش دەکات و لە ناوەندی کورد بوونی دوور دەخاتەوێ. کەواتە کاتی باسی گوتاری سیاسی کوردی دێتە ئاراوە مەسەلەی رەسەنایەتی و هاوچەرخی دەبێ لە پلەی یەکەمدا داڕێژین، هاوچەرخی بێش لەلایەک بەو مەبەستە کە تا چەند ئەو گوتارە لە گەڵ ژبانی قۇناغی مێژوویی ئێستادا گونجاو، لەلایەکی تر تا چەندی ئەو گوتارە دەریپی ویست و پێداویستیەکانی قۇناغی ئێستای ژبانی کۆمەلگایە.

بۆ ئاخاوتنی ئەم ئاراستانەش پێویستمان بە توێژینەوێ هەمەلایەنەو گشتگری ژبانی کۆمەلایەتی و مێژوویی و کەلتوری و سیاسی کوردی هەیە هەتا بتوانین تاییبەتەندییەکانی گوتاری کوردی وەک ئەوەی کە هەیە دەستیشان بکەین و وەک ئەوەی کە وەک گوتاری نەتەوێ دەبێ هەبێت بناسین، بەواتا دەبێ هەوڵی دەستیشانکردنی گوتاری نەتەوێ کوردی بدەین کە بێگومان وەک ئەوەی مەبەستە تاکو ئێستا دروست نەبوو. هەروەک ئەو گوتارەشی کە بەرھەم هاتوو بەخێنە بەردەم هەلسەنگاندنەو تاکو بزانین کە مۆکورتییەکانی چێز و کامانەن.

مێژووی دەرکەوتنی گوتاری کوردی

بۆ ئاخواتن لەسەر دەرکەوتنی گوتاری کوردی ناتوانین ئەو پێشەکییە
سەرەوێ پشنگوێ بەخەین، بە مانایەکی تر دەبێ دەرکەوتنی گوتاری کوردی
بەستینەوێ بە زمانی کوردییەوێ لە پلەی یەکەمداو لە پلەی دووەمیشدا
بارگاوێ بوونی ئەو زمانە بە مانا و بیرکردنەوێ و تێوانینی کوردانە بنەمایەکی
سەرەکییە بۆ قسەکردن لەسەر دەرکەوتنی ئەم گوتارە.

بێگومان ئاخواتن بە کوردی مێژووییەکی کۆنی هەیە، بەلام ئێمە نازانین تا چ
ئاستێک زمانی زارەکی کوردی لە ئاخواتندا بارگاوێ کراوە بە مانا
بیرکردنەوێ و روانینی کوردانە بۆیە ناچار دەبین کاتێ باسی گوتاری کوردی
دەکەین پشت بە نووسین ببەستین راستە مێژووی کورد مێژووییەکی
دوولەمەندە لە ڕووی دەقی فۆلکلۆری و قسەیی نەستق و نەفسانە و فانتازیاو
بەلام تاکو ساتەوێ خۆی تۆمارکردن ئەم دەقەنەش بە ئاسانی ناتوانرێت بەبێ
توێژینەوێ و شیکردنەوێ هەمەلایەنە بکێژن بەلگەی سەلمێنەر بۆ دیاریکردنی
رەگەزەکانی گوتاری کوردی و هەتا بەو پێشەش مێژووی دەرکەوتنی گوتاری
کوردی دیاری بکێژێت.

کەواتە سەریاری ئەوێ کە زۆرێک لە رەگەزەکانی بەرھەم هێنانی گوتاری
کوردی لە مێژووی رابردووی کرددا نامادەبوونیان هەبوو بەلام ناتوانین تا
قۆناغی سەرھەلدانی نووسین بە کوردی لە بارەوی گوتاری کوردییەوێ
گفتوگوییەکی ئەوتۆ بکەین کە زەمینەی مادیانەیی دیار بۆ ئەو گفتوگوییەو بۆ
سەلماندنی رابوێچوونەکان پێشکەش بکێژێ. دیارە لێرەدا دەبێ لەلایەن
لەدوای قۆناغی سەرھەلدانی نووسین بە کوردی بگەرێن لەلایەکی ترەو
بەدوای ئەو کاتەدا بگەرێن کە ئەو نووسینە بۆتە ھەلگری مانا و بیرکردنەوێ

روانینی کوردانه. لیژده شه وه ئیته روویه بوی ناخاوتن له چه مکی رابوونه وه
 یان ریتسانس ده بینه وه که واته به و پیتی له گه ناخاوتنکردنی کوتاری کوردیدا
 ده بی ناگاداری شه بین که قسه کردن له سه کوتاری رابوونه وه یان پرژده ی
 ریتسانسیش کوردی دیته ناروه، ریتسانسیش به و مانایه به که رابوونه وه
 زیندوبوونه وه به کی گشتگرو همه لایه ن بیت له جهستی نه ته وه ی کوردیدا که
 سه رجه م بواره جیاوازه کانی شه جهسته به بگریته وه که بیگومان رابوونه وه له
 خویدا هه ولدانه بق به خشین مانای کوردانه و بیرکردنه وه و روانینی کوردانه به
 جهسته به که تا کو شه کاته له و مانایانه بییه شو و روتکراره بوره بیگومان
 وه ک ناشرکایه به که م هه نگای رابوونه وه به کی له م جورده ش له زمانه وه ده ست
 پیده کات بزیه هاوشیوه بیه کی ته و له نیوان کوتاری کوردی و ریتسانسی
 کوردیدا هه به و ناشیت دور له ناخاوتنی ریتسانس ههچ باسیکی کوتاری
 کوردی بیته مایه به خشین مانا به و گوتاره. هه روه هه نگای به که می
 رابوونه وه و ریتسانسی کوردی له زمانی کوردیه وه ده ست پیده کات مه به ست
 له م قسه به ش زمانی نووسینه نه ک ناخاوتن که واته ئیته لیژده مه به ستمان له
 کوتاری کوردی گوته ی نووسراوه، هه روه ده شی له پله ی به که مدا گوتار به
 وته ی نووسه ر یان وته ی نووسراو⁽⁸⁾ پیتاسه بگریته که بیگومان له هه
 باروئوخو ساته وختیکیشدا ده بی شه وته یه وته ی بالاو هه ژمونداری بیت نه گه ر
 باس بیته سه ناخاوتن له سه ده سه لاتی گوتار یان کوتاری ده سه لات،
 نه گه رچی شه دوو زارواه به جیاوازن له به کتر به لام له و روانگه به ره که هه ریه که
 به جوریک هه ژمونی خوی له قوناغیکی میژویدا ده بیت، نزیکو و په یوه ندهش
 هه به له نیوانیاندا، هه ر لیژده شه ی ده شی بق پرسیارکردن له گه وه رو ماهیه تی
 شه و گوتاره ناستی شه و ده سه لات و سنوری شه و ده سه لات به یه نه به رده م
 پرسیاروه، شه ویش له و روانگه به ره نایا کوتاری کوردی بۆته گوتاریک که له
 بوونی کوردیدا ده سه لاتی هه بیت، ده سه لاتی که له سنووریکدا جوریک له به ک
 بوون و پیکه بیتیت؟.. ئیته باسی شه وه مان کرد که ناگریته به بی بوونی

نووسینی کوردی بارگه کراو به ماناو بیرکردنه وه و روانینی کوردانه باسی
 گوتاری کوردی بکهین، بۆیه لیژه وه ده بیّ بزانی سهره لّدانی نووسینی کوردی
 له که به وه دهست پئیده کات و ئایا نه و نووسینهش له که به وه بارگه کراوه به
 ماناو بیرکردنه وه و روانینی کوردانه.

دیاره زۆرێک له سهرچاوه میژوو یهه کان پی له سهر نه وه داده گرن که ده ولّه تی
 مید وه کو ده ولّه تیکی کوردی خاسیتی نه ته وه یی هه بووه، به لام بۆمان هه یه
 بهرسین ئایا نه و زمانه ی که زمانه ی ده ولّه تی مید بووه کوردی بووه؟ گریمان
 یان راستریش وه هایه بلّین کاتێ نه و ده ولّه ته ده ولّه تیکی کوردی بووه
 بیگومان ده بیّ زمانه ی ره سمیش تیایدا زمانه ی کوردی بوویتی، به لام به لگه ی
 تۆمارکراو یان سه لمینه ر بق نه وه ی که زمانه ی کوردی له و ده مه دا چه ندێ ئیشی
 پی کرابیت له به رده ستدا نییه، بۆیه ده توانین بلّین زمانه ی کوردی نه گه ر له و
 قوناغه دا به به ریلاویش به کاره یێنرابیت نه و له ئاستی زاره کیدا به کاره یێنراوه و
 به و پێیهش له پوری بوون به گوتاره وه یان ته نانه ت وه کو سهرچاوه ی
 گوتاریش ناتوانین پشتی پێیه ستین.

هه روه ک ئاشکرایه نه و زمانه ی که زمانه ی په یامی ئایینی زه رده شتییه زمانه ی
 ئافیتسایه و به پیتی لیکنده وه کانی زانستی زمان و ئیتمو لۆژیای زاراوه ی کوردی
 زمانه ی ئافیتسا وه کو دایکی زمانه ی کوردی سه یر ده کړیت، به لام نه و زمانه ی
 ئافیتساش هه م وه کو خۆی به شیوه ی تۆمارکراو نه گه یشتوته به رده ستی ئیتمه،
 هه م نه وه ی که دواتر تۆمارکراوه و گه یشتوته ده ستی ئیتمه له روانگه ی
 بارگاوی بوون به مانای کوردانه و بیرکردنه وه و روانینی کوردانه وه ناکړیت
 خاسیتی گوتاری نه ته وه یی کوردی هه بیتو به و پێیهش نابیته پایه یه کی زیندو
 بق به ره م هینانی گوتاری کوردی له و کاته دا، دیاره نه وه راسته چ زمان و چ
 ئاین له ئاستیکی تردا وه کو پایه یه کی گرنگی گوتاری نه ته وه یی سه یر ده کړین
 به لام بق نه و قوناغه نه زمان وه کو ره گه زکی نووسراوه نه ئاینیش وه کو
 ره گه زێک که له ئاستی یه که مه دا زمان به مه ی ده رپرین و گواسته نه وه و

گه یاندنیه تی توانیوریانه ببه فۆرمێك كه گوتاری كوردییان تیدا به رهه م بیت. دیاره نه وهش ئاشكرايه كه چ نه وه سه لاتی میدو چ ده سه لاتی نایینی زه رده شتی نه یان توانیوو درێژه به بوونی خویان بده و له روخاندنی نه وه سه لاته وه نیتر كورد كه وتۆته به رده م ده سه لاتی نه وانی ترو گوتاری نه وانی تر تیا یاندا بالاده ست بووه. یان به ده رپرینکی تر گوتاری بالاده ست له روویه رێكدا كه روویه ری جوگرافی و نه نتو لۆژیای كورده گوتاری غه یری كورده. ماده م زمانی نووسین زمانی كوردی نییه ماده م بیركردنه وه ی كوردیانه و مانای كوردیانه و تپروانیی كوردیانه ئاماده بوونیان نییه و زمانیکیش نییه كه به و ره گه زانه بارگای كرابیت واته گوتاری كوردی گوتاریکی ده سه لاتدار یان گۆنترۆلكر نییه له واقعی كوردیدا.

هه لبه ت نه وهش ئاشكرايه له دوا ی روخاندنی ده سه لاتی مید له سه رده سستی نه خمینییه كاندا نیتر تاكو ساته وه ختی سه ره لدانی میرنشینه كان شتیك نه ما وه ته وه به ناوی ده سه لاتی كوردییه وه. هه روه ك له دوا ی به ته وا وه تی تێكشكانی نایینی زه رده شتیش له ژێر کاریگه ری و پڕۆژه ی ئیسلام و فه تحی ئیسلامیدا نیتر ئابینکی 'دیاریش نه ما كه وه كو نایینی كورد سه یر بكریت كه واته لێره دا به گوێره ی كورد نه گوتاری ئیداری و نه گوتاری ئابینیش كه خاسیتی كوردبوونیان هه بیت بوونیان نه ما یان به لایه نی كه مه وه دیار نه مان - بێگومان له غیابی گوتاری ئیداری و نایینی كوردیدا هه لێکی له بار بووه بق گوتاری ئیداری و نایینی نه وانی تر له و روویه ره بق شه دا بوونی خویان به سه لمینن. هه ر له وێشه وه گوتاره كانی نه وانی تر كه به زمانی غه یری زمانی كوردی بوون له كوردستاندا جینگایان گرتۆته وه، دیاره نه و زمانه ش كه زمانی نه وانی غه یری كورد بووه به مانا و فیکرو روانینی ناكوردانه بارگای كراون و نه ویش له كارکردنی رۆژانه ی به رده واما كۆنه سستی كۆمه لایه تی كوردی به مانا و بیركردنه وه و روانینی ناكوردانه بارگای كرده وه، کاریگه ری نه و بارگای بوونه ی كۆنه سستی كۆمه لایه تی نێمه به مانا و بیركردنه وه و روانینی ناكوردانه

تاكو نه مېړش ناماده بوونی هه یو په كېكه له و هوكاره سه ره كیانی كه گوتاری كوردی له ئیستادا به وانی تره وه گریداو. به هر حال ئیستا جیگای خویه تی به دواى نه و قوناغه دا بگه پتین كه لییه وه سه ره تاكانی گوتاری نه ته وه یی كوردی ده ست پتیده كات، وهك ناماژه مان بق كرد گوتار بریتیه له گوتی نووسراویان گوتی نووسر كه واته ده بیت به دواى نه و ساته میژوویه دا بگه پتین كه نووسینی كوردی تیایدا سه ری هه لداوه.

نه وه ناشكرايه كه كۆنترین شتوازی نووسینی كوردی به زاری گۆرانی بووه، نه گه رچی نه و نووسینه ش شتیكى نه و تزی سه ره تاكانی نه مابیته وه یان له به رده ستدا نه بیت، به لام دیسان وهك ده زانین نه و نووسینه ش به شیعر ده ستی پیکردووه، ناشكریت كه وای بق بچین كه نه و نووسینه به ماناو بیركردنه وه و روانینی كوردی بارگاوی كرابیت كه واته له و سه ره تایه ی نووسیندا یهك پایه ی گوتاری كوردی به ناشكرا ناماده بوونی هه بووه كه نه ویش پایه ی زمانه كه له راستیشدا سه ره كی ترین پایه ی پتیه كتنانی گوتاری كوردیه .. به سامی كوردی له ده وری توه م سه ده ی زانیدا ژیاوه و پیرشالیاریش له ده وری ده هم سه ده ی زانیدا ژیاوه و به یته كانی خویانیان به دیالیکتی گۆرانی نووسیوه ته وه^(۱) كه واته نه وه ی ناشكرايه میژووی نووسین به كوردی تا نه ندازه یهك له چاو میژووی نووسینی هه ندی له و نه ته وانه ی كه ئیستا له سه ر ناستی دنیا ناماده بوونیان هه یه نهك نویتر نییه به لكو كۆنتریشه، به لام نایا نووسینی كوردی هر له و سه ره تایه وه بارگاوی كراوه به ماناو فیکرو روانین و ده لالات و هیماى كوردی؟ بنگومان به ناشكرا ده رده كه ویت كه وه لامی نه م پرسیاره وه لامیكى نینگه تیغه، نووسینه كانی پیرشالیار و نووسینی شاعیرانی سه ره تای زاری گۆرانی ناتوانریت وه ها لیکبریته وه كه هه لگری ماناو بیركردنه وه و روانین و ده لالات و هیماى كوردین.. به لكو به پتیه وانه وه زیاتر نه و زمانه زمانیکى بى لایه نه له رووی چه مك و مانای نه ته وه یی بوونه وه، وه كو

گوتمان بنه‌مای نه‌ته‌وه‌یی بوون تیا یاندا ته‌نیا بنه‌مای زمانه‌و پایه‌کانی تری
گوتاری نه‌ته‌وه‌ییان نییه.

دیارت‌ترین که سیک که زیاتر به‌رهمی لّ به‌جیماوه بابا تاهیری همه‌دانیه که
له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی یانزه‌دا ژیاوه و به زاری لوپی و به فارسیش شیعی
گوتوه. نه‌گه‌رچی فارسه‌کان وه‌کو شاعیریکی فارسی سه‌یری ده‌که‌ن به‌لام
نه‌و شیعرانه‌ی که به‌زاری لوپی گوتوونی کوردبوونی نه‌م شاعیره‌ ده‌رده‌خه‌ن
له روویه‌کی تریشه‌وه بایه‌خداره چونکه پیشتر ته‌نیا به‌زاری گۆرانی نووسینی
کوردی ده‌رکه‌وتوه به‌لام له‌سه‌رده‌ستی بابا تاهیردا نووسینی کوردی به‌زاری
لوپیش سه‌ری هه‌لداوه، به‌تاییه‌تی به‌و زاره‌ی که هه‌ندی له نووسه‌رانی غه‌یری
کورد وای بۆ ده‌چن که زاری لوپی زمانیکی سه‌ریه‌خویه و په‌یوه‌ندی به‌ زمانی
کوردیه‌وه نییه^(۱). به‌ هر حال نه‌وه‌ی به‌گویره‌ی بابا تاهیر گرنگه‌ نه‌وه‌یه‌ نایا
بابا تاهیر تا چه‌ندی شیعره‌کانی خۆیی به‌بیرکردنه‌وه و ماناو روانین و ده‌لالات و
هتیمای کوردیانه‌ پارگای کردوه؟ بئگومان نه‌وه‌ی زیاتر له شیعی بابا تاهیر و
شاعیرانی زاری گۆرانی هه‌ستی پێده‌کریت بوونی نه‌و رۆحی ئیشراقیه‌ که
سه‌رچاوه‌که‌ی ئیشراقی رۆژه‌لاتی و زه‌رده‌شتیه‌ که نه‌وش له ئاستیکن
ترداو له پووی په‌یوه‌ستکردنی نایینی زه‌رده‌شتیه‌وه به‌ کورده‌وه ده‌شی
وه‌کو جۆرێک له به‌خشینی ماناو بیرکردنه‌وه و روانینی کوردانه به‌ ده‌قه‌کان
لیکبدرینه‌وه، هه‌ر بۆیه ده‌شی له‌م روه‌وه جیگای خۆی بیت که سه‌ره‌لدانی
شیعی کوردی به‌زاری گۆرانی و به‌زاری لوپی وه‌کو سه‌ره‌تای ده‌رکه‌وتنی
گوتاری نه‌ته‌وه‌یی کوردی لیکبده‌ینه‌وه. به‌لام ده‌بی نه‌وش بزانی نه‌و
سه‌ره‌تایه‌ ژۆر سه‌ره‌تایه‌کی لاوازه ئه‌ویش له‌و روانگیسه‌وه که شایع
سه‌رچاوه‌که‌یه‌تی وه‌کو ده‌شزانی بنه‌مای به‌رهم هتانی شایع سۆز و خه‌یال و
هه‌لچوونه، به‌ واتا له‌بری عه‌قل و فیکر له‌ پله‌ی یه‌که‌مدا سۆز و خه‌یال و
هه‌لچوون ره‌گه‌زه‌کانی به‌رهم هتانی گوتاری کوردین، هه‌ر لێزه‌شه‌وه
جیاوازی گوتاری کوردی له‌ گه‌ل گوتاری ژۆرێک له‌ نه‌ته‌وه‌کانی تردا

دهرده كه ویت ئه ویش له و روانگه یه وه كه گوتاری كوردی دوو پایه ی گرنگی رابردووی نییه به كه میان فیکرو ئه وی تریشیان شارستانیتی كه ئه و دوو پایه ش هه رووکیان عه قل له پشتیان وه كار ده كات و به ره میان دینیت، هه لیره شه وه ناخواتن له سه ره ئه و سه ره تایه پیمان ده لیت بۆچی گوتاری كوردی گوتاریکی لاوازه .

ئه گه سه ره بچی گوتاری عه ره بی بده یه ئه وه جگه له قورنان و شارستانیتی عه ره بی ئیسلامی و كارکردنی ئیسلام به زمانی عه ره بی و بارگای کردنی ئه و زمانه به ده وله مه ندرتین مانا و بیرکردنه وه و روانین چ مانا و بیرکردنه وه و روانینی عه ره بیانه بیت یان گه ردونیانه ئه و زمانه یان له پووی ده ورینیانه وه بۆ به ره م هینانی گوتار ده وله مه ند کردوه . ئه مه سه ریاری فیکری عه ره بی كه ئه ویش ده توانریت وه كو سیسته میکی فیکری پته و به هیز سه یر بکریت، به پیچه وانه ی کرده وه كه له بواری فیکردا هیچ سه رچاوه یه کی نییه بۆی بگه ڕیت وه ، كه واته لیره وه رووکه شیتی و لاوازی گوتاری كوردی نه بوونی فیکره له پشتی ئه و گوتاره وه ته نانه ت هه لگرانی په یامی راپه ڕین و حیزب و رتکفراره کوردیه کانی ش نه یان توانبووه له کاریگه ژی ئه و عه قل ده ریازین كه به ره م هینی گوتاری کوردیه كه ده توانین له سنووی سۆزو خه یال و هه لچوونی شیعریدا پێناسه ی بکه ین كه ئه وه ش به ئاشکرا له گه ل به ره می فیکرو لێکدانه وه و تیرپاماندا ناکۆکه و یه ک ناگرتنه وه . لیره دا مه به ستمان ئه وه نییه كه بیانوو بۆ لاوازی هه لۆیستو کارکردن له پانتایی کومه لایه تی و سیاسی کوردیدا به ینینه وه به لām ده بی له پووی راستیه وه ئاماژه بۆ ئه وه بکه ین كه خودی سه رچاوه کانی به ره م هینانی گوتاری كوردی ده وری کاریگه ری هه یه له سه ره ئه و لاوازی هه لۆیسته چونکه گوتاری كوردی گوتاریکه له پووی ره سه نایه تییه وه ده شی و هه کو هه تیو یان بی ره گ و ریشه سه یر بکریت كه سه رچاوه سه روشتیه کانی گوتاری نییه . به لām له گه ل ئه وه شدا به جۆرتک له جۆره کان له فۆرمی لاوازا ئه و گوتاره فۆرمه له بووه به لām بون و ماهیه تی

گوتاره که زۆر مایه‌ی قسه له سه‌ر کردنه له‌و روانگه‌یه‌وه که نایا ده‌شی گوتاری نه‌ته‌وه‌یی نه‌ته‌وه‌یه‌کی میژوودار له‌په‌وی بوونه‌وه نه‌ک له‌په‌وی ئاماده‌بوونه‌وه تا‌کو ئیستا نه‌گه‌یشتبێته‌و ئه‌و ئاسته‌ی له‌سه‌ر روویه‌ری جوگرافیا‌ی نه‌ته‌وه‌ی توانای خو‌نمایش کردنی هه‌بێت؟ یان به‌توانیت به‌ ئاشکرا خو‌ی بۆ ده‌ره‌وه‌ی خو‌ی نمایش بکات؟

کاتی ئاخواتنی گوتاری کوردی ده‌که‌ین بێگومان نه‌وه‌مان لا ئاشکرایه که سه‌رچاوه‌یه‌کی فیکری یان شارستانی یان ئاماده‌بو‌نمان نییه له‌ رابردوودا که بۆی بگه‌ڕێنه‌وه هه‌ر بۆیه ده‌توانین گوتاری کوردی له‌ ده‌ره‌وه‌ی میژوو یان له‌ ده‌ره‌وه‌ی پایه‌کانی رابردوودا سه‌یر بکه‌ین، نه‌گه‌رچی خو‌دی نه‌و بێ میژوویییه‌و نه‌بوونی فیکرو شارستانیته‌ی له‌ هۆکاره‌ لاوازه‌کانی نه‌و گوتاره‌ن، نه‌مه‌ جگه له‌وه‌ی که له‌ واقعی کۆمه‌لگای کوردیدا سه‌رچاوه‌ ناکوردیه‌یه‌کانی به‌رهمه‌ینه‌ری گوتار به‌رده‌وام توخمه‌کانی لاوازییان له‌ پێکها‌ته‌ی نه‌و گوتاره‌دا په‌ره‌ پێداوه، من پێم وایه تا‌کو ئیستاش یه‌کێک له‌ هۆکاره‌کانی لاوازی گوتاری کوردی به‌ته‌نانه‌ت گه‌ڕانی له‌ گوتاری نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌ بۆ گوتاری هه‌ریمایه‌تی که ئه‌ویش هاوشیوه‌ی گوتاری خێلا‌یه‌تییه‌و ناوچه‌یه‌ک یان حیزبێک یان به‌شیکی کوردستان ده‌گه‌ڕێته‌وه له‌ ژێر کاریگه‌ری سه‌رچاوه‌ ناکوردیه‌یه‌کانی نه‌و گوتاره‌دا‌یه، ئیتر نه‌و سه‌رچاوا‌نه له‌ ئاستی دیارو ئاشکرا‌دا کار بکه‌ن یان له‌ ئاستی شاروا‌وه‌و نادیا‌دا، له‌ ئاستی به‌ناگاییه‌وه‌ هه‌ستدا بێت یان له‌ ئاستی نا‌ناگاییه‌وه‌ نه‌ستدا، گرنگ نه‌وه‌یه‌ باری سیاسی و ده‌سه‌لاتی سیاسیش زه‌مه‌ینه‌ی بۆ نه‌وه‌ ره‌خساندووه که نه‌و کاریگه‌رییه‌ کۆنتڕۆلی کۆنه‌ستی کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لگای کوردی بکات و بگه‌ڕه‌ باری سیاسی و ده‌سه‌لاتی سیاسی کوردی له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌لگری گوتاری نه‌ته‌وه‌یی نییه به‌رده‌وام به‌ گوتاری ناوچه‌یی و هه‌ریمایه‌تی... ده‌یه‌وێت په‌رده له‌سه‌ر گوتاری نه‌ته‌وه‌یی بنێت.

ئێمه‌ پێشتر ئاماژه‌مان بۆ نه‌وه‌ کرد که سه‌ره‌تای سه‌ره‌له‌دانی گوتاری کوردی له‌ سنووری شیعره‌وه‌ ده‌ست پێده‌کات و نه‌و روویه‌ره‌ش روویه‌ریکی زۆر

لاوازه هتا له وێوه پهل بق بواره کانی تری بوون یان مه سه له ی نه ته وایه تی رابکیشریت، هۆکشی نه وه یه که شیعر له بهر نه وه ی سقزو عاتیفه و خه یال و هه لچوون ده وری تیدا ده بینن ناشیت ببیته بنه مایه کی به هیز بق به ره م هیتانی گوتاری نه ته وه یی که له پیش هه موو شتیگدا نه و گوتاره پتیوستی به زمانیکی بارگای کراوه به ماناو بیرکردنه وه و روانینی نه ته وه بیانته .

دیاره شیعر بق نه ته وه یه کی وه کو عه ره ب له گه لا میتووی سه ره له دانیدا به زمانه عه ره بی بووه و کاریگه ری راسته وخوی که لتوو ئایینی نه وانی تری له سه ر نه بووه له سه ره تاوه هتا له ژیر کاریگه ری نه و که لتوو ئایینه دا به ره م بیت و بارگای بکریت به روانین و بیرکردنه وه و مانا کانی نه وانی تر هه ر چوون گوتاری کوردی تا سه ر ئیسقان له ڕیگای کاریگه ری زمان و که لتوو ئایینی نه وانی تر وه کاری لیکراوه و ره گه زی شیعر زیاتر له ژیر کاریگه ری شیعی عه ره بی و فارسیدا سه ری هه لداوه ئیتر چوون نه و شیعره به ماناو بیرکردنه وه و روانینی عه ره بی و فارسیانه بارگای ناکریت له کاتیگدا شیعی کوردی له سه ر هه لداوه له سه ر رێنازو بنه ماو کیش و پایه کانی شیعی عه ره بی و فارسی بنیانراوه . واته جگه له وه ی که شیعر خۆی ره گه زکی لاوازه بق به ره م هیتانی گوتاره ناشیعییه کان که گوتاری نه ته وه یی به کێکه له و گوتارانه ، دیسان سه ره له دانی شیعی کوردی و نووسین به کوردی له ژیر کاریگه ری نه زمونی شیعی عه ره بی و فارسیدا هیتنده ی تر بنه ما کانی گوتاری کوردی لاواز کربوه و جاریکی تر گوتاری شیعی کوردیش له ژیر کاریگه ری گوتاری شیعر نه وانی تر دا ده رکه وتوو به تاییه تی گوتاری شیعی عه ره بی و فارسی واته لێره شه وه نه وه ده رده که ویت که سه رچاوه ی گوتاری شیعی کوردیش ره گه زی نا کوردییانه ی هیه .

تا کو ئیتره ئیمه له باره ی گوتاری کوردیه وه دوایین و ناماژه شمان بق نه وه کرد که بنه ما کانی به ره م هیتانی نه م گوتاره لاوازه به تاییه تی له و روانگه یه وه که زمان بنه مای یه که می به ره م هیتانی گوتاره که نه ویش زیاتر مه به ست

زمانی نووسراوه به مەرجی ئەو زمانە بارگای بکریت بە ماناو بیرکردنەوه و روانینی کردانە، هەر لێره شەوه دەشی لە سنووری گوتاری کوردیدا ناخاوتنی گوتاری فیکری بکریت لە نێوەندی رۆشنبیری کوردیدا. بە ناشکرا تریش بلێین نایا کورد گوتاری فیکری هەبوو یان کورد گوتاری فیکری هەیە؟

بێگومان بۆ وەلامدانەوهی ئەم پرسیارە دەبێ لەوه پێرسین نایا کورد شتیکی هەیە بەناوی فیکری کوردییەوه یان "بیر"ی کوردییەوه؟ ئەگەر شتیکی لەو جۆرە هەیە، سروشتی ئەو (بیر)ەو شتیوانی بەرجهستکردنی و سیستەمی داپشتن و کارکردنی کامەیه و چۆنە؟ نایا ئەو (بیر)ە لە شتیوهی بەرهمی نووسراودا بەرهم هاتوو؟ یان ئەگەر کورد (بیر)ی هەیە، ئەو (بیر)ە تەنیا وەک (بیر) ماوەتەوه یان بۆتە پیری فەلسەفی؟

دیاره وەلامدانەوهی ئەم پرسیارانە لە پلەی یەکەمدا بەستراوه بەو پرسیارەوه کە دەتێت نایا کورد (بیر)ی هەیە یان نا؟ کاتی کە وەلامی ئەم پرسیارە نەخێر بێت، ئیتر بوار بۆ قسەکردن لەسەر پرسیارەکانی تر نامێنێتەوه. وەک دەشزانین کورد لە رابردودا شتیکی بەرهم نەهێناوه کە پێی بگوترێت (بیر)ی کوردی و ئەویش خاوەنی ناسنامەیهکی دیار و ناسراو بێت وەکو بیر یۆنانی، بیر عەرەبی، دیاره ئەوێش دەمانخات بەر دەم قسەکردن لەسەر بێ سەرچاوهیی لە رۆشنبیری و کلتوری کوردیدا، هەلبەت ئەم بارە ی رابردوی میژوی ئێمە دەوری کاریگری بینیوه کە بەر دەوام کورد خاوەنی گوتاری نەتەوهیی نەبێت بەو مانایە کە ئەو گوتارە دەریپی ئەو گوتەیه بێت... کە سەرجهەم ویستو نامانچ و داواکارییه کەلتوری و سیاسی و میژویی و شارستانی و ژبەیی و ستراتیژییهکانی کوردی وەکو نەتەوه لە خۆیدا کوکردبێتەوه، ئەم روانین و ویستە گشتگرو هەمە لایەنی کورد بێتە گوتای بالۆ کار بۆکراو لە بەرنامە و ستراتیژو کاری رۆژانەی کورددا.

دیسان جێگای خۆیهتی لە میژوی کورددا ناخاوتن لەسەر رێنسانس و گوتاری رێنسانس بکریت، بۆ ئەو مەبەستەش دەبێ ناخاوتن لەسەر خودی

رێنسانس بکریت، ئایا شتیك ههیه له میژووی ئێمه دا پیتی بگوتریت رێنسانس؟
 ئایا رێنسانسی کوردی سهری ههڵداوه؟ نهگهه سهری ههڵداوه ئایا تهنیا له
 سنووری کاری ساده و له سنووری تهسکدا بووه یان گهیشته ئاستی پرۆژه؟
 ئایا گوتاری رێنسانسی کورد له چ شیوهیه کدا بهرهم هاتوه؟ بان ئایا له
 بنه پهدا شتیکی نوێ ههیه به ناوی گوتاری رێنسانسی کوردی؟

ئهگهه سهرنجی زاراوهی رێنسانس بدهین ئهوا دهشێ به مانای رابوونهوه یان
 ژیانهوه یان زیندووبوونهوه پاخود به مانای له دایکبوونی نوێ لیکبدریتهوه،
 سهرجهه ئهم زاراوانهش له زمانی کوردیدا ئهوا دهلالهته ههڵدهگرێ که پێشتر
 کورد له باریکی پیشکه و تویدا بووییت و پاشان دووچاری شکست هاتبیت و
 ئێستا پرۆژهی زیندووکردنهوهی ئهوا باری پیشکه و ته سهری ههڵدابیت. ئهگهه
 سهرنجی رابردو بدهین ئهوا به ئاشکرا نمونهیهکی بهرجهستهی فیکرو
 شارستانی کوردیمان له بهره دهستدا نیه بۆیه لێره وه زاراوهی رێنسانس ناشییت
 به پیتی ئهوا تێڕوانینهی سهر وه لیکبدریتهوه، واته ئهگهه کورد له رابردو دا
 خاوهنی رابردوویهکی گهش نه بووییت له و روانگهیه وه که فیکرو شارستانی
 بهرهم نه ههینابیت ئیتر بواری ئهوه نامی نیتیه وه که کورد باسی
 زیندووکردنهوهی رابردوویهک بکات که له خۆیدا بوونی نه بووییت، به لام له گهه
 ئه مه دا لیکدا نه وهی تر بۆ رابردووی کورد ده کریت له و روانگهیه وه که ده و له تی
 مید که بۆ ماوهیهکی دیاری کرا و فرمانه وایی سه رزه مینی ئێرانی کردووه
 له نیوان ساڵی ۷۵ ی پیش زانین و (۲۵۰) ی ز د جوړیک له شارستانی بهرهم
 ههیناوه، که ئه وهش ده بیته سه رچاوهیهک بۆ سه لماندنێ ئاماده بوونی کورد له
 رابردو و داو ئیستاش رابوونه وه بریتییه له پرۆژهی گواستنه وهی کومه لگای
 کوردی له و باری شکستهی که تێیدا به بۆ باریکی زیندو و به پشت به ستن
 به سه رچاوهی رابوو. به هه ر حال بۆ هه ر قوناغیک که ئێمه پیمان وابییت
 به شیک له بنه ماکانی رێنسانسی کوردی تیایدا بوونی هه بییت ئهوا مانای وایه
 پانتاییهک ههیه بۆ قسه کردن له سه ره گهزه پیکهینه رهکانی گوتاری کوردی

چونکه هاوشانی و هاوشپوهی و لیکنتر نژیکی هیه له نیوان ریښناسی کوردی و
 کوتاری کوردیدا. به گوږه ی سهرده می ده ولته می د له روانگی
 نه ته وایه تیبه وه که متر شو زه مینه به ناماده بوونی هیه که سهرنجی شو
 ده ولته بهر جوړه بدریت که ره گه زو بنه مای کوردی به جی هیشته بیت.
 ته نانه ته له پوری که لټوری ئیدار شه وه ناتوانریت هه روا به ناسانی و بی
 شیکرینه وه و لیکدانه وه و ده سته پنهانی به لگه ی مادی ده رباره ی که لټوری
 ئیداری شو ده ولته و کوردی بوونی شو که لټوره قسه بکړیت. نه مهش شو
 ناگه یه نیت که مه به ستمان شو به بیت کورد له و پانتاییه ی رابردو دا هیچ
 ناماده بوونی نه بووه و ناشتوانریت جارکی دی باس له په یوه سته بوونی خوی به و
 رابردو به بکات. نه خیر مه به ستمان له م قسه به شو وه به که تا کو ئیستا کورد
 نه یوانیوه ناماژ به بق سهرچاوه کانی به پړوه بردن و شیوازی به پړوه بردن و
 که لټوری به پړوه برنی شو و قوناغه بکات و کوردیتی بوونی شو و قوناغه
 ئیداریه ی سهرزه مینی ئیران به لمینیت له پړگای نوکیومینتو به لگه نامه وه،
 به لکو شو وه ی تا کو ئیستا ده توانین ناخاوتنی له سهر بکه یین ته نیا
 گه پانه وه ی کی معنه وییه بق شو و یاده وه ریبه واته گه پانه وه له پوری
 خوپه یوه ست کړینه وه ی کی معنه ویانه وه به رابردو وه، دیاره ده بی له هر
 لیکدانه وه ی کی له م جوړه و له هر خوپه سته وه یه کدا به رابردو خالی
 له بهرچا و گپراو که وه کو نامانجی کارکردن خوی ده نوینیت داهاتو بیت،
 داهاتو یه که هر قسه ی هه مه لایه ی ریښناس بیگریته وه و گه پانه وه بش بق
 رابردو ده بی له پیتناوی بنیادنانی ئیستادا بیت بق شو و ناینده یی که چاوه پوان
 ده که یین تیایدا مرقفی کورد خاوه نی بوون و ناسنامه بیت شویش به و مانایه ی
 که مرقفی کورد ببیته مرقفیکسی به ره م هیڼ له سهر ناستی عه قلی و مادی و
 قوناغی پاشکویه تی و به کاربردن به جی به پیتیت.

پایه‌کانی گوتاری کوردی

بێگومان کاتی باسی گوتاری کوردی ده‌که‌ین ده‌بێ ئاماژه به‌وه بده‌ین که مه‌به‌ستمان لێره‌دا ته‌نیا گوتاری سیاسی کوردی نییه به‌لکو مه‌به‌ستمان گوتاریکی شعولی تره‌ گشت‌گرت‌ره که سه‌رجه‌م پانتایی و رووبه‌ری بوونی کورد بگرت‌ه‌وه که له‌ ئاقاره‌شدا گوتاری سیاسی و کومه‌لایه‌تی و ئایینی و ئه‌خلاقی و ئابووری و ئه‌ده‌بی و هونه‌ری و جوانناسی و گوتاری نه‌ته‌وه‌یش جێگایان ده‌بێته‌وه .

هر لێره‌شه‌وه ده‌کرت له‌و پایه‌ مادی و مه‌عنه‌وییانه بدوین که گوتاری کوردی پێکدێنن، هه‌لبه‌ت ده‌شتی خالی هاوبه‌ش و خاسیته‌ی هاوبه‌ش له‌نیوان گوتاری کوردی و گوتاری گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانی تریشدا هه‌بێت به‌تایبه‌تی ئه‌و گه‌ل و نه‌ته‌وانه‌ی که له‌په‌وی که‌لتوو‌رییه‌وه نزیکیان له‌گه‌ل کورددا هه‌یه‌ یان هه‌به‌وه، که ده‌شتی شیوازی ئه‌و نزیک‌ی و په‌یوه‌ندی بوونه‌ش کاریگه‌رییه‌کانی داگه‌رکردنیش بگرت‌ه‌وه . به‌لام له‌پاڵ ئه‌مانه‌شدا کومه‌له ره‌گه‌زو پایه‌یه‌ک هه‌ن که ره‌سه‌نایه‌تی و ره‌گه‌و ریشه‌داری گوتاری کوردی ده‌سه‌لمێنێن که جیاوازی له‌ گوتاری نه‌ته‌وه‌کانی تره‌ تاییبه‌تعه‌ندی خۆیی هه‌یه .

کاتی عه‌ره‌به‌کان ده‌ریاره‌ی پایه‌ی گوتاری عه‌ره‌بی ده‌دوین راسته‌وخۆ ده‌که‌رت‌ه‌وه بۆ پانتایی ئایین و له‌وێرا گفتوگۆی ئه‌و مه‌نه‌جه‌ فیکری و عه‌قلیه‌ ده‌که‌ن که ئیسلام له‌گه‌ل هاتنیدا خه‌ستویه‌تیه‌ پوو‌ کاری پێک‌دوو‌ه و چه‌ندین گفتوگۆو ده‌رئه‌نجام و لێک‌دانه‌وه‌ی لێبه‌ره‌م هاتووه‌ ئایا به‌گوێره‌ی کورد وه‌کو ئایین کام له‌م دووانه‌ ده‌بنه‌ بنه‌ماو پایه‌ی گوتاری کوردی، هه‌مان مه‌نه‌جه‌ی فیکری و عه‌قلی که ئیسلام هه‌تاویه‌تی یان مه‌نه‌ج و فکرو عه‌قلێکی تر که ئایینی زه‌رده‌شتی هه‌تاویه‌تی، یان مه‌نه‌ج و عه‌قل و لێک‌دانه‌وه‌یه‌کی تر له‌پاڵ

نیسلامدا که ته سه‌وهی نیسلامی له سه‌دهی نۆزده‌دا هیناویه‌تی؟ بێگومان هه‌ریه‌که له‌م سێ پرسیاره‌یه‌ لایه‌نگری خۆیی هه‌یه‌ و هه‌ریه‌که‌ش جێکه‌وت و کاریگه‌ری دیاری خۆیی هه‌یه‌ له‌ گوتاری کوردیدا.

به‌گۆیه‌ی مه‌نه‌ج و فیکره‌ عه‌قلیه‌تی زه‌رده‌شتی کاریگه‌رییه‌کی راسته‌وخۆی له‌ بنیادنانی گوتاری کوردیدا هه‌یه‌، وه‌ک ناشکرایه‌ ئایینی زه‌رده‌شتی به‌ ئایینی کۆنی کوردو گه‌لانی تری ئێران فاسراوه‌ و نۆزیک له‌ سه‌رچاوه‌ می‌ژویه‌کان و لێکدانه‌وه‌ زمانیه‌کان ده‌ری ده‌خه‌ن که‌ ئه‌م ئایینه‌ به‌ زمانی کۆنی کورد واته‌ ئافێستا هاته‌وه‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ تێکه‌لاوی و پێکه‌وه‌ به‌ستنی‌ک له‌نیوان به‌رنامه‌ و په‌یامی ئایینه‌که‌ و سه‌که‌رانی زمانی ئافێستادا هه‌بووه‌، به‌ مانایه‌کی دی زمانی ئایینه‌که‌ و زمانی کۆنی کورد هه‌مان زمان بوون، وه‌ک ناشکرایه‌ یه‌کێک له‌ ره‌گه‌ز سه‌ره‌کییه‌کانی گوتاریش زمانه‌ که‌ واته‌ زمانی ئافێستا که‌ زمانی کۆنی کورده‌ له‌ پێکای ئایینی زه‌رده‌شتیه‌وه‌ به‌جۆرێک تومار کراوه‌ که‌ سه‌ریاری هه‌ل‌دان بۆ له‌ناو بردنیشی هێشتا هه‌ر توانیویه‌تی خۆی بپارێژێت. به‌م پێیه‌ ئایین بووه‌ته‌ یه‌کێک له‌ پایه‌کانی گوتاری کوردی ئه‌ویش له‌ روانگه‌یه‌وه‌ که‌ بته‌مایه‌کی بوونی نه‌ته‌وه‌ی پاراسته‌وه‌ که‌ ئه‌ویش زمانه‌.

خالی گرنگ و دیار له‌ به‌رنامه‌ی په‌یامی ئایینی زه‌رده‌شتیدا بریتیه‌ به‌ "بیرکردنه‌وه‌ی چاک، گفتاری چاک، کرداری چاک" ئه‌گه‌ر به‌ وردی سه‌رنجی ئه‌م سێ ده‌رپرینه‌ بده‌ین ئه‌وا به‌مه‌ی گوتاریکی عه‌قلانی پێکدێن. له‌کاتێکدا خاسیتی چاک بووه‌ته‌ سیفاتی گشتی به‌رنامه‌ی ئه‌م ئایینه‌، مه‌به‌ست له‌ بیرکردنه‌وه‌ی چاک چیه‌ بێجگه‌ له‌ بیرکردنه‌وه‌ به‌شیوه‌یه‌کی په‌سه‌نر گونجاو له‌بار بۆ بنیادنان و ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ و بیرکردنه‌وه‌ له‌ مرقه‌ وه‌کو گه‌وره‌ترین سه‌رمایه‌ وه‌کو نه‌وه‌ی که‌ هه‌موو شتیکی ئه‌م گه‌ردوونه‌ له‌ پێناوی ئه‌وداوه‌یه‌ و بۆ ئه‌وه‌، گفتاری چاک هه‌موو ئه‌و ده‌رپرینه‌یه‌ که‌ مرقه‌ به‌ره‌و چاکه‌ و به‌ره‌و برایه‌تی و به‌ره‌و یه‌کێتی و به‌ره‌و هاریکاری کردن ئاراسته‌ ده‌کات. کرداری چاکیش سه‌رجه‌م ئه‌و هه‌لس و که‌وت و کار و هه‌فتارانه‌یه‌ که‌ مرقه‌ به‌ دوو

ئارپاستە ئەنجامى دەدات، بەكەمىيان بۆ رازىكردنى ئاھورمەزادا، دووھەمىيان بۆ
 چاككرىنى بارى ژيانى خەلك و بۆ ئاوەدان كوردنەو و بنىاننانى ولات، بۆ رووھك
 رواندن، بۆ كشتوكال كوردن، بۆ دزايەتى كوردنى ئەھرىمەن... ھەموو ئەمانە
 بەگشتى بنەماى بەرنامەيەكى بەرفراوان و گشتگرن بۆ بنىادنەن و
 ئاوەدانكردنەو. ھەر لێرەو دەردەكە ویت كە گەوھەرى ئايىنى زەردەشتى
 سەريارى لاى ئە روحيەكەى لاى نىكى بەريلاو ژيانى بنىايشى لەخۆگرتووە كە
 ئەویش لەپیتاوى چاكتر كوردنى بارى ژياندايە لەسەر زەوى كە ئەویش بنەماى
 گوتارىك پىكدىتى كە گوتارى بنىادنەن و ئاوەدانكردنەو، ھەر لێرەو
 دەتوانن بلێن ھەگەز بنەماو پاىەكانى ئايىنى زەردەشتى سەريارى ئەو
 لەپروى زمانەو یەكێك لە پاىە سەرەكییەكانى گوتارى كوردی پىكدىتى و
 دەپارێژى، بە ھەمان شێوھ لەپروى بەرنامەى بنىادنەن و ئاوەدانكردنەو و
 كشتوكالەو پاىەكەى تری گرنكى گوتارى كوردی پىكدىتى، ئەگەرچى ئەم
 پاىە بە ئاكو ئیستاش وەكو پتویست نەخراوەتە كار بەلام گەوھەرى پڕۆژەى
 رێنسانسى لەخۆیدا ھەلگرتووە كە خالێكى گرنگ و سەرەكییە لە پىكھاتەى
 گوتارى كوردیدا، ئەگەر سەرچاوەى یەكەمى گوتارى كوردی خۆى لە پەيامى
 ئايىنى زەردەشتیدا ببینیتەو ئەو لە ئەنجامى شكستى ئەو ئايىنە لەبەردەم
 پەيامى نوێى ئىسلامدا بنەماكانى ئەو ئايىنە دێرنەى كورد بەرەو لاوازی
 چوو و چى نەتوانای ئەو یەكەمەو كە رۆلى پاىەى ئاشكرای گوتارى كوردی
 ببینیت لەو شەدا لە ئاستى یەكەمدا لە روانگەى رەسەنایەتى رابردووی پەيامى
 رۆحییەو گوتارى كوردی بەشێك لە رەسەنایەتى رابردووی خۆى لەدەستداوە.
 ھەرەك نابیست ئەو شە لەیاد بکەین كە بەگشتى گەپانەو ھەمان بۆ ئايىنى
 زەردەشتى و لێدوانى وەكو پاىەى گوتارى كوردی لە سنووری یادەو ھەریادیە
 چونكە بەھۆى تێكشكاندن ئايىنەكەو ئەو ئايىنە بنەما رۆحى و دنیاىیەكان
 وەكو شتێكى لەبەردەستدا بوو نەماونەتەو و ناکریت بەو شێوھى كە عەرەب
 لە بامى پاىەكانى گوتارى خۆیاندا دەگەڕێتەو بۆ پەيامى ئىسلام كوردیش بە

هه مان شتیه بگه پتته وه بق ئایینی زه ده شتی به تایبته ئه م ئایینه له پوهی
کونه سنی کومه لایه تی کوردیشه وه ناماده بورنیککی نه وتقی نه ماوه به لام
له پوهی یاده وه ریه وه ناشیت چاو له کاریگه ری نه و یاده وه ریه ی رابردو
بپوشریت به تایبته تی به شیک له و یاده وه ریه گه پاره بق هتیاو ده لاتی میژووی
په یوه ست بوونی کورد له میژوودا زیاتر له وه ی که به شتیه ی یاده وه ریه کی
ئایینی مابیتته وه . دیاره نه و حاله تی گه پانکاریه ش له یاده وه ری ئایینه وه بق
هتیاو یاده وه ری میژووی خاسیتی میژووی زاره کی هه یه چونکه له کاتی خویدا
تۆمار نه گه راره ده شی وه گه پایه کی زیندووی گوتاری کوردی سه پر بکریت.

بهشی دووهم

گوتاری کوردی

له شکستی نایینی زمردهشتیییه وه
بۆ سه رهه ئدانی نووسینی کوردی

وهك ناشكرايه نايینی زه رده شتی له پێش دهركه وتنی په یامی نیسلامدا
 بوو چاری شکست بووه. هه رچه نده له سه رده می ساسانیه کاندایه نایینه
 بووه ته نایینی ده ولت و له ناستیکی په ره سه ندودا بووه به لام له گه ل شکستی
 ساسانیه کاندایه نیت ته نایینهش به ره و لاوازی و شکست چوو و کاتی په یامی
 نیسلام هاتوو هه گه به ده گه من نه گینا له هه چ جیگه به کی دیار نه نایینه
 ناماده بوونی نه ماوه، واته نه و پانتاییه رۆحیه ی که پێشتر ته نایینه داگیری
 کردبوو، به ره و سپینه وه چوو و هه گه ته نیا له سنووری یادوه ریدا بوونی
 هابیت، به تاییه تیش له بهر نه وه ی په یامی نیسلامی له پووی رۆحی و نئیاییه وه
 به رنامه یه کی ته و او چوو ده ولت مه ندی پی بووه، به زوویی توانیویه تی لای
 کردو هه لگرا نی تری نایینی زه رده شتی جیگای خۆی بگریته و نه و بۆشاییه
 رۆحیه ی که پێشتر په یامی زه رده شتی داگیری کردبوو ته بگریته وه و له
 ماوه یه کی میژوویی کورتدا کرد بچیته سه ر نه و نایینه نویتیه. دیاره نه وه
 ناشکرايه که کورد به ڕێگای جۆراوجۆر بووه ته نیسلام به لام نه نجام به وه
 کوتایی هاتوو که کوتاریکی نوێ که کوتاری ته وحیدی نیسلامیه جیگای
 کوتاره جیاوازه کانی گرتۆته وه، هه ر به و پێیه له فه تحی نیسلامیه وه تا کو
 سه ره لدانی نووسین به کوردی قسه کردن له سه ر کوتاری کوردی ته نیا له
 سنووری دابو نه ریت و ته قسه کومه لایه تیه کان و گۆرانی و سه رجه م
 ره گه زه کانی فۆلکلۆردا خۆی ده بینیتیه وه که ده شی به بواری زا ره کی نا و
 بیریته که نه ویش زیاتر ده چیته چوارچێوه ی کۆنه ستی کومه لایه تیه وه که
 دیاره له و پانتاییه شدا ره گه زه کوربیه ره سه نه کان ناماده بوونیان هیه که
 ده شی وه کو پایه ی کوتاری کوردی و ره گه زی ره سه نی نه و کوتاره لییان
 بپوانریت. له گه ل نیسلام بوونی کورددا، له به رامبه ر کوتاری لاوازی کوردیدا
 کوتاریکی به هیزی نیسلامی له کورستاندا جیگای گرتوو که گه وه ری نه و
 کوتاره ته وحیدی نیسلامیه واته کۆبوونه وه و یه کبۆون و یه کگرتنی سه رجه م
 مسو لمانان له سایه ی یه ک کوتاردا که کوتاری نیسلامیه بی له به رچا و گرتنی

تایبه‌مندی نه‌توایه‌تی و ره‌نگو نه‌سه‌ب. له‌م ئاقاره‌دا کورد وه‌کو نه‌توه‌یه‌ک که بووه‌ته‌هه‌لگری په‌یامی ئیسلام له‌لایه‌ک به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک هه‌ولیداوه‌ گوتاری ئیسلامی به‌سه‌سپیتو له‌بوارێ خزمه‌تی ئیسلامدا رۆلی دیارو له‌به‌رچاویشی هه‌بووه‌ له‌ زیاتر چه‌سپاندنی گوتاری ئیسلامیدا، نه‌هه‌رچی له‌لایه‌کی تهره‌وه‌ له‌ سنووری کونه‌ست و له‌سه‌ر ئاستی دابو نه‌ریت و تایبه‌مندی نه‌توه‌یه‌ی خۆیشتی هه‌ولی خۆپاراستنی داوه‌و ویستویه‌تی تایبه‌مندییه‌ نه‌توه‌یه‌یه‌کانی خۆیشتی به‌پارێزێت. له‌م ئاقاره‌شدا نوو گوتار پێکه‌وه‌ له‌لای کورد ئاماده‌بوونیان هه‌بووه‌، گوتاریکی گشتگیری ته‌وحیدی ئیسلامی و گوتاریکی شه‌رمز و شاردراره‌ی نه‌توه‌یه‌ی له‌ ئاستی دابو نه‌ریت و فۆلکلۆرو کونه‌ستی کومه‌لایه‌تیدا.

راسته‌ کورد وه‌کو نه‌توه‌یه‌کو له‌سه‌ر ئاستی کومه‌لایه‌تیش له‌ قوناغی نوای فه‌تحی ئیسلامی و به‌ ئیسلامبوونیدا له‌به‌ر نه‌وه‌ی په‌ی به‌ نه‌گونجاندن و ناکوکییه‌کان نه‌بردوه‌ که له‌نیوان شه‌و نوو گوتاره‌دا هه‌بووه‌، له‌لایه‌ک ئیلتیزامی به‌ ئایین و په‌یامه‌ ئایینییه‌که‌وه‌ هه‌بووه‌، له‌لایه‌کی تهره‌وه‌ نه‌یتوانیوه‌ له‌ دابو نه‌ریت و ته‌قسه‌ کومه‌لایه‌تی و ته‌نانه‌ت ئایینییه‌ گۆنه‌کانی خۆیشتی نوور بکه‌وێته‌وه‌، ته‌نانه‌ت زۆر جار له‌ دابو نه‌ریت و ره‌فتاری کومه‌لایه‌تی کوردیدا تاكو ئیستاش هه‌ندێ شت هه‌ن که له‌گه‌ڵ بنه‌ماو یاساکانی ئیسلامدا نه‌ک ناگونجێن به‌لکو دزیشن که‌چی مرقفی کوردی مسولمان نه‌یتوانیوه‌ له‌و هه‌لس‌وکه‌وت و ره‌فتاران به‌و بکه‌وێته‌وه‌ که بوونه‌ته‌ به‌شێک له‌ کونه‌ستی کومه‌لایه‌تی له‌ کومه‌لگای کوریدا بۆ نمونه‌ سه‌وته‌کانی شای و ره‌ش به‌له‌ک ژن به‌ ژنو شیربایی ره‌نوکه‌وتنو و تۆله‌ و تالان و دزین و... تاد سه‌رجه‌م له‌ روانگی په‌یامی ئیسلامه‌وه‌ حه‌رام و قه‌ده‌غه‌ن به‌لام مرقفی کوردی مسولمان سه‌ریاری په‌یوه‌ستبوونی به‌ ئیسلامه‌وه‌ ده‌ست به‌رداری شه‌و لاینه‌ حه‌رامانه‌ی ناو که‌لتور و داب و نه‌ریتی خۆی نه‌بووه‌. هه‌ر لێره‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێت سه‌ریاری تواننده‌وه‌ی رۆحی کورد له‌نیو ئیسلامدا به‌لام هه‌شتا هه‌ندێ له‌ تایبه‌مندییه‌

که لتوری و نهریتییه کانی خۆیی پاراستوو، بئگومان هه مان قسه سه بارهت به
 عهره بی به دو خێله که ی راسته چونکه گوتاری ئیسلام نه یه توانیوه گوتاری
 خێلایه تی دواکه وتوو یان و دابو نهریتی کونی خێلایه تیان تیکبشکیتیت به لکو
 به پێچه وانه گوتاری ئیسلام هه ولیداره خۆی بگونجیتنی له گه ل گوتاری
 خێلایه تی عهره بی و ته نانهت گوتاری کوردیشدا.

له ناستی زماندا سه رباری ئه وه ی که په یامی ئیسلام به زمانی عهره بی
 هاوووه ئه وه ش هۆکارێکی سه ره کی بووه بق ئه وه ی سه رجه م مسو لمانانی
 غه یری عهره بیش په یام و ته قسه ئاینیه کان به زمانی عهره بی جێبه جێ بکه،
 نه گه رچی زۆریک له مسو لمانانی غه یری عهره ب ته نیا ئه وه ی پێویست بووه
 له به ریان کربوووه له مانا ناوه رۆکه که شی نه گه یشتوون، به لام په یامی ئیسلام
 هۆکاری سه ره کی بووه بق ئه وه ی خۆیتندن به زمانی ئه و په یامه بیت و
 خۆیتندیش له سنووری په یام و بنه ماکانی ئیسلام و قورئان و فرموده کانی
 پێقه مبه رو شه ریه تی ئیسلام تێپه پی نه کربوووه، نه گه ره ر شتیکی ساده ی
 ئه ستیره ناسی و میژوو، بیرکاری واته جه برو نه ندازه ش خۆیتندرا بیت ته نیا له
 رووانگی په یوه ستبوون به ئاینه که وه بووه، دیاره خۆیتندن به زمانی عهره بی
 سه رباره ی ئه وه ی که گوتاری ئیسلامی جێگیر کربوووه بووه ته هۆکارێکی
 سه ره کی بق جێگیرکردنی په کێک له پایه سه ره کییه کانی گوتاری عهره بی که
 زمانی عهره بییه له جێگای په کێک له پایه سه ره کییه کانی گوتاری کوردی که
 زمانی کوردیه. راسته زمانی کوردی له ناستی ئاخاوتندا خۆی پاراستوو،
 به لام به هۆی بالاده ستبوونی خۆیتندن به زمانی عهره بی و په کگرتنه وه ی ئه م
 زمانه ش له گه ل جێبه جێ کردنی په یام و ته قسه ئاینیه کاندایا کربوووه که کور
 د نه گاته ئه و ناستی بیر له خۆیتندن و نووسین به زمانی خۆی بکاته وه، که واته
 زمانی کوردی له فه تجی ئیسلامیه وه تا کو سه ره له دانی نووسین به کوردی
 ته نیا له سه ر ناستی ئاخاوتنی رۆژانه ماوه ته وه و پارێزگاری له خۆی کربوووه،

که نه ویش بۆته به شیک له کونهستی کومه لایهتی و پێداویستی رۆژانه و گوتاری ئیسلامی عه ره بی نهیتوانیوه له نێوی بیات.

بێگومان کورد به درێژایی میژووی دهسهلاتی دهولهتی ئیسلامی له کوردستاندا جێبهجێ کهری په یامی ئیسلام بووه و تاكو ئیستاش به هه مان شیوه په پیرهوی نهو نایینه دهکات، دیاره ئیسلام وهکو په یامیکی رۆحی که رێکخهری په یوهندی نیوان مرقو و خوای خۆپهتی په یامیکه له سه ر ئاستی مرقوایهتی به یهک چار لیتی ده پوانریت، به لام له ئاستی دوه هدا هاتنه خوارهوی ئه م نایینه به زمانی عه ره بی و بوونی به بنه ما بق دهسهلاتی عه ره بی رێگاخۆشکریوه بق ئه وهی هه م زمانی عه ره بی به سه ر زمانی نه ته وه مسولمانه کانی تر دا زال و بالاده ست بکات، هه م عه قلو داب و نه ریت و که لتوری عه ره بی له پێگای ئه و دهسهلاته وه به سه ر عه قلو داب و نه ریت و که لتوری نه ته وه کانی تر دا به سه پێنیت که ئه و سه پاندنه و هه ژموونی ئه و دهسهلات و زمان و که لتوره ی عه ره ب به سه ر کوردا له نه ته وه به مسولمان بووه کانی تر دیارتر و ناشکرتر بووه، هۆکه شی ده که ریته وه بق تواندنه وهی کورد له نێو ئیسلامدا و پاشانیش په پیره و کردنی مه زه بی سونه ی شافیعی که مه زه بی ناوهندی دهسهلاتی ئیسلامه که زیاتر هانده رو پالنه ری کورد بووه بق په یوه سنجوون به ناوهندی ئیسلامه وه و تواندنه وه تیایدا. بێگومان له و هه لومه رجه شدا پایه کانی گوتاری عه ره بی ئیسلامی که گوتاریکی ته وحیدی گشتگر بووه بووه ته جێگره وهی گوتاری کوردی و له ئاستیکی نۆر تر سناکدا که ئاستی رۆحیه هاتۆته ناوه وه بق خۆ چه سپاندن و له و ناقاره شدا به شیوه یهکی هێمن هه ولی له ره گ هه لکێشانی بنه ما و پایه گانی گوتاری کوردی داوه و خۆی جێگای گرتۆته وه به تاییبه تی کار که یشقۆته ئه و ئاسته ی که کوردی مسولمان له پله ی یه که مدا خۆی به مسولمان بزانیته و له بوای ئه وه خۆی به کورد بزانیته. ته نهانه له پێگای دروستکردنی دره ختی بنه ماله و خۆتۆمارکردن به سه ید یان به شیخ که نۆربه ی عه شیره ته کانی کورد هه ولیان داوه پێکهاته ی ئیتنیککی خۆیشیان بگورن و خۆیان به نه وه سه ر پێغه مبه ری ئیسلام و که سو

کارو هاو لاتی، به مانایه کی دی گوتاری ئیسلامی به نه اندازه یه کاری له
 کونه سستی کومه لایه تی کردی کردوه که بیگه یه نیتته نه و ناسته ی که نکولی له
 ره سه نایه تی ره گه زی خوی بکات و شانازی به وه وه بکات که به ره گه ز
 ده چیتته وه سه ر پیغه مبه رو که سو کاری، که واته هه رچه نده له ناستی
 کونه سستی کومه لایه تیداو له ناستیکی شه رمندا گوتاری کردی له ناستی زمان و
 دابو نه ریت و سروت کومه لایه تیه کاندایه بونی خویی پاراستوه به لام له زۆر
 روی تروه کورد خوی به ناپاسته ی چه سپاندن و به هیز کرنی پایه گاکانی
 گوتاری عه ره بی ئیسلامی کاری کردوه که کاریگه ری و ناسه واری نه و
 هه لویستانه ی کورد له رابردوداو تا کو ئیستانش له کونه سستی کومه لایه تی
 کوردیدا زیندووه و له شیوازی جۆراوجۆردا خوی ده نوینیت و کاری خوی
 ده کات.

بێگومان بالاده ستبونی گوتاری عه ره بی ئیسلامی له کونه سستی کومه لایه تی
 کوردداو ته نانه ت له عه قل و کار کرنی کورددا له سه رده می ده سه لاتی نه مه وی و
 عه بهاسیه کانیشدا زیاتر چه سپاوه و ته نانه ت دواتر له سایه ی ده ولته تی
 عوسمانی و فارسیشدا که وه کو دوو ئیمپراتۆری ئیسلامی کاریان کردوه نه و
 کاریگه ریه ی زیاتر بووه و ناسه واری خراپتری به جی هیشتووه و گوتاری کردی
 دوو چاری زیاتر له دابه شبوونیک و ژیر فشارکه وتنی زیاتر له گوتاریکی ده ره کی
 بووه که له نه نجامدا زانی گه وه به پایه و ره گه زو مۆتیفی بزواندن گوتاری
 کردی که وتوه به جۆرێک که نه توانیت وه کو گوتاریکی نه ته وه یی خاوه ن
 ناسنامه خوی فۆرمه له بکات و خوی نمایش بکات.

به کاریگه ری په یوه ستبونی کورد به ئیسلامه وه کورد به گشتی نوخبه ی
 پیشه وه ی کومه لی کورده واری له سه رخیل و سه رۆک عه شیره ت و شیخ و ناغا و
 به گو له سه روی هه مو نه مانه شه وه مه لاکان جگه له وه ی که له کومه لدا
 ده سه لاتی و نفوزی ئایینیان به ده ست هیناوه، له پال نه وه شدا له پێگای
 ئایینه که وه که سیتی کومه لایه تی خویان زیاتر به هیز کردوه و تا نه اندازه یه ک
 شه رعه تیای بۆ ره وایه تی ده سه لاتی خویان له ئایینه که وه وه رگرترووه

نه گهرچې زږد جار نه و شرعیه ته ی که نه مان به ناوی نایینه که وه دایانه به
 خویان له روانگه ی نایینه که وه حرام و قه دهغه بووه، به ودهش په یوه ستمبرونی
 زیاتری خویان به نایینه که وه نیشاندوه که نه ویش زیاتر له پیتاوی پاراستنی
 دهسه لاتو به رژه وه ندیبه کانی خویاندا بووه. له م حاله شدا زیاتر په یوه ستمبرون
 به نایینی نیسلام وه بووه ته په یوه ست بوون له پیتاوی به رژه وه ندیدا، هه لبت
 مه به ست له م قسه یه نه وه نییه که نه وانه ی به پاستی بوونه ته هه لگری په یانی
 نیسلام که م بوون نه خیر، به لکو مه به ست له وه یه نه وه ی که دهسه لاتی له
 کومه لگادا به دهسته وه بووه به جوړیک رهفتاری کردوه که له روی عداله ت و
 مرقه په روی مافه وه به پیچه وانه ی بنه ماکانی نیسلام وه بووه نه مهش
 له لایه ک پی نان بووه له به شیک له کوتاری نیسلام که عداله ت و داد په روی
 بووه نه و لایه نهش ده شیا کورد سودی زوری لیوه ریگریته، به لام مامه له
 کردنی نادرست له گه ل په یامی نیسلامدا وایکردوه کورد نه له په یام و
 دهسه لاتی نه و نایینه دا چاره روانی عدالت بکات، نه خوشی بنه مایه کی
 وه های مه بووه، له و باره یه وه که واته لیزه وه دهرده که ویت که کورد له نیوان
 کوتاری نیسلامی و کوتاری کوریدا له باریکی شلقو و ناجیگیردا بووه نه وهش
 له برده م باریکی دهروونی ناجیگیردا رایگردوه، واته له پوی نه ستی
 کومه لایه تیبه وه له حاله تیکی شیر ژورینیدا بووه، که نه نجامیش نه و حاله ته
 هر به برده وای ماوه ته وه نه نه وه بووه به ته وای دهست به رداری
 ره سه نایه تی خویی بیت و به ته واهه تی بیت ته هه لگری په یامی نیسلام، نه
 نه وهش بووه داپران له نیسلام بکات و بگه پیت وه بق نیو رویه رو جوگرافیا و
 پینکاته ی نیتنیکی خوی و کوتاری نه ته وایی خوی پینکبه پیت، نه توانیویه تی
 له سر بنه مایه کی هوشیارانه و به ناگاییه وه سود له نیسلام و کوتاری نیسلامی
 وه ریگریت بق بنیادنانی کوتاری نه ته وایی خوی. نه م حاله ته شلقهش هر له
 فه تحی نیسلامیه وه هتا نیستاش دریژه ی هیه. بیتگومان سه رچاوه ی کوتاری
 نه ته وایی و پایه کانی کوتاری نه ته وایی ده بی بریتی بن له ره سه نایه تی و ره گ
 و ریشه ی نه ته وه و به ره می فکری و عقلی نه ته وه و به زمانی نه ته وهش

لهبارەى گوتارى عەرهبیوه دکتور محەمد عابد جابری دەلێت (مەبەستمان
 له گوتارى عەرهبى ئو گوتارەىە که بیرمەندانى عەرەب بە زمانى عەرەبى
 بەرەمیان هێناوه و له ئاسۆیەکی عەرەبیانەوه بیریان لیکردۆتەوه^(١) نەگەر
 ئەم قسەىە سەبارەت بە گوتارى عەرەبى رەوا بێت، کەواتە بە هەمان پێوانە
 دەبێ گوتارى کوردیش بەرەمى بیرمەندانى کورد بێت و بە زمانى کوردی بێت و
 له ئاسۆیەکی کوردیانەوه بیریان لیکردبێتەوه. بەلام دیارە بۆ سەرەدەمى پێش
 نووسین بە کوردی ناشیئت باسى بیرمەندى کوردی و زمانى کوردی و ئاسۆی
 کوردیانەش بگەین بۆیە میژووی دواى فەتحى ئیسلامى ئێمە تاكو قۇناغى
 دەرکەوتن و پەرەسەندنى نووسین بە کوردی قۇناغیکە تەنیا لەپووی زارەکی و
 داب و نەریتەوه دەتوانین باس لە گوتارى کوردی و پایە و سەرچاوەکانى ئو
 گوتارە بگەین، ئەگینا ئێمە بۆ ئو رابردووه هیچ دەقیکی نووسراومان نییه که
 بتوانرێت بکریت بە سەرچاوه بۆ ئاخواوتنى گوتارى کوردی.

لێرەدا ئو پرسیارە سەرەلەدەات ئایا کاریگەری نەبوونی بیری کوردی و
 بیرکردنەوهی کوردیانە و له ئاسۆی کوردیانەوه له میژووی فەتحى ئیسلامییهوه
 هەتا سەرەلەدان و دەرکەوتنى نووسینی کوردی چ کاریگەرییهکی لەسەر
 شیوه و سروشتی پێکهاتنى گوتارى کوردی هەبووه له قۇناغەکانى دواتردا
 بەتایبەتى له قۇناغى سەرەلەدان و دەرکەوتنى ناسیۆنالیزمدا وەکو بەرەمى
 مۆدێرنێتە؟ ئایا لاوازی گوتارى کوردی پەيوەندییهکی گەوهەری نییه بە لاوازی
 سەرچاوه و پایەکانییهوه؟

ئەوهى ئاشکرایە میژووی سەرەلەدانى نووسین بە کوردی لەو بەشەى
 کوردستاندا بووه که کەوتۆتە ژێر سایەى دەسەلاتى فارسەکانەوه بێگومان
 دەشى هۆکاری هاوئەژادی و هاو ئایینی پێشتر و بوونی پەيوەندى نزیک لەنیوان
 زمانى کوردی و زمانى فارسیدا دەوری خۆی هەبوویت لەویدا که نووسین بە
 کوردی لەو بەشەدا زووتر دەرکەوت هەروەك دەسزانی کۆنترین شیوهى
 نووسینی کوردی بە زمانى شیعر بووه، ئەوهش دەمانگرتەوه بۆ قسەکردن

له سه‌ر نه‌وه‌ی که له قوناغی گواستنه‌وه‌ی گوتاری کوردیی‌ه‌وه له قوناغی زاره‌کییه‌وه بق قوناغی نووسین یان بق قوناغی گوتاری تو‌مارکراو شیعر پایه‌ی یه‌که‌م یان پانتایی یه‌که‌م بووه بق به‌ره‌م هینانی نه‌و گوتاره، هه‌روه‌ک ده‌یزانین پایه‌کانی شیعریش بریتین له سۆز عاتیفه‌وه‌ه‌لچوون که له بنه‌رته‌دا سه‌رچاوه‌ی "گوتار" فیکره، هه‌ر لی‌ره‌وه ده‌رده‌که‌وێت که ده‌ستپێکردنی گوتاری نووسراوی کوردی له‌بری نه‌وه‌ی له‌سه‌ر بنه‌مای فیکرو مه‌عریفه‌ی هه‌مه‌لایه‌ن به‌ره‌م هاتبێت له‌سه‌ر بنه‌مای سۆز عاتیفه‌وه‌خه‌یالی شیعی به‌ره‌م هاتوه‌وه که نه‌مه‌ش به‌یه‌کێک له‌خاله‌ لاوازه‌کانی گوتاری کوردی داده‌نوێت، به‌هه‌ر حال نه‌وه واقیعیکی به‌سه‌رچووه‌وه تازه ناتوانرێت به‌گۆرێت نه‌گه‌رچی چێکه‌وته‌ نێگه‌تیفه‌کانی نه‌و واقیعه‌ له‌سه‌ر سروشت و ناسنامه‌و کارکردنی گوتاری کوردی قوناغه‌کانی دواتر به‌ناشکرا دیاره‌وه‌ شتێوازی مامه‌له‌کردنی شاعیرانه له‌ می‌ژووی بزووتنه‌وه نه‌ته‌وه‌ییه‌کانی کوردی زیاتر په‌یوه‌ندی به‌و سه‌رچاوه‌یه‌وه هه‌یه.

هه‌لبه‌ت له‌ نووسینیشدا هه‌ر له‌ سه‌ره‌لدانی نووسینه‌وه به‌ کوردی، کورد به‌ پیتی غه‌یری کوردی یان باشتر بلێین به‌ پیتی عه‌ره‌بی نووسیویه‌تی به‌واته بنیادی مادیانه‌ی زمانه‌که عه‌ره‌بی بووه، به‌ زه‌حمه‌تیش به‌یرکرنه‌وه‌ی کوردیانه‌ بوونی هه‌بووه، بۆیه نه‌توانراوه نه‌و زمانه‌ی که‌ پته‌کانی عه‌ره‌بی بوون به‌ مانا و روانه‌بو به‌یرکرنه‌وه‌و لێکدانه‌وه‌ی کوردیانه‌ بارگاوی به‌کرت، به‌کاره‌ینانی نه‌بجه‌دییه‌تی عه‌ره‌بی کاریگه‌رییه‌کی نێگه‌تیفی له‌سه‌ر کۆنه‌ستی نێمه‌ی کورد هه‌یه نه‌ویش له‌و روانگه‌یه‌وه که‌ پێکه‌وه به‌سترانی کوردی عه‌ره‌ب به‌رجه‌سته ده‌کات که‌ پێم وایه له‌ بنه‌رته‌دا نه‌و پێکه‌وه به‌سترانه‌ بوونی نییه، ته‌نیا له‌پووی ئایینی یه‌وه نه‌بێت، دیاره‌ پێکه‌وه به‌سترانی ئایینیش له‌نیوان عه‌ره‌ب و هه‌موو نه‌ته‌وه مسوولمانه‌کاندا هه‌یه هه‌مان شتیه‌ی پێکه‌وه به‌سترانی عه‌ره‌ب و کورد.

کاریگری به کارهیتانی نه بجه دیتی عه ره بی و بیرکرنه وهی عه ره بیان که به کاریگری په ره رده و فیزکردن کونه سستی کومه لایه تی خوینه واری کوردی داگیرکردوه ئاسه وارو دهره نجامی هیتگار نیکه تیغی مه بووه و هیه. به جۆرێک که له به ره می نووسه رو رۆشن بیرانیشتا نه و کاریگری به دهره و توه هه ره شه ره شه یه کێکه له هۆکاره کانی لاوازی ناسنامه ی کوردییانه له گوتاری کوردیدا. نه مه له لایه ک، له لایه کی تروه نه گه سهیری شه و ریزمانی کوردیه به که یه که له ماوه ی سی سالی رابردودا وه کو پرۆگرامی خویندنی زمانی کوردی له باشوری کوردستاندا دانراوه و کراوه ته پرۆگرامی خویندنی قوناعی ناوه ندی و ئاماده یی به بیرکرنه وه یه کی عه ره بیان دانراوه به جۆرێک ده توانین بستی و ره گێرانی ریزمانی عه ره بییه، چ له پوی ناوانی ره گه زو پیکهینه ره کانی رسته وه چ له پوی بنیادی پیکهینه ری رسته وه چ له شیوه ی مامه له له گه ل کرنیدا واته نه و ریزانه ی که ریزمانی کوردی پی ده گوتیه ته وه هه مان ریزازی گوتنه وه ی ریزمانی عه ره بییه. که دهره نجامی شه م پرۆگرامی خویندنی جارێکی تر کونه ست و عه قلی مندالی کورد بۆ بنیادی زمان و پیکهاته ی رسته ی عه ره بی و بیرکرنه وه ی عه ره بیان ئاماده ده کات.

هه لبه ته هه ره چون له گه ل سه ره له دانی نیسلام و فه ته ی نیسلامیدا گوتاری نیسلامی جێگای هه موو گوتاره جیاوازه کانی گرتوته وه له وه سه رو به نده شدا ره گه زو پایه ی زۆرێک له گوتاره کانی تری هه لوه شانده ته وه و بیرکرنه وه ی نیسلامیانه و له پێگای نه ویشه وه بیرکرنه وه ی عه ره بیان بالاده ستبوه به سه ره هه ره جۆره بیرکرنه وه یه کی تر دا، به هه مان شیوه له میژووی نویشتا بالاده ست بوونی گوتاری عه ره بی و فارسی و تورکی له جوگرافیای کوردستاندا له کاتێکدا که گوتاری کوردی ته نیا له سنووری خه یال و لیکدانه وه ی تاکه که سدا بوونی مه بووه .. شه و گوتاره بالاده ستانه زیاتر زه مینه ی بیرکرنه وه ی عه ره بیان و فارسیانه و تورکیانه یان لای مندالی کورد فراوانکردوه و به وه شه

ناپاسته‌ی بیرکردنه‌وه‌ی کوردیانه‌ی پهره‌ی نه‌سه‌ندوه‌و رویره‌ی نه‌و
بیرکردنه‌وه‌یه لاوازتر بووه .

دیاره سه‌ریاری نه‌وه‌ی که نووسین به نه‌بجهدی عه‌ره‌بی زیانی بیاری له
سروشستی گوتاری کوردی داوه‌و زه‌مینیه‌ی بیرکردنه‌وه‌ی عه‌ره‌بیانه‌ی
ره‌خساندوه‌و له‌کونه‌ستی خوینه‌واری کورددا، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نه‌و
سه‌ره‌لدا نه‌ به‌ خالکی گرنکی فو‌رمه‌له‌بوونی گوتاری کوردی داده‌نریت چونکه
به‌لای که‌مه‌وه نووسین به‌ زمانی نه‌ت‌وه‌ با به‌ پیتی یان به‌ نه‌بجهدیتی
کوردیش نه‌بی‌ت نه‌وه‌ هیت‌تا هر گرنکه چونکه یه‌که‌مین هه‌ول به‌ پاراستنی
زمان له‌ له‌ناو‌چوون و یه‌که‌مین هه‌نگاویشه به‌ پ‌ره‌پ‌تدانی زمانه‌که‌و یه‌که‌مین
سه‌ره‌تایش به‌ پ‌رۆسه‌ی تۆمارکردن (تدوین) به‌ زمانی نه‌ت‌وه‌ که نه‌وه‌ش به
یه‌کێک له‌ پایه سه‌ره‌کییه‌کانی گوتاری نه‌ت‌وه‌یی داده‌نریت.

به‌شی سییەم

گوتاری کوردی نه‌سه‌رده‌می میرنشینه‌کاندا

میترووی دسه لاتی میرنشین و پیکهاتنی دامه زراوی میرنشین له میترووی
 پهره سندننی کومه لایه تی کومه لگای کوردیدا جیگای له سهر وهستان و لیدوانه .
 هه میشه نو پرسیاره خوی دسه پینیت نایا بۆچی له میترووی پهره سندننی
 کومه لایه تی کومه لگای کوردیدا له بری ده وله تی خیل کومه لیک میرنشین
 پیکهاتوو؟ نایا بۆچی ده وله تی خیل پیکهاتوو؟ نایا بۆچی سیسته می
 ئابووری فیو دیالی پیکهاتوو به جۆرتک که سیسته می ئابوری خیلایه تی
 هه لبوشینیتوه؟ نه مانه کومه لیک پرسیارن که په یوه ندی راسته وخویان به
 گه وهری نه م باسه وه هیه له قوناغی دسه لاتی میرنشین کاندایه چونکه نه و
 کوتاره ی له سهرده می دسه لاتی میرنشین کاندایه پیکهاتوو به ره می نه و
 قوناغی ژیا نی کومه لایه تی و سیاسی و کهلتوری کومه لگای کوردیه که تیایدا
 کورد هیشتا له ناستی ئیتنیکدا بووه و نه وهی که پنی ده گوتریت نه ته وه
 (nation) پیکهاتوو بۆیه ئاخاوتن له سهر کوتاری کوردی له و قوناغدا
 به و مانایه نییه که کوتاریکی سیاسی یان کوتاریکی ناسیونالیستی بیت، به لکو
 مه به ست کوتاریکه که په یوه سستی ئیتنیکیکه که تایبه ته ندی خویی هیه
 ئه ویش ئیتنیک کوردیه و هیشتا کوتاری باوی نه م پیکهاتیه تیکه لوه له
 کوتاری خیلایه تی ئایینی هه ریمگیری مه ودا ته سک.

زۆرتک له میتروونوسانی کورد هه ر له شه ره فغانی به دلبسییه وه میترووی
 دسه لات ناوچه یی و هه ریمگیرییه کانی کوردیان ناوانوه ده ولت و هه ندی جار
 له باسه کانیاندا وه کو ده وله تی گه وره باسیان کردوون ناوی پاشایان له
 فه رمانپه واکانیان ناوه له شه ره ف نامدا هاتوو: روپه یی په که می
 شه ره فنامه: ده نگو باسی نه و فه رمانپه وایه کوردانه یه که له کوردستاندا ئالای
 سه ره خویان هه لکردوو و میتروونوسان له ریزی پادشایانان نووسبوون
 له وانه ش فه رمانپه وانیانی دیاریه کرو جزیره و دینه وروو شاره زوورو حه سنه ویه و،
 فه زله ویه (واته لوپی گه وره) و لوپی بچوک و بنه مالی نه یوبی^(۱۲). پاشان له
 شه ره فنامه دا باسی نه و فه رمانپه وایانه ده کاته هه رچه نده باری سه ره خویی

تەواویان بۆ نەپەخساوہ بەلام خۆیان بە پادشا زانیسوہ لەوانەش
 فەرمانپەر وایانی سۆزان، بابان، موکری، برانۆست^(۱۶) نەگەر سەرئەجی ناوی
 ھەریەکە لەم دەسەلاتانە بکەین کە لە قوناغیکی دیاریکراودا دەسەلاتیان
 بەسەر ناوچەیەکە جوگرافی دیاریکراودا ھەبوو، خاسیتی دەسەلاتی خێلێان
 ھەبوو، یان راستەر بلتین بریتی بوون لە دەسەلاتی دامەزراوی خێل. ھەلبەت
 ناوھێنانی ھەریەکە لە دەسەلات سەنۆردارانە بە دەولەت و فەرمانپەر واکانیان
 بە پادشا ھۆی لاوازی تێگەیشتنی ئێمە بەگشتی و میژوونووسانی کورد بوو
 پێناسەی دەولەت. دیارە مەبەستمان لەو نێبە کە ئاخاوتنی دەولەتی
 نەتوویی بکەین لەو قوناغەدا، بەلکو باسی ئەو دەکەین کە لەو میژوو
 سۆردەرێکەدا تەنانت دەولەتی فیدوئەلی کوردیش پێکھاتوو کە دەشیان
 فیدراسیۆنی خێلایەتی لەنیوان خێل و دەسەلات سەنۆردارەکانیاندا پێکھاتایە و
 لە ئەنجامی ئەو شەدا دەولەتی خێل پێکھاتایە.

بەپێی سەرچاوە میژووییەکان حکومەتی روادی گۆنترین حکومەتی کوردییە
 کە لەلای فەتحی ئیسلام لە کوردستاندا دروستبوویەت. میژوونووسی عەرەب
 ئیبن خۆردانی لەسالی (۲۳۲ی) کۆچیدا چوووە تەوێزو ولاتەکەیی لەژێر
 حوکمی محەمەد رواداویدا دیوو کە سەردارێکی کورد بوو^(۱۷) بەلام لە
 ئینسانیکۆپیدیای ئیسلامدا ھاتوو: بناغەیی حکومەتی روادی لەو میژوو
 گۆنەر (۱۶) ئەم دەسەلاتی کورد کە نزیکەی چوارسەد سال بەردەوام بوو و
 سەنۆری دەسەلاتی لە ئازەربایجان بوو و لە لوتکەیی گەشەکردنیدا
 ئەرەستان و تیرەیی مەرغە و موکریانیشی گرتۆتەو. دیارە ئەم دەسەلاتی
 کە میژوونووسان بە حکومەتی کوردی ناویان بردوو خێلی روادی کوردی
 دايمەزاندوو و لە دامەزاندنیشییەو تاکو روخاندنی دەسەلاتی لەلایەن
 سەرخێلەکانی روداوییەو بەرێوەبراو. یان بەشیوەیەکێ تر دەسەلاتی ئەم
 (حکومەت) بەدەستی سەرخێلەکانی روداوییەو بوو.

مه به ستمان له وه ستمان له سهر ده سه لاتی روادی و میژووی ده رکه و تنو
 روخاندنی و شیوازی ده سه لاتداریتی تیایدا ته نیا بق نه وه نییه وه کو
 میژوونووسان نیمه ش نه و میژووه کونه بگپینه وه، به لکو مه به ستمان
 دیاریکردن و ناسینی کوتاری کوردییه له و قوناغه دا. قوناغی میژووی نه م
 ده سه لاته کوردییه له ناوه پاستی سه دهی نو بق دواوه یه و به و پییه ی که
 میژوونووسان دیارییان کرپوه نزیکه ی چوار سه ده نه م ده سه لات به رده و ام
 بووه واته ده گاته ناوه پاستی سه دهی سپانزه هم، له م قوناغه دا کوردستان له
 باریکی هجگار دواکه و تودا بووه و خیلایه تی کوردی له نیوان نیشته جی بوون و
 گه رمیان و کویتستاندا بووه. هر بویه ناشیت وای بق بچین که ده سه لاتی روادی
 زیاتر له ده سه لاتی خیلایکی بالاده ست بوو بیت که ده سه لاتی خویی به سهر
 روویه ریکی دیاریکراودا کیشابیت که نه ندلمانی خیله که ی بووین یان به شیکي تر
 له و خیزان و بنه مالان ی که خاوه نی خیل یان عه شیره تیکی دیاریکراو نه بوون..
 به هر حال کوتاری بالاده ست له و سه رده مه و بق دواتریش کوتاری خیلایه تی
 بووه که گه وه ری نه و کوتاره ش بریتیه له پاراستنی خوینی خیل و
 جوگرافیای خیل و شه رفی خیل.. زقر جار بق به رجه سه کړنی نه و کوتاره ش
 له سهر زمینه ی واقع خیل سوپای چه کداری خوی ده بیت و نه ک هر نه رکی
 پاراستنی نه و بنه مایانه ده بیت به لکو ده ستریش ده کاته سهر جوگرافیای
 خیله کانی ده روویه ری به مه به سستی فراوان کړنی روویه ری جوگرافیای خویی و
 فراوان کړنی پاکړو له وه پگا و فراوان کړنی سنووری به ره م هینانی که له پشتی
 نه مانه شه و فراوان کړنی ده سه لات و که سیستی مه عنوی خیل ناماده یه. به هر
 حال بق نه و قوناغه کوتاری کوردی بریتیه له کوتاریکی خیلایه تی نیایی
 داخراو که ته نیا له و روانگه یه وه سیمای کوردبوونی پتوه دیار بووه که
 پاریزگاری له زمانی کوردی و ره گه زه کانی که لتوری کوردی و دابو نه ریت
 ره فتاری خیلایه تی کوردی کراوه. ده توانین بلین کوتاری سروشتی کوردی
 که ره نگدانه وه به ره می نه و قوناغه میژووییه ی ناستی زیان و ناماده بوونی

ئەم كۆمەلگەيە لە و كاتەدا پارێزگاری لە خۆی كردووه . راستە گوتاری سیاسى یان ناسیۆنالیستی بوونی نەبووه ، بەلام گوتاریك ئامادەبوونی هەبووه كە پەيوەستبووه بە ئیتنیکیتكەوه كە ئیتنیکى كوردییە . سەربارى دیار نەبوون و ئامادە نەبوونی بنەماكانى نەتەوايەتى بوون و سەربارى لاوازی بنەماكانى كۆمەلایەتى بوونیش ئیتنیکیتك بوونی هەبووه و لە مێژوویەكى كۆنترەوه تا ئەو قۇناغە توانیویەتى پارێزگاری لە بوونی خۆی بكات هەرچەندە ئەو پارێزگاریكە لە گەوهەر پارێزگاریكردن بوو بێت لە مانەوه وەك هەر بوونەوه یكى تری نیو سروشت بەلام لە گەل ئەوه شدا لە و روانگەيەوه گرنگە كە لە گەل خۆیدا بنەماكانى بوونی خۆی وەكو ئیتنیکیتكى سەریەخو پاراستووه .

بەلام ئەوهی جیگای ئاماژە پێكەرنە گوتاری كوردی لەم قۇناغەدا گوتاری زارەكییە واتە گوتاری نووسراو یان تۆماركراو نییە . بەو پێیەش نازانرێت ئایا گوتاری زارەكى ئەو قۇناغە بە چى فیکرو جیهانبینیەك بارگای كراوه . تەنیا لە روانگەى لێكدانەوهوه دەتوانرێت ئاخاوتنى ئێوه بكرێت چونكە هیچ دەقیكى تۆماركراو لە بەردەستدا نییە هەتا بكرێت بە بنەماو ئاخاوتنى لەسەر بكرێت و لە ئەنجامى شیکردنەوهدا جیهانبینی گوتاری كوردی ئەو قۇناغە دیارى بكرێت . بۆیە دیسان دەگەڕێنەوه بۆ ئەو خالە كە گوتاری كوردی لەو قۇناغەدا گوتاریكى زارەكى بووه ، بنەمای سەرەكى زمانى كوردی و كەلتوری دابو نەریتو تەقسە كۆمەلایەتیە كوردییەكان بووه ، كە پەيوەستی جوگرافیای كوردستان بووه كە ئێرش بە پیتی سنووری خێلەكان دابەشكراوه و دەسلاتی بە پێوەبردن و سیاسى خێل ئەوه بووه كە پارێزگاری لە بوون و خوگرافیای خۆی بكات و ستراتیژی ئەو گوتارەش كە گوتاری خێلایەتى پەرتخواری داخراوى سنووردارە و تەنیا خۆی دەناسێتو خۆی دەوێت و ئامادەبوونی تێكەڵاویبوون و هاریكاری و فیدراسیۆن پێكەێنان نییە لە گەل ئەوانى تردا دەپەوێت دەسلاتی خۆی هەبێت هەرچەندە سنووری ئەو دەسلاتە بچووك و تەسكیش بێت گرنگ نییە .

نه‌گه‌ر بۆ زیاتر ئاخاوتن له‌سه‌ر نه‌و قوناغه ئاماژه بۆ ده‌سه‌لاتیکی تری کوردی بکه‌ین ره‌نگه‌ زیاتر سیماو گه‌هه‌ری گوتاری کوردی نه‌و قوناغه‌مان بۆ ده‌ریکه‌وێت. یه‌وه‌م ده‌سه‌لاتی دیاری نه‌و قوناغه ده‌وله‌تی دۆسته‌که‌یه‌یه‌ که‌ له‌ ساڵی ۱۹۵۱ی زاییندا له‌ گوندی دۆسته‌کی نزیک شاری دیاریه‌که‌ر له‌لایه‌ن (شاه‌ بان‌)وه‌ که‌ سه‌رخێلی هه‌میدی بووه‌ دامه‌زراوه‌^(۱۷).

سه‌ره‌تا ناوی ده‌وله‌ت که‌ له‌م ده‌سه‌لاته‌ نه‌راوه‌ پێناچێت له‌ جێگای خۆیدا بێت و ناشیت ئه‌م ده‌سه‌لاته‌ نه‌و بنه‌ماو خاسیتانه‌شی هه‌بووینت که‌ به‌ ده‌وله‌تی خێل ناو بپریت، مه‌به‌ستمان له‌م قسه‌یه‌ش ئه‌وه‌یه‌ که‌ ناشیت له‌م قوناغه‌دا گوتاری کوردی له‌ پوری سیاسیه‌وه‌ گه‌یشتیته‌ ئاستی که‌ گوتاری ده‌وله‌ت بووینت. چونکه‌ نه‌گه‌ر گوتاری سیاسی له‌و قوناغه‌دا به‌ره‌م به‌هاتبایه‌ ئه‌وه‌ ده‌بوو نه‌و ده‌سه‌لاته‌ ناوی ده‌سه‌لات یان ده‌وله‌تی کوردی بوابه‌ له‌بری ئه‌وه‌ی به‌ناوی نه‌و گونده‌وه‌ ناو به‌نریت که‌ تیایدا دامه‌زراوه‌. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ دامه‌زێنهری نه‌و ده‌سه‌لاته‌ سه‌ر خێلی خێلی هه‌میدی بووه‌، که‌ نه‌وه‌ش زیاتر ده‌یه‌سه‌لمینی که‌ ده‌سه‌لاته‌کی هه‌ولی پێکهێنانی په‌کیتی و فیدراسیونی له‌گه‌ڵ خێل ده‌سه‌لاته‌ ناوچه‌یه‌یه‌کانی تردا نه‌داوه‌، به‌لکو هه‌ولیداوه‌ له‌پێگای شه‌په‌وه‌و به‌ ناچار کردن بیاخاته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیه‌وه‌. که‌واته‌ به‌ ئاشکرا دیاره‌ گوتاری ده‌سه‌لاتی دۆسته‌کی گوتاریکی خێلایه‌تی بووه‌ که‌ به‌ هه‌مان ستراتیژی خێلایه‌تی ده‌سه‌لاته‌ خێلایه‌تییه‌کانی تری کورد کاری کردووه‌ که‌ گه‌هه‌ری نه‌و گوتاره‌ش سه‌په‌نه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌وانی تهره‌.

نۆیه‌ی میژوو نووسانی کورد ده‌وله‌تی ئه‌یوبی به‌ ده‌وله‌تی کوردی ده‌دنه‌ قه‌له‌مو نۆرێکی شانا‌زی پێوه‌ ده‌که‌ن، له‌ راستیدا ده‌وله‌تی ئه‌یوبی هیچ خاسیتیه‌کی کوردی بوونی نه‌بووه‌و بنه‌ماله‌ی ئه‌یوبی با به‌ره‌گه‌ز کوریش بن به‌لام نه‌و ده‌وله‌ته‌ ده‌وله‌تیکی عه‌ره‌بی ئیسلامی بووه‌و له‌سه‌ر خاکی عه‌ره‌بی دروستبووه‌و زمانی ده‌وله‌ته‌که‌ زمانی عه‌ره‌بی بووه‌. به‌گوێره‌ی سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی که‌ سه‌رۆکی نه‌و ده‌وله‌ته‌ بووه‌ ته‌نیا هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ به‌ ره‌گه‌ز کورد بووه‌،

نه گينا نه بېرو هستی ئینتیکی هه بووه نه مهسه لهی نه ته وایه تیش وه کو
 مهسه له یه کی سیاسی به واتای ناسیونالیزم له و قوتاغه دا بوونی هه بووه، هه
 بویه له پووی زانمستییه وه ناشیت باسی نه ته وایه تی بوونی ده وله تی نه یویی
 بکه یین به گوێره ی کورد چونکه له لایه ک نه وه ده وله ته له سه ر جوگرافیا ی
 کوردستان دروست نه بووه، له لایه کی تره وه جگه له ژماره یه کی که می
 بنه ماله ی نه یویی که نه وانیش په یوه سنبوونیان به ئیسلامه وه وای لیکربوون
 که بگه نه نه و ناسته له هه ره می ده سه لاتی عه ره بی ئیسلامیدا، نه گينا کورد
 په یوه ندی نه بووه به و ده وله ته وه، کوتاری ده وله تی نه یویی کوتاریکی عه ره بی
 ئیسلامی بووه که له بنه پتدا که وه ری نه و کوتاره ش په یوه سنبووه به
 پایه کانی ئیسلام نه ته وه ی عه ره به وه.

کوردی بوونی هه ده سه لاتیگ له سه ر بنه مای به رنامه و کوتاری نه و ده سه لاته
 لیک ده بریته وه ده ناسیونریت. بوونی که سیتی کورد له لوتکه ی هه ره کی
 ده سه لاته له سه ر زه مینه و جوگرافیا یه کی غه یه کوردی و پینکاته ی نه و
 ده سه لاته ش به تاییه تی که هه ره می ده سه لاتیگه له غه یی کورد هیچ
 لیکدانه وه یه ک بق کوردی بوونی نه و ده سه لاته ناسه لمینیت. ده شی لاوازی
 هستی لیکدانه وه و گرتی هست به که میگردن لای ئیمه ی کورد نه وه ی
 دروستکربیت که نه و ده سه لاته و ده وله تانه ی له ده ره وه ی کوردستان
 دروستبوون به هه ر رنگایه ک بوو بیت کوردیک بووه ته سه رۆکیان به ده وله ت
 ده سه لاتی کوردی بده یه قه لم. له م روانگه یه وه ده وله تی نه یویی نه له پووی
 کوتاری ده وله ته وه نه له پووی زمانی ئیداره ی ده وله ته که وه نه له پووی
 پینکاته ی ئیداره ی ده وله ته که وه، نه له پووی نه و خه لکه ی که ده وله ته که
 به پێوه ی بریوون، نه له پووی نه و جوگرافیا یه وه که ده وله ته که ی له سه ر
 دامه زراوه. هیچ خاسیتیکی کوردی بوونی نه بووه. به لکو ده وله تیکی عه ره بی
 ئیسلامی بووه و به رنامه و ستراتیژی کارکردنی پاراسقنی عه ره ب ئیسلام
 بووه و شه ری له گه ل خاچ په رستان و رزگارکردنی قوسیش هه ر له سنووی نه و

بهرنامه و ستراتیژەدا بوو و دەوری سەلاحەدین هەمان دەوری هەر
 سەرکەوتنە یەکێ تری دلسۆزی دەسەلاتی عەرەب و ئیسلام بوو. لە پووی
 راستیشە وە ناکرێت بۆ ئەو قوناغە داوا لە سەلاحەدینی ئە یوپی بکریێت کە
 نەتەوایی بێت یان هەلگری بهرنامهی ناسیۆنالیزمی کوردی بێت چونکە ئەو
 ناشکرایە کە ناسیۆنالیزم بەرەمی قوناغێکی تایبەتیە لە پەرەسەندنی
 کۆمەڵایەتی کە ئەویش لە روانگەی مارکسیزم وە قوناغی دەرکەوتنی چینی
 بۆدروایە واتە بەرەمی شۆڕشی پیشەسازی^(۱۸). لە روانگەی بیرمەندانی
 کۆمەڵناسی مۆدێرنەو، ناسیۆلایزم بەرەمی مۆدێرنیتەیه کە ئەم
 بۆچوونەش زۆر جیاواز نییە لەگەڵ بۆچوونی بیرمەندانی مارکسیزم لەسەر ئەو
 مەسەلەیه.

هەندێ جار لە کوردستان و لای رۆشنبیران و سیاسییانی کورد گوێمان لەو
 جۆرە داواکارییانە دەبێت بۆ مەسەلەی نەتەوایەتی کورد و ئێرۆستکردنی
 دەوڵەتی کوردی بۆمان دەرەکەوێت کە ئەو جۆرە داواکارییه لە ژێر کاریگەری
 پالانتری سۆز و عاتیفەدایەو لە هەمان کاتدا بێ ئاگایی ئێمەش نیشان دەدات
 سەپارەت بە بنەما مادییه کانی دەرکەوتنی هەر دیارەیهکی کۆمەڵایەتی یان
 ئێرۆستبوونی هەر دامەزراوێکی کۆمەڵایەتی، چونکە ناکرێت لە دەرەوێ
 پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و لە دەرەوێ میژوو باس لە هیچ دیارەیهکی
 کۆمەڵایەتی و هیچ دامەزراوێکی کۆمەڵایەتی و هیچ سەرخانیکی کۆمەڵایەتی
 بکەین، یەکیێک لە کێشە دیارەکانی ناسیۆنالیستی کورد لە سەرەتای
 دەرکەوتنەو تاکو ئێستا ئەو یە کە بەبێ زانیینی ناسیۆنالیزم و بەبێ ناسینی
 خۆیی و بەبێ بوونی گوتاریکی کراوێ ناسیۆنالیزمی داو و بەردەوامیش لە
 رەخنەگرتنێکی عاتیفانەدا بوو بەرامبەر بە گەلی کورد بە بزوتنەوێ کانی، بۆ
 نمونە کازیک کە خۆی بە حیزبی ناسیۆنالیستی کورد زانیو و بەدوای
 ئەویشدا پاسۆک کە خۆی بە هەلگری هەمان بهرنامه زانیو و... خاوەنی
 گوتاریکی کراوێ زانستی ئەو تو ئەبوون کە گەوهەری پڕۆژەیه نەتەوایی کورد

لهڅو بگړيت به لڅو به پيچ وانه وه خاوه نى گوتارىكى عاتيفى دلخراوى تاك
 ره ه ندى مه ودا ته سك بوون و نه يانتوانيووه له سر جوگرافياى كوردستان
 كه ستييه كى ديارو جه ماوهرى يان ته نانه ت كه ستييه كى نوخه بيان ه بټت،
 نه مه جگه له وهى كه له گال بزوتنه وهى كوردى هاوچه رځى خوياندا به رده وام
 له ره خنه دا بوون و زياتر وه كو نه يارى بزوتنه وه كه دهر كه وتوون، بق نمون له
 گه پانه وهى به رزانيه وه بق كوردستان و وه كو رابه رى بزوتنه وهى كوردى
 له دواى چواردهى ته مموزو روخاندنى رژيمى پاشايه تى هه ميشه كه ستي
 به رزاني كه ستي دياريووه له سر ناستى كوردستان و له دهر وهش ته نيا
 به رزاني به رابه رى بزوتنه وهى نه ته وهى كورد سهر كراوه له راستيشدا هه
 نه كه ستي رابه رو سهر كردهى هه بووه له كوردستان داو گوتارى به رزانيش
 له سر زه مينه ي واقع به گوتارى مه وزوعى زانراوه و سهر كراوه چونكه
 به رهمى سوزو عاتيفى رومانسيانه نه بووه — راسته له سرده مى
 سهر كرده يى به رزانيدا كورد نه يتوانى بټته خاوه نى داواكانى به لام به رزاني
 سه وداگه رى له سر مه سه له ستراتيژيه كانى كوردو ناسنامه ي نه ته وهى كورد
 نه كرد، هه نه وهش واپكردوه كه له برى نه وهى كاژيك و پاسوك وه كو ه لگري
 گوتارى كوردى سهر بگړين، بزوتنه وهى كورد به رابه رابه تى بارزاني به ه لگري
 گوتارى كوردى سهر كراوه.

له دواى ده وله تى نه يو بى، زوريك له كوردو له ميژونونو سان و سياسيه كانى
 كورد زور به بايه خوه دهر ياره ي حكومه تى زه ند دهرين و وه كو حكومه تيكى
 ديارى كورد باسى ليوه ده گن. حكومه تى زه ند له دواى كوشتنى نادرشا
 له سالى (۱۷۵۳) دا له لايه ن كه ريم خانى زه ند وه دامه زرا زه ند تيره يه كى سهر
 به خيلى (له ك) وه نه خيله ش له ناوچه كانى (پشتكيو) دا ده زين، كه ريم خان
 بناغه ي حكومه ته كه ي خويى له ده ورويه رى نه سفهان دان او پاشانيش
 حكومه ته كى له باشورى نيران و شيرازدا ده سلا تى په پيدا كړيووه، سهر يارى
 شه رو پيكدادانى له گال نه سه سخانى نه فغانى و محمده د حسن خانى قاجاريدا

به لأم دهسه لاتى خۇيى سه پاندووه. كه ريم خان له سالى ۱۷۷۹دا كوچى نوایى
 كړېووه و دواى خۇيشى بۆ ماوه ی پانزه سال دهسه لاتى حكومه ته كى
 برده وام بووه له سالى ۱۷۹۴دا به ته واوه تى حكومه تى زه ند روخاوه و كو تايى
 به دهسه لاتى ها توه.

ليږه دا چەند پرسىاريك خۇيان دهسه پيښن، ئايا حكومه ته كى كه ريم خان
 حكومه تىكى كوردى بووه يان ئيرانى؟ ئايا حكومه ته كى كه ريم خان
 حكومه تى گەل بووه يان حكومه تى خيڻ؟ ئايا ئو حكومه تى به رهمى هستو
 هوشيارى نه ته وىي كوردى بووه يان تموجى دهسه لاتدارىكى خيڻ بووه بۆ
 فراوانگردي سنوورى دهسه لات و قەلە مړه وى خيڻ؟ ئايا گوتارى ئو حكومه ته
 گوتارىكى ئيرانى يان كوردى يان خيڻ لايه تى بووه؟

ئه وى ئاشكرايه سه رده مى دروست بوونى حكومه ته كى كه ريم خان ده كه ويته
 پيش سه ره لدان و ده كه وتنى ناسيقنالىزمى ئو روپيشه وه بۆيه ناشيت وای بۆ
 بچين كه ئو حكومه ته حكومه تىكى نه ته وىي كوردى بوويت، هه روه ك
 ده شزانين ئو حكومه تى كه ريم خان له بۆشايى دهسه لاتداو نوای كوشتنى
 نادرشاو هه لوه شانده وه ئيمپراتورىتى سه فەوئ له به شىكى ئيراندا
 دروست بووه كه ئو به شەش له ده ره وهى سنوورى جوگرافىاي كوردستانه،
 دياره ناشيت له ده ره وهى جوگرافىاي نه ته وه ده ولە تى نه ته وه دروست
 بكرت، هه ر به پيښه ئو دهسه لاتى كه ريم خان مۆركى نه ته وىي پيوه
 نه بووه، جگه له وه كه ريم خان حكومه ته كى به ناوى خيڻه كى خۇيه و ناوانه
 كه ولته ئو دهسه لاته دهسه لاتى خيڻ بووه نه كه دهسه لاتى نه ته وه يان گەل،
 ته نانه ت ئو حكومه ته له و ناسته شدا نه بووه كه ناوى حكومه تى ئيرانى له خۇى
 بنيت، يان ناوى هه ريمىكى جوگرافى پيوه بيت هه رچەنده جوگرافىاش بۆ
 قوناغىكى له و جوړه له جوگرافىاي خيڻ تپه پ ناكات. ليږه وه ئاشكرا ده بيت
 كه حكومه ته كى كه ريم خان حكومه تىكى خيڻ لايه تى بووه له روانگى
 ناوانيه وه، هه روه ك سنووردريش بووه و نه يتوانيووه ببيت حكومه تى هه موو

که لانی ئیران وه کو ئیمپراتوری سلهوی که پیش دروستیونی حکومتی زه ند روخواوه. که واته گوتاری حکومتی زه ند گوتاریکی خیلایهتی نا کوردی نیمچه ئیرانی بووه، ته نانهت هستی ئیرانی بوونیش له و قوناغه دا لاوازیوه چونکه په یوه سستیونی نیشتمانی ته نیا ناسته غه ریزیه که ی وابهسته بوونی مرقوسی به ژندو شویتی له دایکبوونه وه ئی ده ریجیت، ئوی دی به ره می سه ره لدانی هستی نه ته وه یی و بنه ماکانی ناسیونالیومه، له هه مو نه م روانگانه وه حکومتی زه ند نه خاسیتی حکومتیکی نه ته وه یی کوردی هه بووه نه خاسیتی حکومتیکی نیشتمانی ئیرانی هه بووه، نه به شیوه یه کی سروشستی دروستبووه، به لکو به ره می شه پو پیکدادانه له گه ل قاجه ری و نه فغانی و کهسانی تریشدا. بویه ته نانهت نه یوانیوه له کوردستانی ژیر سایه ی ئیرانیشتا رلاتیکی کاریگری هه بیت و ناماده بوونی هه بیت هه روه ک هیچ کاریگریه کی مه عنویشی وه کو یادیوه ری رابردو و بق ئیمه به جینه هیشتنوه نویش له روانگه یوه که نه له پووی نه ته وه یی و نه له پووی جوگرافی و نه له پووی که لتورییه وه کوردی نه بووه، به لکو ده سه لاتیکی خیلایهتی به شینکی دیاریگراو بووه له ئیراندا، جگه له وه ش له پووی بنیادی شارستانیتیه وه شتیکی نه وتوی له پاش نه ماوه ته وه.

ئیسنا درده که ویت هه رچون ده سه لاتی سه لاهه لینی نه یویی ده سه لاتیکی کوردی نه بووه، به هه مان شیوه ده سه لاتی که ریم خانی زه ندیش ده سه لاتیکی کوردی نه بووه، هه ر به و پتیه ش گوتاری هیچ کام له م دوو ده سه لات گوتاری کوردی نه بووه به مانایه کی تر له پووی نه ته وه ییه وه نه م ده سه لاتانه هیچ بایه خنکیان نییه چونکه کاتیک ده سه لاتیک بایه خنی نه ته وه یی بق کورد ده بیت پتیهاته و دامه زراوه کانی نه و ده سه لات کوردی بیت و له سه ر جوگرافیای کوردستان بیت و زمانی به پتیه بردن کوردی بیت و به عقلی کوردانه و به نه ریتی کراوه و ره سه نی کوردی به پتیه بیریت، به واته ده بی نه و ده سه لات بایه کانی ناسنامه ی نه ته وه یی کوردی هه بیت.

بێگومان نێمه لێره دا باسی سێ دهسه لاتمان كرد كه مێژوونووسانی كورد زیاتر وهكو دهولەت و دهسه لاتى كوردی سه پریان كریون، به لام هاوكات له سه دهی چوارده به دواوه چه نندین میرنشین له ناوچه جۆراوجۆره كانی كوردستاندا دروستبوون و هه ریه كه دهسه لاتى به سه ر ناوچه یه كى دیارێكرادا هه بووه و به پێوه ی بریوه . هه ندێ له و میرنشینانه زیاتر گه شه یان كردووه و شیوازی دهسه لاتى كى ناوچه یی تا نه ندازه یه ك په ره سه ندوتریان له دهسه لاتى خێل به خۆوه بینيووه ، نه گه رچى له به نه تدا دامه زراوى میرنشین بریتى بووه له دهسه لاتى تا نه ندازه یه ك په ره سه ندووى خێل واته میرنشین هه ر هه مان دامه زراوى خێل به لام په ره سه ندنێكى زیاتری به خۆوه بینيوه .

ئه وه ئاشكرایه كومه لگا له په ره سه ندنى سروشتى خۆیدا ده گاته ئاستى دروستكرینى دهولەت، به لام كومه لگای كوردی له به ر شه وى په ره سه ندنێكى سروشتى نه بووه بۆیه له گه شه ی ناسروشتى خۆیدا له برى به ره مه مه یانی دهولەت دامه زراوى خێلى به ره م مه یانوه (١٩) دیاره گه وه رى گوتاری كوردی بریتیه له سه ره خۆی و دروستكرینى دهولەتى نه شه وى له كاتێكدا دامه زراوه ی خێل له خوار ئاستى دهولەت شه و بووه و زیاتر سیمای دامه زراوه یه كى خێلایه تى هه بووه و گوتاره كى گوتاری نه شه وى نه بووه به لكو گوتاری خێلایه تى ناوچه گه رى داخراو بووه .

دامه زراوه ی خێل له سنوورێكى جوگرافى ته سكددا دروستبووه و زیاتر خێله كورده كان دروستیان كردووه و شه و خێله ی به مه یز بوو بێت هه ولیداره خێله لاوازه كانی ده روپه رى داگیر بكات و بیا دخانه ژێر ركێلى دهسه لاتى خۆیه وه و به وه ش قه له مه وى دهسه لاتى خۆى فراوان بكات، ستراتیژی كاركرینى دهسه لاتى میرنشینى كوردی ستراتیژی خێلایه تى بووه ، جیاوازی دامه زراوى خێل و میرنشین شه و بووه خێل پێكهاته یه كى كومه لایه تى ئیدارى بووه ، میرنشین پێكهاته یه كى كومه لایه تى سیاسى بووه ، به لام هه ر دوو كیان به هه مان ستراتیژى و عه قلیه ت كاریان كړیوه .

له دیارترینی نهو میرنشینانه میرنشنیی نهو ده لآن (۱۲۲۰-۰) سقران (۱۵۰۰-
 ۱۸۴۴) و بابان (۱۶۵۰-۱۸۵۱) بادینان (۱۵۰۰-۱۸۴۳) بوو که هریه که یان له
 سنووریک داری جوگرافیدا دهسه لاتیکی سنوورداریان هه بووه. هه رچه نده
 سه رۆکی نهو میرنشینانه به پاشا یان میر ناویراون به لام ههچ خاستیکی
 ره سمی سه رۆک ده ولت یان نه نانهت سه رۆک حکومه تیشیان نه بووه، زیاتر
 شتواری به پیوه بردنی خیل یان هه بووه به لام له ناستیکی په ره سه ندرتدا،
 نهویش به هوی فراوانی بونی قهله مپه وی دهسه لاتیانه وه، نهو هشی ناشکرایه،
 نهو دهسه لاتانه له نه نجامی لاواری دهوله تانی فره مانپه وای ناوچه که دا
 ده رکه وتوون و ململانی نیوان دهوله تانی ناوچه که ش یارمه تی که شه کردن و
 مان وه یانی داوه، نهو که رچی به باریکی تردا نهو دهوله تانه توانیویانه نهو
 میرنشینانه له پیتاوی به رژه وه ندییه کانی خویاندا به کاره یینن و بیانگن به گزی
 په کتردا به هه حال نهو هی گرنه بقی نهو په نایا کوتاری نهو میرنشینانه
 کوتاری خیل یان نهو وه بووه؟ نایا فره زای نهو وایه تی بالاده ست بروه له
 سنووری دهسه لاتی میرنشینانه کاندایان فره زای خیلایه تی؟ نایا عه قلی سیاسی
 کوردی ناماده بونی هه بووه؟ یان عه قلی خیل؟ نایا ههستی کوردایه تی لهو
 قوناغه دا په ره ی سه ندوه یان نا؟ نایا له پوری کوتاری کوردییه وه دامه زواری
 میرنشین چیه و چ جوره دامه زواوه په که؟ نایا له روانگی په یوه ندی نیوان
 رۆحی ره های کومه لگا و گه یشتن به نازادی، دامه زواوه ی میرنشین له کویدایه؟
 نایا دامه زواوه ی میرنشین نهو دامه زواوه په که رۆحی گشتی تیایدا گه یشتبیته
 ناستی ره هاو گوزارشت له نازادی بکات؟ چۆن ده پوانریتته کوتاری نهو وه یی
 کوردی نهو قوناغه و رۆحی کومه لگا له و کانه دا؟ هه ره له سه ره های ده رکه وتنی
 دامه زواوه کانی میرنشینانه له کوردستاندا تا روخاندنی دوه میرنشین له
 ناوه پاستی سه ده ی توژده په مدا له کوردستاندا مه سه له ی نهو وایه تی وه کو
 مه سه له ی ناسیونالیزم ده رنه که وتوه، نه نانهت ههستی نهو وایه تیش لهو
 ناستهیدا که نهو ههسته گوزارشت کردن بیت له که سیتی نهو وه بونی

نه‌بووه، ده‌شئ هه‌ستیکى ساده‌ى نینتیمما بپوون بۆ زمان و هاو‌په‌گه‌زى که نه‌وه‌ش وه‌لاتیکى غه‌ریزه‌بیانه‌یه بپوونى هه‌بوویت به‌لام له روانگه‌ى ده‌رکه‌وتنى ناسیونالیزمه‌وه هیچ خاسیتیکى دیارى هوشیارى نه‌ت‌وه‌یى بپوونى نه‌بووه، نه‌وه‌ش دیاره‌ باریکى سروشتیه‌ چونکه له‌و میژووه‌دا نه‌ک له کوردستان به‌لکو له رۆژه‌لات به‌گشتى و له هه‌ندى شویتى نه‌ورپاش هیشتا نه‌و زه‌مینه‌ مادییانه له‌ئارا‌دا نه‌بووه که ناسیونالیزم به‌ره‌مى نه‌وانه، له‌په‌ى یه‌که‌مدا ناسیونالیزم که گوتاره‌که‌ى گوتارى نه‌ت‌وه‌یى یان ناسیونالیزمه به‌ره‌مى مۆدیرنیتیه، له‌و میژووه‌شدا له رۆژه‌لات به‌گشتى هیشتا کومه‌لگا له قوناغى پێش مۆدیرنیتیه‌دا بووه و مه‌سه‌له‌ى ته‌کنه‌لۆژیا و شۆرشی پێشه‌سازى و ده‌رکه‌وتنى چینی بۆرژوا هیشتا له‌ ده‌ره‌وه‌ى میژوودا بووه به‌وامانیه له‌و ئاسته‌دا نه‌بووه که ئاماده‌بوونى هه‌بیت و کاریگه‌رى له‌سه‌ر ژيانى کومه‌لایه‌تى هه‌بیت.

له‌لایه‌كى تهره‌وه له قوناغى پێش شۆرشی پێشه‌سازى و دروستبوونى کومه‌لگای شاردا، کومه‌لگا له قوناغى فیدوالی و خێلایه‌تیدا ده‌ژى، وه‌ک ناشکراپه له له کومه‌لگای کوردیشدا قوناغى فیدوالی نه‌بوته قوناغیکى خاوه‌ن خاسیت و سیمای دیار له‌و روانگه‌یه‌وه که دامه‌زراوى فیدوالی دامه‌زراوینکى ناسروشتى بووه چونکه سیسته‌مى ئابوری فیدوالی له کومه‌لگای کوردیدا نه‌بوته سیسته‌میکى خاوه‌ن ناسنامه، ره‌نگه هه‌ر نه‌وه‌ش هۆکاریکى سه‌ره‌کى بێت له‌و هۆکارانه‌ى که بواریان بۆ دروستبوونى ده‌وله‌تى فیدوالی له کومه‌لگای کوردیدا نه‌په‌خساندوه، به‌لکو له‌برى ده‌وله‌تى فیدوالی میرنشینی فیدوالی دروستبووه که دامه‌زراوى میرنشینیش له‌سه‌ر جوگرافیا و نه‌سه‌بى خێل دروستبووه و توانای به‌زاندنى سنوورى خێل و جوگرافیاى خێل‌بى نۆر لاواز بووه، نه‌گه‌ر توانیبیتیشى سنوورى خێل و جوگرافیاى خێل به‌جێبه‌جێت، نه‌وا ته‌نیا له‌پێگای شه‌پو داگیرکردنه‌وه نه‌وه‌ى پێکراوه نه‌ک له‌پێگای یه‌که‌رتن و یه‌که‌بون و یه‌کیتیه‌وه. نه‌وه‌ش پرسى به‌نه‌ت‌وه‌بوونى کورد له‌به‌رده‌م نه‌و

پرسیاره دا راده گرځیت که له قوناعی فیو دیالی کوردیدا چه مکی په ککرتن یان کربوونه و نه Integration دروست نه بووه واته کورد له و قوناعه دا له شپوه ی په که ی بچووک بچووکى په رتبوی ناکوک له گڼ په کتردا پټکها توه که نه ویش په که ی خپل و عه شیرت بووه و هریه که له م په که یان دامه زوانه ش نابوری تاییه تی خویو و به وپښه ش گوتاری تاییه تی خویو و ستراتیژی تاییه تی خویو هه بووه . که نه ویش نابوری خپل و گوتاری خپل و ستراتیژی خپل بووه ، هه م (په که) په رت و ناپه یوه ستانه به وانی تره وه بڼه مای دروست بوونی دامه زواری میرنشین بووه بویه میرنشینیش هه هه مان گوتاری هه بووه که نه ویش گوتاری خپل بووه . له نټو گوتاره کانی خپل یان میرنشینیشدا په ککرتن دروست نه بووه به لکو له گوهه ردا گوتاری میرنشین که هه هه مان گوتاری خپل بووه گوتاری دابه شپوون یان گوتاری هه ریځمگری په .

له سهرده می ده سه لاتی میرنشینه کاند ا فزای نه وایه تی ته نیا له روانگه ی به راورد کړنه وه به عه ربه و عه جهم و بزم واته تورک هه سستی پټکراوه ، هه رچه نده میرنشینه کانی کورد خویان سه ریه خونه بوون و له ژر سایه و قله مړه وی ده سه لاتی تورک و فارسد ا بوون ، نه و به راورد کړنه ش له وده بووه که فارس و تورک چن خاوه ن ده سه لات و ده ولت بوون و چنیش هه ولیانداوه نفوزو ده سه لاتی خویان به سه ر کوردو کوردستاندا سه پټن و چن به ثاره زووی خویان له کوردستاندا مولک و زه وییان دابه شکر بووه و فلان سه رخیلیان به رز کړن ته وه و فلانی تریان دابه زانده وه و رسوایان کړدوه و هه ولیانداوه نه و میرنشین لایه نگرى خویان بیت و به لژی نه و میرنشینى تریان نه و خپل و عه شیرت به کارى به یخن نه م فزایه ی که له کوردستاندا بالاده ستبووه هه میسه هوی شه پو نا زاوه و په رتبوون و دابه شپوون بووه له نټو پټکها ته کانی کومه لى کورده واریداو برده ولمیش به نا رسته دابه شپوون کارى کړدوه ، له کاتیکدا بڼه مای پټکها تنى نه وه په ککرتن و په کپوونه واته Integration . فزای میرایه تی و میرنشین که ناستیکى که میک

گه سه ندووی دامه زراوهی خیلَه فه زای دابه شیبوون و پهرتیبوون بووه و
 مه سه له یه کببون له ناستیکی زۆر لاوازا بووه، به و نه اندازه ی هر میرنشینه
 وابسته و لایه نگری یه کتیک له دوو نیم پراتۆره گه وره که ی ناوچه که بوون واته
 سه فهووی و عوسمانی یان فارس و تورک. که نه وهش مه سه له ی ناوه ندبوون که
 مه به ستمان یه کیتی نه ته وه بیه ده خاته به رده م پرسیاره وه، نه گه رشتیک
 هه بووایه به ناوی یه کیتی نه ته وه یی کورد نه و ده بوو سه رجه م میرنشین و
 خیلَه کانی کورد له دهووی نه و یه کتیبیه دا کو بیونا یه ته وه له راستیشدا له نئویدا
 بتوانایه ته وه به وهش نه ته وه پتیکهات بایه. که له باریکی وه هاشدا فه زای
 نه ته وه یی ده بووه فه زای بالاده ست له کوردستاندا و له بری خیلَه نه ته وه و له بری
 میرنشین دهوولت ناماده بووه نی ده بوو، نه وساش له بری گوتهاری دابه شکردن و
 پهرتیبوون گوتهاری یه کگرتن به ره م ده هات که نه وهش گوتهاری نه ته وه یان
 گوتهاری که له. بیکومان له بهر نه وه ی پتیکهات ی کومه لگای کوردی پتیکهات یه کی
 به و جوۆره پهرتیبو دابه شیبو بووه، دروستبوونی فه زای نه ته وه یی له و
 قوناغه داو بگره بق قوناغه کانی نواتریش مایه ی گومانه و ناشیت وای بق بچین
 له زه مینه یه کی کومه لایه تی له و جوۆره دا فه زای نه ته وه یی دروست بیت
 له کاتیکدا هیشتا هستی نه ته وایه تی و وه لاء بق نیشتمان و وه لاء بق نه ته وه
 کۆنترۆلی بکات، به و مانایه ی کوردبوون جیکای جاف بوون و هه مه وه ندی
 بوون و زهنگه نه بوون و له ک بوون و به رزنجی بوون و قادری بوون و نه فشه به ندی
 بوون و موکری بوون و بۆتانی بوون و گه رمیانی بوون قهره دلخی بوون و
 جوانپرسی بوون و تاله بانی بوون و به رزانی بوو... تاد بگریته وه.

پرسیاریکی تورمان به رز کرده وه نایا له قوناغی میرنشینه کاندایه عقلی سیاسی
 کوردی بوونی هه بووه؟ دیاره بق وه لامدانه وه ی نه م پرسیاره ده بی پرسین
 نایا عقلی سیاسی به ره می چیه؟ یان ده شی دور له زانیسی سیاست و
 دور له زانیسی زانستی سیاسی و دور له بوونی دامه زراوی سیاسی عقلی
 سیاسی ناماده بوونی هه بیت؟ پیموایه وه لامی نه م پرسیارانه ناشکرایه و

ناشیت عه قلی سیاسی بهی بوونی حیزی سیاسی و دامه زراوی سیاسی و بهی
 ناگا له زانستی سیاسی ناماده بوونی هه بیته هر بویه ناشیت ته سه وری نه وه
 بکریته له سه ورمی ده سه لاتی میرنشینه کانی کورددا عه قلی سیاسی
 ناماده بوونی هه بوویته چونکه نه گه عه قلی سیاسی کوردی له و سه ورمه دا
 ناماده بوونی هه بویه ده یه توانی به برنامه ی یه کخستن و یه کگرتنه وه و
 دروستکردنی فیدراسیون له نیتوان میرنشینه کان و خیل و عه شیرته کانی کورددا
 بنیت و له دامه زراویکی یه کگرتوی گه ورتدا کویان بکاته وه که هر نه و
 عه قله نه و دامه زراوه ی به پرتوه بهردایه و هه ولی به ده سه تهینانی ناسنامه ی بدایه و
 به برنامه ی خوگو بجانندن و پیکه وه زیانیکی له گه له سه ورمی ده سه لاتی فارس و
 تورک یان سه وه وی و عوسمانیدا داپرتزایه ، به لام دیاره نه بوونی عه قلی سیاسی
 له و قوناغه دا میرنشینه کانی وه کو دامه زراوی نیداری ده رخستوه که
 سیاسه تی عوسمانی یان سه وه ویان له سه ورمی ده سه لاته که یاندا
 پیاده کردوه . بیکومان بۆ نه و قوناغه ی ژبانی کومه لایه تی کومه لگای کوردی
 نه که قسه کردن له سه ورمی عه قلی سیاسی مایه ی گومانه به لکو (خه یالی سیاسی) ش
 ناماده بوونی نه بووه که کومه لگای کورده واریدا هر به و پتیه ش گوتاری
 سیاسی که به ره می زه مینه یه کی مادی به و له پتیش هه مووشیه وه بوونی عه قلی
 سیاسی له و قوناغه دا ناماده بوونی نه بووه ده توانین بلتین له راستیشدا هر
 دهر نه که وتوه . راسته له روکه شدا و ده ورمه که ویت که خه یالی سیاسی
 سه وراوه که ی وه هم بیت و به و پتیه ش له کومه لگای مایدیدا مه سه له ی وه هم
 ته واه ده بیت و که واته به و پتیه ده بی نه و کومه لگایه (له خه یال) رزگاری بیت و
 به مای مادی بۆ سیاسه ت بیت و ئاراوه و به و پتیه ش عه قلی سیاسی به ره م
 بیت . به لام راستیه که ی نه وه یه که (خه یال) ره گه زکی سه ورمی و ناماده یه بۆ
 گه یشتن به ناستی به ره م هینانی عه قله و بی بوونی (خه یال) یش زه مینه ی
 ره خساندن و به ره مهینانی عه قله نایه ئاراوه . له کومه لگای (خه یال) دا که
 هیشتا خاصیتی سروشتی بوونی هه یه زه مینه ی کارکردن و به ره مهینانی

عهقل و ئالۆزىيەكانى بهرهمى عاقل لاوازن... له كومهلكاي "خهيال" دا هه موو
 شتى وا دهردهكه ويت كه ساده و له گه ل به كتر گونجارو به كگرتوو ريكخراوه و^(٢٠)
 نهو ريكخستن و گونجاندن بهرهمى خه ياله، به لام نه گه ر سه يري ميژووي
 خه يلاه تهى كورد و قوناغى ميرنشينه كانيش بكه ين، نهوا ده بينين نهو ريكخستن و
 گونجاندن و به كگرتنه بووني نه بووه، كه واته شتوازو سروشتى (خه يال) يش له
 كومهلكاي كوردى رابردودا لاوازيوه، نهو خه يالهش له نه نجامى په ره سه ندنى
 ته كنه لقژياو پيشه سازى و بره وستاندنى نابورى و ريتسانسى كه لتوريدا لاواز
 نه بووه، به و پييهى كه په ره سه ندنى ته كنه لقژيا كوتايى به سه رده مى وه هم
 دينيت. يان به زاراوه يه كى تر بلتين: له كومهلكا پيشه سازيه پيگه يشتوو
 به ناوه ندبوو بير كراته كان و له وه هم رزگار بووه كاندا^(٢١)، نير بوار بو كاركرنى
 خه يال نه ماوه ته وه، نه خيتر خه يال ره گه زيكى دياره له ژيانى كومه لايه تيداو
 كومهلكا لتي ده رياز نابيت و له بنه په تيشدا عه قلى سياسى به كيك له پايه و
 سه رچاوه كانى خه يالى سياسى يان خه يالى كومه لايه تيه. ته نانه ت بنديكت
 نه ندرسقن ده لئيت: "ناسيقناليزم كومه له يه كى خه يالييه"^(٢٢) مه به ست له م قسانه
 نه وه يه كه كورد خه يالى سياسيسى نه بووه يان له ناستيكى لاوازا بووه، هه ر
 نه وهش واكردبووه كه عه قلى سياسى كوردى به ئاسانى بهرهم نه يه ت
 به تا بيه تهى له قوناغى فيودىالى و ده سه لاتى خيل و ميرنشيه كاندا، بويه ناشيت
 واى بچيت عه قلى سياسى كوردى له سه ره وختى ده سه لاتى ميرنشيه كاندا
 بووني هه بوويت، راسته ئاخاوتن له باره ي سياسه ت و عه قلى سياسىيه وه
 ميژوويه كى كۆنى هه يه، به لام به گويزه ي كورد له بهر نه وه ي خاسيتى
 كومه لايه تهى بوون و بنه ماكانى كومهلكا لاوازيوه و نه يتوانيوه دامه زراوى
 سياسى دروست بكات و به كيتيى و به كبوون له نيو پيگهاته كانيدا دروست ببيت،
 عه قلى به پژه بردن و نه خشه دانانى ژيانى سياسى و ئيدارى و كومه لايه تيش لاواز
 بووه چونكه نه وه ئاشكرايه پتويست بوون له ژياندا قورشت دينيته ئاراوه،
 كورد له ميژه خوى سپاردوه به وانى دى تا به پژه ي بيهن، له بهر نه وه

پتویستی به وه نه بووه بیر بکاته وه و عه قلیک به ره م بهتیت بق ریکفستنی
 کارویاری به پتوه بردن و دروستکردنی ناینده ی خوی، خو نه گه ره له سنووری
 داخراوی دامه زراوه کانی خیل و میرنشینیدا عه قلیکی ساده به ره م هاتیت
 نه وه له و ناسته تیپه پی نه کردوه که پیدایستی نه و دامه زراوه سنوور
 ته سکه بووه.

.

ههستی نەتەوايەتی لەسەردەمی مێرئەشینهکاندا

لە روانگەی مارکسیزمەوە ههستی نەتەوايەتی بەرەمی سەرەتای دەرکەوتنی چینی بۆژوايە، بە مانایەکی دی دەرکەوتنی ئەم ههسته هاوکاتە لەگەڵ دەرکەوتنی پیشەساوی و گواستنەوەی کۆمەلگا لە قوناغی فیودالیالەوه بۆ قوناغی سەرمايەداری. دیارە هەر بەپێی روانینی هەمان میتۆدی فەلسەفی هوشیاری نەتەوایی بەبۆای ههستی نەتەوايەتی دیت، لە کۆمەڵناسی نوێشدا ههستی هوشیاری نەتەوایی پەيوەستن بە دەرکەوتنی ناسیونالیست و ناسیونالیزمەوه کە دیارە تا ناسیونالیزم وەکو فەلسەفە و ئایدیۆلۆژیا دەرئەکەوتی ناسیونالیست وەکو بکەرێکی ناکرده یان لاواز لەپەڕی نروسکردنی رووداو و دەرئەکەوتی کە لە راستیدا باری ئاسایی کۆمەلگای کوردی تاکو ئیستاش نەوێه کە ناسیونالیست ئامادەبوونی هەیه بەبێ بوونی ناسیونالیزم، واتە بکەرێکی بێ بەرنامە و بێ پرۆگرام لە مێژووی سەد سالی رابردودا دەجولێت بێ ئەوێ خاوەن پرۆگرام و فەلسەفە بێت.

بە هەر حال ههستی نەتەوايەتی دەبێت لە دوو ئاستدا جیا بکەیتەوه یەکەمیان ههستیکی غەریزییە کە پەيوەندی بە کۆمەڵایەتی بوونی مەرفەوه هەیه و لە یەکێتی زمان و یەکێتی خاک و یەکێتی مێژوو هاوئەبیدا خۆی دەبینیتەوه و ئەم هاوێشمانەش جۆریک لە وەلا و ئینتیمای بۆ یەکتر نروسکردووه کە پێکەوه ژانی لێکەوتوتەوه کە دەتوانین لە ئاستێکی تێدا پێی بلێن کۆمەڵایەتی بوون. ئەم حالەتە شتێکی سروشتی و خۆپسکە و پەيوەندی نییه بە شێوازی پەرەسەندن و ئاستی ژانی کۆمەلگاوه. بەلکو بوووتە بەشێک لە ژانی سروشتی مەژۆ و هەرکەسە پەيوەسته بەو کەسانەوه کە لە نەژادی ئەو و بەزمانی ئەو دەدوێن و پێکەوه لەسەر خاکێک هاوێشن و

به رزوه ندی هاویه شیان هه یه. ئەم حالته ئەک بۆ مرقۆ بە لکو بۆ زینده وه رانی
 تریش راسته. ده بینیت به گشتی نازده له کان له شێوهی کومه لدا پێکه وه ده ژین،
 که له گورک، هورده وه به رزا، پۆله بالنده، رانه مه پ، گاگال،... ئەمهش له بنه پرتدا
 بۆ خۆپاراستن و ململانی له گال سروشتدا دروست بووه، ئەم ناسته ی پێکه وه
 زیان که ههستیکی هاویه شی دروستکردوه بۆ خۆپاراستن و به رگری کردن له
 مانه وه به گۆیره ی سه رجه م زینده وه ران راسته، به لام به گۆیره ی مرقۆ ناستی
 دووه می ههستی کۆیوونه وه گرنگه که ههستی نه ته وایه تی وه کو به ره می
 به ره سه ندن رێکی ده خات.

کومه ل له و ناسته یدا که پێداویستی کومه لایه تی بوونی به سه ردا
 ده سه پێنیت و پاشان له شێوه ی خێزان و تیره و خێلدا ده رده که ویت، مانای وایه
 هیشتا نه بۆته نه ته وه، ههتا داوای ئه وه ی لێکرت که ههستی نه ته وایه تی
 هه بیت... ده رکه و قنی نه ته وه به دلناییه وه به جۆرێک بووه که بریتیه له
 ناستیک له ناسته کان (یان قوناغه کانی، که شه و به ره سه ندنی کومه لگای
 مرقوفایه تی له ده سته ی بچوکه وه بۆ ده سته ی که وره تر، له خێزانه وه بۆ تیره و
 خێل له ژێشه وه بۆ ناوچه و نه نجا بۆ نه ته وه⁽³³⁾ که واته ده رکه و قنی نه ته وه
 به ره می قوناغیکێ دیاری به ره سه ندنی کومه لایه تی به گۆیره ی کومه لگای
 کوردی له قوناغی ده سه لاتی مێرنشینه کاندایه چه مکی نوێ (نه ته وه)
 پێکنه هاتوه، هه ر به و پێیهش قسه کردن له سه ر ههستی نه ته وایه تی مانایه کی
 نامینیت چونکه ههتا نه ته وه بوونی نه بیت ههستی نه ته وایه تی بوونی نابیت.
 ئەمه جگه له وه ی که ههستی نه ته وایه تی به ته واهه تی جیاوازه له هوشیاری
 نه ته وایه تی و هوشیاری ناستیکی بالاترو به ره می قوناغیکێ به ره سه ندره و
 هوشیاری په یوه سه ته به بوونی که سی هوشیاره وه وه کو چۆن له مێژووی
 سه ده ی شانزه یه مدا له کاتی کهدا که مه سه له ی نه ته وه به چه مکی
 سۆسیۆلۆژیانه ی نوێ له ئارادا نه بوو به لام میکافیلی وه کو که سێکی هوشیار
 بانگه وازی بۆ یه کتیی و یه کگرتنی ئیثالیه کان ده کرد، به لام ئەم په یوه سه تبه وونه

تاکه که سیه به هایه کی نه و توی نابیت، به لکو به های ناشکرای هوشیاری
 نه ته و بی له کاتیکدا دهرده که ویت که... بزوتنه ویه کی سیاسی نویته رایته
 نه ته و بکات^(۲۱) به لام به گویره ی هستی نه ته وایته ناستیکی ساده یه له
 هستکردن به پیوه سستبوون وابه سته بوون و وه لاء بق نه ته وه. له نیوان
 هستی ساده ی نه ته وایته و هوشیاری نه ته وایته دیا وازییه کی ته ووا ناشکرا
 هیه، هستی نه ته وایته پیوه سست نییه به بوونی بزوتنه ویه کی
 نایدیولوی نه ته ویه ویه، پاییه کی به هیزی نه و بزوتنه ویه ش نییه به لام
 هوشیاری نه ته ویه زیاتر پیوه سته به بزوتنه ویه کی نایدیولوی
 نه ته ویه ویه. نه گره نه و هوشیارییه له ناستی تاکه که سه وه گواسترایته وه بق
 سر ناستی کومله. له قوناغی دهسه لاتی میرنشیندا ته نانه نه گره هستی
 نه ته وایته ش هه بوویت نه و له سر ناستی تاکه که س بووه نه که له سر ناستی
 (کز) چونکه نه ته وه خوی وه کو یه کی کومه لایته — سیاسی
 پیکنه هاتوره، ده شی له قوناغی میرنشینه کاندا تاکه که سی واش هه بوویت که
 هوشیاری نه ته وایته هه بوویت، بق نمونه ده شی نه حمه دی خانی له و تاکه
 که سانه دابنری، به لام ماده م نه ته وه خوی وه کو دامه زراویکی کومه لایته —
 سیاسی پیکنه هاتوره نه و هوشیاری تاکه که س کاریگرییه کی نه و توی نابیت.
 دیاره له کاتیکدا که هستی نه ته وایته له سرده می میرنشینه کاندا نه بوویت
 هستیکی گشتی، نه وا گوتاریکی نه و توش به ره م نه هاتوره که گوتاری
 جه ماوهری بیت که مه به سست له و جه ماوهره ش کورده، به ولتایه کی دی له و
 قوناغه دا گوتاری کوردی که ناسنامه ی کوردی بوونی هه بوویت به ره م
 نه هاتوره. به لکو گوتاری بالاده ست گوتاری خیل بووه که بریتیه له گوتاری
 پیکنه اته یه کی دیاریکراو له خه لکو له سر ناوچه یه کی جوگرافی سنووردار.
 نیمه پیشتر چند پرسپارینکمان به رز کرده وه دهریاره ی ناسنامه ی میرنشین
 وه کو دامه زراوی قوناغیکی دیاریکراو له میژوی کورددا، هه روه ها له باره ی
 روحی ره های کومه لگاو نه و دامه زراوه شه وه پرسپارمان کرد. کومه لگا

ئاساييه كان كه پهره سه ندىكى سروشتيان هه بووه له قوناغى فيوداليدا ده ولتهى فيوداليان دامه زاندهوه يان كومه لگا خيلايه تيه كان له نه نجامى به ككرتنى خيلايه كان له شپوهى فيدراسيوندا ده ولتهى خياليان پيڤهيتاوه، به لام كومه لگاي كوردى له بهر نه وهى پهره سه ندىكى ناسروشتى هه بووه و نه گه يشقوته بهر زترين ئاستى به كيون و به ككرتن و له و ئاقاره شدا رۆحى ره هاى كومه لگا نه بۆته رۆحيكى گشتى كه له پله يه كى بهر زتر دا گوزارشت له ئازادى خوى بكات و ده ولته پيڤهيتيت، له بهر نه وه له خوار ئاستى ده ولته وه دامه زراوىكى له چاو ده ولته ئيفيليجى پيڤهيتاوه كه ميرنشينه^(*) واته ميرنشين دامه زراوه يه كى خيلايه تى تا نه دازه به كه پهره سه ندىتر بووه له دامه زراوى خيلايه كه له كومه لگاي كورديدا له نه نجامى دروستنه بوونى سيستمى ئابورى فيودىيالى و له نه نجامى دروستنه بوونى فيدراسيونى خيلايه تى كوردى و له نه نجامى بلندنه بوونى رۆحى كومه لگاي كوردى وه كو رۆحيكى گشتى بۆ ئاستى ره هاى خوى كه بتوانيت له و ئاسته دا گوزارشت له ئازادى بكات و ده ولتهى فيودىيالى يان ده ولتهى خيلايه و قوناغه دا پيڤه هاتوه، به لكو ميرنشيني خيلايه تى پيڤه هاتوه كه ئويش له ئاستى به ره مى رۆحى گشتى كومه لگا دا نه بووه، نه گه ر له و روانگه به برونين كه كومه لگا به كه يه كى به ككرتوى ئۆرگانىيه، به لام دياره له بهر نه وهى مه سه له ي كومه لايتهى بوون و ناسنامه ي (كومه ل) يش به گوڤره ي كورد له بهر ده پرسياردايه بۆيه دامه زراوى ميرنشين هاوشانى ئاستى كومه لايتهى بوون و پهره سه ندى كورد بووه له و قوناغه دا. دياره له كاتيكدا كه زۆريك له كومه لئاسان پيڤان وايه به كيون و به ككرتن و فيدراسيون بنه مان بۆ دروستكردى ده ولته و له و روانگه به شه وه كورد ماده م به كيون و به ككرتن و فيدراسيونى خيلايه تى دروست نه كړيووه له و قوناغه دا بۆيه نه يتوانيووه ده ولتهى خيلايه يان فيودىيالى دروست بكات، به لام له بهر امبه ر ئه م بۆچوونه دا بۆچوونى تريش هه يه كه پيڤى وايه نه گه ر ده ولته دروستبوو نه وه به كيتيى و به كيون دروست ده كات... به كيونى ميڤورويانه ي چينه ده سه لاتداره كان له ده ولته دا ده بينريت، به لام ده شى نه وه هه له بيت كه وه ها

بیر بکړتې وه. هم په کېبونو ټاسایي شتېکي یاسایي و سیاسیان بیت، به لکو
په کېبونو بڼه پرتیانې میژووی به شتېو په کی چه سپاو له په یوه نډیبه
تورگانیه کانی نیوان ده ولت و کومه لگای سیاسي و کومه لگای مه د نه یوه
به نه د جام دیت^(۳۸). که واته له م تیروانینه ی گرامشی یوه ده رده که ویت که
په کېبون و په ککرتن ده رنه د جامی په یوه نډی نیوان ده ولت و کومه لگای
سیاسي و کومه لگای مه د نه یوه، به واته به نه یوونی په کیک له م سی ره گزه
مه سه له ی په کېبون ده که ویت په رده م گومان وه. به گویره ی کومه لگای کوردي
له قوناغی میرنشینه کان و قوناغی خیلایه تیدا هیچ کام له و سی ره گزه ناماده
بوونیان نه یوه نه کومه لگای سیاسي و کومه لگای مه د نه یو ون ده ولت و خوی،
بیگومان هم روانینه تا نه اندازه په ک نزیکه له روانینی هیگل بق (خیزان —
کومه لگای مه د نه یو — ده ولت)^(۳۹) به لام به گویره ی کوردي له هیچ حاله تیکداو
تا کو نیستاشی له که لدا بیت نه بۆته کومه لگای مه د نه یو که واته بڼه مای سه ره کی
یان ره گزه ی بڼه پرتی بق ده ولت و بق په کېبون له کومه لگای کورديدا
ناماده بوونی نه یوه به پپی هم جوره روانینه. دیاره گوتاری نه ته وه یی له
پله ی په که مدا په یوه سستی (په کېبون) ه. له کاتیکدا په کېبون نه بیت له
کومه لگای کورديدا دیاره قسه کردن له سه ر گوتاری نه ته وه یی کورديش که
گوتاریکی گشتگیری بالاده ست بیت جیکای گومان.

سەرچاوه‌کانی به‌شی (۱ ، ۲ ، ۳)

- ۱- عه‌تا قه‌ره‌داخی - ستراتیژو که‌سیتی نه‌ته‌وه‌یی کورد - سلێمانی ۱۹۹۹ -
و، که‌پان به‌دوای ناسنامه‌دا - سلێمانی - ۲۰۰۱ و گوتاره‌کانی نه‌ده‌بی کوردی
- گوشاری خه‌رمانه ژماره (۵) سوید ۱۹۹۲، که‌پان به‌دوای بووندا - سلێمانی
۲۰۰۳.
- ۲- الدكتور محمد عابد الجابري - الخطاب العربي المعاصر - دار الطليعة -
بیروت - ۱۹۸۵ - ص ۹.
- ۳- نفس المصدر - ص ۸.
- ۴- صالح قه‌فتان - میژووی کۆنی کورد - به‌غداد ۱۹۶۹.
- 5- Roger Webster - Literary Theory - London 1993
- P.63.
- 6- Ibid. P63.
- ۷- إسماعیل پیشکچی - کردستان مفتعمرة دولية - ترجمة: زهير عبدال. دار
APEC للطباعة والنشر - ۱۹۹۸.
- ۸- الدكتور محمد عابد الجابري - الخطاب العربي المعاصر - دار الطليعة -
بیروت ص ۸.
- ۹- هه‌مان سەرچاوه و لاپه‌ره.
- ۱۰- نادر ئیننيسار - نیتنۆنه‌ته‌وايه‌تی کوردی - وه‌رگێزانی عه‌تا قه‌ره‌داخی -
سلێمانی - ۲۰۰۵.
- ۱۱- عه‌تا قه‌رمداخی - کاریگه‌ری که‌لتوری نه‌وان له‌سه‌ر کورد - سلێمانی
۲۰۰۱.
- ۱۲- الدكتور محمد عابد الجابري - الخطاب العربي المعاصر - دار الطليعة -
بیروت. ص ۱۳.

- ۱۳- شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی - شه‌ره‌فنامه - وه‌رگێڕانی هه‌ژار - ۲۰۰۰ ل ۱۵.
- ۱۴- هه‌مان سه‌رچاوه - ۲۰ ل.
- ۱۵- سالح قه‌فتان - مێژووی کۆنی کورد - به‌غداد - ۱۹۶۹ - ۱۸۳ ل.
- ۱۶- محهمه‌د نه‌مین زه‌کی به‌گ - مێژووی کوردو کوردستان - سلێمانی ل ۲۶.
- ۱۷- سالح قه‌فتان - مێژووی کۆنی کورد - ۱۹۶ ل، هه‌روه‌ها به‌پروانه‌ه‌ب‌دول‌په‌ره‌فیک یوسف - الدوله‌ الدوستکیه.
- ۱۸- جورج طرابیشتی - المسألة القومية - دار الطلیعة بیروت ، ص ۱۱.
- ۱۹- عه‌تا قه‌ره‌داخی - چه‌مکی ده‌وله‌ت و بزویته‌ری مێژووله‌ کومه‌لگه‌ی کوردیدا - هه‌ولێر ۲۰۰۵.
- ۲۰- جان فرانسوا بابا - أوام الهدية - ترجمة - حلیم طوسون - دار العالم الثالث - الطبعة الأولى ۱۹۹۸ - ص ۱۲۴.
- ۲۱- نفس المصدر السابقة - ص ۲۲۴.
- ۲۲- نفس المصدر السابقة - ص ۱۲۵.
- ۲۳- أريك هوبسباوم - الأمم و الفرقة القومية منذ عام ۱۷۸۰ - ترجمة عدنان حسین - دار المدى ۱۹۹۹.
- ۲۴- نه‌نتۆنی دی سمس - نه‌ته‌وه‌خوازی - وه‌رگێڕانی هوشیار سیوه‌یلی - هه‌ولێر ۲۰۰۴ - ل ۱۵.
- ۲۵ - عه‌تا قه‌ره‌داخی - چه‌مکی ده‌وله‌ت و بزویته‌ری مێژووله‌ کومه‌لگه‌ی کوردیدا - هه‌ولێر } ۲۰۰۵.
- 26- David Sugarman – Legality, Ideology and state, London, 1983-P.99.
- ۲۷- هیغل - مختارات - الجزء الثاني - ترجمة: ألياس مرقص - دار الطلیعة - بیروت - الطبعة الأولى ۱۹۷۸.

بەشى چوارەم

گوتارى كوردى ئە سەدەي نۆزدەيەمدا

له سه دهی نۆزده دا به گویره ی رۆژئاوا، ناخاوتن له سه ره مه سه له ی ناسیونالیزم و گوتاری نه ته وه یی، ناخاوتنیک ی ده وله مه نده چونکه ناسیونالیزم له و قوناغه دا گه یشتو ته ئاستیک ی ته وا و په ره سه ندو مه سه له ی ده وله تی نه ته وه به گشتی بواری کومه لایه تی و سیاس ی گرتو ته وه، پشتر ئاماره مان بۆ ئه وه کرد که ناسیونالیزم به ره مه ی مۆدیرنیتیه ^(۱) له سه ده ی نۆزده ی رۆژئاوا دا مه سه له ی مۆدیرنیتیه بوو بووه دیارده یه کی دیار که هه موو پانتاییه کانی ژیا نی ئابوری و سیاس ی و کومه لایه تی و فره نگ ی رۆژئاوا ی گرتبوره وه به و پشش مه سه له ی ناسیونالیزم و ده وله تی نه ته وه بووه دیارده یه کی دیاری له به رچاو. دیاره سه ره تای ده رکه وتنی ده وله تی نه ته وه ده گه رتیه وه بۆ چاره کی دوا یی سه ده ی هه ژده یه م... ساته وه ختی له دایکبوی بیرۆکه ی سیاس ی نه ته وه و سالی له دایکبونی ئه م هوشارییه نوییه (۱۷۸۹)یه که سالی به ریا بوونی شۆرش ی فره نسایه (۲) دیاره له روانینی مارکسیزم وه شۆرش ی فره نسا له ئه نجامی دروستبوونی چینی بۆرژوا ی پیشه سازیدا رویدا به رامبه ر به ده سه لاتی فیو دیال و چینی نه رستو کرات که دروشمه کانی شۆرشه که ش دروشمی جه ماوه ری هاوچه رخ بوون، بئگومان چ له روانینی مارکسیزم وه چ'له روانینی کومه لئاسه جۆراوجۆره کانه وه مۆدیرنیتیه، یان په ره سه ندنی پیشه ساز ی و ته کتۆلۆژیا و له گه لیشیدا گواسته نه وه ی کومه لگا له قوناغیک ی دواکه وتوره بۆ قوناغیک ی په ره سه ندترو له گه لیدا سه ره له دانی فره سه فه ی رۆشن گه ری و راشنالیزم... که مه به ست له مانه ش به ره مه هینانی که لتوریکی نوییه که به که لتوری سه ره ده ی مۆدیرنیتیه ده ناسریت... هه موو له وه دا کۆده بیه وه که ده رکه وتنی ناسیونالیزم به ره مه ی قوناغیک ی دیاریکراوی په ره سه ندنی کومه لایه تی و ئابوری و فره نگ ی ئه و کومه لگایه یه و ناشیت به بی ئاماده بوونی زه مینه یه کی مادی ناسیونالیزم وه کو دیارده یه کی کومه لایه تی ده ریکه ویت.

هه‌لێهت ئه‌وه ئاشکرایه که پێش ده‌رکه‌وتنی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی ده‌وله‌تی
 فیو‌دیالی و ئایینی و خێڵایه‌تی هه‌بووه به‌لام ئه‌و ده‌وله‌تانه ده‌وله‌تی شمولی
 بوون به‌مانایه‌ی که چه‌ندین پێکهاته‌ی ئیقتیکی و ئایینی و مه‌زه‌به‌یی و
 خێڵایه‌تیان له‌خۆیاندا کرکړدۆته‌وه بۆ نموونه ده‌توانین سه‌یری ئیمپراتۆری
 عوسمانی یان سه‌فه‌وی یان عه‌باسی و نه‌مه‌وی... بکه‌ین، به‌لام ئه‌وه‌ی
 په‌یوه‌ندی به‌ کورده‌وه هه‌بێت نه‌یتوانیوه ده‌وله‌تی فیو‌دیالی یان ئایینی یان
 خێڵایه‌تی دروست بکات له‌ قۆناغی پێش ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزمدا، دیاره له‌و
 قۆناغه‌شدا که نه‌ته‌وه‌کانی تر توانیویه‌ ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی دروست بکه‌ن،
 کرمه‌لگای کوردی نه‌یتوانیوه ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی دروست بکات. که‌واته
 مه‌سه‌له‌ی ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزم له‌ میژووی کورددا ده‌که‌وتیه به‌رده‌م
 پرسپاره‌وه، که ئه‌ویش پرسپاره له‌ سروشت و ماهیه‌تی ئه‌وه‌ی که پێی ده‌لێن
 ناسیونالیزمی کوردی. به‌ هه‌ر حال ده‌که‌وتینه‌وه بۆ ئاخاوتن کردن له‌سه‌ر
 گوتاری نه‌ته‌وه‌یی کوردی له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌دا و په‌یوه‌ندی ئه‌و گوتاره‌ش
 له‌گه‌ڵ نه‌گه‌ری بوون یان نه‌بوون، ده‌رکه‌وتن یان ده‌رنه‌که‌وتنی ناسیونالیزمی
 کوردی له‌و قۆناغه‌دا باس ده‌که‌ین و له‌ روانگه‌ی مه‌سه‌له‌ی ناسیونالیزم و
 بیرۆکه‌ی سیاسیه‌ نه‌ته‌وه‌شه‌وه سه‌یری کورد ده‌که‌ین و بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش
 ده‌بێ ئاخاوتنی بزوتنه‌وه دیاره‌کانی سه‌ده‌ی نۆزده له‌ کوردستاندا بکه‌ین
 له‌سه‌ر ئاستی به‌رنامه و شیوازی کارکردن و ئاماده‌بوونیان هه‌م له‌ مه‌سه‌له‌ی
 ناسیونالیزم بوون یان ئاماده‌بوونیان له‌ ده‌ره‌وه‌ی ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزمدا
 گفتوگۆیان بکه‌ین و هه‌ولێ نۆزینه‌وه دیاریکرنی سروشتی گوتاری هه‌ریه‌که
 له‌و بزوتنه‌وانه‌ بده‌ین.

له‌وای ئاخاوتن له‌سه‌ر دامه‌زرایی میرنشین که تاكو نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی
 نۆزده ورده ورده میرنشینه‌کان هه‌ره‌سیان هێنا و کورتایی به‌و شیوه
 ده‌سه‌لاته‌ی کورد هات، به‌لام له‌سه‌رویه‌ندی هه‌ره‌سمی میرنشینه‌کاندا چه‌ند
 راپه‌ڕینیکی کورد تاكو کورتایی سه‌ده‌ی نۆزده ده‌رکه‌وتوون.

۱- راپەرپىنى بەدرخاننىڭ كان

لەسەرەختىڭدا ھېشتا دەسلەتتى مىرنىشىنى بابان بەتەواۋەتى ھەرەسى نەھىتابو بەدرخان پاشاى كوپى عەبدولخان بەگ كەۋتە جىمجۆلۈ ۋ كۆكۈرەنەۋەى ھىزو راپەرپىنىڭكى لەبەرچاۋى بەدزى دەۋلەتتى عوسمانى بەرپاكرد كە لە ماۋەپەكى دىيارىكراۋدا ناۋچەپەكى بەرغراۋانى كوردستانى خىستە ژىر ساپەى دەسلەتتى خۇپەۋە . ناۋچەكانى (ۋان، باشقەلا، سىۋرۇك، موسل، رەۋاندوز، سابلاخ و ۋىرانشارى داگىركىنو لەملاۋەچىۋە سەرقاچى دىياربەكر، لەسالى ۱۸۴۲د ناۋى خۇى نا "ئەمىرى بۇتان ۋ قەلەمپە ۋ ھەموۋ دانىيان بە ئەمارەتەكەيدا نا، شارى جىزىرەى كرده پايتەخت ۋ پارەپەكى بەناۋى خۇپەۋە دەرگىد كە لە نىۋىڭكەۋە نوۋسراۋو "ئەمىرى بۇتان بەدرخان" ئەۋانەى لەسەر ئەم دەسلەتتى بەدرخاننىان نوۋسىۋە باسى ئەۋەيان كېرەۋە كە "ئەم ئەمىرە كارخانەى چەك ۋ بارۋىشىى دروستكردۋە، بەدرخان پاشان تۋانى تەۋاۋ كوردەكان دەس داتە دەس پەكەۋە ۋ ھەموۋ شەرەك ھۆزۈ عەشیرەتەكان سوپىندخۋارىۋون كە تىڭرا خىزمەتى ھۆكۈمەتى ئەۋەكەن^(۱).

سەرەتا پىش ئەۋەى ئاخۋاتن لەسەر راپەرپىنى بەدرخان بەكەن دەپى بزانىن بەدرخان چۆن ۋ لەكۆتۈۋە ئەۋەستە يان ئەۋەوشيارىپەى لا دروستبۋو كە بەپىتى ئەۋەبوۋچانەى سەرەۋە بەرنامەى راپەرپىن ۋ دروستكردنى دەسلەت ۋ دەرگىزنى دراۋو دروستكردنى كارخانەى چەك ۋ تەقەمەنى دابىتت؟

خىزانى بەدرخاننىڭ كان كە پەرۋەردەى شارە دىيارەكانى توركىيا ۋ ھەندى لە شارەكانى ئەۋروپا بۋون لەپۋى خۋىتەۋارى ۋ بەتاگابىۋە جىاۋازىيان ھەبۋە لە خەلگى كوردستان، ئەۋان لەلاپەك بارۋىقخى پەرەسەننىيان لە شارە دىيارەكانى توركىادا بىنىۋەۋە لەۋ پىشكەۋتن ۋ بەرخوردانەش بەتاگابۋون كە لە ئەۋروپادا روۋىدەدا، ھەرۋەك توركىاش لەبەر ھاسنورى لەگەل ئەۋروپادا لە

کاریگری نه و گورپانکاریبانه به دور نه بووه . سهره لدانی ناسیونالیزم له نه وروپا و دروستبوونی ده ولته نه ته ویهه کان و ده رکه وتنی سیمای نه ته وه و ناسیونالیزمیش له تورکیادا کاریگری ته وای له سهر به درخانبه کان هه بووه . ده شی تاکی هوشار له کومه لگادا تاکیکی ناسیونالیزم بیت به بی نه وه له بهرته دا بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی یان ته نانه ت ناسیونالیزم بوونی هه بیت، تا نه و نه ندازه ی که ده شیت تاکی هوشیاری ناسیونالیزم هه بیت به بی نه وه ی نه ته وه به چه مکی نو ی بوونی هه بیت.

میر به درخان نه و تاکه که سه یه که هوشیارییه کی نه ته ویهه یی هه بووه به بی نه وه ی ناسیونالیزمی کوردی بوونی هه بوو بیت، ده شی نه ک بق نه و سهرده مه به لکو بق ئیستاش هه روه ها سهیری کومه لگای کوردی بکه ین که ناسیونالیزم وه کو تاکه که سو وه کو گروپیش بوونی هه یه به لام ناسیونالیزم وه کو بزوتنه وه په کی سیاسی که لتوری کومه لایه تی بوونی نییه . چونکه به لایه نی که مه وه بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی له پله ی یه که مدا کو بوونه وه یه کگرتن و یه کیتی Integration له نیتوان تانو پیکهاته به چو که کانی کومه لدا به ره م دیتی و له و ناسته شدا هه سه له ی جیاواز بوون و خوجیا کردنه وه له وانی دی دیته ناراهه . دیاره بق سهرده می بزوتنه وه که ی به درخان نه بزوتنه وه یه کی سیاسی نه وتوش بوونی هه بووه هه تا که سیتی کوردی تیایدا له که سیتی نه وانی دی جیا بکرتنه وه، نه هیچ بنه مایه کی پرژده ی ریتسانسی نه ته وه ی بوونی هه بووه، چونکه به لایه نی که مه وه سهره لدانی ناسیونالیزم له گه ل خویدا پرژده ی نه ته وه یی بوون له سهر ناستی که لتوری سیاست و کومه لایه تی بوون ده هیتیت، به ناشکرا درده که ویت که له سهرده می به درخاندا جگه له بوونی تاکه که سیتی هوشیار به کاریگری واقعی ده وه ی زه مینه ی کومه لایه تی و سیاسی و میژووی خوی هیچ کام له بنه ما کانی بزوتنه وه یه کی ناسیونالیزمی له نارادا نه بووه . دیاره ده وری تاکه که سیش له گورپانکاری کومه لایه تییدا نه و بایه خه ی نابیت .. زه حه مه ته بتوانریت گورپانه کومه لایه تییه — سیاسی

گه وره كان به په نابردنه بهر هه لاس وكه وتی تاك يان خزمایه تی لیکدريته وه⁽⁹⁾.
 تاكو ئیستا بزوتنه وه كه ی به درخان وه كو بزوتنه وه یه کی كومه لایه تی
 جه ماوه ری كوردی سهیر تاكریت، نه ویش له ساده ترین لیکدانه وه دا نه گه ر
 له سه رده می به درخاندنا ناسیونالیزمی كوردی وه كو بزوتنه وه یه کی سیاسی
 كومه لایه تی ده ریگه وتایه و بنه مای یه كیوونی بره خساندایه و به و پیتیه ش
 پرۆده ی ناسیونالیزمی پی بوايه كه پرۆده ی ناسیونالیوم بریتیه له ده وله تی
 نه ته وه نه وا نه و بزوتنه وه یه بزوتنه وه یه کی كومه لایه تی ده بوو نه به ناوی تاكه
 كه سیکه وه ده بوو، نه له سنووری ناوچه یه کی دیاری جوگرافیشه وه ده مایه وه.
 به واتا نه گه ر له سه رده می به درخاندنا، ناسیونالیزمی كوردی له ناستی
 بزوتنه وه دا بوايه نه وا ده بوو بزوتنه وه ی نه ته وایه تی كورد به ناوی كورده وه و
 له هه موو كوردستانداو له یه كیوونی كورددا خوی ببینایه ته وه و مه رجیش نه بوو
 نه و بزوتنه وه یه بزوتنه وه یه کی چه كدار بوايه له قوناغی یه كه مددا. دیاره
 نه مه ش ده مانگی پیتیه وه بۆ قسه كردن له سه ر نه بوونی پرۆده ی ناسیونالیزم و
 بوونی تاکی هوشیاری ناسیونالیست له و قوناغه دا، هه میشه تاکی
 ناسیونالیستی هوشیار له سه رده می به درخانه وه تاكو ئیستاشی له گه لدا بیت
 دامه زیتنه رو جو لیتنه رو رابه ری بزوتنه وه و راپه رینه كانی كورد بووه و هه رگیز
 ده ركه وتنی ناسیونالیزم وه كو دیارده و بزوتنه وه یه کی سیاسی به ره مه یینی نه و
 بزوتنه وانه نه بووه، له لایه کی تریشه وه سیاسه تی ناچورو نادروست و
 سه ركوتكه رانی نوو نیمه پراتقوری عوسمانی فارسی تاكو دوا ی جهنگی یه كه می
 جیهانی و ده وله تانی عه ره ب و تورك و فارسیش له دوا ی نه و جهنگه وه تاكو
 ئیستا هۆكاریگی یاریده ده رو له بار بووه بۆ نه وه ی تاكه كه سی ناسیونالیستی
 هوشیار بتوانیت بزوتنه وه ی چه كداری دروست بكات و خویشی ده وری رابه رو
 سه ركرده ببینیت. به مانایه کی تر بزوتنه وه كان له ناستی جه ماوه ریدا جوړيك
 له كاردانه وه بوون به رالمبه ر به و سیاسه ته ناچورانه ی ده وله تانی بالاده ست دژی
 كورد پیاده یان كړدوه. سه فیری به ریتانیا له نه رزه پۆم له شوپاتی سالی

١٨٤٦ بۆ سه‌فه‌ری به‌ریقانیای له‌ نه‌سته‌مبول نووسیوه له‌باره‌ی بۆ ناگایی نه‌سه‌د پاشاوه له‌ مه‌سه‌له‌ی سه‌ریازی و رابه‌رایه‌تی کردن و به‌پێوه‌بردنی سوپاوه و هه‌روه‌ها له‌باره‌ی لاوازی و خراپی به‌پێوه‌بردنییه‌وه که وای باسکردوه ده‌شی نه‌وه بپێته هۆی یاخی بوون و ده‌وله‌تیش به‌ ئاسانی به‌رگری بۆ نه‌کریت و نرخیکی زۆر بکه‌ویت له‌سه‌ر ده‌وله‌ت شه‌وا له‌ و راپۆرتدا ده‌لێت: له‌ ئه‌رمینیای کوردستان و شه‌نۆڵ عه‌شایه‌رو خێله‌کان و شه‌وانی تیش له‌ حکومه‌ت بێزارن و ئاماده‌ن شه‌و بێزارییه له‌هه‌یزه‌وه بگۆن بۆ کردار^(١).

شه‌م بۆچوونه‌ی سه‌روهه زیاتر سیمای رابه‌پینگی به‌درخان ئاشکرا ده‌کات و هۆکاری سه‌ره‌کی شه‌و بزوتنه‌وه‌یه وه‌کو کاردانه‌وه‌یه‌ک ده‌رده‌خات که به‌درخان وه‌کو تاکیکی هۆشیار که ده‌شی به‌ تاکیکی ناسیونالیستی ناوی ببه‌ین توانیویه‌تی شه‌و بێزارییه‌ی خه‌لک و سیاسه‌تی خراپی عوسمانیه‌کان بپۆزێته‌وه بۆ به‌ریاکردنی رابه‌پینه‌که‌ی. دیاره گومان له‌وه ناکریت که به‌درخان به‌ کاریگه‌ری به‌ ناگایی له‌ شه‌روپاوه مه‌سه‌له‌ی ناسیونالیزم ویمستویه‌تی ده‌وری رابه‌ری بزوتنه‌وه‌یه‌کی ناسیونالیزمی بپێت بۆیه هه‌ولیداوه خێل و عه‌شیره‌ته‌کانی کورد له‌گه‌ڵدا و هه‌راوانترین رووبه‌ری کوردستانیش نه‌ک هه‌ر کوردستانی ژێر سایه‌ی ده‌سه‌لاتی عوسمانی به‌لکو کوردستانی ژێر سایه‌ی فارسیش بخانه ژێر سایه‌ی ده‌سه‌لاتی خۆیه‌وه، به‌لام شه‌وه‌ی ئاشکرایه له‌ بزوتنه‌وه‌ی به‌درخاندان بزوتنه‌وه‌یه‌کی ناسیونالیزمی کوردی ئاماده‌بوونی نه‌بووه که پڕۆسه‌ی یه‌کبوون له‌ کوردستاندا به‌رهم به‌ئینیت و بزوتنه‌وه‌یه‌کی سیاسیی جه‌ماوه‌ری پڕۆژه‌دار به‌ره‌و جیاکردنه‌وه‌ی کورد له‌وانی ترو به‌ره‌و سه‌ربه‌خۆیی و دروستکردنی ده‌وله‌تی نه‌توه‌یی بخاته‌پێ. مه‌ربه‌درخان خۆی وه‌کو ناسیونالیستیک ئه‌رکی بزوتنه‌وه‌یه‌کی ناسیونالیزمی له‌ نه‌ستۆ گرتبوو، له‌بری شه‌وه‌ی ناسیونالیزم وه‌کو بزوتنه‌وه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری هه‌موو پێکهاته‌و یه‌که‌کانی کۆمه‌ل هه‌لبه‌وه‌شینیته‌وه و له‌ناو یه‌که‌یه‌کی گه‌وره‌تردا بیتوتینته‌وه که نه‌توه‌یه‌و به‌وه‌ی پڕۆسه‌ی یه‌کگرتن به‌نه‌ج‌ام بێت، خۆی وه‌کو تاکه که س

ھەولیدەدا سەرخىل ۋە سەزۈك ەشیرەتەكان رازى بکات لەگەلیدا بن.. مەر
 بەدرخان كوردەكانى ھەموو ھىنايە ژىر ئالايەكى كوردییەو بە ھەموو گەورەو
 سەرەك ەشیرەتەكانى كورد سوین خوارىوون بۆى كە تىكرا خزمەتى
 حكومەتى كوردى و دامەزراندن و قايمکردنى حكومەتى كوردى بکەن^(۷). بەلام
 ناتوانریت باسى ئامادەبوونى گوتارى ناسیونالیزم لە راپەرینەكەى بەدرخاندا
 بکرت.

سه رچاوه گانی به شی (چوار)

- ۱- نه نتونی دی سمس - نه ته وه خوازی - وه رگپړانی له نینگلیزییه وه هوشیار سیوه یلی - هه ولتر - سالی ۲۰۰۰، ل ۶۲.
- ۲- ره هه نده گانی ناسیونالیزم - وه رگپړانی نارام جه مال - سلیمانی سالی ۲۰۰۴، ل ۷۷.
- ۳- عه لاته بین سه جادی - میژووی راپه پینی کوود - نینتشارتی محمه دی سالی ۱۹۹۶، ل ۳۰.
- ۴- شوکرو لای بابان - میژووی کوودو کوردستان - سلیمانی سالی ۲۰۰۴، ل ۲۱۱.
- ۵- نه نتونی دی سمس - هه مان سه رچاوه ی پیشوو ل ۶۸.
- ۶- مالمیسانژ - بدرخانوی جزیره بوتان - ترجمه - سکور مصطفی - اربیل - ۱۹۹۸، ۲۶۰.
- ۷- عه لاته بین سه جادی - میژووی راپه پینی کوود، ل ۳۰.

به‌شی پینجه‌م

گوتاری کوردی و گوتاری ته‌سه‌وف
له‌سه‌رده‌می میرنشینی باباندا

لیره‌دا باسی نه و قوناغهی میرنشینی بابان ده‌که‌ین که پایته‌ختی میرنشین له قه‌لاچوالانه‌وه گواستراوه‌ته‌وه بق سلیمانی واته له‌سالی (۱۷۸۴ بق ۱۵۸۱) واته تا‌کو سانه‌وه‌ختی روخاندنی میرنشین. وه‌کو پیشتر باس‌مان کرد له ناوه‌ندی روشنبیری سیاسی و میژویی کوردیدا میرنشینی بابان وه‌کو دامه‌زراوه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی کوردی سه‌یر ده‌کریت و هندی جار له ریزی دامه‌زراوی ده‌وله‌تانی ناوچه‌که‌دا ناو ده‌بریت، که له و سه‌رده‌مه‌دا ده‌سه‌لاتی دیاری ناوچه‌که ئیمپراتوری عوسمانی و ئیمپراتوری فارسی بوون، که ه‌ریه‌که له دوو ده‌وله‌ته بریتی بوون له ئیمپراتوریتیکی ئایینی که فرمان‌ده‌وایه‌تی چه‌ندین نه‌ته‌وه و ئیتنیکی جوراوجوریان کردوه. به‌لام به‌گویره‌ی میرنشینی بابان، له راستیدا ده‌توانین ب‌ل‌یین دامه‌زراویکی خیل‌ایه‌تی سنوور دیاری‌کراو بووه و نه‌و دامه‌زراوه‌ش به‌ره‌می په‌ره‌سه‌ندنی ناسروشتی کومه‌لگای کوردی بووه، ه‌روه‌ک پیشتر ئاماژه‌مان بق نه‌وه کردوه که دامه‌زراوی میرنشین به‌ره‌می په‌ره‌سه‌ندنی ناسروشتی کومه‌لگا ئاساییه‌کانه له‌کاتیک‌دا که کومه‌لگا ئاساییه‌کان له په‌ره‌سه‌ندنی سروشتی خو‌ی‌ان‌دا ده‌وله‌تیان به‌ره‌مه‌یناوه، کومه‌لگای کوردی له په‌ره‌سه‌ندنی خویدا له‌بری ده‌وله‌ت، میرنشینی به‌ره‌م ه‌یناوه^(۱)، دیاره به‌به‌راورد له‌گه‌ل ده‌وله‌ت‌دا دامه‌زراوی میرنشین، دامه‌زراویکی سه‌ره‌تاییه. به‌واتایه‌کی تر ده‌توانین ب‌ل‌یین دامه‌زراوی میرنشین ئاستیکی بالاتری ده‌سه‌لاتی خیل، به‌لام نه‌و ده‌سه‌لاته به‌جوری‌ک په‌ره‌ی نه‌سه‌ندوه که بتوانیت خ‌ق‌ی ب‌گو‌ریت بق ده‌وله‌تی خیل، که مه‌به‌ست له ده‌وله‌تی خیل دروست‌بوونی فیدراسیونی خیل‌ایه‌تیه له‌نیوان خیل‌ه‌کانی نه‌ته‌وه یان ئیتنیکی‌ک‌دا بق دروست‌کردنی یه‌ک ده‌سه‌لاتی خیل‌ایه‌تی نه‌ته‌وه‌یی، که سیسته‌می ئابوری فیو‌دیالی سیسته‌می ئابوری و په‌یوه‌ندییه‌کانی کارو به‌ره‌مه‌ینان بیت‌ تیایدا، ب‌یگومان نه‌م سیسته‌مه له کوردستان‌دا دروست نه‌بووه و ته‌نانه‌ت ناتوان‌ریت به‌ به‌لگه نه‌وه ب‌سه‌لم‌ین‌ریت که کوردستان سیسته‌می ئابوری فیو‌دیالی به‌شپ‌وه‌یه‌کی سروشتی و وه‌کو سیسته‌میکی خاوه‌ن ناسنامه به‌خ‌خ‌وه ب‌ینیت.

بێگومان گوتاری باو له هەر کۆمه‌لگایه‌دا په‌یوه‌ستی باری کۆمه‌لایه‌تی و
 ئابوری و ئایینی و سیاسیی و نه‌خلاقیی کۆمه‌لگا خۆی بووه‌، گوتار وه‌کو
 ره‌گه‌زێکی سه‌رخانی کۆمه‌لایه‌تی ده‌ربڕینی ره‌گه‌زه‌کانی نێوخودی کۆمه‌لگا و
 هه‌لگری ماناو ده‌لالت و معریفه‌ی باوی کۆمه‌ل بووه‌، له‌کاتێکدا سه‌رخانی
 کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لگای کوردی سه‌رخانێکی خێلایه‌تی ئایینی بووه‌، به‌و پێیه‌
 گوتاری بالاده‌ستی کوردیش له‌ قوناغی ده‌سه‌لاتی میرنشینی باباندا گوتاری
 خێلایه‌تی بووه‌، گوتاریک که‌ بارگای کراوه‌ به‌ روانین و بۆچوون و لێکدانه‌وه‌ی
 خێلایه‌تی بۆ ژبانی کۆمه‌لگا، بۆ به‌رپۆه‌بردن و سیاسه‌ت و ده‌سه‌لات، بۆ دابو
 نه‌ریت و نه‌خلاق، که‌ ئه‌ویش گوتاریکی داخراوی تاک ره‌هه‌ندی په‌ک ئا‌پاسته‌
 بوو، په‌ک ئا‌پاسته‌ به‌و مانایه‌ی که‌ جێگای بێرکربنه‌وه‌ی جیاوازیان روانینی
 جیاوازی تێدا نه‌بوته‌وه‌ ئه‌مه‌ش به‌لگه‌ی ئاشکرای داخراانی که‌ لقووری کوردیه‌
 که‌ که‌لتوریکه‌ ته‌نیا به‌ په‌ک ئا‌پاسته‌ ده‌جوولێت و ره‌وایه‌تیش به‌ په‌ک ئا‌پاسته‌ له‌
 روانین و لێکدانه‌وه‌ و راه‌کردن و بێراردان ده‌دات که‌ ئه‌م جۆره‌ که‌لتوره‌ش بوو
 سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی هه‌یه‌ که‌ په‌که‌میان سه‌رچاوه‌ی نایین و ئه‌و وێریشیان
 سه‌رچاوه‌ی که‌لتووری خێلایه‌تی، دیاره‌ مه‌یه‌ست له‌ ئایینیش ته‌نیا په‌یامی
 ئاسمانی نییه‌، به‌لکه‌ مه‌یه‌ست هه‌ر ئایدیۆلۆژیایه‌کی شه‌ که‌ خاسیته‌ی
 به‌ ئایینه‌بوونی وه‌رگرتوه‌.

له‌ سه‌رده‌می میرنشینی باباندا گوتاری بالاده‌ستی کوردی گوتاریکی خێلایه‌تی
 ناوچه‌گه‌ری ئایینی بووه‌، له‌ پال ئه‌وه‌دا ئاماده‌بوونی گوتاری ته‌سه‌وف له‌
 سنووری میرنشینی باباندا شتیکی له‌ به‌رچاو بووه‌، که‌ له‌و سه‌روه‌خته‌دا واته‌
 له‌ سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی باباندا هه‌ردوو رێبازی ته‌سه‌وفی قادری و نه‌قشه‌به‌ندی
 به‌ شێوه‌یه‌کی به‌ریلۆ کوردستانیان گرتۆته‌وه‌، سه‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌م بوو
 رێبازه‌ سه‌رچاوه‌کانیان قورئان و فرموده‌ی پێغه‌مبه‌ره‌، به‌لام وه‌کو دوو
 گوتاری جیاوازی ده‌رده‌که‌ون به‌تایبه‌تی له‌ ئاستی رووکه‌شدا، دیاره‌ ئه‌وه
 ئاشکرایه‌ که‌ ته‌سه‌وف ده‌که‌وتنه‌ ئه‌و رووبه‌ره‌ی ئایینه‌وه‌ که‌ ده‌شی ریفۆرمی

تیدا بکریست و بواریکی فراوانه بۆ به ده ستهێنانی توانای بیرکردنه وه یان
 لێکدانه وه یان تێپامان، نه مه سه رباری نه وه ی که ته سه وف به گشتی جورێکه
 له ئۆپۆزسیقۆن بوون، به لام ئۆپۆزسیقۆنبوونیکى نێگه تیف، نیستا پرسیار
 نه وه یه نایا گوتاری ته سه وف له سه ره وهختی ده سه لاتى باباندا له چ ناستیکدا
 بووه و سیمایا خاسیته کانی چی بوون؟ هه ره وه ها په یوه ندى گوتاری ته سه وفی
 سه رده می بابان له گه ل گوتاری خێلایه تی داخراوی کوردیدا چۆن بووه و له چ
 ناستیکدا بووه؟ نایا هیچ کام له و دوو گوتاره بارگای کران به فیکرو
 مه عریفه؟ نایا هیچ کام له و دوو گوتاره هه لگری ماکی رێنساس و رابوونه وه
 بوون یان فه زای گوشه گیری و مانه وه له په راویزیاندا هه لگرتوه؟ نایا گوتاری
 نه م نوو رێبازه به ئاراسته ی کرانه وه و ریفۆرمی ئایینی بوون یان بنه مای
 پرۆژه ی گوشه گیرکرنی سۆفیان و سیه ری ده رویشانه بوون که نه م نوو
 حال ته ش کارکردن له ده ره وه ی پرۆژه ی عه قل و کارکردنی جیدین
 له چوارچێوه ی وه هم و خه یالی دوور له کاردا و به ره مه مه ئێنانی جورێک له ئینتیما
 بۆ که سیتی شیخ و خه لیفه و ازه یێنان و ده ست شۆردن له نه م دنیا ی ئاماده به
 ئومیدی نه و دنیا ی تا کو نیستا نه هاتوه. بێگومان له کاتیکدا که گوتاری
 ده سه لاتى بابان گوتاریکی خێلایه تی ناوچه گه ری سنوور داخراوی پشت
 به ستور به خوێن و ده ماری خێلایه تی بووه، له هه مان کاتدا گوتاری
 ته سه وفیش له و سه رده مه دا گوتاریکی داخراوی تا که ره هه ندى تووندوتیژی
 ده رویشانه بووه لای رێبازی قهری و گوتاریکی گوشه گیرانه ی هێمنی ده ست
 له دنیا شۆردووی به چاوی قهریانی سه یری خۆکردو بووه لای رێبازی
 نه قشه به ندى. نه م سێ ئاراسته ش نه یان توانیوه یه ک بگره وه، راسته
 نزیکیه کی ته واو له نێوان گوتاری ده سه لاتى بابان و گوتاری رێبازی قهریدا
 هه بووه، به لام نه م نوو ره گه زه ی گوتاری کوردی نه و قوناغه نه یان توانی نه ک
 له گه ل گوتاری رێبازی نه قشه به ندى یه کبگره وه، به لکو له وه پهی ناکوکی و
 ئالۆزیشدا بوون، هۆکه شی نه وه یه تا کو نه وکاته ره گه زی یه کبوون که نه ک هه ر

بنه‌مای به‌نه‌توه‌بوونه به‌لکو ره‌گه‌زی کومه‌لایه‌تی بوونیش له کومه‌لگای کوردیدا له ناستی نه‌بووندا بووه، دیسان نه‌وه‌مان بق ده‌رده‌که‌ویت که هه‌رچۆن گوتاری خیلایه‌تی کوردی گوتاریکی په‌رتجوی ناوچه‌گه‌ری بووه، به هه‌مان شتیه گوتاری ته‌سه‌وفیش له کوردستاندا هه‌لگری بنه‌ماکانی ریفۆرمی نایینی نه‌بووه، به‌لکو به هه‌مان ره‌گه‌زه‌کانی خۆبه‌ره‌ها زانین و خۆ له‌سه‌روی هه‌موو نه‌وانی تروه دانان بارگای کراوه و تووندوتیژی نایینی و تووندوتیژی خیلایه‌تی کوردیش ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ردا کردوه.

دیاره کاتی باسی گوتاری ته‌سه‌وف ده‌که‌ین له کوردستاندا، ده‌بی چاوه‌پوانی بوونی سیسته‌میکی فیکری و مه‌عریفی بکه‌ین و بق نه‌و مه‌به‌ستش ده‌بی به‌ره‌می فیکری ناماده‌بوونی هه‌بیت و دیاره فیکریش ده‌بی له‌پێگای ده‌قوه بگاته ئیتمه، به‌لام نه‌و ده‌قانه‌ی له‌باره‌ی ته‌سه‌وفوه له کوردستاندا گه‌یشتونته ئیتمه هه‌مان خاسیت و روانین و به‌رنامه‌کانی ته‌سه‌وفیان له میژووی ته‌سه‌وفی ئیسلامیدا له‌خۆگرتوه و تایبه‌تمه‌ندی کوردیان نییه، ته‌نیا نه‌وه‌نده نه‌بیت که له‌سه‌ر جوگرافای کوردستان و له‌لایه‌ن رابه‌رانی به‌ره‌گه‌ز کردوه له میژووی بابادا به‌رویان پێدراوه و نوێ کراوه‌توه. نه‌گه‌ر گوتار گوته‌ی نووسه‌ر بیت، نه‌وه نه‌و گوته‌یه پێکهاته‌یه‌که له فکر⁽⁷⁾. به‌لام گوتاری ته‌سه‌وفی ناماده له کوردستاندا له‌چوارچێوه‌ی ده‌قی داهێنرای کوردیدا بوونی نییه، به‌لکو وه‌رگه‌راوه له ده‌قی ده‌ره‌وه‌ی واقعی کوردیه‌وه، به‌واتا سه‌رچاوه‌ی گوتاری ته‌سه‌وف له کوردستاندا سه‌رچاوه‌ی کوردی نییه، به‌لکو وه‌رگه‌راوه له سه‌رچاوه گه‌شتیه‌کانی ته‌سه‌وفی ئیسلامیه‌وه، نه‌ه‌ش ناوه‌تسانی ته‌سه‌وفی کوردی و گوتاری ته‌سه‌وفی کوردی ده‌خاته به‌رده‌م په‌رسیارو گومانه‌وه، په‌رسیار له شوناس و گومان له ره‌سه‌نایه‌تی نه‌و شوناسه چونکه نه‌وه ناشکرایه ئیتمه له‌به‌رده‌م په‌رسیاریکی گرنگی چاره‌نووس سازداین سه‌باره‌ت به بنه‌ماکانی گوتار، نه‌ویش نه‌وه‌یه نایا ده‌شی ته‌سه‌وری بوونی گوتاریکی خاوه‌ن شوناس بکه‌ین به‌بی بوونی فیکر، به‌بی بوونی روانین و

جیهانیینی، به بی بوونی مه عریفه یه ک که ناسنامه ی نه ته وه بیان هه بیت، به واتایه کی دی ثایا ده شیت بی بوونی فیکریک به ناوی فیکری کوردی، گوتاری کوردی بوونی هه بیت؟ دیاره له ملو له ولا هه ندی جار باسی فیکری کوردی و فهلسه فهی کوردی و بیراری کوردی و فهیله سوفی کوردی کراوه و ده کریت له نپوه ندی رۆشنگیری کوردیدا^(۱) به لام نه مه له کاتیکدا ده کریت که پیتاسه ی فیکرو پیتاسه ی فهلسه فه و پیتاسه ی بیرارو فهیله سوف غانییه یان هه ر له به نه رتدا پیتاسه مان نییه بۆیان، چونکه نه گه پیتاسه مان بۆ هه ریه که له و ناوانه هه بوايه، ده مانزانی شتیک نییه به ناوی بیری کوردی و فهلسه فه ی کوردی. نه م سه رده رنه کردن و بی ناگییه له نپوه ندی رۆشنگیری ئیمه دا زۆر هه له ی فریداوه ته نپو پانتایی رۆشنگیری مان و جۆریک له ونبوونی دروستکردوو و زۆر شتی له نه بوون راستکردۆته وه که له به نه رتدا بوونیان نییه و بوونییشان له سه ر بنیاد نانییت و ئیستاش خراونه ته ناستی شته پیروژه کان به واتا خراونه ته ده ره وه ی بوازی ناخاوتن له سه رکردن، نه مه ش له خۆیدا کوشتنی توانای عه قلی ئیمه یه بۆ خۆپیتنه وه ی رابردوو ی خۆمان.

گوتاری خێلایه تی و ته سه وه ی کوردی به بی لپدوان و قسه له سه رکردن خاسیته ی پیروزی پێیه خهراوه و گه یه ندراره ته ناستیک که بۆ لپدوان نه شیت، نه مه ش لاوازی ناستی عه قلی مرقفی کورد نیشان ده دات بۆ خه ریک بوون به خۆیه وه، بۆ خه ریک بوون به لیکدانه وه ی رابردوو، ئیستای خۆیه وه. بئگومان نه مه ش خاسیته ی نه و که لتورانه یه که تواناو جوړه تی خۆخۆپیتنه وه یان تیدا دروست نه بووه و بکه ریکیان به ره م نه هیتاوه بئوانیته جه سته ی پر له شه که تو بارگای کراو به شکست و لاوازی و گریتی هه ست به که می کردن به نیتیه به رده م دادگای کردن و ببینیت. هه ر به و پێیه گوتاری کوردی له رابردودا به گشتی و گوتاری خێلایه تی ته سه وه ی کوردی به تاییه تی نه خراوه ته به رده م لپدوانه وه، به لکو له ده ره وه یداو به شیوه یه کی رووکه شانه خاسیته ی

پیرۆزی پټیبه خشراره، بټگومان هر شتیکیش خاسیتی پیرۆزی پټیبه خشراره
مانای وابه ده خړیته دهره وهی سنووری لیدوانه وه.

ناکو ئیستا پر یار له کوتاری میرنشیني بابان پرسیاریکی ساده یه بیان
به راگوزاری کراوه (۴) هر به و پټیبه ناخاوتنی سیوسیقوړزی له باره یی نه و
میرنشین وه به جوړیکی نه و تو نه بووه که ناسنامه یی نه و میرنشین و کوتاری
نه و میرنشین دپاری بکات، دپاره کاتی ناخاوتنی هر کام له میرنشین کانی
تری کورد ده که ین خالیکی هاویه ش ده دوزینه وه که به گشتی میرنشین کانی
کورد ده سه لاتی په رسته ندوی خیلایه تی کور دین به لام نه و ده سه لاتانه هیچیان
له سنووری هریمایه تی خیلایه تی و ئیداره یی خیلایه تی و په یوه ندی
کومه لایه تی خیلایه تی دهر نه چوون به لکو دامه زراوی خیلایه تی ناسروشتی
کومه لگای کوردی بوون، هر به و پټیبه کوتاری میرنشین و کوتاری خیلایه تی
کوردی همان کوتاره و همان گه وه رو ماهیه تیان هیه که کوتاریکی
داخراوه له سر بنه مای خوین و ده مارگیری و نه سه ب و ناوچه گهریتی و
به رژه وه ندی بالای خیل دروستبووه.

هاوشپوهی نه م سروشته ی کوتاری خیلایه تی، کوتاری ته سه و فیش له
کورستاندا سه ریاری سه رچاوه کانی که قورئان و فرموده ی پټیبه مبه ره
خاسیتی خیلایه تی وه رگرتووه، ته ریفه تی قادری ته ریفه تی شپخه کانه له
کورستاندا واته نه و عه شیرت و بنه مالانه یی که خاوه نی دره ختی بنه مالان و
خویان ده به نه وه سه ر پټیبه رو که سو کاری و به و پټیبه له پووی ره گه زه وه
کورد بوونی خویان ده خنه به رده م پرسیاره وه، نه گهرچی له پووی راستیه وه
نه و خوبه ستنه وه یه جگه له جوړیک له دروستکونی مرجع هیچی تر نییه
هه لبت نه مهش نه وه ناگیه نیت که هه موو شیخ و سه یده کانی کورستان
قادرین

ته ریفه تی نه نقشه به ندی له کورستاندا زیاتر ته ریفه تی خیل و بنه مالان
پټیکاته ناسه یده کانه، تازه که ره وهی نه م ته ریفه ته مه ولانا خالیدی جافم

مکالیه، زۆریک له خەلیفەکانیشی پەيوەستبوونیان بە تەریقەتی
 نەقشبەندییەو ناسنامەی شیخ یان سەیدی بۆ دروستکردن، سەریاری بوونی
 جیاوازی لە گوتاری ئەم دوو رێبازەدا بەلام بەپێی گوتاری خێڵ و عەشیرەتی
 کوردی دابەش بوون و هەرچۆن گوتاری خێڵایەتی کوردی نەبۆتە بنەمای
 یەکگرتنەو بە هەمان شێوە گوتاری تەسەوفیش بەرجەستەی هەمان حالەتی
 دابەشبوونی کردووە.

کەواتە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە بلتێن خێڵایەتی کوردی کە سێتیپەکی
 گۆشەگیری دابراوی دواکەوتووی بێ ناگای قایل بەوێ کە هەیتێ و خوێن
 لەسەر بنەمای ئابوری بەشی خۆکردنی بەرھەم هێناوە، کە سێتیپەکی کە بە
 تووندی پەيوەستبووە بە خوێن و دەمارو پەيوەندی خزمایەتی و
 ناوچەگەرێتیپەو، کە سێتیپەکی هەموو پەيوەندی و چالاکییە کۆمەلایەتیەکانی
 لە سنووری بنەمال و تیر و خێڵ و عەشیرەت و ناوچەکی خۆیدا بوو، هەموو
 ئەم بنەمایانەش پێکەو کە لێوڕێکیان بەرھەم هێناوە کە یەک روانین و یەک
 عەقل و یەک لێکدانەوێ بۆ بوون و ژيان هەبوو کە ئەویش بە پێرۆز دانان و
 سەیرکردنی خوێن و نەسەبی خۆو بە سووک سەیرکردنی ئەوانی ترە.

لەپال ئەوەدا تەسەوفی کوردیش فەزای گۆشەگیری و داخران و خۆخەریک
 کردن بە تەقسی دەروێشی و فەزای سۆفیانەو برەوپێدان بە چاوی پێرۆز
 سەیری خۆی کردووە و ئەوی تری بە لادەرو رێ و نکەرو بیدعەچی
 سەیرکردووە. ئەمەش هاوشانی نێوان گوتاری خێڵایەتی و گوتاری تەسەوف لە
 میژووی گورددا نیشان دەدات کە میژووی نامادەبوونی ئەم دوو گوتارەش
 پێکەو لە سنووری میرنشینێ باباندا بوو، دیارە هیچ کام لەو دوو رێبازەو
 هیچ کام لە دەسلەتەکانی خێڵایەتی و میرنشینێ کوردیش خواوەنی گوتاریکی
 بارگای کراو بە فیکرو مەعریفەو جیهانبینی نەبوو لە چوارچێوەی دەقی
 نووسراودا واتە لەپێوی بەرجەستەکردنەو لەرێگای زمانەو. نەبوونی دەنگ
 یان دروست نەبوونی دەنگ لەو میژووەدا کە ئێمە باسی لێوە دەکەین زیاتر

نااماده بونی دامه زراوی خیلایه تی و ته نانه ت ته سه و فی کوردیش نیشان
ده دات و به و پییه ش هه ریه که له م دوو دامه زراوه واته دامه زراوی میرنشینی
خیلایه تی و دامه زراوی ریبارزی ته سه و ف له سه ر ناستی ناو خق ده میتنه وه .

به شی ششم

گوتاری نه دهبی له سردمی باباندا

دیاره ئه وه ناشکرایه که نووسین به کوردی نذر پیش دروستبوونی
 دهسه لاتی بابان ده رکه وتووه، نه گهر که میك بگه پینه وه بق دواوه نه و نووسین
 به زاری گورانی میژوو یه کی کونتری هه یه و هه رچه نده پیشتر نووسینی شیعر به
 کوردی له لایه ن بابه تایه ری هه مه دانیه وه وه کو سه ره تای نووسین به کوردی
 باس ده کرا، به لام نیستا ده رکه وتووه که پیش بابه تایه ریش نووسینی شیعر
 به زمانی کوردی هه بووه، به ولتا نه گهر یه کیک له پایه سه ره کییه کانی گوتار
 زمان بیت و مه به ست له وهش زمانی نووسین بیت و به و پیتیهش ده قی نووسراو
 ناماده بوونی هه بیت، نه گهر چی نه و ناماده بوونه لاوزیش بیت، به لام راستیه ک
 هه یه که ده یسه لمینیت نه و پایه یه ی گوتاری کوردی له و قوناغه وه تا کو
 سه رده می دهسه لاتی شیعی سئووری بابان ره سه نایه تیه کی ناشکرای کوردی
 هه بووه ئه ویش له و روانگه یه وه که شیعی کوردی له ده رکه وتنیه وه به زاری
 گورانی یان هه ورامی له سه ر کیشی په نجه بووه که ئه ویش کیشی فولکلوری
 کوردی له هه مان کاتدا کیشی گاتا کانی په یامی نایینی زه رده شتییه. نه مه
 جگه له وهی که شیعی به زاری گورانی نووسراو ده یان ره گه زو هیماو له زاو
 نیمه نی زه رده شتی و کوردی و سروشتی کوردستانی له خوگرتووه. که ئه وانهش
 ده شتی له شیکردنه وه دا ده لاله تی فیکری و روانینی په یه وه ست به ژبانی نه و
 سه رده می کومه لگای کوردییان هه لگرتبیت و له و لایه نه شه وه په یه وه سئوون و
 ره سانه یه تی نه و گوتاره ساده یه ی کوردی له و قوناغه دا سه لمین.

نه م باره ی نووسن به کیشی فولکلوری کوردی تا سه رده مختی دهسه لاتی
 شیعی میرنشینی بابان به رده وام بووه، به لام شاعیرانی بابان که له بوای
 گواسته نه وهی دهسه لاتی میرنشین له قه لچوانه وه بق سلیمانی ده رکه وتوون
 کوده تایه کی سپیان به سه ر نه و شتوازه ی نووسینی شیعی کوردیدا کردو
 له بری نه وه په نایان برده به ربه کارهیتانی کیشه عه ره بی و فارسیه کان
 به تایه تی کیشه کانی فرهیدی که نه وهش له ناستی یه که مدا روخاندنی
 پایه یه کی ره سانه یه تی نووسینی کوردی و پرکردنه وهی جیگا که یه تی به ره گه زو

توخمی که لتورنیکې غه پره کوردی، دیاره لیره دا قسه له سر به رزی و ناستی داهیتانی شیعر نیبه له لای شاعیرانی بابان چونکه نه وه شتیکه له دهره وهی گومان، به لام ناخاوتن له سر کوردی بوونی پایه کانی کوتاری شیعری شاعیرانی بابانه.

له پوری زمانی نووسینه وه بهرهمه کانی نالی و سالم و کوردی به شتیوازی ناخاوتنی سلیمانی نه و سرده مه بوون، دیاره نه مانهش وه کو نوخبه ی روشنبیری قوناغه که ی خویان زمانه که شیان زمانیکې به رزتر بووه، به تاییه تی نالی، ده توانین بلن له پوری زاراه و ریزمانیشه وه کوردیه که یان په سنده سهریاری بوونی ده یان وشه ی عهره بی و فارسی، به واتا پایه ی په که می کوتار که زمان و ده قی نووسراوه لای نه م شاعیرانه ناماده بوونیکې ته وای هیه. له همان کاتدا له پوری بارگاوی گردنی نه و ده قانه وه به فیکرو روانین و معرفه و جیهانبینی ده توانین بلن ناسنامه ی کوتاریان به سرده ده سه پیتريت، به واتیایکی دی ده توانین بلن شاعیرانی بابان کوتاریکی به رزی شیعریان بهرهم هیناوه که هه لگری ره هندی جقراوجقوری روانین و لیکنده وه ی فیکری و معرفه ی و نیستاتیکیه و تاکو نیستاشی له گه لدا بیث نیغه به چارنیکې پر پایه خه وه ده پوانینه نه و نه زمونه شیعریه و وه هاشی بق ده چین یان لیکنده دهینه وه که نه وه نه زمونیکې بی وینه یه و دوپاره گردنه وه ی کاریکی گران و زه حمه ته یان هر چاوه پوان نه کراوه.

نه وه ش ناشکرایه که هریه که له شاعیرانی بابان به جقړیک شیعریان بق مینشین و ده سه لاتی بابان نووسیوه. که په یوه ستبوونی نه و شاعیرانه به مینشین وه نیشان ده دات، نالی له چامه که یدا که له شامه وه نووسیویو تی و له و شیعره یدا بق و هسفی پاسه وانه کانی نه حمده پاشای نووسیوه په یوه ستبوونی ته واره تی خوی به ده سه لاتی مینشین بابانه وه نیشان ده دات، سالم له قه سیدی "لیم گهرین و" وه لامی نامه که ی نالیدا به ته واره تر په یوه ستبوونی خوی به ده سه لاتی مینشین وه نیشان ده دات، (کوریش)

په یوه سټی خاکی بابان و سلیمانیه. لیره دا ناخاوتن له سر دو گوتار دیته
 ناروه، په که میان گوتاری میرنشین بابان و دوه میان گوتاری شیعری
 سرده می بابان، په که میان واته گوتاری میرنشین، پتیشتر باسما ن کرد که
 گوتاریکی خپلایه تی داخراوی تا ک ره هند بویه که له سر بڼه مای عه قلو
 ستراتیژی خپل به ره م هاتووه و گوتاریک بویه نه یوانیووه جیکه وت و
 کاریگری خوی له دهره وی سنووری میرنشین نیاری بکات، نه مه ش ده بیته
 به به لکه بق لاوازی گوتاری ده سه لاتی بابان له پووی گواسته و په وه له گوتاری
 خپله وه بق گوتاری نه ته وه.

په گویره ی گوتاری شیعری شاعرانی بابان گوتاریکی مه ودا قوولی رویره
 فراوانه له پووی بارگای بوونی به فیکرو معریفه و جیهان بینیه وه به
 نه ندازه په که له ناستیکی دیاردا سیمای گوتاریکی که ونی هیه نه ویش له و
 روانگی وه که گوتاریکی هیومانیستی هه مه لایه نه یه. به لام له و رویره رید ا که
 په یوه سته به ده سه لاتی میرنشین بابانه وه، گوتاریکی مه ودا ته سکی په ک
 ره هندی چه بیه ستووه له سر ده سه لاتی میرنشین و که سیتی میره کان و له
 باشتین حالتدا جوگرافیای میرنشین که نه ویش جوگرافیایه کی دیاریکراوه و
 به شینکی بچوکه له هه موو کوردستان، پرسپاریک لیره دا سره له دات نه ویش
 نه وه په له کاتیکدا که گوتاری فیکری، معریفی، نیستاتیکی شیعری شاعرانی
 بابان ده بیته گوتاریکی نینسانی هه مه لایه نه وه هه موو سنووره جوگرافی و
 نیتینیکیه کان ده به زینیت و مرقایه تی به گشتی ده گریته وه و به رجه سته ی
 روانین و حزو ناره زوو چپرو لیکدانه وه شمولیه کانی مرقه ده کات، نایا بچی
 نه و ناراسته ی گوتاری شیعری نه م شاعرانه که په یوه ندییان به ده سه لاتی
 بابانه وه هیه وه کو ده سه لاتیکی کوردی له و سرده مه دا بچی ناتوانیت
 سنووری ده سه لاتی میرنشین بیه زینیت و نه و جوگرافیا سنوور ته سکه
 به جیهانیت، په پرتوه بق جوگرافیای هه موو کوردستان و خاصیتی کوردی
 بوون یان نه ته وه می بوون وهریکریت؟ بیگومان وه لامی نه م پرسپاره نه وه په

که هرچون کوتاری ئیداری و سیاسی میرنشین نه ییتوانیوه سنووری
 دهسه لاتی میرنشین به جیبهیلتیت، به همان شیوه کوتاری سیاسی یان
 نه ته وهی شیعی شاعیرانی بابانیس په یوه ست بووه به کوتاری سیاسی و
 ئیداری میرنشینه وه له همان سنووری داخراوی میرنشیندا ماوه ته وه و
 نه ییتوانیوه خاسیتی نه ته وهی بوون وهریگریست به لکو کوتاری شیعی
 شاعیرانی بابان له پوی ناوخواه هاوشیوهی کوتاری سیاسی دهسه لاتی
 میرنشینه و ته ناته گوزارشتکردن بووه له سیاستی میرنشین و ره گزی
 زمانانی نه و رویه ره شیعییهی به ره می شاعیرانی بابان که په یوه ستبووه به
 دهسه لاتی میرنشینه وه به روانین و لیکدانه وه و ستراتیژی خیلایه تی و
 ناوچه گریبانهی میرنشین بارگای کراوه. ته ناته دهشی وای بق بچین که
 قه سیده که نالی بق مه ستورهی نه رده لاتی جوری که له گوزارشتکردنی
 سیاستی میرنشینی بابان به راهبر به دهسه لاتی میرنشینی نه رده لان، واته
 نه و ده قه شیعییه که سوو کایه تیبه کی زوری بق مه ستوره تیدایه له ناستیکی
 قولتردا به رجه ستهی روانینی دهسه لاتی بابانه بق دهسه لاتی نه رده لان که واته
 کوتاری شیعی نالی یان بابان له م رویه رده دا به رجه ستهی سیاستی میرنشین
 ده کات که نه ویش روانین و سیاست و ستراتیژیکی خیلایه تیبه هر چون خیل
 به چاوی نه یار سهیری هه موو خیله کانی تر ده کات، به همان شیوه میرنشینی
 بابان سهیری میرنشینه کانی تری کوردی کردووه، به تاییه تی له و کاته دا که
 میرنشینی نه رده لان دهسه لات و نفوزی هه بووه، دهسه لاتی بابان وه کو به شیک
 له دهسه لاتی نه ته وهی سهیری دهسه لاتی میرنشینی نه رده لاتی نه کردووه،
 به لکو زیاتر وه کو نه یاریک لیبی روانیوه، دیاری میرنشینی نه رده لان و
 دهسه لاتی نه رده لاتیش هر به همان روانین سهیری دهسه لاتی بابانی
 کردووه و نه م جوره روانینه ش خاسیتی دیاری په یوه ندی خیلایه تی کوردی
 بووه، هر چون خیلی کوردی هه میسه له گه ل په کتر له ناگوکی و ناژاوه دا
 بوون، به همان شیوه کوتاری دهسه لاتی میرنشینی کوردی کوتاری ململانی و

ناکوکی و به‌کتر قبولنه کردن و پیکه وه نه‌گونجاندن بووه، نه‌مه‌ش خاسیتی یا سروشتی په‌ره‌سه‌ندنی کومه‌لایه‌تی کوردییه وه‌ه‌میشه بزۆینه‌ری به‌کگرتن و به‌کیتی و به‌کبوون و دروستبووکردنی فیدراسیۆن له‌ ئاستیکی هه‌جگار لاوازا بووه و بزۆینه‌ری دابه‌شبوون و په‌رتبوون و به‌کتر ره‌تکرنه‌وه و په‌شیۆیی و ئاژاوه و به‌کتر سپنه‌وه له‌ ئاستیکی به‌رزو به‌هیزدا بووه. له‌ گوتاری نه‌ده‌بی شیعری سه‌رده‌می باباندا به‌تایبه‌تی ئه‌و روویه‌ره‌ی که په‌یوه‌سته به‌ ده‌سه‌لاتی میرنشینه‌وه هه‌مان خاسیت و ئاراسته‌ی روانینی خه‌یلایه‌تی ئاماده‌یه‌وه له‌بری پرۆژه‌ی ئیستاتیکی بنیادنان و ئاوه‌دان کردنه‌وه و هه‌منی و ئامایش و ژیان لۆستی، به‌رحه‌سته‌ی شه‌پو وێرانکاری و ئاژاوه و په‌شیۆی مه‌رگ لۆستی ده‌که‌ن، به‌ وئایه‌کی دی ده‌توانین بڵێین ئه‌و روویه‌ره‌ی گوتاری شیعری سه‌رده‌می بابان که په‌یوه‌ندی به‌ ده‌سه‌لاتی میرنشینی بابانه‌وه هه‌یه گوتاریکی مه‌رگ لۆستانه‌یه‌و روویه‌ری مه‌رگو وێرانکردن و له‌نیۆ چوون و سه‌ره‌لگرتن و ئاواره‌بوون به‌ته‌واوی ئه‌و ئاراسته‌ی داگیرکردبووه. نه‌م ئاراسته‌یه‌ش له‌گه‌ڵ رۆژی تاکره‌وانه‌و په‌رتبوون و گوشه‌گیری گوتاری خه‌یلایه‌تیداو له‌گه‌ڵ گوتاری گوشه‌گیری و چوونه‌ خه‌لوه‌ی رێبازی نه‌قشه‌به‌ندی و گوتاری ده‌روۆشی خۆمه‌پاردن به‌ شیخ و خه‌لیفه‌و گه‌یشتن به‌ پله‌ی حال لیهاتن به‌کده‌گیرته‌وه که له‌ پشتی هه‌موویانه‌وه که سه‌یتیکی لاوازی ئاماده‌ له‌په‌روی دروستکردنی کرداره‌وه ئاماده‌یه‌، ئه‌و که سه‌یته‌ش که سه‌یتی کورده له‌ میژوودا، که که سه‌یتیه‌یه که هه‌میشه له‌ په‌راویزدایه‌و نه‌یتوانیوه له‌سه‌ر بنه‌مای دروستکردنی روداو ئاماده‌بوونی خۆی سه‌مه‌لتین و بێته‌ ناو میژووه‌وه.

ئێمه له‌کاتی‌که‌دا باسی گوتاری نه‌ده‌بی سه‌رده‌می بابان ده‌که‌ین مه‌به‌ستمان له‌و ده‌قانه‌یه که له‌و قوتاعه‌ میژوویه‌دا پێشکه‌ش کراون، نه‌وانیش ده‌قی شیعرین، دیاره... ده‌ق په‌یامیکه له‌ نووسه‌ره‌وه بق‌ خوێنەر ئه‌وه‌ش گوتاره⁽⁹⁾، به‌لام ده‌بی ئه‌و ده‌قه بارگاوی بێت به‌ فیکر، هه‌لبه‌ت ئه‌وه‌ ئاشکرایه که شیعر لاوازترین ره‌گه‌زی نووسینه‌ یان ده‌قه بق‌ هه‌لگرتنی فیکر چونکه پایه‌کانی

شیعر خه یالۆ سۆزو هه لچوونه و رووبه‌ری ئیشکردنی عه‌قل و به‌ئاگایی و فیکر له به‌ره‌مه‌یتانی ئه‌م ره‌گه‌زه‌ی نووسیندا ژۆر لاوازه. هه‌ر نه‌وه‌ش وایه‌کردوه که گوتاری کوردی سه‌رده‌می بابان و ته‌نانه‌ت دواتریش له‌په‌روی فیکر و جیهانه‌بینی و مه‌عریفه‌وه له‌ ئاستیکی لاوازا دا بێت. ئیستا ئیمه له‌ به‌رده‌م ئه‌و په‌رسیاره‌دا یان ئایا له‌ سه‌ره‌تای ده‌رگه‌ وێتی نووسین به‌ کوردی تاکو هه‌ره‌سی دوامه‌رنشین کوردی که مه‌رنشین بابان بووه ئایا گوتاری کوردی بوونی هه‌بووه یان ئیمه هه‌ولده‌ده‌ین له‌ ده‌هالیزه تاریکه‌کانی ئه‌و میژووه‌دا له‌ وه‌م سه‌یمایه‌ک بۆ ناوی گوتاری کوردی دروست بکه‌ین، یان له‌ شیکردنه‌وه‌ی ئه‌و میژووه‌دا گوتاری کوردی وه‌کو ره‌گه‌زێکی سه‌ریه‌خۆی خاوه‌ن شوناس بناسین یان له‌ نه‌جای فشار دروستکردنی روڤنپه‌ریدا له‌ سه‌ر واقعی کۆمه‌لایه‌تی (له‌ ئیستادا) ئه‌و واقعی کۆمه‌لایه‌تییه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ بگه‌یه‌رنیته‌ ئاستیک... که ئه‌و واقعی ئه‌م راستیه‌ی که له‌ بنه‌رته‌دا بوونی نه‌بووه واته (گوتار) به‌ره‌م به‌یئیت – که بوونی ئه‌و راستیه له‌ عه‌قلی دروستکه‌رانی ئه‌و گوتاره‌دا زیاتره که هه‌ولده‌ده‌ن له‌ هه‌ناوی میژووه به‌ره‌می به‌یئن^(١).

مه‌به‌ست له‌م قه‌سانه‌ش ئه‌وه‌یه ئایا واقعی کۆمه‌لایه‌تی و میژووی که‌لتوری کوردی له‌ قوناغی میژووی زانراوییه‌وه تاکو هه‌ره‌س هه‌ینانی دوامه‌رنشین توانای به‌ره‌مه‌یتانی گوتاری هه‌بووه، یان له‌ ئیستادا ئیمه هه‌ولده‌ده‌ین له‌ هه‌ناوی ئه‌و واقعی وه‌و له‌ نه‌جای هه‌لسه‌نگاندندا گوتار بۆ ئه‌و قوناغه دروست بکه‌ین. بێگومان وه‌کو پێشتریش ئاماژه‌مان بۆ کرد له‌ میژووی زانراوی کوردا هه‌ندیک له‌ پایه‌ و ره‌گه‌زه‌کانی گوتاری کوردی ئاماده‌بوونیان هه‌بووه، به‌لام له‌ هه‌مان کاتدا بنه‌مایه‌کی سه‌ره‌کی گوتار تاکو سه‌ره‌لدانی نووسین به‌ کوردی بوونی نه‌بووه که ئه‌ویش ده‌قی نووسراوه. کاتیکیش که نووسین به‌ کوردی ده‌رده‌که‌وێت، کێشه‌یه‌کی تر دیته‌ ئاراوه که ئه‌ویش کێشه‌ی فیکره، ئایا ده‌قی نووسراو به‌ هه‌موو جوړه‌کانیه‌وه ده‌قیکه که هه‌لگری فیکر بێت، یان ده‌شی جوړیک له‌ ده‌ق هه‌بێت که هه‌لگری فیکر نه‌بێت؟ به‌لێ ئه‌وه ئاشکرایه که

ژماره یه کی زۆر دهقی مردوو له میژووی نووسینی کوردیدا ههیه، هه ر به و پێیه ش زۆرێک له دهقه کان هه لگری فیکرو جیهانبینی نین، به و پێیه ش نابنه بنه مای دروستکردن یان فورموله کردنی گوتار. هه لیه ت زۆرێک له دهقه شیعرییه کانی سه رده می ده سه لاتی بابان دهقی زیندوون و هه لگری جووړیک له جیهانبینیشتن به تاییه تی جیهانبینی مه ودا فراوانی په یوه ست به مه سه له کانی بوون و مردن و گه ربوون و چۆژو جوانی نیستانێکا. هه ر ئه وه ش ده بیته چوارچۆیه یه ک بۆ فورمه له کردنی گوتاری ئه ده بی ئه و قوناغه، ئه مه ش له پال ئه و ئاراسته لاوازه ی گوتاری شیعری ئه و قوناغه دا که په یوه ست به ده سه لاتی بابانه وه ئه ویش هاوشان و هاوشیوه ی گوتاری خێلایه تی تاک ره هه ندی په رتبه ووی گو شه گیری مه رگدنستی میرنشینه.

سەرچاوه‌كانى به‌شى (٦)

- ١- عه‌تا قه‌ره‌داغى - چه‌مكى ده‌وله‌ت و بزوينه‌رى ميژورى له كومه‌لگاي كورديدا - هه‌ولير - ٢٠٠٤ ل ٨٩ - ٩٣.
- ٢- الدكتور محمد عابد جابري - الخطاب العربي المعاصر - بيروت: دار الطليعة - الطبعة الثانية ١٩٨٥ ص ٨٠.
- ٣- الدكتور عزالدين مصطفى رسول - احمدي خاني شاعيراً و مفكراً و فيلسوفاً - بغداد - مطبعة الحوادث - ١٩٧٩.
- ٤- عه‌تا قه‌ره‌داغى - گه‌ران به‌دواى ناسنامه‌دا - سليحمانى سالى ٢٠٠١، ل ٩-٢٩.
- ٥- الدكتور محمد عابد الجابري - الخطاب العربي المعاصر - ص ٨.
- ٦- الدكتور كمال عبداللطيف و الدكتور نصر محمد عارف - إشكاليات الخطاب العربي المعاصر - دار الفكر المعاصر - بيروت ٢٠٠١ ص ٩٣.

به‌شی هه‌وته‌م

گوتاری میرنشینی نه‌رده‌لان

تاكو ئىستا مېژوونوسان لەسەر سالى دامەزراندنى مېرنشېنى ئەرەلان رىك
 نەكەوتوون، تەنانت جىاوازي مېژووي دامەزراندنى ئەم مېرنشېنە لەپاي
 مېژوونوساندا لە بووسەدە زياترە. محەمەد ئەمىن زەكى بەگ دەلەيت... با بە
 ئەرەلان لە کوتايى سەدەي يازدەدا گەيشتۆتە شارەزور پاشان چووە لاي
 گورانەکان و ماوەيەك لەگەڵياندا کوچرەويى کردووە. دوايى لەکاتى هيرشى
 جەنگيزخاندا بۆ سەر ئيران پشتگيرى هيزەکانى مەنگولايى کردووە و
 لەپاداىشتى ئەوەدا کراوە بە فرمانرەواي شارەزور^(١) ئەم بۆچوونەي ئەمىن
 زەكى بەگ لەلایەن هەندى لە مېژوونوسانى دواترەو پىدەبەستريت،
 ديارە ئەم قەسەيى ئەمىن زەكى بەگ نزیکە لەوەي کە شەرەفخانى بەتليسى
 دەلەيت لەبارەي دامەزراندنى مېرنشېنى ئەرەلانەو کە دەلەيت: بابە ئەرەلان
 ماوەيەك لەناو خيلى گوراندا ژياوە و لە کوتايى رۆژگارى دەسەلاتى
 جەنگيزخاندا ناوچەي شارەزورى گرتووە و بابە ئەرەلان لە ئەوەي ئەحمەدى
 کوپى مەروانە، يەكەمىن سەردارى بنەمالەي مەروانيان کە لە ديارەکرو
 جزيرەدا دەسەلاتدار بوون، لەبەر ئەوەي بنەمالەي مەروانيان کە لە ديارەکرو
 جزيرەدا دەسەلاتدار بوون، لەبەر ئەوەي مامى بابە ئەرەلان سالى ١٠٦١
 مەروە بۆيە دامەزرێتەري بنەمالەي ئەرەلان دەبى لەماوەي نيتوان نيوەي
 بووەمى سەدەي يازدە تا نيوەي يەكەمى سەدەي نوازدەدا بووي^(٢) محەمەد
 شەريف قازى سەرەتاي حوکمى ئەرەلانيان بۆ دەورى دەسەلاتداريتى
 تەيموور ١٢٠٥-١٢٧٠ دەباتەو، ئەمان بۆ ناوچەي بالانگان هاتن، ماوەيەك
 لەوئ لەناو گورانەکاندا مانەو، تەيموورى گورگان شارەزورى بە بابە
 ئەرەلان بەخشى و ئەم ماوەيەك تا دوايى ژيانى ئەم ناوچەيەو شارەزورى
 حوکم کرد^(٣).

بە هەرحال مېژووي دەسەلاتى ئەرەلانيەکان لەنيتوان کوتايى سەدەي يانزەو
 ناوەراستى سەدەي چوارەدا دەست پىدەکات، واتە لە قوناغىکى دواکەوتووي
 پەيوەندى خيلايەتى کۆمەلگاي کوردیداو لەبارودخىکدا کە سيماکانى نەتەو

له كوردستاندا تهنيا له روانگي زمانو نه ژاده وه بڼوڼي هه بڼوه . ته نانه ت له و
ميژووه دا نه گري نه وه له ناردا نه بڼوه كه ده سه لاتي خيلايه تي كوردي
سيسته ميكي په كگرتووي به پتوه بردن دروست بكاتو جوريك له فيدراسيوني
خيلايه تي پيگ به پيښتو بڼه ماي ده وله تيكي خيلايه تي دابنريت .

نه و روپه ره جوگرافيايي ه كه ده سه لاتي ميرنشينې نه رده لاني له سه ر
دروست بڼوه روپه ريكي فراوانه ، سه ره تاي دروست بڼوڼي له شاره زوورو
پاشانېش ده سه لاتي په رهي سه ندووه به لام نه و روپه ره به ره و ته سك بڼوڼه وه
چووه له گه ل دروست بڼوڼي ده سه لاتي بابانو پيشترېش هيرشي حكومه تي
جلاليري كه فه زمانه وايي عيراقې كدرووه . ميرنشينې نه رده لان سه ره تا له
شاره زوورو پاشان له قه لاي هم نه ن نابانو دواتريش له شاري سڼه وه
فه زمانه وايي خويي كدرووه . نه م ده سه لاته ش به رده وام له په شپويي و ناژاوه و
ناسه قامگريدا ژياوه ، نه وېش له ژيتر كاريگري نو فاكته ردا كه په كه ميان
دېره كي بڼوه و كاريگريپه كي خراپي هه بڼوه نه وېش ددوري خراپي
عوسمانيه كان و فارسه كان بڼوه ، هم له هيرش كرنيناندا بق سه ر نه م
ميرنشينه و هم له هه ولياندا بق لاواژ كرنې ده سه لات و نفوزي ميرنشين و
دروست كرنې ناكوكي و ناژاوه ي ناوخو له سنووري نه م ده سه لات دا ، دروه ميان
هو كاري ناوخويه كه بريتي بڼوه له ناكوكي و نارپكي ناو بڼه مالي ميران
له لايه كو له لايه كي تريشه وه ناكوكيان له گه ل خيل و عه شيره و ميرنشيه كاني
تري كورددا به تايپه تي ميرنشينې بابانو .

زوريك له و ميژوونووسانه ي كه له باره ي ميرنشينې نه رده لانه وه نوواون وه كو
ده سه لاتيكي په هيزو پته و سه يري ده گه ن و ته نانه ت هه نديكيان وه كو
ده سه لاتي سه ريخو ناوي ده به ن . حكومه تي نه رده لان گاه به سه ريخوي
هه ندي جارېش له رهنگي تايپه دا شش سه د ساليك ژياوه ^(۱) به به راوردېش
له چاو ده سه لاتي باباندا ، ده سه لاتي نه رده لان ، هم روپه ري ده سه لاته كي
فراوانتر بڼوه ، هم كيشه كاني كه متر بڼوه ، چ كيشه ي ناوخويي و چ كيشه ي

له گەل دەرەو دەدا، لەسەر ئاستی ناوڤۆو بۆ دانانی میرەکان کێشە ی دروستبوو
 لەلایەن دەسەلاتی دەولەتی ئێرانیەو یەکلایی دەکرایەو... میرانی نەردەلان
 بە زامەندی شاهەکانی ئێران دادەنران و لادەبران^(۹) لەسەر ئاستی دەرەو و ش
 میرنشینێ نەردەلان زیاتر لە گەل دەولەتی عوسمانیدا نووچاری شەپو ناکوکی
 بوو و تەو، دیارە سنووری دەسەلاتی ئەم میرنشینەش تارادە یەکی باش لە
 قەلەمپەوی عوسمانیەو نووریووە و رەنگە نزیکێ میرنشینێ نەردەلانیش لە
 دەولەتی فارسیەو دەوری هەبوو یەت لە مەترسی دانان لەبەردەم دەولەتی
 عوسمانیدا. بۆ ئەوەی نەتوانی ت سیاسەتەکانی خۆی بەرامبەر بەم میرنشینە
 هەمان شێوەی میرنشین بابان جێبەجێ بکات. بە هەر حال میرنشینێ
 نەردەلان بە هەموو کێشەکانیەو توانیویەتی ماوە یەکی تا ئەندازە یەکی
 درێژی میژوویی فەرمانپەرەیی جوگرافیایەکی دیاریکراوی کوردستان بکات،
 راستە بە پێی باسکردنی سەرچاوە میژووییەکان دروستکردنی ئەم میرنشینە
 لەلایەن کەسێکەووە بوو کە لە زیند یان سنووری دەسەلاتی خێلایەتی خۆی
 نوورکە و تۆتەو، کە پێشتر باو یا پیرانی فەرمانپەرەیی ئامەد بپوون، بەلام نوای
 هەلۆه شاندنەوی دەسەلاتەکیان بابا نەردەلان بەرەو شارەزور کۆچ دەکات و
 لەوێش پاش ماوە یەک لە قەلای زەلم دەسەلاتی پەیدا کردووە و بوو تە یەکەم
 فەرمانپەرەوی ئەو دەسەلاتی کە بە میرنشینێ نەردەلان بەناویانگە. ئەم
 سەرگۆزشتە یەش دەمانگێرتەووە بۆ ئەو راستیە ی کە دامەزرتەری ئەم
 میرنشینە ئەوەی بنەمالە یەکی دەسەلاتدارو نەجیبزادە ی ئەو قوناغە
 میژووییە ی کورد بوو و لە نوای خۆیشی دەسەلات کە و تۆتە دەستی ئەوەکانی،
 ئەمەش ئەو راستیە دەسەلمی نیت کە دروستبوونی دەسەلاتی نەردەلان هەمان
 شێوە ی میرنشینەکانی تری کورد بنەمالە ی خێلایەتی هەبوو لەپووی
 رەجەلە ک و پێکەتە ی دامەزرتەرو فەرمانپەرەیاکانیەو، هەروەها بنەمالە ی
 خێلایەتی هەبوو لەپووی عەقل و ستراتیژو سیاسەتی بەرپۆوە بردنەو، دیسان
 هەمان شێوە ی میرنشینەکانی تر دەسەلاتیکی ناوچەیی بوو و نەیتوانیو

هنگاو به ناراستی به کگرتن له گه‌ل ده‌سه‌لاته خیلایه تی و میرنشینی کانی تری کورددا بنیت و تنانته له گه‌ل ده‌سه‌لاته دیاره کورده کانی تری سرده‌مه‌کی خویدا نا‌کوکیش بووه، به‌تایبه‌تیش له گه‌ل میرنشینی باباندا. راسته باسی ئه‌وه ده‌کریت که ئه‌م میرنشینه درای لیدواوه و فرمانره‌واکانی خوتبه‌کانیان به‌ناوی خویانه‌وه خویندو‌ته‌وه و میره‌کانیش هانی که سانی خویته، هاریان داوه به‌سهره‌وات و رویداوه کانی سنووری میرنشین و نازابه‌تی و سوارچاکی و لی‌هاتووی ئه‌وانی میرو نه‌ندامانی بنه‌ماله‌ی میرنشین و نه‌جییزاده‌کانی بازنه‌ی ده‌سه‌لات بنووسنه‌وه. به‌رهمه‌کی محمد شریف قازی له‌سالی ۱۸۰۰دا ته‌واو بووه که نه‌وکاته هیشتا میرنشینی ئه‌رده‌لان له ده‌سه‌لاتدا مابوو، ئه‌م به‌رهمه‌ی محمد شریف قازی که به‌شیک‌ی تایبه‌ته به‌والی و میره‌کانی ئه‌رده‌لان ده‌کرێ ناوینرێ به‌یه‌که‌مین تو‌ماری میژووی ناوچه‌یی که تا‌کو ئیستا زانرا‌یه‌ی.

میژووی خۆنیکای خوسره و ئه‌مین محمد بۆ سالی ۱۸۲۲—۱۸۲۵ ده‌گه‌رپته‌وه و نووسه‌ره‌که‌ی نوینه‌ری لقیکی هه‌ژاریوی ئه‌رده‌لانییه‌کانه^(۱). گه‌رانه‌وه‌کانی ئه‌م نووسه‌ره‌ جیاوازن له‌وه‌ی که محمد شریف قازی له‌زیویدته‌ نه‌لته‌ واریخی سه‌نه‌نده‌جی ده‌یگه‌رپته‌وه. به‌لام ماهشهره‌ف خانم واته‌هه‌ستوره‌ خانمی ئه‌رده‌لانی که له‌نیوان سالی ۱۸۰۵ بۆ ۱۸۴۷ ژیاوه له‌میژووه‌که‌یدا به‌ناوی میژووی ئه‌رده‌لان له‌هه‌ر یه‌رو نووسه‌ری پێشتر زانستیانه‌تر باسی میژووی ئه‌و میرنشینه‌ ده‌کاته و به‌راورد له‌نیوان بۆ‌چوونه‌کانی ئه‌واندا ده‌کاته و سه‌رته‌نجامیش به‌چاوی ره‌خنه‌و گومانه‌وه ده‌پوانیته‌ ئه‌و سه‌رچاوه‌ میژووییانه‌و زانیاریه‌کانی ناویان، لی‌زه‌دا ره‌گه‌زێکی نوێ له‌نووسین ده‌رساره‌ی میژووی کورد ده‌رده‌که‌وێت که ئه‌ویش ره‌گه‌زی به‌راوردکاری و هه‌سه‌نگاندن و ره‌خنه‌و گومانه‌. نه‌مه‌ش توخمیکی دیاری کوتاری میژوویییه‌ لای ماهشهره‌ف خانم. دیاره‌ ئه‌وه‌ ناشکرایه که له‌کاتی‌که‌دا کوتاری بالاده‌ست له‌سه‌رده‌می میرنشینی باباندا کوتاری ئه‌ده‌بی و کوتاری ته‌سه‌وف بووه، نه‌مه‌ له‌پالی

کوتاری بالادهستی خیلایهتی مینشیندا، بهلام کوتاری نهدهبی و تهسه و فیش
 له سنووری دهسه لاتی نه رده لانداه به و شیوه به نه بوته کوتاریکی بالادهست و
 دیار نه مهش نه وه ناگه به نیت که شیعر له سنووری دهسه لاتی مینشین
 نه رده لانداه نه نووسراوه نه خیر نه وه ناشکرایه ناوچه ی زاری گورانی زیاتر له
 سنووری قهله مره وو دهسه لاتی نه رده لانیه کانداه بوره و له و روبه ره جوگرا لیه و
 له میژووی دهسه لاتی نه رده لانیه کانداه که لیک شاعیر به زاری گورانی شیعیان
 کوتووه و به شیوه به کی گشتیش شیعی نه و قوناغی زاری گورانی په پیره و
 کیشی په نجه ی کردوه که نه ویش کیشی فولکلوری کوردی و گاتا کاتی نایینی
 زه رده شتیبه که نه و دو ره که زهش ره سانایه تیبه کی ته واری کوردییان هیه،
 نه مه جگه له وه ی به شیکی دیاری قهله مره وی نه رده لان که هه ورامان
 ده گریته وه به ناسانی نه که و توتته ژیر کاریگری که لتوری عه ره بی نیسلا میان
 که لتوری تورکیبه وه، به لگو پاریزگاری له بوونی خوی و ره سه نایه تی خوی
 کردوه، نه گه ر کاریگری که لتوری فارسیش له سهری دیار و ناشکرا بوویت،
 نه واه به گویره ی کوردی فارس نه که هه ره له پووی نه ژاده وه نزیک بوون له یه کتر،
 به لگو له پووی پیکه وه زیان و تیکه لار بوون و هاوشارستان تیبه وه نزیک
 ته و او یان هیه و ناشیت نه و کاریگری یانه ی فارس له سهر که لتوری کوردی
 شوناسی که لتوری کوردی و ره سانه یه تی نه م که لتوره ی شیواند بیت.

به هه حال کوتاری کوردی له پووی شوناسه وه، له پووی جوری نه و فیکره
 ساده یه ی که له پشتی ده قه شیعی به کان و ده قی زا ره کی فولکلور و نه فسانه و
 فانتازی و ته قسه که مه لایه تی و ته نانه ت نایینه کانیش وه بوره، بوونی خوی له
 سنووری مینشین نه رده لانداه ده مست نه داوه، ره سه نایه تی گورانی کوردی
 له و به شه ی کوردستان به گشتی و له هه ورامان به تاییه تی پایه یه کی به میزی
 کوتاری کوردیه. پابه ندی بوون به و ره سه نایه تیبه وه یه کیکه له خاسیته دیاره کانی
 کوتاری کوردی له سنووری قهله مره وی نه رده لانداه، ره نگه یه کیک له هزیه کانی
 نه م پابه ندی بوون نه که هه ره بق سه رده می دهسه لاتی مینشین نه رده لان له و

روویه ره جوگرافیه دا، به لکو بق ئیستاش بگه ریته وه بق هستکردنی خه لکی کورد له و رویه ره دا به بوونی سه رچاوه که مه به ست له وه ش سه رچاوه ی نایینی له پله ی به که مدا دیت که ئویش نایینی زه رده شتییه، له هه مان کاتدا هستکردنی کورد له و به شه ی کوردستاندا به به شداریکردنیان له بنیادنان و به ره م هینانی شارستانیتی کۆنی ئیرانیدا، چونکه ئه وه ئاشکرایه بوونی سه رچاوه ی به هیزی رابردو پالنه ریکی گه وره یه بق دروستکردنی هست به خۆکردن له ئیستاداو به و پتیه ش ریگاگرتن له ونیوون.

ئه گه رگوتاری سه رده می میرنشینی ئه رده لان خاوه نی ئه م خاسیتی پاراستنی ره سه نایه تییه کورد بوو بیت، ئه وه ده بی بزانی گوتاری ئیداری و سیاسی میرنشین هه مان شتیه ی گوتاری میرنشینه کانی تر گوتاریکی خپلایه تی دلاخوا ی ناوچه گه ریانه ی گوشه گرو ناکارا بووه و هه رگیز نه یه توانیوه له عه قلو ستراتیژی خپلایه تی کوردی زرگاری ببیت. ئه ویش له بوو لایه نه وه، لایه تی به که م له سه ر ئاستی کوردستان و به ئاراسته ی دهره وه ی خودی میرنشین، مه به ست له م قسه په ش ئه وه یه که میرنشینی ئه رده لانیش هه مان شتیه ی میرنشینه کورده کانی تر نه یه توانیوه به و ئاراسته یه کار بکات که ماده م ولایتیک هه یه ناری کوردستانه و نه ته وه یه که له سه ر ده ئی ناوی کورده هه ولی نزیك بوونه وه و به کگرتن له گه ل میرنشین و ده سه لاته خپلایه تیبه کانی تری کورددا بدات بق نمونه له ته نیشته ئه م میرنشینه دا ده وله تی عوسمانی و ده وله تی فارس هه بوون که هه ریه که یان تاکه ده وله تی نه ته وه یه که بوون و سه رجه می ئه و نه ته وه یه و بگه هه ندی نه ته وه و ئیتنیککی تریشیان له زر سایه ی ده سه لاتی خویاندا کوکوردۆته وه و فه رمانه وایان کردوون، به لام ئه م جوړه روانین و بیرکردنه وه یه نه له لای میرانی ئه رده لان و نه له لای هه یج میریکی تری کوردی دروست نه بوو ئه مه جگه له وه ی که سه رجه م میرانی کورد له گه ل به کتر ناکوک و ناته باو دژ بوون و هه ریه که به لایه وه په سه ندر بووه که خۆی به ته نیا خاوه نی ده سه لاتیکی سنوورداری ناوچه یی بیت نه که به شیک بیت له دامه زوایکی گه وره ترو له سه ر وه به رتیه بیریت، به مانایه کی تر عه قلی خپل و

میرنشینی کوردی له‌سه‌ر بنه‌مای نه‌و چه‌مکه خه‌لدونیه دروستبووه و ئیشی کردووه که ده‌لێت: "من ده‌سه‌لاتی خۆم ده‌وێت نه‌گه‌ر چێ رووبه‌ری نه‌و ده‌سه‌لاته به نه‌ندازه‌ی رووبه‌ری به‌ردێك بێت"^(٧) به مانایه‌کی دی گوتاری میرنشینی کوردی به‌گشتی گوتاری خێله‌و توانای نه‌بووه له‌په‌روی به‌کگرتن و به‌کبونه‌وه به‌په‌یته‌وه به‌ ده‌ره‌وه‌ی سنووری میرنشینه‌کی یان خێله‌که‌ی، به‌لکو هه‌ندێ جار هه‌ولێداوه له‌پێگای شه‌پو داگیرکردنه‌وه رووبه‌ری ده‌سه‌لاتی خۆی فراوان بکات که نه‌وه‌ش جگه له ئالۆزی و وێرانکاری هه‌چی تر لێنه‌که‌وتته‌وه.

دووم له‌سه‌ر ئاستی ناوه‌وه، واته له پێکهاته‌ی هه‌رهمی ده‌سه‌لاتی میرنشینه‌دا، نه‌وه ده‌بیرێت که بنه‌ماله‌ی ده‌سه‌لاتداری میرنشین که بازنه‌یه‌کی داخراو بووه خۆیان له شوێنی نوێنه‌ری خودا له‌سه‌ر زه‌وی داناوه‌وه له سنووری ده‌سه‌لاتی داخراوی خۆیاندا ده‌سه‌لاتی ره‌هایان به‌سه‌ر پێکهاته‌ی خواره‌وه‌ی میرنشینه‌دا پیاده‌کردووه‌وه ئه‌وی خواره‌وه له هه‌موو ماف و ئازادییه‌ک بێبه‌ش بووه، ته‌نیا مافی خواردن له‌پێناوی ماناوه‌داو خه‌زان دروستکردن له‌پێناوی نه‌وه‌خستنه‌وه‌یدا هه‌بووه، ئه‌ویش به‌مه‌به‌ستی پاراستنی ده‌سه‌لاتی میرنشین، ته‌نانه‌ت ده‌توانین ب‌لێین به‌کێک له هه‌کاره‌کانی روخاندنی ده‌سه‌لاته میرنشینه‌یه‌کانی کورد ناله‌سۆزی پێکهاته‌ی خواره‌وه‌ی میرنشین بووه به‌ لوتکه‌ی هه‌رهمی ده‌سه‌لاتی میرنشین له نه‌جایه‌ی نه‌و سیاسه‌ت و ره‌فتاره تووندوتیژو نامرۆبیانه‌ی که لوتکه‌ی ده‌سه‌لاتی میرنشینه‌وه به‌رامبه‌ر به نه‌ندامی خواره‌وه‌ی سنووری میرنشین پیاده‌یان کردووه‌وه له هه‌مان کاتیشدا له هه‌موو مافی‌ک بێبه‌شمان کردوون، دیاره سوپاو پارێزه‌ری میرنشینی‌ش هه‌ر خه‌لکه‌که‌ی سنووری ده‌سه‌لاته‌که‌ی بووه، نه‌ک سوپای رێکخراو، شه‌م خه‌لکه‌ی که له ژێر باری سه‌ختی بێگاره‌و سه‌رانه‌و سورانه‌و باج و مولکانه‌دا چه‌ماوه‌ته‌وه، ناماده نه‌بوو له‌پێناوی پاراستنی نه‌و ده‌سه‌لاته نامرۆبییه‌ی سه‌ره‌وه‌یدا خۆی به‌خت بکات، بۆیه ده‌بینین به‌گشتی میرنشینه‌کانی کورد له شه‌په‌کانیاندا له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی عوسمانی یان فارسی یان هه‌ر لایه‌کی تردا به‌زویی هه‌ره‌سیان

هیناوه، راسته میژوو گه لێک نموونه ی پاله وانی و خۆپاگری میرو خێله کانی کورد له شه پرده گێرپێته وه، به لام نه م گێرانه وانه زیاتر به ره می خه یاله له وه هم ده چن.

بێگومان میرنشینی نه رده لانی ش وه کو هه موو میرنشینه کانی تری کورد خاوه نی نه م گوتاره دوو ئاراسته یه بووه له پووی به پێوه بردن و سیاسه تی میرنشینه وه واته گوتاریکی داخراوی خه یلایه تی دژ به وانی دی و ناکۆک له گه ل هه موواندا له سه ر ئاستی جوگرافیی کوردستان، هه روه ها گوتاریکی داخراوی تووندوتیژی دابڵۆسینه ری سه رکوکه ری مه رگ دۆستانه له سه ر ئاستی ناوه وه، نه م دوو ئاراسته یه ش که پێکه وه کۆ ده کێنه وه جگه له مه رگو هه ره سو له نێو چوون مژده ی هه یج شتیکی تر نا به خشی ت بۆیه ده توانین به ئاشکرا بلیین له میژووی مرقایه تیدا هه موو نه و پێکه اتانه ی که نه یان توانیوو ه رۆحیه تی به کگرتنه وه له گه ل نه وانی دیدار هه لبگرن و بیکه ن به پرۆژه وه هه ولی جێبه جێکردنی بده ن، نه گه رچی بۆ قوناغێکی میژوویی دیاریکراویش مابنه وه نه وه نه نجام به بێ نه وه ی بتوانن بوونی خویان به له مێن و به شداری بنیادنانی شارستانێتی مرقایه تی بکه ن روخاون و به ره و له ناوچوون رۆیشتون، به هه مان شێوه هه موو نه و ده سه لاتانه ی که نه یان توانیوو ه ببنه جێگای رازی بوونی نه و پێکه اتانه ی که ده سه لاتیان به سه ردا کردوو ه به پێوه یان بردوو ه، هه میشه له به رده م مه ترسی له و زاو په شیوه یی و ئالۆزیدا بوون و زۆر جاریش نه و ئالۆزی و په شیویه به ره و هه ره سمی بردوون، میرنشینه کانی کوردیش له پله ی په که مدا له ژێر هۆکاری نه م دوو حاله تدا هه ره سیان هیناوه، نه گه رچی هۆکاری یاریده ده ری تری ش وه کو فشارو هێرش نه ملالا بوونی هه بوو بیت، میرنشینی نه رده لان خاوه نی نه م گوتاره داخراوه بووه که نه یان توانیوو ه به ره و به خۆی بدات و ببێته خاوه نی گوتاریکی نه وه یی و به و پێیه ش که سی قییه کی نه وه یی هه بیت.

سەرچاوه‌كانى به‌شى (٧)

- ١- محمد أمين زكي بك - الدول و الإمارات الكردية في العهد الإسلامي - الجزء الثاني - ص ٢٠٤.
- ٢- ئى - ئى - فاسيليفئا - كوردستانى خواروى رۆژه‌لات - وه رگتپانى دكتور ره‌شاد ميران - هه‌ولتير ١٩٩٧ - ل ٤٦.
- ٣- هه‌مان سەرچاوه - ل ٤٧.
- ٤- سالح قه‌فتان - ميژوى گه‌لى كورد - به‌غداد - سالى ١٩٦٩، ل ٢٨٤.
- ٥- محهمه‌دى حه‌مه باقى - ميرنشيني ئه‌رده‌لان، بايان، سقران له‌به‌لگه‌نامه‌ى قاجارىدا (١٧٩٩-١٨٤٧) هه‌ولتير - سالى ٢٠٠٢، ل ٣١.
- ٦- ئى.ئى. فاسيليفئا - كوردستانى خواروى رۆژه‌لات - ل ١٩.
- ٧- العلامة عبدالرحمن بن محمد بن خلهون - مقدمة ابن خلدون - دار الجيل بيروت ص.

بەشى ھەشتەم

گوتارى مېرئىنى سۇران

له جوگرافياي کوردستاندا سۆران به ناوچهی نێوان هەربوو زێی گەردو
 بچووک گوتراوه، ناوی میرنشینی سۆرانیش بەو دەسلەتە سنووردارە
 هەرمایەتیبە دەگوتریت کە لەو جوگرافیا بەدا دروست بوو بە واتا میرنشینی
 سۆران لەبری ناوی خێڵێک یان کەسێک ناوی ناوچهیەکی جوگرافیاي دیاری
 وەرگرتووە کە ئەوەش بەلای ئەو لێکدانەووە بەدا دەمانبات کە دامەزێنەری ئەم
 میرنشینە پێی ناچیت سەر بە خێل یان عەشیرەتیکی دیاری خاوەن نفوز
 دەسلەت بوویت. هەروەک سەرچاوە مێژووییەکان دەڵێن: کەولۆس ناو
 پیاویکی کورد لە سەدەی یازدەمین زاینیدا هاتۆتە هەریمی هەولێر و لە
 ناحیە (ئاوان) ناوی پەیدا کردووە و دامەزراوە و یەکێک لە کۆپەکانی بەناوی
 عیسا بووتە سەردار و ناوی دەرکردووە بە میر عیسا سۆران شۆرەتی
 دەرکردووە.^(١)

شەرەفتامە (کەولۆس) ناو موهاجرێکی بەغدايي بە جەدی ئومەرای سۆران
 ئەنوێت.^(٢) دکتۆر فریچ ئەلی ئەم ناوی (کەولۆس) لە ناویکی عەرەب ناکاو
 ئەپێ کوردی بێ، چونکە بە کوردی ناوەکە بە کەسێک دەگوتریت دانی لە
 پیشەوای کەوتبێ و پاشاش بێ (کەولۆس - کەل) ی پێ ئەڵێن.^(٣)

بەکێک لە کۆپەکانی کەولۆس بەناوی عیسا ناویانگی دەرکردووە و خەلکی
 لەخۆی کوکرتووە و دەوری قەلای (ئاوان) گرتووە و لەگەڵ هەندێ لە
 یاوەرانییدا لەسەر هەندێ تاشەبەردی سووری بەرامبەر قەلاکەو دەستی
 کردووە بە شەپو مودافیعینی قەلاکە چاوترسێن کرێو خەلکی قەلاکە ناویان
 نان (سوورە بەردی) پاشان ئەوەکانی (میرعیسا) بە سۆران شۆرەتیان
 دەرکرد^(٤) ئەم میرعیسا بە قەلای (ئاوان) داگیر دەکات و دەسلەتی خۆی
 دادەمەزێنێ و پاش مەردنی خۆی، کوپو ئەوەکانی جێگای دەگرێوە.
 میرنشینی سۆران بە پێی گێڕانەووەکان لەم سەرچاوەو دروست دەبێت و لە
 سەرەتای دروستبوونەو هەتا هاتنی محەمەد پاشا (١٧٨٨—١٨٢٨) بە پێی
 تواناو دەسلەت و لێهاتوویی میرەکان هەندێ جار سنووری میرنشین

فراوانبووه و هندی جاریش زور ته سځ بووه ته وه، به پتجه وانه ی میرنشینی نه دره لان و بابانه وه، میرنشینی سوران که متر بووه ته جینگای لیدوان و ناخاوتنی میژوونووسان و^(۶) ته نانه ت وا پتده چیت له نه خشه و ململانی سیاسی و نیداری ناوچه که دا رولیکی نه ورتو دیاریشی نه بوو پیت، هتا سرده می محمده پاشا بویه که متر بووه ته جینگای پایه خی عوسمانی و ته نانه ت فارسه کانیش، هه لوپستی ده ولته ی عوسمانی له پاره ی نه م میرنشینه وه کاتی درده که ویت که سولتان سلیمانی قانونی که له سالی ۱۵۲۴ داو له دوی گرتنی به غداو ریخسینه وه ی ده فله تازه گیراوه کاندای عیزه دینی میری سوری کوشت و کارویاری میرنشینی سوری به سنجاقی هه ولیره وه لکانو به حسین به گی (داسنی) سپارد که میریکی یزیدی بو^(۷) به لام دواتر له ناو بنه مالی میری سوراو میر سه یفه دین توانی ده سه لاتی حسین به گی داسنی له قه لای هه ولیره تیگبشکیتی و ده سه لاتی میرنشینی سوران لروست بکاته وه، له کاته به دواوه میرنشینی سوران هندی جار ده پتته جینگای پایه خی عوسمانیه کان و ته نانه ت هیزشیشی بۆ ده کن و میر سه یفه دین ناچاری خوقه ده سه وه دان ده پیت، له و کاته به دواوه میرنشینی سوران هتا هاتنی محمده پاشا له ناستی نه بوودا بووه و هیچ ده وریکی نه ورتی دیاری نه بووه.

محمده پاشا که به پاشا کوره به ناویانگه توانی روپیری ده سه لاتی میرنشینه گی فراوان بکات و کارویاره کانی ریک بختا وه و که سیتی نه م میرنشینه به رز بکاته وه بۆ ناستیک که له سه ر گره پانی ململانی و رووداوه کانی نه و سرده مه دیار بیت، به تاییه تی که پاشا کوره هیزیکی باشی پیکه وه ناو کارگه ی باروت و چه کی لروستکریو تاگو ئیستاش لوله توپی سرده می پاشا کوره له ره وانوز ماوه ته وه. نه م کارانه ی پاشا کوره گووه جینگای پایه خ و له هه مان کاتدا مه ترسی له لای عوسمانیه کان، بویه به یارمه تی والی به غداو والی موسل له سرده می سولتان مه حموددا په لاماری میرنشینی سورانیان داو، میر

محه مه دیش به بی شه پکردن خوی دایه دهسته وه ره وانیه ئهسته مبول کرا، به لام دواتر له تهریزون له سهرا داوای عه لی ره زای والی به غدا کوژا^(۱).

نیستا نه و پرسیاره سه ره لده دات نایا گوتاری میرنشینی سقزان چ جوړه گوتاریک بووه؟ دهشی نه وه له نوو ئاراسته دا باس بکهین، یه که میان گوتاری ئیداری و سیاسی میرنشین، دوو میان گوتاری رۆشنیری یان نه ده بی میرنشین.

دیاره نه گهر سه رنجی نه و قوناغه میژوویه بدهین که نه م میرنشینه تیډابووه، هر له سه ره تایه وه هتا سه رده می پاشا کوړه و روخاندنی میرنشینه که کومه لگای کوردی له بارون خپکی لواکه وتودا بووه و پیکهاته ی کومه لایه تی کوردی پیکهاته یه کی خپلایه تی بووه و شتواری پیکهاتنی میرنشین و عه قلی به پړوه بردن و شتواری کارکردنی له کومه لگای کوردی نه و قوناغه به ره م هاتووه به واتا دامه زراوکی خپلایه تی بووه چ له پوری پیکهاتنه وه، چ له پوری ناوچه ی ده سه لاتوه، چ له پوری عه قلی و ستراتیژی به پړوه بردنه وه، چ له پوری نابوری و کوکرنه وه ی داماته وه بق میرنشین، ته نانه ت نه م میرنشینه له به رترین ناشتی په ره سه ننیدا که سه رده می ده سه لاتنی پاشا کوړه بووه، بی هیچ گوی پیدانیک خه ریکی کوشتن و برین بووه.. پاشا کوړه له لوی چه ند شه ریک له گه ل ئیسماعیل پاشای بادیناندا، عه قری گرت و له پړوه چووه سه ره مادی و سه عید پاشای حاکی نه ویتی نه سپر کردو شاره که شی زه وت کرد، له پاشدا رووی کرده یه زیدی ته په فی به عشقه و کوشتاریکی ژۆری لیکردن^(۲).

نه مه ش بومان ده رده خات سه ریاری میزو توانای، پاشا کوړه، ه لگری به رنامه یه کی خپلایه تی لواکه وتووی مه رگنقستانه بووه و له پیتاوی به رزه وه ندی خۆیداو بق پته وکردنی ده سه لاتنی خوی سلی له کوشتن و برین و ویرانکردن نه کردن ته وه - نه ویش نه ک کوشتنی نورمن و ویرانکردنی ولایتیکی تر، به لکو کوشتنی کورد واته نه دامانی نه ته وه که ی خوی و روخاندنی ده سه لاتنی

خیل و دامه زراوه خیلایه تیه کانی تری نه ته وه که ی خوی، نه مهش دهیسه لمیتیت که پاشا کوره هه لگری عه قلیکی خیلایه تی هتجگار داخراو بووه و هه ولیداو له پرتگای هتزو کوشتن و برینه وه نفوزو دهسه لاتی خوی بیه پیتیت، نه مهش کوتاریکی داخراوی خیلایه تی ناسه رده میانه یه و ده شئی گرتی هه ست یه که میگردن واته نه بوونی (چاوتک) له لایه ن میره وه ده ورزکی ناشکرای بینیت له دروستکردنی که سیتی تووندوتیژ پاشا کوره داو وه کو گرتیه کی دهرونی هه ست به که میگردن هه ولیدا بیت له پرتگای دهسه لاته وه نه و که موکرتیه پر بکاته وه. دیاره نه وه ناشکرایه له کومه لگای ته ندروستدا مرقی ته ندروست ده بیته فه رمانه و او رابه رو به رپرسیار، واته که سیک که گرتی هه ست به که میگردنی نه بیت، دیاره کوتاری پاشا کوره بق ناو خو چ له سنووی بنه ماله که ی خویداو به رامبه ر به مام و ناموزا کانی، چ به رامبه ر به خیل و عه شیره ت و میرنشینه کورده کانی تر تووندوتیژ بووه و هه همیشه به کوشتن وه لایمی داوه ته وه، به لام به رامبه ر به وانی غهیره کورد نه و توانایه ی نه بووه، بق نمونه کاتی له شکری عوسمانی په لاماری ده ده ن به بیانوی نه وه ی که خویتی مسولمانان نه پرتیت خوی ده داته ده منتی تور که کانه وه و نه نجامیش له ناوی ده بن، نه گهر به راوردی نه م دور هه لویتسه بکهین نه و سا بومان درده که ویت که پاشا کوره نه خاوه نی کوتاریکی چه سپاوی خیلایه تی بووه، چونکه خیل له پیتناوی به رزه وه ندی مادی و معنه وی خویدا ناماده ی خوبه خت کرینه و هه روا به ناسانی سه وداگری ناکات له گه ل نه وانی ترده، به لام به ناپاسته یه کی تر خیل له سنووی جوگرافیای گشتی و له سه ر نه خشه ی خیلایه تی نه ته وه که یدا ناره زووی هاریکاری و یه کگرتن و فیدراسیقن دروست کردنی هیه. به لام دامه زراوی میرنشینی کوردی به گشتی له م ناره زووی به ره و یه کگرتن له گه ل نه وانی ترده بیتشه بووه، میرنشینی سقرانش به هه مان شتیره ی میرنشینه کانی تر بارگای کراوه به ناره زووی نژایه تی کردنی نه وانی تر به ناره زووی په رتیبون و دابه شبون چونکه خاوه نی هه مان که لتوری

خێلایه‌تی کوردی بووه. پاشا کۆره وه‌کو مێری میرنشینیکی دیار نه‌هه‌لگری
 پێژوه‌یه‌کی جێگیر پێراستی به‌رژه‌وه‌ندی مادی و مه‌عه‌وی میرنشینه‌که‌ی
 بووه له‌ به‌رامبه‌ر ده‌ره‌وه‌داو نه‌ له‌سه‌ر ئاستی ناوه‌وه‌ش به‌پێوی به‌ ئا‌پاستی
 پێکه‌وه‌ ژیاو به‌کتر قبۆلکردو گفتوگۆ هه‌بووه، له‌ به‌رامبه‌ر ده‌ره‌وه‌دا که
 عوسمانیه‌کان بوون به‌ی ته‌قه‌ خۆی داوه به‌ ده‌سته‌وه‌ کوتایی به‌ ده‌سه‌لاتی
 میرنشینه‌که‌ی هه‌تاوه، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندی له‌ مێژوونووسان رایان وایه‌ که
 سوپاکه‌ی پاشا کۆره گوێ رایه‌لی پاشا کۆره نه‌بوون و شه‌ریان نه‌کردوه،
 نه‌گه‌ر ئه‌م قسه‌یه‌ش راست بێت نه‌وه ده‌بی بزانین هۆکه‌ی تووندو تیژی
 ده‌سه‌لاتی میرنشین بووه له‌سه‌ر ئاستی ناوه‌وه‌ دیاره‌ ئه‌و سوپایه‌ش به‌زۆره
 ملی کۆکراونه‌توه، بۆیه‌ ئاماده‌ نه‌بوون له‌ پێناوی پێراستی ده‌سه‌لاتی
 میرنشین دا خه‌بات بکه‌ن. که‌واته‌ ئیستا دیاره‌ که‌ گوتاری میرنشینی سۆران
 گوتاریکی دواکه‌وتووی خێلایه‌تی مه‌رگدۆستی خۆبه‌ده‌سته‌وه‌ ده‌ریوه‌وه
 سه‌ریاری کارکه‌ی باروت و چه‌ک و توپ نه‌یتوانیوه به‌رگری له‌خۆی بکات به‌لکو
 له‌پێش هه‌ر به‌رگریه‌که‌دا خۆی داوه‌ته‌ ده‌سته‌وه‌ ئه‌م نه‌ریقی خۆ به‌ده‌سته‌وه
 دانه‌ له‌عه‌قڵی کۆریدا بووه‌ته‌ باریکی به‌رده‌وام و زۆر جار له‌ مێژووی کۆردا
 دووباره‌ ده‌بیته‌وه، میرنشینه‌که‌ له‌سه‌ر ئاستی ناوخۆ و خۆی نیشان ده‌دات
 به‌هه‌یز به‌ توانایه‌وه‌ له‌ به‌رامبه‌ر ده‌سه‌لاته‌ هاوشیوه‌کانی تری کۆریدا تووندو
 شه‌په‌نگیژه، به‌لام له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌وانی غه‌یری کۆردا، یان له‌ به‌رامبه‌ر
 داگیرکه‌رانی کۆرستاندا لاوازه‌و به‌زویی خۆی ده‌دات به‌ده‌سته‌وه.

له‌ سنووری میرنشینی سۆراند گوتاریکی ئه‌ده‌بی دیار ده‌رنه‌که‌وتووه‌و
 ده‌توانین بڵێین له‌کاتیکه‌دا که‌ سه‌ده‌ی نۆزه‌ به‌گوێره‌ی ئه‌ده‌بی کوردی یان
 شیعه‌ی کلاسیکی قوناغیکی که‌شه‌ چ له‌ سنووری میرنشینی بابانداو چ له‌
 شوینه‌کانی تری کۆرستاندا، به‌لام له‌ سنووری ده‌سه‌لاتی سۆراند گوتاری
 ئه‌ده‌بی له‌ ئاستی نه‌بوودا بووه.

به گشتیش جۆرئک له زیاده پۆیی قسه کردن له سهر میرنشینی سۆران ههیه
 بهوهی که وهکو دهسهلاتنیکى نهتهوهیى باس دهکریت و پاشا کۆره و باس
 دهکەن که پرۆژهی دروستکرنی دهولهتی سهریهخۆی کوردی ههبویت، پیم
 وایه قسهیهکی لهو جۆره لهپرووی زانستییهوه ناسهلمینریت چونکه
 دروستکرنی دهولهتی سهریهخۆ له غیابی ناسیونالیزمدا شتیکى مهحاله و
 لهسهر زهمینهی واقعی جیگای نابیتتهوه. لهم بارهیهوه جهمال نهبهزدهلێ:
 بزوتنهوهی راستهقییهی نهتهوهیى ئهوهیه که ههولدهدات لهپێناوی ئازادی و
 سهریهخۆیی یهککێتی نهتهوهدا^(۹) بهلام ناشیت بهبهلگه ئهوه بهسالمینریت که
 میرنشینی سۆران له پهرهسهندوترین قوناغی گهشهکرنیدا که سهردهمی میر
 محهمده ههولی یهککێتی نهتهوهی دابیت چونکه ئهوه یهککێتییه پرۆژهی
 ناسیونالیزمه، لهو کاتهشدا ناسیونالیزمی کوردی دهرنهکوتروه.

سەرچاوەکانی بەشی (٨)

- ١- سالح قەفتان - مێژووی گەلی کورد - بەغدا، ١٩٦٩، ل ٢٩٥.
- ھەروەھا جمال نەبەز - الأمير الكردي - میر محمد الرواندي - ترجمة فخری سلاحشور - ھەولێر - ٢٠٠٣ - ل ٤٣.
- ٢- محەمەد ئەمین زەکی بەگ - خولاسە یەکێکی تارىخی کوردو کوردستان (بەرگی نووعم) - سلیمانی - چاپی نوێ - ٢٠٠١، ل ٢٤٢.
- ٣- ھەمان سەرچاوە - ل ٢٤٢.
- ٤- ھەمان سەرچاوە - ل ٢٤٣.
- ٥- جمال نەبەز - کوردستان و شوێنە گەیی - وەرگێڕانی کوردق - بنکە ی چاپەمەنی ئازاد - سوید ١٩٨٥.
- ٦- محەمەد ھەمە باقی - میرنشینی ئێردەلان، بابان، سۆران لە بەلگە نامەکانی قاجاریدا (١٧٩٩-١٨٤٧)، ھەولێر - سالی ٢٠٠٢، ل ١٤٤.
- ٧- محەمەد ئەمین زەکی بەگ - ھەمان سەرچاوە ی پیشوو - ل ٢٤٧.
- ٨- محەمەد ئەمین زەکی بەگ - ھەمان سەرچاوە ی پیشوو تر - ل ٢٤٧.
- ٩- جمال نەبەز - الأمير الكردي - میر محمد الرواندي - ترجمة فخری سلاحشور - ھەولێر - ٢٠٠٣، ل ١٠٧.

بەشى نۆپەم

گوتارى كوردى ئەسەردەمى شىخ عوبەيدولاي نەھرىدا

لواى هه رهس ههتانی بزوتنه وهى به درخانیه کان (١٨٤٢—١٨٤٧) و لواى هه رهس ههتانی دوا میرنشینی کوردی (١٨٥٠) که میرنشینی بابان بوو، کوردستان له ژێر سایه ی دهسه لاتی قاجاری و بابی عالیدا جوړیک له خاموشی و کپوونی به خویوه بینی، جولانه وهیه کی نه وتو که شایانی باس بیت له و میژوه دا به رچاو ناکه ویت. هه تا ساته وهختی بزوتنه وه کی شیخ عوبه یدوللای نه هری.

شیخ عوبه یدوللا که له بنه ماله ی شیخانی نه هریه په پیره وگه ری ریازی نه قشه بهندی بووه و له هه مان کاتدا بنه ماله که یان پینگه یه کی کومه لایه تی دیارییان له ناوچه ی شه مزیناندا هه بووه و نفوزی ته ریه تی نه قشه به ندیش زیاتر ده ریخستوون و ریگاخوشکه ریووه بو نه وه ی شیخ عوبه یدوللا رابه رایه تی رابه رین بکات و جینگای متمانه ی خه لکی بیت، خالیککی دیاریش که جینگای ناماژه پیکرنه نه وه په که بزوتنه وه کی شیخ عوبه یدوللا خاسیتیککی فراوانی کوردستانی بوونی هه بووه له و روانگه یه وه که بزوتنه وه یان رابه رینی ناوچه یه کی ته سکی خیلایه تی نه بووه، به لکو رووبه ریککی فراوانی کوردستانی گرتوته وه، له لایه کی تروه له دهسه لاتی میرنشینی کوردیدا ستراتیژی میرنشینه کان له بری شه پی دوزمفانی داگیرکه ری کوردستان، شه پی میرنشین و خیل و عه شیرته کوردیه کانی تریان کردووه، به لام بزوتنه وه کی شیخ عوبه یدوللا شه پی داگیرکه ری کوردستانی کردووه، شیخ عوبه یدوللای نه هری خویشی وه کو یه که م رابه ری بزوتنه وه ی کوردی ده رده که ویت که هه م خاسیتی دیاری رابه ری هه بووه - هه م یه که م رابه ری دیاریشه له میژووی میرنشین و خیلایه تی و عه شیره تایه تی کوردیدا که به ره چه لک شیخ بیت و نوینه رایه تی دلخوازیه کانی کورد بکات که نه مهش وه کو کۆتایی ههتان به دهوری میرو سه رۆک خیل و ده ستپیکرنی رۆلی شیخ و سه یده کان ده رده که ویت، نه مهش له به رده م نه و پرسپاره دا راسان ده گرتیت نایا رۆلی شیخ و سه یده کان له بزوتنه وه ی کوردایه تیدا چی بووه ؟ نایا شیخ و سه یده کان سه ریاری بوونی

دره ختی بنه ماله و په یوه سستیوونه وه یان به پټغه مېرو که سو کاری به وه توانیو یوانه به شداری بکن له بنیادنانی کوتاری سیاسی کوردیدا؟ نایا نه و هکارانه چین که له بزوتنه وه که ی شیخ عوبه یدوللا بۆ دواوه رۆلی رابه رایه تی و سه رکردایه تی ده به خشن به شیخ و سیده کان و میرو به گو سه رخپله کان ده خنه دواوه؟ نایا کاریگه ری هه ردوو ری بازی قادری و نه قشه به ندی چی بووه له سه ر نه م رابه رو سه رکردانه که به گشتی له موریده کانی نه و دوو ری یازه بوون؟ نایا نه و کوتاره ی له بزوتنه وه که ی شیخ عوبه یدوللا بۆ دواوه به ره م هاتووه چ جۆره کوتاری که؟ نایا سه رچاوه ی نه و کوتاره چیه؟ نایا نه و کوتاره له چ ناستیکدا کوتاری نه ته وه یی بووه؟ یان باشتر بلین نایا کوتاری نه م بزوتنه وانه سنووری کوتاری خپلیان به جیهیشتووه و بووین به کوتاری نه ته وه؟

بزوتنه وه که ی شیخ عوبه یدوللا له سالی (۱۸۸۰) ده سستی پیکرد، وه کو دایقدا ماکنۆال دیاریکربووه رابه رینه که له مانگی نه یلوی نه و سالددا سه ری هه لدواوه^(۱) مارتن فان پرۆنسن ده لیت: شیخ عوبه یدوللا ده سلائی به سه ر ناوچه یه کی یه کجار فراواندا کردو مه به سستی بوو که ده وله تیکی سه ره خۆی کوردی دابه زوینی، له سالی ۱۸۸۰ دا به سه رکردایه تی هیزی خپله کانه وه به ره و کوردستانی ئیزان چوو، ویستی نه وی بکاته بنکه ی ده وله ته کوردیه که ی^(۲) رابه رینه که ی شیخ عوبه یدوللا که له نه یلوی سالی ۱۸۸۰ دا ده سستی پیکرد له لایه ن سووه م کوپی شیخ عوبه یدوللا که شیخ عه بدولقار بوو سه ر قکایه تی کرا، عه بدولقار له ناو ئیزاندا بوو، چونکه نه و نوینه ری باوکی بوو له لادیکانی سه رسنووردا که بوو بوونه لایه نگری ساداتی نه هری^(۳) هه ندی بۆ چوونی تریش هه یه له سه ر شیوازی سه ره لدانی رابه رینه که ی شیخ عوبه یدوللا که ده بیته به لکه ی بییه رنامه یی له سه ره لدانی نه و رابه رینه دا، نه وه یش گوايه نیتوانی حاکمی سابلآخ و هه مزه ناغای سه رخپلی مونکیوور تیکده چیتو دوا ی نه وه ی هه مزه ناغا هه ندی هیزی حکومتی ئیزانی تیکده شکینیت، پاشان حکومت به

هیتزکی گوره وه هیرش ده کاته سره مزه ناغا، نه ویش په نا بق لای شیخ عوبه یوللا ده بات هه تا یارمته ی بدات "شیخ عوبه یوللا، شیخ عه بدولقادی کوپی به هیتزکی ۲۰۰ سواره وه دنیریت به هانایه وه، سه رۆک خیلکی تریش به ناوی کهریم خانه وه نه داته پال هه مزه ناغا، هه رسیکیان به هیتزکی (۸۰۰) سواره وه به ره و پیشه وه ده پۆن بق به ره نگاریونه وه ی حاکمی سابلخ^(۴).

ئیسنا نه گه ر سه رنج بده یین سه ره تای سه ره لدان و ده سته پیکرنی راپه رینه که ی شیخ عوبه یوللا دوو جوو لیکدانه وه ی بق ده کریت، په که میان نه وه په که نه و راپه رینه له شیهویه کی به رنامه بق داپیراودا ده سته پیکردبیت و شیخ عوبه یوللا خاوه نی روانینیکی دیاریکرای ناشکرا بوو بیت سه بارت به کیشه ی کوردو هه ولیدابیت له ریگای راپه رینه که په وه به نوای داواکانی کورددا بچیت. به لام لیله دا نه و پرسیاره سه ره لده دات، نه گه ر شیخ عوبه یوللا خاوه نی به رنامه و پرۆهیه کی نه ته وه یی بوو بیت بۆچی له سنووری ده سه لاتی ده ولته ی عوسمانیدا راپه رینه که ی ده ست پیناکات و هه ولی رزگارکردنی نه و به شه ی کوردستان نادات که له ژیر سایه ی ده سه لاتی ده ولته ی عوسمانیدا بووه ؟ نه م پرسیاره ش به لای دوو لیکدانه وه دا ده مانبات که په که میان نه وه په شیخ عوبه یوللا هه سته به نفوزی به ریلگوی خوی کریت له کوردستانی ژیر سایه ی ده سه لاتی فارسداو بوونی شیخ عه بدولقادی کوپیشی له و به شه ی کوردستان ده بیتسه پالپشتی به هیتزکردنی نه م بۆچوونه و به تابه تیش که رایه کی له و جووه هیه که بارودۆخی ده ولته ی فارس له و کاته دا خراپبووه بق شیخ کاریکی ناسانتر بووه که راپه رینه که ی له وی ده ست پییکات.. رهنگه چوونه ناوه وه ی نه م دوواییانه ی شیخ بق ناو ئیران به هوی نه و بۆچوونه بوو بیت که حکومه تی ئیرانی رۆد بۆگن تر بوو له وه ی تورکیا و ده ده سته یانی ده سه لاتیک ی سه ربه خق له وی ناسانتر ده بی وه که له تورکیادا^(۵).

بۆچۈرۈنى دوۈم ئەۋەپ كە گومانىڭ لە ئارادايە بۆ ھاندانى تور كە كان و
پالېشتكر دنيان بۆ ئو راپېنە لە دەرەۋەى سنوۋرى دەسلەتى عوسمانىە كان
بە مەبەستى لاۋاز كړنى دەسلەتى فارسە كان.

لېكندانهۋەى دوۈم بۆ راپېنە كەى شېخ عوبەيدوللا ئەۋەپ كە كاردانەۋە
بېت بە رامبەر بە ھەلۋىستەى كە حاكىمى سابلاخ بە رامبەر بە ھەمزە ئاغا
ۋە رېگرتوۋە، ھەمزە ئاغا ش پەناى بۆ شېخ عوبەيدوللا ھېناۋە. ئەگەر لە م
روانگە يانەۋە سەيرى سەرھەلدانى راپېنە كەى شېخ عوبەيدوللا بگەين ئەۋا
دەبېتە كاردانەۋە، كە ئەۋەش راپېنە كە لە ھەر بەرنامە و پىرۆۋە بوۋى
گوتارىكى نەتەۋەىى دور دىمخاتەۋە. بەلام ئەۋە ئاشكرایە كە ناتوانىت بەبى
ئاخاۋىنى مەسەلەى ناسيونالېزم لە كوردستاندا باسى بوۋى پىرۆۋەى
نەتەۋەىى و گوتارى سياسى نەتەۋەىى كوردى بگرت.

راستە شېخ عوبەيدوللا ھەولەى كۆكردنەۋەى ژمارەيەك لە خېل و
عەشېرە تەكانى كوردى داۋە و نظرى شېخايەتى و تەسەۋفېش رڭا خۆشكر
بوۋە بۆ ئەۋە كارە. بەلام پىرسىار ئەۋەپە ئاپا شېخ عوبەيدوللا راپەرى
بۆتەنەۋەىكى ناسيونالېزمى كوردى بوۋە؟ ئاپا گوتارى بۆتەنەۋەى كەى شېخ
عوبەيدوللا گوتارىكى نەتەۋەىى بوۋە؟ ئاپا لە قۇناغى مېژوۋى سەرھەلدانى
بۆتەنەۋەى كەى شېخ عوبەيدوللا، ناسيونالېزمى كوردى دەر كەتوۋە؟ ھەمو
ئەم پىرسىارانە پېتۋىستيان بەۋە لامدانەۋە ھەپەۋە لامى ئەم پىرسىارانەش
پېگەۋە لە لايەك ناسنامەى راپېنە كەى شېخ عوبەيدوللا دەر دىمخات، لە لايەكى
ترەۋە زەمىنە دەرەخسېنى بۆ گىتوگۆ كړنى گوتارى بۆتەنەۋەى كەى شېخ
عوبەيدوللا.

شېخ عوبەيدوللا پەيامىڭ بۆ بالتۋى بەرىتانيا لە تەۋرىز دەئىرىت و تيايدا
روانىنى خۆى دىمخاتەۋە كە دەلېت: نەتەۋەى كورد نەتەۋەىكى جىاۋازە،
تايىنيان لە ئايىنى ئەۋانى تر جودايە، ياساۋ نەرىتيان جىاۋازە^(۹) سەروك
فەرمانپەرەۋەى كوردستان ئەگەر تور ك يان فارس بېت، ئەۋا يەكەى يان ھەموۋان

یه کگرتوون و رازین به و هی که نه م مهسه لانه ناشیت به م جوړه به رده وام بن له
نیوان حکومتی (عوسمانی و قاجاری دا)، له بهر نه وه به پتیوست ده بی شتیك
نه نجام بدریت، حکومته کانی نه وروپاش که له و مهسه له یه تیگه یشتوون،
پتیوسته به دواى نه م حاله ی نیمه دا بچن دیسان نیمه نه ته وه یه کی جیاوازی،
ده مانه ویت کاری خو مان له ده سستی خو ماندا بیت^(۱).

دیاره ناوه روقی نه م په یامه ی شیخ عوبه یدولا بق بالیوزی به ریتانیا له ته وریز
بایه ختیکی گرنکی هیه چونکه له لایه ک نه م په یامه په یامی رابهری
راپه رینه که یه، له لایه کی تره وه له کانی ده ستیگرنی راپه رینه که دا نه م په یامه
نورسراوه. راسته شیخ عوبه یدولا له پوری تره ختی بنه مال وه سه یده و
ده چیته وه سر بنه مال ی پیغه مبری نیسلام. له لایه کی تره وه یه کیك بوه له
راپه ره دیارده کانی ریبازی نه قشبه ندی و نفوزتیکی به ریلاوی ته سول ی هه بوه.
له ناستی یه که مدا بوونی تره ختی بنه مال نه ی توانیوه ببیته به ریه ست
له رینگای خو جیا کړنه وه یدا له عه رب که له پوری نه و نوکیومیتته معنه ویه ی
تره ختی بنه مال وه ده چیته وه سر نه وان. له ناستی بووه مدا مه سه له ی
ته سه و نه یکرډته که سیتیکی گوشه گیری خو ته رخانکړدو بق کاری ته سه و و
خه ریکبوو به په یوه ندی نیوان خو ی و خوی و خوی وه، به لکو لای نه م ته سه و و
بووه ته هیزی جولینه و پالنه ر بق خو جیا کړنه وه و گه ران به دواى ناسنامه دا که
ده شی نه مهش بکریته خالیتیکی به هیز بق نزیکی نیوان کوتاری ریبازی
نه قشبه ندی و کوتاری سیاسی نه ته وه یی کوردی.

شیخ عوبه یدولا به پیچپه وانه ی میره کانی پیشترو ناغاو به گه کانه وه باسی
میرنشین و خیل و عه شیرت و ناوچه و هریم ناکات به لگو به وشه ی (نه ته وه)
ده ست پیډه کات، به وانا له نه سستی نه ودا کورد هه مووی یه ک پیکهاته یه و یه ک
ناسنامه ی هیه که نه ویش پیکهاته ی کوردی و ناسنامه ی کوردیه. نه م
پیکهاته یه ش خاوه نی تاییه ته مند ی خویه تی، نه و تاییه ته ندیه ش مه به ست
جیا کړنه وه ی کورده له وانی تر. نه مهش سه ره تایه کی باشه بق زه مینه

ره‌خساندن بۆ قسه‌کردن له‌سه‌ر نه‌گه‌ری ده‌رکه‌وتن و سه‌ره‌لدانی ناسیونالیست و ناسیونالیزمی کوردی، نه‌گه‌رچی له‌سه‌ر ناستی تاکه‌که‌سیش بێت.

شیخ عوبه‌یدوللا له‌ په‌یامه‌که‌یدا باسی جیاوازی کورد ده‌کات له‌وانی تر له‌په‌وی ئاینی و داب و نه‌ریتوه، له‌په‌وی یاساوه، دروستبوونی هه‌ست و پاشان هوشیاری و به‌و پێیه‌ش دروستبوونی عه‌قلێک که‌ له‌سه‌ر بته‌های پایه‌ی ئاین و که‌لتوو شتوازی ژیا‌ن کورد له‌وانی تر جیا بگاته‌وه، نه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نیت که‌ زه‌مینه‌ی خۆجیاکردنه‌وه‌ له‌ ئارادایه‌و نه‌وه‌ش سه‌ره‌تایه‌که‌ بۆ له‌دایکبوونی نه‌وه‌ هه‌یزه‌ کومه‌لایه‌تی‌یه‌ی که‌ به‌هه‌یزی ناسیونالیزم ده‌ناسریت و ناسنامه‌ی خۆی له‌وانی دی جیا ده‌کاته‌وه‌.

هه‌لبه‌ت شیخ عوبه‌یدوللا له‌ په‌یامه‌که‌یدا بیانووی ره‌وا ده‌هه‌ینێته‌وه‌ بۆ جیاکردنه‌وه‌ی کورد له‌وانی تر، نه‌ویش له‌ په‌لای یه‌که‌مدا جیاوازی بوونی کورده‌ له‌وانی تر له‌په‌وی بته‌ها نه‌نتقلۆزیه‌کانی کورد و نه‌وانی تریشه‌وه‌. له‌ ناستی دووه‌مدا جیاوازی کورد له‌وانی تر له‌په‌وی که‌لتوو و په‌یامی رۆحی و داب و نه‌ریتوه، نه‌مه‌ش بۆ نه‌وه‌ ده‌هه‌ینێته‌وه‌ که‌ ده‌ری بخات ماده‌م کورد جیاوازه‌ له‌وانی تر که‌واته‌ ناشیت له‌گه‌ڵ نه‌واندا و له‌ژێر سایه‌ی ده‌سه‌لاتی نه‌واندا بژی.

خالی گرنگتریش له‌وه‌ی سه‌ره‌وه‌ باسکرا نه‌وه‌یه‌ که‌ شیخ عوبه‌یدوللا ده‌لێت ئێمه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کی جیاوازی نه‌واته‌ ده‌بی کاروباری خۆمان له‌ ده‌ستی خۆماندا بێت. به‌ واتا مه‌سه‌له‌ی جیاوازی بوون له‌ روانینی شیخه‌وه‌ بته‌هایه‌کی سه‌ره‌کی و له‌ هه‌مان کاتدا سروشتیشه‌ بۆ نه‌وه‌ی خۆمان به‌پرهمیاری چاره‌نووس و کاروباری خۆمان بێن، نه‌م په‌یامه‌ی شیخ عوبه‌یدوللا که‌ وه‌کو ده‌قیکی نووسراو ماوه‌ته‌وه‌ به‌ بته‌هایه‌کی دیاری گوتاری راپه‌ینه‌که‌ی شیخ داده‌نریت، چونکه‌ وه‌کو ده‌قیکی نووسراو بارگاوی کراوه‌ به‌ بیرێ خۆجیاکردنه‌وه‌ له‌وانی تر، هه‌روه‌ها هه‌لگری ره‌گه‌زه‌کانی دروستکردنی ناسنامه‌و که‌سیتییه‌کی جیاوازه‌، که‌سیتییه‌ک که‌ خاوه‌نی تایبه‌تمه‌ندی خۆی بێت. به‌لام نه‌وه‌ی جینگای

له‌سه‌روه‌ستانه‌وه‌یه‌ ئایا شیخ له‌وه‌سه‌روه‌خته‌دا‌ه‌ه‌لگری‌ ئه‌م‌ په‌یامه‌ بووه‌
 بیان‌ کومه‌لی‌ کورده‌واری‌ له‌وه‌سه‌روه‌خته‌دا‌گه‌یشتوته‌ ئاستیکی‌ نه‌وتوی‌
 په‌ره‌سه‌ندن‌ که‌ ناسیونالیزم‌ تینایدا‌ بووبیتته‌ هیزیکی‌ کومه‌لایه‌تی‌ وه‌ه‌لگری‌
 پرۆژه‌ی‌ ناسیونالیزم‌ که‌ نه‌ویش‌ دروستکردنی‌ ده‌وله‌تی‌ نه‌ته‌وه‌یه‌.

دیاره‌ ئه‌وه‌ ئاشکرایه‌ شیخ‌ عوبه‌یدوللا‌ وه‌کو‌ رابه‌ری‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی‌ به‌ریلاو‌ که‌
 زیاتر له‌ خێلاتو‌عه‌شیره‌ت‌ و‌ ناوچه‌یه‌کی‌ جوگرافی‌ گرتوته‌وه‌، به‌لام‌ ئه‌گه‌ر‌
 سه‌یری‌ واقعی‌ کوردستان‌ بکه‌یت‌ له‌ دواچاره‌کی‌ سه‌ده‌ی‌ نۆزده‌هه‌مدا‌، ئه‌وا‌
 گومانی‌ تیدا‌ نبیه‌ که‌ کومه‌لگای‌ کوردی‌ له‌و‌ میژووه‌دا‌ له‌ باریکی‌ دواکه‌وتوی‌
 ئابوری‌ و‌ کومه‌لایه‌تی‌ و‌ که‌لتوریدا‌ بووه‌ به‌ جوړیکی‌ نه‌وتو‌ که‌ سه‌یرکردنی‌ ئه‌م‌
 پێکها‌ته‌ له‌ روانگی‌ تیۆره‌ کومه‌لایه‌تییه‌کانه‌وه‌ ده‌مانخاته‌ په‌رده‌م‌ گومانکردن‌
 له‌وه‌ی‌ که‌ ئه‌م‌ پێکها‌ته‌یه‌ خاسیتی‌ کومه‌لگای‌ هه‌بێت، هه‌روه‌ها‌ خاوه‌نی‌
 سیسته‌می‌کی‌ ئابوری‌ و‌ ئیداریش‌ نه‌بووه‌ که‌ له‌ روانینی‌ ته‌قلیدیانه‌ی‌
 مارکسیانه‌وه‌ چینی‌ بۆژوا‌ ده‌ریکه‌وێت، هه‌روه‌ها‌ هیچ‌ بنه‌مایه‌کی‌ مؤدیرنیتته‌
 له‌م‌ پێکها‌ته‌یه‌دا‌ له‌و‌ قوناغه‌دا‌ بوونی‌ نه‌بووه‌، هه‌تا‌ ناسیونالیزم‌ وه‌کو‌ به‌ره‌می‌
 مؤدیرنیتته‌ ده‌ریکه‌وێت. ئه‌وه‌ ئاشکرایه‌ که‌ ناسیونالیزم‌ په‌یوه‌سته‌ به‌
 نه‌ته‌روه‌وه‌ له‌ هه‌مان‌ کاتدا‌ ناسیونالیزم‌ نه‌ته‌وه‌ دروست‌ ده‌کات‌ نه‌ک‌ به‌
 پێچه‌وانه‌وه‌، ده‌بێت‌ دان‌ به‌وه‌دا‌ بنه‌یت‌ که‌ ناسیونالیزم‌ به‌شیۆه‌یه‌کی‌ گولبژێرانه‌
 فره‌ رۆشنیبری‌ یاخود‌ سامانی‌ که‌لتوری‌ رابردو‌ ده‌خاته‌گه‌ر، که‌ له‌په‌روی‌
 میژوویییه‌وه‌ به‌ میرات‌ ماوه‌ته‌وه‌ و‌ ئه‌م‌ نیت‌ له‌ ره‌گه‌زیشه‌وه‌ ده‌یانگه‌رێت،
 ناسیونالیزم‌ گیان‌ به‌ به‌ر‌ زمانه‌ مردووه‌کاندا‌ ده‌کاته‌وه‌، سه‌ر‌ له‌نوێ‌ نه‌ریته‌کان‌
 ده‌خولقینیتته‌وه‌، پاکژیه‌ ره‌سه‌نه‌ خه‌یاڵنامه‌یزه‌کان‌ ده‌گه‌رێنیتته‌وه‌^(٧).

بێگومان‌ له‌سه‌روه‌ختی‌ رابه‌رینه‌که‌ی‌ شیخ‌ عوبه‌یدوللا‌دا‌ هیشتا‌ کومه‌لگای‌
 کوردی‌ له‌یه‌که‌ی‌ خێلاتو‌عه‌شیره‌ت‌ پێکها‌تووه‌ و‌ به‌پێی‌ روانینی‌ نوێ‌ بۆ‌ چه‌مکی‌
 نه‌ته‌وه‌، هیشتا‌ نه‌بۆته‌ نه‌ته‌وه‌، راسته‌ چه‌مکی‌ ته‌قلیدی‌ پێناسه‌ی‌ نه‌ته‌وه‌
 ده‌کات‌ به‌پێی‌ زمانی‌ هاویه‌ش‌ و‌ خاکی‌ دیاری‌ کراو‌ نایین‌ و‌ میژووی‌ هاویه‌ش‌،

به لّام نهو پېتناسه ی که به پتی چه مکی ته قلیدیانه بق نه ته وه ده کریت نه وه به
 که نه ته وه وه کو پیکهاته یه کی سروشتی په یوه نندارو په یوه ست به یه که وه
 سهیر ده کات، که ده شی هه مان پتناسه بق زنده وه رانی تری نیو سروشتیش
 راست بیت له و روانگه یه وه که جورتک له کومه لایه تی بوون و هار و ره گزی و هار
 خاسیتی و هار و نه ریتی و هار و په رژه وه نندیان له نیواندا هیه. بوونی کورد له
 سهیره تاي میژووی زانراوییه وه تا کو ساته وختی بزوتنه وه که ی شیخ
 عوبه یدوللو بق دواتریش بوونکی سروشتیه نه ک بوونکی سیاسی نایدیولوی و
 ته نیا ناسیونالیزم ده توانیت نه م پیکهاته یه بگوزتنه وه بق ناستی نه ته وه،
 بزوتنه وه که ی شیخ عوبه یدوللا سه رباری ویستی نه ته وه بیانه به لّام نه یتوانیوه
 کورد له و پیکهاته و په که به چوکانه وه بکاته یه که و پیکهاته یه کی که وره تری
 یه کگرتو، که ه لگری پرژده ی ده ولت بیت. ه لبت لیره دا ناخاوتن له نیوان
 ده ولت نه ته وه یان ده ولت و ناسیونالیزمیشدا دیته ناراه. هه رچنده نه وه
 ناشکرایه له رژه لاتدا که لیک ده ولت به بی بوونی ناسیونالیزم دروست بوون.
 به لّام له کومه لگای کوریدا نه وه روینه داوه. ناسیونالیزمیش نه بؤته هیزی
 دروستکری نه ته وه و ده ولت، به واتا گوتاری کوردی یان گوتاری
 راپرینه که ی شیخ عوبه یدوللا گوتاریکی ناسیونالیزمانه نه بووه، گوتاریک
 نه بووه که جهستی په رتی خیزان، خیل، عه شیره تی گواستبیتنه وه بق تا که
 یه ک پیکهاته که نه ویش نه ته وه یه هه رچنده زاراه ی نه ته وه بق خوی جنگای
 گفتوگو له سه رکړنه و پتناسه یه کی چه سپا ویشی بق ناکریت به تاییه تی
 له پوانگه ی تیوره کومه لایه تییه جیا وازه کانه وه، روانینی جیا وازیش بق نه ته وه
 هیه — به تاییه تی نه گه ر پرومان و ابیت که ناسیونالیزم نه ته وه دروست
 ده کات، نه و نه و بنه ماو پایانه ی که پیشتر به ره گزی دروستکړنی نه ته وه
 داده نران نیستا له ناستیکي تردا ناسیونالیزم وه کو سه رچاوه لییان ده پوانیت
 که له پوانگه ی هوشارییه وه ده شی بینه یارمه تی دره ی که پانه وه بق
 په یوه ستبونه وه به خودی نه و بنه مایانه وه له کاتیکدا، نایدیولویای ناسیونالیزم

په یوه ست به که لتوری نه ته وه ده خوازې په پیردن به میژووه که یو
 بوژانه وهی زمانه میلیه که یو له پنگه یو باره کانی فیلولوژئی و لیکسیکوگرافی و
 بره ودان به که لتور^(۸)، به همور ره گزه کانییه وه بکاته بنه مایه ک بق
 دروستکردنی شوناس، مه به ست له شوناسیش جیا کړنه وهی خویه تی
 له وانی تر.

له بزوتنه وه که یو شینخ عوبه پیدوللدا نه نهو په یوه سنجوون و گه رانه وه په بق
 که لتور هه بووه، نه هوشیاری کومه لایه تی بهو جوړه ناماده بوونی هه بووه که
 بزوتنه وهی کی سیاسی کومه لایه تی بهر هم هینا بیت و نایدیقلوژئی نه ته وهی
 بوینیته نایدیقلوژیه کی بللوو بالاده ست له کومه لگاداو نوینه رایه تی نه ته وه و
 که لتوری نه ته وایه تی کر بیت. که نه وهش بهر هم مهینانی گوتاری نه ته وهی به که
 مه به ست له گوتاری نه ته ویش لیره دا گوتاری کی کومه لایه تی سیاسییه و
 بارگاوویه به پر ژوهی ناسیونالیزم که نه ویش له چوارچینه یو سهریه خوی و
 په کگرتنه وه و دروستکردنی ده ول ته یو کگرتوری سهریه خوی کوردیدا خوی
 ده بینیتنه وه.

بېگومان له راپه پنه که یو شینخ عوبه پیدوللو له و قوناغه میژووییه ی ژبانی
 کومه لگای کوردیدا هیچ کام له و ره گزه زو خاسیتانه ناماده بوونیان نه بووه که
 نیمه بق ناخواتن له سهر ناسیونالیزم و گوتاری نه ته وهی کوردی پیویستمانه،
 دیاره نه وهش ناشکرایه سهریاری بوونی سهرچاوه ی نه فلسانه یی بق
 ناسیونالیزم، ناسیونالیزم له سهر زه مینه ی واقع وه کو هیزو نایدیقلوژیا و
 بزوتنه وهی کی سیاسی کومه لایه تی دهر ده که ویتو ناماده بوونی ده بیت و
 جبیکه وت ناسه واری پر ژوه که یو دهر ده که ویت، نه ویش له میانه ی کار کړدن و
 جولاندن و هولدانیه وه بق پیاده کړنی پر ژوه که یو که دروستکردنی ده ول ته یو
 نه ته وهی، یان وه کو هندی له کومه لئاسان ده یلین دروستکردنی نه ته وهی، له
 راپه پنه که یو شینخ عوبه پیدوللدا کومه لگای کوردی له پووی کړوونه وه وه کو
 هیزکی جه ماوهری ناماده بوونی نه بووه، راسته، شینخ توانیوویه تی هندی

خیلۆ عەشیرەت کۆ بکاتەو، بەلام ئەو دەوری تاکە کەسی شێخ خۆی
 نفۆزی رێبازی تەسەوڵی نەقشەبەندی بوو کە بواری بۆ شێخ خۆشکردووە
 بتوانیشت هێزی خیلۆ عەشیرەتەکان کۆبکاتەو، نەک لە بنەڕەدا
 ناسیونالیستی کوردی بەجۆزیک دەڕکەوتی کە بوو بێتە هێزێکی کۆمەڵایەتی
 هوشیاری جەماوەری وەکو بزوتنەوێکی سیاسی کۆمەڵایەتی راپەرینی
 دەستپێکرد بێت و هەولی جێبەجێکردنی پرۆژەکی بەدات، بەلکو بەپێچەوانەو
 ئەو هێزە کۆمەڵایەتیە هوشیارە نامادەبوونی نەبوو، بەلکو ئەوێ کە
 خاوەنی هوشیاری تەواو بوو بۆ بزاون و جۆڵاندنی راپەرینە کە خۆی شێخ
 عوبەیدولڵا خۆی بوو. "کەسێک دەتوانیشت هوشاری نەتەوێی باشی هەبێت
 بەبێ ئەوەی کە خاوەنی سیمبۆلیزم یان بزوتنەوێکی یان ئایدیۆلۆژیەکی بێت کە
 نوێنەری نەتەو بێت" ^(۱) بێگومان ئەم قەسە ئەگەر لە مێژووی راپەرینەکانی
 کورددا لێکدانەوی بۆ بکەین ئەو بۆمان دەردەکەوت وێت و تەبە کە شایانی
 لەسەر وەستانە چونکە راستییەکی زۆری تێدایە.

دەشی بەدرخانەکان لەسەر وەختی راپەرینەکاندا کە نزیکەی سێ دەیه
 زیاتر پێش راپەرینەکی شێخ عوبەیدولڵا بوو وەکو تاکە کەسێ هەمان
 هوشیارییان هەبوو بێت، شێخ عوبەیدولڵاش خاوەنی ئەو هوشیارییە
 تاکەکەسیە بوو کە دەشی لەسەر ناستی تاکەکەس وەکو کەسێکی
 ناسیونالیست لێی بپوانیشت. بەلام ئەمە لەکاتی کەداوە کە ناسیونالیست وەکو
 هێزێکی کۆمەڵایەتی سیاسی نامادەبوونی نییە، هەر بەو پێشەش گوتاری
 ناسیونالیزم غائیبە. ئەمەش ئەو واقعە کۆمەڵایەتیە کۆمەڵگای کوردی
 سەردەمی راپەرینەکی شێخ عوبەیدولڵای، دیارە هۆیکە سەرەکی هەرسێ
 راپەرینەکانی کورد لە رابردوودا ئەو بوو کە نفۆزی تاکە کەسی رابەر یان
 سەرکردە کۆکەرەوی هێزی جەماوەری بوو بۆ راپەرینەکان نەک هوشیاری
 کۆمەڵایەتی و پالەری ئایدیۆلۆژی و سیاسی. ئەمە جگە لەوەی کە هۆکاری
 تری راپەرینەکانی کورد کاردانەو بوو بەرامبەر بە سیاسەتی تووندو تیزو

دږندانه ی داگیرکړه کانی کوردستان. تهناته په کښک له هوکاره سره کیه کانی
 راپه پښه کې شیخ عوبه یدوللا خراپه ربوونی باروڅخی کوردستان بوو له دواي
 شه پي عوسمانی و روسیا له سالی (۱۸۷۷-۱۸۷۸) و به شداریکړنی شیخ
 عوبه یدوللاو به شیک له خیل و عه شیرته کانی کورد له و شه پده - دیاره چ شیخ
 عوبه یدوللاو چ نه و خیل و عه شیرته کورداننه ی تریش که به شداری نه و
 شه پده یان کورد له سره داواي سولتان عه بدولحه مید بوو.

لیږده دا نه وده مان بق ناشکرا ده بیت که شیخ عوبه یدوللا هینده له گه ل ده وله تی
 عوسمانیدا نا کوک نه بووه و ناماده بووه له س نگره ی نه م ده وله ته دا شه پ
 به دزی ده وله تی روسی بکات. تهناته به لگه ی نه وده ش ه پ که شیخ
 عوبه یدوللا مه یلی نه وده ی ه بوویت که به دلسوزی بق ده س لاتی ناوهندی
 ده وله تی عوسمانی بمیتته وه و له سایه ی قه لمړه وی عوسمانیه کاند ا کاروباری
 کوردستان یان به شیک له کوردستان به پړوه بیات. له رژی (ه ی تشرینی
 په که می سالی ۱۸۸۰ دا کاپتن کلاتین بق مه یجره تر و تهر ده نووسیت: سامیج
 پاشان، پتی راگه یاندم که شیخ عوبه یدوللا سویندی به قورشان خواردووه که
 دلسوزیت بق سولتان^(۱) لیږده ده ش ی وای لیکېده پنه وه که شیخ به هیواي
 نه وده بوویت به پشت به مستزو دلسوزی بق سولتان و ده وله تی عوسمانی و
 له سایه ی نه وده وله ته دا ه ولېدات له ناوخری کوردستاندا ده س لاتی بگریته
 ده ست، دیاره شوپن و جوگرافیا ی ده ستپیکړنی راپه پښه که ش که سنووری
 ده س لاتی نیرانی بووه ده بیت به لگه ی سه لماندن ی نه و بقوونه ی که شیخ
 نه یوویستوه پشت بکاته تورکه کان. لیږده وه گوتاری کوردی له سرده می
 بزوتنه وه که ی شیخ عوبه یدوللا ده که ویت به رده م پرسیا ی په کلاکه ره وه وه.
 پرسیا ر له شوناسی نه و گوتاره و به ستنه وه ی به و شتیه یی سیاسه تکرنی
 شیخ عوبه یدوللاو، که نه ویش پشت به ستن یان به لایه نی که مه وه دوستایه تی
 کوردن یان دژایه تی نه کوردنی داگیرکړه ړیکه گوره ی کوردستان که شیخ خوی
 له و جوگرافیا یه دا ژباوه و له بری نه وه راپه رین له به شیکه تری کوردستان بکات

بۆچی نژی دهولهتی داگیرکەری سەر ئو بە شە راپەرین ناکات که خۆیی لێ دهژی؟ ئایا ئەمە نابێتە بە لگە بۆ ئو هێ که فاکتەری مەزەب لێ پشتی ئو هەلۆیستە و راپەرینە کە ی شێخ عوبەیدولڵاوه بووبێت و فاکتەری هوشیار و نەتوویی و ناسیونالیزمی کوردی و بەو پێیەش گوتاری ناسیونالیزمی کوردی لێ ناستی نەبووندابووین.

بێگومان هەندێ لێوانە ی لێ سەر راپەرینە کە ی شێخ عوبەیدولڵایان نووسیبوو ه پێیان وایە راپەرینە کە ی شێخ عوبەیدولڵا سەرەتای قونایێکی نوێیە لێ بزوتنە وە ی کوردیدا... خەباتی گەلی کورد بە راپەری شێخی نە هری چوو قونایێکی نوێیە کە دەگونجێ بە سەرەتای گۆڕانی هەستی نەتوویی کورد بۆ هۆشی نەتوویی و دانانی بناغە ی سەرەتا گشتییەکانی چوارچێوە ی ستراتیژی کاری نەتوویی کورد لێ پێتانی رزگاری و یە کگرتنە وەو پێکەتانی دەولهت سەر یەخۆدا دابنرێت^(۱۱). لێ ژێر فشاری بەریتانی و روسیادا، تورکیا هاریکار کرد لێ گەلێ ئێراندا (فارس) داو هەولی شێخ بۆ دامەزراندنی دەولهتێکی کوردی کۆرتایی پێتات^(۱۲) شێخ عوبەیدولڵا لێ کۆرتایی مانگی تەمموزی سالی (۱۸۸۰) د هەشەمەدیان کۆبوونە وە یەکی بۆ سەر جەمی سەرۆکەکانی کوردستان (سەرخیل و سەرۆک عەشیرە تەکان) رێکخست کە تیایدا مەسەلە ی یە کۆتیر هەموو خێلەکانی کورد خرایە پوو^(۱۳). هەر لێ وێه داوای دروستکردن دەسهلاتێکی سەر یەخۆی کردیبیان لێ ئێران کرد تا کو بێتە ناوێک لێ داهاتوودا هەموو خاکی کوردستانی تورکیا پە یو هەستبێت پێیە وە^(۱۴). شێخ عوبەیدولڵا لای زۆر کەس وەکو یە کە م ناسیونالیستی گەورە ی کوردی دەمێنێتە وە^(۱۵).

ئەگەر سەرنجی ئەم چەند وتە یە بدەین ئو جۆرێک لێ نزیک ی لێ ئێوانیاندا هە یە کە ئە ویش وەکو خالی هاوێشی ئێوانیان دەردە کە وێت کە بە گشتی پێیان وایە شێخ عوبەیدولڵا راپەریکی نەتوویی کورد بوو و هەولی دروستکردنی دەولهتی کوردی داو. ئەم قەسە یە بۆ کە سێتی شێخ روویە کە

راستی ههیه، به لام ناشیت ته سه وری بزوتنه وهیه کی نه ته وهیی بکرت له
دهره وهی بوونی ناسیونالیزم، ههروه که بهی بوونی ناسیونالیزمیش ناکرت
ته سه وری بوونی گوتهاری نه ته وهیی بکرت، شتیخ وهکو تاکه که س هوشیاری
نه ته وهیی هه بووه، به لام له واقعی کدا ژیاوه و ویستویه تی راپهین بکات که
ناسیونالیزم ده رنه که وتوه و کورد له پیکهاته ی په رتبه ی خیل و عه شیر ده ته وه
نه گو استراوه ته وه بق یه که یه کی په ککرتوه که نه ته وهیه به واتا له سه رده می
راپه رنه کی شتیخ نه هریدا کورد وهکو نه ته وه پیکنه هاتوه.

بیت ببیته بنه ما بق دروستکردنی ده ولته ئایینی و کومه لگا له دابه شبوون و ژیر ده ستهیدا مابیته وه ناتوانزیت باسی بوونی گوتاری نه ته وه بی بکرت چونکه له ئاستی یه که مدا گوتاری نه ته وه بی په یوه سته به بوونی نه ته وه وه، نه ته وه ش به پیتی روانینی مؤدیرنیت ناسیونالیزم دروستی ده کات، که نه وه ش نه ک بق نه وه سهرده مه به لکو بق نیتاش له کوردستاندا مایه ی گومانه . بێگومان له دواى شکستی راپه‌رینه‌که‌ى شیخ عوبه‌یدوللا، شیخ خۆی به‌ره‌و چاره‌نووستکی نادیار چووه، به‌ کوتایی هاتنی خۆیشی هه‌موو نه‌و خیل و عه‌شیره‌تانه‌ی که پێشتر کوپوونه‌وه‌یان له‌ گه‌ل شیخ کوردبوو، هێزی به‌شیک له‌و خیل و عه‌شیره‌تانه‌ش به‌شداریبوون له‌ راپه‌رینه‌که‌دا، که‌چی له‌ گه‌ل نه‌فی کردنی شیخ بق نه‌سته‌مبول و پاشانیش گه‌یشتنی به‌ حیجازو مردن یان کوشتنی له‌وی، سه‌رجه‌م نه‌و خیل و عه‌شیره‌تانه‌ پاشه‌کشیتیان لیکرد، نه‌مه‌ش به‌لگه‌ی نه‌وه‌یه‌ که بیروباوه‌ر یان ئایدیۆلۆژیا یان تموحي نه‌ته‌وه‌بی له‌نیۆ هێزی راپه‌ریو له‌نیۆ کومه‌لگای کوردی نه‌وکاته‌دا ئاماده‌بوونیکی نه‌وتوی نه‌بووه‌ که له‌لایه‌ک مۆتیفی بزوتنه‌ری راپه‌رینه‌که‌ بووبیت و له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ بووبیت پالنه‌ر بق دروستکردنی هێزیکی جه‌ماوهری هوشیار که 'بشیت ناوی بزوتنه‌وه‌ و ئی بنزیت، نه‌مه‌ش هه‌له‌نجراوی واقعی کومه‌لایه‌تی و ئابوری و سیاسی که‌لتوری نه‌واکه‌وتوی نه‌وکاته‌ی کوردستانه‌، که ناسیونالیزم بوونی نه‌بووه‌ به‌و پێیه‌ش گوتاری نه‌ته‌وه‌بی له‌ ئاستی نه‌بووندا بووه‌ .

ئه‌م بارودق‌ه‌ نه‌واکه‌وتوو و غیابی ناسیونالیزم و غیابی پرۆژه‌ی کورد ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر پرۆژه‌ی خێلایه‌تی کوردیش بوایه‌ وایکوردوه‌ هه‌موو راپه‌رینه‌که‌ له‌ که‌ستیتی شیخ عوبه‌یدوللادا کوبیته‌وه‌ هه‌ر بۆیه‌ به‌ نه‌فی کردنی نه‌و وه‌ک سه‌رکرده‌ی راپه‌رینه‌که‌ شتێک نامیینه‌وه‌ به‌ناوی هێزی راپه‌ریو، کوردیه‌وه‌، که‌واته‌ نه‌و گه‌رانه‌کارییه‌ چیه‌ که هه‌ندێ نووسه‌ری کورد پێیا، وایه‌ راپه‌رینی شیخ عوبه‌یدوللا سه‌ره‌تایه‌کی نوێیه‌ له‌ مێژووی کورددا. راسته‌ هه‌ول‌دان بق کوکرنه‌وه‌ی خیل و عه‌شیره‌تی کوردی و تموحي دروستکردن

دهسه لاتیکى كوردی له سایه ی دهسه لاتى سولتانداو رهنگه له پشتمى نه وه شه وه
 ثاره زوى سه ربه خویى لای شیخ عوبه یوللا خوی وه كو تاكه كه س هه بوویت،
 به لام له سه ر ناستی جه ماوه ری و له پووی هوشیاری كومه لایه تییه وه
 راپه رینه كه ی شیخ عوبه یوللا جیاوازییه کی نه وتوی نییه له گه ل شیوازی
 بیركردنه وه به پێوه بردن و روانینی سه رده می میرنشینی كوردی دا كه
 هه ره سی هیتاوه نیت ره ماوه ری به ده وه ده نه بووه، به هه مان شیوه
 راپه رینه كه ی شیخ عوبه یوللاش له گه ل شكست هیتان و ده ستگیركردن و
 نه ورخستنه وه ی رابه ره كه پدا نه ویش كوتایی پیتاوه به بویه له پووی پێكهاته ی
 كومه لایه تی و به رنامه و له پووی ئاماده نه بوونی ناسیونالیزم و نه بوونی پرۆژه ی
 ناسیونالیزم دروست نه بوونی نه ته وه وه كورد له و قوناغه دا گواڤانكاریه کی
 نه وتوی به سه ردا نه هاتوه و خودی راپه رینه كه ش به هه موو پیتاوه په ك
 راپه رینیکی خیتلایه تی شیوه كاردانه وه ی بێ به رنامه ی ناچه ماوه ری خالی له
 پرۆژه و له هوشیاری سیاسی و نه ته وه یی بووه.

به دواى شكستی ئه م راپه رینه دا قوناغیكى ترسناكه تر له میترووی كورددا
 ده ست پێده كات كه قوناغی پالدا نه به نه وی داگیركه ره وه، قوناغی
 خو سپارینه به وی داگیركه رو كار بۆ كردن و گوێ رایه لیه به بۆ هه موو فه رمان و
 به كار هیتانێك كه نه وه ش له میترووی سیاسی كوردیدا به زاراوه ی (جاشیتی)
 ناوه بریت. ده رنه حه انمى نه و بۆشاییه ی كه له روخاندنی راپه رینه كه ی شیخ
 عوبه یوللاوه دروستبوو، سولتان عه بدولعه میدی دوو م پرۆژه په کی ترسناکی
 به گوێره ی كورد خسته بواړی پراكتیكه وه نه ویش دروست كردنی سواره ی
 حه میدیه بوو، له سالی ١٨٩١دا سولتان عه بدولعه مید فه رمانی دروستكردنی
 هیتزێكى سواره ی غهیره نیزامیدا له نه نادۆل كه به ناوی خویه، ناوی سواره ی
 حه میدیه یان لیترا^(١٦) سولتان به ناوی ئیسلا مبوونی هه مووانه وه هه ولی
 دامه زاندن و كو كرده وه ی گه وهره ترین ژماره ی كوردیدا له چوارچێوه ی سواره ی
 حه میدیه دا كه نه ویش له هه لبژارده په ك له خێله كورده سونیه كان پێكهات.

ئەمەش لەلایەك دابەشكردنی كورد بوو بۆ سونفە و شیعه و لە هەمان كاتیشدا
 هەولێك بوو بۆ ئاراستەكردنی كوردی سونفە بەدژی دەسەلاتی شیعی
 فارسی و تەنانەت كوردی شیعهش. كە ئەمەش دەمانگێرتەو بۆ ئەو
 لێكدانەویەكی كە دەشی بڵێن لە بنەڕەتدا راپەرینهكە ی شێخ عوبەیدوللاش لە
 سنووری دەسەلاتی فارسەكاندا توركەكان هاندەرو دروستكەری بووین، یان
 بەلایەنی كەمەو دەژی نەبووین و ئاراستەوخۆ وەكو بەشێك لە سیاسەت و
 ستراتیژی دەولەتی عوسمانی بەرامبەر بە فارسەكان سەپریان كریبێت.
 هەرچەندە بۆچوونی لەو جۆرەش هەیە كە پێتی وایە سوارەكی حەمیدیه
 قوناغی كێ تری ناسیونالیزمی كوردیه^(٢٧) بە هەر حال سوارەكی حەمیدیه دوورو
 نزیک گوزارشت لە بوونی ناسیونالیزمی كوردی ناكات بەلكو بە پێچەوانەو.
 دروستبوونی سوارەكی حەمیدیه بەلگەیهكی ئاشكرایه بۆ دروست نەبوونی
 ناسیونالیزمی كوردی بۆیه ژمارەیهكی گەورەكی كورد لە ژێر کاریگەری
 پروپاگاندەكی ئیسلامبوونی هەمووماندا چەك بۆ دەولەتی عوسمانی
 هەڵدەگرن و دەبنە بەشێك لە هێزی سەركوتكەرو دابڵۆستێنەری ئەو دەولەتە،
 دوا یەك سەدە ی تەواو (١٨٩١-١٩٩١) دەولەتی نوێی تورك هەمان سیاسەتی
 دەولەتی عوسمانی سەردەمی سولتان عەبدولحەمیدی دووهم دووبارە
 دەكاتەو بە دروستكردنی پارێزەوانی گوند لە كوردەكان، ناسنانەكی
 پارێزەوانی گوند ناسنامەكی جاشیتییە بە زاراوەكی باوی نیۆ كۆمەلگای كوردی،
 بە هەمان شێوە سوارەكی حەمیدیهش جۆرێك بوون لە جاش. لێرەدا ئەو هەمان
 بۆ دەرەكەوێن كە ئەو دەیهی سەدەكی تۆزەیهەمدا، بەلكو لەدوا دەیهی
 سەدەكی بیستیشدا ناسیونالیزمی كوردی بەتەواوی وەكو هێزێكی جەماوەری
 دەرەكەوتوو، بە هەر حال گوتاری كوردی ئەگەر لەسەر وەختی راپەرینهكەكی
 شێخ عوبەیدوللا گوتاریكی خێلایەتی گوشەگیری پەرتی كاردانەو بووبێت،
 ئەوا ئەو گوتارە لە دروستبوونی سوارەكی حەمیدیهدا گوتاریكی
 خۆبەدەستەو دەری پشتكردبوو لە نەتەو بوو و گوتاریك بوو هەولیداو

خۆی لە نێو گوتاری پان تورک ئیسلامی دەولهتی عوسمانیدا بتوێنیتەوه. ئەمەش دیاردەیەکە تەنیا لە غیابی ناسیونالیزم و گوتاری نەتەوەیییدا روو دەدات. بۆیە دەتوانین بڵێین قسەکردن لەسەر گوتاری نەتەوەیی لەسەردەمی ئێکدا کە ناسیونالیزم ئامادە بوونی نەبێت وەک جۆرێک لە گومان سەر دەکەیت. گوتار تەسەورێک یان تیورییەکی پێکناھێنێت، بەلکو بریتییه لە سیستمێک یان پراکتیک کردنیێک کە ملکهچی یاساو رێسای تایبەتی و پێوانەی جیگیرە^(۸) نێستا نەو پرسیارە سەرھەڵدەدات ئایا ئەوێ کە ئێمە بە گوتاری نەتەوەیی ئاوی دەبەین ئەک بۆ سەردەمی شیخ عوبەیدوللا سوارەوی ھەمیدیه بەلکو ئیستاش لە نێوھندی سێقسیۆ رۆشنییری کوردیدا بوونی ھەیە؟

لێرەدا پرسیارێکی تر سەبارەت بە گوتاری دواي ھەرەسی راپەرینەکی شیخ عوبەیدوللا سەرھەڵدەدات، ئایا ئاسەوارە نیگەتیفەکانی گوتاری شکست کە واتر گوتاری خۆبەدەستەو ھەدان و تواندنەوێ لە نێو گوتاری تورکی ئیسلامیدا ھەم ھێنا بۆ قوناغەکانی دواتر چی بوو؟ لە بەشەکانی دواتر دا دەشی و ناکی بھزیتە سەر وەلامی ئەم پرسیارە چونکە ئەم ئاراستە ئیشکردنە ئامادەبوونیکی بەردەوامی ھەبوو لە میژوی سیاسی کوردداو بەو پێش لە رتاری کوردیدا ئامادەبوونی ھەیە.

سەرچاوه‌کانی به‌شی (٩)

1- David McDowall – A Modern History of the Kurds – London, 2000, p.53.

2- Martin Van Brinessen – Agha, Shaikh and State Zed Books- London – New Jersey, 1992-p 23.

3- David MacDowall- A Modern History of the Kurds p.53.

٤- له تاریکییه‌وه بۆ رووناکی - به‌لگه‌نامه‌کانی شۆرشى ١٨٨٠ - وه‌رگێڕانه‌م
جه‌مال عه‌زیز - سلێمانی ١٩٩٩ - ل ٤٦.

٥- هه‌مان سەرچاوه - ل ٢٩.

6- David MacDowall – A Modern History of the Kurds p.53.

٧- وه‌هه‌نده‌کانی ناسیونالیزم - وه‌رگێڕانی ئارام جه‌مال - سلێمانی ٢٠٠٤ -
ل ١٢٢.

٨- ته‌نتۆنی دی سمس. ته‌وه‌خوازی - وه‌رگێڕانی هوشیار سیوه‌یل
هه‌ولێر - سالی ٢٠٠٠ ل ١٦.

٩- هه‌مان سەرچاوه. ل ١٥.

١٠- له تاریکییه‌وه بۆ رووناکی - و. جه‌مال عه‌زیز - ل ٢٩.

١١. سالح محه‌مد نه‌مین - کوردو عه‌جه‌م (مێژووی سیاسی کورده‌کان
نێمان - به‌غداد - ١٩٩٢ - ل ١٥٢).

12- Derk kinnance- The Kurds and Kurdistan, London- 1964- p.24.

١٢- م.س. لازاریف - المسألة الكردية (١٨٩١-١٩١٧) ترجمة. أكبر أحمد
سلیمانیة - ٢٠٠١ - هـ ٥٢.

14- David MacDowall – A Modern History of the Kurds p.53.

15- MacDowall – A Modern History of the Kurds -- p.53.

16- Ibid. p.59.

۱۷- رۆبیرت تۆلسن – راپەرینی شیخ سعیدی پیران – وه رگێرانی –

نەبۆبەکر خوشناو – سلیمانی – ۱۹۹۹ – ل. ۲۱.

۱۸- محمد شوقي الزين – تأويلات و تفكيكات – المركز الثقافي العربي – بيروت

۲۰۰۰ – ص ۱۱۷.

بهشی دهیەم

حاجی قادری کۆیی و وەهمی گوتاری نەتەوایی کوردی

له بهر نه وهی ژوریک له وانهی باسی هست و هوشیاری نه ته وهی کوردیان
 کربوه^(۱) یان باسی ده کن حاجی قادر به رابری شو و مسله یه ده زانن^(۲).
 بویه جیگای خویمتی له روانگی ناسیونالیزم و کوتاری نه ته وهی کوردیه وه
 ناخاوتنی شوینی حاجی قادر له سر جوگرافیای سیؤسیق رۆشنیری کوردیدا
 بکهین و ناستی ناماده بوونی شو له پیشکه شکردنی ده قی زیندوی بارگه کراو
 به فیکرو جیهانینی دیاری بکهین، نه وهش به بی به ستنه وه به و ده قانه وه که
 به ره می هیتاون ناگاته نه حجام، هه روه ک ناشکرت حاجی قادر له و قوناغی
 میژوو به پهرت بکرت که تیایدا ژیاوه، به لکو ده بیت له چوارچینه ی شو
 قوناغه میژوو به دا قسه ی له باره وه بکهین که کومه لگای کوردی تیدا بووه.

حاجی قادر که له ده وییه ی سالی (۱۸۱۶) دا له گوندی گورچه ره جی
 سه روه شارۆچکه ی کویه له دایک بووه و ناشکراشه نه م میژوو ناخاوتنی ژۆری
 له سه ره، حاجی قادر له مزگوته کانی کوردستان خویندویه تی و ئیجازه ی
 مه لاینتی وه رگرتووه و ماوه یه کی ژۆر له رۆژه لاتنی کوردستان ماوه ته وه و
 پاشان گه پراوته وه شارۆچکه ی کویه و له ویشه وه به یه کجاری سه فیه ی کربوه
 بۆ نه سته مبول و نه گه پراوته وه.

نه وه ناشکرا به که ته مه نی هه رزه کاری حاجی که له کوردستان بووه هه ربه و
 میرنشینی بابان و نه رده لان و میرنشینی سقرانی سه رده می پاشا کۆره له
 ده سه لاتداریوون، ئایا په یوه ندی حاجی به م سی ده سه لاته وه چی بووه، که
 سقران و بابان نزیک ژینو شوینی ژیا نی شو بوون و پاشانیش حاجی بۆ خویندن
 چوه ته سنووری ده سه لاتنی میرنشینی نه رده لان، ئایا حاجی په یوه ندی چۆن
 بووه له گه له نه م ده سه لاته ناوچه بیانه ی کورددا؟ ئایا روخاندنی نه م
 ده سه لاتانه ی کورد هیچ کاریگه ریه کی له سه ر حاجی هه بووه، له کاتیکدا که
 له سه روه ختی روخاندنی شو و میرنشینه دا حاجی هستی به بوونی شو
 ده سه لاته کورد بیانه کردوه.

بېنگومان له بهرهمی شيعری حاجی دا به تاييه تی شو کاتی که له کورستان
 بووه هيچ به لگه يک بق خوشوويستن يان په يوه سنجييون به و دهسه لاتانه وه
 نابینریت، نه و ش جیگای پرسپاره نه گهر حاجی قادر که سیتی هه سستیارو
 روناکبیری سرده مه کی خوی بووینت بچی ده بیت هېچ به لگه يه کی شيعری
 له نارادا نه بیت که په يوه سنجيونی شو به و دهسه لاتانه وه بخاته پوو، يان
 له پارێکی تر دا نایا دهشی سره لدانی ههستی نه وایه تی لای تاكو کومه لیش
 له چرکه ساتيگدا دروست ببیتو په يوه ندی نه بیت به پيشينه ی میژوييه وه،
 کانت پتی وایه "پيشينه وه کو چه مکک جوارچتوه به کی وینه یی و پتويست و
 گشتگره بق هه موو نه زمونيکی شياو" پيشينه هه ميشه ده که ویته پيش
 نه زمونه وه وه کو مه رجیکی سره کی نه زمون سیر ده کریت به جوریک که
 ده توانریت بگوتريت: نه وه پيشينه يه که نه زمون بنياد ده نیت^(۱) ليره دا
 ده که رپينه وه بق شو ليگدانه وه يه ی که بارو بخی کومه لایه تی پيشتر و ناستی
 په ره سه نندی که لتوري و ناماده بوونی هه ست و هوشیاری و بوونی جوریک له
 هه ست و هوشیاری نه ته وه یی و سیمای بوونی ناسیونالیزم با لاوایش بیت وه کو
 پيشينه سیر بگن سه باره ت به وه ی که حاجی قادر وه کو خاوه ن نه زمونی
 ناسیونالیزم له نيوه ندی سيق سيق رۆشنبیری کوریدا داده نریت. بېنگومان شو
 پيشينه کومه لایه تی و میژويی و که لتوريه ناماده بوونی نه بووه، له هه مان
 کاتدا له سه ر ناستی تا که که سی خویشی حاجی قادر هه تا له کورستان بووه
 که ته منی له چل سالان تپه پی کرپوه و جوریک له جووله و مملانی له
 کورساندا هه بووه له نتيوان ميرنشینه کانی بابان و سقران و نه رده لان له لایه كو
 توركو فارسه کانی له لایه کی تر وه، شو هيچ ناماده بوونیکی نه بووه و
 ته نانه ت نه له نتيو ده که کانی داو نه له ده روه ی ده که کانی شیدا هيچ هه لوېستیکي
 لایه نگرانی بق شو دهسه لاتنه کورديانه نیبه که نه وه به لایه نی که مه وه دهشی
 جوریک له ههستی لاوازی نه ته وه یی نیشان بدات، وه کو چون لای نالی له چند
 شيعریگداو لای سالمیش به ناشکرتر شو ههسته ده رده که ویت.

نالیو سالم سهریاری نه وهی که که میځ پېش حاجی قادر بوون به لام چاودتړو
 بگره به شداریش بوون له مملانی و کښه کانی سنووری میرنشینې باباندو
 روخاندنی میرنشینه که ش وهکو کاره سات و تراژیدیا په کی ترسناک باس ده که ن
 له هر دوو چامه که یانداو ته نانت سالم دیارترین شیعیری باسی ویرانبوونی
 قهله مړه وی بابان ده کات. تایا نه بوونی هیچ به لگه یه کی به شداری و
 ناماده نه بوونی حاجی له و قوناغه دا سه لماندنې شه وه نیپه که حاجی له سر
 ناستی تاکه که سېش هیچ پېشیننه په کی نه بووه بق شه وه شه زموونی له سر
 بنیاد بنیت؟

به هر حال شه وهی حاجی قادر له نالیو سالم جیا ده کاته وه سهریاری ناستی
 جیاوازی داهیتان که حاجی ناستی کی لاوازی شیعیری هه په و له بهرهم هیتانی
 شیعیریه تدا زقر له خوار ناستی نالیو سالمه وه په دیسان شه وهی که نالیو سالم
 له سر خاکو زیدی خویان په یوه سنبوونی خویان به ده سه لاتی میرنشیننه وه
 نیشانداوه، به لام حاجی هتا له سر خاکی خوی و له زیدی خویدا بووه هیچ
 په یوه سنبوونکی به ده سه لاتی کانی نه وکاته ی کورده وه نیشان نه داوه، له
 هه مان کاتدا هیچ به لگه په کی نه ووتوش له شیعیری شه و قوناغه ی حاجیدا به دی
 ناکریت که هیتا له کورستان بووه، له مه سه له ی نه شه و لوا بیت واته
 ناستی کی به رفراوانترو رویه ریکی به رفراوانتری له چار رویه ری قهله مړه وی
 ده سه لاتی سنوورداری میرنشیندا گرتیتته وه، به واتا په کی دی نه گهر حاجی
 له بهر شه وه بوواپه که په یوه سنبوون و لایه نگیری بق نه لاتی میرنشیننه کانی
 سرده می خوی نیشان نه داپه چونکه شه و بړوی به ده سه لاتی ناوچه گری و
 سنوور ته سکی میرنشین نه بوواپه و وهکو په که په کی په کگرترو سه یری نه شه وهی
 بگرداپه و شیعره کانیشی ه لگری کوتاری نه شه وهی بوونایه، شه و ده شیا
 حاجی وهکو شاعیر کی ناسیونالیست سه یر بکه یز و کوتاری شیعیری حاجی
 به کوتاری نه شه وهی کوردی ناوبه یز. بیگومان له بهرهمی شیعیری حاجیدا بق
 شه و قوناغه ی ژبانی که له کورستان بووه هیچ به لگه په ک بق ره تکرینه وهی

دهسه لاتی خیلایه تی میرنشینو داکوکیکه ری دروستکردنی یه ک دهسه لاتی
 کوردی له سه ر ناستی نه ته وه ی نابینریت، به واتا له و کاته دا که نالی و سالم و
 کوردی به ره مه پیننی گوتاریکی سیاسی بوون که خاسیتی ناوچه گری و
 روویه ری ته سکی قه له مره وی بابانی مه بووه، حاجی خاوه نی گوتاریکی روویه ر
 فراوانی نه ته وه یی نه بووه. ته نانه ت حاجی له و شیعره یدا که به ناوی
 (شه سه واری به لاغه تی کوردان) ه و تیایدا ناوی شه و شاعیرانه ده هینیت که
 ناسیوونی یان به ره مه می خویندونه ته وه زیاتر له سه ر ناستی ناوچه یی و
 په یوه ستبونیان به خیل و ناوچه ی جوگرافیه وه باسیان ده کات، نه مه ش
 ده یسه لمینیت که حاجی له کات و سه رده می وتنی نه م شیعره دا به چاوی
 ناوچه و خیل و عه شیره ت سه یری کوردی کردوه.

شه سه واری به لاغه تی کوردی
 یه ککه قازی فه صاحمتی (بابان)
 یه کی ره نجویری نه ملی کمر کوکه
 فیکری بیکری هموو وه کو بووکه
 یه کی تریان (نهمین به گ) جزه یی
 دز نیه شاهیرتکه جهر به زه یی
 له جزیره یه کیکه (شیخ نه حمه د)
 صاحبی ناوو مور شیدی نه رش د
 شاهیری جاف و نه زمی نه ترافی
 مه وله وی و خانه کافیه و شافی
 شاهیری زه نگه نه نیه جه ددی
 وه کو شو جعانی ناگری نه ددی
 همه وه ندیش که خزمی خو مانن
 شاهیری زوره پاکی ده یزانن
 ده شتی کمر کوک و کیوی همو رمان
 شاهیری زوره بی جه دو پایان

بېنگومان نه وه ناشکرایه که له ناستی نه گوتراودا حاجی ده په ویت باسی
 به هره ی کوردي و توانای کورد بکات له بواری شیعر نووسینداو نه به هره و
 توانایه ش له ناستیکي تردا به راورد ده کات به به هره و توانای شاعیرانی
 نه ته وه کانی تر، دیاره نه مه روویه کی ناشکرای بنه مای گوتاری شیعری حاجی
 قانبره، که نه وای ده بینیت نه م توانا شیعریه که له لای کورد ه په له لای
 نه وانی تر هیچ ناماده بوونیکي نه و توی نییه چونکه شیعری کوردي کورد
 نووسیو ویته و به زمانی کورديش نووسراوه و خاوه نی نه و زمانه ش له پووی
 ناماده بوونی سیاسیه وه هیچ ناماده بوونیکي نییه چونکه نه بیتوانی یوه بوونی
 خوی بسه لمینیت و سره خوی و ده ولته هیبت و به شداری بکات
 له به ره مهینانی شارستانیتیدا. له کاتیکدا که له ناستی نه گوتراودا نییه نه م
 لیکدانه وه په بق شیعری حاجی ده که ین - نه و له ناستی دیاردا حاجی له سر
 ناستی خیل و ناوچه و تایه وه و ع شیرت ناوی شاعیره کانی کورد ده هینیت،
 بېنگومان په کک له خاسیته کانی روستبوونی هوشیاری نه ته وه یی به زاراوه ی
 مارکسیانه ده رکه و تنی ناسیونالیزمه و به زاراوه ی نوئ ه لوه شاننده وه ی
 عه قلو که لورو روانینی خیلایته و ناوچه گریبانه ی. له سرده می حاجی
 قانبردا نه ک روانین و عه قلی خیلایته ه لته وه شاو ته وه به لکو لای خودی
 حاجی خویشی کاری پیډه کړیت، هر لیره وه مه سه له ی هوشیاری نه ته وه یی
 لای حاجی ده که ویت به رده م پرسیاره وه، پرسیار له وه ی نایا که سی هوشیار
 به مه سه له کانی نه ته وه و ناسیونالیزم ده بی به روانینی خیلایته پو لینی
 شاعیرانی نه ته وه که ی بکات؟ یان نه وه تا حاجی سه ریاری بوونی هستی
 نه ته وایه تی نه بیتوانی یوه به پیچه وانه وی واقعی باوی کومه لایه تی کومه لگای
 کورديیه وه کار بکات.

بېنگومان نه وه ناشکرایه حاجی قادر ه تا له کوردستان بووه هیچ
 به شداریه کی نه بووه له به ره مهینانی گوتاری کورديدا که جیای بکاته وه له
 شاعیرانی تری پیش خوی - به لکو به پیچه وانه وه به و نه ندازه می که نالی و

سالم و مەولەری ھەریەکە لە روویەکەوە بە شداری بەرھەمھێنانی ئەو گوتارەیان
 کردووە لەسەر خاکی خۆیان ئەم ئەو بە شدارییەشی نەکردووە. ئەمەش
 بەلگەی ئەوەیە کە لە و قۆناغە میژووییەدا کە سێ چارەکی نوایی سەدەی
 نۆزدەیەمە، کۆمەلگای کوردی لەبارونۆخیگدا بوو، نەهستی نەتەوایەتی و
 نەناسیونالیزمی کوردی وەکو دیاردەیەکی گشتی جەماوهری ئامادەبوونیان
 نەبوو، چونکە لە و قۆناغەدا کۆمەلگای کوردی لەبارونۆخیکی نواکەوتووی
 ئابووری و کۆمەلایەتی و کەلتوری و عەقڵیدا بوو، نە سیستەمیکی بەرھەمھێنانی
 دیاری ھەبوو، نە سەرەتاکانی تەکنۆلۆژیا تیایدا سەری ھەڵداو، نە چینی
 بۆرژوازی پیشەسازی یان بۆرژوازی نیشتمانی تیایدا دەرکەوتوو، نە لەپەڕی
 کەلتوورییە و مەسەلەکانی رۆشنگەری و عەقڵانیەت ئامادەبوونیان ھەبوو،
 بەگشتیش کۆمەلگای کوردی لە سەدەی نۆزدەدا وەکو کۆمەلگای دەرەوێ
 نووسین سەیر دەرکۆت، کە ئەوێش خاسیاتی کۆمەلگای سەرەتاییە، بە واتا
 ھەموو ئەم رەگەزانی کە لە سەرەوێ باسکران و لە کۆمەلگای کوردی سەدەی
 نۆزدە و سەرەدەمی حاجی قاندا ئامادەبوونیان نەبوو، لە بنەماو رەگەزە
 پێویستەکانی دەرکۆتنی ناسیونالیزم لەکاتیگدا کە زەمینەی سەرھەڵدانی
 ناسیونالیزم لە کۆمەلگای کوردی سەدەی نۆزدەپەمدا ئامادەبوونی نەبوویت
 ئەو ھەلپەکی گەرەبە کە ئێمە داوا لە حاجی قاندا یان ھەرکەسێکی تر
 بکەین کە ناسیونالیزم بێت و گوتاری نەتەوایی بەرھەم بھێنێت. دەشتی
 لەسەر ئاستی تاکە کەس و لەژێر کاریگەری دەرەوێ واقعی ئەو کۆمەلگایەدا
 شتی وا رووبدات، بەلام ناسیونالیزم کاتی بایەخی میژوویی و کۆمەلایەتی و
 سیاسی و کەلتوری خۆیی دەبێت کە بروییتە بزوتنەوێکی جەماوهری
 کۆمەلایەتی.

بە ھەر حال وەك گوتمان حاجی قاندا ھەتا لە کوردستان بوو کۆپی واقعی
 کۆمەلایەتی کۆمەلگای کوردی بوو و ھیچ پەیوەندییەکی بە مەسەلەی
 نەتەوایەتی کوردییە و نەبوو و نەیتوانیوو گوتاریکی سیاسی کوردی بەرھەم

بهینیت، به لکو له پووی نووسینه وه هه مان نه و گوتاره ی به ره مهینا وه ته وه که شاعیرانی پیش خوی به ره میان هینا وه لیره دا نه و پرسیاره سه ره لده دات نایا نه گه ر حاجی قادر سه فیری نه کردایه بۆ نهسته مبول و هه ر له کوردستان به مایه ته وه شیعره کانی هه ر له سه ره هه مان شیوه ی نه و شیعرانه ی ده بوو که پیشتر له کوردستان نووسیوونی یان هه مان گورپانکارییان به سه ردا ده هات؟ نایا نه گه ر حاجی واقعی شاری نهسته مبول و ژبانی نیو شاری نه بینایه شیعره کانی چیان به سه ر ده هات؟ نایا نه گه ر حاجی نه چواپه ته لای بیه ماله ی به درخانیه کان و له گه ل نه واند نه مایه ته وه نه و ههستی نه ته وایه تیه ی لا دروست ده بوو؟ نایا نه وه ی لای حاجی دروست بووه و له و شیعرانه یدا که له هه نفا نووسیوونی رهنگی داوه ته وه هه لقولای هوشیاریه کی نه ته وه ییه یان له ژیر کاریگری هه سترکردن به ناواره یدا به ره م هاتوون نیشتمان که پیشتر له نهستی نه ودا و له سه ر خاکی خوی نه و ناماده بوونه ی نه بووه نیستا ده یلاوینیت وه، به واتا ههستی نوستالجیا پالنه ی سه ره کی بووه بۆ نه وه ی له وپوه بگه پیت وه بۆ نیشتمان؟ بیگومان ده بی نه وه ش بزاین کاتی مرقه ده چیت ده ره وه ی نیشتمانی خوی هه موو نه ته وه و نیشتمان وه کو به که به کی به ککرتوو ده بینیت بۆیه له بری ناوچه و خیل و عه شیرت زیاتر ناوی نه ته وه و نیشتمان ده هینیت. به گویره ی ناوی کوردو کوردستان له شیعره کانی دواپی حاجیدا به شیکی له ژیر کاریگری ههستی نوستالجیادا بووه و به شیکی تری به هوی بینینی باروتوخی نهسته مبول وه بووه وه کو شار له و کاته دا که ولاته کی حاجی له قوناغیکی دواکه و تودا بووه و نه وی واته نهسته مبول به ک خاسیتی هه بووه که شاریکی تورکیه و خاوه نه که ی که لی تورکه نه ک خیل و عه شیرت، جگه له وه حاجی خوی له پووی ره گه ریشه ی بیه ماله وه دیار نییه که سه ره به خیل یان عه شیره تیکی دیارو ناسراوی کورد بیت بۆیه باسی خیل و عه شیره ته که ی ناکات، رهنگه نه گه ر حاجی سه ره به خیلی جاف یان هه مه وه ند یان زهنگه نه یان سهیدی به رزنجه بوایه به پیزه وه باسی خیل یان

عەشیرەتەکی خۆیی بکردایە، بێگومان نەبوونی هێزی مەعنەوی خێڵ و
 عەشیرەت لە کۆمەلگای خێڵایەتی وەکو کۆمەلگای کوردیدا وادەکات کە
 مرقفی هوشیاری وەکو حاجی بەدوای هێزێکی گەورەتری مەعنەویدا بگەرێت
 لە چاوی هێزی مەعنەوی خێڵ و عەشیرەتدا کە ئویش هێزی مەعنەوی نەتەو
 نیشتمانە.

دیارە ھۆیەکی ئاشکرای دروستبوونی ھەستی نەتەوایەتی لای حاجی
 کاریگەری ھەمەمانە بەدرخانەیەکان بوو لەسەری چونکە بەدرخانەیەکان جگە
 لەوێ پەرەدەدای ژبانی شارە دیارەکانی تورکیا بوون، شارەزای ژبانی
 نەوروپا و شارە دیارەکانی نەوروپاش بوون کە لە و قوناغدا مەسەلەی
 ناسیونالیزم دەوتەتی نەتەویش دیارەییەکی لەبەرچاوی بوو، ھەمەمانە
 بەدرخانەیەکان وەکو نوخبەییەکی خۆیتەوازی زوو کەوتوووە ژێر کاریگەری نەو
 دیارە کۆمەڵایەتی و بزوتنە و جەماوەرییە وە کە مۆنتیفی جولانەیی
 ناسیونالیزم و پرۆژەی ناسیونالیزم بوو — سەرھەڵدانی بزوتنە وە
 بەدرخانەیەکان لە مالاڵاتی چەلەکانی سەدەی نۆزدەدا و دەکرێت بە کەم
 رۆژنامەی کوردی لەلایەن نەو ھەمەمانە و پەرەدەکردنی حاجی قادر
 کەسانی تریش لە ژێر کاریگەری هوشیاری نەو ھەمەمانە پەیدا بوو بە کاریگەری
 ژبانی نەوروپا و شارەکانی تورکیا. بەلام نەو ئاشکرایە کە نەو بە ناگاییە
 ھەمەمانە بەدرخانەیەکان نەیتوانیوو جێگە و خۆی لە واقیعی کۆمەڵایەتی
 کۆمەلگای کوردی نەو سەرۆختەدا دیاری بکات و بزوتنە وەییەکی جەماوەری
 ئامادە بکات و بێخاتە جۆلە بە لێک تەنیا لە چوارچێوەی چەند نەندامێکی نەو
 ھەمەمانە و کەسانی نزیک لەوانی وەکو حاجی قادردا ماوەتەو، ھەر نەو ھەش
 وایکریوو کە راپەرینەکانی کورد بە ناسانی ھەر س بەتێن چونکە مۆنتیفی نەو
 راپەرینانە پرۆژەی ناسیونالیزم نەبوو بە لێک پالەنێک دروستی کردوون کە لە
 سنووری تاکە کەسی هوشیار تێپەرناکات، دیارە نەو ھەش ئاشکرایە مەسەلەی

ناسیونالیزم ههتا نه بیته هیزیکسی نه و تو که بزوتنه وهیه کی کومه لایه تی
جه ماوهری بهرهم بهینیت هیچ دهرنه نجامیکی نه و تو ی نابیت.

له میژوی کورددا له نیوه ی دووهمی سه ده ی توژده هه مه وه تاک و ته را
که سانیك دهرکه وتوون که ههستی نه ته وایه تیان هه بو بیت وه کو به شیک له
نه ندامانی بنه مالی به درخانیه کان و شیخ عوبه ییدوللای نه هری، له ژیر کاریگری
هه مان بارودخدا که نه وهسته ساده یی نه ته وایه تی لای که سانی که می
کورد له سنووری قه له مپه وی عوسمانیدا دروستبووه، حاجی قادر نوخبه ی کی
تر له و کوردانه ی که چ له سه رده می ده وله تی عوسمانی و چ له سه رویه ندی
دروستبوونی ده وله تی نوئی تورکیادا چوونه ته تورکیا که وتوونه ته ژیر
کاریگری بارودخوی تورکیا و کاریگری ناسیونالیزمی تازه دهرکه وتووی
تورکه وه. بق نمونه جه نه پال شه ریف پاشا، پیره میژد، نه مین زه کی به گ شیخ
مه محمودی هه فیدو مستفا پاشای یامولگی، به هه مان شیوه ی نه وان حاجی
قادر کویش ههستی نه ته وایه تی لادروستبووه و چاوکه وتنی به تورکه کان که
چون ده وله تی خویان هه یه و نه ک هه ره فرمانپه وای خویانن به لکو
فرمانپه وایه تی که لانی تریش ده که ن و خاوه نی دامه زوای به پتوه بردن و
ده سه لاتی خویانن و نه ک هه ره خویان په کگرتوون به لکو توانیویان نه ته وه کانی
تریش بهیننه ژیر سایه ی ده سه لاتی خویانه وه. روانین بق تورک له و ناسته داو
کوردبش له ناستیکی زقر لاوازو ناااماده دا جوریک له بهراوردی لای حاجی قادر
دروستکردوه، که له و بهراورد کردنه شدا کورد دواکه وتو، په رت و دابه ش بوو
ناااماده دپته پیش چاو، هه ره له ویره وه یه حاجی قادر له لایه ک رهخنه له کورد
ده گریت بق دواکه وتوویی و دابه شبوون و بی ده سه لاتی له هه مان کاتیشدا
داوای په کبوون و خوخوینده وار کردن و دروستکردنی ده سه لاتی کوردی ده کات.
واته دروستبوونی جوریک له بهراورد له نیوان کورد و نه وی تردا که تورکه لای
حاجی وه ها لیکده بریته وه که له بقچوونی حاجیدا ئاراسته ی به ره و
جیا کردنه وی کورد سه ره لده دات که نه وه ش بنه مایه که بق که پان له دوا ی

شوناس. به لām ئەم روانینەى حاجى تەنیا لە سنوورى خەيالىدا ماوە تەرەو
 حاجى تەنیا لە پەروى ياريدە وەر بيبە وە گەيشتۆتەرە بە کوردستان و لە پەروى
 پراکتیکە وە نەگە پاوە تەرەو بۆ زێدى خۆى و بەشداری ژيانى واقیعی
 کۆمەلایەتى و سیاسى کوردستانى نە کردووە، بە لکو لە سنوورى خەيالىدا وێنەى
 کوردستانى کێشاوە و لە پێنگای يادە وەر بيبە وە بۆى گە پاوە تەرەو بۆیە گوتارى
 حاجى قادر گوتاریکە لە سنوورى خەيالىدا بنیادنراوە و لە زەمە نێکدا بەرەم
 هاتووە کە زەمىنەى کۆمەلایەتى کۆمەلگای کوردی هیچ ئامادە گىيە کى بۆ
 بەرەم هێنانى گوتارى نە تەرەو یى تیدا نە بووە و خودى ئەو گوتارەش کە حاجى
 لە دواى بەجێ هێشتنى کوردستان بەرەمى هێناوە لە ژێر کاریگەرى گوتارى
 نە تەرەو یى تورکدا بەرەم هاتووە، ئەمەش هەمان شیوەى ئەو گوتارە یە کە
 شیوعییه کانى کوردستان لە چارە کى دوو دە مەسى سە دەى بێستدا و لە باروبۆخى
 نواکە و تەوێ کوردستاندا بانگەشە یان بۆ دە کرد کە گە وەرە کە ی بنیادنانى
 کۆمەلگایە کى سۆشیا لیستى بوو بە واتا خواستنى گوتارى دەرە وە ی واقیعی
 کۆمەلگای کوردی بوو.

روویە کى تر دە مەینێتەرە بۆ قسە لە سەر کردن لە گوتارى حاجى قادری کۆبى
 لە دواى سە فەرکەرنى، حاجى قادر لە سنوورى جۆرە دە قێکدا باسى کورد و
 کوردستان و یە کبۆون و دە وڵە تى کوردی دە کات کە دە قى شیعییه بە لām
 لە پەروى شیعییه تەرەو ئەو دە قانەى لاوازن و زیاتر شیوازی دروشم یان
 ئامۆزگارییان وەر گرتووە، ئایا نە دە شیان ئەو بۆ چوون و روانینەى لە دە قى
 پەخشانیدا بەر جەستە بکەردایە کە لە یە کە میاندا واتە لە شیعردا خەيال و
 ئەندێشە و سۆزو هەلچوون کار دە کە ن و لە دوو مەیشیاندا لێکدانە وە وە قەل و
 فیکەر کار دە کە ن، ئەگەر بگە یێنەرە بۆ ئەو راستیەى کە ناسیونالیزم و بەو
 پێشەش گوتارى نە تەرەو یى کە ببوویتەرە گوتاریکى سیاسى جە ماوە رى بەرەمى
 مۆدێرنیتەن، یان لە شیوە یە کى ئاشکراتر دا بڵێن بەرەمى شار و کۆمەلگای
 شارن، لە شار و کۆمەلگای شاریشدا مە و دای کار کردنى خەيال و ئەندێشە و

هه لچوون ته سڅ ده بېته وه و مه و دای کار کردنی عه قلو و فیکرو تیرامان و
لیکدانه وه فراوانتر ده بېته و روویری کار کردنیش بق عه قلو و فیکرو تیرامان و
لیکدانه وه نووسینی په خشانیه نه ک ده قی شیعی. به و اتایه کی دی ده توانین
بلین گوتاری سیاسی ناسیونالیزم گوتاریکه پتویستی به بوونی ده قی
په خشانۍ بارگه کراوه به فیکرو مه عریفه و پرژده ی ناسیونالیزم، نه گرجی تا کو
نیستا ناسیونالیزم وه کو دیارده یه ک پیناسه په کی جیگرو فیهل سو فی تاییه تی
خو بی نییه و به شیوه ی پرتو بلاو باسی لټوه ده کرت. به مانایه کی تر نیمه
ده مانه ویت بلین نه حاجی قادرو نه هیچ که سیکي تر له وانه ی که له میژووی
نه ده بی کوردیداو له نیوه ندی سیق سیق روشنبیری کوردیدا به رابری مه سه له ی
نه ته وایه تی کوردی باس ده کرین خاوه نی بیدی کی فیهل سفیه نه بوون بق
مه سه له ی نه ته وایه تی کوردی و نه یان توانیوه (تنظیر) بکن، یان فیکر به ره م
بهینن، یان له روانیتیکی ناشکراداو له ده قی نووسراودا به رجسته ی نه و
روانیه بکن که گوزارشت له روانیتیکی هه مه لایه نی مه سه له ی نه ته وایه تی
کوردی بکات، به لکو به پنجه وانه وه له نه حمده ی خانیه وه بق حاجی قادرو بق
لواتریش نه وه ی باسی مه سه له ی نه ته وایه تی کوردی کردوه یان له ژیر
کاریگری بچوونی دهر وه ی واقعی کومه لایه تی کومه لگای کوردیدا نه و
باسه ی کردوه یان له نه نجامی بینینی واقعی دهر وه دا به بی لیکدانه وه ی
باروبخی کومه لگای کوردی هاتوه کومه لگای کوردی هاوشیوه کردوه
له گه ل کومه لگا کانی تردا یان له بنه پردا دروستبوونی بچوونی نه ته وایه تی له
کومه لگای کوردیدا دور له دهر که وتنی ناسیونالیزم گوتاری نه ته وه یی وه کو
کاردانه وه بق سیاسه تی تووندوتیژی داگیرک رانی کوردستان دروستبووه،
دیاره کاردانه وه له ژیر کاریگری فاکتری سقزو ه لچووندا یه نه که له ژیر
کاریگری فاکتری عه قلو بیرکرنه وه دا، کاتی دیارده یه ک له نه نجامی
کارکردنی عه قلو و فیکرو تیرامان و لیکدانه وه دا دهر که ویت نه وه خاسیتی
پرژده ی ده بېته و ناسقی روانینی بق نیستا و ناینده روون ده بېته، به لام نه و

دیاردەیی لە ژێر کاریگەری سۆزو هەلچوون و کاردانەوه دا دروست دەبێت، لە
 شیوازیکی ناپێکخواو پەشتوو بێ بەرنامە دا دەردەکه وێتو بە لاوازیوونی ئەو
 فشارە ی که کاردانەوه کی دروستکردووە نەویش پاشەکشە دەکات، بەگشتی
 راپەرین و بزوتنەوه کانی کورد لە ژێر کاریگەری ئەم ئاواستە ئێشکردنە دا
 دروستبوون و مۆتیفی دروستکەریان سۆزو هەلچوون و کاردانەوه بوو بۆیه زوو
 هەرەسیان هێناوه، چونکە ئاشکرایە لە مێژووی کورددا بەگشتی و لەو
 قوناغەشەوه که باس لە بزوتنەوه و راپەرینی نەتەوهیی دەکەیت هیچ
 پرۆژە یەکی نەتەوهیی دەرنەکەوتووە، چونکە پرۆژە ی نەتەوهیی و بنیادنان و
 جێبەجێ کردنی ئەرکی ناسیونالیستە نەبوونی پرۆژە ی نەتەوهیی بەلگە ی
 سەلمێنەرە بۆ نەبوونی ناسیونالیزم وەکو بزوتنەوه یەکی کۆمەلایەتی سیاسی
 جەماوەری لە کاتی کدا پرۆژە ی نەتەوهیی بوونی نەبێت، قسەکردن لەسەر
 گوتاری نەتەوهییشتیکە لە سنووری وەهمدا دەمێنێتەوه — دەرکەوتنی
 بۆچوونی تاکەکەسی وەکو ئەحمەدی خانی و سالم و نالی و حاجی قادری
 کۆبیش لە چوارچێوە ی شیعرو لە ژێر هۆکاری کاردانەوه و کاریگەری ئەوانی تردا
 نەیتوانیوو لەنێوەندی سیۆسیۆ رۆشنبیری کوردیداو لەسەر وەختی خۆیی و
 ئواتریشدا هیچ ئامادەبوونیکی کۆمەلایەتی هەبێت چونکە ناسیونالیزم لە
 کۆمەلگای کوردیدا نەدەرکەوتووە و نەبووەتە هێزێکی کۆمەلایەتی. ئەمەش
 دەمانگێڕێتەوه بۆ ئەو بۆچوونە ی که ناسیونالیزم پێش ئەوه ی گوتاری
 تاکەکەس بێت گوتاری کۆمەلایەتییه و هێزێکی جەماوەری بەرەمی دەهێنێت،
 رەنگە هەر ئەم هۆکارەش بێت وایکردبێت لەسەر ئاستی سیۆسیۆ رۆشنبیری و
 فیکروفەلسەفەش لە جیهاندا ناسیونالیزم فەیلەسوفی تایبەتی خۆیی نەبێت،
 بەلکو وەکو دیاردە یەکی کۆمەلایەتی سیاسی جەماوەری دەرێکە وێتو پرۆژە ی
 تایبەتی خۆیی هەبێت بۆ دروستکردنی دەولەتی نەتەوه .

گوتاری حاجی قادری کۆبی دوا ی سەفەرکردنی و دور لە واقعیی کوردستان
 لە ژێر کاریگەری دەرەوه و گوتاری ناسیونالیزمی تورکی و هەستی ئۆستالاجیادا

سسیری هه‌لداوه و به‌ره‌می ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزمی کوردی نییه، بۆیه
 نه‌ له‌ کاته‌داو نه‌لواى خۆیشی پاش تیپه‌پیوونی سه‌دو ده‌ سال هیشتا
 ناسیونالیزمی کوردی نه‌بۆته‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری کۆمه‌لایه‌تی و خاوه‌نی
 پرۆژه‌ی سیاسى نه‌ته‌وه‌یی، چونکه‌ گوتاری نه‌ته‌وه‌یی به‌بێ پرۆژه‌ی نه‌ته‌وه‌یی
 بوونی نییه‌ و پرۆژه‌ی نه‌ته‌وه‌یش به‌بێ بوونی ناسیونالیزم قسه‌کردنه‌ له‌
 سنووری وه‌همدا، هه‌لبه‌ت بێ بوونی ناسیونالیزمیش نا‌توانرێت باس له‌ بوونی
 نه‌ته‌وه‌ بکریته‌، که‌واته‌ لیته‌دا ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ بۆ ئه‌و بۆچوونه‌ باوه‌ی که‌
 سه‌بارته‌ به‌ نه‌ته‌وه‌ و ناسیونالیزم له‌ شۆڕشی فه‌ره‌نسی به‌داوه‌ سه‌ری
 هه‌لداوه‌ که‌ ئه‌ویش روانینی مۆدێرنیته‌یه‌ بۆ چه‌مکی نه‌ته‌وه‌ که‌ پێی وایه‌
 ناسیونالیزم نه‌ته‌وه‌ دروست ده‌کات و به‌ پێیه‌ش گوتاری نه‌ته‌وه‌یی ئه‌و ده‌قه‌
 یان پرۆژه‌ نه‌ته‌وه‌یییه‌ ده‌نوێنێت که‌ بارگای کراوه‌ به‌ ویسته‌کانی نه‌ته‌وه‌ بۆ
 خۆجیاکردنه‌وه‌ له‌وانی ترو دروستکردنی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی سه‌ریه‌خۆ که‌
 ئه‌مه‌ش له‌ کۆمه‌لگای کوردی سه‌رده‌می حاجی قادرداو بۆ لواتریش نه‌بۆته‌
 پرۆژه‌ و به‌و پێیه‌ش کورد وه‌کو نه‌ته‌وه‌ ته‌نیا له‌ ئاستی سروشتی بووندا بوونی
 هه‌بووه‌ که‌ ئه‌ویش بریتییه‌ له‌ ماده‌ خاوه‌کانی یان ره‌گه‌زه‌ ماددییه‌کانی
 نه‌ته‌وه‌ واته‌ پێکهاته‌ی بایۆلۆژی و زمان و خالو و داب و نه‌ریت، که‌ ئه‌مه‌ش ته‌نیا
 له‌ پێش شۆڕشی فه‌ره‌نسیدا نه‌ته‌وه‌یان پێ ده‌پێورا، به‌لام له‌و سه‌روه‌خته‌
 به‌لواوه‌ ئاماده‌بوونی ناسیونالیزم به‌ره‌مه‌پێنی پرۆژه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و خودی
 نه‌ته‌وه‌ و گوتاری نه‌ته‌وه‌یشه‌، بۆچوونی ناسیونالیزمانه‌ی تاکه‌ که‌ سیش
 به‌تایبه‌تی له‌ ده‌ره‌وه‌ی واقعی کۆمه‌لایه‌تی هیچ کاریگه‌رییه‌کی نابێت و
 ته‌نانه‌ت نابێته‌ ده‌نگیش به‌جۆریک که‌ ئه‌وانی تر ببیستن و رێگا بۆ
 خۆجیاکردنه‌وه‌ و به‌ده‌سته‌پێانی شوناس خوش بکهن.

سه رچاوه کانی به شی (۱۰)

- ۱- مه سعود محمەد - حاجی قادری کویی - بهرگی یه که م - بغداد.
- ۲- فازیل که ریم نه حمەد - حاجی قادری کویی و پرقمە ی ویستەر نیزیشن - سلیمانی - سالی ۲۰۰۴.
- ۳- محمد شوقی الزین - تأویلات و تفکیکات - المركز الثقافي العربي بیروت - ۲۰۰۰ ص ۱۳۲.
- ۴- محمد شوقی الزین - نفس المصدر - ص ۱۳۲.
- ۵- عەتا قەرەداخی - ستراتیزو که سیتی نه ته وهی کورد - سلیمانی ۱۹۹۸.

بەشى يانزەيەم

رۇژنامەى كوردستان و گوتارى نەتەومىي كوردى

له رۆژی ۲۲ی نیسانی سالی ۱۸۹۸دا يەكەم ژمارەى رۆژنامەى كوردستان له دەرەوہى جوگرافىيائى كوردستان و لەلايەن ميقداد مەجدەد بەدرخانەوہ دەرچوو. رۆژنامەى كوردستان لەكاتێكدا دەرچوو كە لە كوردستاندا راپەڕينىكى بيار بوونى نەبوو، واتە لەنواى ئەو خامۆشيبە دەرچووہ كە لە شكستى بزوئەوہ كەى شتيخ عوبەيدوللاى نەهرييەوہ دروستبوو. هەرچەندە لەو قوناغەدا سولتان عەبدولحەميد بەشيكي رۆري كوردەكانى بەناوى هاوئايينبەوہ فریوداو لە ريزى سوارەى حەميدپەدا ناوئوس كران و لەگەڵ ناكوكى و ئاژاوەى سنورى قەلمپەوى ئيمپراتردا بق دزايەتى ئەرمەنيەكان بەكارهێنران.

بە هەر حال باروبوخى كوردستان هەرچۆن بووييت يەكەم رۆژنامەى كوردى له دەرەوہى واقيعى كوردستان دەرچوو، ئیستا چەند پرسىاريك پەيوەست بەم رۆژنامەيە سەرەلەدات. ئايا دەركرينى رۆژنامەيەك بەناوى كوردستان بەرھەمى سەرەلەدان و پەرەسەندنى ناسيوناlizمى كوردى بووہ وەك دياردەو بزوئەوہى جەماوہرى كۆمەلەپەتى سياسىيان بەرھەمى عەقل و ھوشيارى تاكەكەس بووہ؟ ئايا ناوى (كوردستان) وەكو ناوى رۆژنامەكە چ گوزارشتيك دەكات و چ پەيوەنديەكى بە ناسيوناlizمى كوردى و پاشانیش بە گوتارى كوريبیەوہ يە؟ ئايا ئەم رۆژنامەيە دەرپرئ راستەقينى داوا ناسيوناlizمىيە كانى كورد بووہ يان ھەولیداوہ لەسايەى دەولەتى عوسمانيدا كوريش پەرە بە رۆشنپىرى و كەلتورى خۆى بدات؟ ئايا لەپووى زمان و نووسينەوہ رۆژنامەى كوردستان چ كاريگەريەكى لەسەر بنياننانى گوتارى نەتەرەيى كوردى ھەبووہ؟ ئايا نووسينى پەخشانى كە لە رۆژنامەى كوردستانەوہ بە ئاشكرا دەست پێدەكات بە گواستەوہى كاركرينى كورد لە ھەست و ھەلچوونى شيعريەوہ بق ليكدانەوہ بپركرينەوہ كارى عەقل دادەنرێت؟

ھەلبەت نەوہى ئاشكرايە يەكەم رۆژنامەى كوردى نواى يەكەم رۆژنامەى تووركى و عەرەبى دەرچووہ، ئەمەش پەيوەندى بە ئاستى ھوشيارى و ئاستى خويندەواريەوہ ھەبووہ، ئەمە سەريارى ئەو باروبوخە ناھەموارەى كە

که لتوری کوردی پێیدا نێهه پروه که نه ویش بارودۆخی کۆلۆنیالیکردنی نه م که لتوریه بۆ ماوهی دووڕۆژێو ههولێ بهردهوامی نهوانی دی دهسهلاتدار له کوردستاندا بۆ له نێو بردنی نهو که لتوره و رینگا گرتن له بهردهم رێنسانسی که لتوری کوردیدا، چونکه ناشکرايه که رێنسانسی که لتوری مۆنیفو جۆلێنه ری رێنسانسی گشتگرو ههه لاینه له کومه لگادا. زمانی کوردی وه کو په کێک له رهگهزه گرنهگهانی که لتور له مێژووی زانراوی کورده وه به جۆرێک رهفتاری له گهه کراوه که رۆحی خۆزیندوو کړنه وه و رابوونه وه ی لێ سه ندراوه ته وه، هه ر نه وه ش وای کړدوه که نووسین به کوردی له قوناغیکێ دره نگدا ده ریکه ویت و نهو ده رکه و تنه ش له جوار چێوه ی شیعردا بیت، بێگومان دره نگ ده رکه و تنی نووسین به کوردی هۆکارێکی ده رکه و تنی رۆژنامه ی کوردیه له قوناغیکێ دره نگدا.

لێره دا پرسیارێکی تر سه ره له ده ات که نه ویش نه وه یه نایا ده شیت له کومه لگایه کدا ناسیونالیزم سه ری هه لدا بیت و بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی بوو بیت هه یزێکی جه ماوه ری سیاسی و خه باتی بۆ سه ره خۆی کړد بیت، به لām هه شتا له و کومه لگایه دا نووسین به زمانی نه ته وه ئاماده بوونی نه بیت، نه گه ر ئێمه به و جۆره سه یری بزوتنه وه ی به درخانیه کان و راپه رینه که ی شێخ عوبه یدوللا بکه ین که بزوتنه وه یان راپه رینیکی نه ته وه یی بوو ین، نه و ده بی سه رنجی نه وه بده ین نایا ده شیت نه ته وه یه ک گه یشته بیت نه وه ی که راپه رین بکات و داوای سه ره خۆی بکات به لām له ئاستی هوشیاریه وه نه گه یشته بیت نه و ئاستی به زمانی نه ته وه یی خۆی بنووسیت، یان زمانی نه ته وه یی خۆی به کار به ی نیت له خۆیندنا و توانای نه وه ی نه بیت که هه یچ بلۆکراوه یه کی هه بیت گوزارشت له بوونی نه ته وه یی خۆی بکات.

به هه ر حال تا کو سه اته وه ختی ده رچوونی رۆژنامه ی کوردستان، نووسین به کوردی ته نیا له شه یوازی شیعردا بووه که نه وه ش به نامه یه کی لاوازه بۆ فۆرمه له کردنی گوتار به تایبه تی گوتاری نه ته وه یی چونکه کاتی که باسی گوتار

دهكەين، باسی دهقیك دهكەین كه بارگای كرابیت به فیکرو معرفه و
 جیهانبینی، فیکرو معرفه و جیهانبینیش بهرهمی عقلن، هر کاتیک عقل
 ناماده بوونی هه بیت و کار بکات، نه وه دهشی جۆریکی تر له دهق یان نووسین
 بهرهم بیت که زیاتر عقل له پشتیبه وه به وه لگری فیکرو معرفه به،
 ئه ویش دهقی پهخشانبه، کهاته غیابی دهقی پهخشانی قسه کردنی ئیمه
 له باره ی گوتهاری نه ته وه یی کوردیی وه دهخاته بهرهم پرسپاریکی
 گوماناوییه وه، نایا دهشیت فیکرو معرفه و لیکدانه وه ناماده بوونیان نه بیت
 به لام دهقیکمان هه بیت که سه لمتهاری بوون و ئیشکردنی بکه ریک بیت که
 بکه ری ناسیونالیسته و پرۆده ی سه ره خویی و دروستکردنی ده ولته ی هه بیت؟
 بیکومان هه تا ده رچوونی رۆژنامه ی کوردستان ئیمه وه کو کورد خاوه نی
 ده قیکی نووسرای غهیری شیعهر نین که هاوشان بیت له گه ل نه و زمینه ی که
 گویا ناسیونالیزمی کوردی تیایدا سه ری هه لداوه و، بزوتنه وه ی
 به برخانبه کان و راپه رینه که ی شیخ عوبه ییوللایان خستۆته جووله .

به هه رحال رۆژنامه ی کوردستان وه کو په کم رویره ی فراوانی نووسینی
 پهخشانی کوردی سهیر ده کۆت که له لایه ک نه و سه ره تایه که زمانی کوردی
 تیایدا به شیوه په کی به رفراوان به کاردیت، له لایه کی دی له ئازادی و
 سه ره خویی و کیشه ی کورد ده ده ویت، له لایه کی تریشه وه رۆژنامه که
 (کوردستان) بریتیه له و زاواوه یی که ماناو ده لاله تی ناسیونالیزمانی هه یه،
 به واتیایه کی تر ناوی رۆژنامه که (کوردستان) له عقلیکه وه سه رچاوه ی گرتوه
 که کوردستان وه کو په ک نیشتمان و کورد وه کو په ک نه ته وه په ک پیکهاته
 ده بینیت، ئه مهش له ئاستیکی ئردا نه و پرۆده یه که دهشی ناسیونالیزمی
 کوردی له هه ولی جیه جی کردنیدا بیت. ناوی رۆژنامه که به روانینی من
 په یوه ندی نییه به ئاستی ده رکه وتن و گه شه کردنی ناسیونالیزمی کوردیه وه
 به لگو بهرهمی عقلی تاکه که سی ناسیونالیستی هوشیارو به ناگایه، تاکه
 که سیک که توانیویه تی رۆژنامه که ده ریکات، که ئه ویش په کیک له نه نامه

دیاره کانی بنه مالیه به درخانیه کانه که نه و بنه مالیه وه کو پیشتر گوتمان به کاریگری نه وروپار ژبانی شاره گه وره کانی تورکیا هستی ناسیونالیستیان له لا دروست بووه وه کو نوخبه به کی روشنبیرو به ناگا ویستویانه کوردیش بگات به ناستی نه ته وه کانی تر. بئگومان رۆژنامه ی کوردستان سه ره تا له قاهره و دواتریش له ژنیف و له نده و فزلیکستون و دیسانه وه له ژنیف و قاهره ده رچوو. پینچ ژماره ی یه که می کوردستان میقداد مه نحه ت به درخان ده ری کردوه و له ژماره شه شپشه وه عه بدولر همان به درخان (کوردستان) ی ده رکردوه. ناشکرایه که نه م دوو که سیته که هه ر دوو کیان سه ر به بنه مالیه هوشیاری به درخانیه کان بوون له ناستیکی به رزی به ناگایی و هوشیاری نه ته وه پیدا بوون و هه ر نه و هوشیاری و به ناگاییه ش هۆکاری سه ره کی بووه بق نه وه ی په نا به رنه بهر ده رکردنی رۆژنامه.

رۆژنامه ی کوردستان رۆژنامه یه کی گشتی بووه، له باره ی سیاسه ت و ئیداره و کێشه ی کومه لایه تی و به پێوه بردن و نه ده بووه نواوه. له گه له نه وه شدا هه ر له ژماره کانی سه ره تاوه بایه خدانی نه م رۆژنامه یه به کێشه ی کورد وه ده رده که ویت له پاشکۆ ژماره یه کدا که به زمانی فه ره نسی ده رچوو میقداد مه نحه ت ده لی: له پینای نه وه دا که نه ته ره که م بق خوینده وهاری و فیزیوون و به زانسته وه خه ریک بوون هان بده م، له قاهره نه م رۆژنامه یه م ده رکرد، بق نه وه ی گه له که م شاره زای شارستانییه تی هاوچه رخ و نه ده بی خۆی بیت، ئاوا ته خوازم که ببینم کوردستان به ره و پیشه وه بجیت به م رۆژنامه یه ده مه وی خزمه تی نه ته وه که م بکه م، هیوامه ببینم ناستی روشنبیری نه ته وه که م به رزیوت وه⁽¹⁾ نه گه ر سه یری نه م وته یه بکه ین نه وا ده بیسنین که په یوه ستبوونیکی ته وا به نه ته وه وه هه یو له هه مان کاتدا نووسه ر ئامانجیکی ناشکرای هه یه له ده رکردنی رۆژنامه یه ک بق نه ته وه که ی نه ویش هاندانی نه ته وه که یه تی بق خوینده وهاری و فیزیوونی زانسته و زانیاری و شاره زا بوونی شارستانییه تی هاوچه رخ، نه وه ناشکرایه که خوینده وهاری و فیزیوون و

شارەزابوونی شارستانیتی هاوچەرخ لە بنەماکانی ئەو زەمینەیان کە دەویی
 نەتەوێک یان کۆمەڵگایەکی هەبێت بۆ خۆ ئامادەکردن بۆ گۆڕانکاری و
 جۆلاندنی بەرەو پێشەو، میقداد مەسحەت بەدرخان دەزانیت کە ناشیت
 کۆمەڵگایەکی نەزان و دەروەهی نووسین بتوانیت بوونی خۆ بەسەلمینیت و
 شوناس بەدەست بهێنیت لە هەمان کاتدا ئەوێ لەم وتەیە سەرئۆسەری
 رۆژنامەی کوردستاندا گرتگە ئەوێ کە کورد وەک نەتەوێک بەجیاواز لە
 تورک و ئەوانی دی سەر دەکات و ئومێدی ئەوێش بۆ ئەم پێکھاتەیە دەخوازیت
 کە هەنگاوی بەرەو پێشەو چون بنیت، ئایا هەنگاوی بەرەو پێشەو چون
 ئەوێ لە سایەی دەسلاتی دەولەتی عوسمانیدا کورد بەرەو پێشەو بچیت و
 گۆڕانکاری بەسەردا بێت، یان مەبەست لە بەرەو پێشەو چون ئەوێ کە
 کورد قەوارە سەرێ خۆی خۆی نروست بکات و لە تورکەکان جیا بپێتەو،
 ئەوێ مایەی لەسەر وەستانە لەم وتەیە میقداد مەسحەتدا ئامارە
 نروستبوونی سەرێ خۆی و قەوارە سەرێ خۆی کوردی بەرچا و ناگەوێت،
 ئەوێش گۆتاری سیاسی نەتەویی رۆژنامەی کوردستان دەخاتە بەردەم
 پرسیارەو. هەرچەندە گرتگی ئەم رۆژنامەیە تەنیا بەند نییە بەو دەریزێ
 راستەوخۆیە کە وەک ئایدیۆلۆژیای ناسیونالیزمی کوردی دەردەکەوێت و
 ئەویش لە چوارچێوەی سەرێ خۆی و نروستکردنی دەولەتی نەتەویدا
 بەرچەستە دەبێت، بەلکۆ دەکرێت رۆژنامەیک لە قۆناغەدا بە زمانی
 کوردی و بە کارهێنانی زمانی نەتەوایەتی بۆ کاری نووسین و بلۆککردن و
 قەسەکردن لەسەر کورد و کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی و بلۆککردن و
 ئەدەبەکی خۆی لەخۆیدا جێبەجێ کردنی هەندێ لە ئەرکانە بە کە
 ناسیونالیستی نەتەوێک ئەنجامی دەدات، بۆیە سەریاری نەبوونی گۆتاریکی
 سیاسی نەتەویی راستەوخۆ، رۆژنامەی کوردستان گۆتاریکی نەتەویی
 نا راستەوخۆ هێمن بنیاد دەنێت.

له لایه کی تره وه ئایا رۆژنامه ی کوردستان وه کو له سه ره وه ش ئاماژه مان بۆ کرد وه کو بنه مای پرۆژه یه ک بۆ جیا کرینه وه ی گوتاری کوردی له گوتاری تورکی عوسمانی سه یر ده کریت، ئایا برتییه له هه ولێک بۆ جیگا کرینه وه ی گوتاری کوردی له چوارچێوه ی گوتاری ئیسلامی فره ئیتنیک ی ئیمپراتۆری عوسمانیدا؟

ئه گه سه یری لاپه ره کانی رۆژنامه ی کوردستان بکه ین ئه و به ناشکرا بۆمان ده رده که ویت که رۆژنامه ی کوردستان ویستوویه تی له لایه ک کورد خاوه نی ناسنامه ی خۆی بێت و ئه و ناسنامه یه ش له چوارچێوه ی گوتاری ئیمپراتۆردا جیگای بکریته وه و بیاریزیت به تاییه تی په یوه سته بونی رۆژنامه ی کوردستان به چوارچێوه ی ئیسلام و ئاماژه کردن بۆ نایه و له رموده کانی پێغه مبه رو نزیک ی رۆژنامه ی کوردستان له تورکه لاوه کانه وه راستی ئه م بۆچوونه ده سه لمینیت، (کوردستان) یه ش وه کو ئورگانه کانی (تورکانی لار) بۆ هه ر مه سه له و رووداوێک ئایه تیک ی قورئان یان حه دیسێکی ده هێنایه وه⁽³⁾.

لێره دا ئه وه مان بۆ ده رده که ویت که رۆژنامه ی کوردستان ویستوویه تی له لایه ک هانی کورد بده ت بۆ خۆیندن و فێری و پێشکه وتن، له لایه کی تره وه په یوه سته بونی خۆی به ئایینی ئیسلامه وه نیشان ده ده ت، ئه مه ش وای لێده کات که وه کو پرۆژه یه ک سه یر بکریت بۆ زینوو کرینه وه ی که لتووری کوردی و به و پێیه ش که سیتی کوردی له نێو که لتوور که سیتی ئیسلامیدا، که ئه مه ش وای لێده کات که به و چاوه سه یری سولتانی عوسمانی بکات که ئه گه هه ندێ گۆڕانکاری له کاری به یۆهه بریندا بکات ئه و کوردیش وه کو نه ته وه یه کر ئیسلام ده توانیت به مافه سروشتیه کانی خۆی بکات، عه بدولله حماز به برخانی سه رنوسه ری رۆژنامه ی کوردستان مه یلی به لای تورکه لاوه کانه وه بوو که داوای دامه زراندن ی رۆژمێکی ده ستووری یان له تورکیادا ده کرد و له پێناوه دا خه باتیان ده کرد، ئه مه ش ئه وه ده رده خات که سه رنوسه ر رۆژنامه ی کوردستان دروستکری رۆژمێکی ده ستووری له سایه ی ئیمپراتۆریتم

عوسمانیدا وهکو چاره سەر بۆ مه سه له ی کوردو نه وانی تریش سه یر ده کات که نه مه ش له خۆیدا جۆرێکه له هه ولی توانده وه ی گوتاری کوردی له نێو گوتاری تورکی ئیسلامی و ئیمپراتۆری عوسمانیدا. به تایبه تی له سه رده می سه رنو سه ریت و خوا وه ندریتی عه بدو په حمان به درخاندن ئاراسته ی کارکردنی رۆژنامه که زیاتر کارکردن بو وه بۆ گورپانکاری له چوارچێوه ی ده سه لاتی ئیمپراتۆری عوسمانیدا به گشتی و له که سیتی سولتاندا به تایبه تی بۆیه: داوی سولتانێکی دادپه روهری ده کرد که ره وشتی له ه ی خه لیفه کانی ئیسلام بچیت^(٢) نه گه ر سه رنجی نه م روانینه ی دوو تووی لاپه ره کانی رۆژنامه ی کوردستان به دین نه و وه کو جۆرێک له هه ولی په کگرتنه وه ی گوتاری کوردی و گوتاری ئیسلامی سه یر ده کړیت، نه وه ش له دوو ئاراسته ی جیاوازو ته نانه ت دژ به په کتریشه وه سه یر ده کړیت. ئاراسته ی په که میان نه وه په که ئایا نه ده شیا کورد له سایه ی ئیسلام و گوتاری ئیسلامیدا بپوایه ته خوا وه ی گوتاریکی نه ته وه یی ئایینی یان گوتاری کوردی ئیسلامی و له وێوه به ره و دامه زانندن، وه له تیکی ئیسلامی هه نگاوی بنا په .

ئاراسته ی په که م ئایا ده شی گوتاری نه ته وه یی کورد له چوارچێوه ی گوتاری ئیسلامیدا جێگای بێته وه یان له ساده ترین حا له تدا گوتاری نه ته وه یی کوردی ز سه لماندن خۆی پێو یستی به وه په له هه موو نه وانی تر یان له هه موو ئوتاره کانی تر خۆی جیا بکاته وه . نه مه ش به ره و په رسیاری تر راما ن ه کیشیت ئایا گوتاری نه ته وه یی کوردی گوتاریکی ئایینی ده بێت یان وتاریکی عه لمانی؟ وه لامدانه وه ی نه م په رسیاره راسته وخۆ رووناکی ده خاته سه ر وه لامی په رسیاره کانی پێشتر. نه گه ر گوتاری نه ته وه یی کوردی گوتاریکی یینی بیت یان بارگاوی کرابیت به فیکرو روانین و معریفه ی ئایینی نه و وه شی به شیوه په کی سه روشتی له گه ل گوتاری ئیسلامی تورکی یان فارسی یان په رهبیدا په کبگرتنه وه ته نانه ت له نێو نه و گوتارانه دا بپۆته وه و تایبه ته ندی خۆی که په یوه سه ته به کورده وه له ده ست بدات و له گه ل نه وانی تردا

به کبریت و بجیته چوارچیتوهی گوتاری ته وحیدی نیسلامیه وه، یان بق دواترو له گه ل دروستبوونی ده و له تانی نویی عه ره ب و تورک و فارسداو له گه ل دابه شکرینی کوردستان به سهریاندا گوتاری نیشتمانی عیراقی یان تورکی یاز نیرانی له گه ل گوتاری هه ریه که له وانه دا پیکه بهیتیت.

ناپاستی دووهم نه وه به نه گه ر گوتاری کوردی گوتاریکی عه لمانی بییت نه و نه گه ری په ککرته وهی و تیکه لایوون و توانینه وهی له نیوگوتاری نه ته وه به نه وانی تردا کارکی زه حمه ته چونکه بق قوناغی رۆژنامه ی کوردستان گوتاره نه ته وه به هه ریه که له و نه ته وانه واته تورک و فارس و عه ره ب زیاتر بنه مایه کم نیسلامی هه بووه به عه قلی ته وحید و وانینی ته وحید و نامانجی ته وحید دروستکردنی نیمپراتۆریتیکی ئۆتۆکراتی فره ئیتنیکی بارگای کران. نه تیروانینه ش بالاده ست بووه، ته نانه ت له لای خیزانی به درخانییه کان و شی عوبه ی دولا لای نه هری و پیشتریش لای مه ولانا خالیدی نه قشه به ندی ناماده بووه هه بووه کاری بق کراره واته کارکردن بق دروستکردنی گوتاری کورد له سایه ی گوتاری نیمپراتۆریتی عوسمانیدا به هه مان روانینه وه میقد مه دحه ت به درخان وه کو پیاوینکی منه وه ری سه رده مه که ی خوی که بپوا وابوووه کومه لگای کوردی به خوینده واری و شاره زابوون ده توانیت بوونی خۆ بسه لمینیت، به لام له چوارچیتوهی په پره وکردن و خۆ به ستنه وه په راسته قینه وه به نایینی نیسلام و به ده سه لاتی نیمپراتۆریتی نیسلامیه وه به له سایه ی ده ستوو ده سه لاتی سولتانیکدا که به پاستی له خه لیفه گانی راشد. بجیت، به واتا له روانینی رۆژنامه ی کوردستان و هه ر دو سه رنو سه خاوه نه که یه وه واته میقداد مه دحه ت و عه بدو ره حمان به درخانه وه بوو خه لیفه به کی یان سولتانیک دابه ره وه دامه زاندنی رۆژمیک ده ستووری هه مان داوای تورکه لاهه کان بوو کیشه ی کورد چاره سه ر ده کړیت.

لیزه وه پرسیار له گه وه ری گوتاری رۆژنامه ی کوردستان سه ره له ده دات نا ده شی نه و گوتاره ی رۆژنامه ی کوردستان به ره می دینیت بق پیکه وه ژو

له گەڵ توركو ئەرمان و ئه وانی تردا له سایه ی رژیمیکی ده ستووری و له ژێر
 ساسه ی ده سه لاتی سولتانیکی دادپه روه ردا کێشه ی کورد چاره سه ر بکات یان
 ئه وه به گشتی کرنی ئه و تێپه وانییه که پێشتر سولتان عه بدولحه میدی ئه وه م
 به ناوی هاوئایینییه وه ژماره یه کی زۆری له کورده کان کۆکرده وه و سواره ی
 حه میدیه ی لێدروستکردن و هه ندێ که سیش پێیان وایه سواره ی حه میدیه
 قوناغیکه له ژبانی ناسیونالیزی کوردی⁽¹⁾ که له راستیدا دروستکردنی
 سواره ی حه میدیه ئه و پرۆژه ترسناکه ی کارکردنی دۆژمانی کورده بق
 داگیرکه رانی کوردستان که تاکو ئێستاش له نه ستی کۆیی کومه لگای کوردیدا
 ئاماده بوونی هه یه . دروستکردنی پاسه وانانی گوند پاشی یه ک سه ده له
 دروستکردنی سواره ی حه میدیه دووباره کردنه وه ی هه مان سیاسه ت و هه مان
 پرۆژه یه ، دروستبوونی هێزی کورد به ناوی غه یره نیزامی یان جاشه وه له لایه ن
 ده وله تی عێراقی داگیرکه ری کوردستان له سالانی شهسته کانه وه هه تا
 بوخاندنی رژیمه کی سه دام هسێن هه مان سیاسه ت و هه مان پرۆژه یه که
 سولتان عه بدولحه مید داينا .

به لām پرسیار لێره دا ئه وه ئایا گوتهاری رۆژنامه ی کوردستان گوتهاریکی
 بیاوازه له گوتهاری سواره ی حه میدیه یان هه مان گوتهاره ؟ سواره ی حه میدیه
 به ناوی هاوئایینییه وه دروستکراو ئه و روانینه ش له لایه ن خودی سولتانه وه له نێو
 کورده کانددا بپه روه ی پێدرا که توركو کورد و عه ره ب و هه موو ئه وانی تریش
 سولمانن و سولتانیش سولتانی هه موو سولمانانه و ئیمپراتۆرپیتی عوسمانیش
 ئیمپراتۆرپیتی هه موو گه لانی سولمانه ، رۆژنامه ی کوردستانیش له لایه ک داوی
 بیاپه وونه وه ی کورد له ئیمپراتۆرپیتی عوسمانی ناکات، له لایه کی تره وه پێتی
 ایه کورد و توركو ئه وانی تریش هه موویان سولمانن و خودی رۆژنامه که ش بق
 سه ر ناخاوتن و مه به ستێک گه پاره ته وه بق ئایه تی قورئان و فره مووده ی
 یقه مبه ر که واته رۆژنامه ی کوردستان هه ولی بنیانانی گوتهاریکی کوردی
 یسلامی له سایه ی ئیمپراتۆرپیتی عوسمانیدا داوه ، به لām نه م واته رۆژنامه ی

کوردستان پیتی وابووہ کہ سولتان عہدولحمیدی دوہم سولتانیکی داپہروہ
 نہبوہ بقیہ شہم رۆژنامہیہ لەسەر زارو بہ پیتنوووسی سەرنووسەرەکی داوی
 سولتانیکی دادپەرور دہکات، بەلام سوارەئەحمیدیہ نہیتوانیووہ بیر لەوہ
 بکاتوہ کہ دادپەرورەئەحمیدیہ چ سوردیکی دہبیت. سوارەئەحمیدیہ بوون
 بەشیک لە ھیزی پارێزو بەرگریکەر لە ئیمپراتۆر بەلام رۆژنامەئەحمیدی کوردستان
 لەبری ئەوہ داوی گۆرینی دەسلاتی ئۆتۆکراتی سولتانەئەحمیدی دەکرد بۆ رۆژنامەئەحمیدی
 دەستووری کوردیش لەچارچۆی دەسلاتی ئیمپراتۆر دەمایەوہ، لێرەوہ
 بە ئاشکرا گەورەروماھیہتی گوتاری کوردی رۆژنامەئەحمیدی کوردستان
 دەرەکەوێت کہ گوتاریکی ئایینی تەوحید خوازی نیوان تورک و کورد تەنانەت
 نەرمەنیش. گوتاری کوردی لەسەردەمی رۆژنامەئەحمیدی کوردستاندا نەبۆت
 گوتاریکی ناسیونالیزمانە کہ بارگاوی کرابیت بە ویست و داو
 ناسیونالیزمانەکانی کورد. لێرەوہ تێدەگەین کہ گوتاری رۆژنامەئەحمیدی کوردستان
 گوتاریکی نەبە کہ بارگاوی کرابیت بە توخم و رەگەزەکانی گۆرانکاری و خۆی لە
 گوتاری راپەرینەکی شێخ عوبەیدوللہ تەنانەت لە گوتاری سوارەئەحمیدیہ
 جیا بکاتوہ، بەلکو ئەوہی کہ وەکو سیمای جیاوازی گوتارە
 کوردی پیشتر گوتاری رۆژنامەئەحمیدی کوردستان دەرەکەوێت، ئەوہیہ ک
 (کوردستان) وەکو یەکەم ھەنگاو سەر دەرکەوت لەبۆی گەپانەوہ بۆ نە
 کەلتوری کوردی لەو روانگەئەحمیدی کہ زمانی کوردی لە شێوازی نووسین
 تۆمارکردندا دەخاتە کارەوہ و ھەر بەو زمانەش لە کێشەئەحمیدی کوردی ئەدەب
 کوردی دەدوێت، بۆیہ دەتوانین وەھا سەیری کوردستان بکەین کہ زمان
 کوردی بۆ نووسین لە زمانی شیعەرەوہ گواستەوہ بۆ زمانی پەخشان، بەوہ
 ھەڵچوون و سۆزو وێژانی شیعری بەرەو لێکدانەوہ تێرمان و بیرکردنەوہ
 دەچیت.

سەرچاوه‌کانی به‌شی (۱۱)

- ۱- جەللی جەلیل - هەندێ سیمای زیانی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و که‌لتوری کورد - وه‌رگێڕانی: ئه‌نوه‌ر قاسر محهمه‌د - سلێمانی، ۲۰۰۶ - ل. ۲۹.
- ۲- هه‌مان سەرچاوه - ل. ۲۹.
- ۳- هه‌مان سەرچاوه - ل. ۴۰.
- ۴- رۆیه‌رت ئۆلسن - راپه‌ڕینی شیخ سه‌عیدی په‌ڕان - وه‌رگێڕانی - ئه‌بویه‌کرد خو‌ش‌ناو - سلێمانی ۱۹۹۹، ل- ۲۷.

بهشی دوانزه‌یه‌م

(کورد ته‌عاون و ته‌رمقی جه‌معیه‌تی و گوتاری کوردی)

دوای تیپه پوونی (ده) سالو چهند مانگیک به سهر ده رچوونی رۆژنامه‌ی کوردستاندا کۆمه‌له‌ی (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌قی جه‌معیه‌تی) له‌ نه‌سته‌مبول دروستبوو که نه‌ویش له‌ لایه‌ن نوخبه‌یه‌کی دیاری که سایه‌تی کوردیه‌وه دروستکرا، له‌ پاییزی سالی ۱۹۰۸دا شیخ عه‌بدولقادر نه‌مین به‌درخان له‌ نه‌سته‌مبول کۆمه‌له‌ی (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌قی جه‌معیه‌تی) یان دامه‌زواند بو نه‌وه‌ی رابه‌رایه‌تی خه‌باتی سیاسی و رۆشنییری هه‌موو چین و به‌ره‌و تاقمه‌کانی بکات^(۱) سالی ۱۹۰۸ به‌مه‌اله‌ی به‌درخان و جه‌نه‌رال شه‌ریف پاشای خه‌لکی سلیمانی چهند یانه‌یه‌کی نه‌ده‌یی و رۆشنییری کۆمه‌لایه‌تیان دروست کرد که له‌ ماوه‌ی کورتی په‌یه‌ندی خوشی نیوان کورد و تورکدا چالاخانه کاریان ده‌کرد^(۲) هه‌روه‌ک لازاریفیش ده‌لێت: له‌ پاییزی سالی ۱۹۰۸ له‌ نه‌سته‌مبول له‌ لایه‌ن نه‌مین عالی به‌درخان و شه‌ریف پاشاو عه‌بدولقادره (مه‌به‌ست شیخ عه‌بدولقادی کۆپی شیخ عوبه‌یدوللای نه‌هریه) کۆمه‌له‌یه‌کی سیاسی رۆشنییری به‌ناوی (ته‌عالی و ته‌ره‌قی کوردستان) دامه‌زرا^(۳) دا یقده‌ ماکدوقالیش ده‌لێت: ده‌سته‌یه‌ک له‌ نوخبه‌ی کوردی رۆشنییری نه‌سته‌مبول ژماره‌یه‌ک کۆمه‌له‌ی کوردییان پێکه‌یتنا، که‌ په‌که‌میان (کۆمه‌له‌ی ته‌عالی و ته‌ره‌قی) بوو - له‌نیو دامه‌زیینه‌کانیدا نه‌مین عالی به‌درخان و شیخ عه‌بدولقادی نه‌هری و جه‌نه‌رال موحه‌مه‌د شه‌ریف پاشا بوون^(۴).

نه‌گه‌ر سه‌رده‌جی نه‌و وتانه‌ی سه‌ره‌وه‌ بده‌ین له‌سه‌ر دامه‌زواندنی (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌قی جه‌معیه‌تی) نه‌وا دوو خالی ناشکرا ده‌بینین په‌که‌میان له‌ دامه‌زیینه‌ره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی نه‌م کۆمه‌له‌یه‌دا نوخبه‌ی سیاسی و رۆشنییری و به‌مه‌اله‌ یان ناوچه‌ی جوگرافی ده‌رده‌که‌وێت کۆپی شیخ عوبه‌یدوللای نه‌هری رابه‌ری رابه‌پینی سالی ۱۸۸۰ که‌ خۆیشی به‌ عه‌مه‌لی به‌شداری کردوه له‌ رابه‌پینه‌که‌داو سه‌رکردایه‌تی کردوه‌و نوێنه‌ری باوکی و رێبازی نه‌قشه‌به‌ندی یان شیخانی نه‌هری بووه له‌ رۆژه‌لاتی کوردستان واته‌ شیخ عه‌بدولقادر له‌ لایه‌ک کۆپی رابه‌ری په‌کی له‌ دیارترین رابه‌پینه‌کانی کورد بووه‌و له‌ هه‌مان

کاتيشدا بنه مالە که يان و خويشى به کيک بوون له پايه و رابه ره دياره کاني رتيازی نه قشبه بندی، دياره په يوه ندي و نزیکي نه م رتياز هه م به مه سه له ی کوردو هه م به مه سه له ی رۆشن بيري به وه ناشکرايه.

که سبکی تر له دامه زرينه راني نه م کومه له يه نه مين عالي به درخانه که له بنه مالە ی به درخانه به کانه و دواي شکستی رابه ريني دووه می به درخانه کان که له لايه ن هه ردوو کوبه که ی به درخانه وه (حسه ين و عوسمان / له سالی ۱۸۷۸^(۱)) رابه رابه تیکرا، نه مين عالي به درخان و مه سعت به درخان هه و لاياندا جاريکی تق هيزی خيله کان کوبه که نه وه و رابه رين بکه نه وه که نه مه سه له سالی ۱۸۸۹ دا بوو، به لام هه وه که يان ساری نه گرت چونکه کاره که يان ناشکرايوو، پيش نه وه ی هيزه کانيان کوبه که نه وه ده سنگ برکان^(۲) که واته نيستا ناشکرايه که نه مين عالي به درخان له لايه ک له خيزانی به درخانه به کانه وه وه ک خيزانیکی هوشيار له لايه کی تريش خوی به کرده وه به شداری خه باتی کردوو وه وه ولی کوکرنه وه ی هيزی داوه بق رابه رين له سنووری ده سه لاتی سولتاندا.

شه ريف پاشای خه ندان که سالی ۱۸۶۵ له نه سه ته مبول له دايک بووه وه به نه سل خه لکی سلیمان بيه و په يوه ندي به سوپاره کردوو وه تا نه نجام پله ی جه نه رالی وه رگرتوو وه له ته مه نی (۴۳) سالی دا به شداری له دروستکرنی کومه له ی (ته عالي و ته ره قی جه معيه تی) دا کردو پاشانیش رۆليکی زدر گرنگو پر بایه خي له پيتاوی کوردو کوردستاندا بينيوه.

وه کو له سه ره وه باسمان کرد خالی په که م نه وه يه که نه م سی که سیتيه دياره ی که به شداری دامه زراننی کومه له ی (ته عالي و ته ره قی جه معيه تی) بيان کربوو. له لايه ک له بنه مالە ديارو به نفوزه کانی کورد بوون له لايه کی تره وه له و که سانه بوون که له نزیکه وه په يوه ست بوون به مه سه له ی کورده وه. خالی بووه ميش نه وه يه که نه م که سیتيان هه رسکیان ماوه ی بوورو دريژ له نه سه ته مبول و شاره کانی تر دا ژيان و ژيانی شارو په يوه ندي به کومه لايه تيه کانی

شارکاری لیکردون و نه وهش ده وری هه بووه له هوشارکرنه وه یانداو له دروستکردنی هستی نه ته وه یی له لایان.

نیستا نه و پرسیاره سه ره له ده دات نایا له ژێر چ کاریگه ریه کدا نه م کومه له به دروستبووه؟ نایا گوتاری نه م کومه له به چ جوړه گوتاریک بووه؟ نایا گوتاری نه م کومه له گوتاریکی نه ته وه یی بووه؟ یان به شیوه یه کی تر گوتاریک بووه که خوی له گوتاری تورکی یان گوتاری ئیسلامی تورکی ئیمپراتۆر جیا کوربیتوه؟ مه به ست له گوتاری تورک، گوتاری ناسیونالیزمی تورکیه که تورکه لاهه کان پرۆژه ی بنیادنانیان هه بوو، مه به ست له گوتاری ئیسلامی تورکی ئیمپراتۆریش نه و گوتاره گشتگره بووه که ئیمپراتۆریتی عوسمانی بنیادی نابوو، بارگاوی کرابوو به توخمه کانی هاوئایینی و هاوچاره نوومی و هاویه رژه وه ندیته له گه وه ریشدا گوتاریکی چه به ستوو بوو له سه ره به سه ته رکرنی تورکیایه تی و ئیسلامیته له و روانگه یه وه که به رژه وه ندیه کانی سولتان و مانه وه ی ئیمپراتۆریته که به پارێزێت.

نزیکه ی بیست سالتیک پێش دروستکردنی (کورد ته عاون و ته ره قی جه معیه تی ریکخراویکی نه یته له تورکیا پڭکها و دواتر له ژێر ناوی ئیتحاد و ته ره قیدا کاری کړبو نه م ریکخراوه له پیناوی ته سکرکرنه وه ی ده سه لاتی سولتان و ریفرمکردن و چاکسازی له ده ستوو به ده یته نانی نازادی دا کاری ده کرد. نه م کومه له به که له سالی ۱۸۸۹دا له لایه ن چوار خویندکاری خویندنگای پزشکی سه ریا زییه وه دامه زرا که په کیکیان نه سپانی و، په کێ تریان سیرکاسی و نوو کورنیشیان له گه ل بوو^۷ به لām نه م ریکخراوه هیچ په یوه ندیه کی به کوردو مه سه له ی کورده وه نه بوو، هه رچه نه ده جارویهار نه وه ده بیستین که نه و نوو کورده ی له دامه زرا ندنی نه م ریکخراوه دا به شداد بوون وه کو که سانی ناسیونالیستی کوردی سه یر ده کړین، که نه و نوو که سیتیه ش بریتی بوون له عه به لولا جه و ده ت و ئیسحاق سکوتی.

به لام بهرنامه‌ی نه م ریکخواه که باسی چاککرنی ده ستورو که مکرنه وه‌ی
 ده سه لاتی سولتان عهبدولحه میدو نازادی بیروپای ده کرد توانی نوخبه یه که له
 رۆشنبران و کهسانی دیاری تورک و کوردو نه رمن کویکاته وه، هرچه نده له
 سه ره تاوه نه م ریکخواه سیمای پان تورکیتی و تورکچیتی به ناشکرا پیوه
 دیار نه بوو، به لام له گه له پهره سه ندن و به هیز یونیدا زیاتر سیمای ناسیونالیزمی
 تورکی پیوه ده رکوت به جوریک که هه ولی نه وه بدات که سیمای تورکیتی
 عوسمانی به پرۆده‌ی خوی ببه خشیت و له و پیناوه شدا نه م کومه له یه له سالی
 (۱۹۰۷) دا له گه له کومه له‌ی نازادی عوسمانیدا بوونه یه که وواجاریش له
 کانوونی یه که می هه مان سالدا له پاریس دوهم کۆنگره‌ی لاینه نه یاره کانی
 ده سه لاتی سولتان گیرا. که لیروه و بۆچوون و روانینی تورکانی لاو به ره و
 پهره سه ندن و گه شه کردن چوو که نه وه ش شۆپشی تورکانی لای سالی
 ۱۹۰۸ ی به دوا له ات. رۆپیه‌ی نه و کوردانه‌ی که له ریزی ئیتحادو ته ره قیدا بوون
 به شداری شۆپشی تورکه لاوه کانیان کرد، ته نیا جه نه رال شه ریف پاشانه بیئت
 که له بهرنامه‌ی روخواندنی سولتان پاشکه ز بووه وه. دیاره جه نه رال شه ریف
 پاشا پناویکی وریاو به ناگابووه و باش له وه تیگه یشتوو که پرۆده‌ی پان
 تورکیتی تورکه لاوه کان سه بارهت به کورد زۆر تر سناکتره له سیاست و
 به پیوه برینی سولتان عهبدولحه مید. بیگومان کومه له‌ی (کورد تهعاون و ته ره قی
 جه معیته‌ی) له بارو بۆخیگدا دروست بوو که تورکه لاوه کان سه رگرمی بنیادنانی
 گوتاری ناسیونالیزمی تورکی بوون که نه و گوتاره ش هه ر له سه ره تاوه به
 ره گه زه کانی شۆفینیزمی تورکی و عه قلی پان تورکیتی بارگای کرابوو. به لام
 گوتاری نه م کومه له کوردیه نه بووه گوتاریکی ناسیونالیزمی هاوشیوه‌ی
 گوتاری تورکه لاوه کان یان گوتاری ئیتحادو ته ره قی له قوناغی پیش شۆپشی
 سالی ۱۹۰۸ دا، به لکو گوتاری نه م کومه له یه زیاتر له ژیر کاریگه‌ری
 بۆچوونه کانی شه ریف پاشادا قورمه له بووه که پپی وایوو مانه وه‌ی سولتان
 عهبدولحه مید دوا یه هندی گورانکاری له ده ستورو دابین کردنی نازادی،

باشتره له پرۆډه‌ی تورکه لاره‌کان، بۆیه به ناشکرا ده‌بینن که گوتاری ئه‌م کومه‌له‌یه سه‌ریاری داواکاری خویندن و گه‌شه‌کردن و په‌ره‌سه‌ندن زانست و زانیاری له کوردستاندا گوتاریکی ناسیونالیزمی نه‌بوو به‌و مانایه‌ی که به توخم و ره‌گه‌زه‌کانی ناسیونالیزمی کوردی بارگاری کرابێت، به‌لکو له‌ بنه‌رته‌دا پرۆڤه‌ی نه‌توه‌یی له‌ و قزناغه‌دا ئاماده‌بوونی نه‌بوو چونکه ناسیونالیزمی کوردی مه‌گه‌ر له‌ سه‌ر ئاستی تاکه‌ که‌س نه‌گینا له‌ ئاستیکی ژور لاوازا بووه، ته‌نانه‌ت نه‌وه‌شی که هه‌ستی پێکراوه‌و ده‌رکه‌وتوه زیاتر له‌ ژێر کاریگه‌ری پرۆڤه‌ی ئیتحاد و ته‌ره‌قی و تورکه لاره‌کاندا بووه، به‌ واتایه‌کی دی ناتوانین ب‌پێین (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌قی جهمعیه‌تی) هه‌لگری پرۆڤه‌ی نه‌توه‌یی و به‌ره‌مه‌ینی گوتاری نه‌توه‌یی بووه، له‌ لایه‌ک له‌ به‌ر نه‌وه‌ی له‌ ژێر کاریگه‌ری سه‌ره‌لدانی ناسیونالیزمی تورکیدا و ئواتریش له‌ نه‌جایه‌ی ب‌ئ ئومێدبوونی به‌شێک له‌ نوخبه‌ی رۆشنبیری کوردی نه‌وگاته‌ی نه‌ستمه‌بول و له‌ شاره‌کانی تری ئیمپراتوردا له‌ به‌رنامه‌ی تورکه لاره‌کان ئه‌م کومه‌له‌یه دروستبوو، به‌ واتا له‌ لایه‌ک دروستکردنی ئه‌م کومه‌له‌یه جۆریک له‌ لاسایی کردنه‌وه‌ی تورکه‌کانی تیدا بوو، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه په‌ره‌سه‌ندن و ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزمی کوردی ئه‌م کومه‌له‌ی دروست نه‌کردبوو، ب‌پسان دامه‌زرێنه‌رانی ئه‌م کومه‌له‌یه که س‌ئ که‌سیتی جیاوازی له‌ هه‌مان کاتیشتدا ناکۆک و له‌ گه‌ل په‌کتر نه‌گودجاو له‌ پهری میژووویه‌وه، ته‌سه‌ری نه‌وه نه‌ده‌کرا که هاویروپای و هاویوچوونی کۆی کردنه‌وه و په‌ره‌سه‌ندن هه‌ست و هوشاری نه‌توه‌یی و ئینتیما ب‌و نه‌توه‌وه و نیشتمان هه‌موو ناکۆکیه‌ خێلایه‌تی و هه‌رمایه‌تیه‌کانی سه‌رپێته‌وه و کردبێه هه‌یزکی په‌کگرتوو که هه‌لگری په‌ک پرۆڤه‌ بن که پرۆڤه‌ی کوردایه‌تی ب‌یت و به‌و پێیه‌ش خاوه‌نی په‌ک گوتار بن که نه‌ویش گوتاری نه‌توه‌یی کوردی ب‌یت.

نه‌گه‌ر سه‌رده‌جی به‌رنامه‌ی (کورد ته‌عاون و ته‌ره‌قی جهمعیه‌تی) ب‌ده‌ین نه‌وا خاڵیکی سه‌ره‌کی له‌ به‌رنامه‌که‌یدا گوتاری کومه‌له‌که‌ دیاری ده‌کات نه‌ویش نه‌وه‌یه که (نه‌ندامانی کومه‌له‌که‌، لایه‌نگری دروشمه‌ گشتیه‌یه‌کانی تورکه‌کانی

لاويون، داكوكيان له مهسه له يه كيتي ميله تاني ناو ده ولتي عوسماني و ده ستوري سالي ۱۸۷۶ ده كرد^(۸). نه گره له ساده ترين پيتاسه ي گوتاري نه ته وه يي بپوانين نه وا ده لئين گوتاري نه ته وه يي نه و گوتاره يه كه بارگاوي كراوه به ره گزو توخمو ويسته كاني ناسيونا ليزمي نه و نه ته وه كه نه و يش له پله ي يه كه مدا سه ربه خويي و دروست كړني ده ولتي نه ته وه يي كه نه وه ش له گه ل پيڅه وه ژيان له گه ل نه ته وه كاني تر دا يان ژيان له سا يه ي نيم پراتوري تي نه ته وه يه كي تر دا نا گونجيت. به رنامه ي نه و كومه له كور يي جياواز نه بو له به رنامه ي تور كه لاره كان و نه ك داوا كاري جيا بونه وه ي كورد نه بوون به لكو داكوكيشيان له يه كيتي نه ته وه كاني سنوري قه له مړه وي ده ولتي عوسماني كړيوه. ليره وه به ناشكرا درده كه و يت كه نو هو كاري سه ره كي ده وري ناشكرايان ه بپوه له فوره له له بووني به رنامه ي نه م كومه له يدا كه يه كه ميان عه قلو روانين و ستراتيژي ناسيونا ليزمي توركيي كه له به رنامه ي نيتهاد و ته ره قو تور كه لاره كاندا در كه و توه و بووه ته هو ي دروست كړني نه و بچوونه لاي نه و نوخه روضن بپره ي كورد كه نه م كومه له يان دروست كړدوه و به ه مان عه قليه تي نه وان كاريان كړدوه و بپريان كړدو ته وه كه نه وه ش له ناكامدا له به رزه و ه ندي نه وان بووه، هو كاري دوهم رولي ناييني نيسلام بووه كه ه و لي دروست كړني نه و بچوونه ي داوه كه مسولمانان ه مو ويان براي ناييني يه كترن و ه مان به رزه و ه ندي و چاره نووسيان ه يه و ده ولتي عوسمانيش ده ولتي تورك نيبه به ته نيا به لكو ده ولتي نه ته وه مسولمانه كانه و نه ركي ه مووشيانه پاريزگاري ل بكن و بپاريزن.

گوتاري (كورد ته عاون و ته ره قو جهمع يه تي) بريتي بووه له گوتاري پاراستني يه كيتي خاك و گه لاتي سنوري قه له مړه وي نيم پراتوري تي عوسماني و ه ولدان بز جورك له ريفورم و گورپني ده سه لاتي نو توكراتي سولتان بز ده ولتي ده ستوري و له ه مان كاتدا هي شته وه و به ه يز كړني گوتاري ناييني نيم پراتورو پشتگوي خستني گوتاري عه لمان ي، له ه موو نه مانه شدا نه م

کۆمەڵە یە پێویستی بەو نەبۆوە بگەڕێتەوە بۆ نێو کەلتور و داب و نەریت و رەسەنایەتی کوردی، بە واتایەکی دی نەم کۆمەڵە یە بیری لە گەڕانەوە بۆ ئەو رەگەز و توخم و پایه سەرەکیانەی کەلتوری کوردی نەکردۆتەوە کە گوتاری نەتەوایی کوردییان لەسەر بنیاد دەنرێت.

لێرەدا دەتوانین بڵێین گوتاری ئەم کۆمەڵە یە هاوشێوەی گوتاری ناسیونالیستی تورکی بوو و مەبەستی ئاشکرا کارکردنی پەڕەستبوو بە تورک و پەکییتی میلەتانی ژێر سایە ی دەسلاتی تورکەو، کە ئەمەش پێمان دەلێت لە راستیدا گوتاری ئەم کۆمەڵە یە گوتاریکی نامۆ بوو بە کورد و هەمان سروشتی گوتاری تورکانی لاو ناسیونالیستە تورکەکانی هەبوو. هەرچەندە لە بەشێکی بەرنامە ی ئەم کۆمەڵە یەدا باسی خۆپێندن بە کوردی و بەکارهێنانی زمانی کوردی کراوە واتە بەرنامە ی ئەم کۆمەڵە یە هەڵدان بوو بۆ بەدییهێنانی ئەم ئامانجانە: کردنەوێ قوتابخانە لە ناوچەکانی کوردستاندا، دانانی فەرمانبەر و کاربە دەستی کورد لە دام و دەزگا ئیدارییهکاندا، پەڕەستی کردنی زمانی کوردی، کرێنەوێ ژانکۆیە ک لە کوردستاندا، رێگە ی دەروکردنی گۆڤار و رۆژنامە بە زمانی کوردی، دیاریکردنی نوێنەرانی هەمیشەیی لە مەجلیسدا، هەڵدان و کارکردن بۆ بۆژاندنەوێ باری ئابوری کوردستان^(٩). بێگومان ئەم خالانە ی نێو بەرنامە ی کۆمەڵە ی کورد تەعاون و تەرەقی جەمعیاتی بایەخی تایبەتی خۆیان هەبوو و لەو پایه گڕنگانە کە بوونی سروشتی نەتەو وەکو مادە ی خاوی ناسیونالیزم بەرجەستە دەکەن، هەرچەندە ئێمە لەگەڵ ئەو بۆچوونە کە ناسیونالیزم نەتەو و دروست دەکات، بۆیە بێ بوونی ناسیونالیزم نەتەو و جگە لە پێکھاتە یەکی سروشتی کە زیاتر خاسییتی بایۆلۆژی هە یە شتیکی ئەوتۆ ناگە یەنێت. ئەو بایەخ پێدانە ی ئەم کۆمەڵە یە بەو خالانە لە پلە ی بەکەمدا لەو وە سەرچاوە ی گرتووە کە دامەزرێنەرانی ئەم کۆمەڵە یە ویستوویانە لەسایە ی دەسلاتی تورکیدا ئەو مافە سادانە بە دەست بهێنن کە ئەو وە ش بەلگە ی نەبوونی گوتاری ناسیونالیزم بە گۆڕە ی کورد لەو

قوناغه دا چونكه گوتارى ناسيوناليزم بهرهمى ناسيوناليزم و له پلې ي په كه مدا دروستكړنى گوتارىكى شهرمنى ريفورمكړنه به گوږه ي كورد له چوارچيوه ي بربابون به ژيان له ساپه ي دهولتې نه ویردا كه نه و ش ناكوك له گال گوتارى نته وپيدا.

هر ناخاوتن و قسه كړننك به گوږه ي كورد بق مانه وه و پټكه وه ژيان له ساپه ي دهولتاني داگبرگري كوردستاندا چ بق سرده مي رابردوي نزيك كه دوو نيمپراټوره كه ي عوسمانى و فارسى دهسه لاتيان به سر كوردستاندا كړيوه كه نه و قوناغه ش به تاييپه تي دوا سرده ي دهسه لاتيان كه سرده مي دهركه وټنى ناسيوناليزم بووه له نه وروپادا بق كورد قوناغى دروستبوونى هستيكي پته وي پټكه وه ژيان بووه له گال نته وه كانى نه و دوو نيمپراټورپه تي به مرجى هندى ريفورم بكرتو دهسه لاتى نوتوكرائى بگوازپته وه بق دهسه لاتى دهستوورى كه نه مش هه مان ويستو داواى ناسيوناليسى تازه دهركه وټوى توركو فارس بووه، دياره بق توركو فارس خويان نه وان دهولتتيا نه بووه، ناسيوناليسى نه م دوو نته وه گرفتيا ن دروستكړنى دهولت نه بووه به نه دازه ي نه ولى كه مه به ستيا ن چاكسازى و ريفورمكردن بووه له پټكاته و بهرنامه ي نه و دهولتدا به لام به گوږه ي كورد هيچ دامه زراوټكى سرپه خوى به پټوه برينى نه بووه هه تا هولى چاككردن و ريفورم تياكړنى بدات بق به رزكړنه وه ي نه و دامه زراوه و گه شه پيدانى بويه به رزكړنه وه ي دروشم و هه ولدان بق كاركردن به بهرنامه ي نيتخادو ته ره قى و توركه لاره كان به گوږه ي كورد به گشتى و كومه له ي (كورد ته عاون و ته ره قى جه معيه تي) نه وه نيشان ده دات كه نه م كومه ليه وه كو وټنه ي هاوشپوه ي نيتخادو ته ره قى دروستبووه و له بنډه تيشدا هه لگري گوتارى نه وان بووه و گوتارى نته وه يي كورد لاي نه م كومه ليه له ناستى نه بووندا بووه.

سه‌رچاوەکانی بەشی (١٢)

1- A. Safrastian – Kurds and Kurdistan – London – 1948- p.26.

(له جەلێلی جەلیل - هەندێ سیمای) وەرگیراوە.

٢- نادر ئینتیسار - ئیتقونەتەوایەتی کورد - وەرگیرانی عەتا قەرەداغی - سلێمانی ٢٠٠٥ - ل ١٧٨.

٣- م.س. لازاریف - المسألة الكردية (١٨٩١-١٩١٧) ترجمة - أكبر أحمد - سلیمانیة - ٢٠٠١ - ص ٢١٦.

4- David MacDowall . A Modern History of The Kurds. London – 2000, p.93.

٥. م.س. لازاریف - المسألة الكردية - ص ٥١.

6- David MacDowall. A Modern History of the Kurds. P.90.

7- Ibid-p.88.

٨- جەلێلی جەلیل - هەمان سەرچاوەی پیشوو - ل ٦٧.

٩- جەلێلی جەلیل - هەمان سەرچاوەی پیشوو ل - ٦٧ - ٦٨.

به‌شی سیانزه‌یه‌م

راپه‌پینی سالی ۱۹۱۴ له به‌تلیس و گوتاری کوردی

دوای نه وهی تورکه لاره کان هیچ کام له به لینه کانی خویانیان سه باره ت به کورد جییه جی نه کرد، هندی له نه دامه کورده کانی نیو پیکهاتهی تورکه لاره کان یان لایه نگرانیان له وه بی نومید بوون که تورکه لاره کان سیاسه تیکی باشتریان له چاو ده سه لاتی سولتاندا به رامبه ر به کورد هه بیته، هندی له و که سانه له جووله و هه ولی خویان له پیتاوی کورددا به رده وامبوون، کوپانی به نه ماله ی به درخان و شیخ عه بدولقانو سه ید ته هاو هه لا سه لیم و چه ندانی تر له خه باتی خویان ده سه تبه ردار نه بوون.

له سالی ۱۹۱۱ بق دواوه هه تا هه لگیرسانی جهنگی یه که می جیهانی تورکیا له لایه که له ناوخودا بوو چاری کیشیهی گه وری ده سه لات هاتبوو هه موو لایه نو رهنگه کانی ناو تورکیا دژیه تی تورکه لاره کانیان ده کرد، نه وه ش بارو بوخیکی خراپی بق ده ولت هینایه ئاراه به جوری که نه توانیت جله وی ده سه لات به تووندی بگریته، له لایه کی تره وه له م قوناغه دا تورکیا دوو چاری چه ند شه پتی ده ره کی بوو که له وانه شدا تووشی تیکشاندن هات. له سالی ۱۹۱۱ شه پی تورکیا و ئیتالیا سه ری هه لدا که تیایدا ده ولتانی ئیمپریالی لایه نگری خویان بق ئیتالیا ده ریپی. له ئاکامدا تورکیا دوو چاری تیکشان هات و نه وهی له پاکوری نه فریقا له ده سه تیدا مابوو ته رابولوس و قهیره وان بوو نه ویشی بقواند^(۱) هه روه ها له سالی ۱۹۱۲ دا تورکیا له گه ل ده ولتانی به لقاندا که رته شه پره وه له ئاکامدا سوپای تورکی به ته واره تی تیکشکا. هه روه که له ته مموزی هه مان سالدا هاوپه یمانان حکومه تی تورکه لاره کانیان روخاندو خویان ده سه لاتیان گرتنه ده ستن، به لام نه مانیش هه مان عه قلیه تی سیاسه تی نه وانیان هه بوو بۆیه بارو بوخی ناوه وه ده ره وهی ولات سات له دوای سات خراپتر ده بوو له م بارو بوخه ناوه مواره ی تورکیا دا هه لژاره ده یه که له خوینته وارو پیاوانی کورد چ له کوردستان یان له پیکهاتهی ده سه لاتی ده ولتدا یان له پایته خته کانی رۆژئاوا له جولای به رده واما بوون بق کوکرنه وه یه که خستنی کورد یان پالپشت په یدا کرنی ده ره وه بق داواکانی کورد که له و نیوه نده شدا

شاره زووی رووکردنه روسیاو هه‌و‌ل‌دان بۆ به‌ده‌سته‌پێانی پشتگیری روسیا
 ناشکرابوو. عه‌بدولپه‌زاق به‌درخان به‌هه‌موو شتیه‌یه‌که هه‌ولیده‌دا که
 پشتگیری و یارمه‌تی روسیا بۆ راپه‌پێنی کورد به‌دژی بابی عالی و ده‌سه‌لاتی
 والیه‌یکانی تورک به‌ده‌ست به‌پێنیت، سیاسه‌تی خراپی ده‌وله‌ت و زیاده‌کردنی باج
 له‌سه‌ر کورده‌کان به‌ناوی باجی ناژه‌لانه‌و کشتوکال‌و هه‌روه‌ها راپه‌چکردنی
 خه‌ک بۆ شه‌پی به‌لقان و شه‌پی ئیتالیا له‌باکووری نه‌فه‌ریقاو گرتن و
 دوورخستنه‌وه‌ی به‌رده‌وامی پیاوانی دیاری کورد له‌وه‌زگاران به‌وون که
 به‌رده‌وام پیاوانی نوخبه‌ی کوردیان هانده‌دا بۆ راپه‌پێن به‌دژی ده‌سه‌لاتی
 ده‌وله‌ت. له‌به‌هاری ۱۹۱۲ سه‌رکرده‌ کورده‌کان له‌ناوچه‌ی شیرفانی سنجاقی
 سیرت کربوونه‌وه‌و باسی دامه‌زراندنی نه‌ماره‌تیکی کوردی سه‌ربه‌خویان کرد^(۱)
 جیگری قونسوولی روسیا له‌شاری وان نووسیویه‌تی: دوو رێباز له‌ناو
 کورده‌کاندا هه‌یه، یه‌که‌میان رێبازی نه‌و کوردانه‌یه که هه‌ستێکی نه‌ته‌وایه‌تیان
 هه‌یه، دووه‌میان رێبازی دژایه‌تی نه‌رمه‌نه. عه‌بدولپه‌زاق سه‌رکرده‌یه‌تی رێبازی
 یه‌که‌م ده‌کات، به‌لام هه‌ی دووه‌میان نه‌و که‌سانه‌ن که پڕوپاگاندای پان
 ئیسلامیزم بلۆده‌که‌نه‌وه‌و به‌فروپێلتی حکومه‌تی تورکیا هه‌لخه‌تاوین^(۲).
 که‌واته‌ ناشکرابه‌ له‌م قوناغه‌دا کورد به‌گشتی و نوخبه‌ی خوێنده‌وارو پیاوانه‌
 دیاری به‌تایبه‌تی دابه‌شبوون به‌ دوو ئاراسته‌:

ئاراسته‌ی یه‌که‌م که ئاراسته‌ی راست و دروسته‌ نه‌و ئاراسته‌یه که هه‌سته‌
 نه‌ته‌وایه‌تیان هه‌یه‌و له‌پێناوی دروستکردنی ئیماره‌تیکی کوردیدا خه‌بات
 ده‌که‌ن، به‌لام له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م ئاراسته‌یه‌دا ئاراسته‌یه‌کی تر هه‌یه که نه‌ویش
 وه‌ها سه‌یری ده‌وله‌تی تورک ده‌کات که ده‌وله‌تی هه‌موو مسوولمانانه‌و به‌پروا
 به‌جیاوازی ئیتنیکی نییه‌ به‌لکو به‌پروای به‌جیاوازی نایینی هه‌یه، هه‌ر بۆیایه
 دژایه‌تی کردنی نه‌رمه‌نی له‌پێش هه‌موو شتێکی تره‌وه‌ داناهه‌. نه‌مه‌ش
 سه‌لمێنه‌ری نه‌و راستیه‌یه که له‌و قوناغه‌دا هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تی کوردی زۆ
 لاواز بووه‌و نه‌بووه‌ته‌ دیارده‌یه‌کی کومه‌لایه‌تی و نه‌گه‌یشتقوته‌ نه‌و ئاسته‌ی ک-

کونهستی کومه لایه تی کومه لگای کوردی داگیربکات و له ویشوه نه وهسته
 بیټه مؤتیفی په کخستن و په کگرتن و دروستکردنی جول په کی کومه لایه تی
 سه رتاپاگیر که هه موو روو به ری کوردستان و هه موو جهستی نه وه یی کورد
 بگریته وه. لیره وه بومان درده که ویت که له و قوناغه دا گوتارنکی سیاسی
 کوردی نه وتو بوونی نه بووه که بتوانریت به گوتاری سیاسی نه وه یی ناویریت
 یان پیناسه بگریته.

له و بارونځه دا که ده وله تی تورک له لایه ک به دهستی ټیکشکاندنی وه له
 بهلقان و له باکوری نه فریقا دا دهینا لاندو له لایه کی تریشه وه له قیرانیکی
 ناوځوی به هیژدا بوو، له لایه کی تریشه وه روسه کان له لایه کی نینگیزه کانیش
 له لایه کی تره وه هریه که تموخی جیگا پیکرنه وه ی خوی راسته وځو
 ناراسته وځو له نیو نه و روو به ره جوگرافیه فراوانه ی قله مړه وی عوسمانیدا
 هه بوو کاریان بق ده کرد. ده وله تی تورکی خستبووه حاله تیکی شلوقه وه،
 بوونی هه سستیکی لاوازی نه وه یی لای نوخه په کی که می کوردی رنگا
 خورشکر بوو بق نه وه ی به لایه نی که مه وه کورد جوریک له راپه پین ده ست
 پیکیات هه رچ هیچ نه بیټ ده ولت بخاته باریکی شلوق نا ارامیه وه. راپه پینی
 به تلیس له سالی ۱۹۱۴ دا درنه نجامی نه م هوکارانه ی سهره وه بوو.

ولایه تی به تلیس که هه مان بارونځی په شیوی کوردستانی ژیر سایه ی
 قله مړه وی ده وله تی عوسمانی هه بوو، بیزاری خه لکه که ی له ده ست باجو
 مه پانه و راپیچکردنی پیاوani گه نج بق سه ریازی نه وه نده ی تر بارونځه که ی
 ئالوزکر بوو، روو له ته قینه وه بوو، له م کاته دا، والی بهیاری گرتنی مه لا
 سه لیمی دا، نه م پیاوه په کیټ بوو له سه رکرده ی بزوتنه وه ی کورده کان (۴) له
 توله ی نه مه دا کوردیکی چه کداری زور له گوندی ئاره زنیك بزسه په کیان نایه وه.
 دوا ی ته قو توقیکی که م خایه ن، جه ندرمه کانیان راوناو مه لا سه لیمیان رزگار
 کرد^(۵). دایفد ماکدووال ده لیت: نه وه ئاشکرا په که مه لا سه لیم به شیوه په کی
 به ناگایانه و به مه بهسته وه شیخه کانی ناوچه ی خیزانی هانداو جولاندوونی بق

راپه‌رین له‌ښی حکومت^(۶) له مانگی نازاری (۱۹۱۴) دا ده‌سه‌لاداران هه‌ولیان دا به‌ریستی نو چالاکیان هه‌لا سلیم بکن و ریگا له هه‌ر جوړه جوړه راپه‌رینیځ بګر، بق نو مه‌بسته: هه‌ولیان دا مه‌لا سلیم ده‌ستګیر بکن، له و کاته‌دا شیخه‌ګانی خیزان بریاریان دا بکه‌ونه کار، یه‌ګټکیان داوی له والی به‌تلیس کرد که بګرینه‌وه بق کارکردن به‌شهریعت و هه‌موو له‌رمانبهره بی‌ پینه‌ګان لایه‌ن. له نه‌نجامی پشتگوځیختنی شو داوایه‌دا راپه‌ریوانی کورد ده‌ستیان به‌سر به‌شیکی به‌تلیس دا ګوت^(۷) به‌هه‌ر حال راپه‌رینه‌که ردی نه‌خایاند که ده‌ولتی تورک به‌ګورکړنه‌وه هینانی هیز له شوینه‌ګانی تره‌وه توانی راپه‌رینه‌که دابرکټیتنه‌وه مه‌لا سلیمیش جه‌ماوره‌که ی به‌ته‌نیا به‌جټیتشتو له بالیزخانه‌ی روسیا هه‌ولی نه‌وه ی دا مافی په‌ناویری بدریتی.

نیستا نه‌و پرسپارانته سره‌لده‌دن نایا ناسیونالیزمی کوردی هیچ بوونیکي هه‌بوره له پشتی راپه‌رینه‌که ی به‌تلیسه‌وه؟ نایا نه‌م راپه‌رینه‌خواه‌نی هیچ به‌رنامه‌یه‌کی دیاریکراو بووه وه‌ګو هندی‌که‌س پټیان وایه له چه‌ند سالتیک پیش راپه‌رینه‌که‌وه سرکرده‌ګانی کورد ګرېونه‌ویان کردووه هه‌ولی یه‌کڅختنی و ریځختنی هه‌لویستیان داوه جه‌ماوریان ناماده‌کړدووه و به‌رنامه‌یان داپشتووه، به‌لام ده‌ستګیرکړنه‌که ی مه‌لا سلیم به‌رنامه‌که ی تیکداوه؟ نایا ده‌شی بزونه‌وه ی ناسیونالیستی له ناوچه‌یه‌کی لادی نشینی ده‌ورویری به‌تلیسه‌وه ده‌ست پی بکات؟ هه‌روه‌ک ماکسونال ده‌لیت: دانیش‌توانی شاری به‌تلیس هیچیان له‌ګل راپه‌رینه‌که‌دا نه‌کرد^(۸) له‌کانتیکدا هه‌موو بزونه‌وه‌یه‌کی ناسیونالیستی به‌رهمی ګوملګای شاره.

بټګومان له وه‌لامی نه‌م پرسپارانته به‌ناشکرا درده‌که‌ویت که له‌پشتی راپه‌رینه‌که ی به‌تلیسه‌وه ناسیونالیستی کوردی مه‌ګر وه‌ګو تاکه که‌س نه‌ګینا له‌سر ناستی ګومه‌لایه‌تی بوونی نه‌بووه، واته راپه‌رینی به‌تلیس راپه‌رینی کوردی نه‌و ناوچه‌یه بووه له سه‌روه‌ختیکدا که ناسیونالیزمی کوردی غایب بووه.

سەرچاوه‌كانى به‌شى سىانزه

- ١- م. س. لازاريف - المسألة الكردية - ترجمة أكبر أحمد - السليمانية مركز كريستان للدراسات الاستراتيجية. ٢٠٠١ هـ. ٢٨٩.
- ٢- جه‌ليلى جه‌ليل - هه‌ندى سيمای ژيانى كۆمه‌لايه‌تى و سيماسى و كه‌لتورى كورد - وه‌رگيزپانى ئه‌نوه‌ر قادر - محهمه‌د سليمانى - ٢٠٠٦ - ل. ١٤٩.
- ٣- هه‌مان سەرچاوه - ل. ١٥١.
- ٤- هه‌مان سەرچاوه‌ى پيشوو ل. ١٥٥.
- ٥- هه‌مان سەرچاوه‌ى پيشوو ل. ١٥٥.

بهشی چواردهیههه

گوتاری کوردی له سالانی جهنگی یه که می جیهانیدا

نه وه ئاشکرایه که کوردستان نزیکه ی چوار سده پیش جهنگی یه که می
 جیهانی له نیوان تورک و فارسه کاندایه شکره نه ویش له بوای جهنگی چالانیران،
 کوردستان سه ریاری دواکه و توووی له هه موو بواره کانی ژیاندا، نه و
 دابه شیبوونهش نه و نه ده ی تر باری کوردستانی ئالۆز کردی که سیتی کوردی
 به ره و تیکشاندن برد، نه ویش له و روانگه یه وه که جهسته ی مادی و مه عنه ی
 کوردی دابه شکره بق دوو جهسته و له سه ر بنه مای نه و دابه شیبوونهش که لتوو
 عه قلۆ دابو نه ریتی کورده واری که وته ژیر کاریگه ری دوو که لتوو عه قلۆ
 دابو نه ریتی جیاوازه وه که نه وانیش که لتوو عه قلۆ دابو نه ریتی فارسی و
 تورکی بوون. نه م بارو بقیخه هه تا کوتایی جهنگی یه که می جیهانی به رده وام
 بوو، به لام له بوای جهنگه وه نه دجایی تیکشاندنی ده ولته ی عوسمانیدا
 به گویره ی کورد بارو بقیخه که ئالۆزتر بوو چونکه له ئاکامی شکستی ده ولته ی
 عوسمانیدا کوردستانی ژیر سایه ی قه له مپه وه ی عوسمانی بق سئ به ش
 دابه شکره، به شیکه خرایه ژیر سایه ی ده سه لاتی ده ولته ی نوئی تورکه وه،
 ولایه تی موسل خرایه سه ره وه ده ولته ته نوئییه ی که به ناوی عیراقه وه
 دروستکره، باشووری بچوکی کوردستانیش خرایه سه ره ده ولته ی تازه
 دروستکراوی سوویرا. نه مهش بووه هوی زیاتر دابه شکرینی ئیداری و سیاسی
 کوردستان و به و پێیهش ئاراسته ی دابه شیبوون له کۆنهستی کۆمه لایه تی کوردای
 جینگای خۆی گرت، به تاییه تیش له گه ل رۆیشتنی کاتدا و له بهر لاوازی
 ناسیونالیزی کوردی ههستی په یوه سستیوونی کورد به و ده ولته تانه وه که
 به سه ریدا دابه شکره به ره و به هیزبوون چوو.

بێگومان هه ره له سه ره تاو ده سته پیکه جهنگی جیهانی یه که مدا هه ریه که له
 تورکه کان و روسه کان به جۆریک هه ولایانداوه کورده کان به لای خۆیاندا رابکێشن
 له جهنگدا به کاریان به یتن — تورکه کان پالنه ری ئایینی واته مسولمانبوونی
 کوردیان وه که هانده ریک به کار ده هینا بق نه وه ی وا له کورده کان بکه
 به شداری شه پ بکه ن و له ریزی سوپای تورکیادا به شیوه ی به ریلۆ ده وری

خۆیان ببینن، له رۆژی واتۆکردنی رێکهوتندا له گهڵ ئەمانیادا له پال به یانی
 رهسمی حکومیدا له باره ی بێ لایه ن به و نه وه، فه رمانی نیمچه ناماده کردن
 ده رگرا، ئەم فه رمانه ش له ئاستی یه که مدا په یوه سستبوو به سواره ی
 هه مدییه وه، هه روه ها فه رمان بۆ خێله کورده کان و سواره ی هه میدیه ده رچوو
 له ولایه تی نه رزه پۆم بۆ پاراستنی سنووری روسیا^(١) بۆ ئەم مه به سته ش
 توورکه کان زیاتر له هه ر شتی په نایان بۆ سیاسه تی هه لئه له تاندنی کورده کان
 ده برد به ناوی شه پی ئیسلام و کوفاره وه، دیاره ئەمه ش رێگایه کی باش بووه
 بۆ نه وه ی کورده کان بکه نه پالێشتی خۆیان.

له لایه کی تره وه روسه کان که له شه پدا دژی توورکه کان بوون، ئەمانیش
 ده یانویست سوود له هێزی کورده کان وه ریکرن و به لایه نی که مه وه به دژی
 توورکیا و بۆ ئالۆزکردنی بارودۆخی ناوخۆی توورکیا به کاریان به یێن، زۆریک له
 کورده کان له مه سه له ی خۆئاماده کردنی سه ریازی بێزار بوون به تایبه تی له
 گواستنه وه ی پێکها ته عه شائیرییه کان به سنووره کا نی روسیا و ئێراندا و
 رایانگه یاندا له حا له تی هه لگیرسانی ناگری شه پدا لایه نگری روسیا ده که ن^(٢).
 هه رچه نده زۆریکیش له کورده کان له روسیا بێ ئومێد بوون و چاوه پوانی
 نه وه یان ئی نه ده کرد هیچ پالێشتیه کی کێشه ی کورد و داواکا نی کورد بکا ت. له
 هه مان کا تدا زۆریک له پیاوه دیاره کا نی کورد له ولایه تی موسڵ رازی نه بوون
 بچه ریزی هۆردی عوسمانیه وه هه ندیکیان به ناچار ی رایانکرد بۆ ئێران و
 هه ندیک ی تریشیا ن ناماده ی هاریکار یکردنی روسه کان بوون دژی عوسمانیه کان.
 توورکه کا نیش له سیاسه تی خراپیا ن له ده سه ته مۆکردنی هێزی کورده کا نی
 سنووری ده سه لاتی خۆیا ن بێ ئومێدی کردبوون، په نایان برد بۆ
 به ده سه ته یێنا نی لایه نگری کوردی ژێر سایه ی ده سه لاتی ئێرا نی که سیاسه تی
 خراپی روسه کان بێزاری کردبوون و ئامان ده خرا نه کار به دژی روسه کان. له م
 سه رو به نده دا که کورده کان بوو بوونه دوو به ش له لایه نگریکردنی لایه نه
 شه پکه ره کا نی جه نگی جیهانی یه که مدا کوردستان بووه زه مینه ی شه پ له نیا و ن

تورك و روسه كاندا له لايه كه وه له لايه كي تریشه وه نینگليزه كان كه له باشوري عيراق وه هيزشيان هيتا له ماوه يه كي كورتدا گيشتنه سنووري ولايتي موسل. هرچه نده به گويژه ي كوردستاني ژتر سايه ي ده سلاتي تورك و به شيكي فراواني كوردستاني ژتر سايه ي ده سلاتي فارس — كورده كان به گشتي خوشيان له چاره ي تورك و روسه كان نه ده هات، به لام له به شي كوردستاني ژتر ده سلاتي فارسدا بارود خيكي هيجكار جياواز هاته ناراهه، ليژه مملاني كه ره هه نديكي مه زه بي به هيزي هه بو، له لايه كه روسيا هيج پيشوازيه كي لي نه ده كرا، له هه مان كاتدا پيشوازيش له توركه كان نه ده كرا كه سوونه بوون^(۳). به هه حال له و ناقاره شدا ولاته كه كه به ده ست هه ژاري و نه داريه وه ده يناندا نه وه نده ي تر ويزان بو. نینگليزه كان له ميز پوتاميا وه به ره و كوردستان هاتن، روسه كان له سالي ۱۹۱۷ دا نه رزه روم هه هه دان و كرماشان و قه سري شيرين و وانو، چه ند ناوچه يه كي تيران خسته ژتر ده سلاتي خويانه وه، هرچه نده شوقشي به لشه فيك له نوكتوپه ري سالي ۱۹۱۷ دا چالاكيه كان هيزي سه ريازي روسيا ي له كار خست و هيزه كان عوسماني توانيان هه ندي ناوچه ي ژتر سايه ي ده سلاتي خويان بپارزين يان له روسه كان به صه ننه وه، له گه رمه ي شهردا زرينه ي كورده كان پشتگيري توركه كانيان كرد، وهك پيشتر گورتمان هوي نه و پشتگيري به له لايه ن كورده كان وه پالنه ري ثابيني و فريودانيان بوو به چه مكي جيهانو غهزا، به واتا نه وان بوونه ياریده ده ري سوپاي ئيسلام دژي سوپاي كافران.

مستهر مارلينگ له رۆژي ۱۶ ي ته مموزي ۱۹۱۶ دا له نامه يه كيدا وتويه تي: ساتيک روسه كان به سه ركردايه تي جه نه رال بارا توف چوونه ناو خاكي ئيزانه وه هيزه كانيان گيشتنه خانه قين و قه سري شيرين، له نه نجامي نه و هه موو ره فتاره ناله بارانه ي كه روسه كان كردبوويان كه بریتی بوو له راووتكردن و تالان و ده ست دريژي كردن، ئيتير كورده كان له رقي نه و هه لو يسته ي روس بوون به لايه نگري عوسمانيه كان^(۴). كه واته ليژه دا ده توانين

بلیتین سهریاری هۆکاری هاوئایینی کوردو تورک و بره و دانسی تورکه کان به چه مکی غه زاو جیهاد بق به دهسته ئینانی لایه نگری کورده کان سیاسه تی برندانه ی روسه کانیش هۆکاریکی تر بووه بق نه وه ی کورده کان ببه لایه نگری تورکه کان له شهردا.

له لایه کی تر وه کاتێ له شکری روس گه یشته مهربوان، ده ست برژییه کی زۆریان کردبووه سهر خه لک و شاره که یان تالان کردبوو، عوسمانیه کان داوایان له شیخ مه حمودی حه فید کرد که به ربه رچی نه و هێرشه ی روسه کان بداته وه، شیخ مه حمود له شکریکی کۆکرده وه و هێرشه ی کورده سهر روسه کان له مهربوان و توانی سهرگه و تن به ده ست به ئینت^(۶) لێره دا ده رده که ویت که نه و ده مه شیخ مه حمود خاوه نی نفوز که سییتییه کی دیاری باشوری کوردستان بووه و لای تورکه کان پله و پایه یه کی دیاری هه بووه و زانیووایه که پێگه ی کورمه لایه تی تا چه ندێ له ناو خه لکدا به هێزه بۆیه داوایان له و کردبووه، هێز کورکه وه و هێرش بکاته سهر روسه کان، به لام لێره دا قسه کردن له سهر هه ستی نه ته وایه تی و مه سه له ی ناسیونالیزمی کوردی له و کاته دا بۆته ئاره وه. ئایا شیخ مه حمود له ژێر کاریگه ری هه ست و هوشیاری نه ته وه ییدا نه و هێرشه ی بق سهر هێزی روس له مهربوان کردبووه یان له سهر داوای تورکه کان؟ ئایا تورکه کان له پێناوی کورده داوایان له شیخ مه حمود کردبووه که هێرش بکاته سهر روسه کان که شاری مهربوانی کوردستانیان داگیرکردبووه یان وه کو به شیک له به رگری کردن له ده ولته ی عوسمانی و ده سه لاتی نه و ده ولته نه و داوایه یان له شیخ مه حمود کردبووه و شیخ مه حمودیش له سهر نه و بنه مایه هێزی کۆکرده وه و هێرشه ی کردبووه سهر روسه کان. پێشتریش له ژێر کاریگه ری پڕوپاگه ندیه ی تورکه کانه دا بق جیهاد و غه زا شیخ مه حمودی حه فید هێزێکی باشی کۆکرده وه و له گه ل تورکه کانه دا به شداری شه پی شوعه ییه ی کرد له نێوان (۱۱/۱۲/۱۹۱۵) بق ۱۴ ی هه مان مانگ ئینگلیزه کان توانیان سوپای تورک و لایه نگره کانیا ن له وانه ش کورده کان به سه رۆکایه تی شیخ مه حمود تێکبشکێتن.

نه گهر به وردی سهرنج بدهین له ماوهی جهنگی یه کممی جیهانیدا کوردستان
 بوو ته زمینهی به شپکی دیاری نه و شهره له نیوان تورک و ئلمانان کان
 له لایه کوروسو به ریتانیه کانیش له لایه کی تره وه، کورده کانیش له بهر پرشو
 بللوی و نه بوونی یه کیتی نه ته وه یی و یه کیتی نیشتمانی و نه بوونی بریار
 هه ریه که به پتی لیکدانه وهی خوی لایه نگر یه کیک له دوو لایه نه شهره که ره ی
 کردوه بی نه وهی بزانیت به رزه و مندی خوی له کویدا یه. ئمه سهریاری نه وهی
 که هه ریه که له دوو لایه نه شهره که ره ی هه لیاندانه کورده کان به لای خویاندا
 رابکشن له شهره که به کاریان بهینن. لیره دا نه و پرسپاره سهره لده دات نایا
 له ماوهی جهنگی یه که مدا هیچ بزوتنه وه یه کی دیاری کوردی هه بووه که
 هه لگری داوا نه ته وه یه کانی کورد بوو ییت؟ نایا کورد بق خوی له و قوناغه دا به
 چه مکی نوی سیمای نه ته وهی هه بووه له و روانگه یه وه که نه ته وه یه که یه کی
 یه ککرتوه؟ نایا ناسیونالیزمی کوردی له و قوناغه دا بوو ته هیزکی
 کومه لایه تی جه ماوه ری که توانیبیتی ئینتیمای بق نه ته وه و نیشتمان به سهر
 ئینتیمای بق خپل و هه ریمدا زال بکات؟ نایا کورد به هه موو پیکاته خپل لایه تی و
 عه شائیره یه کانی وه توانیو یه تی به رزه و مندی خوی وه کو نه ته وه تی بکات و
 نه که ریته ژیر کاریگری هاندانی داگیرکه رانه وه؟ نایا کورد وه کو نه ته وه یه کی
 مسولمان له و قوناغه دا توانیو یه تی له روانگه ی پیه سبونی وه به
 به رزه و مندی به بالاکانی نه ته وه وه سهری پیه سبونی به نایین و به ده وله تی
 عوسمانیش وه بکات؟ وه لمانه وهی سهرجه می نه و پرسپارانه له وه دا کو
 ده بنه وه که کورد له سهرده می جهنگی یه کممی جیهانیدا پیکاته یه کی
 خپل لایه تی دواکه و تووی له به ریه که هه لوه شاهه بووه له پوری کومه لایه تی و
 نابوری و سیاسیه وه، ناسیونالیزمی کوردی هیچ ناماده بوو یی که نه بووه، هه ر
 بهر پتیه ش گوتاری نه ته وه یی کوردی نه که رچی له روک شدا هه ندی سیمای
 لاوازی هه ر له پتیه شته وه دیاری بوو، به لام نه بوو ته گوتاری کی خاوه ن
 شوناس، نه مه ش ده مانگیریتته وه بق نه و بق چونه ی که کورد نه یه توانیو وه خوی
 له وانی ترجیا بکاته وه. هه ر نه وه ش وای لیکردوه که له جهنگی یه که مدا

رۆلی پاشکوی هیزه کانی تورکی هه بێت، راسته روسه کانی هه وایاندوه لهو شه په دا کورده کان لایه نگرێ نه وان بزو ئومیدی نوخبه په کی خویته واری کوردیش که لایه نگرێ روسه کان بوون به وهی روسه کان پشتگیری داواکانی کورد بکه ن هاندهر بووه بۆ نه وهی ئاراسته په کی لاواز له نێو کورده کاندای مه یلیان به لای روسه کاندای بوو بێت، به لام راستیه که ئه وهیه که کورد له هه چکام لهو دوو سه ریا زگه په دا بوونی که سێتییه کی خاوه ن ناسنامه ی نه بووه و به به رنامه و پرۆژه وه به شداری ئه وه شه په ی نه کردوه و نه یه شزانیه وه به رژه وه ندیه کانی خۆی وه کو نه ته وه له کویدا ده بۆ بێته وه .

هۆکاری هه مو نه مانه ش ده گه رێته وه بۆ لاوازی که سێتی نه ته وه یی کوردی دواکه و تووی و نه بوونی هه ست و هوشیاری نه ته وه یی که ئه وه ش وه کو به ره مه ی ناسیونالیزم سه یر ده کریت، نه بوونی ناسیونالیزمی کوردی به هیزکی جه ماوه ری کومه لایه تی، لاوازی که سێتی کوردی ده رخسته وه و له بری نه ته وه وه کو چه ند خه یل و عه شیره تیک نیشانی داوه و به و پێیه ش گوتاریک به ره م نه هاتوه که ناوی گوتاری نه ته وه یی کورد بێت، به لکو هه ر خه یل و هه ر ده ست و پێکهاته په ک گوتاری ناوچه یی خۆیی هه بووه که ده شی له گه ل گوتاری نه وانی تر دایه و بۆی و بێت یان نه گوچاو بوو بێت و به و پێیه س نه بوو بێته به نه ما بۆ گوتاری نه ته وه یی، به واتایه کی دی گوتاری کوردی له سه ر وه خشی شه پی په که می جیهانی دا گوتاری خه یلایه تی و ناوچه یی و نایینی و مه زه به یی بووه، هه ر ئه وه ش وایکرنوه که هه ر لایه ک و یه سته بیتی کوردی به پێی به رژه وه ندیه کانی خۆی به کاره ی ناوه، ده شی وه هایشی لێکده ی نه وه که قوناغی چوار سالی شه پ نه زمونیک بوو بێت بۆ هه لسه نگاندنی کورد که لهو نه زموندا به داخه وه کورد نه یه توانیه وه سه رکه وتن به ده ست به یی نیت نه ک له به رامبه ر تورک و ئینگلیزو روسه کاندای به لکو له ئاستی ناو خه یشدا، واته نه یه توانیه وه لهو قوناغه دا وه کو نه ته وه په کی خاوه ن به یارو په کگرتو خۆی نیشان بدات، کاتی کورد له م ده خه ناله بارو په رت و بلژه دا بوو بێت، گوتاری کوردیش هه مان سه روشتی ئه و ده خه ی هه بووه که کومه لگای کوردی تیا ژیاوه .

سه چاوه‌مکانی به‌شی (۱۴)

۱- م. س. لازاریف - المسألة الكردية (۱۸۹۱-۱۹۱۷)، ترجمة أكبر أحمد،
سليمانية - مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية - ۲۰۰۱ - ص ۴۱۶.

۲- نفس المصدر - ص ۴۱۷.

3- David MaCDowall. Modern History of he Kurds,
London, 2000, p. 106.

۴- محمەد ره‌سول ه‌اوار - سمکو (نيسماعيل ئاغاي شكاك/ و بزوتنه وه‌ی
نه‌ته‌وايه‌تی کورد - سلیمانی - ۲۰۰۵، لل ۵۸-۵۹.

۵- محمەد ره‌سول ه‌اوار - شیخ مه‌حمودی قاره‌مان - به‌رگی یه‌که‌م - ۱۹۹۰
ل ۲۸۴.

بهشی پانزەیهەم

گوتاری کوردی

له سه‌روه‌ندی کۆتایی هاتنی جه‌نگی یه‌که‌مدا

له شەوی ۲۰ی تشرینی یەکەم سالی ۱۹۱۸دا بەریتانیا موسلی داگیر کرد
پیش داگیرکردنی موسلایش هێزه کانی بەریتانیا شارەکانی تری باشوری
کوردستانیان داگیر کردبوو بەتایبەتی شارەکانی کەرکوک و سلێمانی و خانەقین،
نەوی لەوکاتەدا دەبینرا هێشتا هەلۆستی سیاسی بەریتانیا پشتکردن نەبوو
لەکوورد بەلکو بەپێچەوانەو "سیاسەتی بەریتانیا لایەنگرو ئارەزوومەندی
دامەزراندنی ناوچەیهکی ئیداری بوو لە کوردستاندا که سەرکردە ناوخۆییەکان
بکات بە پێوە بەری بەلام لەژێر سەرپرەشتی و چاودێری بەریتانیادا بنو
ناوچەکش لەژێر دەسلەستی بەریتانیادا بیت^(۱).

لێرەو تا ئەندازەیک نەو ئاشکرا دەبێت که بەریتانیەکان وەکو بوارێک بۆ
تاقیکردنەو و ئەزموونگیری سەیری کوردو ئەوانی تریشیان کردبوو و
ویستوویانە لەو تێبگن تا چەندێ کوردو ئەوانی تریش لە ناوچەکاندا
ئامادەباشی نەویان هەیە ئەرکی بەپێوەبردنی خۆیانیان پێبەسپێژن. دەشی
سەرباری لەبەرچاوگرانی بەرژەو نەدی سیاسی و ئابوری و ستراتژی خۆیان
بەریتانیەکان هەندێ پێوانە تریشیان هەبوو بێت بۆ هەر بێراردانیکی
چارەنووس سازانە ناوچە بەگشتی، کوردستانیش که مەبەستی قسەکردنی
نێمە بەتایبەتی. لەم سەروێندەدا دەبێ لە کوردستاندا بوو ئاستی بۆچوون
لە یەکتەر جیا بکەینەو که یەکیکیان بۆچوونی نوخبەیی رۆشنیەیرانی وەکو
جەنەرال شەریف پاشایە که بە ئاشکرا هەستی نەتەواپەتی لایان گەشی
کردبوو و ویستیکی ناسیونالیستانەیان هەبوو و لە خەونی بەدەستەینانی
سەریەخۆیی و دروستکردنی دەولەتی کوردیدا بوون. جەنەرال شەریف پاشان
لە گفتوگۆیکیدا که لە مانگی حوزەیرانی ۱۹۱۸دا لەگەڵ سێر پێرسی کۆکسدا
کردووەتی. دەشی بەتەواوی وەکو خستەپووی ئەو بیروپایە وەرگیرێت که
بیروپای تەریەیی رۆشنیەیر و مەوەرەکانە^(۲) که خەوتی سەریەخۆییان هەبوو.

ئاستی بوو نەوێ نایا جەماوەری خەلکی کوردستان و سەرخێل و شیخ و
ئاغاو بەگەکان تا چەندێ بوونەتە هەلگری بیروپای نەتەوایی و خەونی

سەریەخۆیی و ئروستکردنی دەولەتی کوردیان لا دروست بوو؟ بەولتایەکی دی دەتوانین بڵێن بەو ئەندازەوی کە سیمای ناسیۆلیزم لای نۆخبەیه‌کی کەمی کوردی سەری هەڵداوه، لە بەرامبەردا کۆمەلگا بەگشتی لە ناستیکدا بووه کە بێ ناگا بووه لەو مەسەلەیه.

بێگومان ئەوه ئاشکرایە کە کوردستان لەسەر وختی هاتنی ئینگلیزدا پێکھاتەیه‌کی خێڵایەتی پەرش و پلۆی دابەشبوویو بەجۆرێک هەر سەرخیڵێک دەسەڵتداری سەر رووبەری جوگرافیای خۆی بوو، هیچ پەیوەندییه‌کی رێحی و مەعنەوی نەوتو کە پالێنەرەکی یەک رەگەزی یەک زمانی و یەک بەرژەوه‌ندی بێت بوونی نەبوو. ئینگلیزه‌کانیش باش لەو راستییە تێگەشتبوون بۆیە زیاتر لەسەر بنەمای ئەو یەکە بچووکانه هەلس و کەوتیان لەگەڵ کورددا کردووه. بۆ نمونە ئەوه‌نده‌ی باسی خێڵەکانی کوردو سەرخیڵەکانی دەگەن ئەوه‌نده باسی کورد وەک نەتەویەکی ناگەن بەتایبەتی لە سنووری جوگرافیای خێڵەکاندا تەنیا ناوی خێڵ و سەرخیڵ و بەرژەوه‌ندییه‌ی مادی و مەعنەوییەکانی خێڵ جێگای ناخاوێنو باسکردن بووه. رەنگە تەنیا لە سلێمانیدا وەها سەپریان کەربێت کە لەبەری ئەوه‌ی راستەوخۆ مامەڵە لەگەڵ خێڵ بکەن، مامەڵە لەگەڵ پێکھاتەیه‌کی بکەن کە پێشی دەوترێت کورد، هەرچەنده لە سلێمانیشدا گەراون بەدوای دیارترین و بە نفووزترین کەسدا کە ئەویش شیخ مەحمودی بەرزنجییە کە هەم لە شیخانی بەرزنجیە کە لە دیارترین سەپدەکانی کوردستان و بە پێشی درەختنی بنەمالەکیان، هەم ئەوه‌ی شیخ ماری ئۆنییە و سەرباری نفووزی شیخایەتی و بنەمالەکیان نفووزی تەریقەتی قادریشی هەبووه کە ئەوه‌ش لەپه‌روی مەعنەوییە و لەنیۆ خێڵ و عەشیرەتەکانی کوردستاندا پلە و پایەیه‌کی دیاری بۆ ئروستکردن. بە واتا لە کوردستاندا لەسەر وختی کوتایی هاتنی جەنگدا نەک هەر بزووئەوه‌یه‌کی ناسیۆنالیزمی لە کوردستاندا بوونی نەبووه بەلکۆ لاوازترین خاسیاتی ئەو چەمکە لەنیۆ کۆمەلگادا بەرچاوەکە و تۆوه، کاتی ئینگلیزه‌کان کوردستان بە سلێمانی و عەشیرە داگیر دەکەن، کورده‌کان لە

حاله تیکي بی ناگایدان و هندی لایه نگری تورکه کانز و هندیکی تریش هست ده کن به رژه و هندیان له گه ل ٲینگلیزه کان باشتر ده گونجیت، بویه نابنه خاوه نی بزوتنه و یه کی نیستمانی به رفراوان که به لایه نی که مه وه هه موو باشوری کوردستان بگریته وه، به لای راسته راپه رین و بزوتنه وه ی کورت ته مه نی چه کداریش دروستبووه، به لام ناشیت وای بق بچین که بزوتنه رو دروستکری نه و راپه پینانه رۆحی کوردایه تی و هیزی ناسیونالیزی کوردی بوویت.

ساده ترین خاسیتی بزوتنه وه ی ناسیونالیزی نه وه یه که هه موو نه ته وه کوبکاته وه و وه کو یه که یه کی یه کگرتو نیشانی بدات که خاوه نی یه ک سه رکردایه تییه و ئامانجی سه ره کیش سه ره خویی و دروستکردنی ده ول ته نی نه ته و ییه، له سه ره جوگرافیا یه ک که جوگرافیا ی هه موو نه ته وه یه واته نیستمان. نه گه ر له م روانگیه وه سه یر بکه ین نه و به ناشکرا بۆمان ده رده که ویت که نه و جولانه وانه ی له و سه ره وخته دا سه ریان هه لداوه له ناوچه ی جوگرافی ته سکی خیل لایه تیدا بوون و جگه له کاردانه وه یان رۆیشن به دوا ی هندی به رژه و هندی ته سکی خیل لایه تی و ناوچه پیدا هه چی تریان نه بووه، هه ر نه وه ش وایکریوه که نه و بزوتنه وانه به بزوتنه وه که ی شیخ مه محمود بیه وه نه توانیت خاسیتی نه ته وه یی وه رگریته و نه شتوانیت درژه به مانه وه ی خوی بدات.

به ریتانیه کان له سه ره تاوه که مه یلدار ی نه وه بوون ده سه لاتیک ی کوردی بق به رتوه بردنی باشوری کوردستان دایمه زینن به تاییه تی له سلیمانیدا که سی له شیخ مه محمود دیارترین نه بقزییه وه هه رچه نده شیخ مه محمود نه یارو مونا فیسیشی هه بوو به لام نه و له بارترین که س بووه بق نه و نه رکه، دوا ی نه وه به ریتانیا شیخ مه محمودی دانا به حاکمی سلیمانی و به لیتی پشتگیریکرنیشی پیدا^(۴). به لام نایا نه و ده سه لاتدارییه ی شیخ مه محمود ده سه لاتدارییه کی خیل لایه تی ناوچه یی داخراو بوو که عه قلی خیل و به رژه و هندی خیل و ستراتیژی

خیل کاری تیدا ده کړو ښکلیزه کانیښ مه یلدارۍ نه وه برون که له جباتی
 ده سه لاتی نه وه یی ده سه لاتی خیلایه تی له کورستاندا بالاده ست بیت یان
 به پیچه وانه شېخ مه حمود وه کو نه دلمنکی نوڅبه هه لگري پروژده ی
 نه وایه تی کوردی بو، بړوایه کی ته وای ناسیونالیزمی هه لگرتبو واته باشر
 وایه بلین نایا شېخ مه حمود سه رکړده په کی ناسیونالیزمی بو که له
 پشتیه وه بزوتنه وه په کی ناسیونالیزمی بوونی هه بوویت نامانچی
 دروستکړنی ده وله تی نه وه یی کوردی بوویت یان وه کو هر سه رخیل و
 ناغاو شېخی کی تر ده یو بست نه مه یی ده سه لاتیکی ناوچه یی خوی هه بیت،
 له کاتیکدا هم نه ده سه لاته جه ماوهری په نه بو که جافو زهنگنه و باجه لان
 هه یان بو، نایا نه وه هه لیکي له بار نه بو که به پالېشتی ښکلیزه کان نه مه یی
 ده سه لاتو نفوزی خوی فراوان بکات؟ بیکومان نه مانه کومه لی پرسپارو
 بوجوون نه گر له روانگی مه سه لای نه ته وایه تی کوردی و ناسیونالیزمی
 کورنیه وه سه یری بکین نه و خودی ده سه لاتداریه که و سروش و شتو وای
 پیکه اترو کار کړنیشی زیاتر وه کو هر ده سه لاتیکی خیلایه تی درده که ویت.
 له ته مموزی سالی ۱۹۱۸ ژماره په ک سه رخیلی کورستانی ژورسایه ده وله تی
 فارس مه سه لای کورستانیکی سه ریه خویان له ژیر چاودیری به رتانیادا
 گفتوگو کړد، موکری که گرنگترین خیلای ناوچه ی ساوج بلاخ بو پېشنیاری
 نه مه ی بق بالیوزی حکومتی خاوه ن شکر له کرماشان کرد کاتی له سر
 بورجیکي نزیک سه قزو گه یشته نه وه که نامازده بق نه وه بکات که کورستان
 له ده سستی گوردا بیت و نازاد بیت له ده سه لاتی لاوازو نیمچه ده سه لاتی
 حکومتی فارسی^(۱) نه مه تیروانینی سه رخیله کورده کانی روزه لاتی
 کورستانه گومان له وه ناکریت که جوزیک له هه سستی نه ته وایه تی له پشتی نه م
 هه لویتسه وه به لام نه وه ی جیکای پرسپاره نایا نه وه سه سه گه یشتوته نه و
 ناسته ی دهری پالنه رو بزوتنه ی جه ماوهری خه لکی کورستان ببینیت
 له پیناوی جیا کړنه وه ی ناسنامه ی خویان له وانی تر واته له و نه وانه ی که
 پېشتر پیکه وه له ژیر سایه ی نیم پراتوریتیکي نایینی خیلایه تی گورده دا زیان؟

ئایا لە کوردستاندا ئەم بۆچوونی سەرخیڵەکانی کوردو نوخبەیی
 خۆبێندە واریش کە هەمان روانینیان هەبوو، بوو، تە بۆچوونیکی جەماوەری و
 بە پێیەش وەکو پرۆژەیکە هەول بۆ جێبەجێ کردنی درابێت؟
 بێگومان دەرنەنجامەکانی روناکی دەخەنە سەر گۆمەری ئەم پرسیارانەیی
 سەر و بەوی کە چ لەکانی جەنگو چ دواي جەنگو تەنانەت تاکو ئێستاشی
 لەگەڵدا بێت مەسەلەیی سەریەخۆیی کوردستان و دروستکردنی دەولەتی کوردی
 نەبوو، بە پرۆژەیکە جەماوەری و تەنانەت نەبوو، تە پرۆژە و بەرنامەیی
 کارکردنی بزوتنە و چەکنارییەکانی کورد هەر لەسەردەمی شێخ مەحمودە و،
 تاکو ئێستاشی لەگەڵدا بێت، ئەوەش دەری دەخات کە ئەو بۆچوونانەیی
 نوخبەیی خۆبێندە واری ئەو سەرخیڵانەیی کە وەکو نوخبە بیرێکیان کردووە تەنیا
 لە رووبەریکی تەسکدا دەنگدانەوی هەبوو و بیستراو. واتە ئەو هەستی لای
 نوخبەیی خۆبێندە واری سەری هەلداو، لە نێو واقعی کۆمەڵایەتیدا بوونی نەبوو،
 هەر بۆیە دەشی لە سەروێندی کۆتایی هاتنی جەنگدا تەسەری بوونی
 نوخبەیی ناسیونالیست یان کەسانی ناسیونالیست بکۆتیت بەبێ بوونی
 ناسیونالیزم، بێگومان ناشی تەسەری ئەو بکەین کە بەبێ بوونی
 ناسیونالیزم ناسیونالیست بکۆتیت پرۆژەیی هەبێت چونکە لە بنەڕەتدا کاتی
 پرۆژەیی نەتەوەیی بوونی هەبوو ئەو مانای وایە ناسیونالیزم لە پشتهی ئەو
 پرۆژەییە و دەبێت. بە هەر حال نەبوونی پرۆژەیی سەریەخۆیی و دروستکردنی
 دەولەتی کوردی لە مێژووی کورددا پەڕیوەستە بە نەبوونی ناسیونالیزمی
 کوردییە و.

جگە لەوەی کە جەماوەری خەلکی کوردستان لە لایەکی جەنگ مانوو، شەکی
 کردبوو، ئەو گرانیەشی کە شەڕ دروستی کرد بوو بەهۆی مردنی ژمارەیکە
 زۆری خەڵک لە لایەکی تریشە و هەژاری و نەداری وای لە خەڵک کردبوو تەنیا لە
 هەولێ ئەو دا بێت بژی، لە سەروێندی کۆتایی هاتنی شەڕدا سالی ١٩١٧
 خەلکی زۆریک لە ناوچەکانی کوردستان بۆ نمونە لە دەورووبەری مەهاباد
 سلێمانی لە برسا مردن، لە تشرینی دووەمی سالی ١٩١٨ دا دانیشتوانی

سلیمانی که پیش جهنگ ۲۰۰۰ کهس بوو، ۲۵۰۰ کهسیان به زیندوویی مابوونه^(۹). له هه مو لایه کی کوردستان خهک له برسا ده مردن. مه به ستمان له م گزپانه وه به نهو بارودوخه ترسانک و ناله باره بوو که له سه رویه ندی کوتایی جهنگدا کوردستانی پیا تیده په پی. ناشیت وای بق بچین که له ولایتیکی ویران و دواکه وتوو له برسا مردووی چۆل له پووی نیموگرافیه وه، دواکه وتوو له پووی پیشه سازیه وه نه خوینده وار به ریژه یه کی بهرز، داخراوو پی ناگا له دنیا له پووی سیاسی و رۆشنیرییه وه، ناسیونالیزم بوو بیته بزوتنه وه یه کی جه ماوه ری وه لگري پرۆدهی ناسیونالیزم بوو بیت. نه گهر بزوتنه وه یه کی له و جوړه له کوردستاندا هه بوايه نه وای ینگلیزه کان په نایان بق په یوه ندیکردن به ناغاو به گو شیخ و سه ریخه کانه وه نه ده بردو راسته وخو مامه لایان له گه ل نه و بزوتنه وه یه دا ده کرد. ته نانه ت کاتی میچه رنۆئیل هاته خواروی کوردستان به مه به سستی نیشاندانی راویق چوونی به ریتانیا سه باره ت به دروستکردنی کوردستانیکی په کگرتوو بزوتنه وه یه کی وایار له ئارادا نه بوو که وه کو نوینه ری کورد ده ریکه ویت. ته نانه ت.. تا نه و کاته به ریتانیا نه ییتوانیوو سه رکوده یه ک بدو زیتنه وه که جینگای متمان ی هه مو کورده کان بیت، هه رچه نده شیخ مه محمود له بارتیرین کهس بوو بق نه م ده ست نیشان کردنه، به لام به ریتانیا ناگاداری نه وه ش بوو که به شیک له سه ریخه کان ئینتیدابیان به لاوه په سه ندتره تاوه کو دروستکردنی حکومت^(۱۰).

نه مه ش ده ری ده خات که ته نانه ت به شیک به سه ریخه کورده کان هه ست و هوشیاری نه ته وه بیان نه بووه یان لاواز بووه له و قوناغه دا له کاتیکدا نه مانه له چاو جه ماوه ری خیل و عه شیر ته کانیاندا جیاواز بوون و ده شی وه کو به شیک له نوخبه ی نه و سه رده مه سه یر بکری، که چی ئینتیدابیان له حکومتی کوردی به لاوه په سه ندتره - نه مه ش پرسیار له ناسنامه ی ناسیونالیستی کوردی نه و قوناغه ده خاته به رده م گومانه وه. نایا کاتی سه ریخه و ناغاو به گو سیاسی کوردی که له سنووری پیکهاته ی خیل و عه شیر ته کوردیدا ده سه لاتدار بوون

ويست و ناره زووی دروستکردنی حکومه تی کوردییان نه بیّت داخو جه ماوه ری
 هه ژارو نه زان و دواکه و توو چ جۆره هه ست و تیگه یشترو لیکنده وه یه کیان
 هه بوو بیّت؟ بۆیه جیگای خۆیه تی به واقیعیانه بپوانینه کومه لگای کوردی و
 به سۆزو هه لچوون و عاتیفه بریار نه ده یین و پیمان و ابیّت کومه لگای کوردی له
 ریزی کومه لگا پیشکه و توره کاندایه و هر به و پتیه چۆن له کومه لگا پیشکه و توره
 په ره سه ندووه کاندایاسی ناسیونالیزم ده کۆتیت به و شیوه یه ش به هاو
 شیوه کردن یاسی ناسیونالیزمی کوردی بکه یین. به تاییه تی بۆ قوئای بوی
 جهنگی جیهانی یه که م که له بووی تیۆره کانی کومه لئاسییه وه ناشیّت هه روا به
 ئاسانی کورد وه کو کومه لگایه کی خاوه ن شوئاس و بنه ماو خاصیّته کانی
 کومه لگا سه یر بکه یین.

به هه ر حال سه یریاری په یوه ندی ناجیگیری سه رخیلۆ سه رۆک
 عه شیرمه ته کانی کورد له ماوه ی جهنگی جیهانی یه که مدا له نیۆ تورکه کان و
 ئینگلیزه کاندایه به هه مان پتیه و انگیش هه ولی هه ریه که له و بوو هیزه بۆ
 راکێشانی سه رخیلۆ سه رۆک عه شیرمه ته کوردیه کان له نیۆیشیاندایه شیخ
 مه محمود، هیشتا له کوردستان کورد خۆی نه و ئاماده ییه ی نه بووه که به توانیّت
 به پتیی به رژه وه ندییه کانیانی خۆی هه لۆیست وه ریگۆت و له وه تیپگات که
 چۆنی یاری سیاسی به پتیی به رژه نندی خۆی بکات، هۆکه شی نه وه یه که
 ستراتیژی نه ته وه یی بوونی نه بووه چونکه ستراتیژی نه ته وه یی و عه قلی
 سیاسی نه ته وه یی به ره می ناسیونالیزم. نه و ناسیونالیزمی که خاوه نی
 په رژه ی سه ره خۆیی و دروستکردنی ده ولّتی نه ته وه ییه که واته لێره دا
 ده توانیّن بلیّین راسته له سه روپه ندی کۆتایی هاتنی جهنگدا تاکه که سی
 ناسیونالیست له کومه لگای کوردیدا هه بووه به لام ناسیونالیزم بوونی نه بووه و
 ناسیونالیستیش هیژێکی جه ماوه ری نه بووه، هه ر نه وه ش هۆکاری شکستی
 راپه ڕینه کانی شیخ مه محمود بووه له خوارووی کوردستان و راپه ڕینی به شه کانی
 تری کوردستانیش هه ر له ژێر کاریگه ری هه مان هۆکاردا هه میشه شکستیان
 هیناوه.

سەرچاوەکانی بەشی (١٥)

- ١- نادر ئینتیسار - ئیتنۆنەتەوابەتی کوردی - وەرگێڕانی عەنا قەرەداغی
سلێمانی ٢٠٠٥ - ل ١١٢.
- 2- Kurdistan During The great war- London, 1919,
p.8.
- 3- Hassan Arafa- The kurds, London- p.111.
- 4- Kurdistan During The Great war, London, 1919.
p.8-9.
- 5- David MacDowall - A Modern History of the
Kurds, 2000, p-108.
- 6- Ibid - p.119.

به شی شانزه یه م

**شہر یف پاشا ناسیونالیستیک
له دمر موی واقع**

جەنەرال شەریف پاشا کە سالی ١٨٦٥ لەشاری ئەستەمبول لەدايک بوو و لە
 ئەسلدا لە رەگوریشەو خەلکی سلیمانیه و لە دەولەتی عوسمانیدا گەلێک
 پۆستی نیاری وەرگرتوو کە دوایینان وەزیری مەوەزی دەولەتی عوسمانی
 بوو لە سەتۆکھۆلم. لە کارە دیارەکانی شەریف پاشا پێشکەشکردنی
 یاداشتنامەیە کە بۆ کۆنگرەیی ئاشتی لە پاریس لەسالی ١٩١٩دا. سەبارەت بە
 مافەکانی کورد، یەکەم نیشانەکانی بەرھەڵستکاریی شەریف پاشا دژی
 دەولەتی عوسمانی لە سەتۆکھۆلمدا دەرەکەوی، شەریف پاشا لەکاتی کێدا
 نوێنەر و بالۆیزی دەولەتی عوسمانیه لە سوید، لەژێرەو پێوەندی بە حیزبی
 ئیتحاد و تەرەقییەو دەبەستێت و ھاوکارییان دەکات (١) لە ئایاری (١٩١٩)دا
 شەریف پاشا بالۆیزخانەیی بەریتانیای لە پاریس ناگادارکردووە کە ئامادەییە
 بەپرەسیاریتی مێرئشینیکێ کوردستانی سەرەخۆ بگرێت ئەستۆ بە
 سەرکایەتی کۆمیتەیکێ فیدرالی سەرخیلەکان و لات بەرپێوە ببات (٢)،
 سێرکراو لە پارێسەو لە ١٢ی تشرینی یەکەمی سالی ١٩١٩دا بۆ وەزیری
 دەرەوێ بەریتانیا ئایرل کێرێن دەنووسێت شتیوێ ئەو نامە بلۆ
 نەکراوە پەتان بۆ دەنێرم کە لەنێوان نوێنەرێ کوردەکان بۆ کۆنگرەیی ئاشتی لە
 پاریس شەریف پاشا و فوریس ئەدامس نارووانە سەبارەت بە ئاواتی
 کوردەکان. شەریف پاشا لە زاری (فوریس ئەدامس) وە دەلی کە ئەو
 (ئەدامس) پێی راگەیاندوووە کە یاداشتێک پێشکەش بە کۆنگرەیی ئاشتی بکات
 سەبارەت بە مەسەلەیی کورد، لەو یاداشتەدا داوا بکات کە ئیتیدایێکی
 بەریتانی بەسەر کوردستاندا فەرز بکێ (٣).

بە ئاشکرا دەرەکەوێت کە جەنەرال شەریف پاشا ویستوویەتی لە دەرەوێ
 کوردستان و لەسەر ئاستی کۆنگرەو کۆیوونەو نێودەولەتیەکاندا کێشەیی کورد
 بخانە پوو، داواکانی کورد بەرز بکاتەو، بێگومان ئەم ئاراستە نیشکێدنەش
 بایەخی تایبەتی خۆیی هەیە، ئێمە تاکو ئیستاش گلەیی ئەوە دەکەین کە

كورد له پړوى ديبلوماسييه وه نه يتوانيو وه داواكانى خړى به رز بكا ته وه
لايه ننگړو پالېشتى بڼ پيدا بكا ت.

نايا نه وهى شريف پاشا داواى دهكات و كارى بڼ دهكات له روانگى
به رنامه و پرهنسيپى ناسيوناليزمه وه له چ ناستېكدايه ؟ بيگومان نه وهى
هستى پېده كړيت نه وه يه كه شريف پاشا ناروژوى نه وهى هپه كه كورد
به گشتى و كوردى باشورى كوردستان به تايبه تى بېنه خاوه ن ده سه لاتي
خويان و ناماده باشى خويشى نيشان ده دات كه سه رڼكاپه تى ده سه لاتيكي
سه ريه خوى كوردى بگريته نه ستو، نه م داواپه ش له ده وه وهى كوردستان به رز
ده كاته وه، به لام ليره دا نه و پرسپاره سه ره لده دات نايا خلكى كوردستان
نه و سه رڼكاپه تيبه ي ئويان به لاوه په سنده ؟ نايا كاتى نه و داواپه كى له و
جوړه به رز ده كاته وه هلوپستى سه رخيلاو شيخ و ناغاكانى كوردستان به
شيخ م حمدى حه فديشه وه چو ن ده بيت ؟ راسته پيشتر كورده كان نه م
كه سيته ده ناسن و شوپتى دياريشى هه بووه له لاي نوخبه ي روناكپرو سياسى و
پياوه دياره كانى كوردستان به تايبه تى نه م كه سيته وه كو نوپنه رى ديارى
نوخبه ي خوينده وارى كورد راووقچوونه كانى قولترو پر مانا تر بووه، شريف
پاشا زور له سه رڼكه بى سه رويه ره كانى خپله كانى كوردستان نه ده چوو، نه و
په كيك بوو له پياوماقوله خوينده وارو په روه رده كراوه كان كه به ژيانى جيگپرو
نيستراحت راهاتبوون⁽⁴⁾.

دياره له م رونانگه يه وه ده شى ناسوى روانينى شريف پاشا له زور له
كه سيته دياره كانى كورد فراوانتر بووپيت و كاركرنى پيشتريشى له گه ل
(نيثحابو ته ره قى) دا ده وري ناشكراى هه بووه له فورمه له كرنى هستر
ناسيوناليزمستانه ي شريف پاشا داو ده شى مانه وهى زورى له پاينه ختر
عوسمانى و له سويو پاينه خته كانى ترى نه وروپا داو بينينى سياسه تى ده ولت
نه ته وه بيه كان و كه شه سندننى ناسيوناليزمى هندى له ولتانى نه وروپا له و
قوناغه داو ده ركه وتن و كه شه كرنى ناسيوناليزمى توركيش به تايبه تى ده ورو

کاریگه‌رییان له‌سه‌ر دروستبوونی هه‌ستی ناسیونالیستانه‌ی شه‌ریف پاشا هه‌بووینت.

دیاره شه‌ریف پاشا له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی بوونی به‌ئیتحادو ته‌ره‌قیه‌وه که ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ش زیاتر له‌سوید دروستبووه‌و په‌ره‌ی سه‌ندووه، له‌لایه‌ن سولتان عه‌بدولعه‌میده‌وه فه‌رمانی ئه‌وه‌ی بۆ ده‌رده‌کرت که مافی گه‌پانه‌وه‌ی نییه‌ بۆ ئه‌سته‌مبول^(۵) به‌لام دوا‌ی ئه‌وه‌ی که ئیتیحادو ته‌ره‌قی به‌سه‌رقاچه‌تی ئه‌نوه‌ر پاشاو ته‌لعه‌ت پاشاو جه‌مال پاشا جه‌له‌وی حوکه‌می ده‌ستووری له‌ده‌وله‌تی عوسمانیدا ده‌گره‌ ده‌ست، هه‌لێک بۆ شه‌ریف پاشا ده‌ره‌خسێت که بگه‌رێته‌وه بۆ ئه‌سته‌مبول^(۵). ئه‌م گه‌پانه‌وه‌یه‌ی شه‌ریف پاشا هه‌لی ئه‌وه‌ی بۆ ده‌ره‌خسێتیت که زیاتر بگه‌رێته‌وه بۆ ئه‌سلی خۆی وه‌کو کوردێک هه‌لوێست بنویشتو له‌و سه‌روپه‌نده‌دا له‌گه‌ل ئه‌مین عالی به‌درخان و شیخ عه‌بدولقاری شه‌مزینی، چه‌ند که‌سیکی تر دا کۆمه‌له‌ی کورد ته‌عالی و ته‌ره‌قی دروست ده‌که‌ن. ده‌توانرێت ئه‌مه‌ به‌میژووی ده‌رکه‌وتنی شه‌ریف پاشا وه‌کو کوردێک دابنرێت و هه‌لوێسته‌ گرنه‌کانی دواتریشی په‌یوه‌ست به‌ کورد لی‌ره‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرت. ئه‌وه‌ی که زیاتر شوناسی ئیتحادو ته‌ره‌قیه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ کورد ده‌رده‌خات ئه‌وه‌یه‌ که له‌سالی ۱۹۰۹ دا رازی نه‌بوون شه‌ریف پاشا که هاوکاریان بوو ببه‌ینه‌وه‌ بالێقزی تورکیا له‌پارس ئه‌وه‌ش زه‌نگێکی وریاکرده‌وه بوو بۆ شه‌ریف پاشا که سه‌ریاری هاریکاریکردن و چالاکی زۆری له‌گه‌ل ئیتحادو ته‌ره‌قیه‌کاندا که‌چی هه‌شتا ئه‌وان به‌جیاواز له‌خوێان سه‌یری ده‌که‌ن چونکه ئه‌م له‌ئێتیکێکی تره‌. ئه‌گرچه‌ی هه‌شتا شه‌ریف پاشا به‌روای به‌ده‌وله‌تی عوسمانی هه‌یه‌و له‌بۆی ئیتحادو ته‌ره‌قیه‌کان بانگه‌شه‌ی گێڕانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی عوسمانی ده‌کات، به‌لام ئه‌و بانگه‌شه‌یه‌ له‌سنووری خه‌یالدا ده‌مینێته‌وه. سه‌ریاری ئه‌وه‌ی که پێشتر په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل به‌شێک له‌پیاوه‌ دیاره‌کانی کورددا هه‌بووه، به‌لام تا‌کو سالی ۱۹۱۴ له‌هیچ بڕه‌گه‌ و تارێکی بلا‌وکراوه‌ی نی‌و گۆناره‌که‌یدا باسی سه‌ریه‌خۆیی کوردستان و دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی کوردی

ناکات^(۷). نه‌گه‌ر که‌میک به وردی سه‌رنجی ته‌من و که‌سیتی شه‌ریف پاشا بده‌ین نه‌وا له‌سالی (۱۹۱۴) دا ته‌منی له ده‌رویه‌ری په‌نجا سالی‌دا بووه. به‌لام هیشتا وه‌کو که‌سیتی ناسیونالیست ده‌رناکه‌ویت، که‌واته ده‌توانین بلیین گورانکاریه خیراکانی نیوان سالی ۱۹۱۴ بۆ کوتایی هاتنی جه‌نگ له‌سالی ۱۹۱۸ دا کاریگه‌ری دیاریان له‌سه‌ر که‌سیتی شه‌ریف پاشا هه‌بووه و له که‌سیتی رابیکالی عوسمانیه‌وه ده‌گوریت بۆ ناسیونالیستیکی کوردی. نه‌مه‌ش به ناشکرا له‌سالی ۱۹۱۸ دا ده‌رده‌که‌ویت. دکتور فه‌ره‌اد په‌ربال ده‌لایت: له‌سالی ۱۹۱۸ دا پیوه‌ندی ده‌به‌سیتیت به سه‌ر کرده چه‌کداره‌کانی کوردستان: سه‌مکۆی شکاک، شیخ مه‌حمودی نه‌مر، سه‌ید ته‌های نه‌هری، رابوژیان له‌گه‌ل ده‌کات له‌پیتا و دامه‌زواندن ده‌وله‌تیکي سه‌ریه‌خۆی کوردیدا^(۸).

نیتر لێره به‌دواوه شه‌ریف پاشا ده‌که‌ویته جوله‌و چالاکي له پتتاوی نۆزی کورددا و به‌ته‌واوی وه‌کو ناسیونالیستیکی کورد ده‌رده‌که‌ویت، توانا و لیته‌اتوویی له‌بوازی دیپلوماسی و زمان و پله‌و پایه‌ی پیشتریشی له ده‌وله‌تی عوسمانیدا یارمه‌تیده‌ری باش ده‌بن بۆ نه‌وه‌ی بتوانیت له هه‌ندی ده‌رگای سه‌خت بدات و نه‌و ده‌رگایانه‌ش له رویدا بکړینه‌وه. به‌تایبه‌تیش هه‌لوێسته دیاره‌کانی شه‌ریف پاشا په‌یوه‌ست به کورد کاتی ده‌ست پێده‌کات که له‌ناوخۆی کوردستانیش جموجۆلی ناشکرای چه‌کداری ده‌ست پێده‌کات و کورده‌کان به ناسانی به‌و بارودوخه رازی نابن که نه‌مری واقیع نروستی کړبوه، هه‌لوێستی شیخ عه‌بدولقاسی کوپی شیخ عوبه‌یدوللای نه‌هری و نه‌مین عالی به‌درخان به‌ناوی (که‌مه‌له‌ی ته‌عالی کوردستان) که رایده‌که‌په‌نئ شه‌ریف پاشا بۆی هه‌یه له کونفرانسه نیوده‌وله‌تیه‌کاندا بپیته نوینه‌ری کورد و دلخوازیه‌کانی کورد به‌رز بکاته‌وه، له‌لایه‌کی تره‌وه شیخ مه‌حمودی به‌رزنجیش مه‌زیه‌تیه‌یک به پیاوهماقولانی به‌شیک له‌خوارووی کوردستان ده‌کاته‌وه و پێیان مۆر ده‌کات که به‌پیتی نه‌و مه‌زیه‌تیه شه‌ریف پاشای کوردی دانیشتیوی پاریس کرا به

نۆپنەرى كۆردەكان لە كۆنفرانسی ئاشتی لە پاریس بۆ داواکردنی حقوقی یارمەتی دەری شەریف پاشا دەبن قەومی كۆرد^(۸).

بێگومان ئەو ھەلۆیستانە ی ناو ھە ی كۆردستان پالەشتیکی بە ھێز بوون بۆ جەنەرال شەریف پاشا زیاتر بە ھێز بوونی لە پەروی مەعنەوییە ھە. دیارە گومان لە ھەش ناکرێت كە شەریف پاشا بوو ھە خاوەنی ھەستی كە نەتە ھەیی و كە سێكی ناسیونالیست كە كارەكانی تا ئەندازە یەكی ئاشكرا ھەلەدان بوو بۆ قۆمە لە كۆردی گوتاری سیاسی نەتە ھەیی كۆرد كە گە ھەری ئەو گوتارە لە سەر ھەخۆیی و دروستكردنی دەولەتی كۆردیدا خۆی دەبینیتە ھە. ھەلۆیستەكانی شەریف پاشا ھەلگری ئەو گوتارەن، ئەگەرچی زیاتر ھەیلداری دروستكردنی دەسەلاتی كۆردی بوو بۆ خوارووی كۆردستان و ئەو ی لای ئەو بە بایەخ ھە ھەگیرا ھە خوارووی كۆردستانە، ھەچەندە پێشتر ئەم تێكە لاوی لە گەل نۆخبە ی رۆشنبیری باكۆری كۆردستاندا زیاتر بوو، بەلام دوا جیا ھەو ھە لە ئیتحاد و تەرەقیەكان ئەو خوارووی گێرنا ھە ی دەسەلاتی عوسمانی بوو، لایەنگری چارە سەر كۆردی كێشە ی كۆردیش بوو لە سایە ی ئەو دەولەتدا، بەلام لە دوا ی كۆتایی ھاتنی جەنگ ھەستی ناسیونالیستانە ی شەریف پاشا ئاشكرا تر دەبێت و دەبێتە ھەلگری گوتاری كۆردی، بۆچوونی شەریف پاشا لە كۆنگرە ی ئاشتی بە دوا ھە خۆی لە سەر ھەخۆیی و دروستكردنی دەولەتی كۆردیدا دەبینی ھە ھە پالی ئەو ھەشی ھەبوو كە خۆی سەرۆکی ئەو دەولەتە بێت و رایش دەگە یاند كە كۆردەكان ئەو یان بە سەرۆکی خۆیان قبۆلە. بەلام لە دوا ی ئەو ی كە رێك و تێننامە ی لقزان خالەكانی رێك و تێننامە ی سیفەری پە یوەست بە كۆردی ھەلە ھەشاندنە ھە پێشتریش ھەلۆیستی شیخ عەبدولقاری كۆپی شیخ عوبەیدوللا بە جۆرێك شەریف پاشایان بێزار كۆرد كە لە لایەك پاشەكشە لە نۆپنە رایەتی كۆرد بۆ كۆنگرە ی ئاشتی بكات و لە لایەكی تریشە ھە بكشیتە ھە و تا سەر ھەندی كۆتایی جەنگی دوو ھە جیھانی دەر نەكە ویت. لە ھەرسەمارت باسی یاداشتنامە ی شەریف پاشا دەكات لە

(۱۹۴۵/۱۱/۲۶)دا. که تیایدا دهرده که ویت شریف پاشا برپای به و له ق بووه که بتوانریت له هه موو به شه کانی کوردستاندا ده وله تیکي سه ریه خوی کوردی دروست بکریت، بویه باس له وه ده کات که هیشتا نه گری نه وه هیه له کوردستانی عیراقد کورده کان بینه خاوه نی مافی خویان، شتیکی گرنک که نه مپۆ له توانادایه نه وه به که کوردستانی عیراق له لایه ن به ریتانیاوه بکری به شوره یه کی پۆلایینی نه وتۆ که به ر له هاتنی روسه کان بگری^(۴). کوردستانی عیراق نه گه ر حوکمی ئۆتۆنۆمی بدریتی له وانه یه بپیتسه مه له نديك بق گواسته نه وه ی بزوتنه وه ی جیابوونه وه له کوردستانی ئیترانو تورکیادا^(۵). لیره دا دهرده که ویت که شریف پاشا له کوتایی ته مه نیدا زیاتر خه یالی به لای کوردستانی عیراقد چوه، له هه مان کاتدا شریف پاشا به قولی بایه خی به داهاتووی باشوری کوردستان ده دا^(۶). لیره وه ده بینین پاشه کشیه ک له کوتاری شریف پاشادا ده بینریت له داواکردنی سه ریه خویی هه موو کوردستانه وه، ده گه پیتسه وه بق ئۆتۆنۆمی بق خوارووی کوردستان. نه مه ش بواجالاکی سیاسی شریف پاشایه که له ته مه نی هه شتا سالیدا ده پینۆیت. لیره وه نه گه ر سه رنجی نژیژه ی ژیا نی شریف پاشا بده ی ن نه وه له ماوه ی پینج سالی نیوان کوتایی شه پو ریکه وتفننامه لقزاند هه لۆیستیکی ناسیونالیستانه ی هه بووه وه لگری کوتاری کوردی بووه. له کوتایی جهنگی بووه میشدا جاریکی تر له سه ر مه یدان ی سیاسی و دیپلوماسی دهرده که ویتسه وه به لام نه مجاره یان له بری سه ریه خویی کوردستان لایه نگری له ئۆتۆنۆمی بق خوارووی کوردستان ده کات، دیاره شریف پاشا سه ریای دوری له باشوری کوردستانه وه به لام له به ر نه وه ی خوی به ره گه ز خه لکی سلیمانی بووه زیاتر په یوه ستی رۆحی به م به شه ی کوردستانه وه هه بووه.

ویتنه ی شریف پاشا له میژووی ناسیونالیستی کوردیدا ویتنه یه کی ناسراوه له و روانگه یه وه که به هه لۆیستی ناسیونالیستانه ده ست پیده کات وه لگری کوتاری سیاسی نه ته وه یی ده بییت به لام له گه ل رۆیشتنی کاتدا ره گه زه کانی

گوتاری نه ته وهی کال ده بېته وه و گوتاریکی هه رنمگری یان ناوچه یی هه لده گزیت که تنیا په یوه سته به باشوری کوردستانه وه نه ویش له سنووری نو تو تو میدا ده مینیتته وه. دیاره نه وه ش ناشکرایه که نو تو تو می داوایه کی که مته له وهی که ناسیونالیست داوای بکات و خه باتی بو بکات. هه به و پتیه گوتاری شریف پاشا له قوناغه کانی دواپی ته مه نیدا گوتاریکی نه ته وه می نییه به لکو ده چیتته وه سه ره نه و بو چوونه ی که پیشتر پیی و ابو باکوری کوردستان له ژیر سایه ی گپزانه وهی ده سه لاتی عوسمانی لیبرالی ده ستوریدا به مافه کانی خوی بکات.

سه رباری نه وه ش نه گه ره له روانگه یه کی واقعیا نه وه سه یر بکه یی نه و سه رباری بپو ابورنمان به هه ستو هه لو یستی ناسیونالیستانه ی شریف پاشا به تاییه تی له وه ستاننی جهنگی په که مه وه هه تا کونگره ی لقزان، ده بی پی له و راستیه بنین که هه ستی ناسیونالیستانه ی نه و قوناغه ی شریف پاشا په ره می په ره سه نندی کومه لایه تی کومه لگای کوردی نه بووه به نه ندازه ی که کاریگری تورکه لاره کان و ناسیونالیستی تورکی و ناسیونالیستی رۆژناوا ده وریان هه بووه له سه ری.

له لایه کی تریشه وه شریف پاشا که سیکی دوور بووه له زیندو نیشتمانی خوی و ته نانه ت له کوردستانیش له دایک نه بووه، نه مه سه رباری نه وه ی هه رگیز له کوردستانیش نه ژیاوه به وانا نه و پیاویک بووه له ده ره وه ی واقعی کومه لگای کوردی نه وه راسته له هه موو کومه لگایه کدا نوخبه پیش ناستی په ره سه نندی گشتی کومه ل ده که ویت و ده شتی نه و نوخبه یه ده وری کاریگریش ببینیت له گورپانکارییه میژوویی و کومه لایه تی و سیاسیه کانی نه و کومه لگایه دا. به لام هه روا ئاسان نییه که سیک با له ریزی پیشه وه ی نوخبه شدا بیت. به لام به بی بوونی ئاماده بوون و ره گه ریشه له نیتو کومه لگاکه ی خزیدا بتوانیت رۆلی دیاری نه و تو ببینیت و به تاییه تیش خوی و نیشان بدات که ده توانیت سه رکردایه تی کومه لکا یان ولات بکات، شریف پاشا نه ندایکی به

نه وروپايي بڼوۍ كومه لى كورده واريښه وه هه له سهرده مى منډالايښه وه له كوردستان نه بڼوه له بهر نه وه لهو ناسته دا نه بڼو كه ريتقوماى له سهر مه سه له نذر نارخويښه كانى كوردستان پكات^(۱۷).

به وانا ئەم كەسبىتتە ديارەى كورد كە لە قوناغىكى حەساسى گۆرپانكارى
سياسى و جىق پۆلە تىكى رۆژە لاتی ناوەرپاستو قەلەمەرى ئىمپىراتورىتى
عوسمانىدا دەردە كەوتت ئاناو لىھاتوويىەكى بەر پىلاوى دىپلوماسى و
هەستىكى پتەوى ناسيونالىستانەى ھەبوو، لەبەر دوو ھۆكار نەيتوانىوو
لەسەر زەمىنەى واقىعى كوردستان دەورىكى ئەوتوى ھەبىتت يەكەم لەبەر
ئەوى كۆمەلگەى كوردى لەو قوناغەدا لەبارىكى ئواكەوتوودا بوو
ناسيونالىزمى كوردى دەرنەكەوتوو، بۆيە نۆخبەى بە ژمارە كەمى
ناسيونالىست دووچارى بى ئومىدى بوون چونكە ويستو ئايدىاو بەرنامەى
ئەوان نەبۆتە ويستو بەرنامە ئايدىاي جەماوەر بزوئەى يەكى جەماوەرەى لە
دەورى كۆبووبىتتەو كە خەبات بكات لەپىناوى جىبەجى كوردنى ئەو
بەرنامەىدا. دووھ لەبەر ئەوى شەرىف پاشا لە دەروو بوو لەلايەك ئەم
لە كۆمەلگەى كوردى بى ئاگا بوو بەجۆرىك ئەم وەكو راغى بى رەعەت
دەركەوتوو بىگومان لە مەسەلەى سياسى و ستراتيژىدا تاكە كەس چەندى
لىھاتوو بەھىز بىتت، ئەگەر خاوەنى جەماوەر نەبىتت و لەنتو واقىعى
كۆمەلەيتىدا ئامادەبوون و رەگوريشەى نەبىتت، ئەوا ناشىتەت بىتوانىت جىگەى
خۆى بكاتەرە، ھەر بۆيە شەرىف پاشا وەكو ناسيونالىستىك لە دەروو
واقىعى كۆمەلگەى كوردىدا دەمىننىتەو و گوتارەكەشى ئەگەرچى لە قوناغى
راستەوخۆى دواى شەرىف گوتارىكى ناسيونالىزمىيە بەلام لەم زەمىنەىدا
جىگەى نابىتتەو تەنانت ئەو بزوئەى كوردىش كە لەو قوناغەدا ھەبوون
نابە ھەلگى گوتارەكەى ئەو كار بۆ سەرەخۆى كوردستان ناكەن، بەلام
ئەو گوتارەى كە لەلواى وەستانى جەنگى نووھم بانگەشەى بۆ دەكرد كە
ئۆتۆنۆمى بۆ كوردستانى عىراق بوو، تاكو ئىستاش لە كۆنەستى سياسى

سەرکردەو حیزبو رێکخراوەکانی کوردستاندا ئامادەییەو کاری بۆ دەکەوت. بە
هەر حالّ شەریف پاشا وەکوە سێکی ناسیونالیستی نوای جەنگی یەکەم
لەبەر ئەوەی لەلایەک لە دەرەوێی واقعی کوردستان بوو، لەلایەکی تریشەوە
واقعی کوردستان ئامادەگی بۆ بزوتنەوێکی ناسیونالیزمی نەبوو، بۆیە
شەریف پاشا وەکوە ناسیونالیستیک لە دەرەوێی واقع دەمێنیتەو.

سەرچاوەکانی بەشی (١٦)

- ١- دکتۆر فەرهاد پیریال - ژانرāl شەریف پاشا - سلیمانی، ٢٠٠٢، ل-١٩.
- 2- David MacDowall- A Modern History of the Kurds- London, 2000, p-121.
- ٢- دکتۆر ئەحمەد عوسمان ئەبوبکر - کوردستان لە سەر دەمی ناستیدا - سلیمانی ٢٠٠٠ ل/٦.
- 4- David MacDawall - A Modern History of the Kurds London, 2000, p-121.
- ٥- دکتۆر فەرهاد پیریال - ژانەرāl شەریف پاشا - ل. ٢٠.
- ٦- هەمان سەرچاوە - ل. ٢٢.
- ٧- هەمان سەرچاوە - ل. ٢٥.
- ٨- هەمان سەرچاوە - ل. ٢٧.
- ٩- دکتۆر وەلید هەمدی - کوردو کوردستان لە بەلگەنامەکانی بەریتانیادا - وەرگێڕانی محەممەد نوری توفیق - سلیمانی ١٩٩٩ - ل. ٢١١.
- ١٠- هەمان سەرچاوەی پیشوور - ل. ٢١١.
- 11- Southern Kurdistan During the Great war by office of civil commissioner -1919-p.8.
- 12- Ibid. p.8

بەشی ھەندەبەم

**شونى شیخ عەبدوڵقادر
لە گوتاری کوردیدا**

شیخ عبدالقادر کوپی نووومی شیخ عوبیدوللای نه هری که به کیک بووه له شیخانی تهریقته تی نه قشه به ندی و رابه ری رابه پینی سالی ۱۸۸۰ بوو له میژووی کورددا. شه بنه ماله یه به پیزه وه سهیر ده کرین و زیاترین قوریانیان داوه و باوک و کوپ هر دووکیان گیانیان به خشیووه ته گهل و نه توه که یان.

شیخ عبدالقادر له رابه پینه که ی سالی ۱۸۸۰ دا که باوکی سه رکردایه تی ده کرد ده وری کاریگه ری مه بوو، شیخ عبدالقادر پیش رابه پینه که چوو بووه ئیران و وه کووه نوینه ری باوکی له و گوندانه ی سنوور ده ژیا که ده سه لاتی شپه کانی نه هریان قبول کر بوو^(۱). شیخ عبدالقادر له سنووری ئیرانه وه رابه پینی ده ستپیکرد، میستر تومسن له ۸ی تشرینی یه که می ۱۸۸۰ دا به بروسکه به ئیرل گرانفیل راده گه یه نیت: شه شه ره فی شه وه مه یه که بق زانیاری به جه نابتان رایگه یه نم ژماره یه کی زور له کورده کان وه که راگه یه ندراره (۱۵۰۰۰) کهس به هیزی سه ره به خیلی هه مه جوو دانیش تووی هه رنو لای سنووری تورکیا - ئیران به سه روکایه تی شیخ عبدالقادر کوپی شیخ عوبیدوللای سه روک ناو داره که ی تورکیا و سه روک خیلکی ئیران ده وری شارو ناوچه ی سا بلخیان گرتوه^(۲). لیزه وه بۆمان ده رده که ویت که شیخ عبدالقادر هه ره له سه رده می باوکییه وه له دیارترین بزوتنه وه ی نه توه یی کورددا به شداری کردوه و ده وری سه رکردایه تی بینووه. راسته رابه پینه که ی شیخ عوبیدوللای نه هری ده یو یست ده سه لاتیکی کوردی له ژیر چاودیری عوسمانیه کاندایه زینیت به لام هیشتا به پیتی شه و قوناغه میژووییه ی که تیایدا سه ری هه لداوه له پووی نه توه ییه وه بایه خیلکی زوری هه یه و ده شئ وه که رابه پینی ناسیونالیست له سه رده می غیابی ناسیونالیزمدا سهیر بکرت، شیخ عبدالقادر هه لگری کوتاری بزوتنه وه که ی سالی (۱۸۸۰) به که ده شئ به کوتاری نه توه یی دابنریت نه که رچی کوتاریکی پیگه یشتوو هه مه لایه نو گشتیگر نه بوو، به لام بق که سیتی شیخ عبدالقادر که له ویزه ده سستی پیکردوه ئایا له قوناغه کانی دولتری ژیا نی خویدا ده شئ زیاتر وه کو

ناسیونالیستیکی ته‌واو ده‌ریکه‌وێت و بیته هه‌لگری گوتاری نه‌ته‌وه‌ی ره‌هه‌ند
دیارو خاوه‌ن شوناس یان ئایا پاشه‌کشه ده‌کات و پاشه‌گه‌ز ده‌بیته‌وه‌؟.

له‌ئوای هه‌ره‌سه‌ی راه‌په‌ینه‌که‌ی شیخ عوبه‌یدوللاو ده‌ستگیرکردنی شیخ خۆی و
ره‌وانه‌کردنی بۆ حه‌جاز و هه‌فاتکردنی له‌وێ خامۆشیه‌که‌ باکووری کوردستان
ده‌گریته‌وه‌ هه‌مان شیوه‌ی به‌شه‌کانی تری کوردستان و هه‌رچه‌نده‌ له‌ کوتایی
هه‌شتاکاندا هه‌ندێ چۆلانه‌وه‌ی ساده‌و هه‌ولدان بۆ کوکردنه‌وه‌ی هه‌یز جاریکی
تر رووده‌دات به‌لام کاریگه‌رییه‌کی نه‌وتی نابێت، به‌هه‌ر حال بارودۆخی ئوای
شکستی راه‌په‌ینه‌که‌ی شیخ عوبه‌یدوللا سولتان عه‌بدولعه‌میدی خسته‌ سه‌ر
ریگی هه‌ولدان بۆ نزیک کردنه‌وه‌ی خه‌یڵو عه‌شیره‌ته‌ کورده‌کان و سه‌ره‌نجه‌ام
سواره‌ی حه‌میدیه‌ی لێدروستکردن، له‌لایه‌که‌ بۆ رێگاگرتن له‌ سه‌ره‌لدانی هه‌ر
راه‌په‌ینه‌که‌ له‌ کوردستاندا، له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ به‌ مه‌به‌ستی به‌کارهێنانیان
به‌دژی ئه‌رمه‌ن و ئینگلیزه‌کان. به‌لام له‌سه‌رویه‌ندی شوپشی توره‌که‌ لاوه‌کاندا
له‌سالی ۱۹۰۸، نوخبه‌ی رۆشنه‌بیری کوور له‌ باکوو به‌تایبه‌تیش له‌ ئه‌سته‌مبول
(کوومه‌له‌ی ته‌ره‌قی و ته‌عاونی کوورده‌ی) یان دامه‌زاند، له‌ئێو دامه‌زێنه‌رانی ئه‌م
کوومه‌له‌دا مه‌ر ئه‌مین عالی به‌دروخان و شیخ عه‌بدولقادر ئه‌هری کوپی شیخ
عوبه‌یدوللاو ژه‌نه‌ران موحه‌مه‌د شه‌ریف پاشاو گه‌لێ روناکبیری تر هه‌بوون^(۶)
دیاره‌ شیخ عه‌بدولقادر ئوای مرینی باوکی مۆله‌ت درا بگه‌ڕێته‌وه‌ ئه‌سته‌مبول،
ئه‌که‌ بۆ کوردستان^(۷) شیخ عه‌بدولقادر له‌ گه‌رانه‌وه‌یدا بۆ ئه‌سته‌مبول و
به‌شداریکردن له‌ چالاکی سیاسی رێگایه‌کی بۆ به‌رزه‌ فریه‌کانی خۆی
په‌یداکرد، ئه‌ویش وه‌کو جه‌وده‌ت و سه‌کوتی به‌ کوومیه‌ی ئه‌تیه‌مان ته‌ره‌قییه‌وه
په‌یوه‌ست بوو^(۸) (سه‌ید ئورسی)یش وه‌که‌ شیخ عه‌بدولقادر هه‌ر بۆ یه‌که‌پارچه‌یی
عوسمانی وه‌فاده‌بوو^(۹) شیخ عه‌بدولقادر کوپی شیخ عوبه‌یدوللاو
سه‌رکووده‌ی راه‌په‌ینه‌که‌ی ۱۸۸۰ که‌ سالی ۱۸۸۱ ده‌رکراو، ده‌وریکی دیارو
بالای هه‌بوو، ئوای راه‌په‌ینه‌که‌ی (بۆل) گه‌راپه‌وه‌ ئه‌سته‌مبول و به‌ یه‌که‌که‌ له‌
داکوکیکه‌رانی ده‌ستوور له‌ ولاته‌دا ناسراو^(۱۰) سه‌ید عه‌بدولقادر خۆمه‌ختاری

کوردستانێکی یه کگرتووی له کوردستانێکی پارچه پارچه و چه ند پارچه پئ
 باشتەر بوو. سه ید عه بدولقادر به هیوابوو که (وا دیار بوو به یارمه تی
 ئینگلیزه کان) له هه لو و مەرج بواریکی گونجاودا بتوانی بکاته کوردستانێکی
 یه کگرتو^(۸). شیخ عه بدولقادی کوپی شیخ عوبه یدوللای نه هری له گه ل نه مین
 عالی به درخان به ناوی (کومه له ی ته عالی کوردستان) له پنگای کۆمیساریای
 نه مه ریکی و ئینگلیزی و فه ره نسپیوه له نه ست مه بول راده گی نه ن که شه ریف
 پاشا بۆی هه یه له کۆنفرانسه نۆوده وله تیه کاندایه بیته نوینه ری داخوازیه کانی
 گه لی کورد^(۹) له سالی (۱۹۲۰) دا شیخ عه بدولقادر، کوپی شیخ عوبه یدوللای
 نه هری دهستی کرد به بروسکه ناردن بۆ کۆنگره ی ناشتی له پاریس و داوی
 ئوتۆنۆمی کرد له جیاتی پێکهێنانی ده ولته سه ریه خۆکه ی شه ریف پاشا^(۱۰).

سه ره تا نه وه ی ده بی ناماژه ی پێکه ی نه وه یه که شیخ عه بدولقادر
 له سه رده می لاوێتیدا سه رکردایه تی به شێکی گونگترین راپه پینی له میژووی
 کورددا کربووه که نه و راپه پینه سه رباری غیابی ناسیونا لیزی کوردی تا
 ناستیکی دیار هه لگری گوتاری نه ته وه یی کوردی بووه . به و پێیه شیخ
 عه بدولقادر له و سه ره تایه وه دهستی پێکربووه و گومانیشی تیدا نییه که له و
 سه رده مه دا به ته واوه تی له ژێر کاریگه ری عه قل و به رنامه و رێبه رایه تی
 ناسیونا لیستی باوکیدا بووه .

به لام له ناوی شکستی راپه پینه که و کۆچی دوایی باوکی بۆ نزیکه ی بیست و
 پینج سالیک شیخ عه بدولقادر ده وریکی لیاری نه وتوی نابیت که شایانی باس
 بیت، به لام له گه ل ده رکه و ته وه یدا له سالی ۱۹۰۸ دا وه کو نه ندامتیکی دیاری
 ئیتهابو ته ره قی ده رده که ویتو زیاتریش لایه نگری یه کپارچه ی خاکی
 ئیمپراتۆریتی عوسمانی بوو، نه مه ش نه وه مان بۆ ناشکرا ده کات که شیخ
 عه بدولقادر له م قوناغه دا هه لگری گوتاری نه ته وه یی کوردی نییه چونکه
 که وه هری نه و گوتاره بریتییه له سه ریه خۆیی و سوسکرنی ده ولته تی
 یه کگرتووی کوردی. ره نگه نه و پرسیاره ش سه ره له بدات که ئایا بۆچی شیخ

عەبدولقادر داوای یە کپارچەیی خاکی عوسمانی دەکات؟ بێگومان دەشتی
هۆکاری زۆر بوو ئەو هەلۆیستە بدۆزێتەو بەلام هۆکاری سەرەکی لەو دا
بەرچەستە دەبێت کە لەپەڕی هەستی ناسیونالیستییهو شێخ عەبدولقادر لە
بارێکی لاوازدا بوو و زیاتر لەو ی وەکو ناسیونالیستیکی کورد بیر بکاتەو
وەکو کوردێکی مسوولمانی پڕوابوو بەو ی کە دەوڵەتی عوسمانی دەوڵەتی
هەموو مسوولمانانە پیری کۆتەو. بەشداریکردنیشی لە ئیتحادو تەرقیدا لە
روانگە ی پڕوابوونەو بوو بە چاکسازی دەستووری لە دەوڵەتی تورکدا
بەجۆرێک کە هەمووان بە یەکسانی و پێکەو لەسایە ی ئەو دەوڵەتدا بژین.

هەرچەندە رای ئەو شە یە کە شێخ عەبدولقادر خودمۆختاری
کوردستانیکی یەکگرتوی لە کوردستانیکی پارچە پارچە کراو پێ باشتر بوو
بێگومان ئەو شە رایەکی پەسەندە چونکە ئەگەر هەموو کوردستان پێکەو
نەک دەوڵەت بەلکو خودمۆختاری هەبڕوایە ئەو لە مەسەلە ی دابەش بوون دوور
دەکەوتەو ئەو شە کوردی لە زۆر ئاسەواری نیگەتیفی دابەشبوون دوور
دەخستەو. هەر لێرەشەو بەسی ئەو دەکێت کە شێخ عەبدولقادر مەیلو
ئارەزووی ئروستکردنی کوردستانیکی یەکگرتوی هەبوو، ئەم قسە یە ش
لە داوای کوتایی هاتنی جەنگ رێگای تێدەچێت چونکە هەر لەو سەر بەندە دا
شێخ عەبدولقادر بەو رازی دەبێت کە جەنەرال شەریف پاشا نوێنە رایەتی
کورد بکات لە کۆنگرە ی نداشتیدا. ئەگەر لەم روانگە یەو سەرئە ی شێخ
عەبدولقادر بدەین ئەو وەکو ناسیونالیستیک دەردەکەوێت کە هەلگری گوتاری
کوردی بێت، بەلام ئەو ی کە مایە ی لەسەر راوەستانە ئەو یە کە لە مێژووی
دەرهەوتنی هەستی ناسیونالیستی کوردیدا بەشی هەرە زۆری تاکە دیارە
ناسیونالیستەکان نەیان توانیوو بە جێگری لەسەر پڕوواوە ی خۆیان بیان
لەسەر هەلۆیستی خۆیان بمێننەو. ئەمەش دیسان لاوازی ناستی بە
ناسیونالیستی بوونی کورد نیشان دەات چونکە ناسیونالیزم نەبوو تە
نایدیقلۆزیا یەکی جەماوەری لە کۆمەلگای کوردیدا. ئەمەش ئەو دەگە ی نێت

که ماده م ناسیونالیزمی کردی ده رنه که وتوووه نه بۆته پرۆژه که واته بوونی تاکي ناسیونالیزستیش بوویه کی ته و او کامل نابیت و هه میشه له باری راپایی و ناجیگیریدا ده بیت و هه میشه ش له بهرده م مه ترسی پاشکه زیوونه وه هه لویست گرپیندا ده بیت.

له کاتیکدا که شیخ عه بدولقادر لایه نگری خۆی بق شهریف پاشا نیشانددا که چی هه ره به ماوه په کی کورت نوای نه وه له سالی ۱۹۲۰دا که وۆتۆه پروسکه ناردن بق کۆنگره ی ناشتی که تیایدا داوای ئۆتۆنۆمی ده کرد بق کورستان و رایده گه یاند که چیر لایه نگری له داوا و یسته کانی جه نه رال شهریف پاشا بق دروستکردنی ده ولتی کردی ناکات. ئه م گرپانکاریانه له هه لویستی شیخ عه بدولقادر سەلمێنەری راستی نه و قسانه ی سه ره وه مانن سه بهاره ت به هه لویستی ناجیگری شیخ عه بدولقادر که له سالی (۱۸۸۰) وه بق سالی ۱۹۲۰ چه ند جارێک گرپانکاری به سه ردا دیت له نیتوان هه لویستی ناسیونالیستانه وه که رابه رایه تی به شیک له بزۆتنه وه په کی نه ته وه بیانه ده کات، بق هه لویستی ده ستورخووانه و داکوکیکه ره له په کیتی خاکی عوسمانی و پاشانیش گه پانه وه بق داواکردنی خودموختاری کورستانێکی په کگرتو له وۆشه وه بق داواکردنی سه ره خۆی و هه لویستی پشتگیری کردنی شهریف پاشا له داواکردنی ئۆتۆنۆمی بق کورستان. بێگومان لێره وه ده رده که ویت که شیخ عه بدولقادر خواهنی گوتاریکی جیگیری نه ته وه یی کردی نه بووه، به لکو له نیتوان گوتاری نه ته وه یی و گوتاری عوسمانییدا یاری کردوه که ئه مه ی داواییان له و سه رده مه دا گوتاریکی شمۆل بووه له نیتوان گوتاری نیسلا می و تورکیکتدا. بێگومان له گه ل ئه م هه لویستانه شدا شیخ عه بدولقادر دواتر هیشتا ده سه بهرداری نه و په روه رده بنه په تیه نه بووه که له سه رده می باوکیدا ره ریگرتوو، نه ویش په روه رده کردن بووه به رۆحیکی کوردانه، ئه مه ش نه وه هه گه په نیت که ناسیونالیستی بوون له میژووی رابردوی کورددا یان له به روه رده ی خیزانه وه ده ستی پیکردوه و دروستبووه یان به کاریگه ری ژیان له

دەره‌وه‌ی واقعی کوردستاندا، که ئەو‌ه‌ش حاله‌تی بوونی تاک‌ی ناسیونالیستی به‌بێ بوونی ناسیونالیزم به‌ره‌م هێناوه‌ واته تاک‌یک که به‌ته‌نیا له‌ کات و شوێنی جۆراو جۆردا هه‌لۆیستی جۆراوجۆری هه‌بووه‌ و به‌درژایی ژبانی نه‌ و که‌سه‌ بووه‌ته‌ هه‌لگری گوتاری نه‌ته‌وه‌یی، نه‌م قسانه‌ نه‌ک بۆ شیخ عه‌بدولقادر به‌لکو بۆ زۆرینه‌ی تاک‌ی ناسیونالیستی کوردی راسته‌.

دیاره‌ شیخ عه‌بدولقادر سه‌رباری هه‌لۆیستی به‌رامبه‌ر به‌ نوێنه‌ریوونی جه‌نه‌راڵ شه‌ریف پاشا و داکوکی کردنی له‌ ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان له‌بری ده‌وله‌ت، به‌لام له‌ ساڵی ١٩٢٥ لایه‌نگه‌ به‌شداریکی چالاک‌ی راپه‌ڕینه‌که‌ی شیخ سه‌عیدی په‌ران بوو، ته‌نانه‌ت له‌ شکستی نه‌ و راپه‌ڕینه‌دا شیخ عه‌بدولقادر زۆریکی تر له‌ سه‌رکرده‌کانی نه‌ و راپه‌ڕینه‌ له‌ سێداره‌ دران. بێگومان ئەو راستیه‌ که ریزی میژووی شیخ عه‌بدولقادر پێویسته‌ بگه‌ڕێت و هه‌کو خه‌باتگه‌ڕێک و هه‌کو که‌سیک که خۆینی به‌خشیوه‌. به‌لام ئەو‌ه‌ش ئاشکرایه‌ که هه‌لۆیسته‌ شیخ عه‌بدولقادر هه‌لۆیستیک‌ی ناچه‌گیر بووه‌ و هه‌ندێ جار وه‌کو ناسیونالیستیک و هه‌ندێ جارێش وه‌کو که‌سیکی میانپه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێت که داخوازیکه‌ری په‌کێتی خاکی عوسمانیه‌ یان خوازیاری ئۆتۆنۆمیه‌.

بۆیه ناتوانین وه‌ها سه‌یری شیخ عه‌بدولقادر بکه‌ین که هه‌لگری گوتاره‌ نه‌ته‌وه‌یی کوردیه‌. هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندێ له‌ رۆژه‌لات ناسانه‌ی که له‌سه‌ کێشه‌ی کوردیان له‌سه‌رو به‌ندی جه‌نگ‌ی یه‌که‌می جیهانی‌دا نووسیوه‌ وای به‌ ده‌چن که له‌ قوناغه‌دا ناسیونالیزمی کورد ده‌رکه‌وتوه‌ و نه‌ و راپه‌ڕینه‌ش وه‌کو راپه‌ڕینی ناسیونالیزمی کوردی سه‌یر ده‌که‌ن، به‌لام به‌ روانینی من له‌ قوناغه‌دا شتیک نیه‌ که ناوی ناسیونالیزمی کوردی به‌ت به‌ و مانایه‌ی که ناسیونالیزم هه‌لگری پرۆژه‌ی ده‌وله‌ته‌. ده‌بینین جگه‌ له‌ بۆچوونی تاک ناسیونالیسته‌کان، پرۆژه‌یه‌کی گشتی جه‌ماوه‌ری بۆ دروستکردنی ده‌وله‌تیک سه‌ریه‌خۆی کوردی که هه‌موو جوگرافیا‌ی کوردستان بگه‌ڕێته‌وه‌ بوونی نه‌بووه‌

سەرچاوەکانی بەشی (١٧)

1- David MacDowall. A Modern History of the Kurds London – 2000, p. 53.

٢- له تاریکییهوه بۆ رووناکی - بەلگه نامه کانی شوقشی ١٨٨٠، وه رگێرانی: جهمال میرزا عهزیز - ١٩٩٩ - ل ٢٠.

٣- رۆبهرت تۆلسن - راپهرینی شیخ سه عیدی پیران - وه رگێرانی نه بویه کر خوشناو - سلیمانی ١٩٩٩ ل ٢٤.

4- David MacDowall - A Modern History of The Kurds. P.90.

5- Ibid, p.90.

6- Ibid, p.93.

٧- جهللی جلیل - هندی سیمای ژیاکی کومه لایهتی و سیاسی و که لتوری کوردی - وه رگێرانی نه نوهر قانر محهمه د - ٢٠٠٦، ل ٦٥.

٨- رۆبهرت تۆلسن - راپهرینی شیخ سه عیدی پیران - ل ٤٥.

٩- دکتور فه رهاد پیربال - شه ریف پاشا - سلیمانی، ٢٠٠٢، ل ٢٦-٢٧.

١٠- هه مان سه رچاوه - ل ٣٠.

بەشى ھەژدەيەم

عەبدولرېزاق بەدرخان: ناسيونالىستىك ئەومۇمدا

میژوی بنه‌ماله‌ی به‌درخانیه‌کان، میژوویه‌کی دیارو گه‌شه له نیوه‌ی دوه‌می سده‌ی نۆزده‌و چاره‌کی یه‌که‌می سده‌ی بیستدا پیشترا له‌باره‌ی راپه‌رینی به‌درخانیه‌کانه‌وه له‌سالانی چله‌کانی سده‌ی نۆزده‌و ده‌رکردنی یه‌که‌م رۆژنامه‌ی کوردش له‌لایه‌ن ئه‌م بنه‌ماله‌یه‌وه دواين به‌تاییه‌تی وه‌کو بنه‌ماله‌یه‌کی نوخبه‌ی خوینده‌وار له‌ میژوی کورددا ئاماده‌بوونیکی دیارییان هه‌بووه.

عه‌بدولپه‌زاق کوپی نه‌جیب پاشای کوپه‌ گه‌وره‌ی به‌درخانه له‌سالی ۱۸۴۶ له‌ گه‌رمه‌ی راپه‌رینی به‌درخانیه‌کاندا له‌دايك بووه‌و به‌هۆی باروئۆخی گونجاوی خه‌زانه‌که‌پانه‌وه توانیویه‌تی به‌هۆینه‌یت وه‌ندی زمانی دیار فیر بپیست. عه‌بدولپه‌زاق یه‌که‌یکه‌ له‌و کوپانه‌ی بنه‌ماله‌ی به‌درخان به‌گ که له‌ سه‌رده‌ستی حاجی قادری کوپیدا فیری خویندن و خوینده‌واری بووه، حاجی قادر ته‌ئیسیریکی دیاری کردبووه سه‌ر عه‌بدولپه‌زاقی لاو^(۱).

عه‌بدولپه‌زاق به‌درخان له‌ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی تورکیادا هه‌رمانه‌ر بوو، نوایی کرایه‌ سییه‌م سه‌کرته‌ری بالیۆزی تورکیا له‌ پیتهریۆرگ^(۲) پاشان بووه‌ته‌ بالیۆز له‌ تاران به‌لام دواتر سولتان عه‌بدولعه‌مید ده‌یگه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌سته‌مبول، پاشان توانی به‌ یارمه‌تی بالیۆزی روسیا له‌ تورکیا هه‌لبه‌یت و بگاته‌ تفلیس دوائی نه‌وه عه‌بدولپه‌زاق توانی له‌ روسیاوه بگاته‌ ئینگله‌راو په‌یه‌ندی له‌گه‌ل نه‌یارانی تورکیادا په‌یدا بکات، به‌لام سولتان توانی به‌هۆی نه‌جیب پاشای باوکی عه‌بدولپه‌زاقه‌وه، عه‌بدولپه‌زاق به‌هۆینه‌یت وه‌ بۆ ئه‌سته‌مبول و کردیان به‌ سه‌رۆکی ته‌شریفاتێ کۆشکی سولتان به‌لام دواتر به‌هۆی کۆشتنی ره‌زان پاشای سه‌رۆکی پاسه‌وانه‌کانی سولتان هه‌ ده‌ستگیر کراوه‌و ره‌وانه‌ی ته‌رابلوس کراوه. به‌لام دوائی شۆڕشی تورکه‌ لاوه‌کان، عه‌بدولپه‌زاق له‌سالی ۱۹۱۰دا رینگای پیدرا بگه‌رپه‌ته‌وه بۆ ئه‌سته‌مبول، پاشا ماوه‌یه‌ک عه‌بدولپه‌زاق به‌درخان جاریکی تر چوه‌وه سنووری روسیاوه به‌و ئومیده‌ی خۆی له‌ مه‌ترسی ده‌وله‌تی تورک بپاریزیت و له‌ هه‌مان کاتیشدا ئومیدی نه‌وه‌ی هه‌بوو که روسه‌کان پشتگیری مه‌سه‌له‌ی کورد بکه‌ن. به‌ واتایه‌کی دی ئه‌م که‌سیتییه‌ که هه‌یج به‌هویایه‌کی به‌

تورکه لاهه کانو به رۆژئاواش نه بوو ههوا خوازی نه وه بوو که روسیا بیهیته پالپشت و یاریده دهی کورد له پێناری گه یشتنیدا به مافه کانی، له سالی (١٩١٧) دا له بروسکه به کی نهوینیدا بالیۆزی روسیا له تورکیا ده لیت: عهبدولپه زاق پێی راگه یاندم نیازی هاندانی کورده کانی تورکیا و ئێرانی ههیه و دهیه وی له نژی تورکیا راستیان بکاته وه و دهستیان پێ ههلبگرێ له تالان و بپۆی ناوچه مەسیحی نشینه کانی ئێران^(١). عهبدولپه زاق له مانگی مارتی ١٩١١ دا له سنووری تورکیاوه په ریه وه له شاری وان به شێوهیه کی چاوه پوان نه کراو سه ری هه لدا، له ماوه ی مانه وه پدا له وان، توانی رۆیه ی پیاوه ناو داره کورده کانی تورکیا بپێنی و تێیان بگه یه نیت که دهیه ویت، له نژی حکومه تی تورکیا و له پێناوی سه ره خۆیی کوردستاندا بگه نگی^(٢) له مانگی مارتی سالی ١٩١١ دا عهبدولپه زاق سه فهری کرد بۆ (ماکو) و له وێشه وه گه یشته (کوژو) و له ماوه ی نهو سه فهره پدا گفتوگۆی له گه ل سه رۆکه کورده کاندا کرد بۆ نه وه ی پشتگیری نه وان به ده ست به ئینیت بۆ دروستکردنی په کتیه که له یه نگرێ روسیا بپتو له خێله کورده یه کانی تورکیا و ئێران پێکبیت^(٣) عهبدولپه زاق رایگه یاند: من ئیستا نیازم به شداریکردنی سمکویه بۆ ده ست به سه ردا گرتنی لیلمان و پێشنیارکردن بۆ فارسه کان که دانم پێدا بنێن وه کو پارێزگاری ورمیه و پاراستنی سنوورم پێیسه پێن^(٤) بێگومان له نه دجای به دهاتانی نه م به رنامه په پدا عهبدولپه زاق دا ده ی توانی به چاکی لایه نگرێ و دلسۆزی خۆی بۆ روسیا به لمینیت.

هه روا هه بوو له ناو کورده کانا له پێوه ندیکردن له گه ل روسدا ته نها مه به ستیان ده ستگه ربوونی سوو و قازانجی تایبه تی خویان بوو ه ی واش هه بوو هه روه کو عهبدولپه زاق به درخان و عهبدولقادر شه مزینی و سه ید ته ها شه مزینی و هه ندیک رۆشنگیری تر، قولتر سه یری هه لوێستیان ده کربو و یستبوویان کورد له کورستانی ئێراندایه ک بگرێ به جۆرێک که کوردی تورکیاش بگرێته وه^(٥).

نه گه ر سه رنجی نه و قسه نه نه ی سه ره وه بده ین، نه وا ده بینین که عهبدولپه زاق به درخان وه کو نا که کسی نوخبه بنه مایه کی خۆینه واری

رۆشنگیری، هه‌بووه‌و له‌نیۆ خیزانیکی‌شدا په‌روه‌رده‌ بووه‌ که‌ ژیا‌نی نه‌سته‌مبول‌و
 شاره‌ دیاره‌کانی نه‌و‌روپا کاریگه‌ری له‌سه‌ریان هه‌بووه‌و به‌پیتی میژووی
 دواکه‌وتووی کومه‌لگای کوردی له‌په‌روی په‌ره‌سه‌ندنه‌وه‌ له‌و کاته‌دا وه‌کو
 نوخبه‌ی ناسیونالیست ده‌رکه‌وتوون له‌ غیابی ناسیونالیزمدا، عه‌بدوله‌زاق
 وه‌کو خوێنه‌وارێک هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ به‌وای به‌ تورکه‌ لاوه‌کان نه‌بوو، به‌ هه‌مان
 نه‌و شێوه‌یه‌ی که‌ به‌وای به‌وه‌ نه‌بوو که‌ ئینگلیزه‌کانیش هیچ پشتگیرییه‌ی
 کیشه‌ی کورد بکه‌ن. نه‌م روانینه‌ی وای لێک‌ده‌بوو به‌وای هێزو نفووزکی تێدا
 بگه‌ڕیت که‌ نه‌ویش روسیا بوو، عه‌بدوله‌زاق نه‌وه‌نده‌ی به‌وای به‌ ده‌ره‌وه‌و به‌
 یارمه‌تی دانی هێزی ده‌ره‌کی هه‌بوو، نه‌وه‌نده‌ متمانه‌ی به‌ هێزی خۆی کورد
 نه‌بوو. ره‌نگه‌ نه‌مه‌ش په‌یوه‌ندی به‌وه‌وه‌ هه‌بیت که‌ نوخبه‌ی خوێنده‌وار له‌
 کومه‌لگای دواکه‌وتوودا نابیته‌ خاوه‌نی هێزی جه‌ماوه‌ریو ره‌گه‌ز ریشه‌ی
 به‌هێزی نییه‌ له‌نیۆ کومه‌لگادا، عه‌بدوله‌زاق هه‌مان شێوه‌ی نه‌ندامانی تری
 به‌مه‌الیه‌ی به‌درخانیه‌کان سه‌ریاری خوێنده‌واریو به‌ناگایی نفووزکی نه‌وتویان
 له‌نیۆ جه‌ماوه‌رو خه‌ڵو عه‌شیره‌ته‌کانی کوردستاندا نه‌بوو، بق‌ نمونه‌ نه‌و نفووز
 ده‌سه‌لاته‌ جه‌ماوه‌رییه‌ی که‌ شیخ عه‌بدولقادر به‌هۆی پێگه‌ی عه‌شیره‌تایه‌تیو
 پێگه‌ی ته‌ریقه‌ته‌وه‌ هه‌یبوو، نه‌ عه‌بدوله‌زاقو نه‌ شه‌ریف پاشاو نه‌ عه‌بدوللا
 جه‌وجه‌د نه‌یانبوو. بۆیه‌ نه‌مانه‌ زیاتر له‌ هێزی جه‌ماوه‌ریو فشاری ناوخو
 له‌پێناوی به‌ده‌سته‌تانی مافه‌کانی کورددا، به‌وایان به‌جوله‌ی دیپلوماسیو
 پالپشتی ده‌وله‌تانه‌ی ده‌ره‌وه‌ هه‌بوو.

له‌په‌روی داواکارییه‌وه‌ عه‌بدوله‌زاق وه‌کو ناسیونالیست داوای سه‌ره‌خۆییو
 ده‌وله‌تی کوردی ده‌کرد له‌ژێر چاوبێری روسه‌کاندا، له‌لایه‌ک به‌ ئومێدی
 یارمه‌تی روسه‌کان بوو، له‌لایه‌کی ته‌ریقه‌وه‌ هه‌ولیده‌دا که‌ پالپشتیو هێزی
 سه‌رخه‌ڵو پیاوماقولا‌نی به‌ نفووزیش بق‌ لایه‌نگری روسیا به‌ده‌ست به‌ی‌تیت
 له‌پێناوی مافه‌کانی کورددا. نه‌وه‌ی له‌باره‌ی عه‌بدوله‌زاقه‌وه‌ ده‌گه‌ڕیت
 نه‌وه‌یه‌ که‌ جوړیک له‌ به‌رنامه‌ی هه‌بوو، به‌لام به‌رنامه‌که‌ی له‌ سنووری وه‌همدا
 بوو، کاتی‌ک به‌ ئومێدی نه‌وه‌ بوو پشتگیری سمکۆی شکاکو سه‌ردار ماکو

به ده ست بهیئتیت و بیئت پاریزگاری ورمیه و له ویشه وه رنگای بق خوش بیئت
 هم دلسوزی و لایه نگری بق روسیا بسه لمیئتیت، هم ده رگای کارکردنی بق نیو
 تورکیا بق بکریته وه که نواییش له واقعیدا ده رگوت نه وه به دی نایهت چورکه
 روسه گانیش له لایه ک به گومانه وه سهیری عه بدولپه زاقیان ده کرد، له لایه کی
 تریشه وه به و جوره سه بیران نه ده کرد که بتوانیئت کاریگری نه و تقوی له سه ر
 ده ولته تی تورک ه بیئت.

به لام له پوری گوتاری نه ته وه بییه وه ده بی نه وه بلتین که عه بدولپه زاق وه کو
 هه لگری گوتاری کوردی ده رده که ویئت، به لام گوتاریت که بق جیبه جی کردنی
 ده په ویئت پشت به وانی دی بیه ستیئت، نه مهش خالتیکی لاوازه له گوتاری
 عه بدولپه زاقدا چونکه ده بی گوتاری نه ته وه بی پایه کانی له نیو نه ته وه دا بیئت و
 تاییه ته ندیه کانی نه ته وه له خویدا کۆ بکاته وه وه لگری داو لو ویسته کانی
 نه ته وه بیئت و به ویستو خه ون و ناوات و داواکانی نه ته وه و به فیکرو مه عریفه و
 فه نتازیا و خه یالی نه ته وه بارگای کراییت و بگری هه لگری و جیبه جی که ریشی
 هه هیزی جه ماوه ری نه ته وه بیئت. له م روانگیه وه گوتاره که ی عه بدولپه زاق و
 ده رده که ویئت له لایه ک هیزی جه ماوه ری نه ته وه بی نه بیئت و له لایه کی تریشه وه
 له سه ر بنه مای وه هم بگری بق بروسست بکریئت و له بنه په تدا بگریکی دیار یان
 ناماده بق هه لگرتن و جیبه جی کردنی نه و گوتاره بوونی نه بیئت.

گوتاری عه بدولپه زاق به سرخان بق ده ستپیکردنی راپه رین له کوردستانی ژیر
 ده سه لاتی فارسه وه ده مانگی پرتیه وه بق هه مان گوتاری شیخ عوبه یسوللای
 نه هری، به لام جیا وازییه که له وه دایه که شیخ عوبه یسوللا هم خاوه نی
 بنگه یه کی جه ماوه ری فراوانسو به هری پیگه ی عه شیره تایه تی و پیگه ی
 ته ریفه تی نه قشه به ندیه وه، هم له نیو خیل و عه شیره ته کانی کورددا
 که سیتییه کی دیار بوو، ده یقوانی سه رۆک خیل و شیخ و پیاوانی نیار بهیئتیه
 سه ر هیلکی کارکردن و هاوکاریکردن له گه ل خویدا. به لام نه م بنه مایانه هه چیان
 له که سیتییه عه بدولپه زاقدا ناماده بوونیکی نه و تقویان نه بوو.

بئگومان به گشتی راپه پینه کانی کورد له رابربووه و تاکو ئیستاشی له گه لدا بیت هه ولیان داوه له فه زاو له ژێر سایه ی لایه نگرێ و پالپشتی نه م ده ولت میان نه و ده ولتدا بن که نه مه ش خالێکی لاوازه له گوتاری سیاسی کورددا، به لام پرۆژه و به رنامه که ی عبدالپه زاق به ته واوه تی وه کو به رنامه ی روسیا دهرده که ویت که هه ولبدات له پێگای نه م که سیتته وه کورد به کار به یتیت له پیتناوی به رژه وه ندیه کانی خۆیدا.

ته نانه ت عبدالپه زاق به درخان سه ریاری نه وه ی وه کو که سێکی رۆشنپیر نه و بنگه و پێگه جه ماوه ریه ی نه بوو له نێو خه لکی کورستاندا. له هه لسه نگاندنی باروێخه که و چونیتی ده ستپیکردنی راپه پینه که شدا نه یوانی به شیوه یه کی بابته تی هه موو لایه نه کانی نه و واقیعه هه لسه نگینیت و له و باره شدا نه که ویته ژێر کاریگه ری سۆزو عاتیفه وه له سنووری وه همدا قسه نه کات. لازاریف ده لیت: عبدالپه زاق له ئاستی یه که مدا موپاله غه ی کرد به یه کیتی و ریکه ستنی خێله کورده کانه وه، چونکه کورده کان هه موویان ناماده نه بوون بۆ خه باتکردنی ده ست به جی له پیتناوی دامه زانسنی ده ولتێکی کوردی په گرتوودا. به لکو هیشتا له دۆرمانایه تی به میزی خێلایه تی و گوڤه گیری دهره به گایه تیدا بوون و ژۆریک له دهره به گه دیاره کان وایان ده بیانی که له هه موو شتی گرنگتر نه وه یه لایه نگرێ ده ولته تی تورک یان ئێران بکن^(A).

لێره وه نه وه ئاشکرا ده بیت که واقیعی نه و سه رده مه ی کورستان واقیعی راپه پین نه بووه، راپه پینێک که پرۆژه ی سه ریه خۆیی و دروستکردنی ده ولته تی هه بیت، هۆی نه مه ش ئاشکرایه له پله ی یه که مدا ده که پیتته وه بۆ دهرنه که ورتزو ناماده نه بوونی ناسیونالیزمی کوردی، نه مه ش نه وه ده که یه نیت که گوتاری کوردی به و مانایه ی که گوتاریکی جه ماوه ری سیاسی بیت بوونی نه بووه، به لکو له دهره وه ی کۆمه لگا عبدالپه زاق وه کو تاکه خۆپنده واره کانی تر هه لگری گوتاریک بووه سه ریاری لاوازی و کموکورتیه کانی ده شتی به گوتاری سیاسی کوردی ناویبریت، به لام نه م گوتاره له سه ر ئاستی

جه ماوه ری گوشه گیر کراو بی لایه نگریووه، له بهر نه وی نه گه ری جیبه جی
 کرنی زور لاواز بووه، بویه ده شی وه کو سه رکرده یه کی په رتکراو یان په رتبوو
 له واقع و کومه لگا سهیری عه بدولر ه زاق و زوریک له نوخبه ی روشنبیری
 چاره کی یه که می سه ده ی بیستی کورستان بکرت. له وه شدا نه م تا که
 که سانه وا درده که ون نه ونده ی له وه همی سه رکردایه تی و دروست کرنی
 سه ریه خوییدا ده ژین، نه ونده ش له واقع دوورن.

سەرچاوەکانی بەشی (١٨)

- ١- محەممەدی مەلا کەریم - حاجی قادری کوی شاعیری قۆناغێکی نوێیە - بەغداد - ١٩٦٠ - ل ٨.
- ٢- جەلیلی جەلیل - هەندێ سیمای کۆمەڵایەتی و سیاسی و کەلتوری کوردی، وەرگێڕانی: ئەنوەر قادر محەممەد - سلێمانی ٢٠٠٦، ل ٨٨.
- ٣- هەمان سەرچاوە، ل ١١٥.
- ٤- هەمان سەرچاوە، ل ١١٧.
- ٥- م. س، لازاریف - المسألة الكردية (١٨٩١ - ١٩١٧) ترجمة أكبر أحمد، مرکز کردستان للدراسات الاستراتيجية - ٢٠٠١، ص ٢٣٦.
- ٦- المصدر السابق - ص ٢٣٧.
- ٧- محەممەد رەسول هەوار - سەمکۆو بزووئەوێ ئەتەوایەتی کوردی، سلێمانی ٢٠٠٥، ل ٥٣.
- ٨- م. س. لازاریف - المسألة الكردية، ص ٢٣٨.

بەشى نۆزدەيەم

گوتارى بزوتنە و مەكى سەكۆى شەكەك

سمکۆ (ئیسماعیل ئاغای شکاک) که سەر بە خێلی شکاک بوو لەدوای کۆشتنی جەغەر ئاغاو مەدەنی محەمەد ئاغای باوکی بەتەواوی سەرکردایەتی ئێلی شکاکێ گرتە دەست و بوو بە کەڵەسوار و شۆڤەسواری ناو شکاک و ناوچەکەی خۆی که ماوەی دە دوازدە ساڵ حکومەتی ئێران و تورکی شەژان^(۱). بە پیتی بۆچوونەکان ئیسماعیل ئاغای شکاک لە ساڵی ۱۸۸۹ یان ۱۸۸۷ لە دایک بوو^(۲) دکتۆر جەمال نەبەز دەلێت سمکۆ لە ساڵی ۱۸۷۵ لە دایک بوو^(۳).

ئیسماعیل ئاغای کوپی محەمەد ئاغای شکاک، لە ساڵی ۱۹۲۰ دا خێلەکیان دەورووبەری دوو هەزار خێزان دەبوو، هەموو خێلەکەی ئیسماعیل ئاغایان بە سەرۆکی خۆیان قبول بوو^(۴). سمکۆ سەرۆک خێلی شکاک بوو که دەسەلاتی بە سەر ناوچەی رۆژئاوای دەریاچەی ورمیەدا کرد و هەولێ سەر بە خۆی کوردستانیدا، سمکۆ دواي ئەوێ که دەسەلاتی خۆی بە سەر خێلەکانی دراوسێدا سەپاند، توانی دەسەلات بە سەر بەشی زۆری کوردستانی ئێراندا بکات ئەوێش لە ماوەی ساڵی ۱۹۲۰ بۆ ساڵی ۱۹۲۴ بوو^(۵) سمکۆ وەک پێش شەرێ بۆ بە دەستەبەندی پێشویانی ئێران و روسیا کەلکی لە بێ سەرووبەری باروبۆخی ناوچە سنوورییەکان وەرگرتبوو^(۶) لە ساڵی ۱۹۱۸ بە دواوە دەرگای هواره سیاسییەکان بەرووی سمکۆدا کران و هەولێ بە هێزکردنی پەيوەندییەکانی خۆی لە گەڵ شیخ تەها داو کەوتە پتەوکردن و بە هێزکردنی پێگەی خۆی^(۷) لە ولاتی شوکاک لە (چارێ - چەریق) لە بناری (زۆزان) هەر لە پێش ۱۹۱۴ دا سەمیل ئاغای سمکۆ ناو و نایانگی دەرکەربوو، هەستیکی میللیەت و قومەت کەوتبوو کەلە یو^(۸) لە ساڵی ۱۹۱۹ دا سمکۆ سەرگەرمی نامادەکردن و خۆشکردنی زەمینەیک بوو تا سەر بە خۆی کوردستانی پێ مسۆگەر بکەیت و بۆ ئەو مەبەستە پەيوەندی بە سەرۆک عەشیرەتەکانی کوردەوێ کرد بۆ خۆنامادەکردن، سەید تەها کە ژنێراو نۆست و هاوکاری سمکۆ بوو چوو بە غدا بۆ هەولێ مسۆگەرکردنی پێشویانی کردنی ئینگلیز بۆ

ده سترگيربونی سه ريه خویی کورد (۹) زځړينه ی دانیشتونانی خواړووی
 کورستانانی نیران لایه نگرې نه وه نه که له گال نه و بزوتنه ووهی سمکودا بن
 نه گره اتو به ریتانیا پشتگری بکا، به لام نه وانه هتا به ته وای له وه لښیا
 نه بن به هیچ جوریک ناجوئینه وه^(۱۰) هه والیک گه یشت که وا سمکو په یوه نندی به
 گه لیک کوردی ناسراوه و کړیوه بق نه وای به هه موویان هه ول بدن به
 یارمه تی ده وله تیکي بیگانه کورد له ده ست فارس رزگار بکن^(۱۱) له دوی
 جهنگی جبهانی سمکو بووه دیارترین کس له خه باتی رزگاریخوای کوردی
 نیراندا که ناوه رڼکی نه و خه باتی قولکرده وه زیاتر نامانجه کانی دیاریکرد^(۱۲).
 بېگومان نه وه ناشکرایه که سمکو سر به خیلې شکاکه نه م خپله له دوی
 ده سه لاتی زه ندییه کان له رڼه لاتی کورستاندا به ته وای ده رکه وتوون و له
 راستیشدا له زځر هه لو مارجدا تووندو تیزوون به رامبه ر به هاوالاتیانی کوردی
 خویان و هه روه ها به رامبه ر به نه وانی تریش. ته نانه جگه له کوشتنی مار
 شه معون له لایه ن سمکوه، پیشتریش کوشتنی محمده خانی قاجاری له سالی
 ۱۷۹۷دا له شاری شوش له تاو چادره گای خویدا دراو ته پال سادق خانی
 شکاک. محمده ره سول هاواری ده لیت: به لام سهیر نه ویه که نه وانه (به شپک
 له پیاوه دیاره کانی شکاک) به پیلانی کاریه ده ستانی نیران گیراون و کوژاون
 یان بوسه یان بق نراو ته وه و کوژاون^(۱۳) له وانه ش نيسماعيل ناغای باپیره
 گه ورده ی سمکو له سالی ۱۳۳۵ له لایه ن عسکه رخانه قاجارییه وه. عه لی ناغای
 کوپی نيسماعيل ناغا له زنداندا له زه ماننی ضیاء الدوله دا مردووه. جه عفر
 ناغا له سالی ۱۹۰۵دا له لایه ن کاریه ده ستانی نیرانه وه به شپوه یه کی زځر
 ناجوامیرانه کوژاوه. نيسماعيل ناغا (سمکو) که نه ویش له شفق له لایه ن
 کاریه ده ستانی نیرانه وه بوسه ی بق نرایه وه له سالی ۱۹۳۰دا کوژا^(۱۴).

خیلې شکاک خیلکی ده ست رڼیشتونو نازاو چاو نه ترس بوون، له سرده مر
 خویدا سادق خانی شکاک چاری له کورسی ده سه لاتی عرشنی نیرانی بووه:
 به وانا نه م خپله له پووی پتیکه ی خپلایه تی و له پووی لښاتو ویشه و دیار

له‌برچاو بوون. هر له‌پیش جه‌نگی یه‌که‌می جیهانیدا که هیشتا مه‌سه‌لی ناسیونالیزم نه‌که هر له‌ کوردستان به‌لکو له‌ ولاتانه‌شدا که چوار ده‌وری کوردستانیان داوه‌ دهرنه‌که‌وتبوو، شان به‌شانی نوخبه‌ی به‌ ژماره‌ که‌می خوینده‌واری کورد، هه‌ندیک له‌ ئەندامانی خێلی شکاکو به‌تایبه‌تی ئەندامانی بنه‌ماله‌ی سه‌رخێل له‌ جموجۆلدا بوون وه‌میشه‌ ویست و ئاره‌زووی فراوانکردنی سنووری ده‌سه‌لاتی خۆیانیاں هه‌بووه‌: مینۆپسکی ده‌لێت: جه‌عفر ئاغا له‌ ناوچه‌ی سه‌لماس نه‌ژیا، ئه‌و جه‌عفر ئاغا به‌ هیچ جۆرێک له‌ ده‌سه‌لاتدارێتی فارسه‌کان نه‌ئه‌ترساو لێیان نه‌ده‌سه‌لمیه‌وه‌، جاروبار له‌ شاخ ئه‌هاته‌ خواره‌وه‌ له‌ ناو تۆله‌کاندا تالانی و راوهرۆتی نه‌کرد، به‌لام ئه‌وه‌ی جێگی سه‌رسوپمان بوو ئه‌وه‌ بوو... که جه‌عفر ئاغا ده‌وله‌مهنده‌کانی تالان نه‌کردو به‌شیکێ ئه‌و تالانییه‌ی به‌سه‌ر هه‌ژاره‌کانی ناوچه‌که‌دا دابه‌ش نه‌کرد^(۱) هر له‌به‌ر ئه‌وه‌ هه‌ژاران خۆشیان ده‌ویست و رێزبان لێده‌گرت، حکومه‌تی ئێران هه‌روه‌کو ره‌وشتی کۆنی خۆی جه‌عفر ئاغا ی کرد به‌ لێپرسراوی سه‌رسنوری ئێران و عوسمانی. بواجار له‌سالی ۱۹۰۵دا جه‌عفر ئاغا کوژرا، کوشتنی جه‌عفر ئاغا زیاتر سمکۆی بزواندو وای لێکرد هه‌ندی جار به‌تووندوتیژی ره‌فتار بکات، چونکه‌ سه‌ریاری ئه‌وه‌ی که سمکۆ هر له‌ لاوتییه‌وه‌ هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی ده‌بجولاند، مه‌سه‌له‌ی به‌ نامه‌ردانه‌ کوشتنی جه‌عفر ئاغاش زیاتر تووهری کردو هه‌میشه‌ جۆرێک له‌ گیانی تۆله‌ سه‌ندنه‌وه‌ ده‌بیزواند.

سمکۆ هر له‌ پیش ده‌سته‌پێکردنی شه‌ردا که‌وتبووه‌ به‌رچاو سه‌ریاری که‌می ته‌مه‌نی به‌لام وه‌کو که‌سیتییه‌کی لیاری رۆژه‌لاتی کوردستان ناسرابوو. سمکۆ له‌لایه‌ک له‌ به‌رامبه‌ر شه‌رکی تۆله‌کردنه‌وه‌ی جه‌عفر ئاغادا خۆی ده‌بینیه‌وه‌ له‌لایه‌کی تره‌وه‌ ئومیدی ئه‌وه‌ی هه‌بوو که ده‌سه‌لاتیکی کوردی دابه‌ه‌زێتی، پێشتر عه‌بدولپه‌زاق به‌درخان په‌یوه‌ندی به‌ سمکۆه‌ کردو به‌ ئومیدی ئه‌وه‌ بوو که سوود له‌ نفروزی خێلایه‌تی و جه‌ماوه‌ری سمکۆ وه‌ریگریت، سمکۆ خۆشی و هه‌کو پیاویکی وریا هه‌ولی دا هاریکاری له‌گه‌ل سه‌ید ته‌های شه‌مزی بکات

چونکه ده یزانی سید ته ها نفوزیکی عه شیره تایه تی و نایینی یان ته سه وفی به ریلای هیه ده شی هاریکاری هه ردوکیان پیکه وه ده ورکی باشتی هه بیت بق فراوانکردنی نفوزو ده سه لاتیان تا بتوانن کوردستانیکی نازاد لروست بکن.

سمکو سه رها له گه ل روسه کان کوک بوو پاشان بووه لایه نگری تورکه کان، به لام کاتئ شوقشی نۆکۆبه ر روویدا لایه دایه وه به لای یه کیتی سۆفیتدا. سه رباری ئه م هه لویتست گۆپینه ی سمکو به پیتی کات، کیشه ی گه وره ی سمکو هه ره نه بوو له گه ل ده ولته ی ئێرانیدا هه یبوو به لکو ناکۆکی و ململانێی له گه ل فه له کاندا لپارو له به رچاو بوو که مار شه معون سه رۆکی رۆحی و سیمای فه له کان بوو، هه ره نه و ناکۆکبه ش ده شی هۆکاری سه ره کی بوو بیت بق نه وه ی سمکو به شیوه یه کی ناجوامێرانه مار شه معون بکوژیت، هه رچه ندئ هه ندئ له نووسه رانی کورد پاساو بق نه و کاره ی سمکو ده هیننه وه، به لام ده بی بزانی هه رچۆن کوشتنی جه عفر ناغای شکاک و خودی سمکۆش له لایه ن ده سه لاتئ ئێرانیه وه ناجوامێرانه بوو، به هه مان شیوه کوشتنی مار شه معونیش کارێکی نابه جئ بوو.

سمکو توانی روویه ریکی تا نه اندازه یه ک فراوانی کوردستان بخاته ژێر ده سه لاتئ خۆیه وه، له نێوان سنووری ئێران و تورکیادا جوړیک له نازادی هات و چۆی هه بوو، واش پیده چیت که تورکه کان ترسیکی نه و قزیان له سمکو نه بوو بیت چونکه ئاراسته ی کارکردن و چالاکییه کانی به ره وپووی ده سه لاتم ئێزانی بوو. سمکو له سالئ ۱۹۲۰ بق ۱۹۲۴ له رابه پینتیکی به رده وامدا بوو، به لا، نه وه ی که جینگای سه رنج لێدانه نه وه یه سمکو خاوه نی هیزیکئ چه کداره عه شایه ری بوو، سه رباری نه وه شی که خۆی پیاوړیک ژێرو وریا و نازابو نه خوینده وار بوو، ده یزانی که نه ته وه که ی نه ویش هه مان شیوه ی نه ته وه کانم تر مافی سه ریه خۆی و لروستکردنی ده ولته ی سه ریه خۆی خۆی هیه چالاکییه کانی سمکو به رزیوونه وه ی ناو ده سه لاتئ بوو بووه جینگای مه ترسم

لای ئیرانیه کان و تورکه کانیش. ته نانه ت ئینگیزه کانیش به وریاییه وه سهیری سمکویان ده کرد. سمکۆ سه ریارى ده سه لات و نفوزى به ریللوی له سه ر وه ختى خويدا به لام جيگير نه بوو، نه و نه يتوانى بوو وه کو شيخ مه محمود ده سه لاتىكى نيدارى دابمه زرينيت. به لام له گه ل نه وه شدا سمکۆ هه سستىكى ساده ي کوردایه تی هه بوو. له پیتناوی کوردا خه باتى ده کرد، نه گه سه رنجى نه و قسانه بده ين که له سه ره وه له سه ر سمکۆ هه لویستی سمکۆ بيرگرينه وه ي کراون، نه و ده توانين بلين سمکۆ نه و سه رخيله هوشيارو به ناگابه بوو که سه ريارى نازایه تی و چاونه ترسی و تونده تیزی هه سستىكى کوردايه تیشى هه بوو هه رچه نده سمکۆ وه کو عه بدوله زاق به درخان يان ته نانه ت وه کو شيخ عوبه يدوللای نه هری يان شيخ مه محمود خاوه نى به رنامه يه کی ديار نه بوو سه بهاره ت به کورد، به واتایه کی دى سه ريارى نه وه ي که سمکۆ وه کو ناسيوناليستيك ده رده که وت له غيايى ناسيوناليزمدا به لام له بوون و ماهيه تی خوشيدا خاوه نى به رنامه و پرژه نه بوو به قه د نه وه ي به سه روستى هه سستىكى خاويى نه ته وه يى هه بوو، خۆى له و ناسته دا ده بينى که ده بى له پیتناوی نازادى سه ره خۆيى نه ته وه که يدا کار بکات. بيگومان له و پیتناوه شدا ئه رکی زۆرى کيشاوه و خه باتى سه ختى کردوه و باشيش له وه تىگه يشتوه که بق نه وه ي بتوانيت نازادى سه ره خۆيى ولته کی به ده ست به يتيت ده بى له گه ل خيل و عه شپه ره ته کانى تر پىکبيت، نه مه ش ده ره نجامى عه قلىكى فراوانه که له وه تیده گات ته نيا به يه کيتيى و يه کيون ده شى نه وه يزه پىکبيت که بتوانيت به رگرى له هه فه کانى کورد بکات، به واتا به ر له سه ر شتيك سمکۆ به وای به يه کيتى خودى کورد هه بوو، نه مه سه ريارى نه وه ي که به وای به وه ش هه بوو که پشتگيرى يارمه تی ده ره وه ش به ده ست به يتيت، هه ر له و پیتناوه دا سه يد ته های شه مزىنى ناره به غدا به و ئومیده ي پشتگيرى ئینگیزه کانى ده ست بکه ویت، که واته سمکۆ له سه ر به مه ي گوتارىکی دوو ناپاسته کارى

کردبووه که گوتاره‌ی ناوه‌وه (گوتاری خۆیی بوون) گوتاری دهره‌وه‌یی بووه.
نهمه‌ش دهره‌نجامی عه‌قلێکی وردو کراوه‌بووه.

نێستا نه‌و پرسیاره‌ سه‌ره‌له‌دات که مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی ناخاوتنی نێمه‌یه
له‌سه‌ر بزوتنه‌وه‌که‌ی سمکۆ نه‌ویش نه‌وه‌یه‌ ئایا سمکۆ هه‌لگری گوتاری
نهمه‌وه‌یی کورد بووه؟ ئایا نه‌و گوتاره‌ بووه‌ته‌ گوتاری ناسیونالیزمی کوردی؟
ئایا سمکۆ چون کاریکردبووه‌ له‌ روانگی مه‌سه‌له‌ی ناسیونالیزمی کوردیه‌وه‌ له
سه‌رده‌مێکدا که ناسیونالیزم هه‌شتا له‌ ئاستی نادیاردا بووه؟

نه‌بێ ئه‌و راستیه‌ بزانی که له‌سه‌رویه‌ندی جه‌نگی یه‌که‌می جیهانیدا هه‌شتا
کوردستان له‌ باریکی دواکه‌وتووی خه‌یلایه‌تیدا بووه، ده‌شی هه‌ستی نهمه‌وايه‌تی
به‌ کاریگری دهره‌وه‌ لای تاکه‌که‌س وه‌کو نوخبه‌ دروست بوویته‌ وه‌ر له
نه‌نجامی نه‌وه‌شدایه‌ که تاکه‌ که‌سی ناسیولێستیش به‌پێی تێگه‌یشته‌ن و توانا
پێ شکانی خۆیان هه‌ولیانداوه، نه‌و تاکه‌ که‌سانی که پێگه‌ی خه‌یلايه‌تی و
عه‌شیره‌تایه‌تی و ئایینی یان ته‌سه‌وفی به‌هێزیان هه‌بووه‌ توانیویانه‌ جه‌ماوه‌ری
خه‌یله‌وه‌ عه‌شیره‌ت یان جه‌ماوه‌ری ته‌ریقه‌ت له‌ خۆیان گرێکه‌نه‌وه، به‌لام به
ناشکرا دهره‌وه‌که‌وێت که خاسیه‌تی بزوتنه‌وه‌کانیش به‌ته‌واوته‌ی خه‌یلايه‌تی بووه.
ئهم دیمه‌ته‌ له‌ بزوتنه‌وه‌که‌ی سمکۆدا ناشکراتر بووه‌ چونکه‌ خه‌یله‌ی شکاک
خه‌یله‌ی به‌ژماره‌ زه‌ردو به‌ روویه‌ری جوگرافی فراوان و به‌ سروشتی ئازاو
چاونه‌ترس بوون بۆیه‌ سه‌ریاری دهرکه‌وته‌نی سمکۆ وه‌کو سه‌رکرده‌یه‌کی
ناسیونالیه‌ست بزوتنه‌وه‌که‌ زیاتر سیمایه‌کی خه‌یلايه‌تی هه‌بووه، به‌لام له‌گه‌ڵ
نه‌وه‌شدا ماده‌م رووی کوردایه‌تی هه‌بووه‌ وه‌ولێک بووه‌ بۆ خۆجیاکرنه‌وه‌ له
فارس و ته‌نانه‌ت له‌ فه‌ل و ئاسوری و نازه‌رییه‌کانیش ده‌بێ بزانی بنه‌مایه‌کی
نهمه‌وه‌یی ئاماده‌بوونی هه‌بووه، به‌لام نه‌وه‌ی ناشکرایه‌ که گوتاری نهمه‌وه‌یه‌
هه‌لگری فیکری دروستکرنی ده‌وله‌ت و سه‌ریه‌خۆیی و یه‌کگرته‌وه‌یه، سمکۆ
هه‌ولی له‌ پێناوی سه‌ریه‌خۆییدا داوه‌ به‌لام سنووری نه‌و سه‌ریه‌خۆییه‌ دیاریکراوه‌
بووه‌ و ته‌نیا نه‌و روویه‌ره‌ی کوردستانی گرتوته‌وه‌ که که‌وتوته‌ ژێر سایه‌

قهله مېړه وی فارسه وه، که له وه شدا ه مو نه به شې کور د سغاني
 نه گرتو ته وه. به لکو زیاتر ناوچه کانی قهله مېړه وی خټلی شکاو هندی به شې
 تری گرتو ته وه، بویه له باشتین وه سفر کړنی کوتاری سمکودا ده توانین بلین
 کوتاریکی هریما بېتی بووه. که نه ویش هاو شپوهی کوتاری مېرنشین یان
 کوتاری ده سه لاتداریه که ی شیخ ه محمود بووه. دیاره نه وه ش سهریاری
 هندی روی نه وه یی ناشیت به کوتاریکی گشتگیری نه وه یی دابنریت. به
 واتاپه کی دی ناشیت کوتاری بزوتنه وه که ی سمکو به کوتاری نه وه یی
 هه لایه نه دابنیت.

ته نانه له هندی ه لویستدا سمکو نه وه ننده به توندی ره فتاری کړیوه که
 به پیچ وانه وه شکاره ته وه نه وه ی نیشان داوه که کوتاری نه م سهر کرده و
 بزوتنه وه که ی له بری نه وه ی که کوتاریکی هیمنی پر له بڼه ما کانی ناشی و
 لیوړدن بیت، بارگای کراو بووه به ره گزه کانی توندپوهی وهندی جاریش
 شقوینیت، ته نانه له هندی شویندا باسی نه وه ی فارس به سوک
 ده کات و وا ده پوانیت بق نه وه ی کورد ه بیت و ناماده بوونی ه بیت و بیته
 خاوه نی ماف ده بی فارس نه مینیت. نه م ش زیاتر له و ناویندانه دا
 درده که ویت که بق بلاو کراوه ی راپه پینه که ی داناوه که بریتی بوو له ((روزی
 کورد شوی عجه م^(۱))). یان له مامه له گردنیدا له گله فله کان و له کوشنی
 مار شه معوندا، به هه حال سهریاری لاوازی کوتاری سمکو بزوتنه وه که ی
 ده بی به گرنگو به هادار سهری نه م سهر کرده و بزوتنه که ی بگریت و وه کو
 نه وه ی هه بوو لی پوانریت نه ک وه کو بزوتنه وه یه کی ناسیونالیزمی کوردی
 سهر بگریت چونکه بزوتنه وه که ی سمکو له پوهی هه سه له ی نه وه وه لاواز و
 بی به برنامه بووه زیاتر ویستو ثاره زوی سمکو درده خات بق سهر کردایه تی
 له بری نه وه ی وه کو سهر کرده یه ک دهری بخات له پیناوه نه وه که یدا.

سەرچاوەکانی بەشی (١٩)

- ١- محەمەد رەسول هاور - سمکۆی شکالو بزوتنەوهی نەتەواپەتی کورد - سلێمانی ٢٠٠٥، ل ٢٥٥.
- ٢- هەمان سەرچاوە - ل ٢٥٥.
- ٣- دکتۆر جەمال نەبەز - شۆرشەکانی کورد - وەرگێڕانی د. کوردق عەلی، ل ١٢٤.
- ٤- حەسەن ئەرەح - کوردەکان، وەرگێڕانی سەردار محەمەد - سلێمانی ل ٨١.
- ٥- نادر ئینتیسار- ئیقتیق نەتەواپەتی کوردی - وەرگێڕانی: عەتا قەرەدەلخی، سلێمانی ٢٠٠٥، ل ٣٥.

6- David MacDowall – A Modern History of the Kurds, London, 2000, p.215.

7- Ibid. p.216S.

به‌شی بیستم

گوتاری را په‌رینی شیخ سه‌عیدی پیران

له مانگی شویاتی ۱۹۲۵دا له ناوچه یه کی به رفراوانی کوردستانی (لکتندراو) تورکیادا ناگری راپه پینیک هه لکیرسا. نه و شارو شاروچکانه ی دامه زراوه ی به پیره بربنی تورکیان تیاوو، داگیرکران، کارمه ندانی حکومت گیران یان راوئران، راپه رو پیتشه وای نه و راپه رینه شیخ سعید بوو که شیخینکی نه قشبه ندی خاوه ن پله و پایه و دیار بوو، له ناوچه که دا ده سه لاتینکی به ریلوری هه بوو. نامانجی ناشکرای نه و راپه رینه دامه زرانسنی کوردستانیکی نازانو سه ریه خق بوو^(۱) راپه رینی شیخ سعید له شویاتی سالی ۱۹۲۵دا ده سستی پیکرد به هیزینکی راپه رپوی کورده وه که ژماره کی به پانزه هه زار که س داده نرا^(۲) سه رباری ماوه ی کورتی، راپه رینی شیخ سعید هیللی جیاپونه وه ی په یوه نیه کانی تورکو کوردی کیشاو وای له حکومتی تورک کرد که پتودانگینکی توندو تیز دژی بلایوپونه وه ی که لقووری کوردی ناسیونالیزمی کوردی له بهر بگریت^(۳) راسته بزوتنه وه ی سالی ۱۹۲۵ به ریه رایه تی شیخینک ده سستی پیکرد به لام نه و بزوتنه وه یه بقرتر له وه ی شیخ سعید ناره زوی ده کرد یان ده یویمست تیکه له به بیروپاوه ی نه ته وه یی بوو، له لایه ن نیشتمانپه روه رانه وه پشتیوانی لیده کرا^(۴) شیخ سعید بو وه ده ست خستنی پشتیوانی خه لکی به یاننامه یه کی ده رباری دامه زرانسنی ده ولته تی کوردی بو گپرانوه ی خه لاله ت ده رکرو دواتریش به راگه یاندرایک په کیک له کورپه کانی سولتان عبدالحمیدی به سولتانی کوردستان دانا^(۵) له راپورته کانی نوینه رانی سقیت له تورکیاوه ده رنه که ویت سه رکرده کانی راپه رینه کی شیخ سعید له میژوه خه ریکی ناماده کردن و ریکفستن بوون واته پاش پهمانی لقزانو جیبه جی نه کردنی پهمانی سیفر بوو، که هیچ داخواییه کی گه لی کورد نه هاته دی^(۶) له چهند وتانه ی سه روه دا که وه رو به رنامه و سترایژو گوتاری راپه رینه کی شیخ سعیدی پیران ناشکرا ده بیت. بیگومان نه م راپه رینه له بارودوخینکی نالوژی کوردستان و ناوچه که دا سه ری هه لدا. کوتایی هاتنی جهنگی هه لوه شانده وه ی ده ولته تی عوسمانی له لایه کو ده رکه وتنی سه رکرده ی

ناسیونالیستی تورک که مال مستفا ئه تاتورک له لایه کی تره وه و
 هه لوه شانده وه ی بهنده کانی په یمانی سیفهری په یوه ست به کورد و
 چاره نویسی کوردستان له په یمانی لوزاندا باروئوختیکی ناه مواری له
 کوردستاندا دروستکرد، به تاییه تی نوخبه ی رۆشنبریو ناسیونالیستی کورد
 که وته بهرده م بهرپرسیاریتیبه کی گه وه وه که نهیده توانی به ئاسانی چا و له و
 ناهه قیانه بپۆشیت که به ئاشکراو له شیوه ی بهرنامه ی داپۆژاودا بهرامبه ر به
 نه ته وه که ی دهکرا.

له لایه کی تریشه وه ده رکه وتنی که مال ئه تاتورک و هستی تورکیتی زیاتر
 جیاوازی تورک و نه ته وه کانی تری به کوردیشه وه نیشان دهدا. تاکه
 هوشیاره کانی کورد به ئاشکرا ئه و جیاوازیانه یان ده بیینی، له لایه کی تریشه وه
 ئاراسته یه کی تری تیکه لاو له مه سه له ی نه ته وایه تی کوردی و مه سه له ی ئایینی
 ئاشکرا بوو، که وای بۆ ده چو که مالیسته کان یان تیزی (تورکی) مؤدیرن
 به و نه اندازه ی دژی ده سه لاتی خه لافه ت بوو، به و نه اندازه ی دژی ده وله تی
 ئایینیپه و خوازیاری عه لمانیه ت، هه ندی له که سانی دیاری کورد که زیاتر
 شیخ و راهبه ئایینییه کان بوون خوازیاری پاراستنی به نه ی ئایینی ده وله ت و
 گێڕانه وه ی ده سه لاتی خه لافه ت بوون چونکه پێیان وابوو سولتان که
 جیگره وه ی خه لیفه ی مسولمانانه نوێنه ری هه موانه به بی جیاوازی زمان و
 ئیتنیک، که سیتی شیخ سه عیدی پیران هه مان شیوه ی که سیتی شیخ
 عوبه یلولای نه هری مه سه له ی کوردی ئیسلامی ده به ست به یه که وه. بێگومان
 ئه گه ر سه رنج بده یین ده بیینی له و باروئوخته دا که راپه ڕینی شیخ سه عیدی
 پیران ده ستی پێکرد باروئوختی کوردستان به نه اندازه یه ک ناجیگیر بوو که
 ده شیا هه ر هاندانیک یان هه ر هه ولێک بۆ دژایه تی کردنی ده وله تانی داگیرکری
 کوردستان به تورک و فارس و عێراقی تازه دروستکراویشه وه به ئاسانی زۆرێک
 له خه لکی کوردستانی بجولاندایه بۆ بهرگریکردن و داواکردنی مافه کانیا ن کۆی

بكرينايتەو، ئەمە سەريارى سياستى دژو نادۆستانەى بەريتانىا چ لە باشورى كوردستان چ لە پەيمان و ريگە و قنە نۆدە و لەتەيەكاندا.

دياره راپەرینهکەى شەيخ سەعیدی پەيران لەکاتێکدا بوو کە ئەو نۆمێدەى ريگە و تننامەى سيفەر دابووى بە کورد، ريگە و تننامەى لۆزان هەليوە شاندەو وە جارێکى تر کوردستانى بۆ زەبرو زەنگى دەوڵەتانى ناوچەکە بەجێپەشت، بەتايەتیش بەهێزبوونى هەستى تورکايەتى و بالا دەستبوونى کە سەيتىيەکى ناسيونالېستى تورکى وەکو کەمال مستەفا زياتر کوردەکانى بى نۆمێدکرد، چونکە ئەو کوردە مسولمانانەى کە پەشتەر لە ژێر سابەى دەوڵەتى خەلافەتدا هەستيان بە چەوساندنەو دەکرد هێشتا پەتيان وابوو کە ئەو دەوڵەتە لەپەروى ئاينىيەو دەوڵەتى ئاوانە، بەلام هاتنى دەوڵەتى نوێى ناسيونالېستى عەلمانى تورک زياتر ئەو گومانەى لای کوردەکان دروستکرد کە ئەمان راپردوويان نۆراندووە و هەم لەپەروى ئاينى و هەم لەپەروى نەتەوەيەو دەوڵەتى نوێى تورک دژو دوژمنى ئەمانە. ئەنەت سەريارى بەشێک لە نوخەى رۆشنپەرى کورد، بەشێک لە ئەفسەرانى کورد لە تورکيا ئەو هەستەيان لا دروست بوو کە دەبى هەرچۆن تورک پەيوەستبوون بە کەسێتى و بە ناسنامەى تورکيێتى خۆيانەو، دەبى ئەمانى کوردیش بگەرێنەو بۆ نۆو مێژووى کەلتور و بوون و ناسنامەى خۆيان، هەستکردن بە پێويستى بوونى جياوازی، ئەو هەلوێستەى دروستکرد کە ئەحجام ريگەراوێکى نەتەوەيى کوردى دروستب بگەن بەناوى "جيهاتا ئازادى کورد" و دواتریش ئەم ناوەگۆرا بۆ "جيهاتا (خۆسەريا کورد) واتە کۆمەڵەى سەريەخۆيى کورد يان ئازادى يان سەريەخۆيى"^(١) ديارە ئەم ريگەراو جێگای بايەخ پێدانتيکی زۆرە چونکە لە پەشتى راپەرینهکانى پەشتەرى کوردەو ريگەخستەن بوونى نەبوو، ئەمەش ئەو نیشان دەدات، ريگەخستەن کە يەکیکە لە خاسيەتەکانى بزووئەوێکى بەرنامە بۆ ريگەراو دەبى جۆريک لە پرۆژەى هەبێت و لەبرى کاردانەو و کارى عەقەويانە بەپێى بەرنامەو پرۆژە کار بکات. ئەمە چکە لەوێ لە پێکەتەى ريگەراو و حيزيدار رۆلى کۆمەڵە خەلک و

نیشی به کومه لۆ به ره می عه قلی کۆ ده سته جه می دهرده که ویت. نه
 جگه له وهی که کاری ریکخستن و دروست کرنی ریکخراو وه کو به ره می کاری
 نوخبهی خوینده وار سهیر ده کرت. ریکخراوی جیهاتا خۆسه ریا کورد له سالی
 ۱۹۲۳ دا دامه زرا به لام نه و که سه کوردانهی که پایه ی سه ریا زیان هه بو له
 راپه پینی ۴ی نه یلولی سالی ۱۹۲۴ی (به پتوشه باب) دا به شداریان کوردبو له
 راپورته کانیاندا بۆ ده زگای هه والگری به ریتانیا گوتویانه نه م ریکخراوه له سالی
 (۱۹۲۱) دا له نه زه پۆم دامه زراوه^(A) به هه ر حال نه م ریکخراوه له هه ر کاتیکی
 پیش راپه پینه که دا دروست بوویت هیچ له رۆلۆ بایه خی نه م ریکخراوه که م
 ناکاته وه له ناماده بوونیدا له پشستی راپه پینه که ی شیخ سه عیدی پیرانه وه.
 به لام به پتیجه وان وه رۆلی ناشکرای نه م ریکخراوه له گه وه رو ماهیه تی
 گوتاری نه م راپه پینه دا دهرده که ویت. ته نانه ت نه و نه فسه رانه ی که له
 چوارچێوه ی نه م ریکخراوه دا بوون به ریا یان وابوو که بۆ سه ره لانی هه ر
 راپه پینی که له لایه ک ههستی نه ته وایه تی و له لایه کی تره وه به شداری لراوانی
 جه ماوه ری خه لکی کوردستان گرنگو پر پایه خه. هه ر له وه رووه شه وه نه م
 نه فسه رانه به ریا یان وابوو که کورد له و قوناغه دا گه یشتوته ناستی ناماده گی
 به شداری کرنی له راپه پیندا هه بیت، "نه فسه رانی کورد دلتیا بوون که ته وای
 هۆزه کانی کورد به هۆی ههستی نه ته وه یی و ئایینی وه پشتیوانی له (نازادی)
 ده که ن"^(B) لێزه وه ده گه پنه نه و بۆ چوونه ی که ریکخراوی (جیهاتا خۆسه ریا
 کورد) هه رچه ند له بارودق خیکی ناهه ماری ژسانی کومه لگای کوردیدا
 دامه زراوه و دلتیا پیشین له وهی که له و سه رووه خته دا ههستی نه ته وه یی له
 کومه لگای کوردیدا له ناستیکی رۆر لاوازا بووه و مه سه له ی خیتلایه تی و ئایینی
 به ته وای کۆنترۆلی کومه لگای کوردیان کوردوه و به پتییه ش گوتاری بالاده ست
 له کومه لگای کوردیدا گوتاری خیتلایه تی ئایینی بووه، به لام نه م ریکخراوه
 له بهر نه وهی به ره می عه قلی نوخبه بووه به جۆرێک په یوه ست بووه به
 مه سه له ی کوردو کوردستانه وه، بۆیه گوتاری نه م ریکخراوه په به شیکی دیار ل

ره گه زه کانی کوتاری نه ته وهی کوردی تڼدایه، نیستاستا نه و پرسیاره
سه ره لده دات نایا تا چ ناستیک کوتاری ریکخراوی (جیهاتا خوسه ریا کورد)
بوو ته کوتاری راپه پینه که ی شیخ سه عیدی پیران؟

پیش گه پان به دوا ی وه لای نه و پرسیاره دا جیکای خویته ی نامازه بق چهند
دیاردیه کی تری سیاسی بکه ی نه سنووی ده ولته ی هه لوه شاهوه ی عوسمانی و
ده ولته ی تازه دروستبووی تورکدا. نیمه پیشتر گوتمان ده ولته ی نویی تورکی
که له سه ره ده سستی که مال مسته فا نه تاتورک دامه زرا ده ولته ی تیکی نه ته وه یی
عه لمانی تورکی بوو، هر به و پییهش بوو بنه مای پیشتر که ده ولته ی
عوسمانی له سه ره بیناکرا بوو هه لوه شانوه که یه که میان بنه مای نایین بوو،
نه و نیمه پراتقوریتته بریتی بوو له نیمه پراتقوریتتیک ی نایینی و خوی به جیکیره وه و
دریژه کراوه ی ده ولته ی نیسلا می ده زانی، دوو م به پیتی چه مکی نایین و
په یوه سستبوون به بنه ماکانی نیسلا مه وه نه و ده ولته ده ولته ی تیکی فره
نه ته وه یی بوو. په لام نه م بوو بنه مایه هه ربو وکیان له گه ل دروستبوونی
ده ولته ی نویدا هه ره سیان پته پتتراو رایه لی برایه تی کوردو تورکیش له و
ناقهره دا پچزاو به ره و ته وایوون چوو. له گه ل کوتایی هاتنی خه لاقه تدا له سائی
۱۹۲۴ دا هیما ی بانگه شه ی برایه تی تورک و کورد هه ره سستی هیئا، نیتر ده توانرا
حکومه تی تورک له نه نقهره به دوژمن و دژی نایین ناویریتو به کافر تاوانبار
بکریتو نه و هه نگارانه ی که حکومت له و یواره دا نای یارمه تی ده ربوون بق نه و
تقمه تبارکردانه. نه و بیانوه بق گه لیک کوردی نیماندارو برودار له هه موو
بیانویه کی تر کاریگه رتر بوو، نه گه ر نه و تقمه تانه راست بن، ترس له
ناسیونالیزمی کورد، هانی حکومتی نه نقهره ده دات کاریک بکات، پشتکری
یری ناسیونالیزمی کوردی. زیاتر بگه شینیتته وه (۱۰) دیاره نه م هه لچوونهش چ
لایه نه ده ولته ی ناسیونالیزمی تورکه وه و چ له لایه نه نوخبه ی کورده وه له پیش
هه سته پیکردنی راپه پینی شیخ سه عیدی پیراندا بوو، به واتا له لایه نه
هه لومه رچی هه لوه شانده وه ی ده ولته ی عوسمانی روخاندنی رایه لی برایه تی

نایینی نیتنیکه جیاوازه کان و له لایه کی تریشه وه ده رکه و تنی ناسیونالیزمی
 تورکی و جیبه جی نه کردنی خاله په یوه سته کان به کورد له ریکه و تننامه ی
 سیفرداو به هوی کاریگری ناسیونالیزمی تورکییه وه دروستبونی جوړه
 هستیکی لاوازی نه ته ویش لای نوخبه ی کورد، هه موو نه مانه پیکه وه هؤکارو
 بزوتنه ری راپه پینه که ی شیخ سعید بوون. له هه مان کاتدا ده ولته تی تازه
 دروستبوی ناسیونالیزمی تورکی له قوناغی په که مدا نو نه فسرده کوردانه ی
 له سوپا ده رکه که نه دما یان لایه نگر (جیهاتا خوسه ریا کورد) بوون. شیخ
 سعید خویشی له به رده م هه ترسی گرتندا بوو چونکه په کیک بوون له
 لایه نگرانی گپانه وه ی ده سه لاتی خه لافه ت. لیره شه وه له به رده م پرسپاریکدا
 راده وه ستین نایا نه م هه لوسته ته نیا په یوه ندی به خودی شیخ سعیده وه
 هه بوو یان ده شئی وه کو کوتاری ته ریکه تی نه قشبه ندی له و قوناغه دا لی
 بهوانین؟ وه لاسی نه م پرسپاره له لیکولینه وه په کی تردا ده دینه وه، به لام
 له که ل نه وه شدا ده بی بزاین نفوزی ته ریکه تی نه قشبه ندی و خراپی په یوه ندی
 نیوان نه م ته ریکه ته وه له وییه کانیش په یوه ندی یان به بزچوونه کانی شیخ
 سعید و راپه پینه که شیه وه هه یه.

راپه پینه که ی شیخ سعید که له ۸۱ شویات ده سستی پیکردو له سه ره تادا
 نقد ناوچه ی گرتنه وه، به لام له نه دما سواپی تورک توانیان راپه پینه که
 دابهرکیتنه وه و له کوتایی نیسانی هه مان سالدا هیزه کانی تورکیا هه موو
 ناوچه کانیان خسته وه ژیر ده سه لاتی خویان و شیخ سعید و نو که س ل
 هاوکاره دپاره کانی ده سستگیر کران و درانه دادگای ده ولته و له ۲۹
 حوزه یراندا له سیداره دران.

بیتگومان نه وه ی ده بی ریزی لیبگیریت نه وه په که شیخ سعید به نه مه نیکم
 زوره وه به هه ر پالنه ریک بیت وه کو سه رکرده یه کی کورد راپه پین به رپ
 ده کاتو نه که ر راسته و خوش پالنه ری راپه پینه که هستیکی ناسیونالیزمستانه
 ته و او نه بیت و به رگری کردن له نایین و گپانه وه ی ده سه لاتی خه لافه تیش ل

هۆکاره گرنگه کانی نه و راپه پینه بنو له هه مان کاتيشدا راپه پینه که له بری
هیزی جه ماوه ری هه موو کوود زیاتر پشتی به هیزی خیلز و عه شیرنه کان و
به تاییه تیش پشتی به موریده کانی شیخ خویی و موریسو لایه نگرانی
نه قشه به ندی به مستبیت هیشتا نه م بزوتنه وه یه به به شیک له توخم و
ره که زه کانی کوودایه تی بارگاوی کراوه و هر به و پتیه ش گوتاری نه م
بزوتنه وه یه هه لگری به شیک له ره که زه کانی گوتاری کوودی بوو سه ریاری
بالاده سستی ره که زی نایینی و ره که زی خیلایه تی له و گوتاره دا، نه م جگه
له وه ی که یه کیک له هۆکاره سه ره کییه کانی نه و راپه پینه له بری پرۆده و
به رنامه کاردانه وه بووه به رامبه ر به هه لویستی تووندی ناسیونالیزمی تورک و
جیبه جی نه کردنی به نده کانی ریکه و تننامه ی سیفر که کوود ئومیدیک ی نۆدی
له سه ر بنیاندابوو. ره نگه نه و پرسیماره ش جینگای خوی بیت که ده پرسیت
بوچی راپه پینه کانی کوود هر له راپه پینی شیخ عوبه یدوللای نه هرییه وه تاکو
راپه پینه که ی شیخ سه عیدو ته نانه ت نه وانه ی دواتریش له ماوه یه کی کوودتا
هه ره سیان هیناوه و نه یان توانیوه به رده ولامی به خویان بده ن؟ بینگومان له
ساده ترین لیکدانه وه دا ده توانین بلتین له بهر نه وه یه که هیچ کام له م راپه پینانه
خواهونی به رنامه و پرۆده و گوتاری چه سپاو نه بوون، به لکو تیکه لاوتیک بوون له
کاردانه وه له تموچی ده سه لاتی شیاخیه تی و خیلایه تی و ناوچه گه ری و نایینی و
به گشتیش راپه پینی قوناغیکن له میژووی کوودتا هه رچه نده ناوی راپه پین و
بزوتنه وه ی نه ته وه بیان لیئراوه به لام به گشتی راپه پینی سه رده می غیابی
ناسیونالیزمی کوودین، هر بۆیه نه بوونه ته هه لگری گوتاری نه ته وه یی کوودی،
هه رچه نده ده زانین که به شیک له ره که زو توخمه کانی گوتاری نه ته وه ییش
چوونه ته نیو گوتاری نه م راپه پینانه وه. هر به هه مان پتیدانگو به پشت
به ستن به تپروانین و کارکردن و هه لویستی شیخ سه عیدو راپه پینه که ی ده توانین
بلتین نه م راپه پینه ش نه بۆته هه لگری گوتاری کوودی، به و پتیه ی که هه لگری
پرۆده ی کوودی نه بووه. به واتایه کی دی گوتاری نه م راپه پینه هه لگری فیکرو

مه عریفه‌ی ناسیونالیزمی کوردی نه‌بووه و بارگاوی نه‌کرلوه به فیکرو مه عریفه‌ی
جیا کردنه‌وه‌ی کورد له ره‌گه‌زو ئیتنیکه مسولمانه‌کانی ترو کو کردنه‌وه‌ی هه‌موو
جه‌ماوه‌ری کوردی و ئا‌پاسته‌کردنیا‌ن له‌پینا‌وی یه‌ک‌گرتنه‌وه‌و سه‌ریه‌خۆیی و
دروست‌کردنی ده‌وله‌تی کوردیدا.

سەرچاوەکانی بەشی (٢٠)

1- Martin Van Brunssin: Agha, Shaikh and state ZedBooks, 1992, p265.

2- Robert Olson. The Emergence of Kurdish Nationalism, and Sheikh Said Rebellion, (1925)- Austin – Tx University of Texas press – 1989 p.107.

٣- نادر ئینتیمار - ئینتۆنەت-وایەتی کورد - وەرگێڕانی عەتا قەرەداغی، سلێمانی ٢٠٠٥، ل ١٨٣.

4- Robert Olson – The Emergence of Kurdish, Nationalism, p.26.

5- David Macdowall- A Modern History of the Kurds, London, 2000, p.194.

٦- دکتۆر نەفراسیاب هەورامی - شوێنێکی شیخ سەعیدی پیران و سۆفیت سلێمانی ٢٠٠٢، ل ٨.

7- Martin Van Bruinessen – Agha, Shaikh and state, ZedBooks, London, 1992, p302.

8- Ibid p.

9- Robert Olson – The emergence of Kurdish Nationalism, p.47.

10- Martin Van Bruinessen- Agha, Shaikh and state p.284.

بهشی بیست و یهك

راپه‌پینی ناگری داخ و گوتاری کوردی

کاتی دهریاره‌ی راپه‌پینی ناگری داخی ۱۹۳۰ ده‌دوین ده‌بی رۆلی کاریکه‌رو له‌به‌رچاوی ئیحسان نوری پاشا له‌لایه‌کو دامه‌زاندنی (خوپیوون) له‌لایه‌کی تره‌وه له‌به‌رچاو بگرین و به‌رنامه‌و پرۆژه‌و جو له‌و گوتاری هه‌ریه‌که‌یان به‌خینه به‌رده‌م لێدوانه‌وه‌و له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه‌ش هه‌ولی دیاریکردنی خاسیته‌کانی گوتاری راپه‌پینی ناگری داخ بده‌ین.

ئیحسان نوری پاشا سالی ۱۸۹۲ له‌ شاری به‌دلیسی باکووری کوردستان له‌دایک بووه‌و هه‌ر له‌و شاره‌ خوێندویه‌تی و پاشان بۆ خوێندن چوه‌ته ئه‌سته‌مبول و دواتر چوه‌ته‌ ریزی سوپاوه‌و تا گه‌یشتۆته‌ پله‌ی جه‌نه‌رال. له‌ ئه‌دجامی شکستی راپه‌پینه‌که‌ی به‌یتۆشه‌باب دا ئاودیوی سنووری عێراق ده‌بیته‌. به‌لام نواتر له‌ راپه‌پینی (ناگری داخ) وه‌کو سه‌رکرده‌و رێبه‌ریکی دیاری ئه‌و قوناغه‌ ده‌رده‌که‌وێت.. ئیحسان نوری پاشای کۆنه‌ ئه‌فسه‌ری له‌شکری تورکیا که‌ له‌ روودای به‌یتۆشه‌باب دا یاخی بوو بوو، به‌ فه‌رمانه‌ی گشتی له‌شکری نیشتمانی کوردستان دامه‌زرا^(۱) ئیحسان نوری دای تێکشکانی یاخی بوونی به‌یتۆشه‌باب له‌ عێراق خۆی په‌نادا تا (ئیلول ۱۹۲۴)، پاشان هاته‌ ئێران، له‌میان‌ه‌ی یاخی بوونی شیخ سه‌عیددا چوه‌و توژکیا، به‌لام که‌پانه‌وه‌ی هاوکاتی تێکشکانی یاخی بوون بوو، جاریکی دیکه‌ گه‌راپه‌وه‌ ئێران^(۲).

له‌ کوتایی هاوینی ۱۹۲۷دا بانگه‌یشت کرا بۆ کۆنگره‌ی خوپیوون.. به‌لام ئیحسان نوری له‌ نامه‌یه‌که‌دا شیخ عه‌لی رازه‌یی گه‌ڕی شیخ سه‌عیدی پیرانی به‌ نوێنه‌ری خۆی داناو چوه‌ ئارارات^(۳) ئیحسان نوری کۆمه‌له‌یه‌کی بچووکی له‌ که‌سانی مه‌شق پێگراو و شاره‌زایی چه‌کی مۆدێرن و تاکتیکی شه‌پی کۆکرده‌وه‌و برده‌یه‌ ئارارات تا په‌یوه‌ندی به‌و خێلانه‌وه‌ بکه‌ن که‌ پێشتر له‌وێ سه‌نگه‌ریان گرتبوو^(۴) ئیحسان نوری ئه‌فسه‌ریکی پێشتری سوپای تورکی بوو که‌ سه‌رکرده‌یه‌تی راپه‌پینی ناگری داخی کرد^(۵). بێگومان ئیستا زیان و که‌سیتی ئیحسان نوری پاشامان بۆ ده‌رکه‌وت که‌ ئه‌فسه‌ریکی به‌ ره‌گه‌ز کورد بووه‌و له‌

سوڀاي تورکدا کاري کړيو وه و له سره دهمي ده رکه وتني ناسيوناليزمي تورکي و ده رکه وتني مستهفا که مالدا هم له ريزي سوډا بووه و په کيک له نهفسره هاوکاره کاني نهو بووه. له مانگي ثابي سالي ۱۹۲۴دا نوحسان نوري و ره زاي براي يومسف زياو به گو... به مهبستي سزاداني ناسورييه نهستورييه سرکيشه پاخي بووه کاني هه کاري نيربران، که سرپيچيان له نه نجامداني فەرمانه کاني حکومتدا ده کرد (۶) نوحسان نوري بق چيپه جي کرني فەرمانی سره وهی خوي ده چيته نهو ناوچه په نه گهرچي باسي نهوه ده کريت که هه ولتو ته لايه ک بق راپه پين له کاتيکي دواتردا له نارادا بووييت، به لام نکولي نهوه ناکريت که هم که ستيه بق نه نجامداني سرکي سرريزي خوي به پتي فەرمانی ده ولت هه لسوډاوه نه مش له به رده م نهو پرسپاره دا رامن ده کريت ناي نهو ناسورييه نهستوريانه له سرچي راپه پيوونو له به رچي ده بي سزا بدرينو همي بکرتي؟ بيگومان وه لامي هم پرسپارانesh ناسانه چونکه نه مانه له گه ل نهوهی داواي مافي رهواي خويان کردوه ده ولتي ناسيوناليزمي تورک هه ولتي سرکوتکرني داون، بق نهو مهبستهش نوحسان نوري پاشاو ره زاي براي يومسف زيا دويه کو ژماره يکي نقر له کورده کاني نيو سوډاي تورکي بق نهو مهبسته هه ليريراون. دپاره هم هه ليرارنesh له خقوه و بي نامانچ نه بووه. به لکو هه ولتي تر بووه بق دروستکرني ناکرکي و نازاوه له نيوان کورنو ناسورييه نهستورييه کاندا، هه مان شيوهی تاوانبارکرني کورد له کوشتاري نه رمندا. به لام ناي ده بي هست و هوشپاري نوحسان نوري و نهو نهفسره کورده ني تري له گه ليدا بوون لهو ناسته دا بوو بيت که په ي بهو راستييه ببه يان بي پيرليکرنه وه وه کو نهفسه ريکي بسقزي ده ولت ريکاي چيپه جي کرني فەرمانی سره وه يان گرتقه بهر.

به هه حال داوي گيشتني نهو هيزه سرريزيه بق ناوچهی ناشورييه نهستورييه کان به مهبستي سرکوتکردن و سزادانيان له پای نهو پاخي بوونهی که نه نجاميان دپسو... کاتيک ده گنه به يتوشه باب له ريکاي جفره وه

بروسکه یه کی یوسف زیایان پئیده گات که تیایدا سه رنج و بقوونه کانی خۆی بۆ
 نووسیوون، ره زای برای و نه فسه ره کورده کانی تر به هاله له مه به سه کانی
 که یشتبوون و وای لێ تیکه یشتبوون که نه وه نیشاندانیکه بۆ راپه پینی گشتی.
 بۆیه له وێ راپه پین (۷) به لام نیاره به دهحالی بوون له و راپه پیندا هه بووه و نه م
 هیزه سه ریا زییه ی که ئیحسان نوری پاشا فرمانده یی ده کردن هه رچه نده
 چه له و تهقه مه نی باشیان پێیوو به لام به زوویی له به رده م هیزه کانی سوپای
 تورکدا تیکشکان و پاشان ئیحسان نوری پاشا ناچار بوو به ره و عێراق رابگات.
 نه گه ر تا چرکه ساتی راپه پینه که بوونی ئیحسان نوری پاشا له نێو سوپای
 تورکدا وه کو نه فسه ریکی دیار جینگای قسه کردن بێت و وه ها لێی به وانی که
 مه یلداری به رنامه و پرۆژه ی پان تورکیتی مسته فا که مال بوو بێت، نه و له
 چرکه ساتی راپه پینی خۆی و نه و نه فسه رو سه بازه کوردانه ی که له گه لیدا بوون
 له به یتوشه باب هه موو نه و گومانانه ده په وینه وه وه له و یستی ئیحسان نوری
 ده بێته هه له و یستی کوردیکی ناسیونا لیست و له نێو پرۆژه و ستراتیژی
 تورکیتییه وه ده گه پێته وه بۆ نێو روویه ریکی تر که روویه ری کوردایه تی و
 کوردبوونییه تی که نه وه ش به گوێزه ی نه م که سییتییه هه نگاوێکی گرنگ و پر
 پایه و ده شی وای لێ به وانی نه وه چرکه ساتیکه که تیایدا مرۆڤ ده گه پێته وه
 بۆ نێو بوون و بنه مای نه منتقلوژی خۆی و له وێر هه ست به پێویسته بوونی
 جیاوازی ناسنامه و جیا کردنه وه ی خۆی له وانی تر ده کات، لێره وه هه له و یستی
 ئیحسان نوری له پووی جه سه دی و ناماده بوونی خودی خۆیه وه ده بێته
 هه له و یستیک که له سه ر جوگرافیای نه ته وه ناماده ده بێته وه وه له و یشه وه بوونی
 نه و به په گه زه کانی کوتاری کوردی له پووی هه له و یست و جوله و کار کردنه وه
 بارگای ده کریت، به لام نایا له پووی فیکرو مه عریف و جیهان بینی و ستراتیژی
 نه ته وه یی کورده وه له کوێدا بووه ؟ نایا کوتاری ئیحسان نوری و راپه پینه که ی
 کوتاری نه ته وه یی کوردی بووه ؟

بېنگومان بقو له لاندانه وهی نه م پرسیارانہ ده بیّ باس له مه سه له په کی تریش بکه یین نه ویش کومه له ی یان حیزی (خو بیوون) چونکه زوریک له وانه ی له سره راپه پړنی ناگری داخ قسه یان کردووه پتیا ن وایه که نه م حیزه له پشتمی نه و راپه پړنه وه بڼوه. نه گره نه مه ش بسه لم پتریت نه و راپه پړنی ناگری داخ ده بیته راپه پړنیک که حیزبو ریگفستن له نامه ده کردن و ریگفستن و ریو شوین بقو دانانیدا ده وری بینیبیت به شیکي دیار له نوخبه ی کوردی دیارو به ناگا له دوا ی تیکشکاندن راپه پړنه کی شیخ سه عیدی پیران ناچار بوون کورستان و ته نانه ت پایته ختی ده وله تی تورک به جیبیلن.. ژماره یه که له م کورده ناواره و نوورخراوانه له تشرینی په که می سالی ۱۹۲۷دا له (بحه مدون) له له لوپنان کوبوونه وه به مه بهستی دامه زرانندی حیزی خو بیوون، نه مانه نومیدی نه وه یان هه بوو خویان له هه له کانی پیشتر به تایبه تی ده سته گریو نا کوکیه کانی پیشتر بپاریزن که هه ولو کوششی هه مووانی به فیرق دابو^(۸).

— راپه پړنی ناگری داخ له لایه ن ده سته یه که له روونا کبیرانی کورده وه پشتگیری ده کرا که نوورخراوه ی پایته خته کانی سوریا و لوپنان بوون و ریگخراویکی نوپیان به ناوی (خو بیوون) ده بو سهریه خوی کور دامه زرانده بو^(۹).. له ثابی ۱۹۲۷ دوا ی په که دوو سال به رنامه دانان ژماره یه که له هه لسو وراوه سیاسیه کانی کورد بقو پیکه تنانی ریگخراویکی نه ته وه یی له (بحه مدون) ی لوپنان کوبوونه وه له سر نه وه ریک که وتن که هه موو ریگخراوه نه ته وه ییپه کان هه لېوه شیننه وه به مه بهستی دامه زرانندی ریگخراویکی سهرانسهریو درژده دان به خه بات تا وه درنانی دوا سهریازی تورک له سنوورده کانی کورستان و دروستکردنی فرمانده ییپه کی گشتی کوردو ریگخستنی عه سکه ریی هیزه کان و چه کدار کرنیان^(۱۰).

بېنگومان نه گره سهرنجی شتیه ی پیکه اتن و راویوچوونی ریگخراوی خو بیوون بده یین به راورد به راپه پړنه کانی پیشتر ده بینین جوریک له به رنه مای کارکردنی هه بڼوه که نه مه ش خالیکي گرنگه له چاو نه و بارو یو خه دوا که وتووه ی نه و

کاته ی کوردستان و لاوازی ههستی نته وهیی و ناماده نه بوونی ناسیونالیزمی کوردیدا، راسته نه و نوخبه یه ی که (خۆبییوون) یان دروستکردوه تاکه ناسیونالیسته کانی نه کاته ی کوردبوون، به لام نه وهش بق خۆی مایه ی قسه له سه ر کردنه ئایا له نه بوونی ناسیونالیزمدا تا ک یان نوخبه ی به ژماره که می ناسیونالیست چی پێده کریت.

ئه گه سه رنج له ناوی رێکخراوی (خۆبییوون) بده یین نه وه هه لێژارنی نه و ناوه یه له روانگی مه سه له ی ناتا وایه تی کوردییه وه نه و ده لاله ته هه لده گریت که کورد له و چرکه ساته مێژوویی به ناوه پێویستی به وه یه که چیت په یوه ست نه بێت به ئوانی تروه به لکو ده بی بگه رێته وه بق نیو بوونی خۆی و په یوه ست بێت به خۆیه وه له و له روانگی وه که په یوه ستبوون به خۆوه هه نگای په که مه بق هه ولدان بق خۆناسین و خۆجیا کردنه وه به ده سته یانی شوناسی تایبه تی به جۆرێک که جیاواز بێت له شوناسی ئوانی تر، ناوی (خۆبییوون) له گه وه ردا هه لگری مانا و ده لاله تی ناسیونالیزمانه یه، هۆکه هسی ده گه رێته وه بق نه وه ی که نوخبه ی خۆینده واری ئاواره و دوورخراوه ی کورد له زێدو نیشتمان دروستیان کړدوه، نه وه ئاشکرایه که دوری له زێدو نیشتمان وه رتو جار ههستی ئۆستالجیای مرقه ده بزۆنیت و به هیزی ده کات به جۆرێک که له رووکه شدا وه کو ناسیونالیست ده ری ده خات به لام له گه وه ردا نه و په یوه ستبوونه به زێدو نیشتمان وه په یوه تسبوونێکی نه تنقلۆزانه یه بهنده به بوونی مرقه وه له سه ر خا ک وه کو زه مینه ی له دایک بوون.

به هه ر حال نه وه ی جیگای بایه خه نه وه یه که رێکخراوی خۆبییوون له به رنامه ی کاریدا سیمای رێکخراوێکی ناسیونالیزمی هه یه کاته ی باسی دروستکردنی یه ک رێکخراوی سه رتاسه ری بق کوردستان ده کاتو له وه ده ویت لوا سه ریازی تورک ده بی له سه ر خاکی کوردان نه مینیت و هه رمانده ی گشتی بق رابه رین پێشنیار ده کاتو له وهش ده ویت که په یوه ندی باش و ئه ستانه له گه ل ده وه تانی ده وریه ردا دروست بکات. له م خالانه وه دیدو تیروانیی

(خۆبیوون) یان ئاشکراتر بلتین کوتاری خۆبیوون دەرده که ویت که هرچه نده رهه نده کانی تیروانیی بق سهریه خۆیی و به ککرتنه وهی کوردستانی دابهش کراو دروستکرنی ده ولتهی کوردی دیار نییه، هرچه نده نه وه ئاشکرا نییه نایا ده به ویت ته نیا باکوری کوردستان رزگار بکات و ده سه لاتی سهریه خۆی کوردی له و به شه دا دابه زینتیت بیان مه بهستی هه موو کوردستانی که وره یه، به لام هیتشتا به شیوه یه کی ساده به شیک له ره که زه کانی کوتاری کوردی که مه به ستمام کوتاری سیاسی نه ته وه یی کورده ئاماده بوونی هه بووه.. کومه له ی خۆبیوون حیزبکی سیاسی بوو که به رنامه و په پره وهی ناوخوای هه بوو، هه ر نه ندامتکی نه م ریکخواه یه سویندی برایتی ده خوارد که به لیت بدهات به درتزه دان به خه بات له پیتناوی په کیتی کوردا به گشتی و له پیتناوی دامه زواندن کوردستانیکی سهریه خۆدا^(۱۱) سه روکی راپه رینی ئارارات ئیحسان نوری پاشا بوو که نیشتمان په ره ریکی دیاری کورد بوو، کومه له ی (خۆبیوون) ناردی بق ناوچه ی راپه رین به سیفته تی نوینته ری سه ریازی^(۱۲).

لیره وه به ئاشکرا په یوه ندی ئیحسان نوری پاشا و خۆبیوون و راپه رینی ئارارات ئاشکرا ده بیته نه وه شمان بق دەرده که ویت که کوتاری خۆبیوون و کوتاری راپه رینی ئارارات هه مان گوتاره که بریارو ناویانگی راپه رینه که و ئیحسان نوری پاشایش هاوشانی په کترو پیکه وه ده ناسرین و ده بینرین، به واتا په کی دی ئیحسان نوری پاشا وه کو سه رکرده ی راپه رینه که که به پیتی به رنامه و په پره وهی خۆبیوون هاتتو مه یدان ی کار هه ولیداو به پیتی نه و به رنامه یه سه رکردایه تی راپه رینه که بکات. هرچه نده ئالۆزی باروبۆخه که و لواکه و تووپی کومه لگای کوردی له و قوناغه دا و نه بوونی ناسیرونا لیزنی کوردی و بالاده ستبوونی عه قلی خیل و ستراتیژی خیل و ئالۆزی په یوه ندی نیوان خیله کانی کوردو ده وری ده ولتهی نویتی تورکیش له لایه کی تره وه بق زیاتر فراوانکرنی رویره ی ناکوکی کومه لایه تی نیو پیکهاته ی کومه لگا کوردی نه و کاته له هه مان کاتیشدا مه یلی به زیندوویی مانه وه ی به شیکی دیار له

نوخبه و سه‌ریختل و جه‌ماوه‌ری مسولمانی کورد بق ده‌وله‌تی تازه هه‌لوه‌شاوه‌ی
 عوسمانی و خه‌وینبین به زیندووکردنه‌وه‌ی ئه‌و ده‌له‌ته‌وه... هه‌موو نه‌مانه
 کاریگه‌ری نیگه‌تیشیان له‌سه‌ر بزوتنه‌وه‌که‌ی ئیحسان نوری پاشا هه‌بووه. نه‌مه
 سه‌ریاری هاو‌پایی و یه‌که‌ه‌نگی ده‌وله‌تی تورک و فارس له‌سه‌ر ئه‌م راپه‌پینه‌وه
 هه‌موو راپه‌پینه‌کانی تری کورد. که نه‌وکاته‌ی راپه‌پینه‌که‌ی ئیحسان نوری
 پاشا له‌ ناستی خه‌و‌اگرتن و به‌رگری کردندا بوو، فارسه‌کان ریگیان بق
 تورکه‌کان خه‌و‌شکروبوه که له‌ سنووری ئه‌وانه‌وه زیاتر فشار بخه‌نه سه‌ره‌یزی
 راپه‌پیوو، هه‌روه‌که هه‌ندی بۆچوونی له‌و جۆره‌ش هه‌یه له‌ گواپه‌ سوپای
 سووری سو‌فیش یارمه‌تی سوپای تورکی دابیت بق کوتایی پی‌ هه‌نان به
 راپه‌پینه‌که^(۳۲).

هه‌موو ئه‌م هه‌کارانه‌و لاوازی هه‌یزی کوردیش له‌په‌وی به‌رنامه‌و عه‌ق‌لی
 سیاسی و عه‌ق‌لی سه‌رکردایه‌تیه‌وه و نه‌بوون یان لاوازی توانای سه‌ریازی و
 دارایی و له‌سه‌رووی هه‌مووشیا نه‌توانینی راپه‌پینه‌که بق گواستنه‌وه له
 راپه‌پینی شیوه خه‌یلاتی خه‌یلاتی جه‌لالیه‌وه بق راپه‌پینکی جه‌ماوه‌ری به‌ریکو
 که به‌لایه‌نی که‌مه‌وه کوردی باکوری کوردستان به‌شداری تیدا بکه‌ن، نه‌مه‌ش
 له‌ پله‌ی یه‌که‌مدا نه‌بوونی مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌واپه‌تی کورده له‌و قوناغه‌دا به‌ پرۆژه،
 به‌لکو زیاتر له‌سه‌ر شیوه‌ی به‌نه‌مای کاردانه‌وه بان به‌رگری ناچارییانه‌ بووه.
 نه‌مه‌ش ده‌مانگه‌یه‌نیت به‌و نه‌جابه‌ی که کوتاری راپه‌پینی ئارارات سه‌ریاری
 جیاوازی له‌ راپه‌پینه‌کانی پێشتر که ریک‌خاویکی وه‌کو (خه‌وییون) له‌ پشته‌ی
 بووه که خه‌ی وه‌کو ریک‌خاویکی نه‌ته‌وه‌یی به‌رفراوان ناساندوه که هه‌موو
 ریک‌خاوه‌کانی پێشتری هه‌لوه‌شاندوه‌ته‌وه خه‌ی له‌جیگای هه‌موویان و له‌جیاتی
 هه‌موویان نه‌شاندوه، به‌لام هه‌شتا ئه‌م راپه‌پینه‌ نه‌بوته راپه‌پینیک که
 ناسیونالیزم پرۆژه‌ی ناسیونالیزمی کوردی له‌ پشته‌یه‌وه ئاماده‌بوونی
 هه‌بووینت به‌و نه‌ندازه‌ی که راپه‌پینی نوخبه‌یان سه‌رکردایه‌تی ناسیونالیزم
 بووینت. به‌ واتا کوتاری ئه‌م راپه‌پینه ره‌نگدانه‌وه‌ی سروشت و سیمای خودی

راپه پینه که و کومه لگای کوردی نه و سرده مه یه که کومه لگایه ک بووه هیشتا له
 دواکه و توو ترین باری خیلایه تیدا ژیاوه و مه سه له ی نه ته وایه تی له دهره وه ی
 سنووری عه قل و به رنامه ی جه ماوه ری کارکردن بووه. هوی کورت ته مه نی و
 به ته وایش شکست هینان و سه ره لته دانه وه ی نه م راپه پینه و به شی هره
 زوری راپه پینه کانی تری کورد په یوه ندی به و باری دواکه و تنو ناماده نه بوونی
 ناسیونالیزم و گوتاری نه ته ویه وه هیه. بیکومان شکستی راپه پینی ناگری
 دلخیش له پله ی یه که مدا په یوه سته به هۆکاری ناوخری کومه لگای کوردیه وه
 له کاتیکدا سه رکرده یه کی ناسیونالیزم وه کو هه لگری گوتاری نه ته وه یی
 دهرده که ویت و هه ولده دات به پیتی تیروانیی خوی نه ته وه که ی به ره و نازادی و
 دروستکردنی ده سه لاتی سه ر به خوی نه ته وه یی راپه رایه تی بکات، خودی
 کومه لگا له پووی په ره سه ندن و هوشیاریه وه نه و ناماده بوونه ی نییه بویه له
 زووترین کاتدا نه م راپه پینه تیکده شکیت له نوای خوشیه وه جگه له تراژیدیای
 شکست و بئ نومییدی شتیکی نه و تو بۆ کورد به جینا هیلیت، نه گه ر راپه پینی
 ناگری داخ خاوه نی گوتاری سیاسی نه ته وه یی کورد بوایه و له سه ر ناستی
 جه ماوه ری نه و گوتاره شوین و پینگه ی هه بوایه، نه و ته نانه ت نه گه ر
 راپه پینه که ش دوو چاری شکست به اتبایه، نه وه گوتاری راپه پینه که به
 زیندوویی ده مایه وه واته نه گه ر گوتاری راپه پینه که به فیکرو مه عریفه و
 جیهان بینی نه ته وه یی کورد بارگاوی بکرایه نه و به ناسانی له نیتو نه ده چوو.
 نه وه ناشکرایه که راپه پینی ناگری داخ یان ئارازات له سه ر و مختی خفیدا
 بلۆکراوه یه کی ده رکربوه به ناوی (ناگری) که نه رکی بلۆکربوه ی
 رووداوه کانی نه و ناوچه یه و نامانجه کانی راپه پینه که شی له نه ستوگرتووه و
 داوی له خه لکی کورد کردووه که به کگرتوون له خه باتدا له پیتناوی
 سه ریه خویی و رزگار بوون له چه وساندنه وه ی ده ستی تورکه کان. به واتا
 راپه پینی ناگری داخ بلۆکراوه ی هه بووه ده شیا گوتاری نه م راپه پینه وه کو

گوتاریکی جه ماوهری له پنگای نه و بلاوکراوه یه وه بگه یشتایه جه ماوهری
 بزوتنه وه یه کی جه ماوهری له خزی کو بکړدایه ته وه .
 ریکی بخستنا یه و بیخستنا یه ته جو له ، به لام دیاره خودی گوتاره که له
 بنه په تدا گوتاریکی لاواز بوړه بویه نه یثوانیوړه له هیچ ریگایه که وه ببیته
 گوتاریکی جه ماوهری کاریگر — به واتا نه گوتاره که به ته وای به فیکرو
 مه عریفه و جیهان بینی نه ته وه یی بارگاوی کراوه نه جه ماوهریش له و ققناغی
 کورستاندا ناماده کی نه وه ی مه بوړه ببیته بزوتنه وه یه کی چالاک و له ده وری
 گوتاریکی دیاری سه رانسه رگیری همه لایه نه کو بیته وه .

سەرچاوەکانی بەشی (٢١)

- ١- کاوه بهيات - شۆڤشی ناگری داخ - وه رگێرانی نه بویه کر خوشناو - سلیمانی - (٢٠٠٠) - ل ٢٥.
- ٢- هه مان سه رچاوه - ل ٢٦.
- ٣- هه مان سه رچاوه - ل ٢٦.
- 4- David MacDawall - A Modern History of the kurd, London, 2000, p-204.
- ٥- نادر ئینتیشار - ئینتونه ته وایه تی کوردی - وه رگێرانی عه تا قه ره داغی سلیمانی - ٢٠٠٥ - ل ١٨٣.
- 6- Martin Van Bruinessen - Agha, Shaikh and state, Zedbook, London, 1992, p.283.
- 7- Ibid, p284.
- 8- David Macdowall - A Modern History of the kurds, London, 2000, p-203.
- ٩- نادر ئینتیشار - ئینتونه ته وایه تی کوردی - ل ١٨٤ ز.
- ١٠- کاوه بهيات - شۆڤشی ناگری داخ - ل ٢٤.
- ١١- م.س. لازاریف و آخرون - تاریخ کوردستان - ترجمه الدكتور عبدي حاجي - اربيل - الطبعة الأولى ٢٠٠٦ - ص ٢٢٦.
- ١٢- المصدر السابق ص ٢٢٧.
- ١٣- مذكرات الجنرال إحسان نوري پاشا (١٩٢٦-١٩٣٠) ترجمه صلاح برباري - بيروت، ١٩٩٠ ص ١٠٤.

بهشی بیست و دوو

گوتاری شیخ عهبدولسه لامی بارزانی

شیخ عەبدولسەلام چەندین جار ئالای نژیایەتی عوسمانی هەلکردو لە دژی والی
 موسڵ راپەڕی^(٦) نوای شۆڕشی سالی ١٩٠٨ باروێخەکان بەتووندی بەرەو
 خراپی رۆیشتن، لەلایەک شیخ عەبدولسەلام بارزانی بەچاوی ترسو و نەفەرەت
 سەیری رژیمی نوێ و خوانەناسی دەکردو لەلایکی تریشەو دەولەتی تازە
 لەسەر ئەوە سووریووە کە سانی وەکو ئەو ناچار بکات باج و خەراجی خۆیان
 بەرێک و پێکی بدەن^(٧) کریس کۆچێرا لەبارەی شیخ عەبدولسەلامی بارزانییەو
 دەلێت: شیخ عەبدولسەلام ئەو پیاووە بوو کە یەکەم بەرنامەی بۆ بزوتنەوای
 نیشتمانی کوردی نووسی و تیایدا لیستیکی تەواو پێڕۆردەکاری لە
 داواکارییەکانی کورد پێشکەش کرد کە پالێشتی بەرپرسی بونی زمانی
 کوردی لە پێنج قەزا (شار)ی کوردیدا دەکرد، لەگەڵ پالێشتی کوردی زمانی
 کوردی لە خۆیتەنداو دامەزراندنی کارمەندانی کوردو قازی سەر بە مەزەبی
 شافعی و هەلوەشاندنەوای باج کە پێچەوانەی شەریعەتو بەکارهێنانی ئەو
 لە باج کۆدەبێتەو لە ئروستکردن و چاک کردنی رێگاویان لە ناوچە
 کوردییەکان شیخ ئەم بەرنامەیە لەسالی ١٩٠٨دا دەنێژیت بۆ حکومەتو
 پارلەمانی عوسمانی^(٨) لەسالی ١٩١٤ لە لوتکەی رووداوەکانی بەتلیس دا
 روویەریکی گەرەبی کوردستانی عێراق کەوتە ژێر دەسەلاتی کوردە
 راپەرێووەکانەو کە شیخ عەبدولسەلامی بارزانی سەرکردایەتی ئەو راپەرینە
 دەکرد^(٩). کاتی شەڕی یەکەمی جیهانی.. راگەیەندرا شیخ عەبدولسەلام رەفری
 کرد کە سەریاز لە لایەنگرانی خۆی بداتە سوپای عوسمانی، هەرەک رەفری
 کرد باج بدات^(١٠) شیخ عەبدولسەلام بەشیوەیەکی خێرا وەکو رابەرێکی ئایینی و
 نیشتمانی لە یەک کاتدا دەرکەوت^(١١).

بێگومان ئەوە ناشکرایە کە شیخ عەبدولسەلامی بارزانی لە هەمان ئەو
 مێژوویدا ژیاووە و تیکەلای رووداو سیاسییەکان بوو کە ساتەوختی بەرەو
 شکست و داڕمانی دەولەتی عوسمانی بوو، هەرچەندە تورکەلاوکان ئومیدی
 کۆپانکاری دەستورییان هەبوو، بەشێک لە منەوەرە کوردەکانی ئەو سەردەمە

ئومىدى ئۈرۈيان ھەبوو كە لەسايەى گۇرپانكارى دەستورى تور كە لاوھ كانددا كوردىش سوولمەند بىت، بەلام شىخ عەبدولسەلام لەسەروپەرى ئو شۇر شەدا داواكارىيەكانى خۇبى بەرز كوردەو، ئەمەش ئۈرە دەگەن نىت بە پىچەوانەى بەشك لە كەسانى ديارى ئو سەردەمەى كوردەو شىخ عەبدولسەلام ئومىدى لەسەر گۇرپانكارى لە دەولەتى عوسمانىدا ھەلنەچنپو، ھەر ئۈرەش وا دەكات لەو كاتەدا كە ھەست دەكات دەولەت لاوازە ئەم داواكارىيەكانى بەرز دەكاتەو.

دەشى يەككە لە ھۆكارە سەرەككەكانى ناكركى شىخ عەبدولسەلام لەگەل شۇر شى سالى ۱۹۰۸ و تور كە لاوھ كانددا ئۈرە بىت كە تور كە لاوھ كان لايەنگرى زىاترى عەلمانىت بووينو شىخ عەبدولسەلامىش وەكو رۆر كوردو تور كى مسولمانى تر ئۈرەى بە لادان لە ئىسلام زاننپىتو ئۈرەش شان بەشانى ھۆكارى نەتەو ھەستى نەتەو ھەى و ھۆكارى تەسەف و پابەندبوونى بە رىبازى تەسەف و نەقشەبەندىيەو بوويىتە ھۆى رىبازىتى كوردى دەولەتو داواكانى خۇبى بۇ جۆر كە لە دەسلەتتى كوردى بەرز كوردىتەو پاشانىش بەئزى والى موسل راپەرى بىت، ديارە ئۈرەى كە جىگەى بايەخە شىخ عەبدولسەلام خاوەنى جۆر كە لە بەرنامە بوو، وەكو كرىس كۆچىرا دەئىت، بەرنامەكەى لە چەند خالىكى گىرنگ پىكھاتو و ئۈرەش لە پلەى يەكەمدا بەرنامەپەكى نەتەو ھەى كوردىيەو لە ئاستى دوو مىشدا بەرنامەپەكى ئىسلامىيە لەروانگەى كوردىكى سونى شافىيەپەو كە لە ھەمان كاتىشدا موريدى يەككە لە ھەرە ديارترىن رىبازەكانى تەسەفە لە كوردستاندا كە ئەم رىبازەش لە گەوھەردا ئزى دەسلەتتى ناوھندى خەلافتەو لەلايەكى تریشەو نرىكى ھەبە لەنئوان پەرنسپەكانى رىبازى نەقشەبەندىو ھەستى نەتەو ھەى كوردىدا^(۷) لىرەشەو دەشى ئو ھەلوئىستەى مەولانا خالىد كە پىدەچىت وىستىبىتى لەپىگەى تەسەفەو پەيوەندى لەنئوان كوردبوونو ئىسلامبووندا بەجۆر كە ئاراستە بكات جىاوازى لە ئىسلامبوونى پىشتىرى كورد دروست بكات،

به واتا جۆرك له دابړان له گڼ رابردوې به ئېسلامبوونى كورددا دروست بكات
 شوېش له روانگه يوه كه كورد هر كه ساته وختى په يوه ستنبوونيه يوه به
 ئېسلام يوه به جۆرك له نيو ئېسلامدا تواوه توه كه ناسنامه ي سروشتى
 كوردى له نيو ناسنامه ي ئېسلاميدا تواوه توه، به لام مه ولاناو تريقه ته كى له
 ناستى درك پيكرودا به لام به ناستى نه پيكرودا له هولى نه ودا بوون كه
 كورد ئېسلام بيت به لام به ناسنامه ي كورد يوه واته له برى نه وى كورد له
 ئېسلامدا بتوښتوه - كورد په يامى ئېسلام بكات به يارمه تيدرو هو كاري
 مانه وه و پاراستنى خوى. نه ره گزه ديارهش له گوتارى شيخ عېدولسه لامى
 بارزانيدا به ناشكرا ده پيښريت - ته نانت نه بچوونه له بهرنامه ي سرجه م
 شو بزوتنه وانه دا ده پيښريت كه شيخه كانى نه قشبه بندى سر كړدا په تيان
 كړيوه نه و ش كاريگري پرهنسيپي رښازى نه قشبه بندى د درده خات بق
 نمونه ه مان بچوون له بزوتنه وه كه ي شيخ عوبه يدوللاى نه هري دواى شيخ
 عېدولسه لاميش له بزوتنه وه كه ي شيخ سعيدى پيراندا به ناشكرا ده پيښريت،
 ته نانت سريارى گړپانكاري ميژوويى و كومه لايه تى و جياوازي د ورويه رى
 سده يه كه ده توانين ه مان بچوون له گوتارى مه لا مستفادى بارزانى و
 مه سعودي بارزانيدا ببينين كه روانينه بق ئېسلامبوونى كوردو په يوه ستنبوون
 درېژدان به و په يامه نايينه به مارجيك كوردو ناسنامه ي كوردى له نيو
 ناسنامه ي ئېسلاميدا بپاريزريت خودى نايينه كوش ته واو كرو ياريد د درى
 به هيژكردن و چه سپاندنى ناسنامه ي كوردى بيت.

به هر حال گوتارى شيخ عېدولسه لامى بارزانى گوتارتيكى ناشكراپه و
 ره هنده كانى دياره. هروك كريس كوچيراش ناماژده ي پيښدات شو په كه م
 كه سه كه بهرنامه ي بق بزوتنه وه ي نيشتمانى كوردى نووسيووه و
 ناواكار يه كانيشى تيدا تومار كړيوه كه له پلې يه كه مدا بهرهمى ناسينى
 زمانى كوردى هاتوه، نه گره له سر نه م خاله رابووه ستنين شو بومان
 د درده كه ویت كه زمان له گوتارى شيخ عېدولسه لامدا پلې يه كه مى

وه رگرتوه، نه وه ش ناشکرايه که گوتار له يوونی زماندا پیناسه ده کړیت چونکه گوتار کاتې ناسنامه ی گوتاری هه یه که له ناستی زاره کیه وه بگوازیته وه بق ناستی تومار کړدن و نه و تومار کړنه ش له پښکای زمانی نووسینه وه ده بیت. کاتې به نامه یه ک داده نریت و ده نووسریت مانای وایه ده گاته قوناغی تومار کړدن، له و ناسته شدا گرنگه کاتې باسی به پړه سمی کړنی زمانی کوردی ده کړیت له و ناسته شدا سه پړی نه و زمانه بکه ین تا بزاین نایا پارگاو ی کراوه به فیکرو معرفه و جیهان بینی یان نا ؟

هه ر بق خوی داوا کړنی به پړه سمی ناسینی زمانی کوردی هه لگری هه لگری فیکرو جیهان بینی هه کی جیاوازه له فیکرو جیهان بینی نه وانی دی که لیره دا مه به سستی شیخ عه بدولمه لام فیکرو جیهان بینی تورکیه، له پشٹی داوا کړنی به پړه سمی ناسینی زمانی کوردیه وه ده لاله تی گه پان به دوا ی شوناسدا دیته ناراه، شوناس به و مانای ی که یوونی کورد وه کو پښکاته یه کی ئیتنیک کی جیاوازو سه ریه خو له وانی تر نیشان بدات.

پیدا کړتن له سه ر خویندن به زمانی کوردی هه لگری نه و ده لاله تی به که نه م زمانه زمانی پښکاته یه کی ئیتنیک کی سه ریه خویه و ماده م گه ردون له وانی تری جیا کړیو ته وه که واته مافی سروشتی خویه تی به زمانی دایکی خوی بخوینیت و فیر ببیت، نه مه ش له لایه ک هه وئیکه بق په یوه ست کړنی مندالی کورد به یوونر خویه وه، له پړوی ره گه زو ناستی به ناگایی و نا نا گایشه وه که نه وه ش به سروشتی په یوه ستبوونی نه وه یی نه و درده خات یان له به پړه تدا له نیو یوونی زمان و دابو نریت و عه قلی کوردانه دا پړه و رده ی ده کات و نه نجامی ش به جقریک پړه و رده ده بیت که له پله ی یه که مدا له نیو جوگرافیا ی یوون، ناسنامه و ه زای کوردیدا ده ببیت و له پړوی نه سته وه تا نه ندازه به ک سه ریه خا پړه و رده ده ببیت و وه کو خوی بیر ده کاته وه نه ک په یوه ست بیت به وانه تره وه و به و ناو نه دی نه و زمانه و دابو نریت و که لتوو عه قلی بیر کړنه وه؛ خاوه نی زمانه که ناراسته بکړیت. نه مه ش واته خویندن به زمانی نه و

دهشی له بیوونی نه نئۆلۆژی و روویەری نه سێدا زه مینه بۆ دروستبوون و بهر مه پێتانی ههستی نه تهوهیی خۆش بکات، له وێشهوه سه ره تایی خۆجیا کردنه وه له وانی ترو هه وێدان بۆ به ده سته پێتانی شوناسی تایبه تی سه ره لده دات. له سه ره ئه م به مایانه گوتاری شێخ عبده لسه لامی بازرانی ره هه ندیکێ نه ته وه یی فراوان ترو مه ودا قوڵتری هه یه له چاو هه ر بزوتنه وه یه کی چه کاردیدا که زیاتر له سه ره به مای کار دانه وه بێت و هێچ پرۆژه یه کی فیکری یان نه ته وه یی له پشته وه نه بێت.

سه رباری ئه وه ی شێخ عبده لسه لام ده یه وێت زمانی کوردی به ره سمی بنا سه ریت و له پووه ریکێ دیاریکراوی کوردستاندا کاری پێبکریه ت. پێی به وێندریه ت و کارمه ندانی به پێوه بردن کورد بن، به لام هێشتا ده بی بزانی له گه ل رووه گه شه کانی ئه م گوتاره دا، ناتوانین وه کو گوتاریکی نه ته وه یی گه شتگیو هه مه لایه نه سه یری بکه ین که هه لگری وسته و داوا نه ته وه ییه کانی کورد بێت به گه شتی، به لکو ئه و جوگرافیا یه ی گوتاره که ده یه وێت بیوونی خۆیی تیا سه لمێنێت رووه ریکێ جوگرافی ته سه کو دیاریکراوه و له پووی سیاسیه وه گوتاره که ره هه ندی سیاسیا نه ی په یوه سه ت به داوا سیاسیه کانی نه ته وه ی ئاشکرا نه کردووه و به پوونی له وه نانه ویت که چ داواکاری و به رنامه یه کی سیاسیی و ئیداری بۆ کوردستان ده ویت. به لام له نێو خودی به رنامه که یدا ئاشکرا ده بێت که ئه و داوای جیا بوونه وه ی هێچ به شێک له ده وڵه تی تورک ناکات به لکو ئه وه ی ئه و داوای ده کات جۆریکه له گوتاری چاکسازی، که ته نانه ت مافی خۆیندنیش به زمانی دایک ده که وێته چوارچێوه ی ئه و گوتاره وه، واته گوتاری چاکسازی.

له لایه کی ترو وه به رنامه که ی شێخ عبده لسه لام باسی دامه زراندنی کارمه ندی کوردی ده کات له ناوچه کوردیه کاند، راسته ئه مه روویه کی نه ته وه یی هه یه، به لام له هه مان کاتدا ئه وه مان بۆ ده رده که ویت که مه به سه ت ئه وه یه ده وڵه تی تورکی ئه و کارمه ندانه دلبه ره زینێت که واته ئه و ئاشکرا ده بێت که له به ره تدا

به‌رنامه‌ی دروستکردنی ده‌سه‌لای کوردی له‌ئارادا نه‌بووه هه‌تا ئه‌ ده‌سه‌لای
 به‌ لایه‌نی که‌مه‌وه له‌ ناوچه‌ دیاریکراوه‌دا که‌ ده‌شیا ده‌سه‌لای به‌سه‌ریدا
 هه‌بوایه‌ خۆی خاوه‌نی به‌یار بوایه‌ چ به‌یاری سیاسی و چ به‌یاری به‌پێوه‌بردن.
 ئه‌مه‌ش زیاتر که‌مه‌ری به‌رنامه‌که‌ی شیخ عه‌بدولسه‌لام ده‌رده‌خات که
 مه‌به‌ست به‌کارهێنانی زمانی کوردی و دامه‌زراندنی کارمه‌ندی کوردیه‌ له‌
 ناوچه‌ دیاریکراوه‌دا که‌ ئه‌و پێی وابوووه‌ سنووری قه‌لمه‌وه‌ی ئه‌وه‌، ئه‌و
 ناوچه‌یه‌ش بێگومان ناوچه‌یه‌کی ته‌سکه‌ نه‌گه‌ر به‌راورد بکریته‌ به‌ هه‌موو
 کوردستان بۆیه‌ ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر وه‌کو گوتاری ته‌وه‌بیش سه‌یری گوتاری
 شیخ عه‌بدولسه‌لام بکه‌ین ئه‌وه‌ ده‌بێ بڵێن گوتاریکی ناوچه‌یه‌یه‌ که‌ هه‌لگری
 به‌شێک له‌ ره‌گه‌زه‌کانی گوتاری ته‌وه‌بی کوردیه‌و گرنگیه‌که‌شی له‌وه‌دایه‌
 که‌ گوتاریکی نووسراوه‌ ره‌وانه‌ی ناوه‌ندی ده‌سه‌لای ده‌وله‌تی تورک کراوه‌.
 لێره‌وه‌ ئاواسته‌یه‌کی تریش له‌بهرکردنه‌وه‌ی شیخ عه‌بدولسه‌لامدا ده‌رده‌که‌وێت
 ئه‌ویش بریتییه‌ له‌ به‌ده‌سته‌هێنانی به‌شێک له‌ مافه‌کانی به‌شێک له‌ کورد
 له‌ ژێرسایه‌ی ده‌سه‌لای ده‌وله‌تی تورکدا، یان به‌شێوه‌یه‌کی تر شیخ
 عه‌بدولسه‌لام به‌وای به‌ بوون و شه‌ریعه‌تی ده‌وله‌تی تورک هه‌یه‌ وه‌کو خه‌لافه‌ته‌
 ئیسلامی، به‌لام ئه‌وه‌ش به‌په‌راوه‌ به‌ مافیکی سروشتی ده‌زانیته‌ که‌ کورد
 له‌سایه‌ی ده‌سه‌لای خه‌لافه‌تدا مافی تاپه‌ته‌ی ته‌واپه‌تی خۆیشتی هه‌یه‌ و ده‌بێ
 به‌ده‌ستی به‌یینه‌ت ئه‌مه‌ش خاڵیکی گه‌شه‌ له‌ به‌رنامه‌و گوتاری ئه‌ودا.

له‌لایه‌کی تره‌وه‌ له‌ به‌رنامه‌که‌ی شیخ عه‌بدولسه‌لامدا باسی ئه‌وه‌ کراوه‌ که
 ده‌بێ قازی سه‌ر به‌ مه‌زه‌بی شافیه‌ی له‌ ناوچه‌ کوردیه‌کاندا دابه‌رزی
 لێره‌شه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێت که‌ ده‌وله‌ت ره‌چاوی ئه‌وه‌ی نه‌کردوه‌ که‌ کورده‌کار
 به‌گشتی سه‌ر به‌ مه‌زه‌بی سونه‌ی شافیه‌ین، به‌ ئاره‌زووی خۆی قازی له‌
 مه‌زه‌به‌کانی تر له‌ ناوچه‌کانی ئه‌ماندا دامه‌زراندوه‌، ئه‌مه‌ش به‌ روانینه‌ی شیخ
 عه‌بدولسه‌لام وه‌کو پیاویکی نایینی و رابه‌ریکی رێبازی ته‌سه‌لفی نه‌قشه‌بند؛
 کارێکی نه‌شیاوو نابروسته‌بووه‌ چونکه‌ به‌ روانینه‌ی ئه‌و ده‌بێ قازی له‌ هه‌ما

مه‌زه‌بی دانیش‌توان و هاوولاتیان بیټ چونکه په‌یوه‌ندی راسته‌وخوی به
مه‌سه‌لی شهر و ماره‌پرینو داسه‌ریکړدن و جیبه‌جی کړنی عه‌داله‌توه‌ه‌یه.
لیږه‌دا به‌ناشکرا بۆمان دهرده‌که‌وټ که‌شیخ عه‌بدولسه‌لام وه‌کو په‌که‌یه‌کی
په‌کگرتو ده‌پوانیته‌ کوردو نیسلامو هرگیز ناتوانیټ و نایه‌وټ و به‌پوی به‌وه
نیبه‌که‌ درز له‌نټوان کوردو نیسلامیدا نروسټ بیټ، به‌لکو به‌پټچه‌وانه‌وه‌ پټی
وایه‌ ده‌بی کورد بوونو نیسلامبوون به‌تووندی پټکه‌وه‌ گری بدرټن. چونکه
نه‌گه‌ر کورد بوون مافیکی سروشتی بیټ نه‌وا خه‌بات له‌پټناوی ماله‌ ره‌واکانی
نه‌توره‌دا به‌پټی بنه‌ماکانی نیسلامیش ره‌وایه، هه‌روه‌که‌ له‌هه‌مان کاتدا واه‌سیر
ده‌کات که‌ مسولمان بوونی کورد په‌یوه‌ستیوټنکی رۆحیه، به‌واتا نه‌وه‌ها
سیر ده‌کات که‌ کورد بۆ نه‌وه‌ی بوونی خوی به‌سه‌لمټیټ ده‌بی کوردبوونی
خوی به‌پارټیټ و کاری بۆ بکات، له‌هه‌مان کاتدا ده‌بی پارټیټ‌گاری له‌ نیسلامیش
بکات چونکه‌ نه‌و دنیا‌ی بۆ مسوگر ده‌کات و له‌م دنیا‌ش سه‌ریه‌رزو سه‌ره‌رازی
ده‌کات نه‌گه‌ر بزانیټ چن کار‌ی پنده‌کات.

له‌پرویه‌کی تره‌وه‌ شیخ عه‌بدولسه‌لام داوای هه‌لده‌وه‌شاننده‌وه‌ی نه‌و باجه
ده‌کات که‌ ده‌ولټی تورک به‌سهر خه‌لکیدا نه‌پاندوه‌ه‌ چونکه‌ نه‌م پټی وایه
فه‌رزکړنی باج به‌و جۆره‌ پټچه‌وانه‌ی شه‌ریعه‌ت. که‌واته‌ لیږه‌دا شیخ
عه‌بدولسه‌لام وه‌کو چاکسازټکی نایینی و کومه‌لایه‌تی خوی پټشکه‌ش ده‌کات
له‌لایه‌که‌ دژی نه‌و کارانه‌ی ده‌ولټ ده‌وه‌ستیټ که‌ پټچه‌وانه‌ی شه‌ریعه‌تی
نیسلامنو ده‌ولټ به‌بی گوټدانه‌ بنه‌ماکانی شه‌ریعه‌ت له‌پټناوی به‌رژه‌وه‌ندی
خویدا فه‌رزی کربوون به‌سهر هاوولاتیانداو نه‌وه‌ش بووه‌ته‌ باریکی گران له‌سهر
شانی هاوولاتیان، نه‌م ده‌یه‌وټ ناپاسته‌وخو بلټیت ده‌ولټ له‌پټناوی
به‌رژه‌وه‌ندی خویدا شه‌ریعه‌تی نیسلام پشت‌گوي ده‌خاتو کاری پټناکات،
نه‌مه‌ش نزیکه‌ له‌و بۆچوونه‌ی که‌ زورټک له‌و نوخبه‌یه‌ی له‌ سنووی ده‌ولټی
تورکدا ده‌ژیان له‌سهرده‌می ده‌ره‌که‌وتنی بیروچوونی تورک لاره‌کانه‌وه‌ پټیان
وابوو ده‌ولټ له‌ شه‌ریعه‌تی نیسلام لایداوه‌و په‌پړه‌وی نه‌و شه‌ریعه‌ت ناکات.

له لایه کی تره وه شیخ عبدالله لام به پشت بهستن به بنه‌مای شه‌ریعت
 مه‌ولده دات باس له چاکسازی کومه لایه تی و مه‌سه‌له ی ناوه دانکرینه وه ی ناوچه
 کوربییه کان بکات. نه و پیتی وایه وه رگرتنی باج له بنه‌ره‌تدا شتیکی ناشه‌ریعه
 به لام نه‌گر باجیش وه ریگریته نه‌وا ده‌بی بق چاککرتنی ریگاوایانه کانی ناوچه
 کوربییه کان خه‌رج بکرت. که‌واته لیره‌دا له لایه که‌وه ده‌رده که‌ویته که نه‌و
 مه‌به‌ستی نه‌وه یه له ریگای باجه وه به‌شیک له داهاتی کورد له لایه نه‌وه وله‌تی
 تورکه وه نه‌بریت، به‌لکو نه‌و داهاته له نیتوخی کورستاندا و له پیتناوی
 به‌رژه وه‌ندی گشتیدا خه‌رج بکرت.

له لایه کی تره وه ده‌توانین ناماژه بق نه‌وه بکه‌ین که له روانینی شیخ
 عبدالله لامیشدا وه‌کو زۆریک له مسولمانانی خاوه‌ن بره‌وا به مه‌سه‌له ی که‌لو
 نه‌ته وه ده‌شی شه‌ریعت و زۆر روانینو بنه‌مای ئایینی له پیتناوی به‌رژه وه‌ندی
 نه‌ته‌وایه تی و نییایی و ده‌سه‌لاتدا گورپانکارییان تیدا بکرت، بق نمونه باج
 وه رگرتن به روانینی نه‌و ناشه‌ریعه به لام نه‌گر وه‌ریش بگریته نه‌وا ده‌بی
 له پیتناوی ریگاوایان و ناوه‌دان کردنه وه ی کورستاندا به‌کار به‌یتریت، به‌واتا
 به‌کاره‌یتانی نه‌و باجه له پیتناوی کورستاندا مه‌سه‌له ی ناشه‌ریعی بوونی
 وه رگرتنی باجه که ره‌ت ده‌کاته وه، نه‌مه‌ش روانینی که‌سیکه که به‌و نه‌ندازه ی
 بره‌وای به‌ پیرۆزی ئیسلام هه‌یه نه‌وه‌نده‌ش بره‌وای به ناوه‌دانکرینه وه و
 بنیادنانه وه به‌ره‌وپیشه وه چون و چون به‌ خاوه‌نی مافی هه‌مه‌لایه‌نه ی
 نه‌ته وه‌که ی هه‌یه .

بیگومان نه‌وای دانانی نه‌م به‌رنامه‌یه‌ش شیخ عبدالله لام له هه‌ول و کوششدا
 بوو، به‌تایبه‌تی له سه‌روه‌یه‌ندی رووداوه‌گانی به‌تلیسدا رابه‌رایه‌تی راپه‌رینی
 رووبه‌ریکی دیاری کوردی کربو ناوچه‌یه‌کی فراوانیشی گرتوه — نه‌مه‌ش
 هه‌یزکی جه‌ماوه‌ری زیاتری به شیخ عبدالله لام به‌خشی به‌جۆریک که کاتی له
 هه‌مان سالدا جه‌نگی یه‌که‌می جیهانی ده‌ستی پیکرد شیخ عبدالله لام
 په‌یه‌وه‌ندی له‌که‌ل تورکه‌کان ئالۆزتریو به‌تایبه‌تی ره‌فزی نه‌وه ی کرد که

سەرياز لە لايەنگرانی خۆی بداتە سوپای تورک، هەروەك بەتەواوی باج دانیشی بە دەولەت رەتكردووە. ئێمە ئێو خاڵەش لەبەر ئەوەی لە سوودو بەرزەوهندی خەلكی بوو - لایەنگری زیاتری بۆ دروست بوو، سەرباری لایەنگرانی پێشتری لەسەر بنەمای خۆین و رێبازی تەسەووف ئەمجارەیان لایەنگری زۆری لە خێڵەکانی ترو لە دەرەوێ رێبازی نەقشبەندیەش بۆ پەیدا بوو، ئەمەش دەویری بینی لە دەرخستنی شێخ عەبدولسەلام وەكو رابەرێکی نایینی نەتەوێی كە خەلك ئومێدیەیان پێی هەبێت.

به هر حال شیخ عبدالسلام به شیوهی که ناچارمیزانده دستگیرگراو پاشانیش له سال۱۹۱۴دا تورکه کان له موسس له سیداره بیان دا که نه وه ش میژوویه کی پر سه روه ری بق خقوی و بنه ماله که شسی بروسه تکر دیوه که له سه روه ختی غیابی ناسیونا لیزمی کوریدا نه وه سه ره مه سه له ی کورد له سیداره بدریت.

هه‌ڕه‌چه‌نده شى‌خ عه‌بدولسه‌لام له به‌رنامه‌كه‌يدا كه پى‌شتر باسه‌مان كرد تى‌كه لا‌وييه‌ك له به‌نه‌ماى نه‌توه‌يى و نا‌يىنى پى‌كه‌وه كۆده‌كانه‌وه. به‌لام به‌رنامه‌ى ئىروستكرىنى ده‌وله‌ تى‌كى سه‌ر به‌خوى كوردى ئىسه‌لامى نىيه‌، به‌لكو ئه‌مىش هه‌مان شى‌وه‌ى شى‌خ عه‌بدولقاسى نه‌ه‌رى به‌رنامه‌ى جورى‌ك له ده‌سه‌لاتى سنووردارى له‌سايه‌ى ده‌وله‌تى توركدا هه‌بووه كه ده‌شى‌وه‌كو جورى‌ك له ئوقونۆمى سه‌ير بكريت، كه‌واته ده‌توانىن بلى‌ين گوته‌ارى شى‌خ عه‌بدولسه‌لام زياتر گوته‌ارىكى ناوچه‌يى ده‌سه‌لاتىكى سنوورداره كه به‌ گوته‌ارى ئوقونۆمى دا‌ده‌نرێت.

سه رچا و مکاني به شي (٢٢)

1- Matin Van Bruinessen – Agha, Shaikh and state, ZedBookes, London, 1992, p.333.

2- David MacDowall – A Modern History of The Kurds, London, 2000, p, 100.

٣- أيوب البارزاني – المقاومة الكردية للإحتلال – دار النشر حقائق المشرق – ٢٠٠٢، ص ٣٥.

٤- م. س. لازاريق – المسألة الكردية (١٨٩١ – ١٩١٧)، ترجمة أكبر أحمد، مركز كردستانم للدراسات الإستراتيجية ٢٠٠٠ ص ٣١٢-٣١٣.

٥- محمود الدرة – القضية الكردية و القومية العربية في معركة العراق – دار الطليعة – بيروت ، الطبعة الأولى ١٩٦٣ ص ١٢٤ .

٦- مسعود البارزاني – البارزاني و الحركة التحريرية الكردية (١٩٣٠ – ١٩٣٢)، كوردستان ١٩٨٦ ص ١٧.

٧- عهتا قهره داخي – سليتماني – زه مينه ي سه ره لدان و ململاني ته سه وف – سليتماني ٢٠٠٢.

به‌شی بیست و سی^۷

گوتاری را پەڕینه‌که‌ی سه‌ید ره‌زای دێرسیم

راپه پښی سید رها له سالی ۱۹۲۷-۱۹۲۸ له دهرسیم سهری هلهدا که رابه رایه تی نه م راپه پښه سید رها کردی که ته مهنی له سهری حافتا ساله وه بوو. پښتیش له سالی ۱۹۲۰-۱۹۲۱ دا راپه پښتکی تر له م ناوچه یه دا دوی دهسه لاند ارانی تورک سهری هلهدا به لام تورکه کان به ناگرو ناسن سهرکوتیان کرد، راپه پښی یه که می دهرسیم پښتگیری له بنده کانی په یمانی سیفه ر کردو داوای دامه زانندنی نیشتمان یان دهسه لاتینکی کوردی سهریه خوی ده کرد که واته لیره دا بومان دهرده که ویت که نه م ناوچه یه پښت نه زموونی راپه پښی هه بووه دوی دهسه لاتی داگیرکه رو بق دا کوزکی کردن له مافه کانی کورد...

راپه پښی سید رها له دهرسیم سنووری نیوان خپله کانی به زانندو سه لماندی له چاو راپه پښه که ی سالی ۱۹۲۱ دا زور به هیزتره، سهریاری پښتگیری خپله که ی خوی واته خپلی نه یاسوشاگی شیخ رها پښتگیری خپله کانی یوسف خانو دیمه نانی به ده ست هیتاو دوی کوکړدنه وه ی هیزکی گریلا که له پښچ سه د که س زیاتر بوو، دهستی کرد به هیرش بردنه سهر ره مزه ییاره کانی دهسه لاتی تورک^(۱) لازاریف ده لی: حکومتی تورکیا بریاری دا له ناوه پاستی سیپا کاند ده ست بکات به مل پښکه چکړدنی خپله کانی دهرسیم که نیمچه سهریه خوبوون، ده یویست به ته وای ملیان پی نه وی بکات^(۲) هر له و ساله دا له سهر داوای مستهلا که مال نه تاتورک په رله مانی تورکیا بریاری دا دهرسیم بکاته ویلایه ت و ناوه که شی گوپی بق تونچه لی. واته پرژده ی که مال نه تاتورک بق دهرسیم بریتی بوو له به تورک کردنی نه و شارو گوپینی سیمای کوردبوونی که نه ویش له گوپینی ناوه که یوه دهستی پښکرد... له سالی ۱۹۲۵ دا ده ولت به بهستی خوی له مامه له ی جدی به رامبه ر به مه سه له ی دهرسیم ناسکرا کردو ه لینی دا به رنامه یه ک جیبه جی بکات که به گویره ی نه و به رنامه یه نه وژن دندنه وه دامه زداوی به پتوه بردن به هیزی سهریازی نه نجام بدریت^(۳). نوای وه ی که تورکه کان پرژده ی به تورک کردنی ناوچه ی دیرسیمیان خسته بواری ییبه جی کړدنه وه بق جاری دوهم چونکه پښتیش له سالی ۱۹۲۲ دا زوریک له

ناوچه و گونده کانیان چۆل کرېو دانیشتوانه کورده که یان گواستنوه بۆ شوینه کانی تری تورکیا. نه مجارەش به ناوی ناوینه کرنی پیکهاته کانی که لی تورکیاوه هه ولایندا کورده کان بگوازنه وه و سالانهش ده بی سۆ گوند بۆ تورک له م ناوچه به دا دروست بکریته که هه ر گوندیکی سه نمال بیت⁽⁴⁾ سه رباری سه ختی باری زیان و نه بوونی نازادی و بی مافی کورده کان، هیشتا ده سه لاتی تورک به وهش وازی نه ده هینا، ده یویست ریژه ی کورد له م ناوچه یه و هه مو به شو و ولایه ته کانی تری کوردستاندا له پێگای گواستنوه ی کورده کان و هینانی تورکه وه که م بکاته وه.

له نه نجامی نه م کاره دژ به کوردانه ی ده سه لاتی حکومه تی تورکدا سه ید ره زای دیرسیم نامه یه کی نارد بۆ جه نه رال ئالپ دوغانی فه رمانده ی سه رباری ناوچه که، تیایدا داوای له حکومه ت کرېبو که ئه و یاسا نوێیه ی سه باره ت به دیرسیم داینا بوو هه لبه وه شینێته وه و دان بنیته به مافه کانی کورددا⁽⁵⁾ لێره وه ده رده که ویت که سه ید ره زه خاوه نی هه ستیکی نه ته وایه تی کوردی بووه و نه یه توانیوه له به رامبه ر ئه و سیاسه ته دژ به کورده ی رژێمه که ی نه تاته و رکد بێده نگ بیت، بقیه له لایه ک داوای هه لوه شانده وه ی ئه و بریاره ی ده وله ت ده کات سه باره ت به گواستنوه ی کورده کان و هینانی تورک و ته نانه ت گۆرپنم ناوی دیرسیم بۆ تونده لی. سه رباری نه م داوایه ش سه ید ره زه داوا له حکومه ت تورک ده کات که دان بنیته به مافه کانی کورددا. بێگومان داوا کرنی مافه کان کورد له خۆیدا به شیک له ره گه زو به نه ماکانی گوتاری نه ته وه یی کورد: هه لگرتوه. هه رچه نده ناشکرا نییه که سنوو رو ره هه ندی ئه و مافانه ی ک سه ید ره زه بۆ کوردی داوا ده کات چیبیه و چۆنه، به لام جینگای بایه خه بۆ ئه و به ته مه نی سه رو چه فتا سه له وه هه ستی نه ته وایه تی وای لی بکات هه م نام بنووسیت و هه م نواتر سه رکر دایه تی راپه رین بکات و هه م له نه نجامیشدا گپا زه خۆی به خه ت بکات. هوکارێکی تری دیاری راپه رینه که ی سه ید ره زه ئه وه بوو: تورکه کان بی شه رمانه رایانگه یاند ولایه تی دیرسیم ولایه تیکی تورکیه ل

بارەيەوه وه زيرى ناوخوى تورکيا دىرسىمى به... ناوچه يەکی خواوه دانىشتوانىکی ره سەنى تورک وه سف کرد^(١) له کاتیکدا که وه زيرى ناوخوى تورکيا بهم جوړه وه سفى ولايه تى دىرسىم ده کات، که چى هاوکات سه ريارى سياسەتى راگواستنى کورده کان وهىنانى تورک، هيشتا ريزه ي کورد ٦٢٪ ي دانىشتوانى ناوچه که ي پنگده هينا. له مانگى ته مموزدا... سەيد رهزا نامه يەکی بۆ ئه ننتوئى ئايدنى وه زيرى دهره وه ي پهرىنانيا نووسى و تيايدا هويه کانى به رهنگار بونوه ي هاو نيشتمانيه کانى خسته پوو له نامه که دا ها تپوو: حکومت چه ندين ساله هه وه دات که خه لکى کورد بکات به تورک، سه رکوتيان بکات بلاوکراوه ي کوردى قه دهغه بکات و ئازارو ئه شکه نجه ي هه رکه سېک بدات که به کوردى بدوئت، خه لکى ئه م ناوچه به پيتو فەپه ي کوردستانى راگوئزاهه بۆ ناوچه ناکشتياريه کانى ئه نادۆل و زۆريان له وئى له ناو چوون زيندانه کانى پەر له خه لکى مه دهنى کربوه و روونا کبيرانى گولله باران کربوه يان هه ليواسيون يان دوورى خستوونه ته وه، کۆتايى نامه که ي به وه هيناهه: سى ملېقون کورد داوا ده که ن له ولاى خوياندا به ئاشتى و ئازادى بژين^(٢).

بىگومان ئه م نامه يە سەيد رهزا له پووى ناوه رۆکه که ي و ئه و ئامانجه ي که بۆى نووسراوه بايه خىکى زۆرى هه يه، هه روه ها ئه وه ش نيشان ده دات که سەيد رهزا که ساپه تيبه کى هوشيار بووه له و روانگه يه که زانيوويه تى چۆن هه ولبدات کيشه ي کورد بگه يه نيته لای و لاتانى بپيار به ده ست. ديسان ئه وه له ناوه رۆکى نامه که دا دهرده که ویت که کورد به ناچارى په نا بۆ راپه پين و به رگرى ده بات و ئه و کاره ش له پیناوى مانه وه دا ده کات له کاتیکدا که داگر که رانى کوردستان هېچ سل له وه ناکه نه وه که چۆن به ئاشکراو بى شارندنه وه نه ک کورد له مافه کانى بېبەش بکه ن، به لکو هه ولده ده ن پاکتاوى ره گه زيشى بکه ن و له ناوى ببه ن. جگه له وه ي نامه که ي سەيد رهزا روويه رىکى فراوان له کيشه و له هه مان کاتدا سياسه ته نادروسته کانى ده ولە تى تورک ده گرته وه که کوردى روويه پووى ژيانىکى سهخت کربو ته وه ته نانه ت له سه ره تايى ترين مافيش که

سەید رەزاو ھەندى لە سەرکۆردە ديارەکانيشى ھىشتا ھەر بەردەوام بوو ھەتا لە تشرىنى يەكەمى سالى ١٩٣٨دا بەتەواى دامرکينرايەو.

راپەرینهکەى سەيد رەزا سەريارى داکوکیکردنى لە مافەکانى کوردو بارگارى بوونی بە بەشیک لە رەگەزەکانى گوتارى نەتەوايەتى کوردی، شتيازيکی نوێشى لە راپەرین لە میژووی کورددا ھێنايە ئاراو. لەم بارەيەو نادر ئینتیسار دەلێت: بەپێچەوانەى راپەرینهکەى شێخ سەعیدی پیران و راپەرینهکەى ئیھسان نوری پاشاو، راپەرینی دیرسیم شتيازی تەقلیدی شەپى نێوان دوو سوپای نەگرتەبەر. لە راپەرینی دیرسیمدا سوپای تورکیا رووبەرۆی ھێزێکی بچوک بەلام بەتوانا دەبوو ھەوێش بە پشتم بە تاکێکی (لێدەو رابکە)ی شەپى گەریلايانە بەستبوو^(A) ئەمەش نەريتێکی باوی شەپى پاتيزانیە کە زیاتر لە دواى جەنگى جیھانى دوو ھەوێش بە خەباتى رزگارى نەتەوگاندا پەپەرە دەکرا. بە ھەر حال ھەرچەندە راپەرینهکەى سەيد رەزا شکستی ھێنا بەلام وەکو ئەلغەيەکی تری راپەرینهکانى کورد لە پێتياوی مافە نەتەويیەکاندا سەیر دەکۆت، ھەرچەندە ئەو ناشارايە کە ئەم راپەرینەش زیاتر لەوێ کە بەشەى پەرۆشەى نەتەويی ھەبوویت، جۆرێک بوو لە کاردانەو بەرامبەر بە سیاسەتە تووندوتیژو نوژمنکارییەکانى دەولەتى تورک، بەتایبەتى دەرکۆرنى یاسای ئاوتتەکردنى کە لتووڕە ناتورکەکان بە کەلتورى تورکی و راگواستنى دانیشتوانى دیرسیم و گۆرپى ناوى دیرسیم بۆ تونچەلى و فشارو زەبەرو زەنگو قەدەغەکردنى زمانى دایک بۆ ئاخاوتن و رینگاکرتن لە بلۆکراوێ کوردیو.. ئاد دا روویدا، بەلام ئەم راپەرینە لە گەوھەردا. خاسیى بنووتنەوێ نەتەويی ھەبوو، توخم و رەگەزەکانى گوتارى نەتەويیشى بەرز دەکردەو پێى لەسەر داوە گرتن و بایەخى پێدەدان، بەلام لە گەل ئەو ھەدا رووبەرى جوگرافى راپەرینە کە رووبەریکی تەسک بوو، سەرەتا تەنیا خێلەکەى سەيد رەزا ھێزى سەرەکی راپەرینە کە بوو بەلام ئواتر چەند خێلێکی تریش بەشداری راپەرینەکان کرد. ھەرچەندە ئەم

راپهرینه نه یقوانی به لایه نی که مه وه هه موو ئو به شه ی کوردستان بگریته وه
 که له ژێر سایه ی دهوله تی داگری که ری تورکدا بوو. ئه مه ش خاسی ته ی ناوچه یی و
 ته نانه ت خێلایه تیش له پووی روویه ری کارکردن و به شداری خه لئو جه ماوه ری
 بوونه وه به راپهرینه که ده به خشیت، بۆیه ئه م راپهرینه ش هاوشیوه ی هه موو
 راپهرینه کانی پیش خۆی هه ر له راپهرینه ی به درخانیه کانه وه تا کو ئیستاشی
 له گه لدا بیته نه بۆته راپهرینه کی سه رتا پایی کوردستان، به لکو راپهرینه ی
 به شیکێ سنورداری ولاتیکی به رفراوان و نه ته وه یه کی دابه شبوو بووه هه ر به و
 پییه ش ده توانین بڵێین له سه رده می راپهرینه که ی سه ید ره زادا ناسیونالیزمی
 کوردی ده رنه که وتوووه ته نانه ت نه نوخبه ی روناکبیری ناسیونالیست و نه تاکه
 ناسیونالیستی دیاریش له راپهرینه که ی سه ید ره زادا نابیرت. ئه مه ش له
 به راهبه ر ئو پرسیاره دا رمانده گریته ئایا ده شی بزوتنه وه ی نه ته وه یی به بی
 بوون و ئاماده بوونی ناسیونالیزم ته نانه به بی بوونی نوخبه ی ناسیونالیستی
 بوونی هه بیته ؟ له سه ر ئه م بنه مایانه ده توانین بڵێین گوته ی بزوتنه وه که ی
 سه ید ره زا گوته ی ناوچه یی خێلایه تی بارگای کراو بووه به هه ندی ره گزی
 گوته ی نه ته وه یی کوردی.

سەرچاوەکانی گوتاری را پەرینه‌گهی سەید رفزای دێرسیم

- ١- نادر ئینتیسار - ئینتۆنەتەوایەتی کوردی - وەرگێڕانی عەتا قەرەداخی ،
سلێمانی - ٢٠٠٤، ل ١٨٦-١٨٧.
- ٢- م.س. لازاریف و آخرون - تاریخ کوردستان - ترجمه الدكتور عبدي حاجي
- أریيل - ٢٠٠٦ - ص ٢٣١.
- 3- David MacDowall. A Modern History of the
Kurds - London, 2000, p208.
- 4- Ibid, p210.
- ٢- م.س. لازاریف و آخرون - تاریخ کوردستان - ص ٢٣٢.
- 6- David MacDowall. A Modern History of the
Kurds, p.207.
- 7- Ibid, p208.
- ٨- نادر ئینتیسار - ئینتۆنەتەوایەتی کوردی - ل ١٨٧.

به‌تی بیست و چوار

**گوتاری را پهرینی بارزان
یان را پهرینی شیخ نه حمه‌دی بارزانی**

له سالی ۱۹۳۲دا راپه پښی دوهم له باشوری کوردستان سهری هه لدا له ناوچه ی بارزانو له ژیر سهرکردایه تی شیخ نهحمده ی بارزانیدا^(۸) ناوچه ی بارزان له باکور ی عیراق هوه به چاوگی بزوتنه وه ی کوردی له پیتاوی مافه نه ته وه بیه کاند^(۹) وا دیته بهرچاو که ده ولته تی عیراقیش وه کو عوسمانیه کان به هۆکاری وروژینه رو دروستکردنی ئازاوه و جولانه ناوخریه کان سهیری بارزانیه کانیا ن کر بیت و له وانه ی شه وه کو سیسته میکی سه ریه خۆو جینگای گومان له قه له می دا بن^(۱۰) حکومتی عیراق به هیزکی زۆره وه هیزشی کرده سهر بارزان به لام سهرکه وتنی به ده ست نه هینا. بق جاری دوهم له سالی ۱۹۳۲دا حکومت هیزشی کرده وه سهر بارزان به لام دیسان تیکشکا. بیگومان له وه سه رویه نده داو له مانگی حوزه یراندا خپله کانی زیبای و لؤلان و هیزه کانی عیراق به پالېشتی هیزی ئاسمانی به ریتانیا بارزانیا ن داگیر کرد. به لام شیخ نهحمده خۆی له ده ستی هیزی کاتی عیراق ده رماز کړو خۆی دایه ده ستی هیزه کانی تورکیا وه.

مه ندوی سامی به ریتانی به ناگاداری حکومتی عیراق نامه یه کی تاییه تی بق شیخ نهحمده ی بارزان نووسی و تاییدا ناگاداری کرده وه که قسه و پاسی نه وه که پشتوته به غدا که ئاماژه بق نه وه ده کات خۆتان بق له روودا وه ستانی ده سه لاتی حکومت ئاماده کړیوه، له بهر نه وه دلنیا تان ده که م که حکومت هیچ نیازکی نورمنایه تی نیوه ی نییه^(۱۱) شیخ نهحمده وه لامی نه و نامه یی مه ندوی سامی ده داته وه ده لی نه و هیچ شتیکی ناوی بیجکه له ناشتی^(۱۲) عیسمت ئینینو به ف. هه مفری ده لیت: نومیده وارم که حکومتی عیراقی به په له کار بکات بق نه وه ی شیخی بارزان بخته ژیر ده سه لاتی خۆیه وه چونکه به ناشکرا سۆزداریه کی ته واو له لایه ن خه لکه وه به رامبه ر به یاخی بوونی کوردی هه یه له تورکیا^(۱۳). بیگومان نه وه ناشکرایه شیخ نهحمده ی بارزانی شوینو پله یه کی دیاری کومه لایه تی هه بووه. نه مه سه رباری نه وه ی که وه کو جیتشین ی شیخ عه بدوله لام ماوه ته وه و پڼگه ی نایینی و کومه لایه تی

بنه ماله که یان و زۆلی دیاری شیخ عەبدولسە لام و شەهید بوونیشتی بۆ خۆی لە پەروێی مەعەنەییە وە کاریگەرییەکی گەورە ی لەسەر شیخ ئەحمەد و بازرانی و نەوەکانی دواتریشیان هەبوو. هەرچەندە زۆریک لە نیارانی بنه ماله ی بازران ئیدعایە ی ئەوە یان بۆ شیخ ئەحمەد کردوو کە گواهی لە ئاین لایداو و خواردنی گوشتی بە رازی حەلال کردوو لە و نێوەندە شدا ئەو بۆتە یەکتیک لە هۆکارەکانی تیکچوونی نیوانیان لە گەڵ شیخ رەشیدی لۆلندا کە ئەمیان خۆی وەکو مۆردیکی رێبازی نەقشبەندی نیشانداو، هەرچەندە لە بنه پەتدا بەرزانییەکان هەر لەسەر دەمی مەولانا خالیدی نوێکەرەوی رێبازی نەقشبەندییە وە بوونەتە پەڕە و گەری ئەم رێبازە. ئەو حیکایەتانی کە دایند ماکدقوال لە کتیی میژووی نوێی کورددا لەبارە ی شیخ ئەحمەد و پەڕەندی بە رێبازی نەقشبەندی و تەنانەت پور خستە وەشی لە هەستی کوردایەتی ناتوانرێت بێ لەمێریت، رایەکانی ماکدقوال رای سەر پیتی و بێ بنه مان پەتاییەتیش کە ماوە یەکی زۆر لەوای کۆچی دوا ی شیخ ئەحمەد بوو سەراوێتە وە. بە وەقا رایەکانی ماکدقوال جێگای بێوا نین سەبارەت بە بنه ماله ی بازران.

بە هەر حال پێگە ی شیخ ئەحمەد لەوای شیخ عەبدولسە لام و شیخ مەحمودی بەرزنجی لە باشووری کوردستاندا لە هەمووان دیارتر بوو، بەتایبەتیش هەتا سالی ۱۹۳۲ بازران وەکو تاکە ناوچە یەکی عێراق و کوردستان ماوەتە وە کە دەوڵەتی نوێی عێراق نەیتوانیوو دەسەلاتی بەسەردا بکات، هۆکارە کەشی بەندە بە بوون و نامادەبوونی خودی عەشیرەتی بازران کە سیتی شیخ ئەحمەد وە، سەرباری رۆ کینە ی هەندی لە خێل و عەشیرەتەکانی دەورووبەری بازران بەتایبەتی زۆری و لۆلانی یان بردۆستیەکان، هیشتا بازرانیەکان ئەگەر وەکو عەشیرەتیش بوویت ئەوا توانیویانە پارێزگاری لە دەسەلاتی سنوورداری ناوچە کە ی خۆیان بکەن کە ئەو وەش وەکو خالێکی لاوازی دەسەلاتی دەوڵەتی عێراقی سەر دەکریت.

هه‌ڕه‌چه‌نده‌ تورکیاو عێراقیش هه‌ولێ هاریکاری کردنی به‌کتریان داوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی جۆلانه‌وه‌ی لایه‌نگره‌کانی شیخ ئه‌حمه‌د سه‌رکوت بکه‌ن به‌تایبه‌تی له‌کاتیگدا که‌ تورکه‌کان سوور بوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ شیخ ئه‌حمه‌د له‌لایه‌ك هاریکاری کرده‌کانی باکوڕ ده‌کاتو له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ ناوچه‌ی بارزان بووه‌ته‌ شوێنی هه‌وانه‌وه‌و داڵده‌دانی کوڕده‌ نه‌یاره‌کانی رژیمی تورک تورکه‌کان پێشنیاریان بۆ حکومه‌تی نووری سه‌عید کرد... که‌ شالاویکی هاویه‌شی ته‌مبێ کردن له‌ هێزه‌کانی تورکیاو عێراق دژی شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی له‌سه‌ر زه‌وی عێراق به‌ریا بکریته‌^(٧).

به‌ هه‌ر حال راپه‌ڕینه‌که‌ی شیخ ئه‌حمه‌د پاش ئه‌وه‌ی که‌ بوو بووه‌ مایه‌ی نیکه‌رانی هه‌ردوو ده‌وله‌تی عێراق و تورکیاو خێله‌ دراوسێکانی بارزانییش، حکومه‌تی عێراقی پاش چه‌ند هێرشێک به‌ پالێشتی هێزی ئاسمانی به‌ریتانیای توانی تیکه‌یبه‌شکێتیته‌و شیخ ئه‌حمه‌د ناچاری ئه‌وه‌ بکات خۆی بداته‌ ده‌ستی تورکه‌کانه‌وه‌. هه‌ڕه‌چه‌نده‌ ده‌وله‌تی عێراق پێی وابوو به‌خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی شیخ ئه‌حمه‌د نێتر ناوچه‌که‌ هیمن ده‌بێته‌وه‌و گوتایی به‌و په‌شیوییه‌ دیت...^١ به‌لام خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی شیخ ئه‌حمه‌د به‌تورکه‌کان گوتایی یاخی بوونه‌کان نه‌بوو، به‌لکوو هه‌ردوو براکه‌ی واته‌ محمه‌د سدیق و مه‌لا مسته‌فا له‌سه‌ر سنوور له‌ ناوچه‌ شاخاوییه‌کانی مزوری بالا بۆ ماوه‌ی ساڵێکی تر درێژه‌یان به‌شه‌پ کردن دا^(٨) هه‌تا سه‌ره‌ته‌نجام له‌ هاوینی ساڵی ١٩٢٢دا به‌لیبۆرن خۆیان دایه‌ ده‌ستی هێزه‌کانی عێراقه‌وه‌ به‌مه‌ش هیشتا راپه‌ڕینی بارزان گوتایی پێ نه‌هات چونکه‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ش به‌شێک له‌ هێزه‌کانی بارزان و ناوچه‌ی بارزان له‌ ده‌وری خه‌لیل خۆشه‌وی کۆبوونه‌وه‌ که‌ خه‌لیل خۆشه‌وی یه‌کێک بوو له‌ لایه‌نگرانی شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی. بێگومان قسه‌ی ئه‌وه‌ش هه‌یه‌ که‌ په‌یوه‌ندی له‌نیوان شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی و شیخ محمودی به‌رزنجی دا هه‌بووه‌، هه‌ڕه‌چه‌نده‌ له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ باسی ئه‌وه‌ ده‌کریته‌ که‌... له‌ساڵی ١٩٢٠دا شیخ ئه‌حمه‌د داوای شیخ محمود بۆ به‌هاویه‌شی داواکردنی ئۆتۆنۆمی له‌گه‌ڵ سه‌رجه‌می

سەرۆك خېلە كاندا رەتكەربووه^(۴) لەلایەکی ترەوه لەگەڵ سمكۆی شكاكدا دەنگۆی ئەوه هەبووه كە پەيوەندییان هەبوو، بەلام كاتێ سمكو دەیهوێت سەردانی شێخ ئەحمەد بكات، شێخ ئەحمەد نایەوێت پێشوازی ئی بكات ئەویش لەپای كوشتنی مارشەمعون كە شێخ بەلایەوه كاریکی نادروست بوو.

دیاره مل ئەدانی شێخی بارزان بۆ دەسەڵتدارانی عێراق بەلگەی بوونی گیانی بەرگری و خۆپەدەستەوه ئەدانه كە ئەویش لە دەرکەوتنی بێمالەیی بارزانەوه بەتایبەتی لەسەرەختی شێخ عەبدولسەلامەوه بوو، تەبەشێك لە كەلتوری ئەم بێمالەپە.

بەلام ئەگەر بە وردی سەرنجی راپەرینی شێخ ئەحمەدی بارزان بەدەین لەپەڕی شێوازی سەرەلەدان و كاركردنی خودی شێخ و راپەرینهكەوه، ئە لەپەڕی ئەو رۆپەری تیایدا سەری هەلداوه، لەپەڕی ئۆزینەوهی بەرنامەو پەپەرەو پڕۆگرام و گوتار و دۆکیومێنتەوه بەلگەیهکی ئەوتۆ لەبەردەستدا نییه كەوێكو راپەرینیکی ئەتەوهی سەیر بكرێت بەو پێی كە هەلگەری گوتاری ئەتەوهی كوردی بوو، پێت پان بەلایەنی كەمەوه هەلگەری هەندێ لە رەگەزەكانی ئەو گوتارە بوو. رەنگە تاكە رەگەزێك كە بشتێت بە رەگەزی گوتاری ئەتەوهی دابنرێت ئەو بێت كە ئەو راپەرینه لەلایەن پێكهاڵەیهکی كوردی لەسەر جوگرافیی خاکی كوردستان و دژ بە دەولەتی داگیركەری ئەو جوگرافیاپە كراوه، بەلام راپەرینهكە لە سنووری خێلی بارزان و جوگرافیاپە بارزاندا ماوەتەوه و خاوەنی بەرنامەو پەپەرەوێکی دیار ئەبوو. لێرەوه دەگەرێنەوه بۆ سەردەانی بارودۆخی كۆمەڵایەتی كۆمەڵگای كوردی لەكاتی راپەرینهكە شێخ ئەحمەدی بارزاندا، بێگومان كۆمەڵگای كوردی لەو كاتدا بە ئاشكرا لە باریکی دواكەوتوویی خێڵەتیدا بوو، گومانی ئەویش ناكاریت كە ناسیونالیزمی كوردی دەرناكەوتوو، هەرەكو پێشتر گومان ئەوهی ئاماده بوونی هەبوو تاكي ناسیونالیزمی كوردی بوو، لە راپەرینی شێخ ئەحمەددا زیاتر سیمای شێخانیەتی بالادەستبوو و سنووری جەماوەری راپەرینهكەش

سنووری عه شیرەتی بارزان بووه که ناوچه یه کی لادی نشین بووه و نه هستی
 نه ته وایه تی له باره سروشتیه که یدا بۆ قوناغیکی ژبانی کومه لایه تی له و جوړه
 جیگای باسو نه نوخبه ی خوینده واری ناسیونالیستیش له رووبه رتیکی
 داخراوی کومه لایه تی له و جوړه دا به ئاسانی دهرده که ویت، بۆیه هیچ
 که سیتییه کی سه ریه نوخبه ی روشنبیری ناسیونالیستیش له راپه پنه که دا
 ئاماده بوونی ئاشکرای نه بووه. ئه وهش به ره و ئه و بۆچوونه مان ده بات که
 هاوشیوه ی زۆریک له راپه پنه کانی تری کورد، راپه پنه که ی شیخ ئه حمه دی
 بارزانیش به جوړیک له کاردانه وه سه یر بکه ین، ته نانه ت خودی شیخ
 ئه حمه دیش ئه وه ده سه لمینیت کاتی که باسی ئه وه ده کات ده یه ویت به
 ئاشتی بژی^(۱).

که واته ناشیت گوتاری راپه پنه که ی شیخ ئه حمه دی بارزانی به گوتاری
 نه ته وه یی دابنیتین له کاتیگدا ئه و گوتاره ئاماده بوونی نه بیت، به لام دیاره ئه م
 راپه پنه ش وه کو به شیک له خه باتی کورد سه یر ده کړت له پیناوی مانه وه دا،
 دیاره ده شی له چوارچینه ی گوتاری مانه وه دا جیگای گوتاری ئه م راپه پنه ش
 بکړتته وه هه مان شیوه ی زۆریک له راپه پنه کانی تری کورد.

سەرچاوه‌کانی به‌شی (٢٣)

- ١- لوسیان رامبو، الكرد و الحق - ترجمة عزيز عبدالأحد نباتي أربيل - ١٩٩٨ - ص١٠٣.
- ٢- م.س. لازاریف و آخرون - تأريخ کوردستان - ترجمة الدكتور عبيد حاجي - دهوك - ٢٠٠٦ - ص٢٣٠.
- 3- David MacDawall - A Modern History of the Kurds, London, 2000, P,..
- ٤- أيوب بارزانی - المقاومة الكردية للإحتلال (١٩١٤ - ١٩٥٨) دار نشر حقائق المشرق - ٢٠٠٢ - ص ١٠٣.
- ٥- هه‌مان سەرچاوه - ل١٠٣.
- ٦- هه‌مان سەرچاوه - ل١٠٩.
- ٧- م.س. لازاریف - النضال و الإخفاق - ترجمة صادق الجلال - السليمانية - ٢٠٠٦ - ص ٢٤٥.
- 8- David MacDowall -- A Modern History of the Kurds, p,..
- 9- Ibid, p..
- ١١- أيوب بارزانی - المقاومة الكردية للإحتلال ص١٠٣.

به‌شی بیست و چوار

گوتاری سەردار دەشید نەردەلان

عەباسخانی سەردار رەشید کوپی عەلی خانی کوپی محەمەد سادق خانی کوپی ئەمانوڵلاخانی والی ئەرەلانە^(۱) لەسالی ۱۹۲۶دا هەندیک رووداو لە باشووری ئۆستانی کوردستاندا روویاندا^(۲). ئەم راپەرینانە دووریون لە سنووری جۆلە و قەلمەرەوی سەمکۆی شکاکەو. بەلکو کەسیک لە پشتی ئەم راپەرینانەو هەبوو کە ئەویش سالار ئەلدەولە بوو. لە هاوینی سالی ۱۹۲۶دا سەرلەنوێ کەسیتییهکی گەشاو لەسەر گۆرەپانی کوردستان دەرکەوتەو کە پێشتر لە سەرۆختی شۆپشی ۱۹۰۵-۱۹۰۶دا دەستی پێکربوو ئەویش سالار ئەلدەولە بوو^(۳) کە کوپی سیتییه میوزەفەرەدین بوو، لەسالی ۱۹۰۵دا کرایه والی کوردستان، چەندین جار بە یارمەتی و پشتگیری خێلە کۆردەکان لە دژی دەولەت راپەرشی. لە شوباتی ۱۹۱۲دا داوی کۆکردنەوی هیژەکانی، سالار ئەلدەولە راپەرشی بەرپاکرد بە مەبەستی بەدەستگرتنی دەسلاتی دەولەت و داوی لە هەموو کۆردەکانی ولایت کرد پشتمانی بکەن، لەپێشەوای هەموو خێلەکان ئەرەلان و خێلەکانی ساوجبلاق هاریکارییان کرد^(۴). سالار ئەلدەولە کە لەسەرۆندی جەنگی جیهانیدا لەسەر گۆرەپانی سیاسی دیار ئەما. لەسالی ۱۹۲۶دا چارێکی تر دەرکەوتەو. سالار ئەلدەولە بە مەبەستی وێژاندن و هاندانی خێلە کۆردەکان دەستی دایە هەولێکی نوێ و پەرەندی کرد بەسەر خێلەکانەو^(۵) مەبەستی سالار ئەلدەولە بەدەستگرتنی دەسلات بوو بۆ خۆی بەلام لەو سەرۆبەندەدا کە تیکەلای زۆری لەگەڵ کۆردەکان لە پێنگای ژێخوارییهو پەیدا کربوو، دەیتوانی کۆردەکان لە پێناوی بەرژێوەندییهکانی خۆیدا بەکار بهێنێت. بەلام هەر لەوکاتەدا عەباس رەشید ئەرەلان کە خۆی لە بنەرەدا لە ئەوێ ئەرەلانێهەکان بوو، هەستی بەو دەکرد کە بنەمالەکیان بە غەبر دەسلاتی (۶۴۱) سالان فەرمانڕه‌واییان لە دەست دەرھێنراو و هەمیشە خەونی بەوێه دەبینی کە رۆژی لە رۆژان بتوانێت ئەو سەرۆکییه بگێڕێتەو بۆ بنەمالەکیان، عەباس خانی سەردار رەشید پیاوی سەرکەشی ئەو دەمەو ئەم دەفەرە بوو کە گەلێک جار شۆپشی لە دژی

حکومت ناوچه‌ییه‌کان ه‌ل‌ده‌گیرسان و یاخی بو^(۶) نه‌م ه‌له‌یشی قو‌سته‌وه که هانی خیلّه کورده‌کان بدات بق پشتگیریکردنی سالار نه‌ل‌ده‌وله. کورده‌کان به‌شیوه‌یه‌کی به‌ری‌ل‌و ک‌و‌بو‌نه‌وه و به‌شداری به‌ک‌تریان کرد بق پشتگیری سالار نه‌ل‌ده‌وله که عه‌باسی خاتیش هاوکاری بو. کورده‌کانی کرماشان له‌ژیر دروشمی گیرانه‌وه‌ی قاجارییه‌کان بق سر کورسی ده‌سه‌لاتی ئیران راپه‌پینق به‌زویی ده‌سه‌لاتیان کرد به‌سر سه‌رده‌شت و سنده^(۷). به‌لام به‌پیتی بق‌چوونی لازاریف سالار نه‌ل‌ده‌وله که پیاوئیکی پیری نیمچه خه‌له‌فاو بوو نه‌یده‌توانی سه‌رکردایه‌تی هیزکی وه‌ها بکات و تازده سه‌رله‌نوی ده‌سه‌لاتی به‌سه‌رچووی قاجارییه‌کان بگيرته‌وه. سه‌ردار ره‌شیدیش که له‌و سه‌روه‌خته‌دا گه‌را‌بو‌وه وه ناوچه‌ی ره‌وانسه‌رو به‌ته‌نیا توانای سه‌رکردایه‌تی و رابه‌رایه‌تی بزوقنه‌وه‌یه‌کی کردی نه‌بوو له‌پیتاوی گیرانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی له‌ده‌ستچووی نه‌رده‌ل‌اندا بوو بووه پاشکوی سالار نه‌ل‌ده‌وله له‌ه‌مویشی سه‌یرتر نه‌وه‌یه که سالار نه‌ل‌ده‌وله ده‌یویست به‌پال‌هشتی کورده‌کان ده‌سه‌لاتی له‌ده‌ستچووی قاجاری بگيرته‌وه. به‌واتا وه‌کو ماموستا عه‌ل‌انه‌دین سه‌جادی ده‌ل‌یت: ه‌ره‌دوکیان شه‌ریکی ئیه‌که ده‌ره‌بوون^(۸). سالار نه‌ل‌ده‌وله ته‌ختی فه‌رمان‌ره‌وایی ئیرانی له‌ده‌ست چوو بوو له‌خه‌ونی گه‌رانه‌وه‌دا بوو بق سر کورسی ده‌سه‌لات. سه‌ردار ره‌شید نه‌رده‌ل‌انیش پاشی نزیکه‌ی سی‌چاره‌که سه‌ده له‌روخاندنی میرنشینی نه‌رده‌لان ئومیدی نه‌وه‌ی هه‌بوو نه‌و ده‌سه‌لاته‌ زین‌و بکاته‌وه، له‌و پیتاوه‌شدا له‌سه‌ره‌تادا توانی هیزکی باشی خیلّه کورده‌کان ک‌و بکاته‌وه و ته‌نانه‌ت هه‌ندی ناوچه‌ی دیاری وه‌کو سه‌رده‌شت و سنده بگيرته‌ ده‌ست، به‌لاه بیاره نه‌ نه‌وو نه‌ سالار نه‌ل‌ده‌وله نه‌یا‌نتوانی له‌به‌رده‌م هیزشی هیزه‌کانی ره‌ز شادا خ‌ویان رابگرن، به‌ل‌کو د‌وای تیکشکان ناچار بوون به‌ره‌و ع‌ی‌راق رابگن به‌شیک له‌خیله‌کان به‌زویی خ‌ویان دابه‌ ده‌سته‌وه و ته‌نانه‌ت دا‌و‌اء ل‌ی‌بور‌ن‌ش‌یان کرد. به‌شیکی تریشیان ئاماده نه‌بوون خ‌و‌یده‌نه‌ ده‌سته‌وه

ته نانه هندی له و سه ریځلانه ی که ته سلیمی ده ولت بیون بواتر هاریکاری ده ولتیان کرد به دزی نه و خیځلانه ی که خویان نه دابووه دهسته وه.

لازاریف ده لیت: له ژیر سایه ی سالار نه لده وله دا ه موو لایه نه کانی خیله کوردیه کانی باشوری روزه وای نیران و ناوچه نریکه کانی عیراق له و یوه وه کوبونه وه و لیژنه یه کی کوردی بۆ کاری هاویهش له سه ر خاکی نیران پتیکهات^(۱) که توانیان هیرشی به ریلو بکه نه سه ر هیزه کانی ده ولته ی نیران نه ویش له بهر نه وه ی که رقیان له ده ولت بوو ه روه ها هوکاریکی تریش باری خراپی نابوری بوو که خه لکه که نه ویهان به لاوازی و که مته رخمی ده ولت ده زانی، هه رچه نده باسی نه وهش ده کرتت که نه م راپه رپوانه ویست و ناره زوی نه ته وه یشیان هه بوو بیټ. هه روه ک گوايه په کیکی تر له هوکاره کانی راپه رپنه که .. هه ولدان بوویټ بۆ دروستکردنی ده ولته یکی سه ریه خوی کوردی له سه ر خاکی نیران به ته نیا^(۲) به لام کاتی سه رنجی شپوه و پتیکهاتنی راپه رپنه که و خورډی سه ردار ره شید نه رده لان و په یوه سته بونی به سالار نه لده وله بدرت نه وه گومان له وه دروست ده بیټ که نه م راپه رپنه له پتیاوی دروستکردنی ده ولته ی سه ریه خوی کوردیدا بوویټ. له م باره یوه حه سه نی نه رفه ع که نه فسه ریکی نیرانی به شدار بووه له شه پی دامرکانده وه ی راپه رپنه که دا ده لیت: نه م شه پانه له بنه پته دا له گه ل نه و شه پانه ی که له دزی سمکوو کورده کانی نازیایجاندا نه نجام درا شایانی به راورد کردن نه بوو، له بهر نه وه ی کورده کانی نه م مه لبه نده له پتیاو سه ریه خویی و ثوقنومی کورددا نه ده جه نگان به لکو نامانجی نه وان پاراستنی ده سه لاتنی ناوخویی خویان بوو(۱۱). بیگومان له پوی لیکنانه وه و سه رنجدان بۆ باری کومه لایته ی نه و کاته ی کوردستان و نیرانیش به گشتی نه وه ناشکرا ده بیټ که پتیکهاته ی کومه لایته ی هیشتا پتیکهاته ی خیلایه تی بوو. هیزی بالاده ست هیزی خیل بوو. نفوزیش ته نیا نفوزی سه ریخیل بوو بۆ نمونه نه وه نده ی سه ردار ره شید نه رده لان وه کو نه وه ی بنه ماله ی نه رده لان و نه وه نده ی ناوی مه محمود خانی

کانی سانانو مه محمود خانی نزلو و جاهر سانی لهژنی و سه رخێله کانی تر ناویان دههات، نهوهنده باسی جه ماوه رو خه لکی کوردستان نه ده کرا. هه ره که له مانهش وهکو سه رخێل مه یلداری که پانه وهی ده سه لاتی قاجاری بوون چونکه له سایه ی نه وه سه لاته دا خێل و عه شیره ته کان جوړه سه ره خۆبیه کیان له ناوچه کانی خۆیاندا هه بوو، به لام به رنامه ی ره زا شا ملکه چکردن و چه ککردنی خێله کان بوو ههتا ده ولته پتوانیت ده سه لاتی خۆی له هه موو جینگایه کی ولته دا بیسه پتیت.

راپه پرنی خێله کانی کوردستانی ژێر سایه ی ده سه لاتی ئێران زیاتر بق پاراستنی نه وه سه ره خۆبیه سنووردانه یان بوو، بانگه شه ی سالار نه ده وله و له پالپشتیدا عه باسی ره شهید نه رده لان به ئاراسته ی به ده باتنی خه وه کانی نه وان بوو، بۆیه به شه یوه یه کی به ریلکو به شداریان له راپه پرنیدا کرد. نه گینا هیچ به لگه یه کی زیندوو له ئارادا نییه که سه لمێته ری هه ست و هوشیاری نه ته وه یی بوو پیت له لای عه باس سه ردار ره شهید نه رده لان و له لای سه رخێله کانیش. نه وه ش شتێک نییه وهکو ره خنه و که موگورتی سه یر بکرت به نه ندازه ی نه وه ی که قسه کرله له واقیعی که به و جوړه بووه و هێشتا له پووی په ره سه ندنی کومه لایه تییه وه ناسیونالیزم ده رنه که وتووه و نه گه ر تا که ندر که می ناسیونالیستیش هه بوو پیت نه وه نه ک هه رده وریان نه بووه له و راپه پرنیدا به لگوده ریش نه که وتوون.

نه وه ی که لازاریف باسی لێوه ده کاته گوایه هه ولدراوه بق دروستکردن ده ولته ی سه ره خۆی کردی، پێم وایه قسه یه که ناسه لمێنرت چونکه نه نه، پێکهاته خێلایه تیبه له و ناسته دا بووه که هوشیاری دروستکردنی ده ولته ی هه بیت، نه له پووی بنه ماکانی سیاسه ت و کومه لناسییه وه دروستکردن ده ولته ی نوێ نه رکێ خێله، نه گه ر له روانگه ی دروستکردنی ده ولته ی خێلایه وه سه یر بکه ین نه وا به لایه نی که مه وه ده بیت فیدراسیۆنی خێلایه ت دروست بیت، مه به ست له فیدراسیۆنی خێلایه تییش نه وه یه که جوړه یه کگرتن

یه کبونیك له نیتوان خیله کاندای دروست بیت که بیتنه بنه ما بق دروستکرنی یه کیتییه کی به رفراوانترو خاوه نی یه ک بریارو یه ک دهنگو یه ک ئابوریو یه ک هیزی پاراستن، که له وه شدا زه مینه بق دروستکردن یان دروستبوونی ده ولته تی خیل ده ره خسیت، بیگومان نه ک له نیتوان خیله کورده کان روزه لاتی کورستاندا ئو فیدراسیونه دروست نه بووه، به لکو به دریزایی میژوویی کورد خیلای کورد نه یتوانیووه ئو فیدراسیونه دروست بکات چونکه په یوه ندی خوینو ده ماری خیلایه تی کوردی ئو وه نده گرژو ئالوز بووه نه یتوانیووه له نیتوان خقیدا په کگرتن یان په کبوون دروست بکن.

بیگومان له پوری په ره سه نندی ناسیونالیزمیشه وه نه ک بق ئو ققناغه میژوویی که هیشتا ناسیونالیزمی نه ته وه بالاده سته کانی ده وریه ری کورستانیش به شیوه یه کی ئاشکرا نه بوو بووه به رنامه ی هیزیکی جه ماوه ری، به لکو تا کو ئیستاش ناسیونالیزمی کوردی ته نیا له قسه و نووسیندا بوونی هیه نه گینا له سه ره مینه ی واقع بوونی نییه، که واته ئو ده ولته نه نه ته وه ییه کی که لازریف باسی ده کات له سه ره مینه ی واقع نه باسی هه بووه ته به رنامه ی دروستکرنیشی هه بوو به لکو قسه که ی هه سه نی ئه زله ع نزیکتره له راستییه وه که راپه پینی سه رداریه شدا خیله کانی تر ته نیا به هه به ستنی پاراستنی ده سه لاتی ناوچه یی خو یان بووه بنه مای نه ته وه یی نه بووه، هه ره ئه وه ش وا ده کات که راپه پینه که نه توانیت دریزه به خقی بدات یان که جیگایه تی گرت پاریزگاری ئی بکات، چونکه روانین و ناسوی خیلایه تی ته سکو به ره مه یینی ستراتیژیکه که پیتی ده وتریت ستراتیژی خیلایه تی که ئویش بریتییه له پاراستنی به ژده وه ندییه کانی خیل. له کاتیکدا بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی بزوتنه وه یه کی جه ماوه رییه هه موو سنوورو دیواره کانی نیتوان پیکهاته کانی نه ته وه ده پووخینیت. که بیگومان ئه م بزوتنه وه جه ماوه رییه له و راپه پینه دا بوونی نه بووه، جگه له وه نه سه رداریه شهیدو نه سه رخیله کانیش گوته یه ک، به یانیک، نووسراویک، رایه کی نه وتویان ئی به جینه ماوه که نوور یان

نزيك باس له كوردو سهريه خويي و ده وله تي كوردی بکات، له پړوي
 ډوكيوميټيشه وه كه چوڼ بزوتنه وه كاني شينخ عوبه يدوللای نه مړی و شينخ
 سه عیدو شينخ ماحمودو سمكوو بارزانی به سهدان ډوكيوميټنټی ده وله تانی
 په يوه نديارو خودی بزوتنه وه كان شه مړی وه كو شاهيد به كار ده ميټريټ بق
 ناخاوټن له سر كړدنې به رنامه و ستراتيژی شه و بزوتنه وانه، راپه پښه كی
 سهردار ره شيد تاكو نيسټاش له پړوي ډوكيوميټنه وه شتيكي نه وتوی له باره وه
 نښه كه پړوځه ی په يوه ست به كوردی شه و ده ريخان.

كه واته ده توانين به راشكاوی بلټين راپه پښی سهردار ره شيد شه و ده لان
 راپه پښيكي خيلايه تي به ريلو بووه له پيناوی گپړانه وه ی ده سه لاتی مړنشيڼی
 شه و ده لاند، شه و له روانگو و بچوونی سهردار ره شيد خوي وه، هره وه
 راپه پښيكي بووه بق پاراستنی ده سه لاتی سنوورداری خپله كورده كان له
 روانين و بچوونی شه و خيلايه وه كه به شداری راپه پښه كه يان كړيووه. هره به و
 پټيه گوتاری شه م راپه پښه گوتاری خيلايه تنی دلخراوی مه ودا ته سك بووه و
 سه ريارى شه وه له سر خاكي كورستان روويداوه به لام خاسيتی نه ته وايه تي
 كوردی نه بووه ناښتو وه كو بزوتنه وه په كي كوردايه تي سه ير بكرت، هره به و
 پټيه شه لگري گوتاری نه ته وه يي كوردی نه بووه، هره چنده لازاريفو
 ماموستا عه لاته دين سه جادی وه كو بزوتنه وه په كي نه ته وه يي كوردی سه يری
 ده كن، به لام له پړوي زانستپيه وه بچوونه كانيان ناسه لميټريټ.

سەرچاوه‌كانى به‌شى (٢٤)

- ١- عه‌لاه‌دین سه‌جادی - میژووی، راپه‌پینی کورد - ئینتیشاراتی محهمه‌دی - چاپی دووهم - ١٩٩٦ - ل ٤٨.
- ٢- حه‌سه‌نی نه‌رفه‌ع - کورده‌کان، وه‌رگێڕانی سه‌ردار محهمه‌د، سلێمانی - ٢٠٠١، ل ١٠٠.
- ٣- م.س. لازاریف - النضال و الإخفاق - المسألة الكردية في سنوات (١٩٢٣-١٩٤٥) - ترجمة صادق الجلال - سليمانیه ٢٠٠٦ - ص ١٣٨.
- ٤- م.س. لازاریف - المسألة الكردية (١٨٩١ - ١٩١٧) ترجمة أكبر أحمد. مرکز کردستان للدراسات الاستراتيجية ص ٣٦١.
- 5- David Macdowall, A Modern History of the Kurds. London, 2000, p:..
- ٦- حه‌سه‌نی نه‌رفه‌ع - کورده‌کان، ل ١٠٠-١٠١.
- ٧- م.س. لازاریف - النضال و الإخفاق - ص ١٣٨.
- ٨- عه‌لاه‌دین سه‌جادی - میژووی راپه‌پینی کورد، ل ٤٩.
- ٩- م.س. لازاریف - النضال و الإخفاق، ص ١٣٩.
- ١٠- م.س. لازاریف - النضال و الإخفاق، ١٣٩.
- ١١- حه‌سه‌نی نه‌رفه‌ع - کورده‌کان - ل ١٠٢.

به‌شی بیست و یینج

گوتاری را پدینه‌کانی شیخ مه‌حمودی به‌رنجی

شیخ محمودی به رزنجی که له (۱۸۸۲-۱۹۵۶) ژیاوه. له بنه مالیه کی دیارو پایه داری کوردستانه که به ناشکرا له سر وهختی شیخ ماری نودی وه نه م بنه مالیه ده رکه وتوون که شیخ ماری له چاره کی یه که می سه ده ی نژده دا زانایه کی شایینی پایه به رزی سنووری ده سه لاتی میرنشینی بابان بووه و رتبه ری رتبیازی قادر بووه له ناوچه که داو دواپله ی زانستی که پیتی گه یشتووه سه رۆکی ده سته ی زانایان بووه له سنووری قه له مپوه ی باباندا، هه رچه نده دواتر نه و پله یه ده بریت به مه ولانا خالیدی جافی مکابه لی نوپکه ره وه ی رتبیازی نه قشبه ندی.

له دوا ی شیخ ماری، کاک نه حمده ی شیخ پیاوکی دیارو زانا به ناویانگی نه م بنه مالیه بووه. شیخ محمود له سر زه مینه ی دیارو ناماده ی نه م بنه مالیه ئایینییه ناسراوه ی کوردستان په روه رده بووه و خویشی خواوه نی تواناو لیتاتوویه کی تاییه تی نه وتو بووه که هه م له نینو نه نداهانی بنه مالیه کی یوه هه م له سنووری سلیمانی وه هه م له سر ئاستی کوردستانی نه و کاتش بووه ته که سیتییه کی ناسراو دیارو به ناویانگ که له کونه ستنی کومه لایه تی خه لکی کوردستاندا ناماده بوونی هه بووه وه کو سه رۆک و رابه به تاییه تی له خواووی کوردستاندا ناسراوه. نه وه ناشکرایه که شه هید کرنی شیخ سه عید له موسل به شپوه یه کی نامه رده نه و زیاتریش به تاکتیکو به رنامه ی ئیتیحادو ته ره قی دوا ی نه وه ی که شیخ سه عیدو بنه مالیه کی دوو چاری دوور خستنه وه له زیدی خویان هاتن و ره وانه ی موسل کران، کاریگه ری زیدی له سر شیخ محمودی لاو هه بووه، دوا ی نه و دوور خستنه وه یه که ده بوو له رۆی به وانا یه ته وه به لام له ویش نه یانیه لا به وینه وه، شیخ و ژماره یه کی دیار له که سو کارو نه وانه ی له گه لیدا بوون شه هید کران و خودی شیخ محمودیش بریندار کرا.

ببگومان به زۆر راگواستن له سلیمانی و شه هید کرنی باوکیشی له موسل به ته مه نیککی زۆره وه، ده وری دیاری هه بووه له سر هه سته و سۆزی شیخ محمود سه رباری نازیله تی و چاپوکی و لیتاتووی خۆی نه وه ش له ژیا نی

دواتری شیخ مەحموددا دەوری لە بەرچاوی هەبوو بێگومان لە پەروی
 مەعنا و یشەوێ شەخ مەحمود پیاویکی بەهێز بوو چونکە لە دەرهی کە سیتی
 خۆیشی دوو هۆکاری زۆر بەهێز کاریان لە باری مەعناوی ئەو کردووە،
 یەکەمیان پێگە و نامادەبوونی هەرە دیاری بنەمالەکیان، دووەم ترازیدیای
 شەهید کردنی باوکی کە ئەوێش بۆ شیخ مەحمود بوو تە خالێکی بەهێز
 لە پەروی مەعنا و یشەوێ. ئەمانە و چەندین هۆکاری تریش دەوری کاریگەرییان
 بینیووە لە پەروەستیوونی شیخ مەحموددا بەگۆردو کێشەیی کۆردەووە. ئەمە
 سەریاری لاوازیوونی دەولەتی عوسمانی و دروستبوونی جۆریک لە بۆشایی لە
 ناوچە کەداو هەر بەو پێشەش نەیارەکانی بنەمالەیی شیخ لە گەڵ لاوازیوونی
 توورەکاندا لاواز دەبوون بەتایبەتی ئەو لقی ئیجتیهاد و تەرەقی کە لە
 سلیمانی بوو سەرۆکەکی مەحمود پاشای جاف بوو لە گەڵ ئەو یازگان و
 دەولەتەندانەدا کە چارەیی شەخانیان نە دەوێست بەرە و لاوازی و شکست
 چوون و کە سیتی بەهێزی شیخ مەحمود هەموو ئەوانی شار دەو، تەنیا بەگەر
 بیا نەتوانیایە لە ژێرەو پیلان رێک بخەن. لەو سەروپەندەدا.. شیخ مەحمودی
 ئازاد و چاوەتەرس و بزێو کەوتە هەوای ئەوێ لە بەشێک لە نیشتمانە کەیدا
 دەولەتێک دابە زۆرینێت کە لە ژێر ئالای ئەو دەولەتەدا هەولێدات کۆردیش وەکو
 میلیه تانی تر لە سنووری خاکی نیشتمانە کەیدا بە ئاسوودەیی و شامانی
 بژی^(١).

ئێمە بە ئاشکرا نازانین هەستی نەتەواپەتی لای شیخ مەحمود لە کەپەو
 دەرکەوتووە ناستی ئەو هەستکردنە چەند بوو و چۆن ئەو هەستە و هەستی
 مسوولمانی بوون و قەساری بوون پێکەوێ لە کە سیتی شیخ مەحموددا
 کۆپوونەتەو و پێکەوێ گونجاو و کاریان کردووە؟ هەرە ک نازانین کام ئاراستە
 لەو دوانە لە وێتریان بەهێزتر بوو؟ ئایا قەسەکردن لە سەر کە سیتی شیخ
 مەحمود وەکو ناسیوناڵیستیکی مسوولمان تا چەندێ لە جێگای خۆیدا؟ ئایا
 ناسیوناڵیزمی کوردی لە سەردەمی شیخ مەحموددا دەرکەوتووە و بوو تە

ناییدیاو بهرنامه یه کی جه ماوه ری؟ نایا سنووری روانینی شیخ مه محمود ته نیا له
 ناوچه ی سلیمان و قهله مرهوی باباندا بووه یان هه موو ولایه تی موسلی
 گرتوته وه؟ یان له ناستیکی بهر فروانتردا نایا شیخ مه محمود هه موو کوردستانی
 ژیر سایه ی تورکو فارسی وه کو یه ک بینووه و نومیدی نه وه ی هه بووه یه ک
 ده ولته ی یه کگرتوو له هه موو کوردستاندا دروست بکات؟ نایا پاریکرنی شیخ
 مه محمود له نیتوان تورکو ئینگلیزه کاند چۆن لیک ده بریتته وه له روانگی پرسه
 کورده وه؟ نایا شیخ مه محمود خاوه نی کوتاری نه ته وه یی کورد بووه؟ یان له
 ناپاسته یه کی تردا کوتاری راپه پینه کانی شیخ مه محمود چ کوتاریک بووه؟
 کوتاری نه ته وه یی کوردی بووه یان کوتاری ئیسلامی که کوردیش
 له چوارچیه ی نه و کوتاره دا بیت؟

بێگومان بۆ ئۆزیه وه ی وه لامی ئه م پرسیارانه پتویستمان به زانیینی ئۆد
 لایه نی سیاسی و کومه لایه تی و نایینی و میژوویی ئه و سه رده مه ی کوردستان و
 ده ولته تانی ناوچه که و ده ولته تانی بهر یار به ده ستی نیاو به رژه وه ندی و ململانی
 نێو ده ولته تیه کان هه یه. ئه وه ش بۆ نه وه یه تا بتوانین به ناسۆیه کی روونه وه
 شوینی راپه پینه کانی شیخ مه محمود له کوتاری نه ته وه یی کوردی دیاری بکه ین.
 هه رچه نده پێشتر ئێمه له باره ی ناسیونالیزم له سه رده مه ی شیخ مه محمودا
 ناخاوتنمان کردووه و گه یشتووین به هه ندی ده رنه نجام که به گشتی له وه دا
 کورده بنه وه که له سه رده مه ی شیخ مه محمودا ناسیونالیزمی کوردی وه کو
 نایدیقلۆزیا یه کی جه ماوه ری ده رنه که وتوو⁽¹⁾ یان راستتر بلێین ناسیونالیزمی
 کوردی ده رنه که وتوو، که له ناستیکی تردا ناتوانین پاس له بوونی کوتاری
 نه ته وه یی بکه ین له روانگی یه وه که کوتاری نه ته وه یی راسته وخۆ به نده به
 ناسیونالیزمه وه.

نه وه ی ناشکرایه که هه تا ده رکه وتنی نیتیهادو ته رقی بنه ماله ی شیخ
 مه محمود واته چ له سه ر وختی شیخ مارفو چ له سه رده مه ی حاجی کاک
 نه همه دداو چ له سه رده مه ی شیخ سه عیددا په یوه ندییان له گه ل بابی عالی باش

بووه و تورکه کان له بهر چنه هژیه ریزی بڼه مالګه کی نه مانیان گرتووه، په کم له بهر نه وهی نه م بڼه مالیه پڼګه په کی کومه لایه تی دیارو له بهر چارو به هیزیان له ناو کومه لګاء، کوریدیا به گشتی و له ولایه تی موسل به تاییه تی و له سلیمانی و ده ورو به ریشدا به تاییه تیر ه بویه، راسته که سانیک ه بون دژی نفوزو ده سه لاتی مه غه وی و روهی و کومه لایه تی نه م بڼه مالیه بون، به لام تا سرده می نیټی حابو ته روهی رقی هندی که س و خیل له م بڼه مالیه نه یتوانیوه رای تورکه عوسمانیه کان له بهر امبه ریاندا بګوریت.

هر چنده شیخ ماری نودی ته نیا وه کو پیارونکی زاناو رابه ری ته رقه تی قادری ده رکه وتووه و په یوه ندی نه و له گال تورکه کاندیا دیار نییه و، له وه ش ناچیت له سروه ختی خویدا به باشی له دهره وهی قهله مره وی بابان ناسرابیه، به لام په یوه ندی باشی نه و له گال میری بابان ناراسته وخو نه وه ده گه په نیت که له گال ده سه لاتی نه و سرده مه دا نا کوکی نه بویه. پله و پایه ی زانستی و رابه رایه تی ته رقه تیش یارمه تیده ر بون بق چه سپاندنی که سیټی خزی به جوری که حیسابی بق بګریت. به لام له گال نه وه شدا ناراسته وخو عوسمانیه کان پشته شیخ ماریان گرتووه به تاییه تی کاتی که بابانه کان مه ولانا خالیدیان ده رکرده وه له سلیمانی ریگا بق شیخ ماری چول بویه، عوسمانیه کان بیده نگ بون چونکه وه کو نه وهی ریچ ده لیت: عوسمانیه کان له وه ترساون که مه ولانا مه زه پټکی تاییه تی له کوردستان دابه زرنی که نه وه ش زیا نی ه بیت بق به رژه وه ندی نه وان^(۳) که واته لیږده ده شئی وای بق بهین هزی سهره کی شاوړه کردنی مه ولانا له سلیمانی وه لکه ندنی له زیدی خوی به لای عوسمانیه کانه وه نه و مه ترسیه کم ده کاته وه، له ه مان کاتدا پتیاچیت نه بابانییه کان و نه عوسمانیه کان هیچ مه ترسیه کیان له شیخ ماری و سیدی به رزنج ه بوییت.

دوای شیخ ماری، کاک نه حمدهی کوپی که پیارونکی زاناو داناو لیتاتووی بواری ثابین و کومه لایه تی بووه، ناویانگی بڼه مالګه یانی زیاتر به رز کرده وه

پينگه‌ی کومه‌لايه‌تی کاک نه‌حمده‌ی زۆر به‌هيز بوو، نه‌وه‌ش وایکردبوو له‌هه‌موو لایه‌که‌وه‌ی ریزی لیبگیریت، به‌تایبه‌تیش له‌لایه‌ن زۆرێک له‌سه‌بدو شیخه‌کانی کوردستانه‌وه‌ی زیاتریش له‌لایه‌ن نه‌وانه‌ی که‌سه‌ر به‌رێبازی قادری بوون. ئیستا له‌دوای شیخ مارف کاک نه‌حمده‌ی له‌جینگای نه‌ودا بوو. بێگومان په‌یوه‌ندی کاک نه‌حمده‌ی له‌گه‌ل تورکه‌کاندا ناکوکی و نارێکی پێوه‌ دیار نه‌بوو، محمده‌ی ره‌سول ه‌اوار ده‌لێت: کاک نه‌حمده‌ی شیخ وه‌کو پیاویکی ئیجگار زاناو خوێنده‌وارو شاره‌زا له‌ ناییندا وای له‌ کاربه‌ده‌ستانی عوسمانی کربوو که‌ حیسابیکی زۆر تاییه‌تی بۆ نه‌و بنه‌ماله‌یه‌ بکه‌ن(٤) ته‌نانه‌ت سه‌ره‌تای ملکه‌داریونی نه‌م بنه‌ماله‌یه‌ له‌سه‌رده‌می کاک نه‌حمده‌ی شیخه‌وه‌ ده‌ست پێده‌کات که‌ عوسمانیه‌کان پرپار ده‌ده‌ن که‌ زه‌کاتی چه‌ند گونډیکی بۆ بپرێوه‌. هه‌روه‌ک کاک نه‌حمده‌ی لایه‌نگری عوسمانیه‌کانی کردووه‌ له‌ شه‌ری دژی روسه‌کاندا که‌ هیزکی به‌ سه‌رۆکایه‌تی شیخ سه‌عیدی کوپه‌زای بۆ نه‌و شه‌ری نارووه‌ نه‌مش به‌لگه‌ی به‌هیزی په‌یوه‌ندی کاک نه‌حمده‌ی بووه‌ به‌ سولتانی عوسمانیه‌وه‌ دیاره‌ سه‌ریاری به‌رژه‌وه‌ندی هۆکاری سه‌ره‌کی پشتگیری کردنی کاک نه‌حمده‌ی له‌ سولتانی عوسمانی په‌یوه‌ندی به‌مه‌سه‌له‌ی نایینه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ دواتر له‌ باسی گوتاری شیخ مه‌حمودو راپه‌ڕینه‌وه‌ لێی ده‌دوێن.

له‌دوای کاک نه‌حمده‌ی شیخ له‌نێو بنه‌ماله‌که‌یادا شیخ سه‌عیدی کوپه‌زای واته‌ (ه‌فید) له‌ هه‌موویان دیارتر بووه‌ و چ له‌ پیری نایینییه‌وه‌ نه‌و وه‌کو جیگره‌وه‌ی باپیری سه‌یرکراوه‌ ته‌نانه‌ت عوسمانیه‌کان له‌دوای کاک نه‌حمده‌ی راسته‌وخو په‌یوه‌ندییان به‌ شیخ سه‌عیده‌ کردووه‌. ته‌نانه‌ت شیخ سه‌عید ده‌ستیگرتووه‌ به‌سه‌ر هه‌موو نه‌و مولکو زه‌وی و زارانه‌دا که‌ عوسمانیه‌کان به‌خشیبوویان به‌ باپیری ته‌نانه‌ت نه‌و مولکانه‌ی زیاترو فراوانتریش کردووه‌ به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می سولتان عه‌بدوله‌زیزدا. هه‌رچه‌ند قسه‌ی نه‌وه‌ش هه‌یه‌ که‌ شیخ سه‌عید مامو شاموژاو براکانی زه‌وی و مولکیکی زۆریان له‌ ده‌وله‌تی

عوسمانی کرپیت یان نه و زه وییانهی که نه میری بوون واته مولکی حکومت به کرییان گرتیت و پاشان بوویتته مولکی خویان، رهنگه دهستان به سر رقر زه ویی زاریشدا گرتیت به تاییه تی له لواز بوونی ده وله تی عوسمانیدا، به هر حال په یوه ندی شیخ سعید له گه ل سولتانی عوسمانیدا به هیز یوه و ته نانه ت شیخ سعید دوجار چووه ته نهسته مبول و جاری دوه میان وه کو سردان و بق نیشادسی وه لاه و دلسوزی بووه که له وی سولتان عه بدولحه میدی بین یوه و سولتان رقر ریزی لیگرتووه و ته نانه ت شغره و موخابه رانی نهی تی خویی داوه به شیخ سعید که له کاتی پیویست و ته نگانه و به پیی نه و شغره یه به تلگراف سولتان ناگدار بکات^(۹). لیره وه به ناشکرا درده که ویت که شیخ سعید په یوه ندیه کی باشی هه بووه له گه ل بابی عالیدا. نه م سردانه ی شیخ سعید له سالی (۱۹۰۱-۱۹۰۲) دا بوو واته پیش دروست بوونی ئیتطانو ته ره قیه. نه مه ش نه و راستیه درده خا که کوتاری شیخ سعید وه کو کوتاری کاک نه حمه دی شیخ و کوتاری شیخ ماری نودی ئاراسته یه کی جیاوازی نه بووه له کوتاری بالادهستی ده وله تی عوسمانی که کوتاریکی ئایینی هه م لایه نه بووه له سر بنه مای یه گیتی و یه کبونی که لانی مسولمان به ره م هاتووه، به واتا کوتاریک که جیاوازی ئیتنیک و میژویی و رهنگو.. تیدا ناکریت.

ناشکرایه له مانگی ته مموزی سالی ۱۹۰۸ دا تورکیا گورپا بق ملکیت ته دستوری نه ویش له نه نجامی کوده های تورکه لاره کاند او ده سلائی سولتان به و شیوه یه کوتایی پنهات، هه رچه نده تورکه لاره کانیش سه رباری نه وه ی نوخبه ی رؤشنبری ناسیونالیستی تورکو بقورلوی ساواو تازه درکه و توویون به لام له ماوه یه کی کورتدا که وتنه پیاده کرنی سیاسه تیکی شوقینیا نه، وه ک ناشکرا پیشتر نوخبه ی کوردی رؤشنبر له تورکیا لایه نگری تورکه لاره کان بوون به لام کاتی بقیان درکه و ت که تورکه لاره کان به عقلیه تیکی شوقینستانه ی تورکیه وه کار ده کن لیان نور که وتنه وه که وتنه دروست کرنی یانه و کومه له ی کوردی.

هرچه‌نده ده‌نگری شه‌وش ده‌بيستريت كه شيخ سعیدی حفيد لايه‌نگری
عبدالرحمید بووه و نه‌یوویستووه به‌شداری تورکه لاه‌کان یان ئیتحدو
تره‌قی بکاتو تهنانت شه‌وی به‌ناپاکی کردن له سولتان عبدالرحمید
زانپیوه .

هر بۆیه کاتی ئیتحدو تره‌قی داوا له شيخ سعید ده‌که‌ن که یان خزی
یان یه‌کێک له‌ کوچه‌کانی سه‌رقایه‌تی لقی ده‌روه‌یان بکات، شه‌ره‌تی
ده‌کاته‌وه شه‌مش یارمه‌تیده‌ر ده‌بیّت بۆ شه‌وی نه‌یاره‌کانی بنه‌مالی شيخ
شه‌وه‌له بقوزنه‌وه له‌بۆی شيخ سعیدو شیخانی سلیمانی به‌کاری به‌نین،
به‌تایبه‌تی دواي شه‌وی که لقی ئیتحدو تره‌قی له‌ سلیمانی پیکدیتو
محمود پاشای جاف ده‌بیته به‌پرسی.

لیره‌دا ده‌بی شه‌و راستیه‌ بزاین که له‌کاتی‌کدا شيخ سعید لایه‌نگری سولتان
عبدالرحمید بووه به‌و پێیه‌ش گوتاری شيخ سعید گوتاریکی ئیسلامی
گشتگر بووه، گوتاری ئیتحدو تره‌قی گوتاری ناسیونالیزی تورکی بووه که
له‌ راستیشدا ناسیونالیزی عه‌لمانی و له‌که‌ل ئاین په‌یوه‌ندیه‌کی شه‌وتی
نییه، هر به‌و پێیه‌ش لقی سلیمانی ئیتحدو تره‌قی یان هر که‌سو
شه‌ندامی‌کی کرد له‌ ئیتحدو تره‌قیدا بوویّت شه‌وا به‌روای به‌رنامه‌ی شه‌و
که‌وه‌له‌ په‌ه‌بووه که هرچه‌نده له‌ سه‌ره‌تادا باسی ئازادی ده‌ستووری ده‌کرد
به‌لام له‌ ماوه‌یه‌کی کورتدا که‌وه‌رو ماهیه‌تی ده‌رکه‌وت که رۆخه‌راوی
ناسیونالیزی تورکه و ته‌نیا به‌روای به‌ تورکایه‌تی هیه، که‌واته به‌و پێیه‌ هیشتا
لایه‌نگری کردی بۆ بابی عالیو سولتان باشت بووه له‌ لایه‌نگری بۆ ئیتحدو
تره‌قی له‌ روانگی ئیسلامیه‌تی کرده‌وه . یان هیچ نه‌بیّت له‌ روانگیه‌وه که
ده‌وله‌تی عوسمانی خزی به‌ ده‌وله‌تی هه‌موو مسولمانان نیشانداوه، به‌م پێیه
هه‌لوێستی شيخ سعید بۆ شه‌و قوناغه له‌په‌روی مه‌سه‌له‌ی ئاین و تهنانت
مه‌سه‌له‌ی نه‌توايه‌تیش گونجاوتریوه .

به هر حال نه مه لویسته ی شیخ سه عید هۆکاری سه ره کی بوو بۆ شه وه ی دوور بخزیتوه بۆ موسل و له ویش به پیلان و نه خشه یه کی نامه ردا نه شه هید بکریت. مه تا کوتایه ی ژیا نی شیخ سه عیدیش نه مه بنه ماله یه وه کو ربه ری ته ریفه تی قادری و بنه ماله کی به پزنی نایینی ده رکه وتوون له کوردستاندا، شه وه ی له باره ی په یوه سته بوونیان به کوردایه تیه وه دیاری بێت یه که مه شه و فه ره نگه بچو که یه که شیخ مافی تۆدی به ناوی نه حمه دییه وه به عه ره بی و کوردی دایا وه، دوو مه یان شه سه رگوزشته یه که گوا یه کاک نه حمه دی شیخ به کوردی وانه ی گوته وه ته وه که ده توانم بێم شه شتیکی ناساییه و له پووی گوته ی نه ته وه ییه وه ره نگه وه کو یه کێک له ره گه زه کانی شه و گوته ره که شه ویش زمانه سه یه بکریت نه گینا بۆ خۆی له شه یه وه ی گوته ی نه ته وه ییدا فۆرمه له نه بووه .

بێگومان له دوا ی نه مه پێشه که یه که پێشینه ی ره چه له کو ناماده بوونی مه عه وه ی و پله و پایه ی بنه ماله و په یوه سته بوونیان به نایینی ئیسلام به ته ریفه تی قادری و به ناوه ندی ده سه لاتی ئیسلامیه وه ده رده خات که سیتی شیخ مه حمود دیت که نه مه وه کو که سیتییه کی دیاری کوردی و ئیسلامی ده رده که ویت. ده بی شه و شه بزانی که له پووی سایکولوژیای کومه لایه تیه وه شه و پێشینه میژوویه په یوه ندیه کی تۆدی به بونیادی که سیتی شیخ مه حمود وه هه یه، به لام ده بی بزانی که شیخ مه حمود شه و کاته ی باوکی له موسل شه هید که نه مه ته منی بیست و سی سال بوو به پیتی شه وه ی که له راپۆرتی فونسولی به ریتانیا دا ها ته وه، به لام دیاره رو دا وه که له مانگی کانوونی دوو مه ی ۱۹۰۹ دا بوو که شه و شه به پیتی شه و سه رچا وانه ی باسی له دایه ک بوونی شیخ مه حمود یان کردووه کۆک نییه، به هر حال ته منی شیخ مه حمود له و کاره ساته دا له نیوان بیست و سی بۆ بیست و حه وت سال بووه، به لام دوا ی کاره ساته که تا ده رکه و ته وه ی شیخ مه حمود له دوا ی گه رانه وه ی به برینداری له موسله وه بۆ سلیمانی شیخ مه حمود ماره یه ک دوو ده که ویتته وه و ده چه یته

ناوچه‌ی مەریوان، بەلام لەسەرۆبەندی هەلگیرساندنی جەنگی یەکەمدا شیخ
 مەحمود لەسەر مەیدانی رووداوەکان وەکوپیاو سەرکردە یەکی دیارو ناسراو
 دەردەکهوێت. بەتایبەتی نوای ئەوەی بۆ پشتگیری تورکەکان جاریک بەدژی
 ئینگلیزەکان لە شووعیپەو جاریکی تیش بەدژی روسەکان لە پێنجوین
 سەرکردایەتی راپەرین دەکات. یەکەمیان بۆ بەرگریکردن لە دەسلاتی
 عوسمانی و نووهمیشیان گواپە روسەکان بەرنامەی داگیرکردنی سلیمانیا
 هەبوو. هەتاکی ئەم قوناغەش شیخ مەحمود وەک کەسێک کە بپوای بە
 بەرگریکردن لە دەسلاتی سولتانی عوسمانی هەبێت دەردەکهوێت کە ئەو پێی
 وابوو دەسلاتی عوسمانی بریتیپە لە دەسلاتی ئیسلامی. کەواتە دەتوانین
 بۆین تاکو ئەوکاتە کە شیخ مەحمود بەشداری ئەو دوو شەپە دەکات هێشتا
 بە ناشکرا لە ئاستی دیار پان گوتراودا ناشیت بە هەلگری گوتاری کوردی
 داگیریت. پێدەچیت هەستی پاراستنی نیشتمان شان بەشانی پاراستنی
 دەسلاتی خەڵاتی ئیسلامی پالەری بەشداریکردنی شیخ مەحمود بوو بۆ
 لەو شەپەدا کە ئەو ش زیاتر مەیلداری و پەپوەستبوونی شیخ مەحمودی تاکو
 ئەو کاتە بە تورکەکانەو نیشان دەدا. بە مانایەکی تر هەتا گوتایی سالی
 (١٩١٧) چالاکی شیخ مەحمود وەک بەشیکی لە هەلوێست و شەپی دژی
 ئینگلیز و روسەکان دەردەکهوێت کە بەوەش شیخ مەحمود دەبێتە هێزی
 یاریدەدەر و لایەنگری تورکەکان.

شیخ مەحمود لە مانگی نۆی سالی (١٩١٥)دا وەلامی نامە یەکی سەفوەت
 بەگی نوێنەری روسیای قەیسەری بەمۆرە دەداتەو: نوای سلاو بڕام
 سەفوەت بەگ، من نیشتمانم لە دێندەیی سوپای قەیسەر دەپاریزم هیواشم
 پێی نیپەو پتووستیشم بە دیاری ئەو نیپە سوپای قەیسەری خوێنریژ کوردی
 لەناوێرد. تۆ چاکم دەناسیت، من لەو دوژمنە ناترسم کە بیناسم. هەموو هیوام
 ئەو یە کوردو کوردستان لەو دوژمنە رزگاری بێت، ئەوەی دەستی یارمەتیان

بۆ درژ بکات دۆستمانه، وه لاسی دۆژمه کانیشمان له لولوی تهنه گه کانمانه وه ده دهینه وه^(١).

ئه گه به وردی سه رنجی ناوه رۆکی ئه م نامهیه بدهین ئه وه دوو خالی گرنگمان بۆ ده رده که ویت، یه که میان ئه وه یه که له سالی ١٩١٥ دا شتیخ مه حمود هیوای ئه وه یه که کوردو کوردستان له سوپای خویندپژێری روس رزگاری ببیت، که واته لیره دا شتیخ مه حمود وه کو سه رکرده یه کی کورد ده رده که ویت که دروشمی سه ره کی رنکای خه باتی کوردو کوردستانه، که واته لیره دا سیمای که سیتی ناسیونا لیستیک له بوونی شتیخ مه حمود دا به رجه سته ده بیت که ئه وه ش گوتهاری نه ته وه ییه وه بایه خی تاییه تی خویی هه یه خالی دوو ه م ئه وه یه که شتیخ مه حمود به گومانه له هه لوێستی رووسه کان و متمانیه ئه وه یان پیتناکات که ئه وان لایه نگری گه لی کوردی ژێرده ستو و ژێر لیکرا و بن، له مه شدا ناراسته وخو ده شتی وه های لیکبه ینه وه که شتیخ مه حمود له روانگی جیاوازی نایینه وه پیتی وابیت رووسه کان نه به دۆستی کوردی وه هه رچۆن بیت ده شیت لایه نگری تورکه کان له و روانگه یه وه بۆ کورد به سووتر بیت. به لām بۆمان هه یه ئه و پرسیاره به رز بکه ینه وه ئایا ئه گه ر شتیخ مه حمود ببوایه ته لایه نگرو هاوکاری رووسه کان ده شیا کورد که لکی وه ریگرتایه و به ناراسته ی سه ریه خویی و دروستکرینی ده ولت هه نکاوی بنایه و لم ئاقاره شدا رووسه کان پشگیری کوردیان بکردایه ؟ بێگومان وه لاسی ئه م پرسیاره ش ته نیا له سنووری گریمان و ئه گه ردا یه و ده شتی هه ریه که مان به پیتی روانین لیکدان وه ی خۆمان له و مه سه له یه به روانین، به لām له گه ل ئه وه شدا به بۆچوونی من پشت به ستوو لایه نگیری کرینی هه رکام له ده ولته دیاره کانی ئه و سه ره وخته بۆ کورد له تورکه کان باشت بوو، چونکه هیچ کام له ده ولته تانی دیاری دنیا تموخی ئه وه یان نه بوو که کوردستان ببیت به شیک له خاکی ئه وان، به لām به گوێره ی تورکه کان که له پووی ئیدارییه وه نزیکه ی پینچ سه ده کوردستانیان له ژێر ده ستدا بوو، له گه ل ده رکه و قنی ناسیونا لیزمی تورکیدا تموخی تورکه کان له

کوردستاندا ئاشکرا بووه وهکو به شیک له خاکی خویان سهیری کوردستانیان کردووه به پشت بهستن به دهسه لاتی رابردوویان ره وایه تی نه وه یان به خویان داوه که کوردستان به شیک بیت له دهوله ته نوییه که ی نه وان به هیچ شیوه یه کیش دان نه نین به بوونی کورددا وهکو ره گه زو ئیتنیکیکی جیاواز، نه م ناپاسته ی ئیشکرده هه تاکو ئیستاش له عه قلی ناسیونالیزمی تورکیدا ناماده یو به جدی کاری پییده کات، به لام به پیچه وانوه هه موو ولاتانی پاشماوه ی دهوله تی عوسمانی که که وینه ژیر سایه ی دهسه لاتی ئینگلیزو فه ره نسبییه کانه وه پاشماوه یه رزگاریان بوو بوونه خاوه نی دهوله تی سه ره خوی خویان.

که واته لیڤره دا ده شی بلتین رهنگ به سووتر بووایه نه گه ر شیخ مه محمود له و سه ره تایوه ببوایه ته لایه نگری روسه کان، به لام بالاده ستی پالنه ری نابینی وای له شیخ کرد که لایه نگری تورکه کان بکات به دژی روسه کان ته نانه ت ئینگلیزه کانیش بجه نگیت. بۆ سه له اندنی لایه نگری شیخ مه محمود بۆ تورکه کان شیخ مه محمود خوی له باره ی به شداریکردنی له شه پی شوعه ییبه دا ده لیت: که شه پی یه که می جیهانی ده ستی پیکرد، منیش وهکو یه کیکی لایه نگری دهوله تی عوسمانی ژماره یه کی زۆر له چه کدارانی کورد مه کوکرده وه و چورین بۆ شوعه ییبه بۆ به ریبه سترکردنی هیرشی ئینگلیز (۷) که واته شیخ مه محمود هیچ گومان و دوو دلیه کی نه بووه به رامبه ر به عوسمانیه کان، نه گه رچی له راستیشدا راسته وخو یان ناپاسته وخو تورکه کان په یوه ندیبیان به شه هیدکردنی پاوکییه وه هه بووه، به لام لیڤره دا روویه پووی نه و لیکنده وه یه ده بینه وه یان نه وه تا شیخ مه محمود هیچ رق و کینه و گیانیکی تۆله سه ندنه وه ی نه بووه یان مه سه له که په یوه ندی به هه ستی هاو ئایینی و پروابوون به وه وه هه یه که دهوله تی عوسمانی هه لگری دروشم و ئالای ئیسلامه هه رچه ند قسه و باسی نه وه هه یه که شیخ مه محمود نوای نه وه ی له ناوچه ی پیتجویژو مه ریوان هیزه کانی روسیای تیکشکاند، له سه ره له تاری نابه جیی تورکه کان له تالان و

برقی خەلکی ناوچەکە لە تورکەکان زویر بوو و ئومیدی پێیان نەماو، بەلام
 پرسیارەکە لێرەدا نەوێه ناوا تەنیا نەو زویریونە بەسە بۆ ئەوێ شیخ
 مەحمود پشت لە تورکەکان بکات و بیهوێت هاوکاری ئینگلیزەکان بکات؟
 بێگومان نەگەر ومان دانا ئەو تاکە هۆکاری پائەنەر بووێت کە هەلۆیستی
 شیخ مەحمودی گۆڕیبێت، ئەوا دەگەین بەو دەرئەنجامێی کە لە پشتی ئەو
 هەلۆیستەو لێکدانەو و بێر لێکرنەو نەبوو بەو ئەندازەی کە کاردانەو
 دەوری بینیوو لە گۆڕینی هەلۆیستی شیخ مەحموددا. هەرچەندە دوا
 نیکشکاندنێ شیخ مەحمود هێزەکانی تورک دەگەڕێنەو بۆ ناسرێی ئیستە،
 توفیق وەهبی باسی ئەو لەگەڵ شیخ مەحموددا دەکات کە تازە تورکەکان
 ئومیدی مانەوێان نەماو و باشتەر وایە شیخ نامە بۆ ئینگلیزەکان بنوسێت بۆ
 دروستکردنی پەڕیوەندی لەگەڵیاندا^(۸).

بێگومان نازانێت ناوا ئەو نامەیە کە توفیق وەهبی باسی دەکات رەوانە
 کرەو بۆ ئینگلیزەکان یان نا. بەلام دواتر بەپێی سەرچاوەکان شیخ مەحمود
 دوو نامە بۆ ئینگلیزەکان دەنێرێت، نامەی یەکەمیان بەهۆی موحسین ناغاو
 'بوو لە کفری نێردراو بۆ ویلسنی جێگری حاکمی گشتی ئینگلیز لە بەغداد
 نامەی دووهمیشی نارێبوو بۆ ئینگلیزەکان لە کەرکوک کە ئەم نامەیە دوا
 پاشەکشیی ئینگلیزەکان لە کەرکوک و هاتنەوێ تورکەکان دەست تورکەکان
 کەوتوو، دواتر تورکەکان لەسەر ئەو نامەیە توانیان شیخ مەحمود لە سلێمانی
 دەستیگر بکەن و پاشان بەسەر پێی لەبەناو دادگا بکەن و پێریان دا شیخ
 مەحمود لەسێدارە بدەن. بەلام دواتر عەلی ئیحسان پاشا کە تازە بوو بوو
 سەرلەشکری سوپای عوسمانی لە ویلایەتی موسڵدا بە ئومیدی ئەوێ شیخ
 مەحمود وەکو پیاویکی خاوەن پلە و پایە کۆمەڵایەتی و سیاسی لە ناوچە
 سلێمانی بەدژی ئینگلیزەکان بەکار بهێنێت لێی خوشبوو.

ئەوێ لێرەدا بەلای ئێمەو گرنگە ناوەرۆکی ئەو دوو نامەیە کە شیخ
 مەحمود بۆ ئینگلیزەکانی نووسیبوو... هەتا بزانین لەو نامانەدا شیخ تا چ

ناستی له کیشی کورد تیگه یشتوه و ئایا ده توانین له سه ر بنه مای ناوه روکی نامه کان باس له گوتهاری نه ته وه بی شیخ مه محمود بکهین، شیخ مه محمود له نامه کهیدا بق ویلسن ده لیت: مه بهستی ده ولته گه وره کان له جهنگدا، هه روه کو له به یان نامه کهی سه ر ه ک کرماری نه مه ریکاو چه رچلی شالیاری به ریتانیدا هاتوه، دانفانه به مافی گه له مافخو راه کان و سه ریه خویبندا، ئیمه به پیتی باوه پمان به م به یان نامه یه و به لینه کانی ده ولته گه وره کان هیوامان وایه له چاوکی سۆزه وه سهیری مه سه له که مان بکریته و له رزگار کردنی کوردستان و ده رکردنی تورک و بلۆکر نه وه ی بانگی سه ریه خوییدا یارمه تیمان بدهن.⁽⁹⁾

ئه گه ر سه رنجی ناوه رومی نه م نامه یه ی شیخ مه محمود بدهین شه وه بۆمان ده رده که ویت که ئیستا وه کو کوردیک که پیشتر لایه نگری عوسمانیه کان به وه، شه و لایه نگریه ی نه ماوه و ئومیدی به تورکه کان هه ره سی هیناوه، له بهوی سۆزیشه وه شه و نامه ی بق ویلسن نووسیوه چونکه جۆریک له بهوابوونی به قسه و پرپاگه نده کانی ده ولته تانی گه وره ی پتیه دیاره. بێگومان شه وه ش په یوه ندی به بونیادی عه قلی کوردی و که سیتی کوردیه وه هیه که له راستیدا که سیتییه کی تیگشکاوه ته ویش دیاره که لێک هۆکاری میژوویی و سیاسی و کرمه لایه تی که لتوری هه به وه.

له ناوه روکی نامه که دا باس له رزگار کردنی کوردستان و ده رکردنی تورکه کان کراوه له گه ل بانگی سه ریه خوییدا، که ئومیدی شه وه ده خوازیت که ئینگلیز به چاری سۆزه وه سهیری مه سه له ی کورد بکات به واتا داواکاری شیخ مه محمود له نامه کهیدا بق به ده سه تانی پشتگیری نه وانه وه کو ده ولته تیکی به هیزو خاوه ن ده سه لات که ئیستا هاتوته ناوچه که وه بق شه وه ی یارمه تی رزگار کردن و سه ریه خویی کوردستان بدهن بێگومان شه م نامه یه بارگاری کراوه به به شیک له ویست و داواکانی کورد که نه وانه ش به شیکن له ره گه زه کانی پرۆزه ی ناسیونالیزم به لام نازاریت ئایا شه و کوردستانه ی که شیخ مه محمود له نامه کهیدا باسی ده کات هه موو کوردستانی گه وره یه یان ته نیا ولایه تی موسله

یان به شیکه له ولایه تی موسل؟ که نه وهش ده بیته بڼه مار پټوانه بڼو
 قسه کړننې له سهر کوتاری شیخ محمود، به لام نه وهی که له هلس وکوتو
 دواتریش له چوارچټوهی ده سه لاتندارییه که یدا درده که ویت که مه بهستی نه و له
 کوردستان زیاتر سلیمانوی ده ورویه ریه تی که زیاتر ده توانین بلتین سنوری
 قه له مړه وی پیشتری میرنشینی بابانه. دیسان گرنه که بزاین نه م نامه یه له چ
 بارو ټوڅیکدا نووسراوه، نایا به رهمی تیروانین و بړوابوونیکي واقعیه به
 ټینگلیز یان له نه نجامی هه سترکدن به نژیک پوونه وهی تورکه کان له هره س
 هټان نه م روانینه دروستېوه؟

بېگومان ناشکرایه که شیخ محمود درهنگه پیشتوته نه و بړوابی که
 لایه نگرې تورکه کان سووېکی نه وتوی بڼو ناینده ی خوی و کوردیش نییه، هه ر
 بویه درهنگیش هه لویتستی خوی گړی به رامبه ر به ټینگلیزه کان و ته نانه ت نه و
 هه لویتستی له به رامبه ر روسه کان هه روه کو خوی مایه وه و پټی وانه بوو که
 روسه کان هیچ ده ورټکی پوزه تیف سه باره ت به کورد ببینن.

شیخ محمود دواي به رپوونی له موسل و گه پانه وهی له بارټکی شلوقدا بوو
 چونکه له ولا به لټنی به علی نحصان پاشائی فرماندهی نوردوی شهشی تورک
 دابوو که هیزنک پټکه وه بنیت و له سلیمانی هاوکاری نه وان بکات به دزی
 ټینگلیزه کان، به لام پیشېر وهی کړنه وهی ټینگلیز جارټکی تر دواي
 پاشه کشیان له که رکوک نه و بڼو چوونهی دروستکرد که ټینگلیزه کان نه شکاونو
 جارټکی تر ده ست ده گرنه وه به سهر ناوچه که دا، به تاپیه تیش کاتئ هیزه کانی
 ټینگلیز هه ولټرو موسلیان گرت، نټر گومانی نه وه نه ماکه سه رکه وتن بڼو
 نه وانه، له م باره شلوقدا شیخ محمود ده بټی چی بکات نایا چاره نووسی
 خوی به تورکه کانه وه بیه ستیت یان جارټکی تر پشت له وان بکات و وه لانی
 خوی بڼو ټینگلیزه کان ده ربرپټ؟ نایا کام له و نوو هه لویتسته له قازانچی
 خوی و کوردیشه؟

له م بارودوخدا شیخ محمود له پښتای نارندې نوښته ری خوږه وه بڼه ککری که
 ښکلېز پېشتر دهسه لاتیان به سر نه ویدا کړېوو، ه ولیدا دهنگی خوږی
 بگه په نیته ویلسن، به پټې هندې بڼوچوونو نه وه شی له بیروهریبه کانی شیخ
 له تېفدا هاتوو گوايه نه نوښته رانه ی شیخ محمود که به سر وکایه تی فایه تی
 تاپو بووه رنکه و ټنټکیان له گال ښکلېزه کاندې کړېوو نه وه ی تډایه که
 هاو په پمانه کان لوی ده وکړندې تورکه کان دان به سره یه خوږی کورستاندا
 ده نښن.. له مانگی حوزه میرانی سالی ۱۹۱۸ د (پرسی کوکس) ی مهنوی سامی
 په ریتانی له مرسیلیا که وته گفتوگو کړدن له باره ی ډروس تکرې دهسه لاتینکی
 تو تو تو می کورډیبه وه له عیراقدا^(۱) هروک خودی لازاریف له شو ټنټکی تردا
 باسی نه وه دهکات که پرسې کوکس گفتوگوي له و باره یه وه له گال جه نه رال
 شریف پاشای خه نداندا کړېوه^(۲) نه گره م قسه یه به هیتند وه ریکرین که
 دیاره رای پښې کوکس که راوړکارو مهنوی په کمی به ریتانیا بووه له
 عیراق رای حکومتی به ریتانیا یه که واته تډه گین که مبه ست و ناما بجی
 ښکلېزه کان به رامبر به کورډو به تاییه تی ولایه تی موسل چي بووه .
 به تاییه تیش کاتی که هندې که سی کورډ له پشته وه ی شیخ محمود باسی
 مافی کورډیان له گال ښکلېزه کان کړېوه وه کو شیخ ره نوفي شیخ محمود
 له یاداشته کانیدا ده لې ښکلېزه کان ناموزگاریان کړېوو که له پښتای تړه وه
 ه ول بدن شتیکیان دهستگیر پټ. نه وه تا ده لیت: عزیزت مده فعی که زور
 جار نوښته ری باوکم بووه لایه نگرې باوکم بووه، جاره ها لیم بیستوه نه بیوت
 ښکلېزه کان هر له سره تاره چ له به غداو چ له که رکوک، که به ناوی شیخ
 محمود وه په یوه ندیم پټوه نه کړدن و باسی داوای مافی میلله تی کورډم
 له گال نه کړدن، ه مو جارنک شتیکیان ډور باره نه کړده وه که پټیان نه وټ:
 نیه پتویسته په یوه ندی به شریف حسینی حجازه وه بکه نوله پښتای
 نه وه داخوازیبه کانی خوتان پشکهش بکه ن^(۳) به لام وه کو خوږی ولتا
 عزیزت مده فعی ده لیت: نه وه ی ښکلېزه کانیان به شیخ محمود

نه‌گه ياندروه^(۱۲) واته راسپارده‌ی ئینگلیزه‌کان له و باره‌یه‌وه نه‌گه‌یشتوه به شیخ مه‌حمود، لیڤه‌دا به‌ته‌واوی نه‌یه‌تی ئینگلیزه‌کان ناشکرا ده‌بیټ به‌رامبه‌ر به کوردی شیخ مه‌حمود که له‌لایه‌ک ده‌شی له‌به‌رچاو‌گرتنی به‌رژه‌وه‌ندی ئینگلیز خۆیان له‌ناوچه‌که‌داو ته‌سه‌ورکردنی نه‌وه‌ی که ناشیت کوردی شیخ مه‌حمود نه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ به‌پاریژن وای لیک‌کردن زیاتر متمانه به‌ش‌ریف حسینی حیاژو نه‌وه‌کانیان بکه‌ن که دواتریش فه‌یسه‌لیان هیناو کردیان به‌مه‌لیکی عی‌راق، نه‌مه‌ش ده‌گه‌پته‌وه به‌تیگه‌یشتنی ئینگلیزه‌کان له‌پنکاته‌ی خپله‌یه‌تی کومه‌لگای کوردی و ناکوکی و ناپزکی خپله‌و عه‌شیره‌ته‌کان پینکه‌وه به‌جۆرنکی نه‌وتو که نه‌شیخ مه‌حمود نه‌هیچ شیخ و ناغاو به‌گو که سیکێ تر نه‌بو له‌کوردستاندا به‌لای زۆرینه‌ی پینکاته‌ی کومه‌لگای کوردیه‌وه به‌سه‌ند بیت و به‌تیگه‌یشتن سه‌رکردایه‌تی به‌لایه‌نی که‌مه‌وه خواروی کوردستان بکات.

ده‌شی کاتی پیرسی کوکس گفتوگۆ ده‌سه‌لاتیکێ ئۆتۆنۆمی به‌و خواروی کوردستان ده‌کات هیشتا له‌نه‌یه‌تی ئینگلیزه‌کاندا بو‌بیټ که له‌خواروی کوردستان ده‌سه‌لاتیک له‌زۆر چاودێری خۆیاندا به‌و کورد بروسه‌ت بکه‌ن به‌لام ناکوکی نۆوان خپله‌و عه‌شیره‌ته‌کان و نه‌بوونی گوتاریکی یه‌که‌گرتوو، نه‌بوونی یه‌که‌ده‌نگی دیارو خاوه‌ن جه‌ماوه‌ر له‌کوردستانداو په‌یوه‌ندی‌کردنی سه‌رحیله‌و عه‌شیره‌ته‌کان به‌جیاو هه‌ریه‌که به‌و خۆی به‌ئینگلیزه‌وه نه‌وه‌ی لای ئینگلیزه‌کان روونکردوته‌وه که خواروی کوردستان وه‌کو پینکاته‌یه‌کی پینکه‌وه نه‌گونجاری ناکوکی په‌رشو بلاوه که هیشتا بنه‌ماکانی کومه‌لگای نییه‌، هه‌ر لیڤه‌شه‌وه قسه‌کردن له‌سه‌ر بوونی ناسیونالیزمی کوردی له‌و قوناغه‌دا ده‌بیټه‌ شتیکی بێ بنه‌ما، ته‌نانه‌ت ته‌سه‌ورکردنی نوخه‌ی ناسیونالیزمی خۆینه‌وارو به‌ناگاش به‌و نه‌و قوناغه ده‌بیټه‌ مایه‌ی گومان‌کردن، لیڤه‌دا جاریکی تر روو به‌رووی نه‌و به‌چوونه ده‌بینه‌وه که ئایا کورد تا چ

ئاستىڭ ئامادە بوۈنى ئەۋەى ھەبوۋە لەو قۇناغەدا كە دەۋلەتى لەپوۋى
سىياسى و ئىدارىيە ۋە بۇ دروست بكن؟

ئىمە پىشتەر باسى ئەۋ دەروازانە مان كىردۈۋە كە دەشيا كورد لىيانە بەھاتابەتە
نۆۋ مىژۋوۋە^(۱۴)، كە يەككە لەۋ دەروازانە پەرەسەندىنى سىروشتى گەيشتنە بە
قۇناغى دروستكىرنى دەۋلەت لەپوۋى پەرەسەندىنى كۆمەلايەتەۋە بېگومان
ئاكو ئىستاشى لەگەلدا بېت كورد ۋەكو كۆمەلگا نەپتوانىۋوۋە لەسەر بىنەماي
پەرەسەندىنى كۆمەلايەتى دەۋلەت دروست بكات يان بەرھەم بەپىنىت. ھەروەك
لەپوۋى سىياسىيەۋە نە خۇي گەيشتۋە ئەۋ ئاستەي ھوشيارى سىياسى كە
بزانىتەۋ بىتوانىت چۇن دەۋلەت دروست دەكات چۈنكە بە ماناپەكى تر
ناسىۋنالېزىمى كوردى نەبۇتە ئايدىقۇلۇزىيەكى جەماۋەرى كە ھەلگىر
جىيەجىكەرى پىرۋەى ناسىۋنالېزىم بېت كە دەۋلەت لەپەلى يەكەمىدا بېت. نە
بىپىارى سىياسى نۆۋدەۋلەتەش ۋەكو زۆرىك لەگەلانى تر دەۋلەتى بۇ دروست
كىردۈۋە.

ھەروەك ئەم بارى ئانادە بوۈنەش لە پىكھاتەي كۆمەلايەتى كۆمەلگەي
كوردىۋ نەتوانىنى تىگەيشتن لە بارۋۇخى سىياسى نۆۋدەۋلەتىۋە ھەلە
تىگەيشتن ۋە رافە كىرنى كۆرپانكارىۋ مەملەنىۋ بەرۋەۋەندىيە سىياسىۋ ئابورىۋ
ستراتېژىيە نۆۋدەۋلەتەكان ۋە لەسەۋى ھەموۋ ئەۋانەشۋە نەزانىنى چۇن
كار كىردن ۋە چۇن ھەلۋىست ۋە رگىرتن ۋە جگە لە نەبوۋى بىزۋتەۋەپەكى
جەماۋەرى بەرىلگۈي يەكگىرتۋ لە كوردستانداۋ نە كەسپك يان سەركىدەپەكى
ئەۋتۇ كە زۆرىنەي كورد پىي رازى بىنۋ دانى پىدا بىنن لەسەردەمى شىيخ
مەھمۇددا ھۆكەرى سەركەي بوۈن بۇ ئەۋەى ئىنگلىزەكان لە دروستكىرنى
دەسەلانى كوردى بىۋ ئومىد بىن چۈنكە زەمانەتى يەكەم بۇ ئەۋساۋ بۇ
ئىستاش چۈننىتى كار كىرنە لە نۆۋخۇي كوردستاندا بۇ ئەۋەى بەرپىسىارىتى
بەپىرۋە بىردن ۋە سەركىدەپەكى كىرنى سىياسى ئەم كۆمەلگەيەت لە ئاستىڭى دان
پىدانراۋى نۆۋدەۋلەتەپىدا پىبىسپىن. ئاكرىت تۇ ۋەكو سەۋك خىللىك كار

بکهیت و به هیوای شهوش بیت کوردستان به تو بسپیرن، بویه ناکریت هه موو
 گونا هه کان بدرینه پال ئینگلیزو پیمان وابیت کوردو شیخ مه محمود خویان هه
 ده وریکی ننگه تیغیان نه بووه.

له ۲۰ی تشرینی یه که می سالی ۱۹۱۸دا که وهستانی شه راگه یه نرا نه وهنده
 به سه ره نه و میژوه دا تینه په پیبوو که عه لی نیحسان پاشا شیخ مه محمودی له
 موسله وه نارد وه بق سلیمانی هه تا وه کو نوینه ری تورک هیز کوبکاته وه. خوی
 بق به رگری و نژیایه تی ئینگلیز ناماده بکاته وه. به لام نه م شکسته ی تورکه کان
 شیخ مه محمودیشی ناچار کرد که هه لویستی خوی بگوهرت چونکه چیر
 تورکه کان نه و ناماده بوونه یان نه ما که پشتیان پیبیه ستریت. به لام له م
 سه رویه نده شدا هه رچه نده شیخ مه محمود ناچار بوو به نه مری واقیع رازی بیت
 به لام له وه ناچیت هه رگیز به چاری نوست سهیری ئینگلیزه کانی کرد بیت به لکو
 به پیچه وان وه وه کو داگیر کرد لئی روانیوون. له و باره یه وه لازاریف ده لیت: له
 سه ره تای تشرینی دووه می سالی ۱۹۱۸دا هیزه کانی ئینگلیز کوردستانیان
 داگیر کرد، شهوش لوی ریکه وتنی مودروس که به پیچه وان ی نه م ریکه وتنه وه
 ده سه لاتیان به سه ره شاری موسلو ولایه تی موسل کرد. له و کاته وه له میژووی
 کوردی عیراقدی قوناغیکی نوئ له ژور دروشمی خه بات لژی ئیمپریالیزی
 ئینگلیزی و جیبه جی که ره دلسقزه کانی نه خشه که یان دهستی پیکرد^(۹) نایا
 شیخ مه محمود له قوناغه دا چ ده وریکی هه بوو؟ نایا کاره کانی شیخ مه محمود چ
 له دروستکردنی ئیداره و حکومت و چ له راپه رین و چوون به گژ ئینگلیزه کاند
 سه ره نه نجامی هه ست و هوشیاری نه ته وه بی بووه و خاوه نی گوتهاری کوردی
 بووه نه و پائنه ره جولینه رو دروستکاری هه لویسته کانی بووه یان کاردانه وه؟
 بیگومان نه م پرسیاره به جیده هیلین بق شهوشی له پیکای قسه کردن له سه ره
 شیوه ی کارکردن و هه لس و که وتی شیخ مه محمود هه لویستی ئینگلیزو
 هه لویستی خیل و عه شیرته کانی کورده وه ریگا بق وه لامدانه وه یان خوش
 بکهین. هه رچه نده شهوش ناشکرایه که لوی ده سترگتنی هیزه کانی ئینگلیز

به سهر موسلدا ئيتير له پړووی به پټوه بردنه وه ده بوو به رنامه ی به پټوه بردنی ولایه تی موسل دابنښ، له و بارودوخه شدا ده بوو ئینگلیزه کان پشت به ناوځوی کوردستانیش بیه ستو و له و سهر و بنده شدا ده بوا له دوا ی نه و که سانه بکه رانایه که پټگه ی کومه لایه تیان هه بوو، ده شیا بتوان ره زامه ندی به شیک له کومه ل به ده ست به ښنن، هه روه ک هه ندیک له خپل و عه شیرمه کانیش په یوه نندیان به ئینگلیزه کانه وه کړېوو به نومېدی نه وه ی که به رژه وه نندیه کانیان بپارېژت بق نمونه خپلی هه مه وه ندو مسته فا ناغی باجه لان و شېخ حه میدو چه ندانی تریش. هه روه ک ئینگلیزه کانیش ده یانوویست په یوه ندی به زیاترین که سانی یاری ناوچه که وه بکه ن له و باره یوه راپوړتی کومیسېونی هیزه کانی به ریتانیا له به غدا ده لیت: ئیمه که پشتینه نه و بچوونه ی که په یوه ندی به شېخ حه میدی تاله بانو و پیاوه دیاره کانی تره وه بکه ین نه وه شمان له مانگی نه یولی ۱۹۱۷دا کرد^(۹) بېگومان مه به سنی ئینگلیزه کان له و په یوه ندیکردنه ناو شاکرایه و به مه به سنی کونترولکړنی رووبه ریکي فراوان بووه له واقعی خواروی کوردستان و راکشانیان به لای خویاندا که له وه شدا هیچ قسه ویاسیک له باره ی نه وه ی چیان پټده دریت و چیان بق ده کړت دیار نییه.

له سه رویه ندی سه رکه وتنی ئینگلیزدا هه ولی کورده کان بق په یوه ندی کردن به به ریتانییه کانه وه ناو شکرتر بوو که دیاره نه وه ش له لایه ک به هو ی سه رکه وتنی نه مان و له لایه کی تریشه وه به هو ی ئیکشکاندن هیزه کانی تورکه وه بوو که واته لېره دا بقمان درده که ویت که کورد به گشتی و شېخ مه حمودیش وه کور دیارترین که سیتی خواروی کوردستان پیشبینیان بق رووداوه کان و ناو پاسته ی به ره و پټشه وه چوون و سه رکه وتنی ئینگلیز نه بوو و هیچ پرژوه به رنامه یه کی دیاریش له کوردستاندا نه بووه هه تا به پټی نه وه کار بکه ن، به لکو له سهر بڼه مای کاردانه وه یان نه نجامی رووداوه کان کاریان کردوه که نه مه ش نه بوونی پرژوه ی نه ته وه یی و هوشیاری پټووستی نه ته وه یی و تیکه یشتن له و

بارودوخه نوێیه و نه زانیی کاري پێویست نیشان دهدات. نوای نه وهی که عه
 نیحسان پاشا ناچار بوو شکست قبول بکات و هیچ ئومیدی که پانه وهی تورک
 نه ما نه وسا شیخ مه محمود که وته نه وهی که چی بکات و چون هه نگاو بهاریت
 له و سه رو به نه ده دا. له سلیمانی کۆبوونه وهی هه موو پیاوماقولا ئی ناوچه که کر
 بق پریار دانی سیاسه تی داهاتووی کورد، له م کۆبوونه وهی ده پریار درا که
 حکومه تیکی کوردی کاتی پێکهێنن و شیخ مه محمود سه رۆکی بێت و له هه مان
 کاتیشدا پریار لرابوو که ببنای سیاسه تیک بکه ن بق دۆستایه تی ته وای
 به ریتانیا^(۱۷) پرسیاره که له وه دایه ئایا بۆچی پێش راگه یاندنی شکستی تورکیا
 پیاوماقولا ئی ناوچه که و شیخ مه محمودیش نه یانتوانی کۆبوونه وهی که له و
 جوړه رێک به ن و حکومه تیک بق به رتیه برینی ناوچه که دروست بکه ن؟
 بێگومان ناشکرایه کورد تا نه وساته ی که بۆشایی ده سه لات دروست نه بوو
 بیری له وه نه کرده وه که دامه زوای به رتیه برینی خۆی دروست بکات، نه مه ش
 نه وه ده گه یه نیت که هیچ پرۆژه یان روانین و بۆچوونیک سه باره ت به وهی که
 کورد بپێته خاوه نی ده سه لاتی به رتیه برینی خۆی بوونی نه بووه. نه مه ش
 به لگه ی نه بوونی ناسیونالیزم و ته نه نات نه بوونی نوخه ی ناسیونالیستیه
 چه ند نامه یه کی شیخ مه محمودی سه رۆکی نه و حکومه ته گه یشتنه (ده سستی
 ئینگلیزه کان) که تیا یاندا ئیده یای نوێنه رایه تی روانینی هه موو کوردی
 ناوچه که و ته نه نات نه و دیوی سنووریش تا کو سه نی کریمو^(۱۸).

ناوه رۆکی نامه کانی شیخ مه محمود خالی نه بوو له راستی، به لام له گه ل
 نه وه شدا جیگای خۆیه تی به رسین ئایا خه لکی کوردستان تا چ ئاستیک له گه ل
 شیخ مه محمودا بوون و نه ویش تا چ ئاستی نوێنه رایه تی خه لکی ده کرد، له
 نه بوونی ناسیونالیزم به ناگایی ته وه یی و غیابی نوخه ی ناسیونالیستیه
 نه م بۆچوونه تا چه ندی راسته. به هه ر حال به نوای راگه یاندنی کوتایی جه نگدا
 که ده وله تی عوسمانی تیایدا شکستی هینا. هه ر له و کاته دا فرماندرا به
 مێجر توفیل بق بوونی به نه سه ری سیاسی ناوچه ی که رکوک یان سلیمانی و

اړووی کوردستان. نوټیل له رڼۍ ۱۶-۱۱-۱۹۱۸ گڼ شته سلیمانۍ و بڼ رڼۍ
 یی له کړیو نه وه یه کی فراوانی به رده رکي سه رای سلیمانیدا که عوله ماو
 شراف و سادات و تاجیرو خه لکي کی رڼۍ شاری و ښه اتی و سر خیلان و
 ندی سرخیلی کوردی رڼه لاتیش به شداریوون و تاریکی درڼی خوینده وه و
 یدا رایگه یاند که شیخ محمود حوکیداری کوردستانه ^(۹) بیگومان نه وه ی
 بگای له سر راوه ستانه نه وه یه که میجر نوټیل له به رده می خه لکدا
 ده گه په نیت که شیخ محمود حوکیداری کوردستانه. جیگای خویه تی
 رسین نایا نه و کوردستانه ی نوټیل باسی ده کات کوئ ده گرتنه وه و
 خوړه کانی تا کو کوټی و حوکیداریش به چ مانایه ک دیت، نایا سر رڼۍ
 کومه ته، یان سر رڼۍ ده ولته یان پاریزگاره، یان کار به پړوه به ره یان
 ښه ری به ریتانیا په له ناوچه که دا؟ له پال همو نه مانده ده نگی شیخ
 محمود له و رڼه دا که نه و سر که ی پڼده سپړتین دیار نییه، هه تا له و تاریکدا
 نووړی ده سه لاتی خویو و سر و شتی حوکیداری به که ی ده ست نیشان بکات. به
 و حال میجر نوټیل وه کو حاکمی سیاسی ښینگیز له سلیمانۍ بوو که
 مهش ده په لمینیت به فیلی نه و حوکیدار بووه. هه روه ک قسه ی نه وه ش
 لای میجر رسون و میجر دانلیسی حاکمی سهریازی ښینگیز وه کراوه که
 پایه ښینگیز مه به ستی حکومتی ته و او نییه بڼ کوردستان، یان ښینگیز
 و رگیز نه یگوتوه که حکومت بڼ کوردستان دروست ده کات، به لکو مه به ست
 وکیداریه ^(۱۰) به هر حال نه وه دواتر ناشکرا ده بیت که هر به راستی ښینگیز
 نه تیاندانه بووه هیچ بڼ کورد دروست بگه یان ټیگه یشتیان له که سیتی
 درو ناپیگی نیوان خیل و عه شیرمه کان و نه بوونی ده نگی یان که سیتی به ک
 له بتوانیت نوینه رایه تی به لایه نی که مه وه کوردی باشوور بکات هوکاری
 اشه کشفی ښینگیزه کان بویت سهاره ته به دروستکردنی ده ولته کوردی.
 ویلسنی حاکمی گشتی کات میجر نوټیل راده سپړتیت تا بیتنه نه فسر ی
 یاسی که رکوک و پشچیت بڼ سلیمانۍ له و باره یه وه ده لیت: ده بی نه وه به

ئەرکی سەرشارانی خۆت بزانیت که به یارمەتی سەرکردە ناوچەییەکان ئاراهە
 ئاسایش لەو جینگایانە فەراھەم بکەیت که دەکەوێتە ئەوێ ناوچە
 داگیرکراوەکانی سەریازییەو دەسەلاتی ئەرەت پێدەدەم که شیخ مەح
 وەکو نوێنەری ئیمە لە سلێمانی دابنیت و بەشیوەیەکی گونجواویش
 چەمچەمال و هەلەبجەش خەلک دابنیت^(٣١) ئیستە لەم گوتەیی وێلسندا
 ئاشکرا دەردەکەوێت که بەرنامەی ئەوان ئەوە بوو بۆ هەر ناوچەیکە کەسی
 خاوەن نفوزی کۆمەڵایەتی لەو ناوچەیدا بکەن نوێنەری خۆیان که بەگوێر
 سلێمانی لە شیخ مەحمود دیارتر و بەدەسەلاتداریان دەست نەکەوتوو، ه
 بۆیە ئەوان دانائەو بە حوکمداری ئەم شارە کاتی وێلسن، مێجەر تۆڤ
 رادەسپێریت که کەسانی تری گونجواویش بۆ چەمچەمال و هەلەبجەش دابنیت
 بەتەواوی مەسەلەکە ئاشکرا دەبێت که ئەوەی ئەوان دروستی دەکەن ئیدار
 کاتی ناوچەییە بۆ بەرپۆهە برنی ئەرکەکان بەبێ ئەوەی هیچ بەرنامە
 پڕۆژەییەکی ئاینەدیان بۆ ئاشکرا بکەن. بەلام لێرە با بپرسین ئایا ش
 مەحمود تا چ ئاستی ئەم روانینەیی ئینگلیزەکان تیگەبەشتوو چۆن کە
 کردوو و هەست و هوشیاری نەتەوایی لە هەلوێست و کارەکانیدا دەردەکەو
 یان نەتەوایی وەکو پیاوێکی ئایینی خاوەن نفوزی شتێخایەتی و تەریق
 دەردەکەوێت و مامەلە دەکات؟ ئایا بەراستی گوتاری شیخ مەحمود لەس
 بنەمای کارەکانی گوتاری نەتەوایی بوو یان گوتاری خێڵایەتی ئایید
 ناوچەگەری؟ گریمان لەسەر ئەوە کۆکین که ئینگلیزەکان لە بەرنامەیان
 نەبوو شتێکی ئەوتۆ بۆ کۆردەکان بکەن هەرۆک ئەوەی مەس بێڵ ئامازە
 دەکات بەتایبەتیش لەکاتیگدا که ئەم کەسپتیە سکریتیاری تایبەتی بوو
 ئیدارەیی گشتی بەریتانیا لە بەغدا کە دەلێت: ئەو راسپێرینانی
 سەرکردایەتی ئیدارەیی گشتییەو دەچوو بۆ ئوتیل ئەوەی نەگەیاندا
 پێویستە و لە خەلک بەگەییەت کە ئەو ئیدارەیی لە سلێمانیدا پێکدای شتێ
 کاتیەو پێویستە ئوتیل ئەو راستیە بۆ شیخ مەحمود و خەلک روون بکاتەو^(٣٢)

یا تُوئیلْ نه وهی بق شیخ مه محمود روونکردوته وه که نه وه دهسه لاتهی نه وه
 یه و ناشیت بهرده وام بیت؟ نه گهر هندی به وردی سه رنج بدهین و بپوانیه
 ۴۰ پین و دژایه تیکرنه ناو به ناوه کانی تری شیخ مه محمود بق ٲینگلیز نه وه
 پپونه مان لاروست ده بیت که رهنگه تُوئیلْ راسته و خویان ناراسته و خو
 ۴۱ هی به شیخ مه محمود راگه یان دبیت به تاییه تیش نه وه وای لیگر بیت که
 په ناو دژایه تی ٲینگلیز بکات به و نومیده ی فشاریان له سه دروست بکات
 تا هلو ٲستی خویان له و باره به وه بگوین، به لام نایا ته نیا فشاریکی شیوه
 ۴۲ دانه وهی بی به رنامه و بی پرقرده ی نه ته وهی و بی ناماده بوونی زه مینه ی
 مه لایه تی و بی جه ماوه رتیبه کی نه وتو که زیاتر قورسی و سهنگی شیخ
 ۴۳ محمود بسه لمٲیت، ده شی ٲینگلیزه کان بگه په نیت نه و ناسته ی که
 ۴۴ دچپونه وهی هلو ٲستی خویان بکه نه وه؟

ٲیگومان ده بی نه و راستیه بزاین که ٲینگلیز له ژیر کاریگه ری دور هوکاری
 ۴۵ ز دیاردا کاریان کردوه، په که یان له بهر چا وگرتنی به رژه وه ندیه کانی
 ۴۶ یتانیا به وه موو هنگاو ٲکیشیان له ناستی په که مدا بق زه مینه خوشکردن و
 شته بهرکردنی نه وه به رژه وه ندیه به وه. نووه میان ٲینگلیزه کان به وردی
 ۴۷ رنجی نه وه یان داوه که له بارتین ریگای شیاو بق دهسه لاتکردن به سه
 ۴۸ چه که داو بق ده سه ته بهرکردنی به رژه وه ندیه کانیا ن چیه و چقنه، نایا
 ۴۹ یوه ندی له گه ل کی بیه ستن له ناوچه که دا؟ نایا کی ده توانیت هم
 ۵۰ رژه وه ندیه کانی نه وان بپاریزیت نه م بتوانیت له کو رترین ماوه ی شیاودا
 ۵۱ سه لات به سه ناوچه که دا بسه پٲیت. له م سه رویه نداده ٲیده چیت کو رد
 ۵۲ کو نه ته وهی که په رش و بلای بی دهسه لاتی فره به شی فره دهنگی فره
 ۵۳ یاری ناکوک له گه ل په کتردا نه یتوانی بیت نه و متمانیه لای ٲینگلیزه کان
 ۵۴ وست بکات که له لایه ک ده توانیت به رژه وه ندیه کانی ٲینگلیز بپاریزیت،
 ۵۵ لایه کی تریشه وه بتوانیت له شیوه ی نیداره دا خوی به ٲیوه ببات، به تاییه تیش
 ۵۶ نه شیخ مه محمود نه هیچ که سٲکی تریشیان له کو رستاندا له و ناسته دا

نه بېنېووه که بتوانیت کوردستان به پړوه ببات، هڅه شې ناشکرايه چو:
 کوردبون به و مانايه ی به ره می ناسیونالیزم بیت نه گه یشتوته نه و ناسته ی
 له مپه ی مادی و معنوی و دهر وونی نیوان خپله کان بروخیختیت و نه ته وه به
 گه ل جیگای خپل و عه شیره ت بگریته وه، مه به ست له م لیکنده وه یه ش نه وه
 که له سرده می شیخ مه حموددا کوتاری بالاده ست کوتاری خپلایه تی ناوچا
 مه ودا ته سک بووه و ښنگلیزه کانیش له سر بنه مای ناماده بوونی نه و کوت
 کاریان کردووه. کاتې سنووری حوکمداریه کی شیخ مه حمود ناپه پړته وه
 دهر وه ی سنووری سلیمانی و دهر وویه ی مانای وایه نه وان له وه تیگه یشتو
 له باشتړین حال ته د نفوزی شیخ مه حمود له سلیمانی و دهر وویه ریدا ه ی
 ناماده بوونی هیه بویه به قه د نه وه ی هیه بووه ده سه لاتیان پېداوه. نه گ
 به اتبایه له سرده می شیخ مه حموددا ناسیونالیزمی کوردی نایدیقلو
 به رنامه ی هیزکی جه ماوه ی بویه که ه موو روویه ی کوردستا
 بگریته وه، نه و کوتاریکی گشتگری ه مه لایه نه ی بارگای کراو به د
 نه ته وه ییه کان ناماده بوونی ده بوو که نه ویش له سره خوی و دروستکرد
 ده ولته د خوی ده بېنېووه، بېگومان نه وکاته ښنگلیزیش ناچار ده بوو له گ
 نه و کوتاره دا مامه له بکات.

به هر حال نه وه ی وه کو سره تاپه ک گرنگه نه وه په که میجر نوډ
 به پرده می له پرده می خه لکدا رایگه یاند که شیخ مه حمود حوکمدا
 کوردستانه، هر چه نده راویوچوونی تریش هیه که ده لیت ښنگلیزه کان ش
 مه حمودیان وه کو نوډه ی خویان له سلیمانی دانواوه مه به ست له
 حوکمداریه ش هر نه وه بووه. به تاپه تیش کاتیک که دهر ده که ویت ده سه لا
 نوډیل وه کو راویژکاری نه و نه لانداریه زور له ده سه لاتی شیخ مه حمود
 حوکمدار زیاتره، به لام نه وه ی جیگای تیبنی کردنه نه وه یه جیاوازیه،
 ناشکرا هیه بووه له نیوان روانی نوډیل و ویتلسن بر شیخ مه حمود کوردی
 نوډیل به نروم نیانی و ده شې به سوزیسه وه مامه له ی له گه ل شیخ مه حمود

ئەو ھەموو کەموکورتی و نەزانی و نەشارەزاییەدا کربەیت کە لە ھۆکمدارییەکی شێخ مەحموددا بینیویەتی، بەلام ویلسن بەپێچەوانەو ھەولێ گەرە کردن زەفکردنەو ھە کەموکورتییەکانی داو ھ. بەپوانینی مەن ھۆی سەرەکی کەموکورتییەکانیش تەنیا نەشارەزایی نەبوو ھە بەپۆھە بردندا، بەلکو نەبوونی ناسیونالیزمی کوردی بوو ھە کە تەنیا ناسیونالیزم خاوەن و ھەلگری پەرۆژە ھە نەتەواوەتیە، یان نوخبە ھە ناسیونالیست یان تاکە سەرکردە ھە ناسیونالیزم کە ئەمە ھە دواییان دەشی زیاتر خاسیتی باوکی رۆحی ھەبیت یان کەسێک بیت کە کاریزمای ھەبیت. بەلام ئەو ھە جێگای گومان نییە کە نە ناسیونالیزمی کورد لەو قوناغەدا بوونی ھەبوو ھە، نە شێخ مەحمودیش ئەو سەرکردە ناسیونالیستە ھەبوو ھە کە ھەلگری سێفەتەکانی باوکی رۆحی بووبیت، ھەرچەندە دەشی نوخبە ھە ناسیونالیست و رۆشنبیر یان مەوەر لە ئاستیکی لاوازدا بوونیان ھەبوو بیت، بەلام ئەو نوخبە ھە لە دەروە ھە بازنی داخراوی دەسلاتی شێخ مەحمود بوون و لەو ناچیت بچوکتین دەوریان لەو دەسلاتەدا ھەبووبیت یان پرسیان پێکرا بیت.

دهوشی سلیمانی له ماوهی دهسه لاتداری یه که می

شیخ مه محمودا

دهسه لاتداری یه که می شیخ مه محمود له رۆژی ١٧ تشرینی دووه می سالی ١٩١٨ دا دهستی پێکرد که لهو رۆژهدا میجر نوێیل له بهره رکی سه رای سلیمانی و له بهره م خه لکیکی زۆردا که عوله ماو ئه شرافو ساداتو تاجره کانو ره ئیسه کانی عه شایرو له هه موو دهسته کانی تری ئه هالی تیا بوو به ناوی نوێنه ری ده وله تی به ریتانیا له عێراق و تارکی بووو درێژی خوێنده وه وه هر له م وتاره دا بلاوی کرده وه که شیخ مه محمود له لایه ن حاکمی عامی عێراقه وه به حوکمداری کوردستان ناسراوه ^(٣) بێگومان ئه وه سه ره تای ده ستپێکردنی حوکمدارییه که ی شیخ مه محمود. ده مه ویت لێره دا سه رنجی ئه وه بده یه ن که له وتاره که ی نوێیلدا هاوووه که حاکمی گشتی عێراق شیخ مه محمودی دانراوه، که واته نه شیخ مه محمود خۆی توانیویه تی ئه وه ده سه لاتدارییه بروست بکات، نه کومه لگای کوردی له ئه نجامی په ره سه ندنی خۆیدا توانیبه یی ئه وه دامه زراوه ناوچه یه سه نوور دیاری کراوه به ره م بێنیت. که واته ده بی له پوری مه وزوعیه وه وه ها بروانه یه ماده م شیخ مه محمود له لایه ن ئینگلیزه کانه وه دانراوه که واته ده شتوانن لای به نه. لێره وه ده شی زه مینه بق قسه کردن له په یوه ندی نێوان شیخ مه محمود خه لک خۆش بکریته له و روانگه یه وه ئه گه ر سه رکرده یه ک له ئه نجامی تواناو لێهاتوویی خۆیه وه له کومه لگایه کی به ئاگادا ده رکه وتبه یته و گه ل په و پایه ی سه رکرده یه تی پێیه خشیبه یته و نوێنه ری راسته قینه ی ئه و گه له بیته ئه و نه پێویستی به وه یه ده ره وه به بریار ده سه لاتی پێیه خشیته و نه فشاری ده ره وه ش ده توانیته به ته واوه تی تیکبشکی بێته ئه گه ر هه لگری پرۆژه ی نه ته وه یی بێته بزوتنه وه یه کی جه ماوه ری له پشتیبه وه بیته. ئێمه له وه که ی نوێیلدا تیده گه یه ن که شیخ

مه محمود دانراوه، بويه ئاساييه نه توانيټ نوټه رايه تي هه موو خه لکي بکات. نه مه سه ريارى نه وهى که تيروانين و ئاسوى بينينى و ئاستى تيگه يشتنى له سياسه تو شيوازي مامله کردنى و چونيټى کارکردنى هه ر له دامه زاندى ده سه لاتداريه که يه وه، هه تا راپه رين شه پرکردن و به گزداچوونى ئينگليزو خراپى په يوه ندى له گه ل زوړيک له خيټه کان و له گه ل که ساني منه وه رو نه فسه رانى پيشترى نيو سوپاى عوسمانى و کوى خه لکيشدا جيگاي قسه له سه رکړدنه، بيگومان قسه کردن له سه ر نه م لايه نانه عه قلى به پړوه بردن و سياسى شيخ مه محمود ديارى ده کات... ده بى پيش وه خه ش نه وه بزاني نه که تهنيا بقو ئوساو سه رده مى هوکمداريه که ي شيخ مه محمود به لکو بقو ئيستاش زه مانه تى سه رکه وتنى ده سه لاتي کوردى و گواسته نه وهى له بارى شلوقى ده سه لاتي سنووردارى به پړوه بردنه وه بقو سه ريه خويى و ده ولت تهنيا به پړوه بردنى ناوخيټ به شيټه يه کى په سهندو گونجاوى نه وتو که خه لک هه ست به ئينتيمائى خوى بقو نه وه ده سه لاتو بقو ولاتيش بکات.

سه رده تاو هه راسته وخو له نواى وتاره که ي ميجر نوټيل که شيخ مه محمود به هوکمدارى سلطمانى دانرا، هه ر نه و روزه بقو ئيتواره خه لکى سلطمانى و ده ورپه رى پياوماقولاڼ و نه وانه ي په يوه نديان باش بوو له گه ل شيخ مه محمود کوپوونه وه و لايه نگري و دلسوزى خويان نيشاندا. بيگومان نه مه ش نه وه ده گه يه نيټ هه رچه نده شيخ مه محمود هيزيکى رځخراو يان جه ماوه ريکى هوشيارى به ناگا له داواکانى نه ته وهى له گه ل نه بوو به لام هيشتا به شى نه وهى خه لک له گه لدا بوو که بتوانيت سلطمانى به پړوه بيات و بپاريزيت نه گه ر هونه رو ليزانينى به پړوه بردن و کارى سياسى گونجاور شماره زايى و سه ر ده رچوونى سياسى بوونى هه بوايه.

نه گه ر سه رنچ بده بين جگه له شيخ مه محمود خوى وه کو هوکمدار، ده سه لاتدارى ترى هوکمداريه که له ئه لقي داخراوى بنه مالى شيخدا مايه وه تهنيا هه ندى پله ي ئيدارى نه بيت که که ساني ترى بقو ديارىکرا. بقو نمونه شيخ

قادر کړا به سوپاسلارو سهد عومهری مامی شیخ کړا به موه سهری
 سلیمانی و حاجی سهد حسن کړا به حاکم که نه وکاته پتی گوتراوه ره نیسی
 شهر حاکمی سیاسیش میجر تونیل خوی بو. نه م جوړه دابه شکر نه ی
 پله کانی سهر وه له نیتو نه ندامانی بنه مالای شیخدا نه وه نیشان ددهات که له
 راستیدا حوکمداریه که زیاتر له وهی سیمای نه ته وهی وه ریگریت سیمای
 خیلایه تی یان عه شیر ه تایه تی وه رگرتوه که نه مهش دیسان بالادهستی عه قلی
 خیل و ستراتیژی خیل و به رژه وه نندی خیل نیشان ددهات که هه موو شتیک
 له پتیاوه نه وه پتیکاته یه دا ده کات که له سر بنه مای خوین و ده مار
 پتیکاتوه^(۲۱) نه م شتیه کارکړنهش ده یسه لمینیت که گوتاری باوو بالادهست
 گوتاری خیل بووه نه ک گوتاری نه ته وایه تی.

دیاره نه وهش ناشکرایه که له کوتایی جهنگی یه که مدا بار دوقخی ژیان
 خه ک زور نه هه وار بو، گرانی به شتیه یه که یه خه ی خه لکی گرتبوو که شتیکی
 نه ووق نه مابوو بیخون، نه خوشی بلایوو بووه وه خه لکی له برسا ده مردن، له
 باروقخیکی له و جوړه شدا سته مه مرقه بتوانیت جگه له هه ولدان بق
 په پیداگردنی نانیک بیر له هچی تر بکاته وه، بویه له پووی راستیه وه قسه کردن
 له ناسیونالیزم و گوتاری نه ته وهی له واقعیکي له و جوړه دا مانایه کی نه ووقی
 نابیت. به لکو خه ک هه موو هه ول و نومیدیکیان ده بیه دریده دان به ژیان و
 سه رکه وتن به سه ر مه ترسی مردندا. له م باروقخه دا که خه ک له برسانا
 ده مردن. برنج و گهنی عه ماری میری که له تورکه کان مابوه، هه ر
 زه خیره یه که له عه ماری دپاته کانی شیخ مه حموددا هه بوو نه کړا به پللو
 چیشته و له چیشته خانای حوکمداره وه نه چوو ورگی نه م عه شاماته وه که
 روویان کربووه سلیمانی. له ولای تریشه وه میجر تونیل خه ریکی چاره سازی
 گرانی و برستی بو^(۲۲). جیگای خویه تی بپرسین له م کاته دا حوکمداری تازه
 دامه زواو خه ریکی چی بوو؟ هه رچنده ده بی نه وهش بزاین که حوکمداریه کی
 تازه دامه زواو له شارکی نیمچه ویرانی دهستی برستی و هه ژاری دواي جهنگدا

دهبی تواناو دسه لاتی عه قلی و دارایی و ته کنیکی له چ ناستیکدا بوویت. ماموستا فازیل که ریم ده لیت: له باره ی دامه زراوه کانی زه مان شیخ مه حموده وه پرسیارم له نه حمده خواجه کرد نه ویش وه لای دامه وه که ناوه رۆکه که ی نه می خواره وه یه، نه واته ماموستا فازیل که ریم له کتیبه که یدا ناوی کاریه دهستان و یاریده ده رانیان و شوینی کارکردنیانی بلوکردوته وه. که نه وه ی بۆ نیمه گرنگه لیره دا نه وه یه که شوینی شیخ قادری سوپاسالار خانویه کی بووسی ژووی بووه، شوینی شیخ حه مه غه ربی وه زیری ناوخ له فیرگی فیه لیه بووه و شیخ مه حمود خۆیشی له هه مان بینادا بووه، که ریمی عه له کهش که وه زیری مالیه بووه له هه مان بینادا بووه، وه زیری مه عریف مسته فا پاشای یامولکی له ماله که ی خۆیدا بووه^(۳).

لیزه وه تیده گه ی که حوکمدارییه که ی شیخ مه حمود له پووی به دامه زراوی بوونه وه له ناستی دامه زراوه یه کی بالای خیلدا بووه، به تاییه تی دیوه خانی هه ندی له سه رخیل و ناغاو به گو شیخ ره نگه له پووی بیناو شوین و پیاوماقولاتی خیل یان عه شیرته وه بۆ پرس و پاو به پتوه بردنی کاروباری خیل یان عه شیرته هه مان شیرته ی دامه زراوه ی نه م حوکمدارییه بووین. بیکومان نه م بنه مایه ی دامه زراوه ی حوکمدارییه که هه م له پووی بیناو پتداو سستییه کانی به پتوه برینه وه هه م له پووی که سانی به پتوه به ره وه هه م له پووی رۆل و ده وری منه وه ران و رۆشن بیران و تاکه ناسیونا لیست و نه فسه ری پتشتی کورد له ده ولته ی عوسمانیدا گه وه رو ماهیه تی سلیمانی و ده کو شار ده خاته به رده م پرسیار وه، پرسیار له وه ی ئایا نه گه سلیمانی هه لگری بنه ماو خاصیته کانی شار بووه له ر قوناغه دا کوئی رۆلی چین و تویره کومه لایه ته کان؟ کوئی بیناو بیناسازی؟ کوئی که سیتی رۆشن بیران و منه وه ران؟ کوئی چینی بۆرژوا که به ره می په ره سه ندنی کومه لایه تی شاره؟ بیکومان وه لای نه م پرسیارانه نه و کران نییه وه وه لامه کانیشیاندا ده گه ی به و سه ره نه جمه ی که سلیمانی له و سه ره مخته دا خاصیتی گرندیکی که وه ی هه بووه، ته نانه ت بالاده سستی

که سیتی معنوی و مادی بنه مالی شیخانیش له گال سروشتی شارو قونای
ژیانی شاردا ناکوکه چونکه له شاردا هیزی بالادهست هیزی جه ماوه ره و
که سیتی دیاریش که سیتی روناکبیر، منه وه، بازگان، خاوهن سه رمایه ی
رۆره... تاد.

به هر حال نه مه شیوه و سروشتی پیکهاتی شارو حوکمداریه کی شیخ
مه محمود بووه، به لام نایا نه ده سه لاته چۆن و به چ شیوه به که ره فقاو هه لسو
که تی کردوه ؟ نایا کوتاری به پیوه برینی حوکمداریه کی شیخ مه محمود چ
گوتارێک بووه ؟ نه مین زه کی به گ ده لیت: له گۆشه یه کی کوردستانی جنوبیدا
به معاوه نه تی ئینگلیزه کان ئیداره ی مه حه لی دامه زرا که باش ئیداره نه کراو
تیکچو^(۳۷) مه مه د ره سول هاوار ده لیت: راسته شیخ مه محمود پیاوێکی تازه
پیاکه وتوو بووه له پووی سیاسه تو په یوهندی کردن به ده وه تانه وه له رۆر
هه لویتیدا سه رگه رم سه رچل بووه^(۳۸) ره فقی حیلمی ده لیت: شیخ مه محمود
بق دا پشتی بناغه یه کی باشو به هیز بق نه م حومه ته تازه ته قه لایه کی ته واو
به که لکی نه نه دا، هیچ نه بی بق پاراستنی جی و ناوچه ی نه فسی خۆشی
کرده وه په کی نه وتۆی دیار نه بوو. نه ته شکیلاتیکی ئیداری ریکوپێک نه دانانی
نیزامێک و رێگه یه کی تایبه تی بق به پیوه برینی کاروباری حومه ت^(۳۹) حوکمدار
خۆی به خه لات و به رات چهند ره ئیستکی عه شاپیری له خۆی نزیک خسته بۆوه به
برینه وه ی مه واجب بق چهند که سیتی تری به نفوزو ناودار، هه ندی دۆست و
لایه نگیری پهیدا کرد بوو^(۴۰) ئینگلیزه کان که له ته بیانی شیخ مه محمود باش
شاره زا بوون و بقیان ده رکه وت که رۆر به ته نگ داو رۆژه وه نییه و هر بق نه و
رۆژه نه ئی که تیا به تی^(۴۱).

دیاره نه وه ناشکرایه که ئینگلیز شیخ مه حمودی کرد به حوکمداری
سلیمانی، ده شی شیخ مه محمود وه ها سهیری نه و ده سه لاته ی کربیت که خۆی
هۆکاری سه ره کی بوو بیت بق دامه زرا نهدنی، هه روه که له بهرامبه ریشدا
ئینگلیزه کان شیخ مه حمودیان وه کو نوینه ری خویان بق به پیوه برینی

سلیمانی و ده‌وروی‌ری سه‌یرکردیبت، نه‌مین زه‌کی به‌گ باسی نه‌وه ناکات که
چون نه‌وه ده‌سه‌لاتدارییه دروستبووه یان دروستکراوه یان شیخ مه‌حمود
نویته‌ری نینگلیز بووه بق به‌پویه‌بردنی سلیمانی یان خوی خاوه‌نی ده‌سه‌لات
بووه و نویته‌ری نه‌وان نه‌بووه، چونکه وا پنده‌چیت که نه‌م میژوونووه له‌سه‌ر
بنه‌مای نه‌نجامه‌کان سه‌یری نه‌وه ده‌سه‌لاتدارییه‌ی کردیبت و نه‌وه‌ی به‌لای
نه‌مه‌وه جیگای بایه‌خه نه‌وه‌یه که نه‌م ده‌سه‌لاتدارییه باش به‌پویه نه‌پراوه،
واته هوی روخاندنی ده‌گپرتته‌وه بق باش به‌پویه نه‌بردن، به‌لام زوریش شوق
نابیتته‌وه بق لیدوان له ورده‌کارییه‌کانی نه‌وه خراپ به‌پویه‌بردن. بیگومان نه‌مین
زه‌کی به‌گ وه‌کو پیاوژیکی منه‌وه‌ر که پیشته‌وه‌کاته و دواتریش رووداوه‌کانی
به‌چاوی خوی بینبووه، باش له‌وه تیگه‌یشته‌وه که نه‌وه جورده مامه‌له‌کردن بق
دامه‌زراوه‌ی حکومی و ده‌سه‌لاتیک نابیت که نومیدی نه‌وه‌ی بق بغوازیبت
هه‌نگای گرتگ هه‌لبنیت و به‌ره و ناپنده‌ی سه‌ریه‌خویی و ده‌ولتی سه‌ریه‌خو
یه‌گگرتو بپوات.

کاتیکیش ره‌فیق حیلمی دوستی نزیک‌ی شیخ مه‌حمود به‌ناگاش له‌کاری
نینگلزه‌کان له‌به‌ر نه‌وه‌ی وه‌رگپتی میجه‌توتیل و مس بیل بووه ئامازه بق
لاوازییه‌کانی ئیداره‌ی شیخ مه‌حمود بق لاوازی خه‌لگیش ده‌کات له‌پویی
به‌پویه‌بردن و کارکردنی جیدی بق ئیستا و رابردو، نزیک‌کردنه‌وه‌ی ئاغا و به‌گو
شیخ و عه‌شایه‌رو ماستاوچی له‌لاین شیخ مه‌حموده‌وه، ده‌یه‌ویت پیمان بلیت
راسته ئیمه له‌به‌رده‌م درو گرفتی گه‌ورده‌داین که یه‌کیکیان باری خراپی ناوخو
چونیتی هه‌لپژاردنی حکومت و کاریه‌ده‌ستانیه‌تی له‌لاین شیخ مه‌حموده‌وه،
باری دووه‌میش خراپ تیگه‌یشته‌وه له‌روانینی نینگلیزه‌کان بق کورد و له‌هه‌مان
کاتدا بق به‌رژه‌ندی نینگلیزیش، به‌لام گرفتی سه‌ره‌کی نه‌توانینی دروستکردنی
ئیداره‌یه‌کی باش و ریک‌وپیتی نه‌وتویه که نه‌وه بق‌چوونه لای نینگلیز دروست
بکات که کورد توانای خق به‌پویه‌بردنی هه‌یه. به‌تاییه‌تی نه‌وه سه‌ره‌نجامه‌ی که
ره‌فیق حیلمی پپی گه‌یشته‌وه له‌راستی لیک‌ولینه‌وه‌ی گری سه‌ره‌کیه‌که

نزیكمان ده كاتوه نه ویش نه وه په كه كاتې ټینگلیزه كان باش له سروشتو
كه سیتی شیخ مه حمود تیگه یشتوون بویان ده ركه وتووه كه زځر به تنگ
دواړه وه نییه.

مه به سستی نه و له دواړو زځر ناشكرايه واته شیخ خاوه نی روانین و ئاسویه کی روون
نه بووه بق ناینده و ته نیا ئیستای ببینیووه و ئاستی تیگه یشتنیشی له ئیستا
بیتگرماسن لاوازو ساده بووه چونكه نه و هیچ متمانه په کی به منه وه ران و
روشن بیرانی سرده مه گه ی خوی نه بووه به شایه نی نه وه ی نه زانیوون كه
پرس و رایان پې بكات، له هه مان كاتدا نه وانه ی له نزیكی بوون نه له پووی
تیگه یشتنه وه نه له پووی جوړنه و تواناوه له و ئاسته دا نه بوون كه ئاسوی
ببینی شیخ مه حمود روونتر بكه نه وه و رڼگای راستی نیشان بده، به لكو
ده شی له پیتناوی به رژه وه ندی كه كاتې خویاندا شیخ مه حمودیان به هه له دا
بردیته محمده ره سول هاواریش كاتې باسی نه وه ده كات كه شیخ مه حمود
پیاوړی كی تازه پیاكه وتوو بووه له پووی سیاست و په یوه ندی كړنه وه تا نه و
نه ندازه ی كه ده لیت له زځر هه لویستدا سره رگرمق سرچل بوو. نه مه ش
نه وه مان بق درده خات كه نه ونده ی شیخ له ژر كارېكری فاكه ری
هه لچوون و كار دانه وه و ئازاپه تی خویدا جولاهه و هه لویستی وه رگرتووه نه ونده
به لوجیكی سیاسی عه قلی سیاسی و لیکدانه وه ی هه مه لایه نی هه موو
مه سه له كان و كار كړدن له سه ر بڼه مای لیکدانه وه ی قول و سه ر نه نجامی نه و
لیكدانه وانه كاری نه كړدوه. به گوړه ی ټینگلیزه كان نه و ماوه په ی كه میجر
توئیل له سلیمانی حاكمی سیاسی بووه نه وه قوناغی تاقی كړنه وه ی كه سیتی و
توانا و روانینی لیها تووی شیخ مه حمود بووه تا بزانن ثایا بق نه وه ده شیت كه
نه ركي به پړوه برنی ولای پیسپیترن. به پوانینی من هیمنی و دان به خوگرتنی
توئیل به رامبر به و لاوازی و شتوازی به پړوه برنه ی شیخ مه حمود خه ريك
بوونی به كاری ساده و بې قه واره وه به راوړد به كیشه په کی كه وړه و هه سستیاری
وه كو حوكمدار تیتو و مه سه له ی نه و نه وه، ته نیا بق نه وه بووه كه به وردی له

هه موو روویه که وه شیخ مه محمود و واقعی خیلایه تی کو مه لگای کوردیش بۆ نه و
 مه بهسته هه لېسه نگیښت، بۆچوونی دروستیش نه وه به که شیخ مه محمود له و
 تاقیکردنه وه ی ئینگلیزه ده رنه چووه، هه ر بۆیه دوا ی ته و او یوونی نه رکه که ی،
 نو ئیل به ره و لایه کی تر و به رپر سیار یتیه کی تر ده چیت و مس بیل دیته جیگای
 نه و که له وه سفکردنه کانی ره فیق حیلیدا ده رده که ویت که که سیتی بیل
 جیاواز بووه له نو ئیل، به لام به لای منه وه مه سه له ی جیاوازی له که سیتی
 نو ئیل و بیلدا په یوه ندی به جیاوازی نه رکه کانیانه وه هه بووه و ده بی نه و
 راستیه بزانه ی که ده ولته ی به ریتانی ده ولته یکی دامه زراوه یی بووه له و
 کاته داو تاکه که س نه و ده وره ی نه بووه له بریار دانه به لکو به پیچه وانه وه بریار
 سه رچاوه یه کی په گکرتو کو ده نگی هه بووه و جیاوازی که سیته کان په یوه ندی
 به کات و شوینه وه هه بووه، که وا لیږده دا ده گه یی به و سه رنه دجامه ی هوکاری
 سه ره کی بۆ نه وه ی ئینگلیزه کان پشت له شیخ مه محمود بکه ن خودی شیخ
 مه محمود شیوازی کارکردنی و ده وره به ره که ی بووه. ئینگلیزه کان هه لیکیان
 ره خساند، به لام شیخ مه محمود نه یوانی سوودی ل و وه رگریت به قازانجی
 خوی و کورد.

رؤی را په رین له زیاتر شیواندنې بارودوخه که دا

شیخ محمود بق گرانده وې نه و ده سلاتی که خه ریکبوو بزر ده بوو له
روژي ۲۲ مایسي ۱۹۱۹ دا راپه پښتني ریکضمت که بق سرکه وټنی پشتي
به ست به پالپشتي کورده کانی نيران که له سنووری نيرانه وه بگانه لای
به تاییه تی عه شیرته کانی هه ورامان و مریوان^(۳۷) شیخ محمود که زانی
نینگیز له هه مو لایه که وه ده په ویت خه لکی لی دور بختا وه و ده سلاتی که ی
ته وار لواز بکات که وټه خولیا ی نه وه که له پنگای راپه رینو چه که وه هه ولی
نه وه بدات که نینگیزه کان ناچار بکات ده سته برداری نه و جوړه ره فتارکړنه
بن له گه لید، به تاییه تی له و کاته وه که میچه رسون یو به حاکمی سیاسی
سلیمانی، نیر شیخ باش ټنگه یشت که مه به ستو نیه تی نینگیز چیه . بویه
که وټه بیرکړنه وه لیږدانی نینگیز له سلیمانی، دیاره گومانی هه بوو له وه ی
که به و هیزه ی که له سلیمانیدا هه پیو و بتوانیت له پووی نینگیزه کاند ا
بوو ه ستیت بویه .. به دزیه وه رایسپارد که محمود خانی نرلی به بیانوونی
زیاره تی کاک نه حمه ده وه بیته سلیمانی و بیگرت. محمود خان به سی سده
که سیکي چه کداره وه له ۲۱ مایس دا هاته سلیمانی و گرتی .. میچه رسون
پیش گه یشتنی محمود خان بق ناو شار (گرینهاوس) ی کرد به وه کیلو خوی
به سه یاره گه پانده که رکوک^(۳۸).

به هه حال دواي هاتنی هیزه کانی محمود خانی نرلی شار که وټه ژیر
ده سله لاتی ته واره تی شیخ محمود لایه نگره کانی. به لام نایا نه وه دوا
چاره سر بوو، نیر شیخ ده یوانی به ناسانی و به ناشتی له شاردا دابنیشیتو
حوکمداری بکات یان ده بوو خوی بق روویه پوویوونه وه هیزی نینگیز ناماده
بکات که نه وه ش مه سله یه ک بوو عه قل نه ییرویه کورد به هیزکی لوازی

ناوځو به پالېشتي هیزنکی عه شایه ری دهره وهی شار بتوانیت له بهرامبه ر
هیزنکی سه ریازی دیسپلین کراوی خاوه ن چه کو ته قه مه نیدا رابووه سستیت.
بېگومان نه نجامیش هر به و جوړه بووه که شیخ ماحموبو هیزه کانی
نه یانتوانی به رگریه کی نه وتو بکن که حوکمداری بیارتیز، به لگو له نه نجامی
نه و راپه پینه دا نه و دهسه لاتو سنورداره ش له دهست چوو. نیستا پرسیار
نه وه یه نایا نه گره شیخ ماحمود راپه پینی نه کورایه دهسه لاتو کی چی به سر
دههات؟ نهی نه گره شیخ ماحمود به دلی ټینگلیزه کان هلبسورایه نایا
چاره نوومی دهسه لاتو داریه که بی و کوردیش چون ده بوو؟

بېگومان نه وه نه گره که نیمه دایده نټین به لام بقوچوونی بایه تی نه وه یه که
ناشیت تو ټینگلیز خوی رابگه یه نیت که تو نوینه ری نه ویت له سلیمانوی
حاکمی سیاسیشی بق دانابیت و هموو کارویاره کان به دهستی نه وه و بهیت و
توش له به پړوه بری نه و کارویارانده به شداری نه و بیت، چی ده گه یه نیت که
هم خوت راپه پیت و هم هیزی دهره وه ش بانگهیشت بکیت بق یارم تی دانت
به دزی نه وی ټینگلیز گریمان نه وه شت کرد به لام ده بی له ساده ترین
لږکدانه وده له وه ټیښکه یه که تو دپوځیت و نه و دهسه لاتو سنورداره ی که
پیت دراوه لیت دهسه ندريته وه یان له دهستت ده چیت. به داخوه نه وه ی
چنگای سه رنجه شیخ ماحمود بیری له وه نه کړنوه وه که هر کارنکی
چه کداری دزی ټینگلیز دهشی بپیته هو ی له دهستجوونی نه وه ی که دهستی
که وتوه .

دپاره به پیچه وانه ی نه م هه لویسته شه وه شیخ ماحمود نه گره به نرم و نیانی
ره فتاری له گه ل ټینگلیزه کاندو بگردایه و له سر ناستی نیوځو نمونه یه کی تری
دهسه لاتو به پړوه بری پټشکه ش بگردایه و له بری ملعلانی و ناکوکیش له گه ل
خیل و عه شیرته کانی تری کورستاندا هه ولی پټکه وه کارکردن و پټکه وه
ژیان و هاریکاری کردنی بدایه و دهسه لاتو حوکمداریه که ی ته نیا له سنووری
نه ندامانی بنه مال ی شیخان و دقسته کانیان له سلیمانی نه مایه ته وه و نه و

دهسه لاتهی که دروستکرا روویه ریکی فراوانتری له کومه لگای کوردی
 بگرتایه ته وه رهنگه نه گه ری روخاندنی که متر بووایه. بیکومان لیږه وه بۆمان
 دهرده که ویت. سه ریاری بالاده سستبوونی گوتاری خیل له سه رده می شیخ
 مه حموددا، گوتاری دهسه لاتدارییه که شی زیاتر گوتاری خیلایه تی بیان
 ناوچه گه ری بووه، نه مهش زیاتر نه وه دهسه لمینیت که ناسیونالیزم له و
 میژووه دا بوونی نه بووه و نه نانهات ناسیونالیستیش وه کو نوخه هم له
 دهسه لاتدارییه که شیخ مه حموددا له ناستی نه بوودا بووه، هم له سه ر
 زه مینه ی سیاسی و میژوویی نه و قوناغش ناماده بوونی نه بووه، هر لیږه وه
 دهشی بگورتیت سه ریاری ناماده بوونی ناوی کوردو کوردستان له سه رده می
 حوکمداری په که می شیخ مه حموددا گوتاری کوردی له ناستی نه بوودا بووه چ
 وه کر گوتاریکی گشتی له سه ر ناستی کومه لگا چ له سه ر ناستی تاکه که سی
 حوکمدار واته خودی شیخ مه حمود چونکه نه وه ناشکرایه شیخ مه حمود هتا
 کوتایی هاتنی جهنگیش هیچ هلویتستیکي نه ووتی لی نابینریت که ههست
 بکرتیت مۆتیفی نه ته وایه تی له پشتیه وه په. هه روه که دهه زانین کاتیکیش که بوو
 یان کرا به حوکمداری به شیک له کوردستان نه نه پرۆژه یه کی دیاری هه بوو،
 نه ناسۆیه کی روونیشی هه بوو هم بق دۆزی کورد، هم به رامبه ر به ئینگلیز.
 مه به ستمان له م قسانه ی سه ره وه نه وه په که گوتاری کوردی شتیک نییه له
 ناکاودا دروست ببیت یان به ره می کاردانه وه بیت، به گویره ی راپه پینی شیخ
 مه حمود له دوا ی نزیکي شهش مانگ له حوکمداری دهرده ده که ویت که شیخ
 مه حمود خاوه نی گوتاریکی دیار نه بووه نه له کاتی حوکمدارییه که یدا نه له کاتی
 راپه پینه که یدا، به لکو له په که میاندا ئینگلیزه گان دایان ناوه بق نه وه ی
 سیما یه کی ناوخۆیی یان کوردایه تی بدن به دهسه لاتی خۆیان له ناوچه که دا،
 له دووه میشتا واته له راپه پیندا شیخ مه حمود له بری بوونی گوتاریکی دیار،
 کاردانه وه ده یگه پرتیت به ناستی هلویتست وه رگرتن نیمه پیتشر گوتمان
 کوتار نه و پیکهاته زمانیه په که بارگاوی کرابیت به فیکرو مه عریفه و

جیهانبینی، نه‌گه‌ر نه‌م ره‌گه‌زانه بوونی هه‌بیت نه‌وا بئگومان جینگا بۆ
 کاردانه‌وه‌وه‌له‌چوونی ژێر کاریگه‌ری پالنه‌رو هۆکاری سۆزو عاتیفه‌وه‌هستی
 ساده‌ نامیینه‌وه‌. بۆیه‌ لی‌ره‌وه‌ ده‌توانین ناماژه‌ بۆ نه‌وه‌ بکه‌ین که‌ گوتاری
 شیخ مه‌حمود نه‌وه‌نده‌ی گوتاری کاردانه‌وه‌یه‌وه‌ نه‌وه‌نده‌ی مؤتیفی سۆزو
 عاتیفه‌وه‌له‌چوون ده‌بجولێنیت نه‌وه‌نده‌ی گوتاری تاکه‌ که‌سه‌، نه‌وه‌نده‌ نه‌بۆته
 گوتاریکی جه‌ماوه‌ری که‌ روانین و فیکرو به‌رژه‌وه‌ندی هاویشه‌ بنه‌مای بیت.
 هه‌موو نه‌مانه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ غیابی ناسیونالیزم و ناسیونالیست. نه‌مه‌ جگه‌
 له‌ په‌روه‌رده‌ی داخراو و ناسۆ کورتی کۆمه‌لگای کوردی که‌ هه‌م شیخ مه‌حمود
 په‌روه‌رده‌ی نه‌وه‌ که‌لتوره‌ داخراوه‌ بووه‌، هه‌م نه‌وه‌ کۆمه‌لگایه‌ش که‌ شیخ
 مه‌حمودی تیا ژیاوه‌ له‌ باروێخێکدا بووه‌ که‌ نه‌ ناماده‌گی هه‌بووه‌ بۆ راپه‌رین و
 شوێش، نه‌ خێل و عه‌شیره‌ته‌کانی کوردیش له‌ و ناسته‌دا بوون که‌ بنه‌مای
 یه‌کگرتن و یه‌کبوونیان هه‌بیت که‌ ناشیت به‌بێ یه‌کگرتن و یه‌کبوون راپه‌رین
 بکریته‌ خۆ نه‌گه‌ر نه‌وه‌ش رویدا نه‌وه‌ ناشیت سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست بێنیت.

نه‌م قسانه‌ش نه‌وه‌ی ئێ به‌ره‌م دیت که‌ ناشیت ته‌سه‌وری نه‌وه‌ بکه‌ین له‌
 واقیعیکی سواکه‌ و ئه‌وه‌ی وه‌کو کۆمه‌لگای کوردی نه‌وه‌ سه‌رده‌مه‌دا چاوه‌پوانی
 نه‌وه‌ بکه‌ین بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی پێشکه‌وتوو دروست ببیت، ره‌نگه‌ تاکه‌
 که‌سی سه‌رکرده‌ ده‌ریکه‌وێت ده‌وری دیار ببینیت له‌ کۆمه‌لگای خۆیدا و
 توانیبه‌یتی هه‌موو تواناو رۆحی کۆمه‌لگا له‌ که‌سیتی خۆیدا کۆبکاته‌وه‌ و
 راپه‌رایه‌تی کۆمه‌لگا بکات که‌ نه‌وه‌ش ده‌بێته‌ باوکی رۆحی، به‌لام دیاره‌ نه‌م
 حالته‌ بۆ شیخ مه‌حمود فه‌راهه‌م نه‌بووه‌ نه‌ له‌پیش نه‌وه‌ی ببیته‌ هوکمدار و نه‌
 له‌کاتی هوکمداری یه‌که‌می و نه‌ له‌کاتی راپه‌رین و نه‌ له‌کاتی هوکمداری
 دواتردا، به‌ واتا شیخ مه‌حمود وه‌کو سه‌رکرده‌یه‌ک نه‌یتوانیوه‌ رۆحی کۆمه‌لگا
 له‌ خۆیدا کۆبکاته‌وه‌ و هه‌موو کۆمه‌لگای کوردی به‌ره‌و ئازادی و سه‌ربه‌خۆیی و
 دروستکردنی ده‌وله‌تی کوردی راپه‌رایه‌تی بکات. به‌ واتایه‌کی تر ناتوانیته‌
 ته‌سه‌وری نه‌وه‌ بکریته‌ که‌ شیخ مه‌حمود کاریزمای هه‌بوویه‌ت.

به هر حال شیخ مه‌حمود له نه‌زمونی یه‌که‌می هوکمداریه‌که‌یدا که
 نزیکه‌ی شه‌ش مانگی خایاند نه‌یتوانی نمونه‌ی ئیداره‌یه‌کی له‌بار پێشکه‌ش
 بکات بۆ شه‌وه‌ی سه‌رنجی ئینگلیزه‌کان بۆ لای خۆی رابکێشیت و شه‌و
 بۆچوونه‌یان له‌ لادروست بکات که ده‌توانیت کوردستان به‌پێوه‌ بیات. هۆکه‌شی
 شه‌وه‌یه‌ شیخ مه‌حمود هر به‌چاوی به‌پێوه‌بردنی عه‌شیره‌ت و خێله‌وه‌ سه‌یری
 به‌پێوه‌بردنی هوکمداریتی کردووه‌ و ده‌شی وای ببینین که وه‌زیر هر هه‌مان
 شوین و پله‌ و پایه‌ی پیاوماقولاتی عه‌شیره‌تیا هه‌بووه‌. لایه‌نی دووه‌می لاوازی
 شه‌م نه‌زمونه‌ی هوکمداری شیخ مه‌حمود نه‌توانینی رێکخستنی خێل و
 عه‌شیره‌ته‌کانی تری کوردستان بووه‌ بۆ شه‌وه‌ی به‌ سه‌رۆکی خۆیا نی‌قبول
 بکه‌ن و بێنه‌ سنووری ده‌سه‌لاتی شه‌وه‌وه‌ شه‌م بوو خاله‌ش شه‌وه‌مان بۆ
 ده‌سه‌لمێتن که سه‌ریاری ده‌رکه‌وتنی هه‌ستی نه‌ته‌واپه‌تی لای شیخ مه‌حمود
 به‌تایبه‌تی له‌ سه‌ر وه‌ختی کوتایی هاتنی شه‌په‌وه‌ به‌لام نه‌بۆته‌ هه‌لگری گوتاری
 نه‌ته‌وه‌یی کوردی.

وێلسن ده‌لێت: به‌ته‌واوی نه‌ده‌توانرا بزانریت بزوتنه‌وه‌ی هه‌ستی نه‌ته‌واپه‌تی
 له‌ناو کورده‌کاندا هه‌تا چ راده‌یه‌ک نه‌توانی داواي سه‌ربه‌خۆیی کوردی پێ
 بکړی و نه‌ده‌توانرا بزانرێ ئایا شه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ بریتیه‌ له‌ خولیاو
 ئاره‌زووخواستنی یه‌کێک له‌ سه‌رۆک عه‌شیره‌ت و زه‌عیمه‌کانی کورد یان نا؟^(١)
 هه‌رچه‌نده‌ باسی شه‌وش ده‌کړیت که شه‌وه‌سته‌ له‌ سلێمانیدا دیاره‌ به‌هێز
 بووه‌. به‌لام له‌په‌وی خوێندنه‌وه‌ی واقعی کومه‌لایه‌تی و میژوویی شه‌و کاته‌وه
 ناگه‌ینه‌ شه‌و بۆچوونه‌ی که راستی شه‌م قسه‌یه‌ سه‌لمێتن، به‌تایبه‌تی له‌کاتی که
 باسی بوونی شه‌وه‌سته‌ نه‌ته‌واپه‌تیه‌ ده‌کړیت له‌ سلێمانیدا که‌چی هر خودی
 وێلسن ده‌لێت: جگه‌ له‌ شیخ مه‌حمود لایه‌نگه‌کانی، شه‌وه‌شمان نه‌زانی که
 هه‌تێکی تر هه‌بوو له‌ناو سلێمانیدا که بریتی بوون له‌ پاره‌دار و مولکدار و بازرگان
 که به‌لای شه‌وانه‌وه‌ ده‌سه‌لات به‌ده‌ست به‌ریتانیاوه‌ بوايه‌ باشتربوو وه‌ک شه‌وه‌ی
 لای شیخ مه‌حمود بی.^(٢)

له ناستی په که مدا بومان د درده که ویت که ته نانه ت له نږو سلطمانی خویشیدا
 خه لک دابه شجون له نږوان لایه نگرانی شیخ مه محمود و نه یارانې نه یاره کانی
 نه هلی بازارو خاوه ن مولک و پاره و بازگان بوون که به ناشکرا له م قسه یه دا
 د درده که ویت هیزی نابوری لای نه ماته بووه. ده بی بپرسین بچی نه هلی بازارو
 پاره لایه نگرۍ ده سلاتی شیخ مه محمود نه بوون له کاتیکدا به پتی لیکدانه وه ی
 پره سندنۍ کومه لایه تی هستی نه ته وه یی و درکه و تنی ناسیونالیزم له نږو
 شاره وه و لای نه هلی کاروبار بازارو نوڅبه ی خوینده وار دروست ده بیت، کاتیکش
 باسی بازگان و نه هلی پاره ده کړیت واته باسی بازار ده کړیت، به و پتی ده بوو
 نه هلی بازارو زووتر هستی نه ته وایه تیان له لا دروست بپوایه له چاو نه و
 پیکهاته یی تردا که لایه نگرۍ حوکمداری شیخ مه محمود بوون و له راستیشدا
 نینتیمایان بڅ شیخ مه محمود نینتیمای عه شره تایه تی و خپلایه تی و ته ریفه ت
 بووه که ناشیت له روپه ری جوگرافیای نه م پیکهاته یه دا به دوا ی هستی
 نه ته وایه تیدا بگه پښ.

له قسه کانی ویلسندا د درده که ویت که مه سله ی سهریه خوږی و دروست کړنی
 ده ولت لای کورده کان به تایه تی له سر ناستی گشتی جه ماوه ر ناشکرا
 نه بووه، ده شی نه و هسته لای تاکه که س سهری هلدابیت، به لام کاتی
 ده توانریت باس له بزوتنه وه ی نه ته وه یی بکړیت که ناسیونالیزم بوو پته
 پرژده و نایدی لوزیای بزوتنه وه یه کی جه ماوه ری، نه مهش له روانینی ویلسنو
 نینگلیزه کانه و بوونی نه بووه، ده شی شیخ مه محمود هستیکي وه های
 هه بوو پت به لام له پله ی په که مدا ته نیا هستی تاکه که س بڅ گیشتن به
 ناستیک که ده بی بزوتنه وه ی جه ماوه ری له پشتییه وه بیت به س نییه، له
 هه مان کاتدا چو نیتی کار کړنی نه و تاکه که سش له و بواره دا ده وری گرنګی
 ده بیت.

سهر نه نجامی قسه کړدن له سر حوکمداری په که می شیخ مه محمود ده که یه
 نه و بڅوونه ی که بلتین له پووی کومه لایه تییه وه له و قوناغه دا له بری گوتاری

نه ته و بهی گوتاری خیلایه تی ناوچه یی بارگای کراو به ره گه زه کانی نایین بالا
 ده ست بووه، نوخبه ی ناسیونالیست ناماده بوونی نه بووه، ناسیونالیزم
 به پیچه وانه ی بۆچوونی هه ندیک له وانه ی له سه ر بزوتنه وه کانی کورد قسه یان
 کردووه و باس له بوون و قوناغه کانی ناسیونالیزم ده کهن، ناسیونالیزم
 ده رنه که وتووه، شیخ مه حمود سه رکرده یه کی پشت به ستوو به بنه مای
 عه شیره تایه تی و ته ریه ت بووه و هه ستیکی ساده ی نه ته وایه تیشی له دوا ی
 کوتایی هاتنی شه پ له لا بروست بووه، به لام نه و هه سته له و ناسته دا نه بووه
 گوتاری نه ته و بهی کوردی به ره م بهی نیت.

به شی بیست و شش

**سروشتی گوتاری شیخ مه حمود
له زوځاندنی جو کمډاری یه که مده**

له رڼۍ ۱۸/۶/۱۹۱۹ دا دواى شکستى هیزه کانی شیخ مه محمود له دهره ندى بازبانو به ديل گرتنى شیخ به بريندارى و پاشان دادگايى کړدى و سزادانى به خنکاندن و پاشان گورپنى سزاكې به زيندانى بڼ ماوهى (۱۰) سال و ره وانه کړدى بڼ هيندستان، هيچ بڼه ماو پاشماوه يه کى هوکمداريه کى نه مايه وه و ټينگليزه کان راسته و خق ده سه لاتيان به سر سلیمانيدا کړده وه، ده بوو هه ولېده ناسايش و جوړيک له تاوه دانکرده وه چې به جى بکن، به لايېنى که موه بڼ نه وه بېسه لمېتن که هوکمدارى نه مان له هوکمدارى شیخ مه محمود باشتره بڼ ناوړى نه و به شى کورستان که پېشتر شیخ هوکمدارى بووه.

له دواى روځاندنى ده سه لاتداریه کى شیخ مه محمود له مانگى حوزه يرانى (۱۹۱۹) دا که ټينگليز هاته وه سلیماني نایا چون شېوازی به پړوه بردنى خوږى ريکخسته وه؟ نایا خه لکى کورستان هه لويستيان چون بوو؟ نایا له دواى دادگايى کړدن و ره وانه کړدى شیخ مه محمود بڼ هيندستان چى به سر پاشماوهى هوکمداريه کى و لايه نگرانيدا هات واته گوتارى سرده مى هوکمدارى شیخ مه محمود چى به سرهات؟ نایا رڼلى تورکه کان له و قوناغه دا چى بوو؟

بينگومان په يوه ندى شیخ مه محمود هه رچه نده له گه ل مس بيل دا زځر باش نه بوو، به لام نه گيشتبووه نه و ناسته کى که شیخ مه محمود به ته واوى بگاته نه و بڼ چوونه کى که ټينگليز پشتيان ټيکړدوه. به لام کاتى له ناوه پاستى مانگى مارتى (۱۹۱۹) دا مېجه رسون کړا به حاکمى سياسى سلیماني ټيتر پشترگوى خستنى شیخ مه محمود له لايېن ټينگليزه وه به ناشکرا ده رکه وت. هه له په که م رڼى گيشتنيدا مېجه رسون که به فړوکه گيشته سلیماني شیخ مه محمود له گه ل خه لکيکى زځر چوويونه پيشوازی کړدى. مېجه رسون به فړوکه گيشتو که دابه زى په که په که له گه ل خه لکدا ته وقى کړو ده مستى گوشين به لام به هيچ جوړيک روى نه کړده شیخ مه محمود^(۳) نه مه ش سره ماته يک بوو

که زهنگیگی ترسناکی بۆ شیخ مهحمود لیداو دهشی وههائیشی لیکبدهینه وه که یه کیک له هۆکاره کانی راپه پینی شیخ مهحمود که دواى سى مانگ له م ههلوئستهى میجرهسۆن بهرامبهرى رویدا نه م ههلوئستهى میجرهسۆن بور بیت که له وهه شدا زیاتر بالا دهستبونی گوتاری سۆزو عاتیفه دهرده که ویت که دیاره کارکردن به هۆکارو پالنه رى سۆزو عاتیفه ش له بواری سیاسهتدا نه بجامی خراپى لیده که ویت وه .

به هه ر حال دواى روخاندنی هوکمداری یه که می شیخ مهحمود، میجرهسۆن وه کو حاکمی سیاسی سلیمانی بهرده وامبوو له کاره کانیدا به ئاره نووی خۆی شاری به پێوه ده بردو تا نه اندازه یه که خه ریکی خه رجکرنی پاره و لیدانی هه ندی رینگاو بانو پرد بوو، له هه مان کاتدا میجرهسۆن چاپخانه یه کی هتایه سلیمانی و یه که م ژماره ی رۆژنامه ی پیشکه وتنی پس له چاپدا . لیره وه دهرده که ویت که راسته سۆن په یوه ندی له گه ل شیخ مهحمودا خراپ بوو، یه کیک له هۆکاره کانی راپه پینی شیخ مهحمود رهفتاری خراپو تووندوتیژی میجرهسۆن بوو . به لام سۆن باره پی به مافی بپیراردانی چاره نووسی کوود هه بوو، بۆیه کوودی کرد به به شداری به پێوه بردنی ناخو فیری بنه ماکانی هوکمی ده کردن^(۳۷) سۆن دژی نه وه بوو که کوود به که مایه تییه کی عیراقی دابهری، کوتایی نه و ساله به راشکاوی رای خۆی بهرامبه ر به سه پاندنی هوکمیگی عه ره بی به سه ر سلیمانیدا ده رپری که ده بی کاتی و ری خو شکه ر بیت بۆ دروستبونی ده وله تیکی کوودی^(۳۸) .

به هه ر حال نه م قسانه له باره ی میجرهسۆنه وه بۆ نه وه نییه که وه کو دۆستی کوود نیشان بدریت، به لکو ده مانه ویت له روانگی نه م دوو هه لوئسته جیاوازه وه سه یری تیروانیینی نه و بکه ین بۆ شیخ مهحمود، که دهشی وه های لیکبدهینه وه که میجرهسۆن شیخ مهحمودی به شایانی نه وه نه زانی بیت که هوکمداری به شیک له کوورستان بیتو راستیه کهشی نه وه به که سۆن وه کو سه رۆک عه شیره تیک سه یری شیخ مهحمودی کردوه نه که وه کو سه رکرده یان

رابهری کورد، هر بۆیه نوژمنایه‌تی شیخ مه‌حمود ده‌کات ده‌یه‌وێت هیچ ده‌سه‌لاتێکی له‌ده‌ستدا نه‌هێلێت و له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ میجره‌رسۆن بامسی سه‌ریه‌خۆیی و لایه‌نگری دروستکردنی ده‌وله‌تی کوردی ده‌کات.

به‌هرحال نه‌وه‌ی گرنگه‌ له‌لویستی ئینگلیزه‌کان نییه‌ به‌لای ئیمه‌وه‌، به‌لکو نه‌وه‌ی جێگای بایه‌خی شه‌م نووسینه‌یه‌ خودی کوردو شیوانی کارکردنی و ناستی هوشیاری و ناستی تیگه‌یشتنی و ناستی هه‌ستی ناسیونالیستان و مه‌سه‌له‌ی ناسیونالیزمی کوردییه‌ که‌ به‌و پێیه‌ش ده‌شی ناخواتن له‌سه‌ر گوته‌ری کوردی بکریته‌. به‌لای ئیمه‌وه‌ نه‌وه‌ی جێگای بایه‌خه‌ له‌ کاره‌کانی میجره‌رسۆندا ریگا لێدان و پرد دروستکردن و دانانی چاپخانه‌و روژنامه‌ ده‌رکردنه‌ که‌ ئهمانه‌ بنه‌مای ساده‌ن بۆ بنیانبانی شارو پیشه‌سازی که‌ له‌ شاریشه‌وه‌ پان له‌ زهمینه‌ی شاردا هه‌ستی نه‌ته‌واپه‌تی و هر به‌و پێیه‌ش ناسیونالیزم ده‌رده‌که‌وێت پان به‌ مانایه‌کی ته‌نه‌یا له‌ ژێر کاریگه‌ری په‌رسه‌ننی پیشه‌سازیدا که‌ ته‌کنۆلۆژیاو عقلی به‌ پێوه‌برینی ته‌کنۆلۆژیا دێته‌ ئاراوه‌ توانای تاکه‌ که‌ سوو عقلی تاکه‌ که‌ سوو عقلی ته‌کنۆکرات ده‌بیته‌ بنه‌مای کارکردن و به‌ره‌مه‌هێنان ده‌شی ته‌نه‌یا له‌ سه‌زویه‌نده‌دا په‌یوه‌ندییه‌کانی خێلاپه‌تی عقل و ستراتیژی خێلاپه‌تی هه‌لبه‌ه‌شینه‌وه‌. نه‌وه‌ی له‌سه‌رده‌می شیخ مه‌حمودا خاسیته‌ دیاری کومه‌لگای کوردی بووه‌، هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی نه‌بووه‌ به‌ کومه‌لگایه‌که‌وه‌ که‌ ساده‌ترین خاسیته‌ کومه‌لگای سه‌رده‌م پان هاوچه‌رخ پان پیشه‌سازی هه‌بێت، که‌واته‌ ناشیته‌ چاوه‌پوانی بوونی ناسیونالیزم بکریته‌، هر نه‌وه‌شه‌ که‌ زیاتر له‌ هر بزوتنه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌واپه‌تی خاسیته‌ی خێلاپه‌تی ناوچه‌گه‌ری به‌ بزوتنه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود به‌خشیه‌وه‌. ته‌نانه‌ت له‌ ماوه‌ی دوورخسته‌وه‌ی شیخ مه‌حمود خۆشیدا بۆ هیندستان واقعی کومه‌لگای کوردی هیچ گۆڕانکارییه‌کی دیاری به‌سه‌ردا نه‌هاتوه‌. بۆشمان ده‌رده‌که‌وێت که‌ بزوتنه‌وه‌کی شیخ مه‌حمود به‌ره‌می بارونۆخی بوای شه‌پ بووه‌و نه‌وه‌نده‌ی خودی شیخ مه‌حمود خۆی دروستکه‌رو جولینه‌رو

هينري ته يقينه وي بږو، نه و نه د بږوتنه و په كي جه ماو هري نه بږو، چونكه نه گهر بږوتنه و په كي جه ماو هري بوايه به برينداري وون يان ده ستيگر كړنسي شيخ مه محمود كړتايي نه نه هات، راسته له م لاو نه ولا پاسي ه ندي جول ه ده كړيت به لام نه وه له و ناسته دا نه بږو كه بتواني ت بيسه لمينيت كه راپه پينه كي شيخ مه محمود هره سي نه هيناوه. جنگاي خزيه تي گرتني شيخ مه محمود راپه پينه كي به راورد بگين به گرتني عه بډوللا نوچ نالاني سه روكي پارتني كړي كاراني كورستان و بږوتنه و ه كي، له بهر نه و ه بږوتنه و ه كي نوچ نالان يان پارتني كړي كاران بږوته بږوتنه و په كي جه ماو هري ده ستيگر كړنسي سه روكي نه و پارتو بږوتنه و ه كي نه بږو به و ه ي كه بږوتنه و ه كي سه نگر ي خه بات و بهر خور دان جول يكات.

تاقیر نه وه که یدا سه ره که وتوو نه بوو نه یتوانی له که ل ښینگلیزه کاندای بگوښیتو ده سه لاته که ی روځا، بزچی ښینگلیزه کان بیریان بډ لای سید ته های نه هری چوو بز نه وه ی بیکن به هوکمداری به شیک له کوردستان. هه ندیک وای بز ده چن که ښینگلیز خوی توانای نه وه ی نه بووه که کوردستان به پړوه بیات بزیه هه ولیداو له ړنگای که سانی دیاری خاوه ن نفوزه وه نه م کاره بکات، له ناستی په که مدا نه وه قسه په کی بی ښه مایه که ښینگلیز نه یتوانی بیټ کوردستان به پړوه بیات یان کونترولی بکات چونکه تواناو هیزی سهریازیو مادیو مه عنه ویو عقلی ښینگلیز له و سرده مه دا زځر له وه زیاتر بووه که نه توانیت ده سه لات به سه ر پټکاته په کی خپلایه تی لاوازی دواکه وتووی هه ژاری نوای جهنگی جیهانی په که مدا بکات. که واته لیره ده گین به و سه ر نه نجامه ی که کورد خوی له و ناسته دا نه بووه که بتوانیت نه رکی به رپر سیاریتی و به پړوه برینی ولاته که ی خوی بگریته نه ستر به جوړیک که متانه لای ښینگلیزه کان دروست بکات. به مانا په کی تر کورد خوی نه یتوانیوه له پووی به پړوه بردن و عقلی سیاسی و خو کونجاندنه وه نه وه به ښینگلیزه کان بلیت که نه م توانای نه وه ی هیه ولاتی خوی له شیوه په کی ریکس پټک و گونجاودا به پړوه بیات.

بڼگومان له نوای روځاندنی هوکمداری په که می شیخ مه حموده وه تا کو که پانه وه ی له هیندستان و گه پشته وه ی به سلیمانی له رځی ۲۰ نه یلولی ۱۹۲۲، شتیکی نه و تر له باره ی شیخ مه حموده وه پان کوتاری شیخ مه حموده وه باس نا کریت چونکه له سه ر مه یدانی روډاو ده کان نه بووه و ته نیا له یاده وه ری به شیک له خه لکدا ناماده بوونی هه بووه. هه رچه نده هوی گپړانه وه ی شیخ مه حمود له لایه ن زوریک له ولنه ی له و باسه دووون ده گه پشته وه بډ لاوازی ښینگلیزو نه توانینی دروستکردنی سه قامگیری له خوارووی کوردستاندا. به لام به بزچوونی من هوی سه ره کی نه وه بووه که ښینگلیزه کان نوای بی نومید بوون له سید ته های نه هری بډ نه وه ی بگریته هوکمداری خوارووی کوردستان و دواي بالاده مستبوونی نځر ده میر له ره واندوزو ده وروپه ریو

په یوه نښکړنې به شپږ له کورده کان پټیه وه، بیریان له وه کړنډه وه که هلیکی تر بدهن به شیخ محمود تا بزائن نه مجاره یان چی ده کات و چوڼ کار ده کات، ثایا ده شپږ له تاقیکړنه وه ی نه مجاره دا ده ریچیت؟ بیگومان ده رچوونیش له تاقیکړنه وه یه دا له سر دوو خال به ندبوو یه که میان تیگه یشتی شیخ محمود له که هرو بهرنامه ی سیاسی به ریتانیا له ناوچه که دا به گشتی و ره لمار کړدن به جوړیک که نړو ناکوک نه بیت له که ل به رژه وه ندیبه کانی به ریتانیا دا. دووهمیان چوڼیتی پیکهیتانی دامه زواو کانی نو ده مه لاثی دروستی ده کات و چوڼیتی به رژه بردنیا واته دروستکړنی دامه زواو ی به رژه به ریتی له سر بهنمای لیتاتوویو به باشی به رژه بردن نه که له سر بهنمای خزمایه تیو په یوه ندی که نه مه ش خاصیتی کومه لگای خپله واته نیمستا شیخ محمود له بده می نو تاقیکړنه وه یه دایه که نه مجاره ش وه کو جاری یه که م حکومتیک دروست ده کات که له شپوه ی نه نجومی پیاوماقولاتی خپل به شپره ودا ده بیت یان نمونه یه کی نه ووق پیشکش ده کات که له روانگی ټینگلیزه کانه وه نمونه یه کی په ساند بیت بق به رژه بردنی کاروباره کان واته پرسپاره که نه مه یه ثایا له جاری دووهمدا شیخ محمود پستی به همان جوړ نمونه کانی پیشتر وهاوشپوه ی نه وان به ستوه بق دروستکړنی حکومتاریبه که یان حکومت که ی له نوخبه ی منه ورو نه فلسفهرانی پیشتری نړو سوپای ده ولته تی عوسمانی به ست؟ وه لامدانه وه ی نه م دوو پرسپاره رووناکی ده خاته سر که وهری گوتاری شیخ محمود له م بارونق خه ی دوی که پانه وه یدا.

شیخ محمود دوی نه وه ی له کفری پیشوازی کرا به قوناغ به ره و سلیمانی به ریکوت که له و ریکایه شدا وه که نه نمونه ده لیت بینینی جه ماوهری پیشوازی که ره وای کوردستان مه یلی سه رکردایه تی شیخ محمودی زیاتر که شانه وه. نیم نمونه ده لیت هره به زووی چه ند ناپه زایی و سکالای که له شپه کانی تاله بانی و هی تریشه وه پیکه یشت که باسی نه وه یان تیا کرابو

شیخ محمود له پرتگا ناچاری نیمزاکړندی د ټوکیمینتیکي کړدوون بڼه د اواکړندۍ د لاس زړاندنۍ د هوله تیکي کوردۍ به سر ټوکایه تی خوی.

بنګومان هم کاره ی شیخ محمود له پرتګای ګه پانه وده د هری د هخات که شیخ له سر ویستی خوی سوور بووه که سر به خوی کوردستان بووه، به لام نه وې که جیګای سر نه ټو ویه که تاله بانو و نه وانه تریش که ناویان لای ندمونز هاتووه دپاره به سر رکړدایه تی شیخ محمود رازی نه بوون بویه سکا لایه که یشته لای ندمونز. نه مهش له لایه که دیسان لاوازی هستی نه وایه تی د ده د هخات له لایه کی تره وه شتوازی کار کړندی شیخ محمود نیشان د ه دات چونکه ده شیا له بری ناچار کړد له پرتګای رتګه و تنه وه ه ولی نه و نیمزایه پییدانایه، یان هر له به نه تدا ده که وینه سر نه و لیکدانه ویه ده بی ګل خوی به خواستی خوی دواي سر رکړده بګه ویتو بوون و نازادی خوی له بوونی سر ټوکدا ببینیته وه نه که سر ټوک ناچار یان بګات که دواي بګه ون، رهنګه نه مهش له قوناغی دووه می هوکمداری شیخ محمود دایه کیګ که له و هوکارانه بوویت که لاوازی که سیټی شیخ محمودی بڼه سر ټوکایه تی د هوله تی کوردۍ نه که هوکمداری دروست کړدیت، به مانایه کی تر یه کیګ له کیشه کانی شیخ محمود نه و بووه که سرباری پله و پایه بڼه ماله که یو خوی به لام نه که یشته نه و ناستی که به لایه نی که مه وه خه لکی خواروی کوردستان بی جیواوازی بڼه مای خیلایه تی و عه شیره تایه تی وه کو سر ټوک خویان قبولی بګه ن، نه وهش په یوه ندی به دو لایه نه وه هیه به که میان بالاده سقبوونی عه قلو ستراتیژی خیلایه تی له کوردستان که هر خیل و عه شیرته خوی له ه مو نه وانی تر پی له پیشتر بووه و ده سه لنداریتی خوی له سنووری جوګراهیای خیلدا له پیش ده سه لات د هوله تی کوردیه وه داناوه، به وایه کی تر عه قلی خیلایه تی کوردۍ نه و عه قله بووه که ده سه لاتیکی سنوورداری خیلایه تی که خوی واته سر خیل یان شیخی عه شیرته به پیوه ی بیات به لاوه باشر بووه له د هوله تیکي کوردۍ که یه کیکی تر به پیوه ی بیات.

به مانایه کی تر عقلی باوی خیلایه تی کوردی له و سهرده مه دا نه وه بیوه که ده خوازیت خوی ده سه لاتیکی هه بیت هه چهنده سنوور ته سکیش بیت گرنه گ نییه به واتا له و بچوونه ی نین خه لدونه وه کاریکردوه که ده لیت "ده سه لام ده وی ته نانه ت نه گه ر له سه ر به ردیکش بیت"^(۱۷) کوسپی به رده م شیخ مه محمود نه م بنیاد و عقلی خیل و عه شیر ه تی کوردی بیوه . کوسپی بیوه م په یوه ندی به که سیتی شیخ مه محمود خویه وه هه په که نه ویش بیسان کوردی نه م واقیعه کومه لایه تییه و سهریاری نه وه ی که ویستی ده ولته تی کوردی هه په به لام زیاتر وه کو شیخیکی عه شیر ه ت دهر ده که ویت و له مامه له و ره فشار و سیاسه تکردن و به پتیه بردندا که سیتی سه رۆک عه شیر ه تی زاله و که سیتی سه رگردایه تی بزوتنه وه ی نه ته وه یی یان هوکمداریتی لاوزه که نه مه ش وایکردوه به گشتی خه لکی خوارووی کوردستان جگه له لایه نگره نزیکه کانی وه ها سه پری بکه ن که نه و ده سه لاتی هوکمداری و ته نانه ت خه بات به دزی نینگلیزش له پیتنا و فراوانکردنی سنووری ده سه لاتی شیخایه تی و عه شیر ه تایه تی خویدا ده کات.

شیخ مه محمود بوای که پشتنه وه ی به سلیمانی و حه وانه وه ی و پیتشوازی کردنی خه لکی، له رۆژی ۹ی تشرینی یه که مه دا شیوه به یانگی ده رکرد که له رۆژنامه ی بانگی کوردستاندا بلۆکراوه ته وه تیایدا ده لیت: له نیمپوه ده ستم کردوه به ته نویری په روانی حکومت و موخافه زه ی مه وجودییه ت و نیستقلایه تی کوردستان. ئومید و ناره زو و نه که م هه مووتان به یه ک غایه و مه سه لک و بی فاصیله سه عی بۆ ده وامی نه م رۆژه و کوشش بۆ ته عالیی نه م میله ته نه که ن"^(۱۸).

بێگومان له و راگه یاننده دا شیخ مه محمود وه کو که سیتی په یوه مست به نه ته وه که یه دهر ده که ویت که له قسه کانیدا نه وه ش راده که یه نیت که ده بی مه مووان بۆ نه و مه بسته کار بکه ن چونکه نه وه نه رکی هه موویانه . به لام به بوای نه مه دا که پێکهاته ی هوکمدارییه که ی راده که یه نیت هه ر هه مان نه و

که سانه ده بینین که پیشترو له حوکمداری په که مدا هه بوون و نه وه شی جینگای
 سه رجه نوڅبه ی خوینده وارو به ناگا دوون یان له دهره وه ی
 حوکمداریه که یدان. نه مهش سه رنجهان بق نه وه راده کیشیت که له نیتو
 پتکهاته ی ده سه لانداریه که ی شیخ مه حمودا نوڅبه ی خوینده وار جینگایه کی
 نه وتوی نه بووه، نه مهش دیسان په یوه ندی به عقل ستراتیژی خیالیه تی
 کورډیه وه هیه که ناشیت خوینده واری سه رووت جینگای هه بیت له
 مه جلیسی شیخ و ناغاو به گو پیاوماقولا نندا. هر لیره شه وه دهره که ویت که
 سه رباری نه بوونی ناسیونالیزمی کوردی، ناسیونالیزمی تاک یان ده سته و
 گروپ وه کو نوڅبه له حوکمداری شیخ مه حمودا جینگایان نه بووه نه مهش
 په کتکه له و کتشانیه ی تا نه اندازه په کی له بهرچاو بزووتنه وه کانی کورد
 به ده سته وه نالاندویانه و ناکامیش عقلی راویژکاری یان سه رده رچوو غایب
 بووه.

دیاره ناشکرایه کاروباری به پتوه بردن دامه زراو، نوئیل وه کو به پرېسی
 په یوه ندی له نیتوان ده سه لاتی شیخ مه حمودا حاکمی گشتی عیراقد له
 سلیمانی بوو. لیره وه دهره که ویت که ټینگلیزه کان ټویه میجر نوئیلان
 نارد وه سلیمانی بق نه وه ی کتسه بق شیخ مه حمودا دروست نه بیت چونکه
 ده زانین له سه رده می حوکمداری په که مدا میجر نوئیل به پنی زود باشبوو
 له گه ل شیخ مه حمودا، نه گه ر ټینگلیز مه به ستیان هوا په کتسه بق شیخ
 مه حمودا دروست بکه نه و میجر مسون یان مس بیل یان ده نارد وه سلیمانی،
 به لاه ده بی نه مجاره شیخ چون سه پری میجر نوئیل و ټینگلیزی کربیت؟
 دیاره نه وه ی جینگای پرسیاره نه وه په که له و باره شالوزو ناسه قامگیره دا...
 شیخ مه حمودا سی هه فته لوی گه رانه وه بق شکار چوو هه زای شارباژڼو له
 ۲۲ تشرینی په که مدا گه پایه وه^(۱۴).

پرسیاره که نه وه په نایا له و بارو ټوخه دا که هیشتا شیخ مه حمودا میوانی
 به خیره ټانه وه ی ته و نه بوو یو که چی نه و ده چیت بق راووشکار؟ نایا نه مه

جوړك له روښتن به دواى حهزو نارووه كاندا ناگه په نيت له كاتيكدا كه خلكى
 چاره پوانى نه وه شتيخ ده سكه وتى گه وره يان بق به ده ست به نيت. له هه مان
 كاتدا كه هيتا ديار نه بوو نينگليزه كان مه به ستو نيه تيان چييه به رامبر به
 كورد به گشتى شتيخ مه محمود به تاييه تى، هه روه ك هيتى توركه كانيش له
 ره واندزو ده ورويه رى به سه رو كايه تى نوزده مير له هه ولى فراوانكرنى روويه رى
 ده سه دنى خو ياندا بوونو ده يانوويست له وه تيبگن نايا شتيخ مه محمود پالى
 داوه به نينگليزه وه يان ده په وړت سهره خو بيت يان مه يلى به لاي نه واند اوته
 توركه كاندا هه په. ده بى ليره دا نامازه بق دوو هوكار بكه ين كه ده وريان هه بووه
 له مه يلى شتيخ مه محمود به لاي توركه كاندا. په كه ميان بيه يوايوونى شتيخ
 مه محمود له نينگليزو سياسته تى نينگليز به رامبر رى، دووه م په يوه سته بوونى
 نايينى شتيخ مه محمود به هه مان نايينى توركه كانده كه نايينى نيسلامه. واته
 لاي شتيخ مه محمود تورك براى نينى و نينگليزىش نه وى غه يره دينه. نه مه جگه
 له وهى كه به شيك له وانه ي ده وري شتيخ مه محمود يان دابو لايه نگر مه پلدارى
 تورك بوون واته نه وانه ي كه به جل خواره كان ناوده بران. جتيكاي خويته تى له م
 باره نالوتو ناجيگيره دا نامازه بق گوتارى شتيخ مه محمود بكه ين يان له وه
 بهرسين نايا ديدو بووچوونى شتيخ مه محمود له نيو نه م هاوگيشه نالوتو ده چى
 بووه و چون بووه؟ نايا ده شى كه سانتيكى خويته ده وارو منه وه له و قوناغه دا
 هه بووين كه شتيخ مه محمود راويژى پيكردين يان گوځى ليگرتبن؟ نايا كوشتنى
 جه مال عيرفان له ماوه يه كى كورتى دواى كه پانه وهى شتيخ مه محمود دا چ
 ناسه وارتيكى نيگه تيفى له سه ر شيوازي نيدارى و خودى شتيخ مه محمود و منه وه رو
 نيشتمانپه روه رانى تر به جيه تيشته به تاييه تى كه نه م رووداوه له كاتيكدا روويدا
 كه خهك نوميديان به ناسويه كى نوئ هه بوو هه له م كاته شدا به قسه ي
 ره فبيق حيلمى: ترسيكى گه وره كه وته دلى لاره كان و كوردپه روه ره كان و
 كه سيان به ته ماي گيانى خويان نه مان. مسته فا پاشاش له م ده وره دا له بهرچاو
 كه وتبوو. خزم ناگام لي بوو چهند جارتك نه هاته دايره: شتيخ مه محمود رنگه ي

نەئەدا بېتە ژوورەو، سەرەپای ئەمەش خرایە ژێر چاودێری رەسمییەو، لە مالى خۆیدا چەند پۆلیسیکی بەسەرەو، دانراو رینگای هاتوچۆی لى قەدەغەکرا^(۱۰) شیخ مەحمود هەستى دەکرد ئینگلیزهکان هیچ جولەیک ناکەن بۆ دروستکردنى دەسلاتی کوردی هەرچەندە لە بەغدا هەندى بەلێنى وەرگرتبوو. لەم کاتەدا هیزەکەى ئۆزەمیریش لە رەواندۆز دەورەیدا بوو، ئۆزەمیر بەشێک لە پیاوانى دیارو سەرخیلەکان و لایەنگرانی تورکی بەلای خۆیدا راگێشابوو. ئیستا شیخ مەحمود لەبەردەم تاقیکردنەو، بەکى سەختدا بوو، ئایا بەداتە پال ئۆزەمیر بچیتە سەنگەری تورکەکانەو، یان لایەنگریو کسارکردنى خۆی لەگەڵ ئینگلیزهکان پتەوو بەهیز بکات یان وەکو بزوتنەو، بەکى جەماوەری بەهیز لەناوخۆدا خۆی پتەوو بەهیز بکات و لەسەر بنەمای بەرژەو، هەندى کورد کار بکات کە ئەمەش بەندە بە ناستى ئامادەبوونی ناسیونالیزمی کوردی و ئامادەبوونی و رۆلى لە بپاریى سیاسى شیخ مەحموددا کە دیارە ئەمەش حالەتێک بوو بە هیچ جۆرێک لەو بارودۆخەدا چاوەڕوان نەدەکرا چونکە ناسیونالیزمی کوردی ئامادەبوونی نەبوو، نوخبەى مەوەرەو خۆپێندەواریش کە دەشیا هەستى ناسیونالیستانەیان جۆرە ئاسۆیەکی لەلای دروستکردین، لە دیوانى شیخ مەحموددا بوونیان نەبوو. تەنانەت لە ترسو و لاپاوەکیدا دەژیان بەتایبەتى لەوای کۆشتنى جەمال عێرفان و چاودێری خەستە سەر مەستەفا پاشای یامولکى جۆرێک لە بى ئومێدى لەلای خەلک دروست بوو.

لەم سەرۆکەندەدا تورکەکان لە رەواندۆزەو نفوزێکی تەواویان پەیدا کردبوو. لایەنگریکی ئۆزیدان لەنتو خیل و عەشیرەتەکانى کورددا هەبوو، رەفییق حیلەى دەلێت: ناوشارى سلێمانى پرسیو بوو لە تورک خوا، دائىرەى حوکمدار بە پەنجەى تایەر ئەفەندى واتا بە ئەمرو ئیشارەتێ رەواندۆز نەچوو بەپێرە^(۱۱) ئەحمەد تەقى کە بەکێک بوو، لەوسى کەسەى کە ئۆزەمیر بە نەهێنى ناردوونى بۆ لای شیخ مەحمود: کە شیخ مەحمود ئومێدى لە ئینگلیزهکان بپرا،

ناچاری پالی به شیخ مه محمود وه نا که له کاتی گفتوگو کردیندا له گه ل وه فده که ی تۆزده میر که خۆم به کیکیان بووم به هه موو جۆره ئیداره یه ک رازی بیته بۆ کوردستان، هه روه ها عه رزی شیخ کرد که رێکه وێن له گه ل تورکدا بۆ سه ریه خۆیی کوردستان شتیکی زه حمه ته و نه گه ر شتی واش بکری پێویسته حکومه تی مه رکه زی موافقه ی له سه ریکاو تۆزده میر هه یچی به ده ست نییه له و رووه وه ^(۱۷) نوای نه وه ی که شیخ مه محمود که پابه وه سلیمانی.. تۆزده میر یه ک له نوای یه ک زابته کانی خۆی ده نارد له لای و به نامه ی جوان و لێخۆشکه روه وه له بزواندن هه یوای خۆی و قه ومی کورد ساتیک ماوه ی نه دا نوای نه وه ی که دۆستایه تی له گه ل شیخ مه محمودا په یدا کرد، بۆی ده رکه وت که شیخ مه محمود که می تورکه کان به زۆری ئینگلیزه کان ناگه رپێته وه ^(۱۸).

لێره وه ده رده که ویت که شیخ مه محمود وه کو سه رکرده یه کی ناسیونالیزم هه لویستی نه وانده وه چونکه سه رکرده ی ناسیونالیست پێش هه موو که س ده بی پشت به جه ماوه ری میله ته که ی خۆی به سه ستیت، به لام نه وه ی ئاشکرا په له ماوه ی حوکمداری بووه می شیخ مه محمودا جه ماوه رو ته نانه ت خپل و عه شیر ته کان و سه رۆک و شێخه کانیشیان له ئاستی نه بوودا بوون و هه موو کارو به رکرده وه ی شیخ مه محمود له سه ر نه وه بووه ئایا نه گه ر پشت له ئینگلیز بکات ده بی تورکه کان چی پێبه خشن. مه به ستمان له م قسه په نه وه یه که هه یزی یه که م که جه ماوه رو ده شی هه ر نه ویش هه یزی سه رکه وێن به ده ست هه یانی ماف بیته غانیبه، که واته ده شی پیرسین یان نه وه تا له بنه رده تا هه ستی نه ته وایه تی کوردی بوونی نه بووه له و کاته دا یان نه گه ر نه وه هه سته بوونی هه بوو بیت نه وه مانای وایه که جه ماوه ر شیخ مه حمودی به رابه ری خۆی نه زانیوه بۆیه له نوایه وه نه وه ستاوه، یان نه وه تا هۆکاری تر له ئازادا بووه دیواریکی نه ستووری له نێوان شیخ مه محمود و خه لکدا دروست کړیوه.

هه روه ک له ده ورپه ری شیخ مه محمود خۆیشیدا جۆرنه ک له دابه ش بوون هه بووه، شیخ زیاته ر مه یلی به لای تورکه کانه دا ده شکایه وه و شیخ قاسو

چه پسه خان و مستهفا پاشای یامولکیش مەیلیان بەلای ئینگلیزه کاندای
 دەشکایه وه تەنانت چه پسه خان دەوری هەبووه لە پرۆپاگەندە کردندا دژی
 شیخ مەحمود و هەولیدا خەڵک لە شیخ مەحمود بێکێتەوه^(١) ئەمەش ئەوەمان
 بۆ دەردەخات کە لایەنگری خەڵکی بۆ شیخ مەحمود لە هەر ئاستێک بوو بێت
 نەگەشتووە پەيوەستبوونیکی رۆحی ئەوتۆ کە جیاپوونەوه و دورکەوتنەوه لێی
 وەکو سەرۆک کاریکی مەحالی بوو بێت. دیسان لێرەوه پرسى ناسیونالیزمی
 کوردی سەرھەڵدەدات ئەگەر شیخ مەحمود داواکاری دروستکردنی
 سەریەخۆیی و دەولەتی کوردی بوو و ناسیونالیزمی کوردیش ئامادەبوونی
 هەبوو وەکو پرۆژە یەکێ جەماوەری بۆچی هێزی جەماوەری کوردی لە ژێر
 سەرکردایەتی شیخ مەحموددا کۆنەبووتەوه؟ بێگومان وەلامدانەوهی ئەم
 پرسىیارە بەپاستی دەیسەلمێنێت نە ناسیونالیزمی کوردی لە و قوناغەدا
 ئامادەبوونی هەبوو نە شیخ مەحمودیش مۆدێلی رابەرێکی ناسیونالیزست
 بوو، هەر ئەوەش وایکرد کۆمەلگای کوردی لە سەر بنەمای وابەستەیی خێل و
 عەشیرەت بپار بەدات، ئەگەر شیخ یان سەرخێل لەگەڵ شیخ مەحمود کۆک
 بوو بێت ئەو جەماوەری خێل یان عەشیرەتەکی بە فرمانی سەرۆک خێل یان
 شیخەکیان جولاون.

ئەم بارودۆخەى کۆمەلگای کوردی وایکردوو کە شیخ مەحمود لەبری
 جەماوەری خەڵک پێویستی بە پەيوەندى بەتین بوو بێت لەگەڵ سەرخێل و
 شیخی عەشیرەت کە ئەمەش لەبەر چەند ھۆکارێک بەدینەھاتوو ئەویش
 بەشیوە یەکێ گشتی ناگۆکی مەعنەوی نیتوان سەرچەم شیخ و سەیدەکانی
 کوردستان لەگەڵ ئەو خێلانەى کورددا کە خاوەنى درەختى بنەمالە نەبوون.
 خۆ ئەگەر بۆ کاتیکی دیاریکراویش ھەندێ لەو سەرخێلانە پەيوەندییان لەگەڵ
 شیخ مەحمود باش بوو بێت ئەو لە پێناوی ھەندێ بەرژێوەندى تاییەتیدا
 بوو. لەلایەکی تریشەو لە نێو پێکھاتەى شیخ و سەیدەکانى کوردستانیشدا
 پەيوەندییەکی تووندووتەو نەبوو، چونکە تاكو ئێستاش ھەریەکەیان بەپێی

ٺو ٻرھختي ٻنھمالی ھيانو ڇوڀان دھگيھنھوھ به پڙفھمبھرو کھ سوکاري
 سھيدي ٻھرزنجھ ڇوڀ لھ پڙش ٺھواني ترھوھ سھير دھکاتو ڇوڀھ پھروڙتر
 دھزانيتو ٺھوھش نھک ٻو ٺھوسا ٻھلکو ٽاکر ٺيھستاش مايھ پھشيويو
 ناڪوڪيھ لھ پڻکھاتي کومھلگاي کوريدا، ٻيگومان راستھ ٻلھو پايدی نزیکي
 سھديھکو چھند دھيھيھي ٻنھمالی شئيخ مھحمود دھورڙي کي گھورھي
 ھھبوھ ٻو ٻرھوھستڪردني کھسيتي شئيخ مھحمود، ٻھلام لھ ھمان کاتدا نزیکي
 ٺھم ٻنھمالھ ھميشھ لھ دھسھلاتوھ واکرندوھ زورڙک لھ ڇيلو عھشيرھتھکان
 ھز به ٻووني دھسھلاتو ٻلھو پايديان نھکن و پھشتيان نھگرن، مھبھست لھ
 نزیکي ٻنھمالی شئيخاني ٻھرزنجھ لھ دھسھلاتوھ ٺاھسکرايھ کھ لھ سھردھمي
 دھسھلاتي مھرنشيئي ٻاٻاندو ٻھتاييھتي شئيخ مارفي ٺوڊي لھ دھسھلاتي
 مھرنشيئھوھ نزیک ٻوھ، پھيوھندي کاک ٺھحمدي شئيخ و شئيخ سھعيدو
 ٺواتريش شئيخ مھحمود ٽاکر ڇوڪمداري پھکھمي لھگل بابي عالي باشو ٻھتين
 ٻوھ رابھرايھتي کردني رڙياري قادريش لھلايھن ٺھم ٻنھمالھيھوھ ھوکارڙي تر
 ٻوھ ٻو ٺھوي ٻھشيکي ڇيلو عھشيرھتھکاني کورنھستان مل نھدن ٻو
 ھاريکاريو کارکردن لھگل شئيخ مھحموددا، ٻھتاييھتي ھمو ٺھواني کھ
 سھر به رڙياري نھقشھبھندي ٻوون چ شئيخ وسھيدھکانو چي ٺھواني تريش، به
 ٺاھساني لھٻھردھم ٺھم ٻنھمالھيھدا نھچھماونھتھوھ، ھروھ ٺاھسکرايھ کاتي
 جافھکان ٻھگھشتي و ٻھگزادھکاني جاف ٻھتاييھتي ملپان ٻو شئيخ مھحمود نھداو
 بگرھ شئيخ مھحمود نھيتواني دھسھلاتي ڇوڀ بگھيھنيتھ سنووري جوگرافيائي
 ڇيلي جاف، ٻھشيکي پھيوھندي ٻو يادھوھريھ تالھوھ ھيھ کھ دھوري شئيخ
 مارف لھسھر ٺاوارھ کردني مھولانا خاليدی جافي مکايھلي ھيٻوھ.

ٺھنجام نھگھر لھم ٺاڀاستانھوھ سھيري کھسيتي شئيخ مھحمود واقعي
 کومھلگاي کوردی بکھيت ٺھوسا ٻوٽ دھردھکھوٽ کھ ٻوچي ٺينگليزھکان
 لھدوای ھيٺانھوي شئيخ مھحمود لھ ھيندھستان نھدھچوونھ ڙيتر ٻاري ٺھوي کھ
 لھ سھروکي مھجليسي ميللي سلطيماني زياتر به شئيخ مھحمود رھوا ٻيٺين

چونکه ناشکرایه بینویوانه که شیخ مه‌حمود ناتوانیت به‌پیتی نه و ناماده‌بوونه‌ی که هه‌یه‌تی نوینه‌رایه‌تی به‌لایه‌نی که مه‌وه خواروی کوردستان بکات.

له رۆژی ۲۱/۱۲/۱۹۲۲ دا به‌ریتانیا و حکومه‌تی عێراق به مه‌به‌ستی رازیکرینی کورده‌کان به‌یاننامه‌یه‌کیان ب‌ل‌و‌ک‌رده‌وه که تیایدا هاتبوو: حکومه‌تی خاوه‌ن شکوی به‌ریتانیا و حکومه‌تی عێراق دان به مافی نه و کوردانه‌دا ده‌نین که له‌ناو چوارچێوه‌ی سنوره‌کانی عێراقدا ده‌ژین ب‌ق پێکهێنانی حکومه‌تیکی کوردی ئاواته‌خاوان که لایه‌نه جیاوازه‌کانی کورد به‌زووترین کاتی شیوا ب‌گه‌نه رێک که‌وتنێک له‌سه‌ر شیوه‌ی نه و حکومه‌تی که ئومیدی دروستکرینی ده‌که‌ن هه‌روه‌ها ده‌ستنیسانی نه و سنوره ب‌که‌ن که ده‌خاوان نه و حکومه‌تی تیا دروست ب‌کریت و نوینه‌ری ده‌سه‌لات پێدرا و بنێرنه به‌غدا ب‌ق نه‌وه‌ی گفتوگۆ ده‌ریاره‌ی په‌یوه‌ندییه ئابوری و سیاسیه‌کان له‌گه‌ڵ حکومه‌تی خاوه‌ن شکوی به‌ریتانیا و عێراقدا ب‌که‌ن^(۹).

ناوه‌رۆکی رێکه‌وتنه‌که‌و ئا‌پ‌استه‌کرینی داواکارییه‌کان ب‌ق کورد چه‌ند شتی‌که‌مان ب‌ق ناشکرا ده‌کات. یه‌که‌م به‌ریتانیا و عێراق نه و به‌یانه‌یان ده‌کردوه، به‌پاستیان بوو ب‌یت یان ب‌ق ه‌ریوودان باسی دروستکرینی حکومه‌تیکی کوردی ده‌که‌ن. به‌بێ نه‌وه‌ی کورد له‌و رێکه‌وتنه‌دا و له‌سه‌ر ده‌رکردنی نه و به‌یانه ناماده‌بوونی هه‌بووبیت و توانیبیتی له‌ گفتوگۆدا داواکانی کورد له‌و به‌یانه‌دا فراوانتر بکات یان هه‌ولی نه‌وه بدات که حکومه‌تی به‌ریتانیا و عێراق ب‌خاته به‌رده‌م په‌یوه‌ستبوونی جێبه‌جێ کرینی نه و به‌یانه‌وه.

دووه‌م له به‌یانه‌که‌دا داواکراوه که کورده‌کان سه‌ریاری جیاوازی نێوانیان پێویسته رێک ب‌که‌ون و نوینه‌رایه‌تیه‌کی ده‌سه‌لات پێدرا و بنێرنه به‌غدا. که‌واته ئینگلیزه‌کان و عێراقیه‌کانیش باش له‌وه تینگه‌یشتوون که کورده‌کان له‌نێو یه‌کدا کۆک نین و هه‌ریه‌که خۆی به‌کوێخا ده‌زانیت. ته‌نانه‌ت نه‌وان له‌وه‌ش تینگه‌یشتوون که شیخ مه‌حمود ناتوانیت نوینه‌رایه‌تی هه‌موو خوارووی

کوردستان بکات، هەر بۆیه کاتێک شیخ مەحمود نوێنەری خۆی دەنێرتە بەغدا.. بە سەرۆکایەتی سەید ئەحمەدی بەرزنجی بۆ بینینی مەندوبی سامی، مەندوبی سامی دەستی دەستی پێکردن و رێگەی ئەدا بیان بینیت و لە ئەجامدا بە وەفدە کە دەلێت ئەو بەیانە بۆ هەموو کورد دەرجوووە ئەک بۆ شیخ مەحمود کە ئێوە تەنها نوێنەری ئێوان^(۴).

کەواتە لێرەدا واتە لە بەیانەکان و لە قسەکانی مەندوبی سامیشدا بۆ نوێنەری شیخ مەحمود دەردەکە وێت کە ئینگلیزەکان بە ئاشکرا گەشتتوونەتە ئەو بۆجۆونی کە شیخ مەحمود نوێنەری پان سەرکردایەتی هەموو کوردی باشووری پێناکرت، دیارە کوردیش لەو کاتەدا لەو ئاستەدا نەبوو کە بتوانێت لە سەر ئاستی خوارووی کوردستان نوێنەرایەتی خۆی هەلبژێرت و بنێرتە بەغدا هەتا بیانووی مەندوبی سامی و حکومەتی عێراقیش بپرێت بە هەرحال ئەوێ لەبارە ئێوە بەیاننامە و نوێنەری شیخ مەحمودە وە بۆ بەغدا بەلای ئەم پاسە وە گرنگ نە خودی بەیاننامە کە نە ناردنی نوێنەرە لەلایەن شیخ مەحمودە و، بە لێکەر ئەوێ گرنگ ئەوەیە کە چیمان لەبارە کۆمەڵگای کوردی ئەو کات و هۆکارەکانی نەتوانینی دروستکردنی نوێنەرایەتییه ک بۆجۆوتە بە بەغدا و گوتاری کوردییە وە پێدەلێت.

لەسەرچەمی ئەو بەلگە و نووسراو و گێڕانەوانەدا کە پەڕەستن بەسەردەمی شیخ مەحمودە و، بۆمان دەردەکە وێت کە کۆمەڵگای کوردی پێکھاتەیهکی خێڵایەتی پەرت و بلۆی لەگەڵ بەک ناکۆکی گۆشەگیر بوو کە سادەترین بنەمای دروستکردنی فیدراسیۆنی خێڵایەتیش لە ئارادا نەبوو کە کۆمەڵگای عێراقی کۆن لەسەردەمی بەر لە دامەزراندنی دەولەتی بابلیدا توانیویەتی ئەو فیدراسیۆنە خێڵایەتیە دروست بکات کە ئەجامی ئەو دروستبوونی دەولەتێکە ئێ شار بوو و لەوێشە و دەولەتی گەورە بابل دروستبوو.

ئەم پىڭكەتە ناچۆرەي كورد نەك بۆ سەردەمى شىيخ مەحمود بۆ ئىستاش كە
 حېزب بۈۋەتە جىگەرەۋەي خېل نەيتۈنۈۋە لە شىۋەي پىڭكەتە يەك
 يەكگرتۇدا خۇي رىك بىخات و خاۋەنى يەك دەنگو يەك نۆينە رايەتى بىت،
 ئەمەش لەوساۋە بۆ ئىستە پەيۋەندى بە نەبۈۋى ناسىئونالېزمى كوردىيەۋە
 ھەيە، واتە ھەرچۇن بە چەمكى تەقلىدىيەنە كورد ۋەكو نەتەۋە نەيتۈنۈۋە
 دەۋلەت دروست بىكات، بە چەمكى نۆيش دەۋلەت نەيتۈنۈۋە نەتەۋە دروست
 بىكات نەۋىش لەبەر غىياب يان نەبۈۋى ناسىئونالېزم. تەنيا كاتىك كورد لە
 شىۋەي فرە دامەرزۋەيى خېل ۋە شىرەت و فرە ناۋچەيى كە ناۋچەي
 دەسلەئى خېل ۋە شىرەت دەپەپتەۋە كە پەرەسەندى كۆمەلەيتى و
 پىشەسازى تەكئۇلۇزىا ئەۋ دامەرزۋە تەقلىدىيە داخراۋە ھەلبۈە شىيئەتەۋە
 بىنەماكانى كۆمەلگەي شار پىڭكەپتەيتى لەۋ روانگەيەۋە كە دابەش بۈۋى كۆمەل
 لەبىرى دابەشېۋىن بەپتەي بىنەماي خۇيىن دەمارگىرى دابەشېۋىن بىت لەسەر
 ئاستى چىن و تۆيىزى كۆمەلەيتى كە لە بارىكى ئاۋەھادا ناسىئونالېزم ۋەكېر
 بەرنامە و ئايدىقۇلۇزىايەكى كۆمەلەيتى جەماۋەرى دەردەكەۋىت و ھەموو كۆمەل
 لە پىڭكەتە يەك يەكگرتۇدا كۆدەكانەۋە، ئەگەر لەسەردەمى شىيخ مەحمود
 ئەۋ يەكبۈۋە لەژىر كارىگەرى دروستبۈۋى كۆمەلگەي پىشەسازى شاردا
 دروست بېۋايە ئەۋا ئاسان بۈۋ بۆ كورد كە نۆينەرى خۇي لەسەر ئاستى
 نەتەۋە ھەبىت ئەۋساش چاۋەپۋانى ئەۋە نەدەكرا كە بېرىرى كۆمەلگەي كوردى
 لاي تاكە كەس بىت، بەلكو كۆمەل خۇي خاۋەنى دەنگ دەبۈۋە بەدەر لە
 بىنەماي مادى و مەنەۋى خېل ۋە شىرەت سەرگەردە لەنئو كۆمەلەۋە
 ھەلدەبۇزىرا يان دەردەكەۋت. بەلام لەسەرۋەختى شىيخ مەحموددا نە كۆمەلگەي
 كوردى خاسىيىتى دىارى كۆمەلگەي ھەبۈۋە نە ناسىئونالېزم دىار بۈۋە، نە شارى
 پىشەسازى لە كوردستان ھەبۈۋە ھەتا بىنەماكانى كۆمەلگەي ھاۋچەرخى
 لەگەلدە لەدايك بىيىت، نە لەسەر ئەۋ بىنەما و پىرانەيە ئەگەرى ھەلگەۋتى
 سەرگەردەي ناسىئونالېست ھەيە. بۇيە ناخاۋىتن لەسەر گوتارى نەتەۋەيى

لهسەردەمی شیخ مەحموددا بەره و ئەو رامان دەکێشێت کە باسی شێتێک دەکەین لە بۆشایدا بەبێ ئەوەی هیچ پایەیهکی مادیانی هەبێت، بە واتا بوونی گوتاری کوردی لەکاتی نەبوونی ناسیونالیزم و ناسیونالیستدا جگە لە خەیاڵ هیچی تر نییە، ئەمەش ھالەتێکە لە میژووی کورددا نەک تا کاتی شیخ مەحمود بەلکو بۆ ئواتریش ھەر بەردەوام بوو. ئەمەش بەره و ئەو لێکدانەوێە دەمانبات کە چ راپەرینی شیخ مەحمود چ راپەرینەکانی تری کورد بریتی بوون لە کاردانەوێە بۆ سیاسەتی توندو نامرۆفانەیی سەرچەم داگیرکەرانی کوردستان بەرامبەر بە گەلی کورد.

بە ھەر حال ھۆکمداری دووەمی شیخ مەحمود لەپووی گوتارو بەرنامەو کاری بەپێوەبرینی ناوخواز پەيوەندی شیخ لەگەڵ ئۆخەیی خوێندەوارو تاکە ناسیونالیستەکانو نزیکرێنەوێ کەسانی خۆپەرستو بەرژەوێندی پەرستو شێھان و چەند کەسیکی تری دیاریکراوێ گۆرانیکاری بەسەردا نەھاتووە لەچاو قۆناغی ھۆکمداری یەکەمیدا. قۆناغی دووەمی ھۆکمدارییەکی نەگەرچی ئینگلیزو ھۆکمداری عێراقیش وەکو سەرۆکی مەجلیسی میلی سلیمانی سەیریان کردووە، نوای دەرکردنی بەیانە ھاویەشەکی ھۆکمداری بەریتانیاو ھۆکمداری عێراقی سەبارەت بە دروستکردنی ھۆکمداری کوردیو رازینەبوونی مەندوبی سامی بە نوێنەری شیخ مەحمود لەبری ھەموو کوردو دەرکەوتنی پەيوەندی یان مەیلداری شیخ مەحمود بۆ تورکەکان بەتایبەتی نوای ئالوگۆکردنی نامە لەنێوان شیخ و ئۆز دەمیو یاری کردنی شیخ مەحمود کە لە ژێرەو لەگەڵ تورکەکان خەریکی پەيوەندی بوو، بەھۆکەشیش پەيوەندی لەگەڵ ئینگلیزەکاندا ھەبوو، بە قسەیی ئەمۆنیش دەست کەوتنو ئاشکرا بوونی ناوەرۆکی نامەیی نێوان شیخ و ئۆز دەمیو لەلایەن ئینگلیزەکانەو، ھۆکاریبوون بۆ زیاتر بێتو مێد بوونی ئینگلیز. ھەر وەک لەوکاتەیی کە سەمکو ھاتە سلیمانی و لە ھەمان کاتدا پەيوەندی نێوان شیخ مەحمودو تورکەکان بەره و چەپوونەوێ زیاتر دەچوو. ئینگلیزەکان ئاگاداری

ئەو جموجوولەى تورکەکان بوون له سلیمانیداو تەنافی سیاسەت بوو له پەرمان
 بوو.. له هەمان کاتدا لەو مۆنتەمەرەى (مالى شەيخ مەحمود) بێرمان لەسەر
 نووسینی مەزبەتەى باسکراو لایبوو وە بە ئیمزای^(٣٧) کەس لەسەرەك
 عەشیرەتە ناودارەکان و گەرەکانى کورد پێشکەش بە شەيخ مەحمود
 کرابوو^(٣٨). بێگومان ئەو مەزبەتەى بێرمان بوو له پشتگیری سەرخیل و هەندى
 له پیاوانى دیارى ئەو سەردەمەى سلیمانى بۆ شەيخ مەحمود. بێگومان ئەو
 مەزبەتە بە مەبەستى ئەو کرابوو بێرمان بۆ تورکەکان. رەفیع حیلەى
 دەلێت: سى رۆژ نۆى ئەم موزاکەرەتە و له رۆژى ٢١ شوباتى ١٩٢٢دا مزو
 فەتاح ئەفەندى یوزباشى فەتاحى ئەمینى عەتارو ئەحمەد تەقى بەیانى له پێش
 هەتاوکەوتنا لەوتۆ و روهو و رەواندۆز کەوتنە پێ^(٣٩) راستە رەفیع حیلەى
 باسى ئەو دەکات کە دەشیا شەيخ مەحمود وەکو راگرتنى هاوسەنگى
 پەيوەندى لهگەڵ هەردوولا هەبێت و هەولیش بەدات کە ئەو پەيوەندییە وەکو
 فشار بەرامبەر بە لایەنەکەى تر بەکار بهێنێت، بەلام ئایا عەقلى سیاسى
 کوردى لەو کاتدا ئەو ئاستەدا بوو کە بتوانێت کارێکى لەو جۆرە بکات.

ئێمە لەبەردەم ئەو پرسیارە داین ئایا کاتى مەندوبى سامى داوا له شەيخ
 مەحمود دەکات بۆچی ئامادە نابێت بچێت بەغدا.. مەندوبى سامى له گوتایى
 مانگی شوباتى ١٩٢٢دا داوای نامەیکى ئاراستەى شەيخ مەحمود کردووە بۆ
 ئەوێ بگاتە بەغداو بۆ چاپێکەوتن لهگەڵ مەندوبى سامى تا پێکەوێت لەو
 مەسەلەى بدوێن کە پەيوەندییان بە سلیمانییەو هەپ، لەو داواینامەىدا
 مەندوبى سامى بەلێنى داووتى کە نۆز بەپێزەوێت کارى لهگەڵدا بکات، هەرلەو
 داواینامەىدا ئینزارى شەيخ مەحمودى کردووە کە ئەگەر پەيوەندى داواکەى
 نەبێ ئەوا هەنگاوى پتویست بەرامبەرى وەرەگرێ^(٤٠) ئایا شەيخ مەحمود خۆى
 لەسەرى ئەو وە بێنیووێت کە بچێت بەغدا یان ئایا هەستى بە مەترسە
 کردووە کە رازى نەبێت لە بەغدا مەندوبى سامى بێنێت؟ یان لە پشتەو
 تورکەکان و بەتایبەتى نۆزەمیر لەو داوایەوێکى هەبوو، بە هەر حال

نه چوونی شیخ بق به غدا زیاتر بارو بڅخه کی نالوز کړېوه و به لگي داوه ته دهستی نینگیز که بلیت شیخ مه محمود خوی نایه ویت چاره سهری کیشه کان بکړیت، هر له و سهرویه نده دا: نه و سهر کرده کوردانه کی نه یاری شیخ مه محمود بوون له ناویاندا شیخ عه بدولکه ریمی قادر که ره م و بابهر ناغا ناگاداری ده سله لاتی به ریتانیا یان کرد که و شیخ مه محمود به ته مای نه خشه یه که له گه ل هاوکاره کانی وه کو مه محمود خانی درلئو عه پاسی مه محمود ناغا له ناوچه ی پشدهر که هه موو سویندیان به قورن خوار دوه که هیرش به رنه سهر هه ولئو که رکوک دوی کشانه و هی تور که کان بق سنووره کانی تور کیا^(۲۹).

لیره شه وه درده که ویت که کومه لگای کوردی هیچ خاصیت کی کومه لگایه کی به ککرتوی نه بووه هه مووان به عه قلی ناوچه که ریو به رژه وندی تاییه تی کاریان کردوه. ته نانه ته وانه شی سهر به هه مان خیل و عه شیرت بوون واته هه مان خوینو ده ماریان هه بووه، له زور کاتدا دزی یه ک بوون وه کو نه و هه لویستی که شیخ عه بدولکه ریمی قادر که ره م به رامبر به شیخ مه محمود نواندویه تی که هه ردو وکیان له هه مان دره ختی بنه ماله ن.

سی یان چوار روژ لوی رویشتنی وه فندی شیخ مه محمود بق لای نوزده میر، نینگیزه کان به یان نامه ی هه رده شه نامیزان له ناسمانه وه به فرقه فریدایه خواړه وه که فرمانی مه ندوی سامی تیدا بوو بق شیخ مه محمود نه ندامانی نه نجومه نی سلیمانی که ده یگوت: پیویسته له سهر شیخ مه محمود نه فندی و نه ندامانی لیوا له پتی که رکوک وه به وه به غدا بچن به بی دوا که و تن و هه بیاتوویه که له وی ناماده بنو راپورتیک بده نه خاوه ن سه عاده تیان (مه ندوی سامی) سه بارات به نیداره ی لیوا که یان (۵۶) بیگومان هر له و به یاندا ماوه ی پیچ روژ دیاری کراوه بق که یشتنی شیخ و نه ندامانی نه نجومه نه کی چند نامه یه کیش نیردرا بق که سایه تیه دیاره کان یان به پتوه به ری ناوچه و قایمقامه کان له سه نگاوو پشدهرو له نئو خیلی جافو هه مه وندو به لباس که

تیایدا ناگادار کرابوون له وهی که حکومت که ی شیخ مه محمود
هه له وه شاهه وه^(۹۷).

بێگهرمان له نهنجامی هه له ویستی نه نا کوکی نیوان شیخ مه محمود و نینگلیز
نه مجارهش شیخ مه محمود ناچار بوو شار به جی بهیلتیت و روو بکاته ناوچه ی
سوورداش و نه شکه وتی جاسه نه، به مهش کوتایی به دوو م هوکمداری شیخ
مه محمود هات له سلیمانی که له ۱۹۲۲/۱۰/۹ دهستی پیکرد و هه تا شهوی
۱۹۹۲/۲/۴ بهرده و لمبوو، که له هاتنه وه ییدا نینگلیزه کان وه کو سه روکی
مه جلیسی میلی سلیمانی نار دیانه وه و پاش ماوه یه که وه کو هوکمدار و دواتریش
خوی وه کو مه لیک کی کوردستان راگه یاند، به بی نه وهی حکومت یان ده وله تی
سه ریه خویان له ژیر سایه ی ئینتیدایا بوونی هه بیت.

قسه ی نا کوکیش هه یه که له سه ر ریکه وتنی شیخ مه محمود له گه له مه ندوبی
سامی و مه لیک فه یسه لدا ده کړیتو به پیتی قسه ی لایه نگرانی نینگلیزو حکومتی
عیرا قی بیت شیخ مه محمود له بهرده می نه واندا وای نی شاندا وه که سه ریه خوی
کوردستان و ده وله تی کوردی کاریکی زه حمه ته. نه دمقنز ده لای: هه وای
نه شنه به خشی گنوه کانی سلیمانی شیخ مه محمودی سه ریه ست کورد، له بهر نه وه
هر گفتم که دابووی و هر په یمانیک له گه له گه وره کانی حکومتی به ریتانیا دا
کردبووی له بیر ی چو وه وه و نیدی پی نه چوو خوی ناونا مه لیک کی کوردستان^(۹۸).

به هر حال دیاره هه رچون نیمه پیمان خوشه هه موو هه له کان به یه
نه ستوی نینگلیزه کان و نه ستوپاکی بق شیخ مه محمود بکه یین، نینگلیزه کانیش
هه ولده دن هه موو هه له و نه و هوکارانه ی که نه یان هیشت کورد له سه رده می
شیخ مه محمودا ببیتته خاوه نی سه ریه خوی و ده وله تی خوی به نه نه ستوی
شیخ مه محمود خیل و عه شیر هه کانی کورد که ناماده باشی نه وه یان نه بوو
متمانی نینگلیزیان پیببه خشریت و نینگلیز لروستکردنی ده وله تی کوردی به
لایه نی که مه وه له خواروی کوردستاندا رابگه یه نیت.

لیره وه نه گەر سه رنجی کوتاری سیاسی و ئیداری شیخ مه حمود بدهین له
حوکمداریتی بووه میدا نه وه ده گهین به م نه جامانه.

به که م له پووی بنه ماو شیوهی ده رپرینه وه جیاوازی له نیتوان کوتاری سیاسی
قوتاغی حوکمداری به که م و قوتاغی حوکمداری دووه مدانیه. له هه رپو
قوتاغه که دا شیخ مه حمود ویست و ناره زووی دروستکردنی ده سه لاتیککی کوردی
ههیه، ئومیدی نه وه شی ههیه که خوارووی کوردستان هه مووی بکه ویتته
چارچپوهی نه وه ده سه لاتوه، نه گەر نه وه ش نه شیا نه وا زیاترین رووبه ری
خوارووی کوردستان بگریته وه، نه گەر نه مه شیان نه شیا نه وا دهیه ویت له
سلیمانیدا ده سه لاتدارییه که دروست بکات که بیگومان له و ئا قاره شدا کاری
کریوه. نه مه ش نه گەر هاوشپوه بکهین به و بچوونهی فارابی له سه رو هختی
خویدا له باره ی ده سه لاتی ده ولته ی ئیسلامیه وه خستویه تیه پوو نه وا له
شیوه یه کی بچوک کراوه دا حوکمداری له سنووری شاریکدا بریتیه له
هاوشپوهی ده سه لاتی ته وا که نه وه به شاری ته وا⁽⁹⁾ ناوی برپوه، به و پیتیه
ده سه لاتداری ته وا له هه موو خوارووی کوردستاندا ده بیتته ده سه لاتداری
شاری ته واوتر، هه روه که ده سه لاتداری له سلیمانی و چه ند شارو شارو چکه یه کی
تری خوارووی کوردستان ده بیتته ده سه لاتی (شاری ته وا).

دپاره کوتاری نه ته واپه تی گشتگر کوتاری شاری هه ره ته واوه، کوتاری شاری
ته واوتر کوتاریکی نیمچه ته وای نه ته وه ییه که خاسیتی هه مه لایه نی و
گشتگری تیدا نییه، هه روه که کوتاری شاری ته وا کوتاریکی ناوچه یی داخراوی
شیواز خیلایه تیه، هه رچه نه ده شی بارگاویش بکرت به هندی توخم و
ره گزی نه ته وه یی، نه نیا له کاتی که کوتاری شاری هه ره ته وا به ره م دیت
له سه ر ناستی نه ته واپه تی که ناسیونالیزم له ناستیکی په ره سه ندودا بیت و
ده ولته ی نه ته وه یی دروست بوو بیت، کوتاری شاری ته واوتریش ده بی ده ولته ی
نه ته وه له سه ر به شیککی فراوانی جوگرافیای نه ته وه دروستکرا بیت، کوتاری
شاری ته وا کوتاریکی ناوچه یی هه ریمایه تی داخراوی رووبه ری ته سه که

دهسه لاتیك له روویه ریکی دیاریکراودا بنیادا ده نریت و نه و گوتاره ش زه مانه تی
 بهرده و امیوونی نییه چونکه نه و دهسه لاتی که ده شی و کو نه و ی شیخ
 مه محمود به دهسه لاتی حوکیداری یان کاتی ناو ببریت و زیاتر به ره می نه مری
 واقعیه، له بری نه و ی به ره می په ره سه ندنی کومه لایه تی بیت، هه مان شیوه ی
 حوکمدارییه که ی شیخ مه محمود قازی محمده و ته نانه ت دهسه لاتی نیستای
 حوکمه تی هه ریتمی کوردستان. هه موو نه مانه دهسه لاتی شاری ته واون واته
 دهسه لاتی له رزوک. لیره وه ده توانین بلین دهسه لادارییه که ی شیخ مه محمود
 بزوتنه وه کانی شیخ مه محمود خاوه نی هه مان گوتاری شاری ته واون بووه که
 گوتاریکی ناوچه یی سنورد اخروی سروشت خیلایه تی پارگای کراو بووه به
 هندئ له ره گه زه کانی گوتاری شاری ته واونتر، به لام له بواری پراکتیکدا
 نه یوانیووه گوتاری شاری ته واونتر بکاته گوتاری خوی.

دووه م گوتاری ئیداری له هه رنو خولی حوکمداری شیخ مه محموددا هه مان
 گوتاره که نه ویش گوتاری خیلایه تی هه ریتمیه تی ناوچه گه رییه و بنه مای
 سه ره کی په یوه ندی به هاو خوینی و هاوده مارییه وه هیه و کو نه و ی نیین
 خه لدون بق ده ولتی عه ره بنی ئیسلامی دیاری ده کات. ره نیسی رونه سا شیخ
 قادر برای شیخ مه محمود، رئیس داخلیه شیخ محمده غه رییه زاویه تی
 کاریه ده ستانی تری سه ره وه ش له دۆست و که سه نزیکه کانی شیخ مه محمودن
 یان نه وانته که له راستیدا له پیاو ماقولانی شارن و ره نگه به ئاسانیش
 که سیکسی سه رییه نوخبه ی خوینه وار له بهر پر سه یه که مه کاندانه لۆزیتته وه.
 مسته فا پاشا یامولکی که له خولی دووه می حوکمدارییه که دا ره نیسی مه عاریف
 بووه وه کو پیاویکی خوینده وار، به پیی گپرا نه وه کانی ره فلیق حیلمی شیخ نۆد
 به یینی باش نه بووه له گه لیدا. هه روه ک حاجی سه ید حه سه نی مامی شیخ
 مه محمود له خولی یه که مدا قازی بووه و حاجی سه ید عومری مامیشی کراوه به
 موته سه ریفی سلیمانی و سه ید نه حمه دی به رزنجی له خولی دووه مدا ره نیسی
 نه منیه تی عومومیه بووه. لیره دا ده رده که ویت که که سو کاری شیخ

مه محمود به شى شيريان له دهسه لاتدارييه كه يدا بهر كه وتووه . له م باره يه وه ره فبيق حيلمى ده لئيت: به شى زوريه ي خزمو كه سوكارى هوكمدارو ده سته و دائيره ي شيخان هه ريه كه به جوريك و به پتي حال كارئك يان واجبيكيان بو ريكخرايوو دامه زرابوو^(٩).

ليزه دا ده رده كه ويئت كه هه مان شيوه ي زوريك له دامه زراوه ئيدارييه كانى ترى كوردستان و هه ندئ له ولاتانى روزه لات، دامه زراوه ي هوكمدارييه كه ي شيخ مه محمود له و كه سانه پتيكهاتوون كه زور لئيه وه نزيك ببون ئه مه ش ئه وه ده كه يه نيئت كه بنه ماي تواناو ليهاتوو ي له و دانانه دا ده وري نه بينيووه به قه د ئه وه ي خزمه يه تى و په يوه ندى خو ين ده وري بينيووه . ئه وه ش ئاشكرايه كه خزمه يه تى و خو ين پايه و بنه ماي پتيكه پنه رى دامه زراوى خيل و عه شيره تن، بويه ده توانين بلتين گوتارى ئيدارى هوكمدارييه كه ي شيخ گوتارى ئيداره ي خيل بووه .

سييه م گوتارى نوخبه كه مه به ستمان نوخبه ي خو ينده وارو نوخبه ي ناسيوناليسته نه له بريارى سياسيدا نه له ريكخستنى ئيداريدا ئه و ده وري نه بووه به واتا سه ريارى لاوازي ئه و نوخبه يه ش له سه رده مى شيخ مه محمود دا به لام هيشتا ده وريكي ئه وتويان نه بووه يان ريكاى ئه وه يان نه دراوه كه ئه و ده وريان هه بيت، بو نمونه هيج كام له ره فبيق حيلمى و شيخ نورى شيخ صالح و پيره ميترىو زيوه رو جه مال عيرفان پيش كوشتنى و عارف سائيب پيش كوشتنى ده وريكي ئه وتويان پينه دراوه كه جيكاى باس بيت.

چواره م گوتارى عاتيفه و گوتارى ئاييىنى و گوتارى ته ريقه تيش هه ريه كه به ئه ندازه يه ك ده وريان هه بوو له لاواز كرنى گوتارى نه ته وه يى و گوتارى ئيدارى و گوتارى نوخبه ي خو ينده وارو ناسيوناليسندا . پيشتر ئامازه مان به قسه يه كى ئه نمو نيز كرد له باره ي رولى چپاكانى سلئمانى له سه ر نه شته به خشين به شيخ مه محمود پشت كردن له و ريكه و تنانه ي له گه ل به برى سانى به ريتانيا و حكومه تى فه يسه لدا كړى بوو، هه روه ك ئاشكراشه په له كردن و كاردانه وه ي به په له و

برپاری به پهله ش که زیاتر له عاتیفه و هلچوونه وه سرچاوه ده کړن له
 که سیتی شیخ مه محمودا وه کو سرجه می که سیتی کوردی ناشکرابووه..
 راسته له زه مانی شیخ مه محمودا چ به هوی هله و سرچلی و نه بوونی
 تاقیکردنه و به کی سیاسیه بوویت و کو هندی که س رخنه یان لیگرتووه
 یاخود به هوی گیره شویونی و ناکامی و نه شاره زایی ده ستو دایره که یه وه
 بوویت له مانه گلپیی و رخنه له هه مووی بووه و هیه ^(۱). بېگومان نه و
 هلچوون سرچلی و په له کړنه نه گهرچی بڼه مایه کی که لتوری و نه تنقوژی هیه
 له که سیتی کوردیدا به لام زیانکی گه وره دابه خشیت له کاری سیاسیدا و
 هه همیشه ده بیت هزی نه وهی که عاتیفه ی سیاسی جېگای عقلی سیاسی
 بگریته وه و کاردانه وه له بری نه خشو به رنامه و پروژه کاری پیبکرت یان کار
 بکات که نه مهش نه ک تنیا له لای شیخ مه محمود به لکو لای سرجه م
 سرکرده ی راپه رپین و بزوتنه وه کانی کورد خاصیتیکي دیاره و زانی گه وره شی
 به خودی نه و سرکرده و رابه رانه و بزوتنه وه ی کوردیش گه یاندوه. که ده شی
 نه م حالت ودها وده سف بکه یین که بالاده سنبوونی کوتاری عاتیفه یه به سه
 کوتاری عقل و کوتاری سیاسیدا.

کاریگری نایینیش له سر که سیتی شیخ مه محمود که م نه بووه، نه مهش نه ک
 مه به ست نه وه بیت که خودی نایین ده وری نېگه تیفی بینیبیت، نه خیر به لکو
 مه به ست په یوه سنبوونی شیخ مه محمود به هه مان نایینی عوسمانیه کانه وه
 واته نه گهر له ناستی کوتراویشدا نه وه نه پینریت نه و له ناستی نه کوتراو به
 جوانی ده پینریت که شیخ مه محمود ودها سه یری تورکه کانی کردوه که برای
 دینین و ته نانه ت دوی کاره ساتی شهید کرنی باوکی به شتیوه یه کی ناپه و له
 موصل، هیشتا نه م نه گه یشته نه وهی که وکو بکوژی باوکی سه یری تورکه کان
 بکات، لیره دا جېگای خزیه تی سه یری هه لو یستی شیخ مه محمود له سر
 کوشتنی باوکی و سمایل ناغای شکاک له سر کوشتنی براکی بکه یین و
 له ویشه وه بپرسین نایا هؤکاره کانی بیده نگ بوونی شیخ مه محمود چی بووه ؟

به هر حال کاریگری کوتاری نایینی له سه شینخ مه حمودو زۆرێك له
 ده وریه ره که ی نه وه بووه که زیاتر مه یلدارى تورکی لا دروست کړیون له بری
 مه یدارى نینگلیز، تورکیش به و چاوه سه بری شینخ مه حمودیان کړیوه که
 وه کو مسولماننیک نه رکى سه رشانى خویه تی جیهاد بکات نژی هیزی
 غه یه دینی نینگلیز به بی نه وه ی تورکه کان ناماژه یان بق نه وه کړییت که
 راسته شینخ مه حمودو نه ته وه که ی مسولمانن، په لام مافی خویانه سه ریاری
 مسولمان بوونیان داواى مافی نه ته وه یی خویان بکه ن.

به‌شی بیست و هه‌وت

گوتاری شیخ مه‌حمود

له‌دهوره‌ی سینه‌می جوکمدارییه‌که‌یدا

له‌ئوای روخاندنی ده‌سه‌لاتی حوكمدارى دووه‌مى شیخ مه‌حموددا له
 ۱۹۲۳/۲/۴ چوونه ده‌روه‌ی شیخ و هیزو لایه‌نگره‌کانى بۆ ناوچه‌ی سوڤداش و
 نه‌شكه‌وتى جاسه‌نه‌و پاشانىش چوونه گوندی پیرانى سه‌رسنوڤ، بۆشاییه‌کى
 ئیدارى له سلیمانیدا دروست بوو، ئینگلیزه‌کانیش هه‌رچه‌نده‌ ئوای هاتنه‌وه‌یان
 بۆسلیمانى ئیداره‌یه‌کیان بۆ لیواکه دروست کړبو به‌شیکی رۆڤى قه‌زاو
 ناحیه‌کانیشیان له سلیمانى کرده‌وه‌و خستیانه سه‌رکه‌رکوک و هه‌ولێږ. له‌گه‌ل
 ئه‌وه‌شدا به‌شیکی دیار له‌وانه‌ی له‌گه‌ل شیخ مه‌حموددا بوون له‌گه‌لى
 نه‌رۆیشتن و نه‌نانه‌ت هه‌ندئى له نه‌فسه‌ره کورده‌کانى وه‌کو عیزه‌تى تۆپچى و
 نه‌مین ره‌واندزى و ره‌شید شه‌وقى و چه‌ندانى تر له‌وکاته‌دا "ویستیان شیخ
 مه‌حمود له تورک به‌کۆتینه‌وه، کاره‌که‌یان سه‌رى نه‌گرت و تورکخواکانى ده‌ورى
 شیخ، بۆیان تى چاندن".^(۹)

دواتر سه‌رۆک وه‌زیرى عێراق له ۱۹۲۳/۵/۲۹ دا هاته سلیمانى به‌مه‌به‌ستى
 رێکخستنه‌وه‌ی کاروبارى لیواکه‌و بۆ ئه‌وه‌ی بیه‌خه‌نه سه‌ر عێراق، هه‌ر له‌و
 ده‌مه‌دا ئیدمۆنز پېشنیاری کرد که ئه‌نجومه‌نێکی ئیدارى بۆ شار پێکبه‌پنێڤێ،
 ئه‌وه‌ی جێگاى سه‌رنجه نه‌مجاره‌یان شیخ قادر له سلیمانى مایه‌وه‌و له‌گه‌ل
 شیخ مه‌حموددا نه‌رۆیشت و ئوای هاتنى سه‌رۆک وه‌زیرى عێراق و مه‌ندوبى
 سامى له‌گه‌ل چه‌ند که‌سایه‌تیه‌کى تری شارو ناوچه‌که‌دا له‌گه‌ل مه‌ندوبى سامى
 کۆبووه‌وه. ئه‌مه‌ش ده‌شى نیشکى بخاته سه‌ر هه‌لوێستى شیخ قادر که
 له‌نیوان هه‌ردو لایه‌نى تورک و ئینگلیزه‌دا ئه‌و کارکرنى له‌گه‌ل ئینگلیزه‌دا پێ
 په‌سهندتر بووبیشت به‌تایبه‌تیش په‌یوه‌ندى شیخ قادر له‌گه‌ل مسته‌فا پاشای یا
 مولکیدا ره‌نگه سه‌رچاوه‌که‌ى نزیکى بۆچوونى هه‌ردووکیان بووبیشت بۆ
 لایه‌نگرى کردنى ئینگلیزه‌ نه‌ک تورکه‌کان.

به هه‌ر حال پاش ماوه‌یه‌ک له‌وه‌ی که ئینگلیزه‌ هاتنه‌وه سلیمانى له رۆڤى
 ۱۹۲۳/۶/۱۷ جارتکى تر سلیمانیاى چۆل کرده‌وه - پاش نزیکه‌ى سێ هه‌فته
 له رۆیشتنى هیزه‌کانى ئینگلیزه‌ هیزى شیخ به‌بى هېچ به‌ره‌نگارییه‌ک هاته‌وه ناو

سلیمانی و پاشا و مه‌یه‌کی که م سیتی م حوکمداری خوی پتکه‌تتا که دیسان به‌ناوی مه‌جلیسی میللیه و نه‌انرا. نه‌مجاره‌یان له‌بری شیخ قادری برای شیخ محمد غریبی زاوای نایی حکومت و ره‌نیسی مه‌جلیسی میللی بوو، مستفا پاشا و که‌ریمی عه‌له‌کو. تاد له‌پتکه‌تتا نه‌و مه‌جلیسه‌دا نه‌بوون، بئگومان سنووری ده‌سه‌لاتی نه‌مجاره‌ی شیخ مه‌حمود له‌وسا و له‌پیشتر ته‌سکتر بوو، چونکه به‌ریتانیه‌کان به‌شیک له‌قه‌زاو ناحیه‌کانی پیشتری سلیمانیان خسته سهر شاره‌کانی هه‌ولترو که‌رکوک. دیاره نه‌و نه‌اشکرایه که له‌دوای چۆلگرنی سلیمانی له‌لایه‌ن شیخ مه‌حموده‌وه و رویشتنی بق سورداش و پاشا جاسه‌نه، نۆوانی له‌گه‌ل شیخ قادری برابدا خراپ بوو، به‌جۆرتک که دواتر شیخ قادر خوی پالوت بق نه‌ندامی یه‌که‌م نه‌نجومه‌نی ته‌ئسیسی عیراق، نه‌مه‌ش باریکی نااسایی و خراپ بووه بق شیخ مه‌حمود، هه‌مان حاله‌ت له‌سه‌رده‌می شوپشی نه‌یلول و سه‌رکردایه‌تی بارزانی نه‌مردا دووباره ده‌بیته که به‌شیک له‌کۆبه‌کانی ده‌بنه لایه‌نگری دوزمن.

قۆناغی سیتی‌می حوکمداری شیخ به‌قسای محمد ره‌سول هه‌وار له ۱۹۹۳/۸/۱۱ ده‌ست پتده‌کات هه‌تا مانگی ته‌مموزی ۱۹۲۴، که نیتر سلیمانی به‌جی هیشته‌و نیتر نه به حوکمداری نه به مه‌لیکیتی نه‌گه‌پایه‌وه بق ناو شاری سلیمانی^(۱۳) که‌واته لیره‌دا نه‌و نه‌اشکرا ده‌بیت که حوکمداری شیخ ناویه‌ناو له مانگی یانزه‌ی سالی (۱۹۱۸) هه‌واوه‌کو ته‌مموزی ۱۹۲۴ به‌رده‌وام بوو. به‌لام نایا له قۆناغی سیتی‌می حوکمداری شیخ مه‌حمودا گوتاری نه‌و یان راپه‌رینه‌کی هه‌یچ گۆرانه‌کارییه‌کی به‌سه‌ر هه‌اتوه یان هه‌ر وه‌کو خوی ماوه‌ته‌وه؟ نایا گوتاری شیخ مه‌حمود بووه‌ته گوتاریکی نه‌ته‌وه‌یی یان گوتاریکی سیاسی یان هه‌ر له شیوه‌ی گوتاری خه‌یله‌تی ناوچه‌که‌ریدا ماوه‌ته‌وه؟

بئگومان نه له‌په‌وه‌که‌شو نه له‌گه‌وه‌ردا هه‌یچ گۆرانه‌کارییه‌ک به‌سه‌ر گوتاری شیخ مه‌حمود نه‌هاتوه، که گوتاریکی خه‌یله‌تی بارگای کراره به‌هه‌ندی

ره گه زى نه تهاوایه تی، به لام دیاره نه بۆته گوتاریکی نه ته وه یی خاوه ن شوناس، ته نانه ت نه گهر سه رنجی نه و روویه ره جوگرافیه بده یی که له هوکمداری سییه می شیخ مه حمود ده سه لاتی به سه ریدا مه بووه ناوچه یه کی ته سکتور بووه یان جوگرافیه کی بچوکتور بووه له چاو جوگرافیه یی سه رده می هوکمداری یه که مو دووه میدا. نه مه ش نه وه ده گه یه نیت که له بیری نه وه ی بنه ماکانی گوتاری نه ته وه یی له سه رده می هوکمداری به که ی شیخ مه حمود دا به ره و په ره سه ندن و به هتیزبون و گه یشتنه ناستی به ده سه ته تانی شوناس بچیت که چس به پینچه وانوه به ره و لاواز بون ده چیت له چهند ناواسته یه که وه. له لایه که وه زۆرێک له لایه نگره کانی لیتی جیا ده بنه وه، ده وری نوخبه ی خوینده وار مه رچه نده له قوناغی یه که مو دووه میشدا زۆر لاواز بوو، له قوناغی سییه مدا ده گاته ناستی نه بون، زۆرێک له و نه فسه رانه ی سوپای عوسمانی که پیتشر له گه ل شیخ مه حمود دا بون، له قوناغی سییه مدا یان ده سکتور کران یان پشتیان له شیخ مه حمود کربو دوور که وتنه وه. له پوری ده سه لات داریه وه نه گهر له قوناغی یه که مو دووه مدا خاسیتتیکی لاوازی حکومه تی مه بوو پیت نه واه له قوناغی سییه مدا به ته واه ته ی هاوشیوه ی دامه زواوه ی خبیل بوو له چهند که سیک کی که م پینکه اتبوو، ته نانه ت حاجی مه لا سه عیدی که رکوکلی زاده سی پۆستی مه بووه که نه وانیش پۆستی بازرگانی و مه عاریفو نافیه بووه. مه روه ک لیژنه ی پیاو ماقولانی شار وه کو به شیک له پینکه اته ی حکومه ت سه یرکراوه.

نه گهر سه رنجی سروه ستی پینکه اته ی هوکمداری شیخ مه حمود بده یی له مه رسی قوناغه که یدا نه واه به ته وای بۆمان ده رده که ویت که سه رباری به لیتی ئینگلیزو سه رباری مه ولی شیخ مه حمود خویشی هوکمداری به که ی نه ک خاسیتو بنه مای ده ول ته نه بووه وه کو زۆرێک له وانه ی له سه ریان نووسیوووه به ده ول ته یان داناوه به لکو خاسیتی ده ول ته تیکی ساده شی نه بووه، به لام دیاره ئیمه له پوری سۆزداری و کارکر نه مانه وه به هۆکاری سۆزو عاتیفه نه ک

هوكمداريه كه‌ی شیخ مه‌حمود به‌لكو كه‌ليك شتی تر له ژبانی سیاسی و
نیداری و كه‌لتوری خۆماندا له قه‌واره‌ی خۆی كه‌وره‌تر ده‌كه‌ین.

له‌په‌روی بنه‌ماکانی گوتاره‌وه ده‌بی نه‌و راستیه دو‌پاره بکه‌ینه‌وه كه‌ پالنه‌ری
بزۆینه‌ری شیخ مه‌حمود را‌په‌رینه‌كه‌ی ده‌رکه‌وتن و پێگه‌یشتنی ناسیونالیزمی
كوردی نه‌په‌وه چونكه‌ هیچ گومانمان له‌وه نییه كه‌ له‌و قوناغه‌دا ناسیونالیزمی
كوردی ده‌رنه‌كه‌وتوه. شیخ مه‌حمود خۆشی ناسیونالیستیک به‌وه له‌پێگای
سۆزو عاتیفه‌وه نه‌كه‌ له‌پێگای فیکرو جیهانبینییه‌وه كه‌ نه‌و سۆزه‌ش له‌گه‌ڵ
ئینتیمای شیخایه‌تی و عه‌شیره‌تایه‌تی و ته‌ریقه‌ت و ئیسلامیتی تێكه‌لا‌په‌وه،
بۆیه له‌ هه‌ر گۆشه‌یه‌كه‌وه سه‌یری گوتاری شیخ مه‌حمود بکه‌ین ده‌توانین
به‌پێی روانینی خۆمان ناوی بنێین، هه‌ر نه‌وه‌ش وایه‌ر به‌وه كه‌ نه‌وانه‌ی به
سۆزی نه‌ته‌وايه‌تی له‌سه‌ر بنه‌مای عاتیفه‌و بی به‌هێندگرتنی واقیعی
كۆمه‌لایه‌تی و شیوا‌زو بنیادی كۆمه‌لگای كوردی له‌باره‌ی را‌په‌رینه‌کانی شیخ
مه‌حمود دوا‌ن وه‌كو را‌په‌رێکی نه‌ته‌وايه‌تی له‌سه‌ر ئاستی جوگرافییای
كوردستان سه‌یری بکه‌ن. هه‌روه‌ك نه‌وانه‌شی كه‌ ویستوویانه له‌ روانگی ئایین و
ته‌ریقه‌تی قادریه‌وه سه‌یری بکه‌ن، وه‌كو تێگۆشه‌ریکی موجه‌هیدی رێگای
ئیسلام و ته‌ریقه‌ت سه‌ریان کردوه و وایان له‌ را‌په‌رینه‌کانی روانیوه كه‌ غه‌زایه
دژی كوفر. دیسان نه‌وانه‌ی له‌ روانگی خێلایه‌تی و عه‌شیره‌تایه‌تی وه‌ سه‌یری
شیخ مه‌حمودیان کردوه وه‌كو شیخێکی عه‌شیره‌ت سه‌ریان کردوه و
نه‌یا ئه‌وانیوه له‌ ده‌ره‌وه‌ی جوگرافیای عه‌شیره‌تی به‌رزنجی یان شیخانی
سلێمانی و به‌ژه‌وه‌ندییه‌کانیان و خه‌ریك بوون به‌ده‌ست به‌سه‌راگرتنی مو‌لك و
زه‌وی و زار به‌ولاوه سه‌یری شیخ مه‌حمود بکه‌ن. به‌لكو به‌پێچه‌وانه‌وه‌ی هه‌موو
نه‌مانه‌وه نه‌ شیخ مه‌حمود خۆی كه‌سێكه‌ ته‌نیا له‌ یه‌كێك له‌و روانگانه‌وه
سه‌یری بكرێت نه‌ گوتاره‌كه‌شی ته‌نیا یه‌ك ئا‌پاسته‌ی هه‌یه له‌و ئا‌پاستانه‌ به‌لكو
شیخ مه‌حمود خۆی كه‌سایه‌تییه‌کی ئیسلامی خا‌وه‌ن ته‌ریقه‌تی كوردی
عه‌شایه‌ره یان شیخه‌ كه‌ ده‌یه‌وێت هه‌موو نه‌و بنه‌مایانه هه‌موویان پێكه‌وه

موماره سه بکات، دیاره گوتاره که شی بارگای کراره به سه رجه ره گزه کانی شه بواره جیاوازانسه واته ره گزنی نه ته وایه تی خیلایه تی و شیخایه تی و نیسلامی و تریقه ت، هر نه تیکه لاییه ش وایکردوه که ناسقی شیخ مه محمود زور روون نه بیت و هه میشه له باریکی شلوقی دهرونی و کرمه لایه تی و سیاسیدا بیت و نه وه ش وای لی بکات نه بیت خاوه نی پرورده و هه میشه له بریاری به په له و هه لویستی ناجیگیرو کاردانه و هه دا بیت. که نه وه ش سروشت و خاصیتی گوتاری نه وه راپه پینه که شی به هه مان شیوه به رجه سه کردوه که گوتاریکه خاوه نی شوناسیکی دیارو جیگیر نی و کار کرنیش له گه لی گوتاریکی له و جورده کیشه و گرفتی دیاری خوی هه یه.

بیگومان دوی هه ره سه هینانی دوا حوکمداری شیخ مه محمود بق دواچار له سالی ۱۹۲۴ دا نیتر شیخ مه محمود به فیعلی نیداره ی سلیمانی نه گرتوته وه ده ستوتنیا نه وه نده ناماده بوونی هه بووه که ناویه ناو له ناوچه په کی جوگرافی بیاریکراودا راپه پینی به رپاکردوه به تاییه تی له دوی زوری ره شی شه شی نه یولی سالی ۱۹۳۰ که دوا راپه پینی بریتی بوو له شه پی ناویاریک له نزیک کفری که له و شه په دا تیکشکاو جاریکی تر هیزه که ی پاشه کشای کردو بلکوه ی لیگرد نه وه ش دوا جار بوو که شیخ مه محمود سه رگردایه تی راپه پینو شه پی تیدا بکات که ریکه وتی سه ره تای مانگی نیسانی سالی ۱۹۳۱ بوو. نیتر له وه به دواوه تاکو کوچکردنی شیخ مه محمود چالاکیه کی سیاسی نه ووقی نه بوو هه تا باس له گوتاری نه وه و دوی بکریت، به لام ده بی ناماژه بق نه وه بکین که له راپه پینو شه پی ناویاریکیشدا شیخ مه محمود هر هه لگری هه مان گوتاری پیشتری بووه و هه مان جور سیاست و هه لس وکته وتی کردوه له راپه پینداو به هیزی خیله کان و له رویه ریکی ته سکو له سه ر بنه های برپابوون به فشار دروستکردن له سه ر دوژمن شه پی کردوه نه که له سه ر بنه های بوونی پرورده یه کی نه ته وایه تی مه ودا فراوان.

گه‌پ‌ان به‌دوای ره‌گه‌زم‌کانی گوتاری شیخ مه‌حموددا له‌و شیعرانه‌ی که وتویه‌تی

بێگومان سه‌رجه‌م نه‌و ناخاوتنه‌ی که پیش نیتسا له‌سه‌ر گوتاری شیخ مه‌حمود کردمان له‌سه‌ر سی‌ه‌نمه‌ به‌رجه‌سته‌ بوون، یه‌که‌میان راوی‌چوونی که‌سانی نزیک‌ی شیخ مه‌حمود له‌ میژوو‌نوس و یاداشت نووسه‌کان. نه‌وه‌میان راوی‌چوون و دۆکیومینته‌کانی کاربه‌ده‌ستانی ئینگلیز له‌ ناوچه‌که‌دا، سێیه‌میان هه‌لوێسته‌کانی شیخ مه‌حمود نه‌و باروێقه‌ میژوویی و کۆمه‌لایه‌تی سیاسیه‌ی که نه‌وی تیدا ژیاوه. به‌لام له‌و بوارانه‌دا وتاریکی دیاری شیخ مه‌حمود که وه‌کو قسه‌ی خۆی سه‌یر بکری‌ت له‌به‌رده‌ستدا نییه‌ جگه‌ له‌و راگه‌یانده‌ی که له‌کاتی حوکمداری‌دا یان راپه‌ریندا بلۆکی کردونه‌وه‌ که ده‌شی نه‌وه‌ش کاریگه‌ری و جێبه‌جێ نه‌و رۆژنامه‌ی پێوه‌ دیاری‌ت که تیا‌بانه‌ نه‌و راگه‌یانده‌یه‌ بلۆکراونه‌وه‌. به‌لام بایه‌خدارترین ده‌قی زمانی له‌به‌رده‌ست بوو بۆ ناخاوتنی گوتاری شیخ مه‌حمود نه‌و ده‌قه‌ شیعرانه‌ن که له‌کات و شوێنی جیاوازا نووسیونی، دیاره‌ لێره‌دا ئێمه‌ مه‌به‌ستمان نه‌وه‌ نییه‌ له‌په‌روی به‌ره‌مه‌پێانی شیعریه‌ته‌وه‌ باسی گوتاری شیخ مه‌حمود بکه‌ین نه‌خێر به‌لکو ده‌مانه‌وێت له‌پێکای نه‌و شیعرانه‌وه‌ جیهانبینی سیاسی و نه‌ته‌وه‌یی نه‌م سه‌رکرده‌یه‌ دیاری بکه‌ین. دیاره‌ شیعره‌کانی زیاتره‌ ده‌رپرێسی "رووی راسته‌قینه‌ی که‌سیتی نه‌زن و تێپوانینی نه‌ویان تیا ده‌بیینری‌ت شیخ مه‌حمود ده‌لێت:

نامه‌وی ژینی نه‌ساره‌ت به‌سه‌ه‌ هومری گومره‌هی
نایکه‌مه‌ سه‌رخۆم به‌ده‌ستی موده‌هی تاجی شه‌هی
قه‌د به‌ ئه‌م‌ری دۆژمانه‌ نامه‌وی فه‌رمانه‌هی

یان ده لیت:

پارتیز نه کهم به هیمهتی حمیدر حقوقی کورد

یا رۆحی خۆم و ئالی پهیمهبر فیدا نه کهم

گهر مانبعی حهقی میللهتی کورد بن ههرو ب

بیشک نوێره کانم به کوردی فهزا نه کهم.

شاهبازی بووم له مهیدانی شکاری دوزما

جههلی میللهت بوو به زهلامت هات به سهو شانی منا^(٦٤)

ئه گهر سه رنجی ئه م چه ند لێره شیعهی شیخ مه حمود بدهین ئه و بۆمان
ده رده که ویت که شیخ مه حمود له ئاستیکی دیاریکراوا په یوه ستهبووه به
کورد هوه به لام ئه وهی جینگای پرسیاره و تا کو ئیستاش جگه له بۆچوونی
ئه ملار لا نازانریت ئایا شیخ مه حمود مه به سستی له کورد یان له میللهت یان
نه ته وه هه موو کورد بووه له سه ر ئاستی کوردستانی گه وه یان یان ته نیا
کوردی ولایهتی موسلی مه به ست بووه یان کوردی سلیمانی و ده و روپه ری، واته
ئه و روپه ره جوگرافیه ی که له سه ر ده می هوکمداریه که پدا له ژێر سایه ی
ده سه لاتو قه لام ره وی ئه ودا بووه ؟ ئه مه ش مه ودا و ره هه ندی گوته ی ئه و
بیاری ده کات که ئایا گوته ی نه ته وه یی بووه یان گوته ی گه که له سه ر
بنه ماو زه مینه ی ئه مری واقعی دابه شه بوونی کوردستان بنیانراوه یان
گوته ی گه که سنوور ته سکی ناوچه یی بووه که ته نیا په یوه ست بووه به و روپه ره
جوگرافیه وه که خۆی له چه ند قوناغیکی ده سه لاتداریه که پدا ده سه لات
به سه ر پدا هه بووه ؟

شیخ مه حمود له کۆپله ی په که می ئه م شیعه رانه دا له وه ده ویت که چی تر به
ژیانی ژێر ده سته یی و کۆپله ی رازی نابیت. به واته ده یه ویت کۆتو پیوه ندی
دیلتی و ژێر ده سستی بپسینیت و ئازادی ده سته به ر بکات، له گه ل ئه وه شدا پس
له سه ر ئه ودا ده گریت که ئه و ئازانییه کی ده ویت که به خه بات و کوششی
خۆی به ده سستی بهینیت و ده یه ویت ئه وه ره ت بکاته وه که به فه رمان یان به

خواستو ویستی دوژمنانی رابه رایستی یان تاجی شاهه نشاهی قبول بکات، به مانایه کی تر ده په ویت بلایت من نه و ده سلات و سه روکایه تیبه م ناویت که دوژمنانم ره زامه ندیان له سه ربیت و نه وان پیم بیه خشن.

لیږه دا نه گهر بابه تیانه سه ربجی نه م روانینه ی شیخ مه حمود بدهین نه و دوو بچوونمان له لا ناشکرا ده بیت، په که میان نه و په که شیخ مه حمود هه ست به جوری که که سیتی خوی ده کاتو بروای به و په که ده بی ده سلات و تاج به هه ولو تیگوشانی خوی به ده ست بهیتیت که نه مش له روو په که وه جوری که له پشت به ستن به خوو به هه ولو گرششی خویی ده ده خات که نه مش له روانگی ناماده بوونه وه هه ولکه بچ نه و هی بگری رووداو دروستکر به ره م بیت که بتوانیت گورانکاری به ره م بهیتیت و له و ناقاره شدا بیتته خاوه نی شوناس، به لام لیږه دا ده بی پیرمین نایا پالنری نه م جوره هه لو یسته له بنه پرتدا ناماده بوون و تواناو لیهاتووی بابه تیبه و شیخ مه حمود له وه تیگه یستوه که ده توانیت بچ خودی خوی سه ربه خویی و ده سلات به ده ست بهیتیت و له بنه پرتدا خاوه نی پرژده په که که بتوانیت له سه ربه مای نه و پرژده په و کاری جه ماوه ری و عقلی سیاسی خوی نه و هی ده په ویت به ده ستی بهیتیت یان نه و په که له بنه پرتدا پرژده و به نامه و عقلی سیاسی غانیین و پالنری سه ره کی بچ نه و قسه و هه لو یستانه سوزو عاتیفه و هه لچوونی رومانسیانه په ؟

دووم ده شی وای لیکبه ی نه و که نه و جیهان بینی به له پشتی نه م شیعه وه وه ستاوه جیهان بینی به کی مه ودا کورته و زیاتر له وه ی له روانگی به رژه وه ندیبه وه سه ربی سیاست بکات، له روانگی نه خلاقه وه سه ربی ده کات. که له هه مو سه ردمیکدا روانین بچ سیاست له روانگی نه خلاقه وه کیشانه ی سیاست به پیوانه نه خلاق کاریکی هه له یه، لیږه وه تیده گین که شیخ مه حمود روانینی بچ مه سه له ی به ده ست هیتانی ده سلات و بچ سه ربه خویی و دروستکردنی ده ولستی کوردی روانینی کی خپلایه تی یان

شیخایه‌تی بووه و نه له بهر باری سیاسی و مامه‌له‌ی بیلق ماسیان و پشت به‌ستن به چه‌مکی نامانج پاساوی نامرازه‌کان ده‌کات که له سیاسه‌تدا کاری پیده‌کریته پشتی به چه‌مکی نه‌خلاق و عیزه‌تی نه‌فس و خۆپاگری به‌ستووه که نه‌مانه‌ش له خاسیته‌کانی عه‌قلی خیل و که‌لتوری خیل و روانینی خیله‌ بویه لیژوه به ناشکرا درده‌که‌وێت که کوتاری شیخ مه‌حمود له شیعره‌کانیشیدا گوتاریکی خیلایه‌تی داخراوه که به هه‌ندێ ره‌گه‌زی نه‌ته‌وه‌یی بارگاوی کراوه.

نییه ده‌زانین که له میژوودا ده‌ولت له دوو ئاراسته‌دا دروستبووه یان له نه‌نجامی به‌ره‌سه‌ندنی کومه‌لایه‌تیدا له خیزانه‌وه بۆ کومه‌لگای مه‌ده‌نی و پاشان له‌وێشه‌وه ده‌ولت به‌ره‌م هاتووه که ده‌ولته‌ش له‌و میانه‌دا توانیویتی نه‌ته‌وه دروست بکات یان له نه‌نجامی گۆرانکارییه سیاسیه‌کاندا برپاری سیاسی ده‌ولته‌ی بۆ هه‌ندێ له نه‌ته‌وه‌کان دروستکردووه. هه‌ر چۆن له‌دوای جه‌نگی جیهانی به برپاری سیاسی له پاشماوه‌ی ده‌ولته‌ی هه‌لوه‌شاوه‌ی عوسمانی چه‌ندین ده‌ولت دروستکرا. یان وه‌کو چۆن له‌دوای جه‌نگی جیهانی دووه‌م ته‌نانه‌ت دوای هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی یه‌کیته‌ی سوڤیته برپاری سیاسی ده‌ولته‌ی بریار به‌ده‌ست چه‌ندین ده‌ولته‌ی دروستکرد، هه‌ر بۆیه ده‌شیا له‌سه‌رده‌می شیخ مه‌حمودیشدا سه‌ریاری دواکه‌وتویی کومه‌لگای کوردی و سه‌ریاری نه‌بوونی که‌سیک که له کوردستاندا کۆده‌نگی هه‌موو کوردی له‌سه‌ر بیته بۆ سه‌رکردایه‌تی هیشتا بواری نه‌وه هه‌بیته که کورد ده‌ولته‌ی بۆ دروست بکریته به‌لام به مه‌رجێ له کوردستاندا گوتاریک هه‌بوابه له‌گه‌ل گوتاری نه‌و کاته‌ی نینگلیز بکوئچایه یان ببوابه‌ته جینگای متعانه‌ی نینگلیز. کاتێ شیخ مه‌حمود پاسی نه‌وه ده‌کات که نه‌و ده‌سه‌لات و تاجه‌ی ناوێت که نوژمن پێی بیه‌خشیت، مانای وایه هیشتا گوتاری شیخ مه‌حمود له‌و ئاسته‌دا نه‌بووه که لایه‌نی هه‌ره که م نینگلیزه‌کان به جینگای نه‌وه‌ی بزانه‌ی که ده‌ولته‌ی بۆ دروست بکه‌ن، شیخ مه‌حمود خۆی ده‌لێت من نه‌و ده‌سه‌لات و تاجه‌م ناوێت که نه‌وان بعه‌ده‌نێ که‌واته کاتێ نییه هه‌موو گوناھی دروست نه‌کردنی ده‌ولته‌ی کوردی نه‌خه‌ینه نه‌ستۆی نه‌وان مانای وایه ده‌مانه‌وێت پاکانه بۆ خۆمان بکه‌ین که

نیمه خاوه‌نی که موکورتی و هله‌نین و له بنه‌پندا نیمه له چاره‌مان نووسراوه که قوریانی بین، به‌لام له پوری راستیه وه نیم کۆپله شیعره‌ی شیخ مه‌حمود پیمان ده‌لێت شیخ له بنه‌پندا بریاری داوه به هیچ شتێک رازی نه‌بێت که نه‌وان پیتی ببه‌خشن، هۆکه‌شی دیاره ده‌گه‌رێته‌وه بق ناسۆی مه‌ودا کورتی بینین و تێگه‌یشتن له چه‌مکی سیاسه‌ت و کارکردن به‌پیتی به‌رز و وه‌ندی نه‌ت وایه‌تی به‌ واتایه‌کی دی له‌م شیعره‌وه نه‌وه ناشکرا ده‌بێت که شیخ مه‌حمود وه‌ها سه‌یری دنیا‌ی گه‌رنه‌وه یان ده‌بێ به‌ توانای خۆی نازادی و سه‌ره‌خۆیی سه‌پێنێت یان نه‌ نازادی و سه‌ره‌خۆیی به‌ ناوێت که ده‌بێ به‌ ملدان و رێکه‌وتن و سه‌ودا گه‌ری و خۆنێک کردنه‌وه له‌ دوزمنان وه‌کو خۆی ناوی برد وون ده‌ستی ده‌که‌وێت.

له‌ کۆپله‌ی دووه‌می نه‌و شیعره‌دا که شیخ نووسیویه‌تی ناستی نیمانداری و په‌یوه‌ستبوونی به‌ نایینی ئیسلامه‌وه ده‌رده‌که‌وێت و له‌ خه‌بات و تیکۆشانیشدا شیخ مه‌حمود پشت و په‌نای خودایه‌ که ئومێد ده‌کات له‌ و خه‌باته‌دا بق کورد سه‌رکه‌وتن به‌ ده‌ست به‌یێت. له‌ و خه‌باته‌دا شیخ مه‌حمود باسی نه‌وه ده‌کات که گیانی خۆی و نالی پیغه‌مبه‌ر ده‌کات به‌ قوریانی. لێره‌دا ناماژه‌ی نه‌وه هه‌یه که شیخ مه‌حمود له‌ به‌ری نه‌وه‌ی بلێت گیانی خۆیی و رۆله‌کانی کورد به‌فیدا ده‌کات، ده‌لێت گیانی نالی پیغه‌مبه‌ر به‌فیدا ده‌کات که نه‌مه‌ش به‌ دوو ناپه‌سته لێکده‌درێته‌وه. یه‌که‌میان مه‌به‌ست له‌ نالی پیغه‌مبه‌ر مسولمانانه. دووه‌میان مه‌به‌ست له‌ نالی پیغه‌مبه‌ر هه‌موو سه‌یده‌کانی کوردستانه‌ واته‌ هه‌موو نه‌وانه‌ی که له‌ رێگای دره‌ختی بنه‌ماله‌وه ده‌چنه‌وه سه‌ر پیغه‌مبه‌ر و که‌س و کاری. نه‌مه‌ش تا نه‌ندازه‌یه‌کی ناشکرا ناپه‌سته‌ی نه‌ت وایه‌تی بوونی گوتاری شیخ مه‌حمود لاواز ده‌کات و زیاتر سه‌یمایه‌کی نایینی پێده‌به‌خشێت هه‌روه‌ک له‌ هه‌مان کاتدا له‌ جیاتی قسه‌کردن له‌ هه‌یزکی جه‌ماوه‌ری به‌ رفراوان که هه‌موو کورد بگه‌رێته‌وه، جه‌خت ده‌که‌رێته سه‌ر ئینتیمای په‌یوه‌ستبوونی

عەشیرە تایەتی و خێڵایەتی واتە پەيوەندی خۆین و دەمار کە ئەمەش خاسیی
کۆمەلگای خێڵایەتیه.

لە هەمان کاتدا کە بەو شێوەیە پەيوەستبوونی خۆی بە ئیسلام و
پێغەمبەرەوه دەدەخات و ناپاستە و خۆش باسی ئەوه دەکات کە عەرەب لەبەر
ئەوهی زمانەکان یان زمانی ئایینی ئیسلام و ئێمەش وەکو کورد دەبێ بە زمانی
ئەوان نوێژو ئەركە ئایینییه کان جێبەجێ بکەین کە دیارە ئەوهش دەبێ
پەگێتی و پەگبوون لەنتوان هەمان مسوڵمانان دروست بکات، واتە ئەم ئایینه
هەموو بپاردارە کان دەکات بەبرای دینی، بەلام شیخ مەحمود وای نیشان
دەدات ئەگەر برا عەرەبە مسوڵمانەکان دژی ئەوه بن کورده مسوڵمانەکان بچن
بە خاوەنی مافی نەتەوایی خۆیان، ئەوا شیخ مەحمود پشت لەو زمانە
دەکات و لەوه بەدواوه نەک هەر ئەو زمانە رەت دەکاتەوه کە قورئانی
پێتاتەوه ته خوارهوه، بەلکو بپار دەدات لەوه بەدواوه نوێژ بە کوردی بکات،
دیارە ئەوهش لایەنێکی بەهێزی گوتاری کوردییە چونکە لە خۆیدا گوتار
بریتییە لە دەقی نووسراو واتە زمان لە ئاستی تۆمارکردندا. بەلام لێره دا
پرسیاریکی تر سەرلەدەدات ئەویش ئەوهیە ئایا شیخ مەحمود
بەبیرکردنەوهی خۆیی و وەکو پرۆژە یەکی نەتەوایی دەیهوێت نوێژ بکات
بە کوردی یان لە بەرامبەر هەلوێستی عەرەبە مسوڵمانەکاندا کە رەفزی
مافەکانی کورد دەکەن ئەمیش وەکو گاردانەوه بەرامبەر بەو هەلوێستە
تواندە ی ئەوان دەیهوێت پەيوەندی خۆی بە عەرەبەوه کوتایی پێبھێنێت و
لەوه بەدواوه نوێژیشت بە کوردی بکات.

بەلام سەریاری ئەم قسەکانی پێشەوه کە شیخ مەحمود راستەوخۆ وەکو
کوردێک یان ناپاستەوخۆ وەکو مسوڵمانێکی کورد بە هەلگری گوتاری کوردی
دەردەکەوێت لەدوا دوو دێرە شیعری ئەودا کە لەپێشەوه نووسیمانەوه دوو
رای بەرامبەر بە یەکی شیخ مەحمودمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەوهش دەشی
وەکو هۆیەکی سەرەکی شکستی راپەرینەکانی ئەو دابنرێن. یەكە میان شیخ
مەحمود لەو شیعردا دەیهوێت قورسایی و لێتاتوویی خۆی دەریخات و هەر

خویشی باسی ئو قورسایی و لیها تو بییه ده کات که چون له بهرامبەر دوژمندا ئازاو لیها توو بووه و له مهیدانی لیدانی دوژمندا خوی وهکو شاباز وهسف ده کات، له هه مان کاتدا هوی شکاندن و سه رنه ک وتنی خوی ده گپیتسه و بۆ نه زانیی میللەت به واتا میللەت ده کاته به رپرسی یه که م له شکست هیسانی. دیاره هیچ گومان له وه ناکریت که ئه م قسه یه راستییه کی زۆری تیدایه به تاییه تی له کاتی کهدا که شیخ مه حمود رابه رینی کردووه و داوای سه ریه خویی و ده وله تی کردی کردووه، کورد وهکو نه ته وه ناماده بوونیکی ئه وتی نه بووه ئه ویش به هوی باری دواکه وتووی و نه زانی و نه خوینده واری و نه بوونی هه ست و هوشیاری نه ته وه بییه وه که ده شی به نه بوونی ناسیۆنالیزم ناوی به به ی.

به واتایه کی دی له سه رده می رابه رینه کانی شیخ مه حموددا کورد وهکو کره لگا له پیکهاته یه کی خیلایه تی نا کوک له گه ل په کتری و په یوه ندی لاوازا بووه. هه ر خیل و عه شیره ته له سه ر روویه ریکی دیار یکرای جوگرافی، هه ولی پاراستنی به رژه وه ندیه کانی خویی داوه و له و پێناوه شدا ته نیا به شه رو هیزی خیل خویی پاراستووه هه ستی نه ته وایه تیش به و جۆره په ره ی نه سه ندووه که سنووری نیوان خیله کان بپوختنیت و وهکو یه که ی په کگرتو کو بین وه به لکو به پێچه وانه وه له باریکی پچر پچری لاوازا بوو، ئه مه جگ له وهش که خیل و عه شیره ته کانی کورد تا نه ندازه یه کی فراوان که سیتی شیخ مه حمودیان به سه رۆکی خویان قبول نه کردووه چونکه وهکو شیخیکی عه شیره ت لییان روانیوووه پێیان وابوووه شیخ مه حمود ده په ویت له پیکای رابه رین و دروستکردنی ده سه لاتره ده ست به سه ر هه موو ناوچه که دا بگرت و هه مووی بخاته خزمه تی خویه وه له پێناوی به رژه وه ندی خوی و بئه ماله کهیدا ئه وه بگات، دیاره هه ولی شیخ مه حمودیش بۆ ده ست به سه ردا گرتنی زه وی و زارو ئاو جوگه وه ندی شوینی زۆر ده وری هه بووه له سه ر خیل و عه شیره ته کانی کوردستان بۆ ئه وه ی به ئاسانی مل بۆ شیخ مه حمود نه دن، له هه مان کاتدا نه زانی و دواکه وتووی و نه بوونی هه ستی نه ته وایه تیش ده وری خویی هه بووه. شیخ مه حمود کاتی توبالی شکسته کانی ده خاته نه ستۆی میللەت و نه وهش

ده گيریتته وه بق نه زانی میله ت ده به ویت پیمان بلیت هوی شکستی نه و نه وه
 بووه که میله تی له گلدنا نه بووه، نه مهش تا نه ندازه یه ک راسته چونکه
 راپه رینه کانی شیخ مه محمود له هیچ قزناغیکیدا نه یتران بووه رو به ریکی فراوان
 بگریته وه له ناوچه گری وه ریمچیتی به پرتته وه. نه مهش دیسان شوناسی
 راپه رینه که له راپه رینیکی نه ته وه مییه وه ده کاته راپه رینیکی ناوچه گری به و
 پیییهش کوتاری نه م راپه رینه کوتاریکی ناوچه مییه مه ودا ته سکی خیلایه تی
 ده بیت که بارگای گراوه به هه ندی ره گزی نه ته وایه تی.

به هه حال له م چه ند دیره شیعره ی شیخ مه محمودا به ناشکرا بۆمان
 ده رده که ویت که شیخ مه محمود وه کو کوردیکی مسولمان متمانیه کی ته وای
 به خویی و به نازایه تی و لیهاتووی خوی هه بووه و گیانی سازش و سه ودا گری
 تیدا نه بووه ته نانه ته گه ر زانیبیتی نه سازش و سه ودا گریه ره نگه بینه
 هۆکاری به ده ست هینانی تاج و سه ریه خۆیش بق کورد. له هه مان کاتدا هه موو
 گونا هی شکست و سه رنه که ویتی ده خاته نه ستوی میله ت و له لایه کی تریشه وه
 نه ستوی دوژمن. نه مهش هه مان نه وه عه قلیته ی کورده که هه میشه ده به ویت
 هه له و که موو کورتیه کان له خوی دور بخاته وه هه مووی بخاته نه ستوی
 نه وانی تر نیر گرنگ نییه نه وانی تر کین، نه وانی دوژمن و داگیرکهرن یان
 نه وانی میله تن. به گویره ی شیخ مه محمود. لیژده ده گینه نه وه سه رنه نجامه ی
 که سه رباری شکست هیشنا شیخ مه محمود ناماده نییه هیچ ره خنه له خوی
 بگریت یان ته نانه ت خوی به جیگای ره خنه بزانیته، نه مهش نه وه ده لاله ته
 هه لده گریته که عه قلی کوردی عه قلیکه هه رگیز توانای نه وه ی نه بووه ره خنه
 دروست بکات یان بگاته نه و ناسته ی توانای خویندنه وه ی خویی هه بیت و
 ره خنه له خوی بگریته، هه ر نه وهش وای کوربووه که کورد نه ته وانیته هیچ
 په ندو وانه یه ک له شکسته کانی رابرووی خوی وه ریگریته یان رابرووی خوی
 بخاته به رده م ره خنه وه وه لیه سه نگینیت به لکو به پیچه وانه وه هه میشه له
 حاله تی به پیروژ سه یرکردنی نه و رابرووه دا بووه.

سەرچاوه‌کانی گوتاری شیخ مه‌حمود

- ۱- مه‌مه‌د ره‌سول ه‌اوار - شیخ مه‌حمودی قاره‌مان و ده‌وله‌ته‌که‌ی خوارووی کوردستان - به‌رگی یه‌که‌م - له‌نده‌ن - ۱۹۹۰ ل ۷۵.
- ۲- عه‌تا قه‌ره‌داخی - خه‌ونی سه‌ریه‌خوویی له‌ واقیعیکی ناجیگیردا سلیمانی - ۲۰۰۴ - ۲۹ ل.
- ۳- مه‌مه‌د ره‌سول ه‌اوار - شیخ مه‌حمودی قاره‌مان - به‌رگی یه‌که‌م ل ۱۲۶.
- ۴- هه‌مان سه‌رچاوه - ۱۴۰ ل.
- ۵- یاننامه‌ی شیخ مه‌حمودی هه‌فید - سلیمانی - ۲۰۰۷ ل ۳۶.
- ۶- گوشاری کاروان - گفتوگویه‌ک له‌گه‌ل شیخ مه‌حموددا له‌ (ه‌زیون) وه‌رگیراوه، کاروان ژماره (۲۶) ی سالی ۱۹۸۴.
- ۷- مه‌مه‌د ره‌سول ه‌اوار - شیخ مه‌حمودی قاره‌مان - به‌رگی یه‌که‌م ل ۳۴۶-۳۴۷.
- ۸- که‌مال نوری - یاده‌شته‌کانی شیخ له‌تبیفی شیخ مه‌حمود سالی ۱۹۹۵ - ۳۶ ل.
- ۹- م. س. لازاریف و آخرون - تأریخ کوردستان - ترجمه: الدكتور عبیدی حاجی - به‌وک - ۲۰۰۶ - ص ۱۸۴.
- ۱۰- م. س. لازاریف - المسألة الكردية (۱۸۹۰-۱۹۱۷) ترجمه: اکبر أحمد - مرکز کوردستان للدراسات الاستراتيجية - ۲۰۰۱ ، ص ۵۰۸.
- ۱۱- مه‌مه‌د ره‌سول ه‌اوار - شیخ مه‌حمودی قاره‌مان - به‌رگی یه‌که‌م - ۳۶۷ ل.
- ۱۲- هه‌مان سه‌رچاوه - ۳۶۸ ل.

۱۴- عهتا قهره داغی - چه مکی ده ولت و بزینهری میژوو له کومه لکای
کوریدا - هه ولتیر - ۲۰۰۵ - ل ۹۱.

۱۵- م.س. لازاریف - المسألة الكردية - ص ۵۰۸.

16- Office of civil Commissionery, Mes, Ex. Force
pricis of Affairs in Southern Kurdistan During the
Great war - Baghdad, 1919, p.5.

17- Ibid. P.5.

18- Ibid, p.6.

۱۹- ره فلیق حیلمی - یاداشت - سلیمانی - چاپی سێیه م ۲۰۰۳، ل ۴۶.

۲۰- عه لانه دین سه جادی - میژووی راپه پینی کورد - ئیتنتیشاراتی محهمدی
۱۹۹۶، ل ۵۶.

21- A.T.Wilson, Mesopotamia(1917-1920), London,
1930,p.128.

۲۲- المس بیل - فصول من تأریخ العراق القریب - ترجمة جعفر خیاط -
بیروت (وه رگیراوه له هاوار - بهرگی یه که م ل ۳۸۵).

۲۳- ره فلیق حیلمی - یاداشت - چاپی سێیه م - سلیمانی ۲۰۰۴، ل ۴۶.

۲۴- الدكتور محمد عابد الجابري - العصبية و الدولة - بغداد ۱۹۸۰ ص.

۲۵- ره فلیق حیلمی - یاداشت - چاپی سێیه م - ل ۴۸.

۲۶- فازیل که ریم - شارێ سلیمانی ململانیسی گروپه کومه لایه تیه کان
(۱۸۲-۱۹۲، سلیمانی ۲۰۰۶ ل ۱۱۶-۱۱۷).

۲۷- هه مان سه رچاوه - ل ۱۹۱.

۲۸- محهمد ره سول هاوار - شێخ مه محمادی قاره مان بهرگی دووه م -
ل ۳۸۸.

۲۹- ره فلیق حیلمی - یاداشت - چاپی سێیه م، ل ۶۱.

۳۰- ره فلیق حیلمی - یاداشت، چاپی سێیه م، ل ۶۲.

۳۱- ره فلیق حیلمی - یاداشت، چاپی سێیه م، ل ۶۲.

- ۲۲- وهلید همدی - کوردو کوردستان له بهلگه نامه کانی بهریتانیا دا -
 وهرگیژانی محهمه د نوری توفیق - سلیمانی ۱۹۹۹، ل ۵۹.
- ۲۳- ره فلیق حیلمی - یادداشت، بهرگی سیتی، ل ۸۱-۱۸۰.
- ۲۴- محهمه د ره سول هاور - شیخ مهحمودی قاره مان - بهرگی دوره م -
 ل ۴۶۸.
- ۳۵- هه مان سه رچاوه - ل ۴۶۹.
- ۳۶- هه مان سه رچاوه ل ۴۶۴.
- ۳۷- جریس فتح الله - یقظة الكرد ص ۲۲۸.
- ۳۹- ره فلیق حیلمی - یادداشت - چاپی سیتی، ل ۱۶۲.
- ۴۰- محهمه د ره سول هاور - سمکرو بزوتنه وهی نه ته وایه تی کورد - سوید
 ۱۹۹۶، ل ۳۲۷-۳۲۸.
- ۴۱- سیی. جی. الموندز - کورد و ترک و عرب - سیاست و رحلات و بحوث عن
 الشمال الشرقي من العراق (۱۹۱۹-۱۹۲۵) - ترجمة: جرجیس فتح الله - دار
 آراس ۱۹۹۹، ص ۲۷۲.
- ۴۲- عبدالرحمن بن خلدون - مقدمة ابن خلدون - دار الجیل. ص ۱۶۷.
- ۴۳- بانگی کوردستان - ژماره (۱۰) ی ۱۵ ی تشرینی په کهمی سالی ۱۹۲۲،
 ل ۱.
- ۴۴- بانگی کوردستان، ژماره (۱۱)، ل ۶.
- ۴۵- ره فلیق حیلمی - یادداشت، چاپی سیتی، ل ۳۴۸.
- ۴۶- ره فلیق حیلمی - یادداشت - چاپی سیتی، ل ۳۲۷.
- ۴۷- محهمه د ره سول هاور - شیخ مهحمودی قاره مان - بهرگی دوره م
 ل ۴۰۰.
- ۴۸- هه مان سه رچاوه - ل ۴۰۷.
- ۴۹- هه مان سه رچاوه - ل ۴۴۷.

50- Special Report: progress of Iraq During The period (1920-1931).

"هاوار دهقه ئینگلیزییه که ی له بهرگی دووه می شیخ مهحمودی قارهمانی
بلاوکردوتهوه" ص ۴۶۹.

۵۱- محمهد رهسول هاور - شیخ مهحمودی قارهمان - بهرگی دووه م،
ل ۴۷۱.

۵۲- همان سهراوه - شیخ مهحمودی قارهمان - ل ۴۱۱-۴۱۰.

۵۳- رهفیق حیلمی - یاداشت، چاپی سییه م - ل ۳۵۹.

۵۴- وهلید حمیدی - کوردو کوردستان له بهلگه نامه کانی بهریتانیادا -
ل ۱۳۷.

۵۵- همان سهراوه - ل ۱۳۷.

۵۶- همان سهراوه - ل ۱۳۸.

۵۷- همان سهراوه - ل ۱۳۸.

۵۸- محمهد رهسول هاور - شیخ مهحمودی قارهمان - بهرگی دووه م
ل ۳۹۳.

۵۹-

۶۰- رهفیق حیلمی - یاداشت - چاپی سییه م - ل ۴۷.

۶۱- محمهد رهسول هاور - شیخ مهحمودی قارهمان - بهرگی بهکه م
ل ۱۹۶.

۶۲- سدیق سالح - حکومتی کوردستان (۱۹۱۸-۱۹۲۴) سلیمانی ۲۰۰۷ -
ل ۱۴۶-۱۴۷.

۶۳- محمهد رهسول هاور - شیخ مهحمودی قارهمان - بهرگی دووه م
ل ۵۵۷.

۶۴- عومر مارف بهرزنجی، نوریه خشی، سلیمانی، ۲۰۰۶، ل ۲۷، ۲۸.

به‌شی بیست و هفت

گوتاری کوماری مهاباد

سەرھەت:

لە رۆژی ٢٢ی کانونی دووھمی سالی ١٩٤٦دا قازی محەمەد دامەزراندنی، کۆماری میللی کوردستانی راگەیاند، سوپای ئێران لە رۆژی ١٧ی کانونی یەکەمی سالی ١٩٤٦دا چوو ناو مهابادەو کۆماری مهابات کە هێشتا سالتیکی ئەواو نەکردبوو روخبێرا، سنووری دەسلاتی ئەم کۆمارە زۆر تەسک بوو تەنیا ناوچەکانی مهاباد و بۆکان و نەغەدە و سنقێ دەگرتەو. بێگومان پێش ئەوەی باسی گوتاری کۆماری مهاباد بکەین دەبێ لەبارەی کۆمەڵەی پاشانیش پارتی دیموکراتی کوردستان و بەرنامەکانیان و گوتاریانەو بەدوین بۆ ئەوەی رێگا خوش بکەین بۆ ناخاوێن لەسەر گوتاری کۆماری مهاباد.

دکتۆر عەبدوڕحمانی قاسملق دەلێت: لەماوەی سەڵەکانی شەڕدا هێزی ھاواییمانان نەچوو بۆ بەشی شیمالی کوردستانی ئێران کە مەڕکەزەکی شاری مەهابادە. بۆیە سالی ١٩٤٤ پاش ئەوەی پاشماوەی هێزی پۆلیسی ئێران لە مەهاباد وەدەرنرا، خەڵک بۆ خۆی حوکمی ئەوەمان بەهێندە گرتە دەست. لەو کاتەدا رێکخراویکی ناسیونالیستی بەناوی کۆمەڵەی ژێانەوی کورد تێکۆشانی خۆی دەست پێکردبوو^(١) عەلەین سەجادی دەلێت: هەندێ لە گەنجەکانی ئەو وڵاتە کە تا بێست کەسێک نەبوون لە سابلەخ بەناوی "کۆمەڵەی ژ.ک." ئەو دەستیان داو بوو بە ئێشەو و گۆڤارێکیشان بە و ناوێ دەرنەکرد. گۆڤارە کە ئەبڕا لە تەوریز لە چاپ نەدراو لە وڵاتی موکریان بلۆ ئێکرایەو. ئامادجی کۆمەڵەی (ژ.ک.) ئەوە بوو کە ژێانی کوردستانی گەورەبێ^(٢). کۆمەڵەی "ژ.ک." بەرە بەرە پەڕی سەندو دەستیان کرد بە بلۆکردنەوی نەتێنێبەکانی لێ خۆیان و پێواگە نەکردن بۆ رێکارکردنی کوردستانی گەورە^(٣).

حەسەنى ئەرەفە دەلەت: لە سەپتەمبەرى ١٩٤٢، ژمارە ١٤ لە رۆژنەبەرى
 خەلقى مەھاباد رێکخراوى (کۆمەڵە) پێشيان دامەزراند، ئەم رێکخراوه بەشیوەیهکی
 پوخت تاییهت بوو بە وەڵامێندەو، هیچ جۆره پەيوەندیهکی لهگەڵ حیزبو
 رێکخراوه کوردیه کانی نەیکە وەك (خۆبیوون) و (ههيا) دا نەبوو، بەرنامە و
 ئامانج لە دامەزراندنی ئەم رێکخراوه بە دەستەهێنانی ئۆتۆنۆمی ناوچهی
 کوردنشینى ئێران و پاشان دامەزراندنی کوردستانی گەورە بوو^(١) لە ئابی
 ١٩٤٢ دا نوێنه رانی جولانەوێ رزگاری نیشتمانی کوردستانی ئێران و عێراق
 لەشاری مەهاباد کۆبوونەو. لەم کۆبوونەوێ دا یانزە نوێنه رى هەردوولا
 بەشدار بوون. پێکه وەنانی رێکخراویکی سیاسى بەناوی کۆمەڵەى ژيانەوێ
 کۆردەوێ یەكێ بوو لە پێپارەکانی کۆبوونەوێ^(٢). هەر لەبارەى دامەزراندنی
 کۆمەڵەوێ نووسەرى بەرگەز ئێرانى نادر ئىنتیسار دەلەت: لە رۆژى ١٦ ی
 ئەیلوول ١٩٤٢ دا هەندێ لە کۆردەکانی مەهاباد کۆبوونەوێ یەکیان کرد بە
 مەبەستى پێکهێنانی لیژنە یەك بەناوی کۆمەڵەى ژيانەوێ کورد، بۆ ئەخشی
 دانان و کارکردن بۆ پشتگیریکردنی مافی پێپاردانی چاره نووس لەلایەن
 کۆردەوێ^(٣).

بێگومان لەم وتانەى سەرەوێ دا بۆمان دەرەكە وێت كە کۆمەڵە
 لەبارەو خێكدا دروستبوو كە تا ئەندازەك ناوچهى موکریان و بەتایه تیش
 مەهاباد ناوچه یەکی نیمچه چۆل بوو لەپووی دەسلاتی سیاسى و دەولەتیه و،
 چونکە کاتى هێزه کانی هاوێ پمانان و بەتایه تیش هێزه کانی سۆفیت هاتنە
 ئێران حکومەتى رەزا شا روخاو هێزی هاوێ پمانەکان نەچوونە بەشى باکورى
 کوردستانی بە ئێرانەوێ لکێنراو بەتایه تیش كە مەهاباد شارى دیارى ئو
 ناوچه یە بوو كە هێزی هاوێ پمانەکانى تێنەچوو، هەر بۆیه هەم بۆشایی
 ئیدارى و هەموو دوروى دەسلاتی دەولەتى پیشووی شاو ئەمانى ئو دەسلاتە
 جۆره نازاییهکی لێکەوتەو كە ئەو هەش زەمینە خۆشکەر بوو بۆ سەرەلانی
 بیروباوێپى نوێ، هەر وەك دوروى سۆفیتیه کان و حیزبى تودەش لەو سەر

به‌نده‌دا ئاشكرا بوو. واته بانگه‌وازی سۆلّیت بۆ پشتگیری كړنې كه لاني ژړنده‌ستو ماف خوراو له سهرويه‌نده‌دا هوکارتيكي تر بوو بۆ نه‌وه‌ی نه‌ك هر كورد به‌لكو ژورتيك له نه‌تووه ژړنده‌سته‌كاني جيهان بكنه‌جوله‌و خوكوكردنه‌وه له‌پيناوې نازايددا.

ه‌روه‌ك له‌لايه‌كي تريشه‌وه دروستبوونې حيزي هيوال له كوردستاني لكيتراو به‌عيراق‌وه ده‌وري راسته‌وخو ناپاسته‌وخو ه‌بووه له‌سهر دروستبوونې كومه‌له "مير حاج كه نوين‌ري حيزي هيوال بوو به‌ پشت به‌ستن به‌ نه‌زموونې حيزي هيوال تواني ناموزگاري و رينومايي عمه‌لي له‌باره‌ي دامه‌زاندن و به‌رده‌وام بوونې گروپيكي ناسيونالستي كورديه‌وه پيشكه‌ش بكات كه ده‌بي چوڼ دابه‌زني چوڼ به‌پړوه بچيت... دواي گوي گرتن له رينومايه‌كاني مير حاج، پياوواني مه‌باد برياريان دا كه خويان له ده‌سته‌يه‌كدا ريك بخن كه نه‌ويش ناوړا كومه‌له‌ي ژيان‌وه‌ي كورد^(۷) كه‌واته له‌م قسه‌يه‌وه نه‌وه ئاشكرا ده‌بيت كه په‌يوه‌ندي له‌نيوان حيزي هيوال كومه‌له‌دا هر له‌پيش راگه‌ياندني كومه‌له‌دا ه‌بووه. ه‌ندي وای بۆ ده‌چن كه حيزي هيوال له سهره‌تاوه مه‌به‌ستي نه‌وه بوويت كه لقيكي حيزيه‌كه له روزه‌لات دروست بكات، دياره نه‌وه‌ش له‌سهر بنه‌ماي بربوون به‌ بووني يه‌ك كوردستانه‌وه هاتووه، واته سهرپاري دابه‌شبووني، كورد يه‌ك نه‌تووه‌يه‌و كوردستانيش يه‌ك ولاته به‌و پييه‌ش ده‌شي يه‌ك حيزي نه‌تووه‌يي له ه‌موو به‌شه‌كاني كوردستاندا دروست ببيت و خه‌بات بكات له‌پيناوې رزگار كړنې ه‌موو كوردستان و دروستكړنې يه‌ك ده‌ولتې نه‌تووه‌ييدا له‌سهر ه‌موو جوگرافياي ولاته‌كه كه پيشتر برباري سياسي و به‌رزه‌وه‌ندي ده‌ولتاني بربار به‌ده‌ست دابه‌شيان كړيووه به‌سهر ده‌ولتاني هاوسنوويډاو به‌وه‌ش له‌بري ناوه‌نديكي نه‌تووه‌يي كه كوردي له ده‌ور كوبيته‌وه، كوردپان خستوته ژير فره‌مانې چوار ناوه‌ندي ناموزه به‌ كورد كه هر چوار ناوه‌نده‌كه له‌پنگاي هيزو كوشتن و بړينو سهركوټكړنه‌وه ده‌سه‌لاتي خويان به‌سهر نه‌م نه‌تووه‌دا ده‌سه‌پيښن. ده‌شي له‌هر

چرکه ساتیکدا که ناسیونالیزمی کوردی به شیوه یه کی سروشتی و پینگه یشتور ده ریکه ویت پرۆژه ی دوستکردنی یه ک ناوه ندو روخاندنی سنووره ده ستکرده کان و پیکهتانی یه ک بزوتنه وه ی جه ماوهری له سه ر ناستی هه موو کوردستان له کارو نه رکه کانی نه و بیت واته ناسیونالیزمی کوردی، نه و ده مه ش ریکه ری نه و پرۆژه نه ته وه بیه بنگرمان بوونی حیزبکی ناسیونالیستی ده بیت له سه ر ناستی هه موو کوردستان که نه ویش بیا ره حیزبی کومه لگای شارو دوستکراوی نوخبه ی ناسیونالیستی شار ده بیت نه ک حیزبی خپل و عه شیره ته و ده ستو گروپی ناوچه یی داخوا، په یوه ست به و سنوورانه وه که داگرکه رانی کوردستان دوستیان کربوون پرسپاره که نه وه یه نایا کومه له هه ر له دوستبوویه وه وه کو ریکهراویکی ناوچه یی ته نیا بۆ رزگارکردنی مه ابادو هه ندی شوینی ده وروپشتی دوستبوو یان ئامانجی رزگارکردنی کوردستانی لکینراو بوو به ئیرانه وه یان به رنامه و پرۆژه ی کوردستانی گه وری هه بوو؟ چونکه به رنامه و پرۆژه و شیوه ی کارکردن ده بته بنهما بۆ ده ست نیشاندکردنی گوتهاری نه م ریکهراوه .

له و وتانه ی له سه ره وه له پاره ی دوستبوونی کومه له وه وه زمانگرتن نه وه مان بۆ ده رده که ویت که له دوستبوونی کومه له دا دوو خال گرنگی تۆریان هه یه له روانگی گوتهاری نه م ریکهراوه وه که یه که میان ناوه یینانیتی وه کو ریکهراویکی ناسیونالیستی و دوو میان به رنامه ی کارکردینه تی له پله ی یه که مه وه له پیتاوی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانم لکینراو به ئیرانه وه، له پله ی دووه میشدا خه باتکردن له پیتاوی کوردستانی گه وری دا.

دیاره نه وه ئاشکرایه که له کاتی دوستبوونی کومه له دا جوړیک له هه مستی نه ته وه یی کوردی سه ری هه لداوه، نه که رچی هیشتا باروئوخی کومه لایه تی و نابووری کوردی له و ناسته دا نه بووه که ده رکه ویتی نه و ههسته نه ته وه بیه وه کو به رهمی سروشتی په ره سه نندی نه م کومه لگایه سه یر بکړیت. به لام دیاره کاریگه ری ده ره وه به گشتی و قسه کردن له مه سه له ی مافی بریاردانی

چاره نووسیش که له لایه ن سۆفیت و حیزبه شیوعیه کانه وه که نه وکاته له و
ولاته شهدا دروستبوو بۆون که کوردستانیان به سه ردا دابه شکرابوو ده وری
نیاری هه بوو له سه ر نوخبه ی خۆتینده وارو هوشیاری کورد بۆ نه وه ی هه ولی
دروستکردنی رێکخراوی خۆیان بده ن بۆ پێداگرتن و خه بات کردن له پیتاوی نه و
ماله دا که ده بی هه مو نه ته وه یه ک بی هه یج کۆسپو به ربه سستیک به ده سستی
به ینیت، به هه ر حال کۆمه له هه ر له دروستبوونی وه له خۆیدا وه کو
رێکخراویکی نه ته وه یی ده رده که ویت که هه لگری ئاستیک له داواکارییه کانی
کۆرده نه گه رچی مه وداو ره هه ندی نه و داواکارییه شه له روانگه ی
ناسیونا لیزمه وه جینگای قسه له سه رکردنه .

بینگه مان له و وتانه ی سه ره وه دا بۆمان ده رده که ویت که کۆمه له به رنامه ی
یه که مینی ئۆتۆنۆمییه واته له پیتاوی ئۆتۆنۆمیدا خه بات ده کات نه گه رچی
به رنامه ی نه وه پینی سه ره خۆیی کوردستانی گه وره یه . نیاره نه وه ئاشکرایه
کاتی حیزبی شیوعی له عێراق و ئێران دروستبوو باسی نه یه و کراتی بۆ ولاته
ئۆتۆنۆمی بۆ نه ته وه یی دووه میان ده کرد، لێره وه ده رده که ویت که به رنامه ی
کۆمه له له ژێر کاریگه ری ده وری به رنامه ی حیزبه شیوعیه کانه دا دروستبووه .
ئهمه شه ده مانگێرته وه بۆ قسه کردن له سه ر په یوه ندی کۆمه له به واقعی نه و
کۆمه لگاپه وه که تیاپدا سه ری مه لداوه به واتا ئایا کۆمه له به ره می به
سروشستی له دایکه بوو واقعی نه و کۆمه لگاپه یه که به شیکه له کۆمه لگای
کۆردی . ئایا نه گه ر کۆمه له له ژێر کاریگه ری توده و که لتوری ستالینیدا دروست
نه بوو ویت بۆچی له کۆنوه چه مکی ئۆتۆنۆمی بووته خالی بنه پمته له
به رنامه که پدا !!

له لایه کی تهره وه ده بی ئاماژه بۆ نه وه بکه یه ن که له پوری په ره سه ندنی
کۆمه لایه تییه وه هه سستی نه ته وایه تی و به و پیتیه شه ناسیونا لیزم ده بی له شه ردا
ده ریکه ویتو سه ره له بات، ئهمه شه سه رنجه مان بۆ نه وه راده کیشیت نه گه ر
کۆمه له رێکخراویکی ناسیونا لیستی بیت ده بی به ره می عه قلی شه رو

دروستجوونی چینی بۆرژوا بېت، به لام وهك ناشكرايه مهاباد له و كاته دا شاروچكه يه كي بچوك بووه له پړوي پيشه سازي و بازوگانپيه وه و به و پتيهش له پړوي دهر كه وتني بۆرژوا وه له دواي شاره كاني سنه و كرماشان و سليتماني و كهركوك و ناماده و هه ولير ديت. بۆچي ده بي كومه له وهكو ريخفراونكي ناسيوناليسست له وي دروست بېت نه گهر به كاريگهري دهر وه دروست نه بوو پيت.

به رنامه ي كومه له له سه ره تادا ساده و نزيك له قسه ي ناسايي خه لك بوو، به لام پيده چيت دواتر به تا بيه تيش له سالي (١٩٤٥) دا گوپانكاري تيدا كرا بېت، له م باره يوه نه و شير وان مسته فا ده لئيت نه و گوپانكاري يانه له و ياداشته دا دهر ده كه و پت كه داويانه ته نو پته ري حكومه تي ئيران و وه زي ري راويز كاري ده و لت كه هات بووه مهاباد كه. تيايدا هات بوو دان بنر يت به زماني كورديدا و نه م زمانه بكر يته زماني. ره سمى خو يندن و به پتوه بردن و باج و دهر له ته كي كردستان له پر وژه خزه تگوزاريه كاني ناوچه كاني خوياندا خه رج بگريت، كار مه ندي ده زگا كاني كردستان كوردين^(٨) بنگومان نه م خالانته له پړوي بنه ما كاني گوتاري كوردييه وه گرنگو كار له سه ركرنيان نزيك بوونه وه يه له كار كردن بۆ بنياد ناني به رنامه يه كي ناينده يي كه سيماي نه ته واپه تي هه يه، به لام كاني نه م خالانته ده بينين له پړوي ياده وه رييه وه راسته و خق ده كه پتيه وه بۆ سالي (١٩٠٨ و ١٩٠٩) و هه مان نه و ياداشته مان دپته وه ياد كه شيخ عه بول سه لامى بارزاني داويه تي به تور كه كان بۆ به ده سته يتاني جورك له ئوتونومي بۆ پتينج شاري كوردي.

هه روهك ناشكرايه ده بي حيزب بنه ما و پايه ي دروستجووني هه بېت و بزانر يت له سه رچي بنياد ده نر يت و به و پتيهش ناسقو ره هه ندي كاردن و گوتار و ئاراسته ي ئيشكر نيشي دهر ده كه و پت. "كومه له ي ژ - ك له سه ر چوار كوله كه ي ئيسلامه تي، كوردايه تي، مه ده نيته، سولح و ئاشتيخوازي دانراوه و هه موو

قانون و نیز نامه‌گانی له‌گه‌ل شه‌ریعه‌تی ئیسلام ته‌تبیق نه‌کریو ئینجا نه‌خړیته کار^(۱).

نه‌گه‌ر سه‌رنجی کوله‌گانی یان پایه‌گانی کومه‌له‌ بده‌بین زیاتر له‌وه‌ی که وه‌کو ریک‌خراوونکی نه‌ت‌وه‌یی کوردی ده‌ریک‌ویت، وه‌کو ریک‌خراوونک ئیسلامی کوردی خوی پیشک‌ش ده‌کات که داوای به‌شیک له‌ مافه‌گانی نه‌ت‌وه‌ش ده‌کات و نه‌وه‌نده‌ی له‌ باسی نه‌و پایانه‌دا که له‌سه‌ری راوه‌ستاوه‌ باسی نایینی ئیسلام ده‌کریت نه‌وه‌نده‌ مه‌سه‌له‌ی نه‌ت‌وایه‌تی ناماده‌بوونی نییه، نایا له‌ بنه‌په‌تدا دامه‌زیتنه‌رانی کومه‌له‌ به‌و جۆره‌ په‌یوه‌ستبوون به‌ ئیسلام‌وه‌ که به‌و جۆره‌ بپواننه‌ ریک‌خراوه‌که‌یان یان نه‌وه‌یه‌ که په‌یوه‌ستبوونکی به‌و جۆره‌ به‌ ئیسلام‌وه‌ له‌ نه‌نجامی تیگه‌یشتن له‌و راستیه‌دا بووه‌ که کومه‌لگای کورد کومه‌لگایه‌تی مسولمانه‌و نایینی ئیسلام په‌یامی رقی نه‌م کومه‌لگایه‌ی و روویه‌ری کونه‌ستی کومه‌لایه‌تی کومه‌لگای کوردی داگیرکردووه‌و ناشیت هیچ کاریکی جه‌ماوه‌ری بکریت نه‌گه‌ر هتزی کونترۆلگری نه‌و کونه‌سته‌ نه‌جولیت. به‌ هر حال ئیمه‌ به‌لگای دیارمان له‌به‌رده‌ستدا نییه‌ ه‌تا بزائن نامانچ له‌و جۆره‌ په‌یوه‌ستبوونه‌ به‌ ئیسلام‌و بنه‌ماکانی شه‌ریعه‌تی ئیسلام‌وه‌ له‌ به‌رنامه‌ی کومه‌له‌دا چی بووه‌. به‌لام دیاره‌ نه‌وه‌ ئاشکرایه‌ له‌ که‌لتوری ئیسلامیدا جیاوازی ئیقنیک‌و ره‌نگه‌ر زمان باب‌ه‌خیکی نه‌وتویان نییه‌ چونکه‌ په‌یوه‌ستبوون و نزیک‌ی له‌ خوللو په‌یامه‌که‌ی و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی وه‌ شوینی ه‌ره‌که‌سه‌ دیاری ده‌کات بۆیه‌ قسه‌کردن نه‌ک له‌و قوناغه‌دا به‌ته‌نیا به‌لگو له‌ ئیستاشدا له‌باره‌ی پرۆژه‌ی نه‌ت‌وایه‌تی و نایینی کوردیه‌وه‌ کاریک‌ بووه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی تیروانین و ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی ناوه‌ند که خوی به‌ جیگه‌ره‌وه‌ی خه‌لافه‌تی ئیسلامی زانیووه‌ نه‌وه‌ش کاریکی بی به‌ره‌م بووه‌ چونکه‌ کورد له‌به‌ر نه‌وه‌ی سه‌ر به‌ سونه‌ری شافیه‌یی و نه‌م مه‌زه‌به‌ش مه‌زه‌بی ده‌سه‌لات و خه‌لافه‌ت بووه‌ بۆیه‌ هیچ ناکوکی و نه‌یاریه‌ک له‌لاین کورده‌وه‌ بۆ نه‌و ناوه‌نده‌ نه‌بووه‌. خو نه‌گه‌ر له‌ ئیترانیشدا پشت به‌ستن به‌ بنه‌ماکانی نایین له‌

دروستکردنی ریڅخراوونکي کوردیدا له بهر نه وه بووږیت که شایني دده لاتی ددولتې ناوهند راسته نیسلامه به لام په پیره وکړی مەزهبی شیعیه، نو ا به و پینه کیشه که دده بیت کیشه ی دوو مەزهبی نیسلام. مەزهبی بیکی په یوه ستو کۆک له گه ل ناوهندی دده لاتی خه لافه ندا که مە به ست مەزهبی سونه ی شافعییه که کورده گان په پیره وکړی نو مەزهبه بن، هه روه ها مەزهبی بیکی ناکۆک و ناتا باو نه گونجاو له گه ل ناوهندی دده لاتی خه لافه ت که نه ویش مەزهبی شیعیه و هه لگره گانی که فارسی له نه دجامی تواناو لیها تووییان بق په کاره یتانی نو مەزهبو به مە ما نزه گانی به رامهر به ناوهندی دده لاتی خه لافه ت توانیانه ناوهندی کی نوی دده لاتی شایینی دنیایی دروست بکه نو له بهرامهر دده لاتی خه لافه تی نیسلامیدا نه میش ناماده بوونی هه بیت که نه ویش ددولتې فارسی شیعیه مەزهبه هه لیره شه وه له ناستی کی نه گوتراودا دانانی نیسلام به یه کیک له پایه گانی دروستکردنی کومه له، له بهر نه وه ی کورده گان سونی شافعی که واته به ما گانی نه م مەزهبه ده که نه پایه ی دروستکردنی ریڅخراوه که یان که له گه ل مەزهبی دده لاتی ناوهندیدا کۆک و ته بانیه یو نه ویش وا ده کات زیاتر کیشه ی مەزهبیش بغاته بوو. نه مە جگه له وه ی که له سر ناستی ناوخی کومه له خویشی گوتاری کی شایینی نه ته وه یی خپلایه تی به ره م دینیت، که هاویشی وه ی گوتاری شیخ مەحموده، ده شې پی بگوتريت گوتاری کی خپلایه تی ناوچه گری شایینی بارگای کراو به هندی له ره گزو توخمه گانی کورداپه تی. نه وه ی مایه ی سه رنجدان و جیگای له سر راوه ستانه نه وه یه که "نه ندا م ده بووایه سویند بغوات به قورئان که خیانه ت له نه ته وه ی کورد نه کات و له پیتاوی سه ریه خوی کوردا تیده کوشی و هیچ نه پینه یی کی کومه له نه درکیتیت^(۶) لیره وه ديسان دهرده که ویت که تا که به مای باوه پیکراو شایینی نیسلام بووه و قورئان بق سویند خواردن و دروستکردنی متمانه هۆکارو پتوانه بووه. که واته لیره دا به ناشکرا دهرده که ویت که هستی نه ته وایه تی و په یوه سنبوون به کورده وه هیشتا له و ناسته دا نه بووه که

متمانەى بوونە ئەندام لە کۆمەڵدا دروست بکات، بە واتایەکی تریق مەسەلەى کوردایەتى یان نەتە وایەتى و کارکردن لە پێناویدا نەکە و قوتە پێش ئیفتماو پەڕەستبوون بە ئیسلامە وە. بە پێچەوانەى ئەو بۆچوونەى کە دايفد ئانامسون لە سالى ۱۹۶۴دا دەلیت: ئەگەر لە کوردیک بېرسیت تۆ چیت دەلى من کورد ئەگەر لێى بېرسیت کوردیت یان مەسولمانیت، دەلى کوردیکى مەسولمان.

ئێمە مەهەستمان لە م قسانە ئەوە نێیە کە بلێن نابیت یان ناشیت کورد پشت بە ئیسلام بھەستیت لە پرۆژەى زیندوکردنە وەى کە سیتی خۆی و پرۆژەى رێنسانسى خۆیدا بە لکو بە پێچەوانە وە لە راستیشدا یە کێک لە پایەکانى رێنسانسى کوردی و بە و پێش گوتمارى کوردی ئایینی ئیسلامە. بە لām لەو شتوانە دەریزەى کۆمەڵە دا ئیسلام وە کو یە کێک لە رەگەزەکانى بەرنامە گوتمارى ئەو رێکخراوە باس نەکراوە، بە لکو وە کو سەرە کێترین رەگەز دانراوە کە مەسەلەى نەتە وایەتى کورد دەکە ویتە نوای ئەوە وە، ئەمەش وا دەکات بلێن گوتمارى کۆمەڵە گوتماریکی ئایینی بارگایى کراوە بە هەندى لە رەگەزەکانى نەتە وایەتى.

لە کاتێکدا کە کۆمەڵە لە رووبە کە وە وە کو بنیانەرى پرۆجە یە کى ئایینی لە رووى بەرنامە کە پە وە دەردە کە ویت، لە هەمان کاتدا لە لایە کى ترە وە زۆریک لە خەلک بە رێکخراویکی مارکسى یان لایەنگرۆ دروستکراوى سۆفیتی دەپەدەنە قەلەم، ئەمەش بێگومان لە شتووەى کارو هەلسۆرانى ئەندامانى کۆمەڵە دا هەستى پێدە کړیتو ئەو بایە خدانەش بە ئیسلام وە کو جوړە فیلێک بۆ فریودانى جەماوەر بە کار دیت. لە لایە کى تریشە وە بارودنخى کۆمەڵە یەتى کۆمەڵگای کوردی و پێکھاتەى خێلایەتى ئەم کۆمەڵگایە و مامەلە کردنیشى لە گەل ئەو واقعە داو شوپى دیارى ناو رێکخراوە کە کە کسانى سەرە خێل و عەشیرەت و بنەما دیارو ناودارە کان پریان کردبوو وە، زیاتر سیمای خێلایەتى بوونى ئەم رێکخراوەى دەردە خست، دەشى پێکداچوونى ئەم رەگەزە ناواستە

لەگەل يەك ئاڭكۆڭەنەي نىيەت بەرنامە و گوتارى كۆمەلە، ھۆكارى بوونى جۇڭىك لە تەمومۇز ئاناڭشكرابى بىت لە بەرنامە و گوتارى ئەم رىڭخراوۋەدا.

بە مانايەكى تىر دەمانە وىت بلىن ھۆكارى نەبوونى گوتارىكى ديارى خاوەن شوناس لەلەي كۆمەلە بەندە بەر واقىقە كۆمەلەيتى و سياسى و كەلتورىيە وە كە ئەم رىڭخراوۋەي تىادا دروستبووۋە كە واقىقەيكى دواكە وتوى خىلايتى داخراوى ئايىنە و لە ھەمان كاتىشدا بەرھەمى دروستبوونى بۇشايبەكى سياسى و ئىدارىيە، ئەمە جگە لەوەي كە وەكو پىشتىر گوتمان ھۆكارى دەرەكېش لەوەدا رۇلى ديارىان ھەبوو بەتايەتى كارىگەرى كەلتورى ستالىنى و حىزى تودەي ئىرانى و لە ھەمان كاتىشدا دەورى ديارى حىزى ھىوا كە پىشتىر لە باشورى كوردستان دروستبوو، ئەمە حىزەش لەرڭكەي نارەنى (مىرحاج) ھەو رۇلىكى ديارى ھەبوو لە دروستبوونى كۆمەلە و شىۋانى رىڭخستنى كۆمەلەدا، بەر پىتەش دەبى لە بەرنامە و گوتارى ئەم رىڭخراوۋەدا رۇلى حىزى ھىوا (مىرحاج) ىش ئاشكرا بوو. ھەموو ئەمانەش ئەو ھەمان بىر دەرەخەن كە كۆمەلە بەرھەمى پەرەسەندى ناسيونالىزمى كوردى نەبوو بەر ئەندازەي كە نوخەبەيەكى ناسيونالىستى ھوشيار دايانە زراڭدوۋە بەرنامە و گوتارى ئەم رىڭخراوۋەيان لە رەگەزى جۇراوچۇر باركردو بەر وقاتايەكى دى گوتارى كۆمەلە بارگاۋى كراو بەر رەگەزى جۇراو چۇر بەپتى واقىقى كۆمەلەيتى كۆمەلگەي كوردى بەپتى كارىگەرى ھىزو ئاراستە جۇراوچۇرەكانى دەروپەرى كوردستان. ئەمەش ئەو نىشان دەدات كە ھەر چۇن كۆمەلە ھۆكارى ناوچۇيى و دەرەكى پىكەو دەورىان لە دروستكرىنىدا بىنىو، بە ھەمان شىۋە گوتارەكانى دەرەوۋە واقىقى كۆمەلگەي كوردى دەورىان لەسەر گوتارى كۆمەلە ھەبوو.

بىگومان لەسەر وەختى دروستبوونى كۆمەلە لە ئازىياجانى رۇڭشاۋا بە كارىگەرى و رىنومايى سوپاسى سوورو حىزى شىۋەي سۇڧىتى، حىزى كۆمۇنىستى ئازىياجان پىكەتابو، نىزىكى مەبابو ئەو روپەرە تەسكەي كە

کومه‌ل‌ی تیا دروستبوو، بوه هوی نه‌وه‌ی که نوخه‌ی خوینده‌واری مهاباد له‌زیر کاریگری یان چاولیکه‌ریدا کومه‌ل‌ی ژیا‌نه‌وه‌ی کوردیان دروست کردو کاریگری نه‌و حیزیه و گوتاره‌که‌شیان له‌سەر ریکخزای کومه‌ل‌و گوتاری کومه‌ل‌ش ناشکرابوه، به‌تاییه‌تی مه‌سه‌له‌ی ئۆتۆنۆمی و دروستکردنی ده‌سه‌لاتیکی له‌و جۆره له‌چوارچێوه‌ی ده‌وله‌تی ئێراندا، له‌ به‌رنامه و ستراتیژی حیزیی شیوعی سوفیتی و توده و کۆمونیستی نازیا‌یاجانه‌وه هاتۆته ئێو به‌رنامه‌ی کومه‌ل‌وه. واته گوتاری کومه‌ل‌ه وێنه‌یه‌کی تری گوتاری حیزیی کۆمونیستی نازیا‌یاجانه و حیزیی شیوعی سوفیتی و توده بوه.

دیاره کومه‌ل‌ه له ماوه‌یه‌کی کورتدا په‌ره‌ی سه‌ندو ژماره‌یه‌کی باش له نوخه‌ی مهاباد و شنۆر بۆکان و ناوچه نزیکه‌کانی تر چوونه ریزی ئه‌م ریکخزاه‌وه، به‌لام ئه‌م ریکخزاه‌و نه‌یتوانی له شاریکی دیاری وه‌کو سه‌نه یان ته‌نانه‌ت سه‌قزدا ریکخستنی خۆی دروست بکات، ئه‌مه‌ش زیاتر خاسی‌تی ناوچه‌یی به‌خشبووه‌ته کومه‌ل‌ه، که وه‌کو ریکخزایه‌کی ناوچه‌گری داخزای ئاسۆ ته‌سکی ده‌ره‌وه‌ی ناسیونا‌لیزم خۆی پێشکه‌ش کردوه.

دیاره ئه‌وه ناشکرایه له قازی محمه‌د له قوناغیکی دواتردا په‌یوه‌ندی کردوه به کومه‌ل‌وه، زیاتر له‌وه‌ی که قازی خۆی چووبێته پێشه‌وه بڕو بێته ئه‌ندام، سه‌رانی کومه‌ل‌ه هه‌ستیان به‌وه کردوه که رازیکردنی پیاوێکی دیارو خاوه‌ن پله‌و پایه‌ی کومه‌ل‌یه‌تی و نایینی و میژوویی وه‌کو قازی محمه‌د بۆ هاتنه ریزی کومه‌ل‌وه بایه‌خیکی زۆری ده‌بێت به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئه‌ندامانی سه‌ره‌وه‌ی، کومه‌ل‌ه زیاتر پێیان وابوو که قازی محمه‌د پیاوێکی نایینی خۆپاریژو کۆنه‌پاریزه و ده‌شی هاتنی ئه‌و بۆ ناو کومه‌ل‌ه بێته هۆی کوشتنی ئاراسته‌ی دیموکراتیکانه و کراوه‌ی کومه‌ل‌ه. به‌ واتا ئه‌ندامانی کومه‌ل‌ه ده‌ترسان له‌وه‌ی که ریکخزاه‌و که‌یان باوکی بۆ دروست ببێت، به‌لکو ئه‌وان زیاتر بڕواییان به‌جۆرێک له‌ ئاراسته‌ی ئاسۆیی په‌یوه‌ندی له‌نیو پێکهاته‌ی ریکخزاه‌و که‌یاندا هه‌بوو، به‌ واتا زیاتر له‌وه‌ی که ئاراسته‌ی فرمان هه‌ره‌می بیت له سه‌ره‌وه بۆ

خواره وه، ئاراسته ئاسۆیی فه رمان و په یوه ندى هه بوو، ده ترسان له وهى كه قازى محمەد له سه ر بنه مای بۆ چوون و پله و پایه ی كۆمه لایه تی خۆی راسته وخۆ بچیته لوتكه ی ده سه لاتى رێكخراوه كه وه به وهش هه ره مى ده سه لاتو فه رمان دروست ببیتو بنه ماكانى دیموكراسى له نێو رێكخراوه كه دا لاواز ببیتو به ره و نه مان بچیت، كار به ده ستانى سۆفیت سه رنجیان دا بوو كه به بێ رابه رێكى روحانى، رێكخراوى كۆمه له توانای زامن كردنى پشتگیری سه رۆك هۆزه كانی نا بێ، بۆ ئه م مه به سه ئه نده مانى كۆمه له یان راسپاردبوو كه قازى محمەد بۆ نێو رێكخراوه كه یان بانگهێشت بكه ن^(١١).

لێره دا بوو خالى گزنگسان بۆ ده رده كه وێت كه په كه میان ئه وه په له كۆمه لكابه كى خپلایه تی دواكه وتووى وه كو كۆمه لكای كوردیدا ده بێ پشت به شیخ و ئاغا و به گ به سه رتیت زیاتر له رێكخراوى سیاسى و جه ماوه رى چونكه ئه و كه سیته كۆمه لایه تیان ه پله و پایه ی دیارى خۆیان هه یه و ده توانن جه ماوه ر كۆبكه نه وه، دوو ه كۆمه له به بێ ره زانه دى خۆیان ناچار بوون راسپارد ه كه ی سۆفیت بۆ دوا كردن له قازى تا بێته ریزى كۆمه له وه په سه ند بكه ن. ئه مهش رۆل و نفووزى سۆفیت له سه ر كۆمه له ئاشگرا ده كات به و پێشه به رنامه و گوتارى كۆمه له كارى گه رى به رنامه و گوتارى سۆفیتییه كانی پێوه دیار ده بێت. سۆفیتییه كان له گه ل ئه وه شدا كه ده زانن قازى محمەد پیاویكى نایینه به لام له وه تێده گه ن كه له واقعى كوردستاندا هه زبوو رێكخراوو نوخبه ی خۆپنده وار یان ناسیونالیست ناتوانن رابه رایه تی بزوتنه وه په كى جه ماوه رى بكه ن به و ئه ندازه ی كه ده شى پیاویكى نایینه دیارى وه كو قازى محمەد متمانه ی ئه وه ی هه بێت كه هه م جه ماوه رو هه م سه رۆك عه شیرده ته كان هاوکارى بكه ن. ئه مهش راسته وخۆ پێمان ده لیت كه له و قوناغه دا هه روك ناسیونالیزمى كوردی له ئاستى نه بووندا بوو به هه مان شیوه كۆبوونه وهش له ده وری رێكخراویكى وه كو كۆمه له كه خۆی وه كو رێكخراویكى ئه وه یى خسۆته پوو، له ئاستیكى لاوازا بووه، هه ر به و پێشه گوتارى ئه م رێكخراوه به شیوه په كى

بابه تی بارگاوې نه کراوه به فیکرو معرفه و جیهان بینی نه ته و بیانه ی نه و تو که
شوناسی گوتاری نه ته و یی یان ناسیونالیزمی پټیبه خشیت.

دکتور عزیززی شه مزینی که زیاتر له پښکای سقزو عاتیفه وه قسه ده کات
باسی نه وه ده کات که قازی محمد چه د جارتک داوی کردو وه له کومه له دا
وه ریگریټ به لام داواکې ره تکراره ته وه، هتا سر نه نجام "کومیتې
ناوهندی له خویوه وه به یې پرس کردن به سکرتری کومه له قازی به نه ندام
وه رگرت^(۱۲) له راستیدا هم قسه یه له و روانگې وه که قازی محمد هینده
په روف بوویټ بپیته نه ندام له کومه له دا رنگای تیناچیت، چونکه قازی
له پړوی پښکای کومه لایه تی و میثووی بنه مال که یو خوند واری و زمانزانی و
ثابور مشه وه هینده دیارو به ده سلات بووه، پټناچیت هروا به ناسانی
چه مابیته وه بق نه وه ی له کومه له دا بکړیته نه ندام، به لکو راستیه که ی نه وه یه
که کومه له پیویستی به قازی بووه و سقزیتیش له وه دا که قازی بپیته لوتکې
کومه له و بزوتنه وه ی کوردی له و ساتدا، ده وری هه بووه. هم جگه له توانای
که سیتی قازی خوی به لام قسه کان دکتور عزیززی شه مزینی زیاتر له و
روانگې وه یه که ده په وټ پښکیشتنو له بارپوونی کومه لگای کوردی نه و
قوناغه به جورتک نیشان بدات که تپایدا بزوتنه وه ی ناسیونالیستی کوردی له
ناسیتیکی په ره سهندودا بووه، دیاره هیچ لیکدانه وه په کی بابته و عه قلانی
له سر کومه لگای کوردی نه و کاته به لکو نیتاش راستی نه و بچوچووانه
ناسه لمینیتو به جورتک له خه یالی تاکیکی ناسیونالیستی داده نیت دکتور
عه پلورهمانی قاسملق ده لیت: له ۱۶ ی نووی ۱۹۴۵ دا له شاری مه هاباد هر
له سر بناخه ی کومه له ی ژیا نه وه ی کورد حیززی دیموکراتی کوردستان دامه زرا،
نه و حیزیه نذر به خیرایی بوو به حیززی هه مو گه لو پشتیوانی به شیکي نذر
له جوتیارانو زه حمتکیشانی شارو ورده بسقزوانی و خاوه ن ملکه
نیودجیبه کان و عه شیرته نیتمانپه روره دکانی بق لای خوی راکیشا^(۱۳) نارچی
روزفلت ده لیت: قازی محمد که میک دوی هاتنه وه ی (له سقزیت)

پیاوماقوولتو گوره کانی کوردی کۆکرده وه دامه زاناندنی حیزبی دیموکراتی کوردستانی راگه یاندو داوای له به شداران کرد بینه ئەندامی^(۶۵). که واته لیڤه دا دهرده که ویت که نه گهرچی قازی محمەد له دامه زاناندنی کۆمهله ی ژیا نه وه ی کورددا هیچ دهوړنکی نه بوو ویت، نه وا پاشماوه یه کی کورت له هاتنه ناو نه م ریکخواه ی وه، قازی محمەد بوو ته که سیتی یه که م وواتریش هر خۆی له بیری نه م ریکخواه دامه زاناندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان راده که په نیت. "قازی محمەد دوا ی گه پانه وه ی له سه فهری باکو، کۆبوونه وه یه کی له گه ل ئەندامانی به ناویانگی کۆمهله ی ژ - ک پیکهینا، له و کۆبوونه وه یه دا مه سه له ی دوا یی هیتان به تیکوشانی کۆمهله ی هینا یه گۆپۆ و پێشنیاری کرد له جینگای نه و ریکخواه، له سه ره ئەساسی ریزلێنان له ئازادییه دیموکراتیه کان و دابین کردنی مافی چاره نووس بق گه لی کورد بناغه ی حیزبیک به ناوی حیزبی دیموکراتی کوردستان دابیرێن^(۶۶).

دیسان رۆلی قازی محمەد له دروستکردنی پارتی دیموکراتی کوردستاندا دهرده که ویت، نه وه شی جینگای سه رجه قسه کردنی قازی محمەد له سه ره ئازادییه دیموکراسیه کان و دابین کردنی مافی چاره نووس و بریاردان له سه ره نه و ماله که دیاره بایه خیکی گرنگی هه یه که له و میژووه دواگه وتوو خیل لایه تبه ی کوردستاندا مه سه له ی ئازادییه دیموکراتیه کان بوو ویت ته خالی سه ره کی له بیر کردنه وه ی قازی محمەد دا، که پێشتر دکتور عه زیزی شه مزینی به کۆنه پارێز و داخوا وه سفی کردووه به لام لیڤه دا نه و پرسپاره سه ره له دات نایا نه و تێپوانینه به ره می بیر کردنه وه و لیکدانه وه ی قازی محمەد خۆی بووه یان رۆلی سۆفیت و مه یلدار ی قازی به لای سۆفیتدا نه م روانینه ی لای دروستکردووه. بێگومان به روانینی من رۆلی سۆفیتی و کهلتوری ستالینی و نزیک ی له ئازریای جانی رۆژنا ووه له و هۆکارانه که نه و تێپوانینه یان لای قازی دروستکردووه نه مه ش ده بیت به لگه یه ک بق ناشکران کردنی ده وری دهرده وه و لاوازی زه مینه ی ناوخو هیزی فیکری و سیاسی و رۆشنیری کورد له ناوه وه.

هەر بهو پتیهش گوتاری حیزی دیموکرات له پووی رووکه شه وه گورانی به سهردا
 دیت به لام نهو گورانکاری به گه وه رو ماهیه تی گوتاره که ناگریته وه، هوکه شی
 نه وه به که نهو گوتاره زیاتر وه کو گوتاریکی خواستراو له دهره وهی واقعی
 کومه لگای کوردی دهره که ویت نه ک به ره می پهره سندن و گه شه کرنی
 ناسیونالیزمی کوردی بیت به واتیه کی دی ده توانین بلتین گوتاری کومه له و
 له دواي شه ویش گوتاری حیزی دیموکراتی کوردستان نه بوونه ته گوتاری
 ناسیونالیزمی کوردی خاوه ن شوناس به لکو گوتاریکی ناوچه گه ری بارگاوی
 کراوه بوون به ره گه زه کانی نه ته وایه تی و ته نانه ت ستالینیزم له هه مان
 کاتیشدا ره گه زی ناینیش له م گوتاره دا ناماده بوونی هه بووه، هه ره شه
 ده یسه لمینیت که نه م گوتاره به ره می پرۆزه یه کی نه ته وایه تی نه بووه چونکه
 نه گه به ره می پرۆزه ی نه ته وایه تی بوايه نه و گوتاریکی نه ته وه یی جه ماوه ری
 بارگاوی کراوه ده بوو به توخم و ره گه زه نه ته وه ییه کان و فیکری نه ته وه یی و
 مه عریفی نه ته وه یی و جیهان بینی نه ته وه یی خاسیتی بیاری گوتاره که ده بوو،
 به رنامه ی لایه نی که میشی سه ره خویی کوردستان و به کگرتنه وه یی و
 دروستکردنی ده ولتیکی نه ته وه یی ده بوو له سه ره موو جوگرافیای
 کوردستان و له م حاله ته دا کورد بوون و په یوه ستبوون به کورد و به نیشتمان و به
 کوردایه تییه وه ده که ویته پیش هه موو جوړه ئینتیمایه کی تره وه، چ ئینتیمای
 خپلایه تی، چ ئینتیمای حیزیایه تی، چ ئینتیمای ناوچه گه ری چ ئینتیمای
 نایینی و مه زه بی، بئگومان کاتی ناسیونالیزم بیتته ئایدیۆلۆژی جه ماوه ری
 هه موو نه م ئینتیمایانه پاسیف ده کات و ئینتیمای نه ته وه یی و نیشتمانی
 جیگیان ده گریته وه. "حیزی دیموکرات که له سه ره بناغی کومه له ی زیانه وه
 دامه زواو ده توانین شه ویش بلتین که له پووی گوتاری کوردیه وه جوړیک له
 پاشه کشیی کردو ده ست به رداری هه ندی له دروشم و داواکانی کومه له بوو،
 نه مه ش دیاره هوکاری راسته قینه ی هیه و پابه نده به ده وری سوڤیت و
 که لتوری ستالینیه وه بۆ چه مکی دیموکراتی بۆ ده ولتی نه ته وه ی سه رده ست

و خودمختاری بۆ گەلانی بن دەست که ئەوەش بوو جیگرەوێ مافی
 بپارێدانی چارەنووس که لە تیزی لێنێن دا زۆر بایەخی پێدراوە. لە بەندی
 یەکێ دوشمەکانی حیزبی دیموکراتی هاتووە: ئەتەوێ کورد لە نیۆخۆی
 ئێراندا بۆ هەلسۆپاندنی کاروباری مەحەللی خۆی سەرەخۆ نازانێی لە
 سنووری دەولەتی ئێراندا خودمختاری خۆی وە دەست بێتی^(۱۷).

لێرەدا بە ئاشکرا دەردەکهوێت که یەکەم لە بەرنامەی حیزبی دیموکراتی
 کوردستاندا بەرنامەی سەرەخۆی کوردستان بوونی ئەبوو، ئە کوردستانی
 گەورەو ئە کوردستانی لکێندراو بە ئێرانەو، واتە ئە بەرنامەی ئەتەوێ
 گشتی ئە بەرنامەی ئەتەوێ هەریەکەیان ئامادەبوونی ئەبوو چونکه
 سەرەخۆی کراوە بە خودمختاری لە سنووری دەولەتی ئێراندا بۆگومان
 ئەو ئاشکرایە که مەسەلەی خودمختاری لەسەر دەمی شیخ عەبدولقادی
 شەمزینیەو بە شێوەیەک ئاشکراو راگەیەندراو هاتە ئێو عەقڵی سیاسی
 کوردییەو و جیگای مافی بپارێدانی چارەنووس و دۆستکردنی دەولەتی
 ئەتەوێ گرتەو، دەشی وای لیکبەینەو هۆکاری سەرەلانی ئەو بۆچوونە
 لای شیخ عەبدولقادیو دواتریش شیخ مەحمود هۆکاری هاونایینی و بووینێت
 بەلام لە بەرنامەی حیزبی دیموکراتدا کهلتوری ستالینی ئەو بۆچوونە لە
 هەموو کوردستاندا چەسپاندووە که هەتا کو ئێستاش رووبەریکی فراوانی لە
 کۆنەستی جەماوەری خەلکی کوردستان داگیرکردووە.

لێرەو مەسەلەی ئاخاوتن لەسەر گوتاری خودمختاری لە سنووری
 دەسلەتاتی دەولەتی ناوەنددا بێتە ئاراوە که ئەوەش هەمان گوتاری شاری
 ئەواوە بە چەمکی فارابی که ئەوەش دیارە ئە کەسیتی سیاسی ئەو شارەو ئە
 کەسیتی ئابووری و کەلتوری بپارێدانی لە ئاستیکدا دەبێت که هیچ شوناسیکی
 لە روانگەی ناسیونالیزم و گوتاری ئەتەوییەو پێبەخشرێت. لێرەو
 دەردەکهوێت که بەرنامەی حیزبی دیموکرات زیاتر خەبات ئاراستە دەکات
 لە پێناوی دیموکراتی و بە دیموکراتی کردنی دەولەتدا چونکه پێی وایە هەتا

دهوله تێکی دیموکراتی له ئێراندا دروست نه بێت نه کوردو نه هیچ هاوولایهکی
 تریش نابنه خاوهنی سادهترین ماف، ئه م تێروانینهش هاوشیوهیه له گه
 بهستنهوهی مهسهلهی نهتهوایهتی به شوێنی دیموکراتیهوه که ده بێ چینی
 بۆرژوازی نیشتمانی و پێشه سازی نهجایمی بدهن، ئه مهش بێ هیچ په ردهیه ک
 کاریگه ری زۆر ناشکرای ستالینیزم و چه مکی مارکسیه ت له سه ر به زنامه ی
 حیزبی دیموکراتی کوردستان ده رده خات. ئه مهش دیسان ده مانگێرێته وه بۆ
 قسه کردن له سه ر دوانه ی "ناوه وه / ده ره وه" که له چه مکی سیاسه تدا به
 دوانه ی "خودی / بابه تی" ناو ده بریت، له وه شدا ده رده که ویت که له لاوازی و
 نا ئاماده بوونی ناوه وه پان روویه ری (خود) دا، ده ره وه بووته ئه وه یزه
 مه عه وه ی و فیکری و ئایدیۆلۆژییه ی که هه موو روویه ری ناوه وه ی کۆنترۆل
 کردوه، لێره شه وه به ئاسانی گوتاریک له ده ره وه دیت و ده بێته جێگیره وه ی
 گوتاری ناوه وه.

به زنامه ی حیزبی دیموکرات پان به یاننامه ی دامه زرانندی هه شت خالی له
 خۆی ده گرت، وه کو له سه ره وه ئامازه مان بۆ خالی یه که می کرد، ئه وه ی
 تیا بۆر که خو به مختاری جێگای سه ره خۆیی و ده وله تی نه ته وه یی گرتبو وه وه
 له خالی دووه مدا هاتو وه: ده بێ زمانی کوردی له خۆیندندا به کاری به ئێریت و
 ده بێ زمانی ره سمی بێت له کاروباری به پێوه بریندا⁽⁸⁾. کاتێ سه ره نجی
 ناوه رۆکی ئه م خاله بده یین ئه وا بۆمان ده رده که ویت که پرۆژه ی کوردییوون له
 کوردستاندا که خالی به نه ته ی و سه ره کییه ئاماده بوونی ته وای نییه، چونکه
 ئه گه ر پرۆژه یه کی له و جۆره بوونی هه بوایه، ئه وا باسی ئه وه نه ده کرا که
 زمانی کوردی له خۆیندندا به کار به ئێریت یان بگریته زمانی ره سمی
 به پێوه بردن، دیاره ئه م خاله ش که له پێش جهنگی یه که می جیهانییدا له
 یاداشته که ی شیخ عه بدولسه لامی بارزانیدا بۆ ده سه لاتدارانی تورک جێگیر
 کراوه، له به زنامه ی حیزب و رێکفره وه کانی دواتری کوردستاندا دووباره
 ده بێته وه، ئه مهش له وه وه سه رچاوه ده گریته که کوردستان وه کو به شێک له

دەولەتی ناوەند سەیر دەکرێت و لەو دەولەتە شدا که ئەو بەشە ی کوردستانی
 پیوە لکینراوە و زمانی یەکم زمانی فارسییە، کاتی باسی ئەو دەکرێت که
 زمانی کوردی لە بەشە ی کوردستاندا بکریت بە زمانی خۆپێند و زمانی
 رسمی ئەو دەلەتە بەرەم دیت که داوی حیزبی دیموکرات لەبری
 دروستکردنی دەولەتی سەریخۆ، تۆتۆنۆمیە، لەو سیستمە شدا زمانی کوردی
 وەکو زمانیکی ناوچە ی سەیر دەکرێت بۆیە داوا دەکرێت که بەکار بهێنرێت و
 بکریتە رسمی، بەلام لە پرۆژە ی سەریخۆیدا باسی زمان و کەلتور و
 رۆشنبیری نەتەویی ناگریت لەو روانگە وە بکریتە رسمی، بەلکو سەریخۆیی
 شوناس دەبەخشیت بە هەموو رەگەز توخم و بنەماو پایەکانی کورد وەکو
 نەتە وە که مەبەست لەم قسە یەش ئەو یە که هەموو بوارە جۆراوجۆرەکان لەو
 پرۆژە دا دەبنە رسمی، بە مانایەکی تر ئەگەر بەراوردی خالە گرنگەکانی
 بەرنامە ی حیزبی دیموکراتی کوردستان بکەین بە بەرنامە ی هەر حیزب یان
 رێکخراوە یان بزوتنە وە یەکی ناسیونالیستی ئەوا بۆمان دەردەکەوێت بەرنامە ی
 ئەم حیزبە لە خوار بەرنامە ی ناسیونالیزمە وە یە چونکە ناسیونالیزم هەلگری
 پرۆژە ی دروستکردنی دەولەتی نەتەوییە دیارە لە چوارچێوە ی "دەولەتی
 نەتەوییە شدا رێنێسانسی کەلتوری نەتەوییە دێتە پرۆژە یەکی گشتگرو
 هەمە لایەن و سەرچەم توخمەکانی ئەو کەلتورە دەبنە خواوەنی شوناسی
 خویان"^(۱) که مەبەست لە بەدەست هێنانی شوناسیش بەگوێرە ی هەرکام لەو
 توخمانە ئەو یە که خۆی بگاتە ناستی کارپێکردن و چێگا بە توخم و رەگەزە
 کەلتوریەکانی ئەوانی داگیرکەرەکان چۆل بکات که زمانیش یەکیکە لە
 رەگەزەکانی کەلتور.

"شیکردنە وە ی وردی مانیفیستی (بە یانی) سەرەکی حیزبی دیموکراتی
 کوردستان دەری دەخات که ئەم حیزبە بێ هچ نامرازیک رێکخراویکی
 کۆمونیستی ئاپاستە کراوە. پەیرەوی سیاسی حیزبی دیموکراتی کوردستان
 هەمان پرۆگرامەکانی نۆر لە حیزبە سیاسییە ئێرانییەکانی ئەو سەردەمە یە که

پروه گه وه ریه کانی لیبرالیزمه^(۴) شه قسانهش زیاتر له ئاراسته ی
 دروستکردنی کوردستانیکی جیاوازه سه ریه خو، به کیتی نیشتمانیک نیشان
 ده دات که ئیرانه گوتاریک به ره م دیتیت که گوتاری ئیرانی، دیاره لیره دا
 مه به ستمان نه وه نییه که گوتاری حیزی دیموکراتی کوردستان گوتاریکی پان
 ئیرانییه، به لکو مه به ست نه وه یه که جگه له هه ندی تاییه ته ندی په یه ست به
 کورده وه وه کو مه سه له ی زمانی کوردی و خودموختاری خاله کانی تری
 به رنامه ی حیزی دیموکراتی کوردستان هه موو ئیران ده گریته وه به رنامه یه که
 بو به دیموکراتی کرنی ئیران که واته ده شی بلیین به هه مان نه و توخمانه
 بارگای کراره که گوتاری هه ر حیزبو ریکخراوکی تری لیبرالی ئیرانی پی
 بارگای کرابت. ئیستاش پاش زیاتر له شه ست سال به سه ر دامه زاندنی شه م
 حیزبه دا هه مان گوتار هه وه کو خوی ماوه ته وه مه سه له ی دیموکراتی بو
 ئیران و خود موختاری بو کوردستان دروشمی سه ره کییه. شه ش نه و
 پرسپاره دروست ده کات ئایا له ماوه ی شه ست سالی رابهر بو دا نه وه نه ده
 په ره سه ندن له کوردستاندا روی نه داوه، هه تا کاریگه ری له سه ر به رنامه و
 گوتاری حیزی دیموکرات هه بیت، ئایا له سالی چله کانی سه ده ی نۆزده وه تا کو
 ئیستا ناسیونالیزمی کورد نه وه نه ده گه شه ی نه کردوه که گورانکاری له عه قلی
 سیاسی و جیهانبینی ئیمه دا دروست بکات؟ ئایا به رنامه ی حیزب هینه ده
 پیروزه شایه نی هه چ ده ستکارییه که نییه؟ یان هه موو شه م خالانه ده یسه لمینن
 که له عه قلی کومه لگای کوردیدا که کومه لگایه کی داخراوی سه ره تاییه،
 حیزبیش هاوشیوه ی دامه زراوی نایینییه ناشیت هه چ گورانکارییه که له به رنامه و
 په یه وه پیروگرامیدا بکریت و له گه ل په ره سه ندنی کومه لایه تی و گورانکاری
 سیاسی و نابوری که لتوریدا نه میش گورانکاری به سه ردا بیت. بئگومان یه کێک
 له خاله لاوازه کانی نێو عه قلو که لتوری کوردی نه وه یه که جیگۆپکی به
 نامرازو ئامانج ده کات. له هه ر به شیکی شه م جیهانه دا سه یر بکه یت ده بینیت
 دامه زراوه ی حیزب ئامرازه بو گه یشتن به ئامانج و مه به ستیکی دیاریکراو،

که چي لټره حيزب که نامرازی نه و گيشتنه په خوی ده بټته نامانچ و له و
 ناقاره شدا ده بټته جيگړه وهی کومه ل و ه موو شتی له سنووی بوونی
 دامه زراوه کی خویداو له پټناوی نه و دامه زراوه یه و بهرزه و نډیبه گشتی و
 تایه تیه کانیدا ده بټیت و جیبه جی ده کات و له وه شدا وه کو دامه زراوه کی
 نامو و غریب به کومه لگا دهرده که ویت. هر نه وه ش و ده کات که حیزی
 کوردی هه میسه له قالیکی جیگړدا بمټیته وه و توانای گورانکاری له نټو
 دامه زراوه که یدا نه بټت و شیوهی دامه زراوه کی نایینی خیلایه تی و هریگریت که
 به جوریک له پیورییه وه سیری خوی بکات و نه شتوانیت له گه ل قوناغه که دا
 بژی.

داهه زړاندنی کوماری مهاباد به شیوه یه کی ره سمی له ۲۲ ی کانوونی دووه می
 سالی ۱۹۶۶ دا راگه یه ندرا، له کوپونه وه یه کدا که سه رکړده کانی پارتی
 دیموکراتی کوردستان و ژماره یه که له سه رۆک خیل و مه لا مسته فای بارزانی و
 له گه ل سس نه فسه ری سوپای سووری سؤفیتیدا، ناماده ی پوون له م
 کوپونه وه یه دا قازی محمده به سه رۆکی کوماره نوییه که ه لټیژدراو کابینه ی
 نوی پټکهنرا که نه کابینه یه ش به شیوه یه کی سه ره تایي له سه رکړده کانی
 پارتی دیموکراتی کوردستان له مهاباد پټکها^(۳). له ۲۲ ی کانوونی دووه می
 سالی ۱۹۶۶ قازی محمده دامه زړاندنی کوماری راگه یاند که ناوچه یه کی بچوک
 بوو نویش شاره کانی مهاباد و بۆکان و نه غده شنوی ده گرتو^(۴).

بټیگومان ده بی له چه ند لایه نټیکه وه سه رنجی دامه زړاندنی کوماری مهاباد
 بده یو له ویشرا به دوا ی گوتاری کوماردا بگ پټین تا بزاین نایا کوماری مهاباد
 گوتاریکی جیاوازی هه بووه له گوتاری حیزی دیموکرات یان هر هه مان
 گوتاری حیزب گوتاری کوماریش بووه ؟

سه ره تا جیگای گرنکی پیدانه که له کاتیکدا له ئیران و غیراق و تقد ولاتانی
 ده وروپه ری کوردستان رژیم فەرمانږه وایه تی رژیمکی پاشایه تی بووه، به لام
 قازی محمده و حیزی دیموکراتی کوردستان کومار له کوردستان لروست

ده‌که‌ن واته له پړووی ناوه وه رژیمیکي هاوچه رخ دروست ده‌که‌ن. هرچه‌نده
 جینگای خویه‌تی که باسی شه‌وه‌ش بکه‌ین دروست‌کردنی رژیمي کوماری چ له
 نازریابجان و چ له مهاباد ده‌وری ناشکرای سؤفیتی تیدا بووه. به‌تاییه‌تی کاتئ
 ناوی نه‌و حیزی له کوردستان دروست بوو وشه‌ی دیموکراتی له‌که‌لدا بوو هر
 به‌و پټیه ناشیت حیزیک خوی به دیموکرات ناو بیان و رژیمي فه‌رمانیه‌وانی
 پاشایه‌تی بنیاد بنیت، هر لیره‌شه‌وه ده‌توانین بلټین کوتاری کومار کاریگری
 کوتاری که‌مپی رژمه‌لاتی یان باشر بلټین ستالینیزی پټوه دیار بووه، به‌لام
 ئیمه له‌به‌رده‌م پرسپاریکی ترداین شه‌ویش شه‌ویه له‌کاتیکدا له خالی په‌که‌می
 به‌رنامه‌ی حیزی دیموکراتدا خودموختاری بق کوردستان له‌چارچټوه‌ی ئیراندا
 هاتوه که‌واته ناوی کومارو سه‌رۆک کومار له‌پړووی یاساییه‌وه تا چ راده‌یه‌ک
 گونجاوه؟ له‌لایه‌کی تره‌وه ده‌شی پیرسین ئایا له‌پړووی په‌ره‌سه‌ندنه
 کومه‌لایه‌تی و ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزمی کوردیه‌وه کومه‌لگای کوردی له ناستی
 به‌ره‌مه‌یتانی ده‌وله‌تی نه‌توه‌یدا بووه له‌و کاته‌دا؟ ئایا خودی حیزی
 دیموکراتی کوردستان که له پشته‌ی دروست‌کردنی کوماری مهاباده‌وه بووه
 حیزیتیکي ناسیونالیست بووه به‌جۆریک که هه‌لگری پرۆده‌ی دروست‌کردنی
 ده‌وله‌تی نه‌توه‌یی بووینت؟ بټگومان ئیمه ناتوانین له کومه‌لگایه‌کی خیلایه‌تی
 دواکه‌وتووی داخراوی داگیرکرای کشتوکالی و ناژه‌لداریدا ته‌سه‌وری بوونی
 ناسیونالیزمیک بکه‌ین که پرۆده‌ی دروست‌کردنی ده‌وله‌تی هه‌بیت، هر له‌سه‌ر
 نه‌و بنه‌مایه‌ش ناتوانین ته‌سه‌وری بوونی کوتاریکی شه‌وتو بکه‌ین که بارگاوی
 کرابیت به فیکرومه‌عرفه و جیهانبینی نه‌توه‌یی، به‌لکو به‌پټچه‌وانه‌وه کوتاری
 بالاده‌ست و ناماده‌ی کوماری مهاباد کوتاریکی ناوچه‌یی بارگاوی کراوه به
 ره‌گه‌زه‌کانی پان ئیرانیزم و نه‌توايه‌تی کوردی پټکه‌وه، دیاره هوکاری شه‌و
 پټکه‌وه کوکرنه‌وه‌یه‌ش بریتی بووه له کاریگری کوتاری ستالینیزم. نه‌که‌ر
 کوتاری نه‌توه‌یی کوردی خاوه‌ن شوناس خوی له‌سه‌ریه‌خویی و دروست‌کردنی
 ده‌وله‌تیکي سه‌ریه‌خوی به‌کگرتووی کوردیدا ببینیته‌وه له‌سه‌ر هه‌موو

جوگرافیای کوردستان، نهوا دروستکردنی دهولت له روویه ریکی نۆر ته سکی
 نیشتمانداو بپروا بوون به وەش که نه و دهولت له به رزترین لوتکه ی
 پهره سه ندنیدا ده شی ته نیا جوگرافیای نه و به شی کوردستان بگریته وه که
 لکیندراوه به نیرانه وه، نه وه ده که به نیت که نه م دهولت له ه لگری کوتاریکی
 ناوچه یی ره هه ند ته سکه که سنووری ده سه لات و قه له مپه وی ته نانته له
 ده سه لاتی میرنشینی نه رده لان ته سکت بووه، نه مهش سه رنجه مان به لای نه و
 بۆ چوونه دا راده کیشیت که نه ک هه ر کوماری مه اباد به لکو هوکمدارییه کی
 شیخ مه محمودیش ته نیا له پووی ناوانه وه جیاوازیوون نه گینا له پووی روویه ی
 جوگرافی و ده سه لاتی ئیداری و پیکهاته ی دامه زراوه کانیشه وه هاو شیوه ی
 ده سه لاتی میرنشینه کان بوون، له کاتیکدا ده سه لات و دامه زراوی میرنشینیش
 شیوه یه کی تا نه اندازه یه ک پهره سه ندوی دامه زراوه و ده سه لاتی خیل بوون،
 سه رکه و تنی قازی محمه د له کومه له داو پاشانیش دروستکردنی حیزبی
 دیموکرات و دوی نه وەش بوونی به سه رکوماری کوماره نوییه که . سه رباری
 تواناو لیها تووپی قازی محمه د خۆی ده بی بزانی ناوو ناویانگی بنه ماله کی و
 ناماده بوونیان له مه اباددا ده وری دیاری هه بووه له وه دا که قازی بیته که سی
 یه که م که گه رانه وه بۆ هوکاری ره گو ریشه و پایه ی خیزان و بنه ماله و نایین و
 ته ریفه له خۆیدا وابسته بوون به که لتوو عه قل و بنه مای خیلایه تی نیشان
 ده دات که نه مهش نه ک بۆ نیوه ی یه که می سه ده ی بیست به لکو له ئیستایشدا
 شتیکی ناماده و ره ت نه کراوه یه که نه و نه ده ی فاکته ری خوین و ده مار هوکاری
 کومه لایه تی بوونی له کومه لگای کوردیدا، نه و نه ده پیدایهستی ژیا نی رۆژانه یان
 پهره سه ندنی ناسیونالیزم و دروستکردنی ئینتیمای هاویهش له نیوان هه موو
 نه ندامانی نه ته وه دا که ئینتیمایه بۆ نه ته وه و نیشتمان بوونی نییه . دیاره
 چاوه پروانی نه وه نا کریت له واقعیکی له م جوړه دا کوتاری نه ته وه یی خاوه ن
 شوناس به ره م بیت.

دواى دروستبوونی کومارى مه هابادو سوښندخوارښى قازى محمده دو دانانى
 وه زيره كانو په ده سترگرتنى کاروبارى به پړوه بردن، دياره هه ندى کارى گرنگ
 نه تمامدراوه به تاييه تى نه وهى له پړوى ره گه زه كانى گوتارى كوردى وه
 بايه خداره گه پانه وه بوو بق خوښندن به زمانى كوردى. دكتور عه بدلور هه چمانى
 قاسم لق ده لئيت: زمانى كوردى بق په كه مجار بوو به زمانى كى ره سمى و مندا لائى
 كورد به زمانى زگماكى خويان قونا بخانه يان بق كرايه وه وكتيپ وگوفارو
 رقرنامه ي كوردى به چه شنكى بى وينه بلاوكرانه وه^(۳) دياره نيمه ته سه وړى
 نه وه ناكه ين له ماوهى كه متر له سالتكدا بوارى خوښندن و بلاوكرنه وهى كوردى
 بهو جوړه پهرى سه ندبىت به لام ده بى ناماژه بق نه وه بكه ين كه گه پانه وه بق
 زمانى دايك وه ولدانى بلاوكرنه وه به زمانه خالىكى گرنگ له پړوزهى
 گه پانه وه بق نيو كه لتورى نه ته واپه تى وه ولدان بق زيندوكرنه وهى نه و
 كه لتوره و ريگا خوش كردن بق رينسانسى كه لتورى كه گومانى تيدا نيمه به بى
 رينسانسى كه لتورى ناشيت له هيچ بواريكى ترى زيانى كومه لايه تيدا پړوزهى
 گورپانكارى گرنگ دابنريت، هه روهك ناشيت له غيايى پړوزهى رينسانسى
 كه لتوردا باسى گه پانه وه بق نيو جه ستهى فها موش كراوى نه ته وه بكرىت.
 دياره نه وه ش شتىكى به لگه نه ويسته كه شكستى سه رجه م بزوتنه وه كانى
 كورد له ميژووى دواى هه ره سى ميرنشينه كانه وه تاكو نيتا له پله ي په كه مدا
 بنده به غيايى پړوزهى رينسانسى كه لتورپه وه چونكه هه ستو هوشيارى
 نه ته وه بى و فورمه له بوونى عه قلى سياسى له پړوزهى رينسانسى كه لتورپه وه
 به رجه سته ده بن دياره شكستى بزوتنه وه كانى نيمه له ژير هوكارى ديار نه بوون
 يان لاوازي هه ستو هوشيارى نه ته وه بى و عه قلى سياسى نه ته وه بيدا بروه كه
 هه موو نه مانه ش به نندن به پړوزهى ناسيوناليزمه وه. هه لبت ناتوانريت
 چاوهروانى بوونى ناسيوناليزمى كوردى بكرىت له دهره وهى پړوزهى
 رينسانسى كوردى.

زمانی کوردی هه‌روه‌ک پایه‌ی سه‌ره‌کی گوتاری کوردیه له هه‌مان کاتدا به‌کێکه له پایه سه‌ره‌کیه‌کانی که‌لتوری کوردی، هه‌ر به‌و پێیه‌ کاتی راسته‌وخو له هه‌وه‌ی که‌متر له سالتیکی ته‌مه‌نی کوماری مه‌باددا به‌رنامه‌ی خوێندن به‌ کوردی و به‌ ره‌سمی کردنی زمانی کوردی ده‌که‌وێته‌ بواری کارکردنه‌وه، مانای وایه‌ زه‌مینه‌ سازی له ئارادایه‌و ده‌کریت بۆ که‌پانه‌وه‌و په‌یوه‌ستکردنه‌وه‌ی مندالی کورد به‌ زمانی زکماکی خۆیه‌وه‌ که‌ نه‌وه‌ش له‌سه‌ر پانتایی کونه‌ست جۆره ئینتیمایه‌کی به‌هێز بۆ نه‌و زمانه‌ دروست ده‌کات که‌ نه‌ویش ده‌بێته ئینتیمای بۆ ره‌گه‌زو نه‌ته‌وه‌و نیشتمان چونکه‌ کاتی مندال به‌ زمانی دایکی ده‌خوینیت له‌ بوونی نه‌نقولۆژی خۆی په‌رت ناکریت و به‌ ناشکرا هه‌ست به‌و بوونه ده‌کات نه‌وه‌ش ده‌بێته سه‌ره‌تایه‌کی باش بۆ بنیادنانی که‌سیتییه‌کی خاوه‌ن شوناس که‌ نه‌مه‌ش خالی په‌که‌مه‌ که‌ لێیه‌وه‌ زه‌مینه‌ بۆ بنیادنانه‌وه‌ی که‌سیتی له‌ میژینه‌ تێکشکاوی کوردی خوش ده‌کریت، هه‌یج گومانیشی تێدا نییه‌ هه‌تا که‌سیتی کوردی بنیاد نه‌نرێته‌وه‌و نه‌و که‌سیت له‌ حاله‌تی هه‌ست به‌ که‌می کردن رزگاری نه‌بێت ناشیته‌توانیت هه‌یج گورانکارێیه‌ک دروست بکات به‌ ئاراسته‌ی به‌ده‌ست هه‌تانی شوناس و ناماده‌بوون وه‌کو بکه‌رێکی رووداو دروستکه‌ر له‌سه‌ر زه‌مینه‌ی واقعی، ته‌نیا کاتێک نه‌و که‌سیتیه‌ش ده‌بێته بکه‌ری سه‌ر واقعی خۆی که‌ به‌توانیت رووداو دروست بکات، حیزیی دیموکراتی کوردستان و قازی محمهد هه‌ولی دروستکردنی رووداوایان دا، رووداوێک که‌ داپران له‌گه‌ڵ رابردودا دروست بکات، به‌لام سه‌ریاری بوونی نه‌و بکه‌ره‌ له‌به‌ر نه‌وه‌ی زه‌مینه‌ی کومه‌لایه‌تی و سیاسیی که‌لتوری ناماده‌بوونی نه‌بوو، سه‌رنه‌جام بکه‌ره‌که‌ تێکشکا، هۆی سه‌ره‌کیش ده‌که‌رێته‌وه‌ بۆ غیابی پرۆژه‌ی رێنسانسمی که‌لتوری و نه‌بوونی ناسیونالیزمی کوردی، که‌ زیندوکردنه‌وه‌ی زمانی کوردی به‌کێکه له‌ ره‌گه‌زه‌کانی نه‌و که‌لتوره‌ی که‌ باسی ده‌که‌ین، بۆیه‌ له‌م رووه‌وه‌ پرۆژه‌ی خوێندن به‌ کوردی و به‌ره‌سمی کردنی زمانی کوردی بایه‌خێکی گرنگی هه‌یه‌و وه‌کو به‌کێکه له‌و

ره‌گه‌زانەش سەر دە‌کەرتێت کە شوناسی گوتاری نە‌تە‌وه‌بیان لە‌سەر بنیاد دە‌نرێت.

بە‌ هەر حال دە‌سه‌لاتداریتی کۆماری مهاباد ما‌وه‌به‌کی زۆری نە‌خایاند، نە‌ویش ناشکرایە لە‌بەر ئە‌وه‌ی کە چ کۆمه‌ڵە‌ی ژێ‌انه‌وه‌ی کوردو چ حبزیی دیموکراتی کوردستانو چ کۆماری مهابادیش به‌ پله‌ی یه‌که‌م له‌ ئە‌نجامی ئە‌و بۆشاییه‌ سیاسیی و ئیدارییه‌دا دروستبوون کە ناوچه‌ی مهابادو ده‌ورییه‌ی گرت‌وه‌ له‌ ئە‌نجامی جه‌نگی جیهانی دو‌وه‌مدا، هەرچۆن دروستبوونی هه‌مان بۆشایی هۆکار بوو بۆ دروستبوونی حوکمدارییه‌کی شیخ مه‌حمود له‌ سلێمانی و ده‌ورییه‌ریدا له‌ دوا‌ی جه‌نگی یه‌که‌می جیهانی و دروستبوونی هه‌مان بۆشایی ئیداریش هۆکار بوو بۆ دروستبوونی حکومه‌تی هه‌رێمی کوردستان له‌ دوا‌ی شکستی عێراق له‌ جه‌نگی دو‌وه‌می کە‌نداودا. مه‌به‌ستان له‌م قسه‌یه‌ش ئە‌وه‌یه‌ کە دروستکردنی دامه‌زراوه‌ی به‌‌پێ‌وه‌بردن له‌ هه‌رسی قوناغه‌که‌دا له‌ کوردستان له‌ ئە‌نجامی به‌ بکه‌ریبوونی کە‌سێتی کوردی خۆیدا نە‌بووه‌ به‌و ئە‌ندازه‌ی کە به‌ره‌مه‌می نه‌مری واقعی بوون. ئە‌مه‌ش له‌ لایه‌ک نە‌بوونی ناسیونالیزمی کوردی و لاوازی نوخبه‌ی ناسیونالیستی کوردی ده‌رده‌خات کە نه‌گه‌یشتۆته‌ ئە‌و ئاسته‌ی بزوتنه‌وه‌یه‌کی جه‌ما‌وه‌ری خاوه‌ن پرۆژه‌ بێت و له‌‌پێ‌گای هێزی جه‌ما‌وه‌ری و هێزی مه‌عنه‌وی پرۆژه‌که‌یه‌وه‌ دامه‌زراوه‌ی خۆی دروست بکات کە نە‌ویش ده‌بێت دامه‌زراوی ده‌ولەت بێت نه‌گەر بپولمان وابێت کە بزوتنه‌وه‌کانی کورد بزوتنه‌وه‌ی ناسیونالیستی بوون. به‌‌لام دیاره‌ بپیار له‌سەر شوناسی بزوتنه‌وه‌یه‌ک له‌سەر بنه‌مای گوته‌ نادرێت، به‌‌لکو به‌‌رنامه‌ی پیاده‌کراو و پرۆژه‌ی جێبه‌جێ‌ کراو ئە‌و بنه‌مایانه‌ن کە ده‌کرێن به‌ پێ‌وانه‌ بۆ قسه‌کردن له‌سەر شوناس کە له‌م روانه‌یه‌وه‌ ناتوانین شوناسی بزوتنه‌وه‌ی ناسیونالیستی به‌ بزوتنه‌وه‌کانی کورد ببه‌‌خشین، چونکە له‌‌په‌وی راستیه‌وه‌ ئە‌م بزوتنه‌وانه‌ خۆیان خاوه‌نی ئە‌و شوناسه‌ نین هه‌ر به‌و پێ‌یه‌ش هه‌لگری گوتاری نە‌تە‌وه‌یی نین به‌‌لکو هه‌لگری گوتاریکی ناوچه‌یی داخراوی بارگای کران به‌ ره‌گه‌زه‌کانی

خېلايه تی و ټایینی و مارکسیزم و نه ته وایه تیش، دیاره هم کوکړنه وانه ش
له سر بڼه مای پړو بڼون به پټکه وه ژيانی دژه کان نه هاتو ته دی، به لکو له
نه نجامی نه توانینی هریه که له و ناستانه بڼو به ده ست هینانی شوناسی
ته و او ه تی خوی دروست بڼوه، واته هم گو تاره که هیچ شوناسی کی سهره خوی
نییه به ره می لاوازی بکری کور دپیه که بکری کی ناکاراو لاوازی بی پړو وه بی
به رنامه یه.

بېگومان نه وه ناشکرایه که سوفیت تا نه اندازه یه کی ناشکرا هر چن له
پشتی دامه زواندنې کوماری نازریا جان وه بوو به هه مان شتیه له پشتی
دامه زواندنې کوماری مه ابادی شه وه بوو، ته نانه ت سهریاری ناکو کی کوړدو
نازه رییه کان له سر کومه لیک مه سه له ی په یوه ست به به رژه وه ندی جیاوازیان و
کښه تیکه لاوی له جوگرافیاو به رژه وه ندیدا، به لام له روکه شدا به کاریگری
سوفیت وه کو دؤست و هاوکاری یه کتر خویان دهرده خست هر چه نده
مه سه له ی پشتگری کردنی سوفیت له کوماری مه اباد گرنکو پر بایه خ بوو،
به لام له دوو رووه وه زیانی گه وره ی جه ماوهری له م کوماره دا بوو، یه که میان
به گشتی خپل و عه شیره ته کانی رژه لاتې کورستان کوماری مه ابادیان به
دروستکراوی سوفیتی ده زانی و دترسان هم کوماره یاسای ریفورمی
کشتوکال به کاریگری سوفیت جتیه جی بکات و نه وه ش بیتت هوی
دابه شکردنی زه وی و زاره کانیاو به وه ش زیانی گه وره یان لی بک ویت، بویه به
گومانه وه سهری کوماریان دهرده بڼه پالېشت و یاریده دهری، هره وک
کوړده کان به گشتی که مسوالمات بوون به گومانه وه سهری ده سه لاتې
کوماریان ده کرد که پټیان و ابوو دروستکراوی سوفیتی و دژنی ټایینی ټیسلامه .
هم دوو هؤکاره و هؤکاری ټابووریش که مه اباد و ناوچه کانی ده وروهری له
تاران و شاره گه وره کانی ټیران دابری بوو وایکړدبوو که به ره می کشتوکالی
کورستان به ټاییه تی تووتن نه گاته تاران و شاره کانی تری ټیران و به وه ش
جوتیارو خاوه ن مولکه کان زیانکی مادی گه وره یان لیده که وت.

به هر حال سوفیتیش وهکو سه رجه م ولاتانی تری دنیا له پیناوی سیاست و به رژه وندی خویدا کار ده کات ده بووا به رژه وندی خوی له پیش هه موو شتیکه وه دابنایه بویه سه رگرمی گه مه یکی لیژانانه بوو، له م لا یارمه تی دامه زرانندی دوو کوماری دابوو له کوردستان و نازریایجان، له ولش هه ولیده دا په یوه وندی خوی له گه ل حکومتی نه حمه د قوامی سه رۆک وه زیری نه وکاته دا به هیژ بکات و ده شی وای بۆ بچین که له به نه رته دا یارمه تی سوفیت بۆ دروستکردنی هه ر دوو کوماری مه ابانو نازریایجان به مه به سستی فشار دروستکردن بوو پیت له سه ر ئیران بۆ نه وهی به رژه وندی و ئیمتیا زاتی زۆری ل ده ست بگه ویت. راستیه که شی هه روا ده رچوو کاتی په یوه وندی له گه ل تاران باش بوو پشتی له هه ر دوو کوماره ده ستکرده کی خوی کرد، هه رچه نده حکومتی نه حمه قوامی له سه ره تادا له گه ل حکومتی نازریایجان ریکه و تنیکی کردو له و ریکه و تنه دا دانی به بوونی نه و حکومته دا نا له چوارچێوهی ئیراندا، به لام ناماده نه بوو دان به کوماری مه ابادا د بنیت چونکه مه ابادی وهکو به شیک له نازریایجان سه یر ده کرد. به هر حال له گه ل کشانه وهی هیژه کانی سوپای سووردا حکومتی ئیرانی له به لیتنه کانی به رامبه ر به حکومتی نازریایجان پاشگه ز بووه وه. هه لویتستی پاشه کشه ی سوفیت له ریکه و تنی نیسانی ۱۹۴۶ زیگی بۆ حکومتی ئیران خوشکرد که بکه ویته جوله چونکه له و ریکه و تنه دا: سوفیت به لیتنی کشانه وهی هیژه کانی خویی له ئیران داو، هه روه ها به لیتنی نه وه شی دا که مامه له ی کیش و گورپانکاریه خیراکی نازریایجان وهکو مه سه له یکی ته و او ناو خوی ئیران بکات. ریکه و تن نامه که له لایه کی تره وه داوای دامه زرانندی کومپانیای نه وتی هاو به شی ئیران و سوفیتی ده کرد^(۲۱).

به هر حال له نوای پاشه کشی کردنی هیژه کانی سوپای سوور زیگا له به رده م حکومتی قوام سه لته نه دا کرایه وه بۆ نه وهی هه ولی سه پاندنه وهی ده سه لاتی حکومتی ناوه ند بدات به سه ره موو ناوچه کانی ئیراندا به تاییه تی نه و دوو

ناوچه‌یهی که هه‌ردوو کوماری نازریایجان و مه‌بادی تیا دامه‌زرابوو. کوردو
 نازره هه‌وئی تۆریان دا له‌گه‌ل حکومه‌تی ناوه‌ندا بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کان
 به‌ ناشتی به‌لام حکومه‌تی ناوه‌ند سوور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که نه‌و ناوچه‌انه
 بخاته ژێر ده‌ستی خۆی. سه‌ره‌تا حکومه‌ت ئه‌وه‌ی راگه‌یانده که هه‌لبژاردنی
 ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران ده‌کرێت له‌ نێزاندا و قه‌وام سه‌لتنه‌ که‌وته دواندن له‌باره‌ی
 هه‌لبژاردنه‌وه‌و له‌و باره‌وه "بلاوکراوه‌یه‌کی ره‌سمیی ده‌ریاره‌ی مسوکه‌رکردنی
 نازادی هه‌لبژاردن ده‌رکرد، له‌و بلاوکراوه‌یه‌دا روونی کرده‌وه که سوپا و پۆلیس
 بۆ هه‌موو مه‌لبه‌نده‌کانی هه‌لبژاردن به‌ کوردستان و نازریایجانیشه‌وه ده‌نێرێ" (٢٥)
 دیاره حکومه‌تی ناوه‌ند ئاماده‌ی هیچ رێکه‌وتنێکی نه‌بوو له‌گه‌ل هه‌ردوو
 کوماره‌که‌دا، ته‌نیا نه‌و رێکه‌وتنه‌ نه‌بێت که پێشتر له‌گه‌ل نوێنه‌ری کوماری
 نازریایجاندا کردبووی، به‌لام ئه‌ویشی پشت گوێ خست. به‌لکو حکومه‌تی
 ناوه‌ند خه‌ریکی خۆئاماده‌کردن بوو بۆ هێرش کردنه‌ سه‌ر هه‌ردوو کوماره‌که‌،
 پێش هێرشێ راسته‌وخۆ، هێزه‌کانی نێزان به‌بێ ته‌قه‌ شاری زنجانیان کۆنتڕۆل
 کردو ئه‌وه‌ش هانده‌ر بوو بۆ پێشپه‌وه‌ی کردن "سوپای سیی نێزان له‌شاری
 زنجان و سوپای چوار له‌شاری سه‌نه به‌شپه‌وه‌یه‌کی ناشکرا به‌هێزکران" (٢٦) ئه‌مه‌ش
 خۆئاماده‌کردن بوو بۆ هێرش کردن، دیاره هه‌ریه‌که‌ له‌و دوو کوماره‌ش هێزی
 خۆیان هه‌بوو، به‌لام هێزێکی رێکه‌خوا له‌په‌وه‌ی تاکتیک و هونه‌ری شه‌په‌وه‌،
 به‌لکو زیاتر هێزی خێڵ و عه‌شه‌یره‌ته‌کان بوون، به‌تایبه‌تی هێزه‌که‌ی کوماری
 مه‌باد، ره‌نگه‌ درێ نه‌بێت نه‌گه‌ر بگوترێت ئه‌و هێزه‌ی که کومار پشته‌ی
 پێشه‌ستوو زیاتر هێزی خێڵه‌کان بوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سه‌رخێڵه‌کانی کوردستانیش
 وه‌کو پێشتر باسه‌مان کرد بپه‌ریان به‌ حیزبی لیموکرته‌ نه‌بوو، به‌ دروستکراوی
 سوفایت و به‌ مه‌ترسیان ده‌زانی بۆ سه‌ر به‌رژه‌وینیه‌کانیان، بۆیه نه‌ده‌شیا هه‌ر
 وا به‌ ئاسانی به‌رگری له‌ کومار بکه‌ن، ره‌نگه‌ هێزی هه‌ره‌ ئه‌سۆزی کومار نه‌و
 هێزه‌ی بارزانی بووبێت که دواتریش ئاماده‌ نه‌بوو خۆی بداته‌ ده‌سته‌وه
 "شاهه‌نشا وه‌کو شاو وه‌کو سه‌رۆکی گه‌شتی سوپا فه‌رمان و رێنومه‌ییدا به‌

هیزه‌کانی ئێران بۆ له‌ناویردنی هەردوو کۆماری ئۆتۆنۆمی نازەریاینجان و کوردستان^(٢٧) هەر له‌و سه‌روه‌نده‌داو به‌ته‌واوی "له‌ مانگی دیسه‌مه‌ردا وه‌فدیکی حکومه‌تی کوردی سه‌ردانی ره‌زایه‌ی کرد بۆ گفتوگۆکردنی نه‌و بارودۆخه‌ له‌گه‌ڵ هاشیموڵی البۆیزی سوڤیتیدا له‌وئ، وه‌فده‌که‌ له‌وئ دنیاکران که‌ مه‌به‌ستی حکومه‌تی ئێران له‌ناردنی هیز بۆ نازریایجان و کوردستان بۆ رێکخستنی کاروباری هه‌لبژاردنه‌ که‌ حکومه‌تی ئێرانی نیازی نه‌وه‌ی هه‌یه‌و چالاکی سه‌ریازی ئێرانی له‌چوارچێوه‌ی ئه‌و مه‌به‌سته‌دا نه‌نجام ده‌دریت^(٢٨).

به‌ هه‌ر حال له‌ ماوه‌یه‌کی کورتدا هیزه‌کانی ده‌وله‌تی ئێرانی توانیان کۆماری نازریایجان له‌تێر بیه‌ن و پێشه‌وه‌ری و نۆزیه‌ی وه‌زیرو کاربه‌ده‌ستانی دیاری حکومه‌ته‌کی به‌ره‌و سوڤیت رایانکرد. دیاره‌ نوای روخاندنی کۆماری نازریایجان سه‌ره‌ی هیزشکردن بوو بۆ سه‌ر کۆماری مه‌هاباد. بورهان یاسین ده‌لێت: له‌گه‌ڵ که‌وتنی ته‌وڕیزدا ژماره‌یه‌کی دیار له‌ نه‌نداهانی حیزبی دیموکرات و کاربه‌ده‌ستانی ئیداره‌ی کوردی له‌ناوایاندا هه‌رسی قازی (واته‌ قازی محمه‌دو سه‌دری قازی و سه‌یفی قازی) و حاجی بابه‌ شیخ خۆیان دایه‌ ده‌سته‌وه‌ بۆ سوپای ئێرانی، له‌کاتیگدا خه‌لکانی تر خۆیان ئاماده‌کرد تا مه‌هاباد به‌جێبه‌ێنن، هیزه‌کانی حکومه‌تی مه‌رگه‌زی له‌ رۆژی (١٧)ی دیسه‌مه‌ردا هاته‌ ناو شاری مه‌هاباده‌وه^(٢٩)، واته‌ چوار رۆژ نوای چوونه‌ ناو ته‌وڕیزه‌وه‌ توانیان کۆماری مه‌هابادیش له‌ناو بیه‌ن. لێره‌دا ده‌شی پیرسین نایا ئاستی به‌رگری هه‌ریه‌که‌ له‌م دوو کۆماره‌ چه‌ندئ بوو، له‌ چ ئاستیگدا بوو؟ نایا توانای هیزه‌کانی حکومه‌تی ناوه‌ند به‌جۆرێک بوو که‌ هیزی هەردوو کۆماره‌که‌ نه‌توان به‌رگری بکه‌ن؟

بێگومان نه‌وه‌ی ئاشکرایه‌ هیچ کام له‌م دوو کۆماره‌ نه‌یان توانی به‌رگریه‌کی نه‌وتو بکه‌ن، هۆی نه‌مه‌ش ئاشکرایه‌ که‌ له‌ پله‌ی یه‌که‌مدا ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ پشت به‌ستنی هه‌ریه‌که‌ له‌م دوو کۆماره‌ به‌ یه‌کێتی سوڤیت و سوپای سوور، دوهم هیزی ئه‌م دوو کۆماره‌و به‌تایبه‌تیش هیزه‌کانی کۆماری مه‌هاباد بریتی بوو له‌

هیزی خیلّه کان که نه وهش جیگای متعانه و پشت پنبه ستن نه بوو، به تاییه تی حکومتی تاران به ناسانی ده ی توانی سه رخیله کان له قازی محمّد دوور بخاته وه چونکه له بنه پرتدا سه رخیله کان خویشیان بر وایان به حیزی دیموکرات و کوماری مهابادیش نه بوو، ته ناته له پووی نابورییه وه بۆ نه وان جیگای زه ره رو زیان بوو چونکه نه یانده توانی به ره می توتن و شتی تریشیان بنیرنه تاران و شاره گه وره کانی ئیران به پاره ی باش بیفرۆشن، له سه روی هه موو نه مانه پشه وه لاوازی یان نه بوونی ناسیونالیزمی کوردی بوو له و کاته دا که بتوانیت ههستیکی هاو به شو ئینتمایه کی به هیز له نیتوان تاکه کانی کورددا بۆ نه و ده سه لاتّه دروست بکات نه وهش وایان لی بکات که ناماده ی خه بات و قوریانیدان بن له پیناوی پاراستنی کوماردا، به لکو به پیچه وانه وه له پووی جه ماوه ردارییه وه که نه وهش ناستی گه شه کردن و په ره سه نندی ههستی نه ته وایه تی دیاری ده کات کوماری مهاباد نه بوو به دامه زراوه یه کی جه ماوه رداری نه که له سه ر ناستی هه موو کوردستان به لکو له سه ر ناستی کوردستانی ئیرانیش، بی جه ماوه ر مانه وه ی کومار وه کو دامه زراوه یه کی تا نه ندازه یه ک نامۆ به خه لکی به شه کانی یان شوینه کانی تری کوردستان بیجگه له و ناوچه نه سه کی له سنووری قه له مپه وی کوماردا بوو، هۆکارێکی ناشکرای لاوازی گیانی به رگری کردن بوو له کومار.

خالیکی تر که زۆر مایه ی قسه له سه ر کرنه نه گه یشتنه نه نجامی سه رانی کومار و حیزی دیموکرات بوو بۆ به رگری کردن و به پیچه وانه وه هه لبرژارینی رێگای دوهم که خۆ به ده سه ته وه دان بوو هه لویستیکه لاوازی و ساده یی و بی به رنامه یی عه قلی سیاسی کوردی له و قوناغه دا نیشان ده دا. تایا ده شتی بزوتنه وه یه ک خۆی به بزوتنه وه ی نه ته وایه تی بزانیته به لام توانای هه یج به رگری کردنیکی نه بیته و سه ریاری نه وهش له ناستی که سی یه که مدا بی وه رگرتنی هه یج زه مانه تیک خۆی بداته دهستی سوپا سالاری سوپای هێرش که ره وه بۆ روخاندنی ده سه لاته کی نه و. ئیستا هه ندی و ته و بیانووی قازی محمّد باس

ده کريت سه بارهت به خويه دهسته وه دان که گوايه قازي نه يويستوهه خوي
 رزگار بکات و خه لکي مه اباد بق ژورده سته يي و نازارداني سرپاي نيرانی
 به جيهي تلئت. به هر حال له پروي راستيه وه خويه دهسته وه داني قازي بي
 بهرگري کردن هيچ بيانوييه کي بق ناهينريته وه ته نيا لاوازي عه قلي سياسي
 نه بيت، هرچنده پتده چيت قازي نوميدي شه وي هه بوييت که په يوه ندي
 باش و بهيني خوي براکاني له که له قه وام سه لته نه دا ببيت هوي پاراستن و
 رزگار يونيان له هر سزاو نازاداردانيک، به لام دياره شه وهش جورتيک له خراب
 تيگه يشتن و خراب ليکدانه وي تيدايه که تق چاوه رواني شه وه بيت سه روکي
 حکومتی داگيرکرو ويرانگري ولات که ت تق بپاريزيت له کاتيکدا که تق بق
 رزگار کرنی ولات و نه وه که ت به نئي نه و خه بات کرديت. به هر حال شه و
 هه لويستهي قازي مايهي سه رنج ليدانه له دوو رووه وه، يه که ميان برپاردان بق
 خويه دهسته وه دان ته نانهت هه ولدان بق شه وي که ريگا خوش بکات هيچ که س
 بهرنگاري هتزه کاني نيران نه بيت وه له هاتنه نيو مه اباددا. کولونيئل جي.
 دي. پايوس که پاشکوي سه ريازي باليوزخانه ي بهرنيانیا بووه له تاران: شه و
 ره افتاري قازي محمده به ناپاکی ده داته قه لام (۲۰) به هر حال ده شي شه وه
 په يوه ندي به خراب تيگه يشتن و لاوازي ناستي ليکدانه وه و نه بويي عه قلي
 سياسي و لاوازي گياني بهرگريه وه هه بيت، به لام سه ره نجام قازي خويشي
 ده بيته قورياني ده ستي نه و خراب تيگه يشتن و ليکدانه وه يه.

دووه م لاوازي ناستي گياني بهرگري سه راني تری حکومت که ي قازي و
 حيزي ديموکرات و خه لکيش له و هه لويستده ده رده که ويت و شه وش ناشکرا
 ده بيت که له واقيعي کومه لايه تي شه کانه ي مه اباد و ده ورويه ريدا هيچ
 ناماده ييه کي نه و تق بق راپه رين و بهرگري کردن له و ده سه لات کوردييه له نارادا
 نه بووه و جه ماوه بهرگشتي له پروي هه ست و هوشيار ي نه ته وه ييه وه له و
 ناسته نه بووه که له وه تيگات کارتيکي نابروست و ناجوره ده سه لاتي داگيرکرو
 کوماره که يان به بهرچاري نه مانه وه بروختنيت که چي که س به ده نگ نه يه ت

کەس ئامادەى بەرگرى کردن نەبێت. بە واتایەکی تر دەتوانین بڵێن بەرگرى نەکردنى خودى قازى محەمەد و چوون بە پێشوازی جەنەرال ھىومايۆن و سوپای ئێران وە کاریکە ناشیت لە فەرھەنگى خەبات و بەرگریدا جێگای بۆ بکۆتێت وە تەنیا لە ژێر ناوی لاوازی ئاستى تێگەشتن و نەبوونی عەقلى سیاسیدا نەبێت.

دیارە لە ماوەى نزیکەى سالتیکى دەسەلاتى کۆمارى مەھاباددا، کۆمار ھێزێکى چەکدارى پێکھێنا بوو، ھێزەکەى بارزانیى بەشیکی دیارى ئەو ھێزەى کۆمار بوو کە دواتریش ئامادە نەبوو خۆى بەدات بە دەست وە، سەربارى ئەو ھەش قازى محەمەد بە ڕووکەش ھێزى خێلەکانى دەورووبەرى مەھاباد و ھەندێ لە ناوچەکانى تری باکورى رۆژھەلاتى کوردستانى لەگەڵدا بوون بەلام دیارە ئەو ھێچ دەورێکى نەبینیووە لە پاراستنى یان بەرگرى کردن لە کۆماردا "ئەرەشى ئێران کە سەردەشت و بانە و سەقزى بە دەست وە بوو، سەرھەتا چەککردنى ھۆزە کوردەکانى دامەزراند، تەنانەت پێش ئەو ھەش کە قازى محەمەد خۆى بە دەست وە بەدات، بەردەوام بوونی دەسەلاتدارییەکەى بەسەر ھۆزە کوردەکانى باکورى رۆژھەلاتدا جێگای گومان بوو، ژۆریەى سەرۆک ھۆزەکانى مامەش و مەنگوڕ و دێسوکى بریارىان دا بوو روو بکەنە حکومەتى ئێران^(٣١). ئەو ھى ئاشکرایە لەسەر وەختى دەسەلاتى کۆمارى مەھاباددا ھەرچوون ناسیونالیزمى کوردى لە ئاستیکى لاواز یان ناباردا بوو ھەربە و پێشەش نوخبەى ناسیونالیستیش نەبوو ھوو ھێزێکى ئەوتۆ کە لەسەر مەیدانى سیاسى و گۆرانکارییەکان دەورێکى ئەوتۆى ھەبێت، بەتایبەتى لەو بەشەى کوردستانى لکێندراو بە ئێران وە نوخبەى ناسیونالیستى کوردى لە ئاستیکى لاوازتردا بوو لە چا و ئەو بەشەى تری کوردستاندا کە پێشتر لە ژێر سایەى دەسەلاتى عوسمانیدا بوو، ئەویش بە ھۆى کاریگەرى ئەستەمبول و شارە گەورەکانى تری تورکیا و ئەوروپا وە کە راستە و خۆ کاریگەرییان لەسەر قەلمەرەى دەولەتى عوسمانى ھەبوو لە ھوێر پەرەسەندن و سەرھەڵدانى چینی بۆژوا و شۆپشەکانى

پیشه‌سازی و سه‌ره‌لدانی ته‌کئۆلۆژیاوه که نه‌وه‌ش دروست‌بوونی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی و ده‌رکه‌وتنی ناسیونالیزمی له‌گه‌ل خۆیدا هه‌تا. بێگومان بوونی نوخه‌بی کوردی له‌ دامه‌زراوه‌کانی ده‌وله‌تی عوسمانی و له‌ نه‌سته‌مبول و شاره‌ دیاره‌کانی تردا ده‌وری دیاری هه‌بوو له‌سه‌ر ده‌رکه‌وتنی نوخه‌به‌یه‌کی دیاری خۆپێنده‌واری ناسیونالیستی کوردی که دوا‌ی جه‌نگی یه‌که‌م رۆژه‌یان گه‌رانه‌وه کوردستان و ده‌وری دیاریان له‌سه‌ر گوڤه‌پانی سیاسه‌ت و له‌ بزوتنه‌وه و راپه‌رینه‌کاندا هه‌بوو، که به‌گوێهره‌ی رۆژه‌لاتی کوردستان نه‌و کاریگه‌رییه که‌متر بووه، نه‌مه‌ش ده‌وری هه‌بووه له‌ نه‌بوونی نوخه‌به‌یه‌کی ناسیونالیستی دیاردا له‌ رۆژه‌لات به‌گشتی و له‌ مه‌بابو ده‌وروپه‌یدا به‌تایبه‌تی. نه‌مه‌ش به‌یه‌کێک له‌ لاوازییه سه‌ره‌که‌یه‌کانی حیزبی دیموکراتی کوردستان و کۆماری مه‌بابو خودی قازی محه‌مه‌دیش داده‌نریت و نه‌توانینی ئاماده‌کردنی جه‌ماوهر و هه‌یزی چه‌کداریش بۆ به‌رگری کردن په‌یوه‌ندی به‌و باروئوخه‌ بابه‌تییه‌ی مه‌بابو و رۆژه‌لاتی کوردستانه‌وه هه‌یه. هه‌رچه‌نده‌ پێشتر له‌ هه‌رێمه‌دا شیخ عوبه‌یدوڵلای نه‌هری و سمکۆی شکاکیش راپه‌رینه‌یان به‌ریاکردوه، به‌لام سه‌روشتی راپه‌رینه‌کانی نه‌وان و هه‌یزی جولێنه‌ریان و گوتاره‌که‌شیان جیاوازیوه له‌ به‌رنامه‌ی کومه‌له‌ی ژیانه‌وه و حیزبی دیموکرات و کۆماری مه‌بابدیش، که ده‌شی هه‌ردوو راپه‌رینه‌ی پێشتر زیاتر له‌ سنوور راپه‌رینه‌ی ئایینی و خه‌یالیه‌تی به‌ناسته‌م بارگاوی کراو به‌ مه‌سه‌له‌ی نه‌ته‌وايه‌تی لێکبه‌ری نه‌وه‌و له‌ هه‌مان کاتیشدا هه‌چ کام له‌و دوو راپه‌رینه‌ی پێشتر نه‌بوونه‌ته‌ خاوه‌نی ده‌سه‌لاتی ئیداری و هه‌کو کۆماری مه‌بابد.

هه‌لبه‌ت رۆژێک له‌وانه‌ی باسی که‌سیتی قازی محه‌مه‌دیان کردوه، له‌وه‌ دوا‌ن که قازی محه‌مه‌د له‌ خه‌یزانیکی ئایینی ده‌وله‌مهن‌دی خۆپارێز بووه‌و هاته‌نیشی بۆ ناو کومه‌له‌ی ژیانه‌وه له‌لایه‌ن نه‌ندامانی سه‌ره‌کی کومه‌له‌وه‌ پێشوازییه‌کی وه‌های ئی نه‌کراوه‌و هه‌میشه‌ش مه‌ترسی نه‌وه له‌ئارا‌دا بوو که قازی پێگه‌و هه‌یزی مادی و مه‌عنوی خۆی بخاته‌ کار بۆ ده‌سه‌لاتکردنی ته‌واوه‌تی به‌سه‌ر

تیدا دروست نه بوو بیت و به و پتیه ش ههستی نه ته وایه تی و ناسیونالیزمیش له ناستی نه بووندابن، له لایه کی تریشه وه له پووی پتیکهاتنه وه نه م کومه لگایه، پتیکهاته یه کی خیلایه تی و بونیادیکی خیلایه تی هه بیت و که چی نه یه توانی بیت فیدراسیونی خیلایه تی دروست بکات و له هه مان کاتیشدا که قوناغی خیلایه تی له روویه کی تر دا بریتیه له قوناغی فیو دیالی که چی نه م کومه لگایه نه یه توانی بیت نابوری یان سیستمی نابوری و په یوه ندی به ره م هتانی فیو دیالیش وه کو سیستم و په یوه ندیه کانی نابوری به ره م هتانی خاوه ن شوناس دروست بکات، که واته ده بی چ جوړه کومه لگایه ک بیت؟ یان به قسه یه کی تر نایا به پتی پتودانگه سیو سیو لوزیه کان چ جوړه کومه لگایه که؟ یان له راستیدا ده شی پتی بگوت ریت کومه لگا؟

به هر حال له سر بنه مای نه م پتیکهاته کومه لایه تی و سیاسی و عقلی و معنوی و سایکولوژییه که قازی محمه د له بری به رگری که چی خوی دودات به ده سته وه و داگری که رانی ولاته که شی له سر بنه مای هوشیاری به ناگیان له ناسنامه ی نیشتمانی خویان و به مه به سستی پاراستنی ناسیشی نه ته وه یی خویان هیچ دوو دل نابن له وهی که فرمانی له سیداره دانی بدن، بیگومان خوبه ده سته وه دانی قازی و سرانی کوماره کی خالیکی ننگه تیغه له میژوی راپه پینه کانی کورد داو به گویره ی نیمه ی کوردیش یاده وه ریه کی تفت و نازاریه خشه و ده مانگری ته وه بو نه و حه قیقه ته تالی که نیمه ی کورد که سیتییه کی تیکشکاومان هه یو له به رده م نه وانی تر دا که مجار توانای خوراگرتان هه یه، چونکه هه ستردن به تیکشکان و به بچوکی و به نانه کتیفی له بوونی نیمه دا هه میشه ناماده یه کاتی رو به پووی نه وانی دی ده بینه وه.

به هر حال کوتاری قازی محمه د کوماره کی راسته و خو به ره می نه م واقیعه میژوی و سیاسی و که لتوری و نه نتولوزیه ی نیمه یه سهریاری ده وری که لتورو عقلی سوفیتیش، به وانا کوتاریکی خیلایه تی په رتبری دواک و تووی داخواوی بارگای کراو به ره گزه کانی نه ته وایه تی و نایینی و که لتوری مارکسی

- لښېنې کې له پشتمې نه م گوتاره ناجوړه شه وه بکه ريکې کارکه رو روډاو
 دروستکه رووني نييه، چونکه نه گه ر بکه رووني هه بووايه بيگومان نه و بکه ره
 هه روا به ناساني خوې نه ده دايه دهسته وه هه وليده دا کار بکات روډاو
 دروست بکاتو به و پييه ش گورپانکاري له به رژه وه ندي خوې دهسته به ر بکات
 به جوړيک بتوانيټ رووني خوې به لمينيټ بوونيک له سه ر بنه ماي ناماده بوون
 له بواري به ره م هيناني شارستانيتيدا، که دياره بي رووني ده ولتمې نه ته وه يي
 که بتوانيټ نه ته وه دروست بکات له کورستاندا نه زه مينه ي نه و
 خو سه لمانده ديته ناراه، نه کورد ده گاته نه و ناسته ي ببيته خاوه ني
 شوناسي نه ته وه يي خوې، نه ده شتوانيټ ببيته خاوه ني گوتاريکي نه ته وه يي
 هاوچه رخ. دياره به راورد به م بوچوونانه گوتاري قازي محه م دو گو ماري مهاباد
 له ناسفيکي زور لاوازا بسوه که ناشيټ شوناسي گوتاري نه ته وه يي
 پييه خشريټ سه رياري به پيروه سه برکردني هه ولي قازي محه م دو خوښ
 به خشيڼي.

سەرچاوەکانی گوتاری کۆماری مهاباد

- ١- دکتۆر عەبدولپەرمان قاسملق - کوردستان و کورد - هەولێر - چاپی دووھەم سالی ٢٠٠٦، ل ٨٨.
- ٢- عەلانەمین سەجادی - مێژووی راپەرینی کورد - چاپی دووھەم، ئینتیشاراتی محەمەدی - ١٩٩٦ - ل ١٨١.
- ٣- هەمان سەرچاوە، ل ١٨٢.
- ٤- حەسەن ئەرھەح - کوردەکان - وەرگێڕانی سەردار محەمەد - سلێمانی ٢٠٠١ - ل ١١٢.
- ٥- دکتۆر عزیز شەمزینی - جولانەوێی رزگاری نیشتمانیی کوردستان، وەرگێڕانی فەرید ئەسەسەرد - چاپی چوارەم، سلێمانی ٢٠٠٦ - ل ٣١٧.
- ٦- نادر ئینتیسار - ئیتقونەت وایەتی کوردی - وەرگێڕانی عەتا قەرەداخی سلێمانی - ٢٠٠٤، ل ٤٤-٤٥.
- 7- John Bulloch and Harvy Morris - 'No friends But the Mountains - Penguin Books - 1993 - p.p 98-99.
- ٨- نەوشیروان مستەفا ئەمین - حکومەتی کوردستان: کورد لە گەمە سۆڤیەتیدا - سلێمانی ١٩٩٣، ل ٦٢-٦٣.
- ٩- حسینی مەدەنی - کوردستان و ستراتیژی دەولەتان - بەرگی دووھەم، چاپی یەکەم، ٢٠٠١، ل ٢٠٠.
- ١٠- مەحمودی مەلا عیزەت - کۆماری میلی مهاباد - سلێمانی ١٩٩٨ ل ٦٦.
- 10- David Adimson - The Kurdish War. P.11
- ١٢- حەسەن ئەرھەح - کوردەکان - ل ١١٨.
- ١٣- دکتۆر عزیز شەمزینی - جولانەوێی رزگاری نیشتمانیی کوردستان - ل ٢٣.

- ۱۴- دکتور عەبدولپەحمان قاسملق - کوردستان و کورد - ۸۸ل -
- ۱۵- ئارچی رۆزفەلت - کۆماری مەهاباد - وەرگێڕانی ئەبوبەکر خوشناو - سلیمانی - ۱۹۹۸ - ۱۸ل -
- ۱۶- حوسینی مەدەنی - کوردستان و ستراتیژی دەوله تان - بەرگی دووهم - هەولێر - سالی ۲۰۰۰ - ۲۲۸ل -
- ۱۷- ویلیام نیگلتن - کۆماری کورد لە سالی ۱۹۴۶ - وەرگێڕاوە حوسینی مەدەنی - هەمان سەرچاوەی پیشوو ۲۲۸ل -
- 18- Borhandedin A. Yassen : Vision or Reality: The Kurds in the policy of Great power (194-1947) - Lund University press - 1995-p.152.
- ۱۹- عەتا قەرەداغی - کاریگری کەلتوری ئێوان لە سەر کورد - سلیمانی - ۲۰۰۱ - ۲۴۷ل -
- 20-Borhanedin A- Yassen : Vision or Reality - p-153.
- ۲۱- نادر ئینتیسار - ئیقتونەتە وایەتی کوردی - وەرگێڕانی: عەتا قەرەداغی ۲ل -
- 22- David MacDowall - A Modern History of the Kurds, London, 2000-p.241.
- ۲۳- دکتور عەبدولپەحمان قاسملق - کوردستان و کورد - ۸۹ل -
- ۲۴- نادر ئینتیسار - ئیقتونەتە وایەتی کوردی - ۵۵ل -
- ۲۵- دکتور عەزیز شەمزینی: چۆڵنەوێری رزگاری نیشتمانی کوردستان: ۳۰۹ل -
- ۲۶- حەسەن ئەرەفە - کوردەکان - ۱۴۴ل -
- 27- Borhandedin A. Yassen: Vision or Reality p.186.
- 28- Ibid. p.p. 186-187.
- 29- Ibid. p.p. 187.
- 30- Ibid. p.p. 187-188.
- ۳۱- ئەنوەر سولتانی - رۆژەلاتی کوردستان لە بەلگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوێ بەریتانیادا - سلیمانی - ۲۰۰۵ل ۳۶۶ -

بهشی بیست و نۆ

کۆمه‌نگای داخراو و گوتاری خواستراو

نۆزىك لى زاراۋە ۋە مەكتەپ تېۋرانى كەلە نۆۋەندى رۆشنىرى كوردىيە ۋە دەبىستىن تاكو ئىستە ھەلەندەراۋە شوۋىن سىرۋىستى مىكانىزىمى كار كىرگىزىپ بىلۋىتە ۋە، بەلكى بىلەن نۆۋە پىششىقەنەكى زانراۋە بارە يانە ۋە ھەبىت يان ئاستىندىراپ بەكار دەھىتتىن، ئەمانەش راستە ۋە پەيۋەندى بە بەشى دۈۋەمى ئاۋىنىشنى ئەم باسە ۋە ھەيە ۋە سەرخانى خواستراۋە يان گوتارى خواستراۋە. بۇيە لىرەدا ھەلەندەدەن ھەم ئاۋاتقەن لەسەر ھەردۈۋە چەمكى كۆمەلگەي داخراۋە سەرخان يان گوتارى خواستراۋە بىلەن، ھەم شوۋىن سىرۋىستى مىكانىزىمى كار كىرگىزىپ نۆۋە دۈۋە چەمە لە كۆمەلگەي كوردىدا بىلەن بەردەم لىدۈۋە ۋە.

چەمكى كۆمەلگەي داخراۋە لە روانگەي پەرەسەندى كۆمەلەيەتى ۋە قۇناغەكانى كەشەي كۆمەلەيەتتە ۋە قۇناغەكە نىيە كە كۆمەلگە لە پەرەسەندى خۇيدا لە مېتروپولىيەكى دىيارىكرادا پىلە بىلەن تىپەپىت. ۋە كۆچۈن دەلەتتە قۇناغە فېۋىدالى يان سەرمەيدارى نەخىرە بەلكى ئەم چەمكە ۋە كۆچۈن بەشىك لە سەرخان دەردەكە ۋىت بەلەم لە بىلەندە رەنگەندە ۋە ئۆزىخانى كۆمەلەيەتتە، مەبەست لە كۆمەلگەي داخراۋە ۋە كۆمەلگەيە كە لەپۇرى بىلەن پىلەتەنى كۆمەلەيەتتە ۋە بىلەنكى داخراۋە ھەيە لە شىۋەي پىلەتەنى خىل ۋە ەشەپەندە، لەپۇرى ئاينىيە ۋە كۆمەلگەيەكى بە تۈۋەندى پەيۋەستىۋە بە بىلەن مەكانى ئاينىيە ۋە ئاينى تىلەپ پىلەتەنى كار پەيۋەبىرەن ۋە ھەمىۋە بۈۋەكانى تىلە ۋە، لەپۇرى ئەخلاقە ۋە كۆمەلگەيەكى پارىزكارە ۋە ھەمىشە لەنگەي رابىرۋە ۋە دىلەتتە، ئەم داھاتۋەي كە پىلەتەنى ئەخلاقە رەمەزەكانى رابىرۋە تىلەپ دەكەنە بەردەم مەترسى لىدەن ۋە تىلەشكەندە ۋە، لەپۇرى نەرىتى كۆمەلەيەتتە ۋە، كۆمەلگەي داخراۋە كۆمەلگەيەكى تەقلىدە، بەم مانايەي پەيۋەستە بە دابو نەرىتى باۋىپىرەن ۋە ھەمەنگەۋىك بۇ دۈۋە كەۋتە ۋە لە دابو نەرىتى باۋىپىرەن بە لادەن لىكەندە ۋە. ھەلەت كۆمەلگەي داخراۋە لەپۇرى ەقەل ۋە ۋە ئاستى بىلەن ۋە مەۋدەي كەرى

کومه لایه تی و بهرهم هینانی کومه لایه تیشه وه داخراوه نه ویش له دوو ئاستدا. ئاستی یه کهم له نیو خودی پیکهاته ی خۆیدا که هه موو په یوه ندیه کانی له سنووری پیکهاته بچوکه کانی نیو خودی کومه لگا خۆیدا نه نجام ده دریت واته له سنووری پیکهاته ی خیزان، بنه ماله، تیره، خیل، عه شیرته، حیزب تابه فه ی ئایینی، مه زه ب، نه ته وه، یان له سه ر ئاستی یه که ی داخراوی جوگرافی گوند، ناوچه، شار، هه ریم، که نه مهش سه رباری حاله تی داخراوان جوژیک له په رتبه و نیشه له هه موو پیکهاته مزیی و جوگرافییه کانی تر.

له ئاستی دووه دا کومه لگای داخراو، په رتبه و، دا براوه له کومه لگا کانی تر، به و مانایه ی که ناتوانیت بیه ته ره که زکی چالاک و بهرهم هینی نه و پیکهاته یه ی که پتی ده و تریت کومه لگای موفایه تی نه ویش له و روانگه یه وه که به شداری دیاری هه بیت له میژوی بهرهم هینانی شارستانی جیهانیدا. به واتایه کی دی کومه لگای داخراو هه میسه وه کو کومه لگای ناوچه یی ده میتیت وه که نه ویش ته نیا له سنووری جوگرافیای خۆیدا بوونی ده بیت و هه رگیز ناگاته نه و ئاستی له پوی به راوردن کارییه وه له که ل کومه لگا کانی تر دا شوین و پایه ی دیاری بکریت. کاتی ناخاوتن له سه ر کومه لگای داخراو ده که ین ده بی نه وه له بهرچاو بگرین که چه مکی کومه لگای داخراو له به رامبه ر چه مکی کومه لگای کراوه دا داده نریت، که یه که میان کومه لگایه تی ته قلیدیه و دووه میسه کومه لگایه کی مۆدیرنه و بنه ماو خاسیته کانی کومه لگای مه ده نی هه یه.

گرفتی کومه لگای داخراو به شیوه یه کی سه ره کی گرفته کانی نیو خویه تی له و روانگه یه وه که وه کو پیکهاته یه کی ناچالاک له پوی گه شه کردنه وه ده به پلایت وه به جوژیک که په ره سه ندن و گروانکاری له نیو خوی نه و کومه لگایه دا زۆر لاواز بیت به و نه ندازه ی که له به رامبه ر هه لسه نگاندنی چه مکی کومه لایه تی بووندا به مانخاته به رده م گومانه وه، گومان له وه ی نایا نه م پیکهاته بووه ته کومه لگا یان ده شنی پتی بگوتریت کومه لگا. نه مانهش نه و پرسیاره سه ره کیانه ن که له به رامبه ر نه مه دا خویان نیشان ده دن: نایا کوژد چ جوژه کومه لگایه که؟ یان

ئایا کرد بوو ته کومه لگا؟ ئایا نه گەر کومه لگایه کومه لگایه کی داخراوه یان کراوه یه؟ ئایا زه مینه ی به ره و به مه دهنی بوونی هیه و له باره؟ ئایا ده شئی نیمو کراسی له م کومه لگایه دا بیه نه ناروه، نه گەر له سر نه وه ریکه وتین که کومه لگایه؟ نه مانه نه و پرسیارانه ن که نه م لیکۆلینه وه به به جوړیک له بوای وه لایمه کانیان ده گه پیت و هه ولده دات ناخاوتن له سر نه م پیکهاته یه بکات نه ویش به گه رانه وه بۆ نیو خودی پیکهاته و گه ران به بوای به لگه ی دیارد او هه ولدانیش بۆ ناخاوتن کردن له سر نه و به لگانه به و هیوایه ی له سر بانه مای شیکاری ناوخی توخم و ره گه زه پیکهاته ره کان و خاسیت و میکانیزمی کارکردنیان هه ولده دین شوینی نه م پیکهاته یه دیاری بکه یین.

دکتۆر که مال مه زهر ده لیت: ناشیت چوارچێوه ی راستی رووداو ه میژوویه کان دیاری بکری بۆ هیچ کومه لگایه ک به بی تیگه یشتنی بانه مای نه و رووداو به شێوه یه کی ناشکر^(۱) نه مه ش نه وه ده گه یه نیت ناکریت بریار له سر هیچ رووداو یان دیارده یه ک بدریت به بی مامه له کردنی وردی زاسنتیانه له گه ل بنیادی پیکهاته ی نه و پیکهاته یه دا که نه و رووداو ه ی تیدا روو ده دات یان نه و دیارده یه ی تیدا ده رده که ویت. به واتایه کی دی بۆ ناخاوتن له سر نه وه ی بزانی ئایا کومه لگایه ک کومه لگای کراوه یه یان داخراو ده بی له نیو ره گه زه پیکهاته ره کانی بنیادی پیکهاته ی نه و کومه لگایه خویدا هه ولای لیکدانه وه و دیاری کردنی بده یین، به مانایه کی تر ناشیت هیچ پێوانه یه کی ده ره کی ناماده به یین و هه ولده دین نه و کومه لگایه به پیتی نه و پێوانه لیکدینه وه یان هه ولده دین نه و کومه لگایه به یینه چوارچێوه ی نه و پێوانه ناماده یه وه، بۆیه جیگای خۆیه تی له بوای وه لایم نه و پرسیاره بگه ریین: ئایا کومه لگای کوردی چ جوړه کومه لگایه که؟ ده شئی له پال نه م پرسیاره دا چه ند پرسیاریکی تر سه ره لبدن ئایا کومه لگای کوردی کومه لگای سه ره تاییه؟ یان به زاراوه یه کی دی کومه لگای ده ره وه ی نووسینه یان کومه لگای داخراوه یان کومه لگای کراوه یه؟ که سه رجه م نه م ده وانه ی پرسیاره کانیان لێ پیکدیت له سنووریکی

فراوانتردا ده که ونه چوارچټوډی د روانه یه کی تره وه نه ویش د روانه ی کومه لگای ته قلیدی و کومه لگای مودیږنه که دوه میان ده بیته هاومانای کومه لگای مه دهنی.

نه گهر سه رنجی بنیادی پټکټنه ری کومه لگای کوردی بده یڼ نه وه ره گزه پټکټنه ره کانی نه م کومه لگایه جگه له یه که ی خیزان که یه که ی بڼه پته ی پټکټنه ری هه موو کومه لگایه که، کومه لگای کورد پټکټاتووه له یه که ی خټل و عه شیرت، نه وانیش دابه ش بوون یو یه که ی بچووکتر له تیره و هوږو بڼه مال، سه ریاری پټکنه هاننی ده ولتی خټل و ده ولتی فیو دیالی و سیسته می ټاپوری فیو دیالی له کومه لگای کوردیدا به لام پټکټاتو ی خټل و عه شیرت پاریزگاریان له بوونی خویان کړدوه و ده کو یه که یه کی داخراو که سه رجه م چالاکیه کانی ژیان و په یوه نډیبه کومه لایه تیبه کان له سنووری داخراوی خویدا هیشتوته وه، ناسنامه ی خوی پاراستوه، به و مانایه ی دواي دروستبوونی شارو ده رکه وتنی سه ره تای ساده ی پیشه سانی و ده رکه وتنی ټایدیو لټوژی بوږڼا به بی فورمه له بوونی بوږڼا وه کو چینیکی کومه لایه تی ناماده، نه م پټکټاتو خټلایه تیبه هیشتا پټکټاتو ی سه ره کی کومه لگای کورډیبه و عه قلو ټایدیو لټوژیاو که لتوری باو هیشتا عه قلو ټایدیو لټوژیاو که لتوری خټل و هر ده زگا و دامه زراونکیش به ناوی حېزب و رځخراو ده زگای کومه لایه تی و که لتوری و ډیموکراتی دروستبوونیت وینه یه کی له بهر شوړاوه ی نه و پټکټاتو یه یان به هه مان عه قلو سترتیژی نه و پټکټاتو یه کار ده کات که نه و پټکټاتو یه ش پټکټاتو یه کی داخراوه بویه به سروستی عه قلی داخراو ټایدیو لټوژیاو داخراو که لتوری داخراوی به ره م هټاره، به و مانایه ی که هه موو شتیک له سنووری خویداو به روانیڼی خوی ده بیټ یان له ده ره وه ی خویدا ناتوانیت که سی دی و هیچ دی ببینیت و ناشتوانیت که سی ترو هیچ پټکټاتو یه کی تر بکاته هاویه شی خوی، عه قلی بالاده ست که عه قلی کومه لگای خټلایه تیبه له و روانگه یه وه که نه ته وه یان چه مکی نه ته راپه تی نه بوته چه مکیکی بالاده ستی نه وتو که هه موو پانټایی

ژیانی کومه لایه تی و کونه سنی کومه لایه تی کومه لگای گرتبیته وه به و مانایه ی که له سنووری نو پښکاته یه دا که پښی ده گورتیت نه ته وه سرجه م پښکاته بچو که کانی تر که له بنه رته دا پښکهنه ری نه ته وه ن بتوینه وه له یه یه کی که وره ترو فراوانتر پښکه وه کارلیک بکه ن و بښه ره که زښکی نه و پښکاته نو ټیبه و خاصیتته کونه که له عه قلو ستراتیرو نایدیو لوزیاو دابو نه ریت ون بکه ن و عه قلو ستراتیرو نایدیو لوزیاو دابو نه ریتکی شمولى که سه رتاپای جه سته ی نه ته وه بگرتنه وه بچته جڼگای نه وان. واته گوتاری نه ته وه می یان ناسیونالیزم جڼگای گوتاری خپل بگرتنه وه.

له پښکاته ی خپلو عه شیرمه تا ناشیت باسی کرانه وه و مه دهنی بوونو دیمو کراسی بکرت. نه ویش له بهر نه وه ی له هره می ده سه لاتی خپلو عه شیرمه تا ده سه لات ده سه لاتی تاکه که سه و هر نه وه ی سه رخپل یان شیخی عه شیرمه تا خواهنی بریاره وه هه موو فرمانیک له وه وه درده چیتو به هیچ شیوه یه که نه فرمانه رته ناکرتنه وه ته نانه ت جگه له خودی سه رخپل یان شیخی عه شیرمه تا که سه به شداری له دره کردنیدا ناکات، به ولسا پښکاته ی دامه زراوی خپلو عه شیرمه تا هه مان شیوه ی پښکاته ی هه ره می ده سه لاتی نایینیه. چون خواهنه د له لوتکه ی نه وه هه ره مه دایه و فرمان بق خواړه وه درده کاتو هیچ که سه مافی ره تکرښه وه ی نیبه⁽⁷⁾، به هه مان شیوه له دامه زراوی خپلو عه شیرمه تیشدا هیچ فرمانیک رته ناکرتنه وه. نه مه ش سروشتی نه و دامه زراو یان پښکاته نه یه که تیایدا تاکه که سه خواهنی بریاره هه موو فرمانیکه و هیچ که سه مافی به شداری کرنی نیبه و ده بی به ملکه چی نه و فرمانانه جیبه چی بکرت، له حاله تی له م جوړه شدا به هیچ شیوه یه که رای پیچه وانه یان بچوونی جیواو یان چه مکی گفتوگو دروست نابیت نه مه ش یه کیکه له خاصیتته سه ره کیبه کانی کومه لگای داخراو. له کومه لگای داخراودا ته نیا سه روک له بری هه مووان بریار ده دات، ته نیا سه روک له بری هه مووان بیر ده کاته وه، نه که ر له م روانگه یه وه سه بری کومه لگای کوردی بکه ین نه که

بگه پیتینه وه بقو رابردوو، به لکو له ئیستاشدا بۆمان دهرده که ویت سهریاری
 گورپینی روکه شو دیمه نی دهره وه ی کومه لگا، سهریاری "دروستبوونی حیزبو
 ریکخراوو به کیتی و سه ندیکا و یانه کان و ههره وه زیه کان"^(۳) که بنه ماکانی
 کومه لگای مه دهنین هیتشا کومه لگای کوردی پیکهاته به کی خیتلایه تی هیه و
 سه رجه م نه م دامه زراوانه شی که دروستبوون له سه ره هه مان شیوه پیکهاته نی
 دامه زراوی خیتلایه تی دروست بوون که نه وانیش به ره می په ره سه ندنی کومه لایه تی
 کومه لگای کوردی نین به وه نه دازه ی به لاسایی کورنه وه دروستکراون واته
 به ره می خواستراوی زه مینه و واقیعیکی ترن. نه گهر دروستکردنی
 پیکهاته کانی کومه لگای مه دهنی به شیوه یه کی ناسروشتنی گواسترا بیته وه بقو
 نیو پیکهاته ی خیتلایه تی داخراوی کومه لگای کوردی، نه وه ده بی بزانی له بهر
 ناماده نه بوونی زه مینه ی کومه لایه تی و نابوری و نه خلاقی و له بهر عه قلی
 داخراوی یه ک ناراسته ی بالاده ست له م کومه لگایه دا نه م دامه زراوانه وه کو
 پیکهاته ی ئیفلیج خویان ده نویتنو ناتوان بپه فاکه ری گورپانکاری له
 کومه لگادا چونکه خویان به ره می گورپانکاری پیکهاته ی کومه لگای کوردی نین
 به لکو به ره می زه مینه یه کی ترن، هه لبه ت نه م حاله تی وه رگرنه ش ته نیا
 کومه لگای کوردی نه گرتوته وه، به لکو به شیوه یه کی سروشتی هه ر دیارده یه کی
 نویی کومه لایه تی یان هه ر فکهره و روانینیکی نویی له هه ر شویتیک دهریکه ویت،
 نه و کار له شویتانی تریش ده کات وه نه دی جار نه و دیاردانه یان نه و
 گورپانکاریانه له جیگایه کی دیاریکراو سه ره لده ده نو به خیرایی په ره ده سه نن.
 نه م گورپانکاریانه به شیوه یه کی بنه په تی له نه و یو پای رۆژناوا وه سه ریان
 هه لداوه و ئیستا له پوو کاریکه رییانه وه بوونه ته گورپانکاری جیهانی^(۴). که
 مه به ست له م قسه یه ش به تاییه تی لیتره دا سه رجه م دامه زراوه کانی کومه لگای
 مه دهنی و سه رجه م سیفات و خاسیته کانی نه و کومه لگایه یه وه کو کومه لگایه کی
 کراوه به لام نه وه ی گرنگه نه وه یه ئایا ده شی سه رخانه کومه لگایه کی
 په ره سه ندو له کومه لگایه کی لواکه و تووی داخراوی خیتلایه تیدا کاری پیکریت

یان له کار پیکړند د ده بڼه مایه یی رمخنه و بگره زه مینه ش خوش ده کات بق
نه وه یی نه گری گوراندکاری سروشتی له هه ناوې کومه لگادا له بار بیات.

هر لیره وه ناخاوتن له سره مه سه له یی دیمو کراسی له کومه لگا داخراو،
دواکه وتوو ه کاند سهره لده دات له و روانگه یه وه که دیمو کراسی له کومه لگای
پیشکه وتوو په ره سه ندوی کراوه دا پیاده ده کریت واته ناشیت چاوه پروانی
دیمو کراسی بکړیت له کومه لگای داخراودا چونکه به لایه نی هره که مه وه
دیمو کراسی بریتیه له هاو به شکردنی هه مووان و قبولگردنی یه کتری و کاری
به کومه ل و مافی هه مووان و زه فکر نه وه یی جیاوازی به کان و چرکردنه وه یی
ناکوکیه کان له شیوه یی هیمنداو له سره یی هه مووان نه مانه شه وه په کتر قبولگردن و
دانسان به مافی یه کتریداو پاریزگار یکردن له مافو له بیرو پای یه کتری و
په یره وکردنی چه مکی هاو ولاتی بوون نه گره نه مانه خاصیته کانی دیمو کراسی
بن ثایا له کومه لگای داخراودا تا چ ناستیک نه م خاصیتانه بوونیان د ده بیت یان
بواری بوونیان هه یه ؟ له کاتیکدا کومه لگایه ک دامه زراوه کانی کومه لگای مه دهنی
تیایدا دروست نه بوو بیت و حیزب به دیلی دامه زراوی خیل و عه شیرت بیت و
حکومت له سره هه مان بنه مای خیل لایه تی دروست بوو بیت و عه قل و ستراتیژی
خیل بوو بیت عه قل و ستراتیژی حیزب و حکومتیش هر به هه مان عه قل و
ستراتیژی خیل به پړوه بچیت و له سره هه مان شیوازی دامه زراوی خیل دامه زرا
بیت نه وه بنگومان مه سه له یی دیمو کراسی وه کو سه رخانیککی وه همی
ده مینیتته وه ته نیاو به س ته نیا بق خه له تاندنی چه ماوهر به کار ده مینریت و
هه ندی جار به ناوی مه سه له یی دیمو کراسی وه له گه مه یی نادیمو کراسیدا سه روك
حیزب و سه روكی ده زگا و سه ندیکا و ریکخراو یانه و.. تاد به ناوی هه لېژارنه وه
شهرعیت دده دن به مانه وه یی خویان له پوسته کانیاندا تا نه و کات یی دهمرن
هر چون له دامه زراوی خیلدا سه روك خیل و شیخی عه شیرت تا نه و کات یی
ده مریت به سه روك یان به شیخ ده مینیتته وه. بنېم باشه چه ند نمونه یه کی
زیندو له نیو واقعی کومه لایه تی کوردیدا بهینمه وه.

پارتی دیموکراتی کوردستان وه کو دیارترین حیزب له میژووی کورددا له دامه زانندنیه وه خوالیخوشبوو به رزانی که به رزترین نمونه ی خه باتگتپو یه که مین سه رکرده شه که خاسیته کانی باوکی رقی هه بووه له میژووی کورددا له دروستبوونی پارتیه وه تاکو کوچی نوایی سه رۆکی پارتی بووه . له دوا ی کوچی نوایی بارزانی شه وه تاکو نیستا سه رۆکیه متی نه و حیزبه نه گوراه سه ریاری چهند کونگره یه ک، دیاره لیتره دا مه به ست له وه نییه که گۆپینی سه رکرده یه متی حیزبیک په یوه ندی به ناستی توانای سه رکرده وه هیه، نه خیر به لگو مه به ست له وه یه که تا چ ئاستیک گۆپانکاری له لوتکای هه ره می ده سه لاتدا ده کریت. ته مه نی په کیتی نیشتمانی بووه ته بیست و هشت سال، له دامه زانندن یه کیتی نیشتمانییه وه مام جه لال سکرتری نه م حیزبه یه سه ریاری به ستنی چهند کونفرانس و کونگره یه ک، سکرتر هه ره له جینگای خوی ماوه ته وه هه موو جاریکیش به ته سکیه واته به بی دنگدان بووه ته وه به سکرتر، نه ک هه ره نه وه به لگو سکرتر مافی ته سکیه کردنی چهند نه ندامیکیشی هه بووه بۆ مانه وه له مه کته بی سیاسی و سه رکرده یه متی نه گه ر سه رنجی به رنامه ی یه کیتی نیشتمانیی بده یی خوی به پارتیکی یان ریکفرایکی سوشیال دیموکرات پیشکesh ده کات، نه جا با پیرسین ئایا مانه وه ی سکرتر بۆ ماوه ی بیست و هشت سال و دنیاشین که تا له زیاندا به یئیت هه ره له و پسته دا ده مینته وه چ جیاوازییه کی هیه له شوینی نه و سه رخیلای به میرات له باوک و باپیرییه وه سه رۆک خیلایه تی بۆ ماوه ته وه و تاکو نه شمريت هه ره سه رخیل ده بیست و به سه رخیلای ده مینته وه ؟ سکرتره کانی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئیرانییش له پۆستی خویان ماونه ته وه تاوه کو تیورکران، واته گۆپانکاریش له پۆستی سکرتری نه و پارتیه دا به ره می گۆپانکای دیموکراسیانه نه بووه به لگو به ره می تیوری رژیمی شمولى ئیرانی بووه .

لېږه وه به ناشکرا د درده که ویت که حیزبی کوردی له پړوی لوتکې
 دهسه لاتیږه وه هر هه مان پښکاته ی خپلی کوردی هیه و سهړوک و سکرتریر
 ته نانه ت رڼرېه ی نه ندامانی مه کته بی سیاسی و سهړکرایه تیش تا مردن له
 شوینه کانی خویاندت ده مینه وه، به حوکمی نه و مان وه به ش کونترولی
 ده زگا کانی حیزب به ته وای ده که نه و له گه ل رڼرېشتنی کاتدا هه مو نه و
 ده نگانه ی که نه سازن به پپی روانینی نه وی سهړوک یان سکرتریر کپ
 ده کرڼه وه، نه و سا حیزب ده بیته دامه زراویک شپوه ی تاکه که سپکی ده بیته و
 یه ک ناراستی بیرکړنه وه و یه ک جږ روانین تیايدا بالاده ست ده بیته و ته نانه ت
 بچو کترین جیاوانی ناهیلریت له م کاته شدا توانای بیرکړنه وه له نا و دامه زراوی
 حیزبدا هه ره س ده هیئتیتو ته نیا سهړوک یان سکرتریر له بری هه موو حیزب
 بیرده کاته وه و به و ش سوپایه کی ریکخواو له نه ندامی حیزب دروست ده بیته که
 که س توانای بیرکړنه وه ی نامینیت و سهړجه م نه و سوپایه وه کو به شه کانی
 نامیرکی گه ریه یان لیدیت به فرمان کار ده که نه و به فرمان ده وه سترو
 نه ندامانی مه کته بی سیاسی و سهړکرایه تیش یه ک کاری بنه په تیان ده بیته
 نه ویش شه رعیه تانده به هه موو گوته و قسه و هه لویتسه کانی سهړوک و سکرتریر.
 نه و ش وایان لیده کات جیاوانی له ننیوان نه و ان نه و بیژره رهی رالیقو
 ته له فریقندا نه مینیت که وتاره نووسراو ره سمیه کانی راگه یانندنی حیزب
 ده خوینیتته وه. هر لېږه وه حیزبی کوردی له لایه ک هاو شپوه ی دامه زراوی خپلی
 کوردیه و سهړوک یان سکرتریر له شوینی سهړخیل یان شپخه، نه ندامانی
 مه کته بی سیاسی و سهړکرایه تیش هاو شپوه ی پیاوانی نریکی سهړخیلن که له
 دامه زراوی خپلدا پتیا ن ده و تریت پیاو ماقول یان ریش سپی که سهړخیل ته نیا
 بق شه رعیه تانده به بریاره کانی خوی پرسیمان پیده کات و مه رجیش نییه
 به قسه یان بکات. له لایه کی تره وه نه م شپوازه کارکړنه له دامه زراوی حیزبی
 کوردیدا هه موو بنه مایه کی هاویه شیکړنی له بریاراندان کوشتووه و زه مینه ی
 دروستکړنی دیکتاتور ی ره خساندووه. دیکتاتور به و مانایه ی که سهړکړده

هه موو پانتایی ژیاڼی سیاسی و کومه لایه تی حیزب و کومه لگا کونترۆل ده کات و به ناره زووی خۆی و به بێ هیچ بنه مایه کی دیموکراسیانه کتیی بوویت ده پینتته پیتشه وه و له و نه لقه ته سکه دلخراوه دا که به ده وری خۆیدا دروستی کردوه به شداری ده کا که نه و نه لقه یه ش ده وریکی نه وتۆی له بریاردا نییه به لام به شداری دابه شکرینی مه نسه بو مه کسه ب ده کات.

نه گه به وردی سه رنجی بازنه ی دلخراوی ده سه لاتی کوردی و بازنه ی ته سکی ده وری سه رۆک و سکریتی حیزب بده یڼ له کومه لگای کوردیدا نه وسا تیده گه یڼ که قسه کردن ده رباره ی کرانه وه و دیموکراسی و کومه لگای مه دهنی قسه کردنه له چ وه همێک، به لام حیزب له کوردستاندا له بهر هه سترکرنی به بنه مای لاوازی خۆی ناتوانیت به راستی خۆی چۆن پیکهاته وه چۆن کار ده کات به و شتیه یه له بهرنامه و ستراتیژو راگه یاننه کانیدا خۆی نمایش بکات، به لکو به پیتچه وانه وه حیزب به و پیکهاته خێلایه تیه وه چ له پووی بنیادی پیکهاته وه چ له پووی مانه وه ی سه رۆک یان سکریتی وه تا له ژياندا بیت چ له پووی ناپاستی فرمان و میکانیزمی کاری ناوخوا دیسپلینی حیزبیه وه چ له پووی کارکردینه وه له نێو کومه لگادا چ له پووی نه و نامه زوانه ی به ناوی ریکهراوی دیموکراتی یان ریکهراوی جه ماوه ریه وه پیکه پینان... که چی ناتوانیت له گه وه ردا چۆنه وه ها خۆی نمایش بکات به لکو روکه شیکیی خواستراو ده پوشیت و ده په ویت به قسه و له راگه یاننده خۆی وه کو حیزبی کومه لگایه کی په ره سه ندوی گراوه نیشان بدات، نه وه ش وا ده کات حیزبی کوردی به شتیه پیکهاته یه کی نالوده بوو به شیزۆفرینا ده ریکه ویت و هه میشه درزیکسی گه وره له نێوان که سیتی حیزب و موماره سه کرنی حیزیدا هه بیت، حیزب خاسیتی دیموکراسی یان سۆشیال دیموکراتی له خۆی نابیت به لام نادیموکراسی و دلخراو خێلایه تی و کومپرانۆر بیت، خۆی به حیزبی پیتشه وه ی زه حمه تکیشمان ناو بیات و به لام سه رکردایه تییه کی له سه ر بنه مای پشتی خیل و عه شیره تو ناوچه گه ری دانرا یڼ و زه حمه تکیشی بی پشتی خیل و

عه شیرت هه میسه پێشمه رگه بنو قوریانی ریگای خه باتیک بن که برویان
 پێیه تی به لام سه رکردایه تی به ره و نه و نامانجه ناراسته یان نه کات. حیزب
 دروشمی نه ته وایه تی به رز ده کاته وه له سه ر ناستی ناوخو به لام له بهر نه وه ی
 نه بوته حیزبی نه ته وایه تی و له پووی پێکهاته وه سنووری خێلایه تی و سنووری
 ناوچه گه ری و هه ریمایه تی به جینه هه نشتو وه هه لگه ری گوتاری نه ته وه یی نییه،
 هه میسه له ناستی داواکارییه نه ته وه ییه کاندایه که سیتیککی جووت ناراسته ی
 هه یه یان که سیتیککی جووت هه لویستی هه یه له سه ر ناستی ناوخو، خوقی وه کو
 حیزبی پێشپه وی نه ته وه نیشان ده دات به لام له پووی عه مه لی و له بهرامبه ر
 نه وی داگیرکه ری کورده ستاندا لاوازه و ناتوانیت پی له سه ر مافه کانی نه ته وه
 داگیریت چونکه نه بوته حیزبیککی نه ته وه یی. حیزبی نه ته وه یی به و مانایه ی که
 هه لگه ری گوتاری نه ته وه یی بیت و پرژه ی نه ته وه یی هه بیت له کومه لگایه کی
 کراوه دا دروست ده بیت که هه ره می خێل و عه شیرت و عه قل و ستراتیژی خێل
 له کومه لگادا بالاده ست نه بیت. به لکو به پێچه وانه وه حیزبی نه ته وه یی له
 کومه لگایه کدا دروست ده بیت که کومه لگا له پووی په ره سه ندنه وه گه یشتبیته
 ناستیک که عه قل و ستراتژو پێکهاته ی خێلایه تی هه لوه شایبته وه، نه وه ش
 ته نیا له کومه لگایه کدا ده بیت که شوڕشی پێشه سازی گه یشتبیته نه دجام
 چینی بوژوای پێشه سازی و بوژوای نیشتمانی به ته وای ده رکه و تبن و نابوری
 خێل و په یوه ندیه نابورییه کانی قوناغی فیو بیال هه لوه شایبته وه په یوه ندی
 نابوری و په یوه ندی به ره مه مه تانی بوژوای جیگای گرتبیته وه، له و کاته شدا
 ئینتیمایه بق سه رخێل و سه رۆک عه شیرت و ناوچه و هه ریم و شار
 هه لده وه شیته وه و ئینتیمایه یان بق چینی کومه لایه تی ده بیت یان بق نیشتمان،
 له و کاته دا حیزبی نه ته وه یی یان نیشتمانی نه و تو پێکدیت که هه لگه ری گوتاری
 نه ته وه یی بیت. دیاره داخوای کومه لگای کوردی ته نیا په یوه ست نییه به و
 بنیاده خێلایه تییه که نه م کومه لگای پێکه نناوه، به لکو چه ند هۆکارنکی
 تریش ده وری کاریگه رییان بینووه له سروشتی پێکه نانی نه م کومه لگایه داو

مانه‌وهی و ده‌کو کومه‌لگایه‌تی داخراو. که یه‌کێک له‌و هۆکارانه تریۆگرافیای کوردستانه^(۶) که به‌شیوه‌یه‌کی نه‌وتو کارێ کردووه ته‌نانه‌ت کومه‌لگای کوردی خستۆته‌ حاله‌تیکه‌وه که نه‌گه‌ر به‌ وردی لیکنده‌وه‌ی بکرتت نه‌وا به‌پیتی پیتنامه‌ سیۆسیۆلوژییه‌کان ده‌شی زۆریک له‌ خاسیته‌کانی کومه‌لگای نه‌بیته‌ یان به‌ لایه‌نی که‌مه‌وه‌ ناتا‌واوی زۆری هه‌بیته‌ له‌ روانگه‌ی بوونی‌وه‌ به‌ کومه‌لگایه‌کی خاوه‌ن ناسنامه‌. هه‌رچه‌نده‌ شیۆازی جۆراوجۆری کومه‌لگا هه‌یه‌^(۷). جیاوازی ناشکرا له‌نیوان کومه‌لگای ولاتانی سه‌رمایه‌داری و کومه‌لگای ولاتانی دواکه‌وتوودا به‌ ناشکرا ده‌بینریت، بۆ نمونه‌ ناشیت کومه‌لگای چینی هه‌ر هه‌مان شیۆازی کومه‌لگای به‌ریتانی یان کومه‌لگای سودانی هه‌بیته‌. زانیی نه‌و جیاوازییه‌ هه‌ر له‌ خۆوه‌ بریار نادریت هه‌روه‌ک هاوشیوه‌ بوونی کومه‌لگاکانی نا‌کرتت له‌سه‌ر بنه‌مای هه‌ندێ خاسیتی هاویه‌ش و لی‌کچوو بریار بدریت.. له‌ توێژنه‌وه‌ی باری کومه‌لایه‌تیدا به‌کارهێناتی دابه‌شبوونه‌ فیکرییه‌کان شتیکی باوه‌ نه‌ویش ده‌کو هۆکارێک بۆ تیگه‌یشتن یان لیکنده‌وه‌ی لی‌کچوون و جیاوازی^(۸) به‌ هه‌ر حال کومه‌لگای کوردی ته‌نیا به‌ هاوشیوه‌کردن له‌گه‌ل کومه‌لگاکانی تردا بریاری قوناغی ژیا‌نی و ئاستی په‌ره‌سه‌ندن و سروشتی ژیا‌نی و ناسنامه‌که‌ی دراوه‌، به‌ واتایه‌کی دی به‌بی توێژنه‌وه‌ی بنیادی کومه‌لایه‌تی کومه‌لگای کوردی له‌سه‌ر بنه‌مای نه‌وه‌ی له‌باره‌ی کومه‌لگاکانی تروه‌ گوتراوه‌ به‌سه‌ر نه‌م کومه‌لگایه‌شدا سه‌پیندراوه‌. بۆ نمونه‌ حیزب شیوعی عێراقی له‌ نرێژه‌ی میژووی خۆیدا کومه‌لگای عێراقی هاوشیوه‌ کردیوه‌ له‌گه‌ل کومه‌لگای روسیای پیتش شۆرش و ته‌نانه‌ت کومه‌لگا په‌ره‌سه‌ندووه‌کانی نه‌وروپاشدا و کومه‌لگای کوردیشی جیا‌نه‌کردۆته‌وه‌ له‌ کومه‌لگای عێراقی، کومه‌له‌ی ره‌نجده‌رانی کوردستان کومه‌لگای کوردی هاوشیوه‌ کردیوه‌ له‌گه‌ل کومه‌لگای چینیدا، سه‌رجه‌م شیخ و سه‌یده‌کانی کوردستان خۆیان ده‌بنه‌ سه‌ر پتفه‌مبه‌رو که‌س و کاری و تێروانین ئایینییه‌کانیش له‌ کوردستاندا واتا نه‌وانی له‌ روانگه‌ی ئیسلامه‌وه‌ لیکنده‌وه‌ی

کومه لگای کوردی ده که ن جیباوازی له نیتوان کومه لگای کوردی و کومه لگا
 نیسلامیه کانی تردا ناکه ن... هه موو نه م هاوشتیوه کربنانه ش لاوازی عه قلی
 لیکدانه وهیه له پانتایی روشنبیری و سیاسی و کومه لایه تی کوردیدا و له بری
 هه له پیتجانی ده رنه نجامه کان له نیتو خودی کومه لگاوه نه و ده رنه نجامانه به سه ر
 کومه لگای کوردیدا ده سه پیتن که له کومه لگا کانی تردا به ده سه ته اتوون...
 نه مه ش سروشتی نه و هاله ته یه که تیایدا سه رخان له کومه لگایه که وه قه رز
 ده کریت بۆ کومه لگایه کی تر، که به گشتی هاله تی خواستنی سه رخان له
 کومه لگا کانی تره وه بۆ کومه لگای کوردی شتیکی له بهرچاوه و نه وه له
 بنه پته دا له ژیر کاریگری که لتوری نه وانی تردا سه ری هه لداوه و میژووی دورو
 دریزی ژیر ده سه تی و بالاده سه تبوونی که لتوری نه وان عه قلو بیرکینه وه ی
 کوردی له کارخستوه، نه ک به ره و کرانه وه کوردی ئا راسته نه کردبووه به لکو
 یه کتیک له هۆکاره سه ره که کانی دلخرا مانه وه له قوناغی مندالی کومه لگادا،
 کاریگری داگیرکردن و فره نه نگی نه وانی داگیرکه ره. به مانایه کی تر کورد
 سه رباری نه وه ی له پووی سیاسی و میژوویی و جوگرافییه وه کولونی کراوه،
 بیسان خواستنی گوتارو سه رخانی خواستراویش چ به خواستی کورد خوی
 بیت یان له پووی بی ناگاییه وه بیت یان وه رگرتنی بیت و توانای کارپیکردن و
 گوجاندنی له ئارادا نه بیت... له هه موو هاله ته کاندای نه خواسته بوته شتیکی
 نامۆ له کومه لگای کوردیدا نه نجامیش رووکه شتیکی ره و نه قدارکراو لکپنراوه
 به ژیرخانیک کومه لایه تی ویرانه وه که نه و رووکه شه وه کو دیمه نیکی موزه یه ف
 خوی نواندوه چونکه په یوه ندی نه بووه به سروشتی کومه لایه تی کومه لگای
 کوردیه وه چ له پووی نه و جووی شیکرینه وه سادانه ی بۆ قوناغه که کراوه، چ
 له پووی نه و به رنامه ی که حیزیه کان بۆ قوناغی شۆرش خستویه ته پوو، چ
 له پووی نه و داموده زگایانه ی که له ماوه ی ده سه لاتدا ریتیاندا له کوردستاندا
 به ناوی ریکخراوی لیمو کراتی و جه ماوه ریه وه لوستیان کردوون سه رجه م
 هاله تی خواستنی سه رخان و نه توانینی قسه کردن له نیتو خودی کومه لگای

کورښيې وه ناتوانيت کومه لگای کوردی له حالتی داخراوه بگوازیته وه بڼو حالتی کراوه، به لکو به جورتکی تر ته شویې رهوتی سروشتی پوره سندنی کومه لایه تی ده کات.

رؤلی توپوگرافیا له داخمتنی کومه لگای کوریدا رؤلنکی له بهرچاوه له روانگه یه وه که نه و فوچوگرافیا په له پووی نیموگرافیا په پټکاته ی خیل و عه شیرته کانی به جورتک دابه شکردوه که روپهری په یوه نښیه کان و نالوگړی په یوه ندی زور ته سک بیت و، به جورتک هر ناوچه په کی بجوکی داخراو وه کو په که په کی سهره خوی پرت و داپراو دهریکه ویت، که نه و ه لایه ک ناستی کومه لایه تی بوونی لاوازکردوه، له لایه ک په یوه نښیه کانی خوین و ده ماری به میتر کردوه که خوین و ده مارگیریش له بنه ما سهره کییه کانی پټکاته ی داخراوی خیل و عه شیرتن، له لایه کی تره وه نه م توپوگرافیا په ده وری ه پوه له میژووی دوستبوونی شارد له کوردستاندا، به جورتک نه و شارانه دوستبوون تاکو نیستاش خاصیتی گوندی گوره یان هیه نه ک خاصیتی شار. بڼو نمونه نه گره سهرنجی شاری سلیمانی بده یڼ له پووی دابه شبوونی دانیشته و نه تیایدا نه و ده بینین خه لکی هر ناوچه په کی لادی که هاتونه ته شار له و به شای شارد نیشته چی بوون که ده که ویت لای ناوچه کی خویانه وه، به مانابه کی دی له و روپهری که ناوی شاری لیتراوه داخرانیکی ته وای کومه لایه تی نه و ته هیه که هیچ کارلنیککی کومه لایه تی نه و ته دوست نه بیت که کاریگری له سهر کومه لایه تی بوونی خه لک ه بیت. بویه ده بینین عه قلی باوو ره وشتی باوو ته قسی کومه لایه تی باو له م شاره دا ه مان عه قلو ره وشتو ته قسی لایه تی، ته نیا هندی نیمه نی ساده ی رووکه شای بنگه وهر نه بیت که له پڼگای سهرخانی گواستراوه و له پڼگای ته له فزیکه وه که یشته نیر، به یی نه و هی زمینه ی عه قلی و کومه لایه تی له نارادابیت بڼو کارپیکرنی نه و نیمه نه خواستراوه بڼو نمونه له شارد ده بی هر که سیک نینتیما ی بڼو چین و توپزی کومه لایه تی ه بیت و په یوه ست بیت به ریکخراوو سندیکا و یانه و

کومه لای مه ده نی و لیمو کراسیبه وه هر که س به ناوی خویه وه بناسریتته وه،
 به لام له شاری نیتمه دا واته له ناو جهرگی شاردا نه دندامان نینتیمایان بق خیل و
 عه شیره تو نه و ناوچه په هیه که پیشتر خیل یان عه شیره ته کی یان پاپیرانی
 له نه وی ژباون، ته نانه ت نه م دیارده په له پیش خه لکی ناساییبه وه نوخبه ی
 روقشنیر په پیره وی ده کاو بق نمونه نه و ناوانه ی ده نووسن یان له بواری هونه ردا
 کار ده کن یان له هر بواریکی تری چالاکی کومه لایه تیدا به شدارن له بری
 نه وه ی کوپی باوکیان بن کوپی گوند، یان ناوچه یان خیل و عه شیره تن،
 چه ندین که س له دوی ناوی خویانه وه ناوی به رزنجی، قهره داخی، کوی،
 مه تینی، زاخوی، هیرانی، میراوده لی، هورامی، زهنگنه، جاف، هه له بجه یی،
 سهنگاوی، کاکه یی.. ته نانه ت له گه ل ناوی وه زیره کانی روقشنیری حکومتی
 هریتما هه مان مه سه له له بهرچاوه.. کاکه یی، شاکه لی، زاخوی.. نه مه ش
 له پرویه که وه نه وه ده گه یه نیت که ناوی شوین و خیل و عه شیره ت هه ولیکه بق
 نه وه ی ناویکی نه ناسراو بکات به ناسراو به لام له بنه رته دا نه م جوره
 مامه له کرنه به ره می لاوازی نینتیمایان بق نه وه و نینتیمایان بق نیشتمانه و
 له جینگای نه وه ش بوونی نینتیمایه کی به هیزه بق گوند، ناوچه، هه ریم، خیل،
 عه شیره ت، حیزب.. که نینتیمایان بق هه ریه که له م پیکهاته بچوکانه له
 خاسیتته دیاره کانی کومه لگای داخراوه. له کومه لگای داخراودا سنووری
 کومه لایه تی بوون ته سکه، هر به و پتیه عقلی داخراو روانینی ته سک به ره م
 دیت. نه م په یوه مستبوونه به ناوچه گهریتی و به نه سه به وه ناستی لاوازی
 کومه لایه تی بوون و ناستی لاوازی هه ستو هوشیاری نه ته وایه تی نیشان ده دات.
 ته نانه ت حیزبی کوریش نه یه توانیوه له و په یوه مستبوونه ناوچه گهریتی و
 نه سه بیه رزگاری ببیت به لکو به پتیه وانه وه له بهر نه وه ی حیزبی کوریش خوی
 له سه ره هه مان زه مینه و له هه مان بنیادی کومه لایه تی پیکهاتوه زیاتر
 په یوه مستبوونی ناوچه گهریتی و خیل لایه تی په ره پیداره. نه دندامی سه رکردایه تی
 حیزب به پتیی نه و پتوانانه دانراون. نه گهر سه رنجی هه رده و حیزبی دیاری

کوردستان بده بین ده بینین مه کتبه بی سیاسی و سه رکردایه تیان به پیتی شارو ناوچه و عه شیرت دانراون. له حکومه تیشدا نه گهر سه رۆک وه زیران هه ولیتری بیت نه وای جیگره که ی خه لکی سلیمان بووه، نه گهر وه زیریک خه لکی سلیمان بیت نه وای جیگره که ی خه لکی بهۆک بیان هه ولیتر بووه، نه مه جگه له وه ی سه رکردایه تی نه م دوو حیزه سه ره که ی کوردستان نه وه نده ی خه ریکی کۆکر-وه ی خیل و عه شیرت و خزمانی فلان شوین بوون نه وه نده سه رقالی کاری ریکه ستنی جه ماوه نه بوون که ولته پیکهاته ی داخراوی خیل و عه شیرت له کومه لگای کوردیدا هه نه وه نییه کاری له سه ر خودی پیکهاته کان خویان کردیت به لکو نه م پیکهاته یه بنه مای سه ره کی کومه لگای کوردیه .

هه ره به نه مان شتیه تۆپۆگرافیا ی ناله بارو پیکهاتوو له چیاو دۆل و گوردو دهشتی ته سکو ئیکتیفای زاتی ((بهشی خۆکردن)) له پوری نابورییه وه (۸) که هه م تۆپۆگرافیا و هه م ئیکتیفای زاتی وایکردوه که مۆقی کوردی دابهش بوو به سه ر کانی و کاریزه کاندای ژیاو له شتیه ی گوندی به چوکی نتوان چیاو شاخه کاندای که ته نیا ناسمانی لیه دیاره و ته نیا گونده نزیکه کانی تر پی ده زانیته له میژوی مۆقی کوردیدا نه و روانینه مه ودا ته سکه ی به ره م هیناوه که سنووری دنیا هه ر گونده که ی نه م و چهند گوندیکی نزیکه تی، نه وهش ناسۆی مۆقی کوردی ته سک کردۆته وه روانینیکی داخراوی له کۆنه ستنی کومه لایه تی کوردیدا به ره م هیناوه که نه وهش بنه مای کومه لگای داخراوی کوردی پته و کردوه .

یه کێک له هۆکاره کانی تری هیشته وه ی کومه لگای کوردی به کومه لگایه کی داخراو مه سه له ی نایینه . نه وه ناشکرایه که شایین به گشتی پیکهاته یه کی داخراوه به و مانایه ی یه ک ره هه ندی بینینی هه یه و له سه ر بنه مای روانینیکی ره ها بنیادنراوه که مه به ست له وهش ره های خۆی ره تکردنه وه ی هه موو ده ره وه ی خۆیه تی. له کومه لگای کوردیدا به تایبه تی له و کاته وه که بووه ته هه لگری په یامی نیسلا می، شایین زه مینه ی یه کگرتنه وه ی له نیوان داخراوی

نایینی و داخرانی خیلایه تی ره خساندوه، شه رائیعو نایینه کان و هه کاریکی
 تر که په یوه ست بیت به جه ماوه ره وه نایین و خیلایه تی پیکه وه کاریان تیا
 کردوه و ریگای کرانه وه یان نه داوه. بی چه ندو چون ده بی ده مارگیری
 (خیلایه تی) بنه ما بیت، نه گه نه و داواکارییه به بی (خیلایه تی) نه گاته نه نجام،
 نه و (خیلایه تی) پتویستییه کی میللییه به هوی نه وه وه فرمانی خودا ده گاته
 نه نجام^(۱) له م گوته یی نیین خه لدوندا به ناشکرا په یوه ندی نایین و ده مارگیری
 ده رده که ویت، نه و سیاقه شی که نه م گوته یی تیدا هاتوه سیاقیکه بق
 په یوه ندی نیوان نایینی نیسلام و خیلایه تی عه ره بی، ده شی وها لیکبدریته وه
 که په کیک له هواره کانی داخرانی کومه لگای عه ره بی به تاییه تی و کومه لگای
 نیسلامی به گشتی بگه پیت وه بق پیکه وه کار کرنی ده مارگیری خیلایه تی و
 داخرانی نایینی و تا که ره هندی نایینی. وه ناشکرایه له کومه لگای کوردیدا
 ده مارگیری خیلایه تی و داخرانی نایینی له و روانگه وه به کیان گرتوته وه که
 هه ردوکیان بنه مای داخراوی کومه لگای کوردییان زیاتر چه سپاندوه چونکه
 هه ردوکیان له هه مان هه رمی فرمان و له هه مان هه رمی پیکه اتندا
 هاوشیوه. هه رمی خیل هه رمیکه فرمان له لوتکه وه به ره و بنکه ناواسته
 ده کورت، به هه مان شیوه له هه رمی ده سه لاتی نایینیدا فرمان له لوتکه یی
 هه رمه که وه که ریجی بالای خواوه ند له لوتکه په دایه به ره و خواره وه ناواسته
 ده کورت واته بق بنکه یی هه رمه که که جه ماوه رتی برودانو په پیره وکری
 نایینه که نه گرتته وه. له هیچ کام له م دور ناواسته یی فرمان کوردن کس مافی
 نه وه ی نییه هیچ فرمانیک رهت بگاته وه، به لگو مافی گلفوگو کرنیش له سه ر
 هیچ فرمان و بریاریکی سه ره وه له سنووری نه و دور هه رمه دا نیه، له هه ر
 بنیاد یان پیکه اته یه ک یان دامه زراو یکدا که ته نیا لوتکه فرمان بکات و
 خواره وه جگه له جیبه جیکردن هیچ مافیکی نه بیت و توانای گلفوگو کرنیش
 له نارادا نه بیت واته فرمان یه ک ناواسته یی هه یه، نه مهش ته نیا و بهس ته نیا له
 هه رمه داخراوه کاند به ره م دیت، به گشتی نه و دامه زراوانه یی که تیا پاندا

فرمان له سهر وه بق خواره وه ناراسته دهكریت خواره وه مافی به شداری هیچ فرمان و بریار یکیان نییه نهوا نهو دامه زراوانه دامه زراوی داخراون. له م روانگه یه وه ده توانین بلتین له کومه لگای کوردیدا فرمان و بریار به گشتی له سهر وه بق خواره وه ناراسته دهكریت و مافی گفتوگو و ره تکرده وهی فرمان و بریاریش بق خواره وه نییه، له و روانگه یه وه ده توانین سهرنجی دامه زراوه کانی خیزان، خیل، عه شیرت حیزب، دامه زراوی نایینی، ریکخراوی دیموكراتی و جه ماوه ری سهندیکا، په کیتی، یانه بدهمین. دیاره کومه لگاش له کوی نه م دامه زراوانه پیکهاتوره بویه، کومه لگاش ده بیته هاوشیوهی نه م دامه زراوانه وات ده بیته کومه لگایه کی داخراو که له راستیشدا بنه مای سهره کی نه م داخراوه پیکه وه کارکردنی خیلایه تی و نایینه.

به لای نین خه لدونیش وه خیلایه تی ده که ویته پینشی نایینه وه نه و پتی وایه نه گهر خیلایه تی بهو کیته وه شه رائیعه کانیش ده پوکیتنه وه بیکرمان داخراوی کومه لگا ده که ویته سنووری نه و شه رائیعه انه وه که نین خه لدون له تیوره کومه لگاسیه که پدا باسی لپوه ده کات. بیان به مانایه کی تر نه گهر ههر شه رائیعه لگ له سهر بنه مای خیلایه تی و ده مارگیری بنیاد نه نرابیت نهوا همیشه له بهرده م نه گهری هه لوه شانندن وه دایه .. شه رائیعه کان هه لده وه شپنه وه نه گهر پایه کانیان له سهر بنه مای خیلایه تی بنیاد نه نرابین^(۱) دیاره له و هه لوه شانندن وه شدا نه گهری کرانه وهی کومه لگا دیته ناراه. به لام به گویره ی کومه لگای کوردی پایه ی سهره کی بنیانسانی سهرجه م شه رائیعه کان و دامه زراوه کومه لایه تی به کان رابه له ی ده مارو خویتنه که نه وانیش پایه سهره کیه کانی خیلایه تین، ده شی دامه زراوی خیل له روکه شدا گۆرانی به سهردا هاتبیت یا گۆرانی روکه شی به سهردا بیت به لام که وهرو ماهیه تی نه و دامه زراوه هه روه ک خوی ماوه ته وه، ته نانه ت دامه زراوه کانی حیزبو ریکخراو سهندیکا و یانه کان و په کیتی به کانیش که دامه زراون هه مان پیکهاته ی هه رمی خیلان هه یه و به هه مان میکانیزم کار ده که ن، بویه نه گهر له

رابرد و دایا شایین و که لتوری داخراو و خوپاریزی خیلایه تی پیکه وه کاریان
 کربیت و یه کیان گرتبیته وه و سه رخانی داخراوی خیلایه تی ثابینیان به ره م
 هیتابیت، نه و له قوناغی ئیستادا سه ریاری ناماده بوونی ته وای هه مان
 حالت، نه و یه ککرتنه وه ی نایدیولوزیاو روانینی داخراوی نه و دامه زراوانه و
 که لتوری داخراوی کومه لگای کوردی و سه رخانی داخراوی خیلایه تی پیکه وه
 له گه ل سه رخانیکی خواستراوی دهره وه ی زه مینه ی واقعی کومه لگای کوردیدا
 پیکه وه سه رخانیکی موزه یفو له هه مان کاتدا داخراویان له کومه لگای کوردیدا
 به ره م هیتاوه که به پروکesh هاوچه رخ و کراوه یه و له گه وه ریشدا ته قلیدی و
 داخراوه، نه وه ش باری ناناسایی سه رخانی باوی ئیستای کومه لایه تی
 کومه لگای کوردیه. نه وه ش نه گه ر له نمونه یه کی به ره هسته دا نیشان بده یین
 سو وینه دینه پش چاومان که هه ردوکیان نه گونجان له گه ل باری واقعی
 خویاندا، یه که میان وینه ی که سیتییه که به جلویه رگو روکه شیکی مؤدیرن و
 هاوچه رخانه وه که هه لگری عه قلی داخراوی خیلایه که نه مه ش خاستی به شیکی
 دیاری کومه لگای کوردیه به زوری روشنبیره کانی و به به شیکی
 حیزیه کانیشیه وه. وینه ی دووم وینه ی که سیتییه که به جلویه رگو
 روکه شیکی ته قلیدی و کون و فولکلورییه وه که وای نیده ا ده کات هه لگری عه قلی
 کراوه ی سه رده مه. نه مه ش باریکی تری دیاری نیو کومه لگای کوردیه، که
 وه کو نه وه وایه سه رخانیکی خوی به هه لگری پرورده ی هاوچه رختی و تازه گری
 دابنیت. به مانایه کی دی ناتوانین وای ببینین که عه قلی داخراوی خیلایه تی که
 له دامه زراوه کانی خیلایه عه شیرت و حیزبو دامه زراوه کانی به ناو دیموکراسی و
 جه ماوه ریدا کار ده کاو عه قلی بالاده ست پرورده ی کرانه وه و هاوچه رختی
 هه لنگریت. هه ر به هه مان شیه روکه شکی سازادی بیرویاو روکه شکی
 دیموکراسی و ته نانه ت په راویزی دیموکراسی ته سک و روکه شکی کومه لگای
 مه ده نی که نه مانه ش به ره می په ره سه ندنی کومه لگای کوردی نین به لکو
 خواسراون. نه مانه ش به و عه قلییه ته داخراوه ی له پشتیان وه یه له بهر نه وه ی

بهره‌می‌گه‌شی‌ سروشتی کومه‌لگای کوردی نین ناتوانن بینه پرژده‌ی
گروانکاری له کومه‌لگای کوردیدا.

به‌کینکی تر له هه‌کاره‌کانی داخراویسی کومه‌لگای کوردی دابو نه‌ریتی
خوپارێزو داخراوی کومه‌لگای کوردیه. هه‌لبه‌ت ئه‌م دابو نه‌ریت‌ش بهره‌می
مێژوویی‌کی دورودریژی ژیا‌نی کومه‌لایه‌تی ئه‌م کومه‌لگایه‌یه‌و بووه‌ته‌ به‌شێک
له‌ بوونی‌و، پانتایی کونه‌ستی کومه‌لایه‌تی کومه‌لگای داگیرکردووه‌ به‌جۆرێک که
نه‌ریتی کومه‌لایه‌تی‌و نه‌خلاق‌ی کومه‌لایه‌تی‌و چه‌مکی شه‌ره‌فی کومه‌لایه‌تی
پێش بنه‌ماکانی ئایین‌و شه‌ریعت که‌وتوون. نه‌ریتی کومه‌لایه‌تی له‌ کومه‌لگادا
خاسی‌تی پیرۆزسۆنی پێپراوه‌و نقد لایه‌نی بووه‌ته‌ (تاق) به‌و مانایه‌ی که
شایه‌نی ده‌ست لێدان نییه‌ ئه‌مه‌ش دابو نه‌ریت ده‌خاته‌ ئاستی ئایینه‌وه‌ واته
ده‌سه‌لاتی ره‌ها بوونی پێ ده‌به‌خشیت‌و هه‌ر لێدان‌و ته‌جاوز کردنی‌کیشی
قه‌ده‌غه‌ ده‌کات نه‌وه‌ش له‌و روانگه‌یه‌وه‌ که‌ پیرۆزیان پێبه‌خشاوه‌. دیاره‌ هه‌ر
دیاره‌ یان شتێکیش پیرۆزی پێبه‌خشا ده‌بێ ژێنی لێ بگری‌ت... پیرۆزی
هه‌لو‌یستی پێ سه‌رسام بوون و ریزگرتن و نه‌ینی بوون و ترساندن و شه‌ره‌فمه‌ندی
بهره‌م نینی. ئه‌م ریزگرتنه‌ش بۆ دیاره‌ی دیاریکراو گواسته‌وه‌ی له‌ حاله‌تی
دنیا‌یه‌وه‌ بۆ حاله‌تی پیرۆزی پێشکه‌ش کردووه‌^(١) خاسی‌تی پیرۆزی به‌ هه‌ر
دیاره‌یه‌ک یان پێکهاته‌یه‌ک یان دامه‌زراویک بیه‌خشریت ئه‌وا ئه‌و دیاره‌یه‌ یان
ئه‌و پێکهاته‌و دامه‌زراوه‌ خاسی‌تی دیاره‌و پێکهاته‌و دامه‌زراوی ئایینی
وه‌رده‌گری‌ت، هه‌چ دیاره‌و پێکهاته‌و دامه‌زراویکی ئایینی شایانی لێدان نییه‌
چونکه‌ پیرۆزی خاسی‌تی ره‌ها بوونی پێبه‌خشبووه‌و هه‌موو دیاره‌یه‌کی پیرۆز
یان ره‌ها له‌ گه‌وه‌ریدا به‌ سروشتی خاسی‌تی داخرا‌نی هه‌یه‌ باشترین نمونه‌ش
خودی ئایینه‌، به‌ مانایه‌کی تر له‌ ژیا‌نی کومه‌لایه‌تی کومه‌لگا سه‌ره‌تایی‌و
لواکه‌وتوو‌ه‌کاندا دابو نه‌ریت خاسی‌تی به‌ ته‌وت‌ه‌م بوون وه‌رده‌گری‌ت،
ته‌وته‌میش په‌یوه‌سته‌ به‌ ئایینه‌وه‌ یان به‌ روانی‌نی ئایینی‌وه‌ ئه‌زکایم رای وایه‌،
ته‌وته‌میزم سیسته‌میکی ئایینی‌یه‌ که‌ تیا‌یدا شتی دیاریکراو به‌تایبه‌تی ئازده‌ل‌و

رووهك به پيرۆز داده نيت^(۳۱). له كومه لكا جوړاو جوړه كанда به تاييه تي له كومه لگای داخړلو ته قليديدا كه له پوړی نايينيه وه په پره وکړی رځی بالای خوداين، دابو نهریته كومه لایه تی و نايينيه كان نه و خاسیتی پيرۆزيه يان پنده به خشریت و دهنه ته وتم، به ته وتم بوونیش خاسیتيكي ديارى كومه لگای داخړاوه، كومه لگای كوردی دابو نهریتی خوی به پيرۆز ده زانیت و ته نانه ته وگوته و ته میس سه پری ده كات، له راسپشدا نه و دابو نهریته له گه ل نه وه شدا خاسیتی جوانی په یوه ست به كه سیتی كوردی تیدایه، به لام لایه نی بالاده ستی خو پاریزو كونه په رستانه یه و بوار بۆ ئیشكردنی عه قلو کرانه وه ناهیتیته وه ه مو مرقو په یوه ست ده كات به پیردووه وه و مه و دای روانین و ه نكا و نانی به ره و ناپنده ته سك ده كاته وه.

به مانایه كی دی له كومه لگای داخړاودا روانینیكي پاریزكارانه بالاده سته كه ده یو یت ه مو شتی وه كو نه و دی هیه بمینیت وه چونكه له ه مو گورپانكاریه ك ده ترسیت و پیی واپه گورپانكاری ده بیت ه موی په شتویی و تینكپوونی نارامی و هارمونیای ژيان ده شتوینیت، بۆ نمونه لويس دی بونالدی فه یله سوهی پاریزكاری فه پهنسی دژی هه گورپانكاریه ك بوو له كومه لگاداو گورپانكاریه شورشكپریه كان دوو چاری په شتوییان ده كردو په رځی گه پانه وه بوو بۆ ناشتی و هارمونیای سه ده كانی ناوه راست^(۳۲) كومه لگای كوردی كومه لكایه كی خو پاریزه له و روانگه یه وه كه گیانی سه ركیشی ژور لاوازه تینداو به رده وام هه ولده دات له گه ل و اقیمی باودا چه ندی تفت و تالی تر بیت رابیت. نه وه ش تا نه اندازه ك په یوه ندی به راهاتنبه وه هیه بۆ ژيانی گرانی نیو چپای سه خت و ناو هه و ساردی ولاته كهی له زستاندا. هه روهك پالنه ری هیتشنه وهی كورد له هه لویتستی خو پاراستندا بریتیبه له عه قلی داخړای خیلایه تی و دابو نهریتی پاریزكارانه و په یوه ستبوونی تووندی به نایینه وه كه سه رجه م نه م حاله تانه وایان له مرقفی كورد كړدووه مرقفیكي كوشه گبری ناچالاك بیت له پوړی تیرامان و بیركړنه وه وه ه مو شتیك بگپړتیه وه بۆ لای

خوداو خوئی وه کو مه خلوقیکی قه ده ری سه بر بکات که به پیتی شه وی له چاره ی نووسراوه هه نگاو ده نیت، شه عه قلیه ته باوه ی که له کومه لگای کوردیدا بالاده سته و کار ده کات تا شه ندازه یه کی زور په یوه ندی هه به به قوناغی په ره سه ندنی کومه لایه تی و ناستی په ره سه ندنی کومه لایه تی کومه لگای کوردیه وه. له پروری په ره سه ندنه وه کومه لگای کوردی له قوناغی مندالی کومه لگادا ماوه ته وه چونکه تا کو نیتا له پروری په ره سه ندنی کومه لایه تیه وه نه که یشتوته ناستی دروستکردنی ده ولت، کومه لگای بی ده ولت کومه لگایه کی ساوا یان سه ره تایی یان نیفلجه له پروری که شه کردنه وه، به واتایه کی دی شه و کومه لگایه ی ده ولت نییه یان له په ره سه ندنی خویدا نه که یشتوته ناستی به ره م هینانی ده ولت کومه لگایه کی نااسایی یان ناسروشتیه ده ولت چیه بېجکه له دیارده یه ک له دیارده کومه لایه تیه سروشتیه کان که به پیتی یاسایه کی سروشتی له دایک ده بیت^(۱). هر لیره وه ده توانین بلین کومه لگای کوردی کومه لگایه کی سروشتی نییه، راسته داخرانی کومه لگا خاصیتیکی تیکرپای کومه لگا جیاوازه کان بووه، به لام شه و خاصیته په یوه سته بووه به قوناغیکی دیاری ژبانی کومه لایه تیه وه و له گه ل گزپینی شه و قوناغی ژباندا خاصیتی داخراش به ره و کوتایی چوه له کومه لگای رۆژئاویدا له گه ل ده رکه وتنی پۆزه تیغیزمدا که شه ویش به نده به په ره سه ندنی زانست و ته کتولۆژیاوه خاصیتی داخرانی کومه لگا به ره و کوتایی ده بیت. هه لبت ناشیت باسی نیموکرایی و نازادی بکریته له کومه لگای داخراودا، بویه له گه ل دروشمی نازادی شوقشی فه په نسادا زه مینه ی کرانه وه له رۆژئاوا به ره و فۆرمه له بوون چوو، نیموکراسیش ته نیا له سه ره شه و زه مینه گراوه یه بوونی ده بیت.

هه لبت مه سه له ی نیموکرایی و باسکردنی نیموکرایی له کومه لگای نیه دا له سه ره ناستی قسه کردن روویه ریکی فراوانی داگیرکردوه نه که رچی خودی شه و چه مکه نه ک لای جه ماوه به گشتی به لکو لای رۆزینه ی نوخبه ی رۆشنبریو

سیاسیش چه مکیکی نه ناسراوه نه ویش له و روانگه یه وه که ته نیا ناوی زار اوهی
 دیموکراسی لیره ناسراوه نه ک گه وه رو ماهیه تو شیوازی کارکردن و
 چه سپاندنی. بیکومان نه و قسه کړنه ش له باره ی دیموکراسییه وه له کومه لگای
 دلخوازی کوردیدا نه و پرسیاره مان لا دروست ده کات نایا ده شی کومه لگای
 داخواو بکړیت به کومه لگایه کی دیموکراسی؟

له کومه لگای داخواو دا ټاکه یه ک روانین و یه ک بقوچون و یه ک لیکدانه وه و یه ک
 رافه کړدن و یه ک تیگه یشتن و یه ک بیرکړنه وه و یه ک ناپاسته ی کارکردن و یه ک
 ناوه ندی بریارو یه ک نایدیق لوتی بالاده ست و یه ک جقر ره فتارو یه ک عقل هیه یو
 کار ده کات دیموکراسیش بریتیه له هاویه شی له راویوچووندا، جیاوازی له
 روانین و تیگه یشتن و لیکدانه وه دا، جیاوازی له ناپاسته دا، جیاوازی له بریاردا،
 جیاوازی له عقلتدا، بوار بق به شداری کړنی ه مووان و گوینکړن له رای
 زکړنه.. نایا نه مو ناپاسته نژه پیکه وه ده گونجین که یه که میان عقلتی
 داخواو به پړوه ی ده بات و دووه میښیان عقلتی کړاوه؟ بیکومان هیچ پانتایه ک
 نامینیتنه وه بق موماره سه کړنی دیموکراسی له کومه لگای داخواو دا، کومه لگای
 کوردی له و جقره کومه لگا داخواوانه یه که ناشیت موماره سه ی دیموکراسی تیدا
 بکړیت، حق نه گه ر په راویزیکي لاواز بق موماره سه یه کی لاوازی دیموکراسی
 ه بیت نه وه ده بی بزاین نه و په راویزه ته سکه له نه جمامی خواستی سه رخانی
 دهر وه بق نیو واقعی کوردی دروستبوه که نه وه ش بووه به به لگه یه کی
 باش بق سه رکړدایه تی سیاسی کوردی و ده سه لاتی کوردی که چون ناره زوو
 بکه نه باسی دیموکراتی بکه نه بق نمونه هه لبرژاردن یه کیکه له بڼه ماکانی
 دیموکراسی. له کوردستاندا جگه له هه لبرژاردنی په رله مان له سالتی (۱۹۹۲).
 هه لبرژاردنی څاره وانیه کان له سلیمانی و هه ولیر کړا. له سلیمانی که یه کیتی
 نیشتمانی تیایدا بالاده ست پارتی نه یقوانی به شداری نه و هه لبرژارنه بکات،
 هه روا له هه ولیر که پارتی تیایدا، بالاده ست یه کیتی نه یقوانی به شداری
 هه لبرژاردن بکات، له سلیمانی یه کیتی و له هه ولیر پارتی دهرچو چونکه هیچ

مونا فەسەیک لە ھەلبژاردنەکاندا نەبوو جگە لە یەکگرتووی ئیسلامی و حیزبە
 بچوکه کانی تر که هیچ کامیان مەترسییان بۆ سەر یەکتێتی و پارتی نییە،
 راگەیانندنی ھەردوو حیزب وەک پێرسەییەکی دیموکراتی و بە قوڵی و بە
 ھەماسەتەوە باسی ئو ھەلبژاردنەیان دەکرد، بەلام ھەمووان دەزانین کە ئو
 جگە لە یارییەکی نادیموکراتیانە بەناوی دیموکراتییەو ھێچی تر نییە
 لە کاتی کەدا حیزبی فەرمانرەوا لە سنووری دەسەلاتی خۆیدا ھەلبژاردن دەکات و
 رێگاش نادات مونا فەسەیک سەرەکییەکی بەشداری ئو ھەلبژاردنە بکات ھەموو
 ئو مەسەلانە تر که لە کوردستاندا بەناوی دیموکراسییەو باسیان لێدەکرێت
 ھێچیان لە ھەلبژاردنەکانی شارەوانیەکانی سلێمانی و ھەولێر باشتەری نەین کە پێم
 وابە ئێم ھەلبژاردنەکانی ھێچ جیاوازییەکی نەوتوین نییە لە گەڵ ئو
 ھەلبژاردنەکانی کە دیکتاتۆرەکان و رژێمە تۆتالیتارەکان لە ولاتەکانی خۆیاندا
 ئەنجامی دەدەن بۆ فریودانی رای گشتی جیهانی. ھەلبەت نادیموکراتی بوونی
 ئێم ھەلبژاردنەکانی لە شارەوانیەکان و لە رێکخراوە پێشەپییەکانی کوردستاندا
 دەبینرێت، تەنیا یەکتێتی و پارتی لێی بەرپرسیار نیین، بەلکو پەیوەندی بەو
 زەمینە کۆمەڵایەتیەو ھەپە کە یەکتێتی و پارتیش بەرھەمی ئوین کە
 ئویش زەمینە خێڵایەتی و ئواکەوتوو داخراوی کۆمەڵگای کوردییە.

نێمە پێشتر ناماژەمان بۆ ئو کرد کە لە کۆمەڵگای داخراودا یەک جۆر
 بپێکەن و یەک جۆر روانین ھەپە کە ئویش بەرھەمی کەلتوری ئو
 کۆمەڵگایە، کەلتوری کوردی راستە بەرھەمی واقیعی کۆمەڵایەتی خێڵایەتی
 ئواکەوتوو کوردییەو ئویش ھۆیەکی سەرەکییە بۆ باری داخراوی ئێم
 کەلتۆرە. بەلام ھۆیەکی سەرەکی تریش لە ئارا دا یە کە بەدرێژایی مێژوو کاری
 کردووە و کاریگەری خۆی لەسەر کەلتوری کوردی ھەبووە کە ئویش باری
 داگیرکردن و دابەشکردن، داگیرکردن و دابەشکردنی کوردستان لە مێژووی نقد
 دێرینەو لەسەر ئامستی کەلتوری بە دوو ھێلی ھاوشان کاری لە کەلتوری
 کوردی کردووە کە ئویش کاریگەرییەکی نێگەتیفە لە روانگەپەرە کە کەسیتی

که لتوری کوردی لاواز کردروه و روویری بیرکردنه وه و نیشکردنی عه قلّو مه و دای خه یالی ته سگ کردوته وه به جورێک که زه مینه خوشکه ر بیت بق به ره م هیتانی یه ک جور له بیرکردنه وه، یه ک جور له روانین، یه ک جور له خه یال، یه ک جور له ره قنار، ئاراسته ی یه کم یان هتلی یه کم می کاریگری داگیرکردن له سه ر که لتوری کوردی نه وه یه که که لتوری داگیرکه ر خوی سه پاندوه و بووته جیگره وه ی که لتوری کوردی و خوی له بری نه و کاری کردوه نه ویش به زمان و به عه قلی رۆشنبیری و به ئاراسته ی بیرکردنه وه شه وه، ته نانه ت به لایه نی ره قناری و شپولزی هه لس و که وت و ده رپینیشه وه، که لتوری کوردی کردوته وینه یه کی له به ر شقراوه ی نیکه تیقی که لتوری عه ره بی و فارسی و تورکی ته نانه ت له سه ر ئاستی مه سه له ی رۆشنبیری و عه قلی و هه ست و هوشیاری نه ته وه بییش ده بنیت رۆشنبیری و عه قلّو هه ست و هوشیاری کوردی وه کو وینه و پاشکوی رۆشنبیری و عه قلّو هه ست و هوشیاری عه ره ب و تورک و فارس ده رده که ویت. رۆشنبیری و عه قلی نه م سئ که لتوره ش که که لتوری داگیرکه رن له سه ر کوردستان و بق مانه وه ی خویان ریگیان نه داوه به هه چ ئاراسته یه کی جیاوازه له سروشتی ئاراسته ی خویان ده ریکه ویتو له که ره ریشدا که لتوری داگیرکه ر که لتورێکی داخراوه له و روانگه یه وه که هاتوه که لتورێکی تر نیکبشکنیتو له ناوی بیات بق نه وه ی خوی جیگای بگریته وه، به واتا که لتوری داگیرکه ر پرۆژه ی کوشتنی جیاوازی هه لگرتوه، کوشتنی جیاوازی به کیکه له به نه ماکانی که لتوری داخراو. جگه له وه ش که لتوری داگیرکه ران له سه ر کوردستان خویان له به نه پته دا که لتوری داخراون و له پوهی په روه رده وه شه وه ئیمه ی کورد به و که لتوره داخراوانه ی داگیرکه رانی کوردستان په روه رده بووین بقیه زه مینه ی کرانه وه له واقعی کومه لایه تی و که لتوری و عه قلی ئیمه دا له ئاستیکی رۆر لاوازا به .

ئاراسته ی دووه می کاریگری که لتوری داگیرکه ران له سه ر کوردی که لتوری کوردی و که سیتی کوردی له و روانگه یه وه یه که پرۆژه ی داگیرکردنی کوردستان

گیانی به ره نگاری و نه وهی خولقاندوهی لای گه لی کورد، وایکریوه که خالی
 ناوهندی بیرکردنه وه و روانینو تیپرامان و لیكدانه وه بریتی بیت له مهسه له
 روویه پوری و نه وهی داگیرکرو رزگارکردنی نیستمان که نه وهش به ک که لتورو
 به ک عه قلو به ک روانینو به ک هه لویتستی به ره م هیتاوه نه ویش که لتورو
 عه قلو روانینو هه لویتستی به رگریبه. بیگومان له حاله تی به رگریشدا بوار بق
 لیكدانه وهی جیاوازو روانینی جیاوازو به ره م هیتانی عقلی جیاوازو هه لویتستی
 جیاواز نابیته وه، به لگو تا که ره هندی له هه موو روویه که وه ده بیت خالی باور
 بالاده ست که نه وهش خاسیتی کومه لگای داخراوه، به مانایه کی تره ویه کی
 سه ره کی مانه وهی باری داخراوی کومه لگای کوردی له هه موو روویه که وه
 په یوهندی هیه به پرۆسهی داگیرکردن و دابه شکردن و بالاده ست بوونی
 که لتوری داگیرکروه وه له کوردستاندا. له کوردستاندا له میژووی سه ره لسانی
 هستی نه ته وایه تیبه وه و له و کاتوه که کورد هستی به ژێرده ستیی خۆی
 کریوه و له سه ره نه و به مایه ش گیانی به رانگاری سه ری هه لداوه، ناپاستی
 کارو جوله له فره نگه کی کوردیدا به ک ناپاسته بووه که نه ویش ناپاستی
 به رگریبه نه وهش وه کو تا که که لتوری ته وه یی کورد لئی ده پوانرت.. له
 راستیشدا قسه کردن له سه ره تا که که لتوریکه نه ته وه یی فره شیوه یی
 هوشیاری و شیوازه گانی بیرکردنه وه و ره فتاری باو له ناو نه و که لتوره دا
 ده شارپته وه^(۹). نه وهش خاسیتی کومه لگایه کی داخراوه که بیگومان نه م
 پروانینه به ته واهتی به سه ره کومه لگای کوردیدا ده چه سپیت. به لام بی نه وهی
 نیمه له ناوهندی رۆشنگیری و سیاسی و که لتوری خۆماندا تا کو نیستا
 توانیبتیمان پیداجوونه وهی نه و واقیعه باور بالاده ستی ژبانی کومه لایه تی و
 سیاسی و میژووی و که لتوری خۆمان بکه یز و بزاین ژیرخانی کومه لایه تی نیمه
 چ سه رخانیکه به ره م هیتاوه بی چه ندو چون له بۆشایدا له سه ره خانیک
 ده نویتن که نامۆیه به واقیعی نیمه و له ده ره وه خواستراوه، به ونا نه و
 سه رخانه له کومه لگا کراوه کانه وه خواستراوه بق سه ره واقیعی کومه لایه تی

داخراوی نئیمه، دیاره نئیمه مه‌به‌ستمان له‌م قسانه شه‌وه نییه که کومه‌لگای
 کوردی هه‌موو ده‌رگا‌کانی ده‌روهه دابخات و رێگا نه‌دات به‌وه‌ی که هیچ
 به‌رهمه‌میکی ده‌روهه له‌ زانست و زانیاری و ته‌کنۆلۆژیایه‌قل‌و که‌لتور و روانین
 بێته‌ نیو کومه‌لگای کوردیییه‌وه، نه‌خێر مه‌به‌ستمان له‌وه‌یه له‌کاتی‌کدا که
 کومه‌لگای کوردی کومه‌لگایه‌کی داخراوه‌و هه‌یشتا له‌په‌روی په‌ره‌سه‌ندن
 کومه‌لایه‌تییه‌وه رۆژ له‌ دواوه‌یه‌و کومه‌لگایه‌کی په‌راوێزی نا‌ئاماده‌یه له‌په‌روی
 به‌رهمه‌هێنانی فیکرو شارستانیه‌وه. ناشیت شه‌م واقیعه‌ ره‌چاو نه‌کریت و
 سه‌رخانی کومه‌لگا پێشکه‌وتوه‌و کراوه‌کان به‌هێنیت و ئیدعا و بانگه‌شه‌ی بۆ
 بکه‌یت به‌لام له‌په‌روی پراکتیکه‌وه هه‌مان سه‌رخانی داخراو وواکه‌وتووی خۆت
 پیاده‌ بکه‌یت بانگه‌شه‌و باسی دیموکراسی و کومه‌لگای مه‌ده‌نی و لیبردن و
 ئازادی بپه‌رپاو قبولکردنی شه‌وی دی ته‌نیا و به‌س ته‌نیا قسه‌ بێت که شه‌وش له
 ئاکامدا زیانی گه‌وره‌ی ئێ ده‌که‌وتیه‌وه شه‌م زاراوانه‌ کاتی به‌شێوه‌ی موزه‌یفو
 دوور له‌ واقیعه‌ بانگه‌شه‌یان بۆ ده‌کریت، رێگا له‌ باری سه‌روشتی دروستبوون و
 سه‌ره‌ل‌دان و پیاده‌کردنیشیان له‌ داها‌توودا ده‌گیریت. به‌ مانایه‌کی دی نئیمه
 ده‌بێ به‌ر له‌ هه‌موو شتی کومه‌لگای خۆمان بناسین و بزانی به‌و پێیه‌ چون
 کاری جدی ده‌کریت له‌ ناوه‌وه‌ی کومه‌لگا و به‌ مه‌به‌ستی گۆڕانکاری و
 هه‌نگاوێتی به‌ره‌وه‌پێشه‌وه. له‌ شه‌جای شه‌م لێکۆلینه‌وه‌یه‌دا بۆمان
 ده‌رده‌که‌وت که سه‌ریاری به‌گومانه‌وه‌ روانین بۆ کومه‌لگای کوردی وه‌کو
 کومه‌لگایه‌کی خاوه‌ن شو‌ناس که‌ خاسیه‌ته‌ دیاره‌کانی کومه‌لگای هه‌بێت، شه‌م
 کومه‌لگایه‌ تاکو ئێستا نه‌یتوانیوه‌ فیکر به‌رهم به‌هێنیت، نه‌بوونی فیکری
 هاوبه‌ش هه‌کارێکه‌ بۆ لاوازی یه‌که‌بوون و کومه‌لایه‌تی بوونی په‌ره‌سه‌ندو، راسته
 پێداویستیه‌کانی زیان جو‌رێک له‌ کومه‌لایه‌تی بوونی دروستکردوه، به‌لام شه‌و
 کومه‌لایه‌تی بوونه‌ هه‌مان کومه‌لایه‌تی بوونی کومه‌لگا سه‌ره‌تایی و ته‌نانه‌ت هه‌ر
 دواکه‌وتوه‌کانیشه‌، به‌واتایه‌کی دی ده‌توانین بڵێین له‌م کومه‌لگایه‌دا یه‌ک
 روانین و یه‌ک بیرکردنه‌وه‌ به‌رهمه‌هاتوه‌، به‌ واتا ته‌نیا گۆتاریک نا‌ماده‌بوونی

هیه که نه ویش گوتاریکی داخراوی بارگای کراره به چند ره گزی نژو
ناکوک و نه گونجاو له گال په کتر، نه ویش له سهر بنه مای فره ره هندی و فره
ناپاسته یی و جیاوازی به ره م نه هاتوو، به لکو له بهر نه توانینی گفتوگوو په کتر
قبول نه کردن و ترس له جیاوازی و ترس له سپینه وه و له نیتو چوون وه کو
که شتی نوح له هر ره گزی جوتیک له توخمه جیاوازه کانی تیدایه، نه وه ش
وه کو که شتی نوح نه بخته وه سهره تاو دريژه پیدانه وهی ژيان، به لکو له نیتو
خودی نه و گوتاره ئالوزه د نائه کتيفه دا ره گزه کانی مردن ئاماده ن، چونکه
نه و گوتاره ی په که ره هندی هیه پوویه ری کارکرنی نه سکه و کانی مانه وه شی
له ناینده دا کورته به هر حال نه م گوتاره تا که ره هنده داخراوه ش به شیکی
ژدی پای و ره گزه کانی له دهره وهی واقعی کرمه لگای کوردییه وه هاتوونه ته
ناوه وه و بکری لاوازی کوردی نه یتوانیوه به ناپاسته په کی گونجاو بیخاته
کار. که مه به ست له و بکهره ش بزوتنه وهی جه ماوه رییه که نه ویش
ناسیونالیسته که ناشیت به یی بوونی ناسیونالیزم نه و بکهره جه ماوه رییه
دروست بیت. به واتایه کی تر گوتاری داخراوی کوردی که گوتاری خیلایه تی
نایینی و' به رده وامی ده داته خوی له نه نجامی قهیرانی ناسیونالیزمی کوردی و
گوتاری نه و ناسیونالیزمه په.

سەرچاوه‌كان كۆمه‌نگه‌ی داخراو

١- شياميلوف - حول مسألة الإقطاع بين الكرد - ترجمة و تقديم الدكتور كمال مظهر أحمد الطبعة الثانية ١٩٨٤ ص ٥.

٢- عه‌تا قه‌ره‌داغی - چه‌مکی ده‌وله‌ت و بزوتنه‌ری میژوو له کۆمه‌لگای کوردیدا - سلیمانی ١٩٩٩ ل ١٢٧.

٣- الدكتور فالح عبدالجبار - ده‌وله‌ت - کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی - وه‌رگیزانی ئاوات نه‌حمه‌د - سلیمانی ٢٠٠٢ - ل ٤.

٤

4- Antony Giddens - Sociology - second Edition Macmillan - 1986-p4.

٥- عه‌تا قه‌ره‌داغی په‌ره‌سه‌ندنێ ناسروشتی کۆمه‌لگای کوردی - سلیمانی ٢٠٠١ ل ١٧١.

٦- تیوبور موت ادرنو - محاضرات في العلم الاجتماع - ترجمة جورج كتوزه - مرطز إنماء القومي ص ٢٨.

٧- أشلي مونتاغو - البدائية - ترجمة محمد عصفور - كويت ١٩٨٢ - ص ٣٥.

٨- عه‌تا قه‌ره‌داغی - په‌ره‌سه‌ندنێ ناسروشتی له کۆمه‌لگای کوردی - سلیمانی ٢٠٠١ ل ١٧٦.

٩- الدكتور محمد عابد الجابري - العصبية و الدولة - بغداد - ص ٥٣٨.

١٠- إبن خلدون - مقدمة إبن خلدون - الجزء الثاني ص ٥٤٠.

11- George Ritzer - Sociological Theory fifth edition New York - 2000 - p91.

12- Ibid - p91.

13- Ibid- p.11.

- ١٤- الدكتور عبدالله العروي - مفهوم الدولة - المركز الثقافي العربي - الطبعة السادسة. ١٩٩٨ - ص١٦.
- ١٥- الدكتور برهان غليون - اغتيال العقل - مكتبة مدبولي - الطبعة الثالثة، ١٩٩٠ - ص١٠٠.

بەشی سیی

**كورد: گوتاری توونلو تیژی و
كه ئتووری داخراوو عه قلی به رهه مهینی تیژور**

سەرەتا:

لێره دا هه‌ڵده‌ده‌ین ئا‌خاو‌تنی ن‌یوان بن‌یادی کۆمه‌ڵایه‌تی و سه‌ره‌ڵدانی تووندو
 تیه‌ی بکه‌ین و له‌و‌ی‌شه‌وه‌ له‌ ئاماده‌بوونی ئه‌و ب‌نه‌مایانه‌ بدو‌ی‌ن که ده‌ب‌نه‌ ه‌وی
 به‌ره‌مه‌پ‌نانی تووندو‌تیه‌ی، هه‌روه‌ها له‌ هه‌مان کاتدا ئا‌خاو‌تنی ئه‌وه‌ ده‌که‌ین
 که چ‌ۆن تووندو‌تیه‌ی ده‌ب‌یت‌ه‌ سه‌رچاوه‌ی به‌ره‌مه‌پ‌نانی ئه‌و عه‌قلیه‌تی که له
 پ‌شتی تیرۆره‌وه‌ تیرۆر به‌ره‌م ده‌ه‌ین‌یت. له‌ هه‌مان کاتدا هه‌ڵده‌ده‌ین
 ئا‌خاو‌تنی ئه‌وه‌ بکه‌ین ئایا تیرۆر له‌ کۆمه‌ڵگای کوربه‌یدا ره‌گه‌ریشه‌ی
 واقیعیانه‌ی هه‌یه‌ یان وه‌کو رۆر ره‌گه‌زی تری سه‌رخانی کۆمه‌ڵایه‌تی له
 ده‌ره‌وه‌ی واقیعی کۆمه‌ڵایه‌تی کوربه‌یه‌وه‌ خواستراوه‌؟ ئایا ئه‌و ه‌ۆکارانه‌ی که
 بره‌و به‌ په‌ره‌سه‌ندنی ئه‌و عه‌قلیه‌ته‌ ده‌ده‌ن که تیرۆر به‌ره‌م ده‌ه‌ین‌یت و بکه‌ری
 تیرۆرێزم ئاماده‌بکات چ‌ین؟ ئایا ر‌نگاچاره‌یه‌کی پ‌یش‌بین‌یکراوه‌یه‌ بق
 لاوا‌زکردنی ئه‌و عه‌قلیه‌تی که تیرۆر به‌ره‌م ده‌ه‌ین‌یت یان نا؟

ب‌ی‌گومان سه‌رو‌شتی بن‌یادی کۆمه‌ڵایه‌تی هه‌ر کۆمه‌ڵگایه‌که‌و ش‌یوا‌زی
 په‌روه‌رده‌کردن له‌و کۆمه‌ڵگایه‌دا کاریگه‌رییه‌کی راسته‌وخ‌ۆی هه‌یه‌ له‌سه‌ر
 چ‌ۆن‌یت‌ی ر‌یک‌خ‌ستنی ژیا‌ن و به‌ر‌پ‌وه‌بردنی. له‌ هه‌مان کاتدا بن‌یادی پ‌یکه‌ینه‌ری
 کۆمه‌ڵایه‌تی به‌ره‌مه‌پ‌نی عه‌ق‌لی کۆمه‌ڵایه‌تی و ره‌فتاری کۆمه‌ڵایه‌تی و هه‌لو‌ب‌ست‌و
 مامه‌له‌ی کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ له‌ هه‌ر کۆمه‌ڵگایه‌کدا؛ به‌ واتایه‌کی تر ئه‌وه‌ی عه‌ق‌لی
 کۆمه‌ڵایه‌تی له‌ هه‌ر کۆمه‌ڵگایه‌کدا به‌ره‌م ده‌ی‌ن‌یت بن‌یادی پ‌یکه‌ینه‌ری ئه‌و
 کۆمه‌ڵگایه‌و ش‌یوا‌زی ن‌یش‌کردنی تو‌خ‌م وه‌گه‌زه‌کانی ئه‌و بن‌یاده‌یه‌ پ‌یکه‌وه‌.

له‌ کۆمه‌ڵگای باوک‌سالاریدا که ئاراسته‌ی فه‌رمان هاو‌ش‌یه‌وه‌ی ئاراسته‌ی
 فه‌رمانه‌ له‌ هه‌ره‌می ده‌سه‌لاتی نایه‌نیدا که ئه‌وان‌یش له‌ لوتکه‌وه‌ به‌ره‌و
 خواره‌وه‌یه‌، هه‌میشه‌ دوو جه‌مه‌سه‌ر پ‌یک‌د‌یت، جه‌مه‌سه‌ری فه‌رمانکه‌رو جه‌مه‌سه‌ری

فرمان به سردا کراو. جه مسیری یه کم خاوه‌نی ده‌سه‌لاتی ره‌هایه، له ههرمی نایینیدا خوی له هیزی ره‌های خوددا ده‌بیتته‌وه، له ههرمی پیکهاتی کومه‌لایه‌تیشدا ئه‌م جه‌مسره بریتیبه له تاکه‌کسی ده‌سه‌لاتدار، که ئه‌ویش به‌پیتی دامه‌زراوه کومه‌لایه‌تیه جیاوازه‌کان ده‌گوریت، له ههرمی خیزاندا باوکه، له ههرمی خیل و عه‌شیره‌ته‌دا سه‌رخیل یان شیخی عه‌شیره‌ته، له حیزیدا سه‌رۆک یان سه‌کرتیره، له ده‌وله‌ته‌دا سه‌رۆکی ده‌وله‌ته له ناستی سه‌رخانی کومه‌لایه‌تیشدا ئه‌و جه‌مسره‌ی که ده‌سه‌لاتی ره‌های هیه نایین، یان دابو نه‌ریت یان ناییدیلوژیای حیزیه که ئه‌مانه‌ش مل که‌چی نه‌قلی باوو بالاده‌ستی کومه‌لکان.

به‌گشتی ئه‌م جه‌مسره به‌شیوه‌یه‌کی ره‌ها خاوه‌نی ده‌سه‌لات و بریاره له کومه‌لگادا، له به‌رامبه‌ردا جه‌مسره‌ی دوو‌م که بریتیبه له ئه‌ندامانی خیزان، ئه‌ندامانی خیل و عه‌شیره‌ت، ئه‌ندامانی حیزب، هه‌موو هاوولاتیانی ئه‌و کومه‌لگاپ له‌م جوړه بنیاده‌دا فرمانی جه‌مسره‌ی یه‌که‌می به‌سردا ده‌سه‌پنیریت و ئه‌ویش مافی ره‌تکره‌وه‌ی نییه، به‌لکو ده‌بی سه‌رجه‌م ئه‌و فرمانه جیبه‌جی بکات، ئه‌م میکانیزمی فرمان له ههرمی پیکهاتی کومه‌لایه‌تیدا سروشتی سه‌رجه‌م ئه‌و کومه‌لگایانه‌یه که په‌یوه‌ندییه‌کان تیایدا په‌یوه‌ندی شاولین نه‌ک په‌یوه‌ندی ئاسویی، به‌واتایه‌کی دی ده‌توانین بلتین له کومه‌لگا رۆژه‌لاتیه‌کاندا که ئاراسته‌ی فرمان و په‌یوه‌ندییه‌کان شاولین زه‌مینه‌ی نیموکراسی رۆر لاوازه چونکه میکانیزمی فرمان و سروشتی فرمان په‌یوه‌ندییه‌کانی ژبان و به‌پۆه‌بردن ریک ده‌خات که ئه‌ویش ته‌نیا یه‌ک ئاراسته‌ی هیه و له سه‌ره‌وه شوږ ده‌بیتته‌وه بۆ خواره‌وه، له‌م میکانیزمه‌شدا بواری لروستبوونی یه‌ک عه‌قل و یه‌ک بیرکردنه‌وه و یه‌ک روانین و یه‌ک لیکدانه‌وه هیه، ئه‌مه‌ش له‌گه‌وه‌ردا ئه‌و عه‌قلیه‌ته‌یه که ئه‌وی دی ناخوینیتته‌وه و به‌روای به‌بوونی نییه. نایا له‌م کاته‌دا ئه‌وی دی چون بیر ده‌کاته‌وه و چ هه‌لو‌یستیک وهرده‌گریت و چ کاردانه‌وه‌یه‌کی ده‌بیت نایا ئه‌می جه‌مسره‌ی یه‌که‌م که

جهمسرى دهمسه لاتم چؤن رهفتار له گال هار كاردانه وه يه كي ئوى جهمسرى دوهمدا ده كات؟ له كاتيكدا هممو جوله يه كي جهمسرى دوهم واته ئوى دان پيدانه نراو ههنگاوئيكه بق ره تكدنه وهى پرؤژهى چه سپاوى بى دهنك كردن و كوشتنى ئو.

بىگومان ئوى جهمسرى دوهم واته ئوى پرؤژهى سپينه وه له ناوبردن له كومه لگاي داخراوه كانى روزه لاتدا كه ئاراستهى فرمان له سهر وه يه سروشتيكى ره تنه كراوى ئايينى وه رگرتوه به درهنك ده گانه ئوى كه خوى بناسيت و له وه تيبكات كه ئو له بنه رتدا پرؤژه يه ك نيبه بق بئده نك كردن و سپينه وه له دروستبووندا هممو وان وه كر يه ك دروستكراون، به لام ئوى به هيز دهمسه لاتى به دهمست هيتاوه و چووته لوتكه ي ئو هه ره مه كه وه كه خوى دروستى كردوه و ئهمى ترى لپنداوه ته خواره وه له سهر وه بق خواره وه سه يرى كردوه و بينويويه تى و هه ر به و پئيش هه ستكردن به به هيزى خوى بووته فاكتهرى سهره كي ده ركرنى فرمان و با لادهمست بوون و به كار هيتانى ئو دى بق جيبه جى كرنى ويسته كانى خوى، له مه شدا ئوى دى بووته جيبه جى كر، به لام گوپرايه لى بق جيبه جى كردن مه رج نيبه بق هه تا هه تا به رده وام بيت، بويه ئو ته ليسمه ده شى بشكيت، نه جا ئهمى جهمسرى خواره وه ده شى كاردانه وهى تووندو تيزانه ي هه بيت به رامبه ر ئو تووندو تيزيه به رده وامه ي كه سروشتى فرمانى ئايينى وه رگرتوه و بوونى ئهمى سپروه ته وه، ئوى دهمسه لات هه ميشه شه رعيه تى داوه به دهمسه لاتى خويى و له وئشه وه شه رعيه تى ئوى به دهمست هيتاوه كه مافى ره واى خويه تى و بگه ر پتويستيشه به هه ر شتيره يه ك بشيت دهمسه لاتى خوى بپاريزيت و كومه لگا له په شتويى و فه وزاى كومه لايه تى له روانگه ي روانينى خويه وه بپاريزيت، هممو هه ره مه كانى دهمسه لات كه ئاراستهى فرمان تياياندا شاوليه واته له سهر وه بق خواره وه يه، هممو جوله و هه لويسه و ره تكدنه وه يه كي جهمسرى خواره وه به په شتويى و ياخى بوون و تيكدان ده داته قه لهم به بيانوى پاراستنى

ئاسايش و ھېمنى رەۋايەتى دەداتە خۇى كە ھىزو تووندوتىژى تا ئاستى
 كوشتىنى جەستەيش بۇ كېكرىنى ھەر جۆرە دەنگىكى لە و جۆرە بەكار
 بھېنىت، بەۋاتە ھەرەمى دەسەلات خۇى بۇ پاراستنى خۇى و لەبەر بېوا
 نەبوونى بەۋى دەسەلات بەسەردا كراۋ بەرھەمھېن و پىادەكەرى تووندوتىژىيە،
 بەۋاتا ئە و خۇى بەرھەمھېن و پىادەكەرى تووندوتىژىيە، بەۋاتا ئە و خۇى
 بەرھەمھېنى عەقلى سېپنەۋە و لەناۋىردنى ھەموو ئەۋىكى ترە كە دەيەۋىت
 بوونى ھەبىت. ئەم ستراتىژەى ئىشكرىنىش لەخۇيدا ستراتىژىكى
 تىرۋىستانەپە و تىرۋى بەرھەم دېنىت، بۆيە بە راشكاۋى دەتۋانين بلىن بەگشتى
 دەسەلاتە نالىموكراسىيەكان ھەموۋيان ھەلگىرى پىرۋزەى تىرۋىن، ئىتر گىرنگ
 نىيە لە ئىستا ئە و پىرۋزەى لە چ شىۋازىكىدا پىادە دەكرىت، ئايا لە ئاستى
 بىدەنگ كرىنى ئە و يتردايە، يان بېبەشكرىنىيەتى لە تىكپاي مافەكان، يان
 گەيشتۋە ئاستى تىرۋى جەستە. بىگومان ئەمانە ھەموۋيان تىرۋىن و
 ھەموۋشيان بەرھەمى ئە و عەقلىتە داخراۋەن كە لە كۆمەلگا داخراۋەن تاك
 رەھەندەكاندا بەرھەم بىت.

مەبەستان لە كۆمەلگا داخراۋەكانىش ئە و كۆمەلگايانەپە كە ئاستى فەرمان
 شاولىيەۋ لە لوتكەۋە بەرەۋە بىكە دەچىت يان ھەرەمى دەسەلاتى ئايىنىيە
 يان ھەرەمى دەسەلاتى ئايىدىقۇلۇڭىيە بە ئايىن بوۋە، يان ھەرەمى خىل و
 عەشپەرەتە، يان ھەرەمى دەۋلەتى خىل يان دەۋلەتى ئايىنى يان دەۋلەتى تاكە
 خىزى دەسەلاتدارە كە ئەم دامەزۋانە بەگشتى يەك عەقلى كۆنترۇلېان
 دەكات و دەيانبات بەپىۋە ئەۋىش عەقلىكە لەسەر بىنەماى ئە و ستراتىژە ئىش
 دەكات كە دەلىت: "بۇ ئەۋەى خۇم ھەبم دەبى ھەموو ئەۋانى تر بىسپمەۋە"
 ئەم عەقلى خۇى ھەلگىرى پىرۋزەى لەناۋىردنى ھەموو ئەۋانى دىيە ھەر لەبەر
 ئەۋە بە توخمو رەگەزەكانى تووندوتىژى باركاۋى كراۋە لەساتى جۆراۋجۆردا
 بە رەھايى پىادەى بوونى خۇى دەكات، بىگومان ئەم عەقلىش لەناديارەۋە
 نەھاترەۋە بەلكو بەرھەمى سىروشتى پىكەتەى كۆمەلگايە. بەگشتى كۆمەلگا

داخراوه کان ئەم عەقلە بەرھەم دەھێنن و ئەم عەقلەش بە پێوەیان دەبات. دیارە لە کاتی کێدا دەسەلات بەم روانین و ستراتیژە کار دەکات ئەوی فەرمان بەسەردا کراویش کە پەرەز دەدەن هەمان کە لتوو و هەمان زەمینی کۆمەڵایەتی بە هەمان ئاراستە وەلام دەدات و هەلۆیستەکان کاردانەوی سیاسەت و عەقل و رەفتاری دەسەلات و فەرمان دەبێت هەر بۆیە ئەویش واتە ئەوی ئەندامانی خێزان، ئەوی ئەندامانی خێل و عەشیرەت ئەوی ئەندامانی کۆمەڵگا بە هەمان رەگەزەکانی تووندو تیژی بارگای کراوە و لە هەر ساتێکدا بۆی بلوێت هەمان کاردانەوی تووندو تیژانە دەبێت چونکە ئەویش لە ناستی نەگوتراو یان کێکراودا پڕۆژەی سڕینە وە لە ناویری ئەوی تری هەیە. ئەو کۆمەڵگا داخراو سەرەتاییەکاندا هۆکاری پەشتویی و ئاژاوەی بەردەوامە ئەو پڕۆژە ترسناکە کە چ هەرەمی دەسەلات و چ پێکھاتە دەسەلات بەسەردا کراو بۆ سڕینە وە یەکتەرەیانە. ئەویش لە و بنەمایە و سەرچاوە دەگرت کە بنیادی کۆمەڵایەتی نەیتوانیوە عەقلی یەکتەر قبول کردن و دان بە یەکتەرناندا بەرھەم بهێنێت، بە گشتی لە هەر زەمینیەکی کۆمەڵایەتیدا پڕۆژەی قبول نەکردنی یەکتەر عەقلیەتی سڕینە وە یەکتەر نامادەبوونی هەبێت ئەو تووندو تیژی دەبێتە خاسی ديارى ئەو کۆمەڵگایە، تووندو تیژی بە هەموو شێوەکانی وە لە منداڵدانى خۆیدا هەلگری پڕۆژەی تیژە بە ناستە جیاوازیەکانی وە کە لە تیژی فیکری وە دەست پێدەکات تا دەگاتە تیژی جەستە بێگومان لە سەر زەمینی واقعی کۆمەڵگا داخراوەکان کە یەک عەقل و یەک روانین کار دەکات و کۆنترۆلی کۆمەڵگا دەکات. هەموو عەقل و روانین بێکردنە و یەکی تر لە بەردەم مەترسیدایە، مەترسی لێدان و سڕینە وە لە نێو بردن. ئەمەش خاسی ئەو کە لتوانیە کە توانای دایە لوگو و یەکتەر قبولکردن نییە، هەر لێرە وە لە بەرامبەر یەکتەر قبول نەکردن چەمکی لێبوردەیی بێتە ئاوا، کە ئەوە ئاشکرایە چەمکی لێبوردەیی لە کەلتورە

داخراوه کاندای جینگای نابیتته وه، نیتز گرنګ نییه نو که لتوره ی ثابینی بیت بیان
عه لمانی به ثابین بوو.

دیاره شه وه ناشکرایه له و کومه لگایانه دا که بنیادی عقلی به پړوه بردن و
تینگ یشتن له چه مکی مرقه لاوازه و بهای مرقه نازنریت شه وه ناراسته کارکردن
بق په کلاکرینه وهی هموو ناکوکیه کان له پنگای هیزه وه شتیکی له بهرچاوه که
زوری ی کات شه حالتش له شیوه ی نهینی و له پشته وه شه نجام ده بریت،
شه مش شه نیشان ده دات که عقلی به ره مهیته تیور بروی به هیچ
پیتوانیه کی تری عقلی، سیاسی، له خلای — یاسایی نییه بق په کلایی
کرینه وهی کیشه کان، به لکو راسته و خق بروی به له ناویردنی شه وی به رامبر
هی به له پیتناوی لبردنی هموو به ربه سستیکدا بق سه پاندنی ده سه لاتی ره های
خوی. مه ترسی شه عقلیه ته هر له وه دا نییه که ه وی له ناویردنی نرو
نه یاره کانی بدات له شیوه ی نهینیدا به لکو مرقه له هموو بنه ما مرقیه کانی
رووت ده کاته وه ده یکه په نیتته ناستیک که خوی به قینیتته وه له پیتناوی
له ناویردنی شه وی ترده. که شه ره فتاره له سلوکی هیچ کام له زنده وه رانی
ترده نییه، که وات عقلی به ره مهیته تیور شه و عقلیه ته به که مرقه ده گوپرت
بق ساده ترین و لاوازه ترین زنده وه که له به های ژبانی خویشی تینه کات
له پیتناوی له ناویردنی شه وانی ترده خویشی له ناو بیات، هرچه نده له پال شه
ناماده کرینه دا عقلی تیور ده توانیت بره بوون به به ده سته پتانی به هشت له
میشکی شه و نه ندانه لاوازه دا بکات به یه قین که ناماده ی خوته قاننده وه ن
له پیتناوی له ناویردنی شه وی ترده. به مانایه کی تر ده توانین بلتین عقلی تیور
به ره م هین له سر بنه های شه و ستراتیژه نیش ده کات که ده شی به ستراتیژی
به یه قین کردنی نامانجه کان ناو بریت، که شه حالتش زیاتر سیمایه کی
ثابینی هی و تصوحی به ده سته پتانی شه و دنیا و شه هیدبوون ده بیت هیزی
پالنه ر بق به لاوه نانی شه دنیا و له پالیشیدا له نیویردنی نه یارانی خوا. بنگومان
عقلی تیور به ره مهین له روانگی ثابینه وه ه ولده دات له نیو تیکسته

ناینبه کاندای کار بکات و هر له ویشه وه شرعیت بق کاره کانی خوئی
 وه ریگرت، دیاره ئه م رویره رهش واته رویره ی ناینب له بهر ناستی لاوازی
 تیگ یشتنی کومه له بهر ماکانی ناینب له بهر شیان لیكدانه وه و رافه کرنی
 جیاواز بق تیگسته ناینبه کان به ناسانی به کارده هینرت بق نه وهی عه قلی
 بهر مهینتی تیرۆر کاری تیدا بکات.

دیاره مینۆوی تیرۆر کونه له وه کاته وه مرقه دابهش بوه بق دهسه لاتدارو
 دهسه لات به سهردا کراو تووندوتیژی له دایک بووه له گه له دایک بوونی
 تووندوتیژیدا عه قلی بهر مهینتی تیرۆر بپسپلین که رو ریگهری نه وه عه قله و
 گه یانسنی به ناستی پیاده کردنی له دایک بووه. هه مو وه و لدا نیک بق
 پاسیفکرنی نه وی دیو له کارخستنی و بیبه شکردنی به کارهینانی و تا ده گاته
 له ناویرنی، عه قلی بهر مهینتی تیرۆر له پشتیه وه یه.

دیاره جیگای خویه تی نامازه بق دوو ناست له عه قلی تیرۆر بکه ین یه که میان
 ناستیکی گشتگرو هه مه لاینه و شینوازی ئایدیۆلۆژیایه کی شمولى وه رگرت وه و
 هه ولده دات له چوارچێوه ی پرئسیپه ناینبی و نه خلاقی و کومه لایه تیبه کاندای
 جیگای خوی بکاته وه و هر له وه سه رچاوانه شه وه شرعیت به بوونی خوی
 بدات که نه مهش له دوو ناستی دامه زراوه پیدا ده رده که ویت ناستی یه که میان
 نه وه دامه زراوه ده وله تی و حیزبی و ریگهراوه بیانه ده گریت وه که له پیتاوی
 مانه وه ی خویاندا هه مو نه وانی دی رت ده که نه وه و بریایان به نه وی ترو به پای
 جیاواز نییه — ئه م دامه زراوانهش به ئاشکراو بی پرده پۆشکردن له پێگای
 کوشتن و برین و ویرانکردنه وه پیاده ی بهرنامه ی تۆتالیتارانای خویان ده که ن.
 ناستی دووه میان نه و حیزب و گروپ و دهسته و تاقمانه ده گریت وه که هه لگری
 راسته قینه ی عه قلی تیرۆر که ن له یه ک کاتدا نه وی تر تیرۆر ده که ن و خۆیشیان
 دامه زراوه یه که ن بق ناماده کردنی که سانی که به کوشتنی خویان له پێگای
 خۆته قانندنه وه نه وانی دی تیرۆر بکه ن، یان له پێگای ناماده کردن و
 راهینانه وه که سانی که ناماده بکه ن بق سه ریرین و مل په راندن و سوکایه تی کردن

به جهستی مرقه که نه میان ترسناکترین ناستی تیژده و هیچ بنه مایه کی نه خلایق و سنوریکی نه خلایق نامیینه وه نه به زیندریت.

ناستی دووه می عه قلی به ره مهینی تیژده نه وه به که زیاتر له سر ناستی تاکه که سه و نه بۆته عه قلبه تیکی شمولی، که نه میان زیاتر له پنگای نه پنییه وه کاره تیژده کانی خوی نه انجام ده دات و بکری نه م جوړه تیژده له پیتاوی ئاوه لاکرینی رڼگا له به رده می خویدا نه م کاره ده کات و نایه ویت خوی له ناوچیت، زوری عه کاتیش له پنگای ناماده کرینی که سانی تر و فریودان و هه لئه له تاندنیانه وه نه کاره ده کات. نه م جوړه تیژده ش میژویه کی کونتری هیه و له نیو کومه لگا دواکه و تووه سه ره تاییه کاند له دیر زه مانه وه باویوه.

نه گهر له دوا میژوی تیژده عه قلی به ره مهینی تیژده بگه پین له کومه لگای کوردیدا نه و به ناشکرا بۆمان ده رده که ویت نه م کومه لگاپه به ده ر نییه له سه رچاوه و عه قلی به ره مهینی تیژده ماده م کومه لگاپه که له میژوی زانراوییه وه تووندوتیژی ناماده بوونی هه بووه تیایدا و یه عه قلو یه ک روانین و یه ک بیرکرینه وه تیایدا ناماده بووه و کاری کر بووه و ئاواسته ی فه رمان ئاواسته یه کی شاولی بووه تیایدا هه مان شیوه ی ئاواسته ی فه رمان له هه رده می ده سه لاتی ناییدیدا. نه وی سه رخیل و سه رۆک عه شیرت له دامه زراوه ی خیل و عه شیرته ی کوردیدا که نوینه رایه تی به رزترین ده سه لاتی کر بووه له و دامه زراوانه دا شیوه ی ده سه لاتیکی شمولی بووه و نه وی خوازه وه جگه له کارکردن و به ره مهیتان خواهنی هیچ مافیک نه بووه، هه ر که مترخه می و پشت گوی خست و نه رک جیبه جی نه کردنیکیش بووه ته هوی به کاره پیتانی تووندوتیژی به راهبوری زور جار یاخی بوونی تاکه که سه له هه رده می ده سه لاتی خیل و عه شیرته دا به سه بووه بۆ نه وه ی له پشته وه نه و که سه بکوژیت، که نه م جوړیکه له تیژده میژوی نه م جوړه تیژده له کومه لگای نییه دا زور کونه. هه رچه نده ده توانین بلیین نه م جوړه تیژده جیباوازه له تیژری سیاسی.

له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی میرنشینی باباندا ئاشکراترین هه‌ولی تیرۆر به‌رچاو ده‌که‌وێت که نه‌ویش له ئه‌نجامی نه‌توانینی قبوڵکردنی یه‌کتره‌وه سه‌ری هه‌لداوه، له هه‌مووشی سه‌یرتر نه‌وه‌یه که پڕۆژه‌دانهری ئه‌و کاره تیرۆریسته‌یه رابه‌ری ئایینی و رابه‌ری ته‌ریقه‌تی قادری بووه له کوردستاندا که به‌رنامه‌ی تیرۆرکردنی رابه‌ری ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی داناهه. شیخ مافی ئۆدیی بوو که سه‌ ده‌نێرێت بۆ کوشتنی مه‌ولانا خالیدی جافی مکایه‌لی رابه‌رو زیندوکه‌ره‌وه‌ی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی له کوردستاندا. بێگومان هه‌وله تیرۆریسته‌یه که ناگاته ئه‌نجام، نه‌ویش له ئه‌نجامی بڕوا نه‌بوونی ئه‌و دوو که‌سه‌ی که شیخ مافی رایسپاردبوون بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره. دیاره لێره‌وه دوو خالی سه‌ره‌کی هه‌ن ده‌بێ ئاخاوتنیان له سه‌ر بکریه‌ت. یه‌که‌میان به‌رنامه‌دانهری تیرۆره‌که‌ خۆی نه‌خشه‌که‌ جێبه‌جێ ناکات به‌لکو که‌سانی دی ئاماده ده‌کات بۆ ئه‌و کاره‌یه، که ئه‌م شتیوازه ئیشکردنه هه‌مان خاسیته‌ی ئیشکردنی سه‌رخێل و سه‌رۆک عه‌شیره‌ته‌کانی کومه‌لگای کوردی هه‌یه که له رێگای به‌کارهێنانی که‌سانی تره‌وه هه‌ولیان داوه نه‌یاره‌کانی خۆیان تیرۆر بکه‌ن.

دووه‌م ئه‌و که‌سانی که ئه‌رکه‌که‌یان پێسپێردراوه، له پنه‌ره‌تدا بڕوایان به‌و کاره نه‌بووه، به‌پێچه‌وه‌انه‌ی ئۆرێک له‌وه‌یه که ئێستا بۆ کاری تیرۆر ئاماده ده‌کریه‌ن که نه‌ک ئاماده‌ن. ئه‌و کاره‌ی پێیان ده‌سپێردریه‌ت جێبه‌جێ بکه‌ن، به‌لکو بۆ ئه‌و مه‌به‌سته ئاماده‌ن خۆیشیان به‌ته‌قینه‌وه ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌خان که شیخ مافی سه‌رکه‌وتو نه‌بووه له هه‌له‌بژاردنی ئه‌و که‌سانه‌دا بۆ له‌نێو بڕدنی مه‌ولانا خالید، له هه‌مان کاتدا ئه‌وه‌مان بۆ ئاشکرا ده‌بیته‌ که خۆی شیخ مافی هه‌لگری عه‌قلی تیرۆرکه‌رو پڕۆژه‌ی تیرۆر نه‌بووه، به‌لکو له ئه‌نجامی هه‌له‌بڕندا ئه‌و بڕیاره‌ی داوه، هه‌رچه‌نده ئه‌وه‌ش ناتوانیته‌ پاساوی ئه‌وه‌ی بۆ به‌پێنێته‌وه که ئه‌و کاره له ده‌ره‌وه‌ی مه‌سه‌له‌ی تیرۆره. ئه‌گه‌ر له‌دوای هه‌لکاری هه‌له‌دانی شیخ مافی بۆ تیرۆرکردنی مه‌ولانا خالید بگه‌ڕێن ئه‌وا به‌ ئاشکرا بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که جیاوازی بڕیوا و غیره‌ی زانستی له

هۆکاره سه ره کیه کانی ئه کاره یه، ئه مهش له وه وه سه رچاوه ده گریت که له کومه لگای کوردی ئه قوناغه دا عه قلیه تی به کتر قبو لکردن و جیاوازی بهیرو پاو جیاوازی روانین و جیاوازی لیکدانه وه له دایک نه بووه . به لکو به ک عه قلو به ک روانین و به ک لیکدانه وه ی بالاده ست ئاماده یی هه بووه . ئه و تاکه عه قلو روانین و لیکدانه وه بهش بق پاراستنی خوی هه ولی له ناویردنی هه موو ئه وانه ی داوه که له دهره وه ی ئه و بیر ده که نه وه بیان به ئاراسته یه کی جیاواز ده روات کار ده که ن.

بێگومان نیاوهرترین ئاراسته ی روانین و فیکری له میژووی کومه لگای کوردیدا له سه رده می بابانه کاند ده رده که ویت که ئه ویش جیاوازی روانین و لیکدانه وه و کارکردنی نیتان ته ریفه تی قاسری و ته ریفه تی نه قشه به ننبیه، به لام ته ریفه تی قاسری که سنووری ئه و ده سه لاتا دا پیش ده رکه وتنی مه ولانا خالیدو په ره سه ندنی ریبازه که ی ئاماده بوونی هه بووه، نه نیتوانبووه ده رکه وتنی ریبازی نه قشه بندی و په ره سه ندنی قبول بکات بۆیه هه ولی داوه رابهری ئه و ته ریفه ته له ناو بیات ئه ویش له شێوه ی تیرۆرکردندا، که واته ئاشکرترین نمونه ی پرۆژه ی تیرۆر له کوردستاندا پرۆژه ی تیرۆر فیکری و په یامه . شیخ مارفیش زیاتر هه ولیداوه له نیتو تیکستی ئایینیدا به لکه بۆ له رینگا لادانی مه ولانا خالید بدۆزیته وه و ره وایه تی به پرۆژه ی له ناویردنی بدات، که واته بۆمان ده رده که ویت که له میژووی ئیمه دا په که مین پرۆژه ی تیرۆر ریکه تراوو به رنامه بۆ دانراو ئه گه ر به رنامه یه کی ساده ش بوو بیت روانین و تیکستی ئایینی کراوه ته پالپشتی که ئه وه ش له پشت وه جۆرێک له ته کفیرکردن ئاماده بوونی هه یه واته ته کفیرکردنی مه ولانا خالیدو ناویردنی به فیتل بازو له رینگا لادهر و بیده چی، ئه م تۆمه ت دانه پالاش به سه بۆ ئه وه ی شه رعیه تی له ناویردنی به ده ست ببنیت . له سه ر وه ختی ده سه لاتداری شیخ مه حمودی حه فیددا، هه رچه نده سنووری ئه و ده سه لاته دیاریکراو بوو چ له پووی سیاسیه وه چ له پووی مه عنه ویه وه، به لام به ده ر نه بووه له توندوتیژی و عه قلی به ره مه مه ینی تیرۆر ئاماده بوونی

هه بووه. له سەر دەمی ئو دەسلەتەدا جەمال عێرفان و پاشانیش عارف سانیب له پشتهوه تیرۆر دەکرێن ئەوێ له باره‌ی جەمال عێرفانه‌وه زانراوه ئەوێه که رۆشنی بیریکی دیاری سەرده‌مه‌که‌ی خۆی بووه و له‌گه‌ڵ شینوازی ده‌سلەلات و به‌پێوه‌بردنی شیخ مه‌حموددا ناکۆک بووه و له‌ روانگه‌یه‌وه که شینوازی ده‌سلەلات و به‌پێوه‌بردنی شیخ مه‌حمودی به‌جینگای ره‌خنه‌ لیگرتن زانیووه، ئەم‌ش ئەو ده‌گه‌یه‌نیت که له‌سەرده‌می شیخ مه‌حموددا عه‌قلی قبولکردنی ره‌خنه‌ و بۆچوونی جیاواز له‌ دایک نه‌بووه و ده‌رکه‌وتنی تاکه‌که‌سی جیاواز له‌ پووی بیرکرنه‌وه‌ و روانین و په‌یڕنه‌وه‌ به‌س بووه بۆ ئەوێ ئو تاکه‌ که‌سه‌ به‌ر نه‌فهرت بکه‌وێت و نه‌که‌هر تیرۆری فیکری بکریت به‌لکو تیرۆری جه‌سته‌ش بکریت.

بێگومان نێمه‌ ده‌زانین وه‌رگرتنی هه‌لوێستی ره‌خنه‌گرانه‌ کاریکی ته‌ندروسته‌ و نه‌گه‌ر ساده‌ترین بنه‌مای عه‌قلی ره‌خنه‌یی و په‌کتر قبولکردن و خوێندنه‌وه‌ی ئەوێ هه‌بیت ئه‌وا ره‌خنه‌ ده‌بێته‌ جوړه‌ ئامرازکی شارستانیانه‌ بۆ فشار خستنه‌ سەر ده‌سلەلات بۆ دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ هه‌ندێ هه‌لس و که‌وت و ره‌فتاری نادروست و له‌ گه‌نده‌لی، به‌ مانایه‌کی دی ره‌خنه‌ ئەو به‌ده‌سلەلات ده‌لێت که هه‌ولی چاککردنی خۆیی و ریفورم کرن بدات له‌ بواره‌ جیاوازه‌کانی ژياندا، به‌لام کاتێ ده‌سلەلات خۆی به‌ نوێنه‌ری خوا بزانییت له‌سەر زه‌ویی و پێی وابیت ره‌وایه‌تی ره‌های به‌ده‌سته‌وه‌یه‌ بۆ ئەوێ چۆنی ده‌وێت به‌و جوړه‌ کار بکات و چی ده‌وێت له‌ سنووری ده‌سلەت‌که‌ی خۆیدا جێبه‌جێی بکات، ئه‌وا ناتوانیت گوێ له‌ ره‌خنه‌ بگریته‌و ئەوێ دی بخوینیت‌وه، به‌لکو به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ره‌خنه‌ و رای جیاواز وه‌کو هه‌لێک بۆ روخاندنی خۆی سه‌یر ده‌کات و له‌ پێناوه‌شدا به‌ هه‌موو جوړێک تووندوتیژی به‌کار ده‌هێنیت و هه‌ولی له‌ ناویردنی ئەوێ دی که ئەوێ ره‌خنه‌گر یان ئەوێ هه‌لگری راویوچوونی جیاوازه‌ ده‌دات. تیرۆرکردنی (مارشه‌معون)ی له‌سالی ١٩١٨دا سه‌رۆکی ئایینی ئاشوریه‌کان له‌سەرده‌می سمکۆی شکاک و تیرۆرکردنی جەمال عێرفان له‌سالی ١٩٢٢ له‌سەرده‌می

دهسه لاتدریبه که ی شیخ مهحمودی حه فیددا له وه وه سه رچاوه ده گرت که نه وه دهسه لاتنه خاوه نی عه قلبه تیک بووه که جگه له خوی و عه قلبی خوی و روانین و بۆچوونی خوی هیچی تری نه بینووه وه هر عه قلب و روانین و بیرکرینه وه یه کی جیاوازی وه کو لادان و به زاندنی هتلی سوور سه بیرکردوه . دیاره نه وه ش شیوازی بیرکرینه وه ی نیو کومه لگا داخراوه کانه ، نه وه کومه لگایانه ی که ناتوانیت عه قلبی قبولکردنی جیاوازی به ره مه مبهینیت .

نه گه ره تا کوتایی هاتنی دهسه لاتدریتی شیخ مهحمود کورد چ وه کو کومه لگا و چ وه کو دهسه لاتیش برۆای به یه ک عه قلب و یه ک بین و یه ک ئاراسته ی بیرکرینه وه مه بوویت و روویه ی بیرکرینه وه ی جیاوازیش ژۆر ته سک بوویت و زه مینه ی کومه لایه تی و که لتوری کوردی یه ک جۆر عه قلبی به ره مه هتاییت نه و دهیه بزانی له دوا ی دهسه لاتدریبه که ی شیخ مهحمود له م به شه ی کوردستان و له دوا ی دابه شکردنی کوردستانیش پاش جهنگی یه کمی جیهانی گۆرانکاریبه کی نه وتو له بنیادی پیکهینه ی نه م کومه لگایه دا رووینه داوه ، چونکه به ناشکرا سه رخانی کومه لایه تی بهنده به ژیرخانی کومه لایه تی کومه لگاوه ، لیره وه مه به استمان نه وه نییه له روانگی تیوری مارکسیزم وه سهیری نه وه مه سه له یه بکه یین ، نه خیر به لکو مه به استمان نه وه یه که بنیادی کومه لایه تی کومه لگای کوردی به ره سه نندیکی نه وتوی تیدا فرهام نه بووه ، که به ماکانی کرانه وه و دروستبوونی تاکه که سی خاوه ن ناسنامه بوویت به حاله تیکی بالاده ستو به و پتیه ش عه قلبی جۆراو جۆر روانینی جیاواز دروست بوویت ، نه گه رچی به کاریگه ری بارولۆخی سیاسی ده ورویه رو به هۆی گه یشتنی سه رخانی ده ره وه بۆ نیو نه م کومه لگایه هندی چه مکی سیاسی و حییزی لیره ده رکه وتبن ، به لام به شیوه یه کی نامۆ خواستراو ، که نه وه ش نه ک هر نه یه توانوه عه قلبی یه کتر قبولکردن و چه مکی لیبردن بهینیت کایه وه ، به لکو مه سه له کانی ئالۆزتر کردوه به جۆرێک که سیمای ونبوون و په شیوی به کومه لگای کوردی به خشیوه نه ویش له روانگی به ره مه ترسی ونبوون و

له نیتوچوون کاردانه وهی تووندوتیژی لای تاک و دهسته کۆمه لایه تیه کان
دروستکردوه، که نه و کاردانه وه یانهش به دهر نه بوون له به کارهیتانی تووندو
تیژی.

له گه ل دروست بوونی حیزب له کوردستاندا له کوتایی سییه کان و سه ره تای
چله کانی سه دهی رابردوودا، جۆرو ئاراسته ی بیرکرنه وهی جیاواز سه ری هه لدا
نه گه ر نه و جیاوازییه له ئاستی لاوازییدا بووییت و ته نانه ن قه رزیش کرابییت و
به ره می واقعی کۆمه لایه تی کۆمه لگای کورده واری نه بووییت به لام بوو به هۆی
نه وهی که ئاراسته ی جیاوازی ئیشکردنی سیاسی و روانینی سیاسی دروست
بکات. گه یشتنی پرۆژه ی ستالینی بۆ کوردستان و دروستبوونی حیزبه
شیوعیهی کان له ناوچه که داو شان به شانی شه و هه ش دروستبوونی حیزبو
ریکخراوی تر که زیاتر په یوه ستبوون به مه سه له ی نه ته وایه تی کورده له
سه ره تای چله کانی سه دهی رابردوودا جۆرێک له جۆله ی له کوردستاندا
دروستکرد، هه رچه نده تیپوانینی فیکری و ئایدیۆلۆژی نه و حیزبو ریکخراوانه
له و کاته دا لاواز بوو، به لام توانیان له سه ر واقعی کۆمه لایه تی کوردی نه و کاته
جینگای خۆیان دیاری بکه ن، نه م حیزبو ریکخراوانه ش به ره می دوو
هۆکاربوون. هۆکاری به که میان کاریگه ری ده ره وه و بانگه شه کردنی حیزبی
شیوعی سۆفییتی سه رده می ستالین بوو بۆ رزگارکردنی گه لان و به و مه به سه ش
هه ولدانی سۆفییت بۆ دروستکردنی حیزبی شیوعی له سه ر نمونه و مۆدیلتی خۆی
له ولاتانی تر دا که نه و ولاتانه ی کوردستانیان به سه ردا دابه شکرا به ر نه م
پرۆژه یه ی سه رده می ستالین که و تن. هۆکاری دووه م باروبۆخی ناوخوا
کاریگه ری جه نگی جیهانی و سیاسه تی تووندو تیژی ده وله تانی داگیرکه ری
کوردستان که هۆکاربوون بۆ نه وهی وا له نوخبه ی رۆشنبیری نه و سه رده مه ی
کورد بکه ن بیر له دروستکردنی حیزبو ریکخراو بکاته وه. بێگومان نه م نوخبه
رۆشنبیره ی نه و سه رده مه ش په روه رده ی واقعی کۆمه لگای داخراوی کوردی
بووه بۆیه نه یه توانیوه به ئاراسته یه کی جیاواز له بیرکرنه وهی گشتی خه لک بیر

بکاته وه به جۆریکی جیاواز له کۆمهڵ رهفتار بکاتو هه لگري عه قلیکی کراوه و جیاواز بووییت له عه قلی باوو بالاده ستی کومه لگا... هه ر بۆیه به رنامه و نایدیق لۆژی نه و حیزبو و ریکخراوانه ی له و سه رده مه دا دروست بوون به هه مان خاسیتو روانین و عه قلو کارکردنی نێو کومه لگای کورده واری بارگای بوون که نه ویش تاکه عه قلو تاکه روانین تاکه بیرکردنه وه تاکه لیکدانه وه بوو، به واته یه ک ره هه ندی عه قلی و نیشکردن هه بوو که نه ویش به سه رجه م توخم و ره گه زه کانی تووندوتیژی باوی نێو کومه لگای دلخراوی کوردی بارگای کرابوو، نه مه سه رباری تووندوتیژییه کی تریش که به تووندوتیژی شوپشگێپانه ناو ده بریت و نه میش واته تووندوتیژی شوپشگێپانه ره وایه تی ده دات به حیزبو به شوپش بق نه هه مانی کاری تووندوتیژی تا نه ندازه ی نازاردان و کوشتن که نه مه ش له به نه دتا به کاریگری نایدیق لۆژیای ستالینی نه ک هه ر له نێو حیزبه شیوعیه کاندای جینگای گرتوه به لکو له کارو به رنامه ی نیشکردنی حیزبه دژ شیوعیه کانیشتا هه مان شێوه ی حیزبه شیوعیه کان په یڕه وکراوه و بگره هه ندی جار تووند تریش.

ئێستا حیزبی کوردی هه لگري سه رجه م نه و به مایانه ی تووندوتیژییه که عه قلی تاک ره هه ندی کوردی و کومه لگای دلخراوی کوردی به ره مه می هیناون نه مه جگه له وه ی که توخمیکێ تری تووندوتیژی هاتوته ناو به رنامه و کاری حیزبی کوردیه وه که نه ویش وه کو پێشتر باسه مان کرد تووندوتیژی شوپشگێپانه یه که هه مو ره وایه تیه ک ده دات به خۆی بق قه لچۆکردنی دژه کان به ناوی به رژه وه ندی حیزبی و نیشتمانی و نه وه ییه وه. بۆیه له دروست بوونی حیزبی کوردیه وه مه سه له ی تووندوتیژی له کومه لگای کوردیدا زیاتر په ره ی سه نه دوه و به تابه تیش له سه ره له دانی بزوتنه وه ی چه کدارییه وه مه سه له ی تووندوتیژی به کاره ینان گه یشتوته ئاستیکێ بالا له جیه جی کردندا نه و جیه جیکردنه ش له گه لیک ئاراسته و لیمه ندا خۆی نیشانداده. به لام پێویسته

پیاوه کرنی نوو ئاراسته ی توندوتیژی و به و پێیه ش نوو جوړ له تیرۆر له کوردستاندا له به کتر جیا بکهینه وه.

یه که میان نه و توندوتیژی که داگیرکهرانی کوردستان به دژی کورد به کاریان هیناوه و سه رباری جینۆساید و ویرانکردن هه ندی جار کاری تیرۆرستی به رنامه بۆ داڕێژاوه شیان به رامبه ر به که سانی دیاری کورد له سیاسی و نوخبه ی روناکبه رو ته نانه ت سه رکرده دیاره کانیش کربوه به تایبه تیش له و سه روه خته وه که بزوتنه وه ی کوردی له شیوه ی چه کداریدا ده ستی پێکربوه . له وانه ش کوشتنی شیخ سه عیدی حه فید باوکی شیخ مه حمود له موسلقو، کوشتنی سه میل خانی شکاک له لایه ن ده سه لاتی ئێرانه وه له سالی ۱۹۳۰ و هه ولدانی تیرۆرکرنی سه رۆک بارزانی له ۱۹۷۱/۹/۲۹ له پێگای مینه پێژکرنی چه ند مه لایه که وه تیرۆرکرنی سه یدا سه لبح یوسفی . هه روه ها تیرۆرکرنی دکتۆر قاسملقو دکتۆر عه بدۆره حمانی شه ره ف که ندی له لایه ن ده زگای تیرۆر نه نجامده ری ده ولته ی ئێرانه وه . هه روه ها تیرۆرکرنی ده ستیه ک له رۆشنه برانی منه وه ری کورد له باشوری کوردستان له لایه ن ده زگا سیخوپی و تیرۆر نه نجامده ره کانی رژیمی به عشه وه له وانه ش تیرۆرکرنی ماموقستا عومه ر توفیقو ماموقستا عه بدولخالق مه عروفو کاکه ی فه للاح و ره ئوف زوه دی و نه مه سه رباری تیرۆرکرنی ده یان و سه دان که سیته و کادییری کوردی له پشته وه یان له بۆسه بۆ داناندا.. هه موو نه مانه ش به لگه ی نه وه ن که رژیمه تۆتالیتاره داگیرکه ره کانی کوردستان هه ر به وه نه وه ستاون که ولاتی ئیمه یان داگیرکربوه و خپرو بیری ولاتیان بۆ خۆیان بزبوه و گه لی کوردیان کره قته کوپه و هه ر جو له و بزوتنه وه به کیش سه ری هه لدا بیه ت به ناگرو ناسن هه ولی دامرکانده وه یان داوه ، به لکو له پال هه موو نه وانه شدا نه نجامدانی کاری تیرۆرستیانه له لایه ن ده ولته داگیرکه ره کانی کوردستانه وه به شیه ک بووه له به رنامه و پرۆژه ی نه و ده ولته انه بۆ رێکاگرتن له هه ر جو له یه کی رابوونه وه له کوردستاندا، دیاره هۆکاری ناماده بوونی عه قلی تیرۆر به ره مه یین له

دامه زراوه‌ی ئەو دەولەتە داگیرکەرە داو بپوا بپوون بە ستراتیژی بۆ ئەوێ خۆم
 ھەبم دەبێ ھەموو ئەوانی دی بپسپمەو بەرھەمھێنی پڕۆژە‌ی تیرۆری
 بەردەوامە.. ھەر بۆیە دەبینین ئەم دەولەتە داگیرکەرە ئەو کوردستان
 لەساتە وەختی دا بەشکردنی کوردستانەو بەسەریاندا، لە ھەر کات و شوێنێکدا
 بۆیان لوابێت تیرۆریان بەرامبەر بە کورد ئەنجام داو. بێگومان ئەو ناشرایە
 کە دەولەتە داگیرکەرەکانی کوردستان دەولەتی گۆمەلگا داخراوەکانن کە تاکە
 یەک عەقل و یەک روانین و یەک بێکردنەو تیاياندا بەرھەم ھاتووە و سەریاری
 دروستبوونی دەولەتیش تیاياندا ھێشتا کرانەو، رووینە داو و بەھزی
 دروستبوونی دەولەتی نەتووە بۆیان بەبێ ئەو ناسیونالیزم نامادەبوونی
 ھەبێت، ترستیکی بەردەوام لە ئێستای ئەیندە کۆنترۆلی سیاسەتی ئەو
 دەولەتە داگیرکەرەکانی کوردستانی کردووە بە گومان و ترسەو سەیری ھەر
 جولەیکە فیکری، رۆشنگیری، سیاسیان کردووە و لە پلەی یەکەمدا
 ھەڵیانداو ئەو جولانەوانە لە ناو بپن ئەگەر تەنانت لە سەر ئاستی تاکە
 کەسیش بپوون.

دەرکەوتنی ناسیونالیزمی ئەو نەتەوانە بەشیوەیەکی ناسروشتی بەھزی
 کاریگەری دەرەووە نەتوانینی بە دەستھێنانی ناسنامە، ئەو ناسیونالیزمانە
 لە بەردەم ترستیکی خنکێنەردا راگرتووە و ھەم ترسی لە نێوچوون و ھەم نەبوونی
 زەمینە فیکری و رۆشنگیری و بەو پێش ئەبوونی پڕۆژە‌ی ھاوچەرخ
 نەتەوایی وایلێکردن بەشیوەیەکی تووند پەییوەستبێ بە کەلتوری داخراوی
 پێشتریان و بە بنەماکانی خوێن و دەمارەو کە ئەو ھەستای رۆحی و مادی
 ئەو ناسیونالیزمانە بەرگەزەکانی شۆفیتیزم بارگای کردووە کە ئەم
 ھالەتەش لە بوونی خۆیدا بەرگەزەکانی تووندوتیژی و بەو پێش تیرۆری
 ھەلگرتووە، بۆیە ناھێت تەسەوری بوونی ناسیونالیزمی عەرەب و تورک و فارس
 بکێت لە دەرەوێ شۆفیتیت و لە دەرەوێ تووندوتیژی و لە دەرەوێ تاک
 رەھەندی و لە دەرەوێ بوونی پڕۆژە‌ی لەنێو بردنی ئەوانی دی غەیری خۆیان

به تاييه تي نه ته وه و نيتنيكه جياوازه كاني تر. نه م باري توندوتيزي و
 زه بپروژه نگ به كارهيتهاني ناسيوناليزمي نه ته وه سه رده سته كاني كوردستان و
 دامه زراوه حيزي و ده وله تيه كانيان كاريگري نيكه تيفي له سه ر كونه ستي
 كومه لايه تي كوردی بزو تنه وه كانيشي هه بووه وه كو به ره مي كاردانه وي
 نه وه ده ركه وتوون له پروي سياسته تو به رنامه و عه قل و كار كرنيشه وه. جگه له م
 جوړه تيرۆره له سنووي هه ره مي خيل و عه شيرت خويدا، جوړيكي تيريش له
 تيرۆر له نيوان خيل و عه شيرت ته كاندا هه بووه، نه م خيل يان عه شيرت
 هه وليداوه فلانه كه س له پشت وه له عه شيرت يان خياليكي تر تيرۆر بكات
 ته نانه ت زوري كات توله سه ندنه وه له نيوان خيل و عه شيرت ته كاندا له سه ر
 به رژه وه ندي مادي و مه عه وي خيل شيواني تيرۆري وه رگرتوه كاتي له
 پشت وه نه م خيل يان عه شيرت نه نداميكي بي گوناھي نه و خيل يان نه و
 عه شيرت تي تري كوشتوه به مه به ستي توله سه ندنه وه، كه واته ده توانين بليين
 پالنه ري خوين و ده مار كه بنه ماي سه ره كي جوړ و ميكانيزمي پيه وندي و
 ستراتيژي خيل و جگه له به ره مه پنهاني تاكه روانين و تاكه عه قل و تاكه
 بير كرنه وه، له گه ل خويده اژه تكررنه وي هه موو عه قل و روانين و
 بير كرنه وه به كي ده ره وي خويي هه لگرتوه و له سروشتي خويدا به ره مه پنه
 توندوتيزيه كه نه ويش له هه ناوي خويدا پرۆژه ي تيرۆري هه لگرتوه كه واته
 ده توانين بليين عه قلي به ره مه پنه تي تيرۆر له بنه رده شتيكي نامق نيبه به
 كومه لگاي كوردی و نه و بوجوونه ي كه پتي وايه تيرۆر شتيكي نامقيه به
 كومه لگاي كوردی ره نگ زۆر له جيگاي خويدا نه بيت، به لام ده توانين بليين
 تيرۆر له كومه لگاي كوردیدا نه بوته پرۆژه و سه رباري ناماده بووني عه قلي
 به ره مه پنه تي تيرۆر له م كومه لگايه دا به لام هيشتا نه م عه قليه ته له سه ر ناستي
 تاكه كه س ماوه ته وه ته نيا له م سالاني نوaida نه بيت كه به هوي په ره سه ندني
 گروپه توندروه تاينيبه كانه وه شيواني ريكرخروي وه رگرتوه.

نه‌گەر له قوناغی قسه‌کردن له‌سه‌ر بوونی جۆرتك له تیرۆر له دامه‌زراوی
 خه‌ڵو‌عه‌شیره‌تی کوردیدا بگوازیته‌وه بۆ قوناغی ده‌سه‌لاتی میرنشینه‌کان،
 ده‌بینین هه‌مان شیوه‌ی پێشتر عه‌قڵی به‌رهمه‌هیتی تووندوتیژی و به‌و پێیه‌ش
 عه‌قڵی به‌رهمه‌هیتی تیرۆر ناماده‌ بوونی هه‌بووه، به‌لام دیسان نه‌و عه‌ق‌له‌ له
 سنووری تاکه‌ که‌سه‌دا ماوه‌ته‌وه نه‌بۆته عه‌ق‌لێکی شمولی و پڕۆژه‌ی هه‌مه‌لایه‌نی
 تیرۆری هه‌بێت جۆری دووه‌می تووندو تیژی و به‌و پێیه‌ش تیرۆر له کوردستاندا
 نه‌وه‌یه که‌ کورد خۆی نه‌نجامی داوه، نه‌ویش ده‌بێت به‌ دوو ئاراسته‌وه،
 په‌کێکیان تووندوتیژی به‌کارهێنان و تیرۆرکردنی کاربه‌ده‌ستانی داگیرکه‌رانی
 کوردستانه که‌ نه‌مه‌ش تووندوتیژی شۆرشگێڕانه به‌رهمی هه‌تاوه‌و له روانگی
 کاری شۆرشگێڕیه‌وه ره‌وایه‌تی پێدراوه که‌ نه‌مه‌ش هه‌م که‌سانی سه‌ر
 به‌نه‌وه‌ی ده‌وله‌تی داگیرکه‌ری گرتۆته‌وه، هه‌ر سیخوپو نه‌لقه‌ له‌ گوێو
 پیاواتی خۆفرق‌شی کوردیشی گرتۆته‌وه. هه‌وله‌دانی کوشتنی پارێزگاری
 سلێمانی محهمه‌د نه‌مین نه‌حه‌م دو هه‌وله‌دانی کوشتنی پارێزگاری هه‌ولێر
 ئیبراهیم زه‌نگه‌نه‌و کوشتنی عوسمان محهمه‌د فایه‌ق و چه‌ندین کابیری دپنده‌ی
 به‌عس له‌ سالانی هه‌فتاکان و هه‌شتاکاندا له‌و جۆره‌ کوشتنه‌ن که‌ زه‌برو
 زه‌نگو تووندو تیژی شۆرشگێڕی له‌ پشتیانوه‌ بووه‌و به‌ روانینی ئێمه‌ی کورد
 وه‌کو نه‌ته‌وه نه‌وه کارێکی ره‌وا بووه. نه‌گه‌ر چی له‌په‌روی موقایه‌تییه‌وه کاری
 نادرۆست بووه.

ئاراسته‌ی دووه‌می تیرۆر له کوردستاندا تیرۆری ناوخۆیه که‌ نه‌هه‌یان
 به‌رهمی عه‌ق‌لی تاک ره‌هه‌ندو روانینی تاک ره‌هه‌ندو بپوا نه‌بوونه به‌ بوونی
 نه‌وی دی، نه‌وێک که‌ له‌گه‌ڵ مندا له‌بیروپۆچوون و لێکدانه‌وه‌دا جیاوازه، نه‌مه‌ش
 ترسناکترین شیوازی تیرۆره. پێشتر باسی هه‌وله‌دانی تیرۆرکردنی (مه‌ولانا
 خالیدی) نوێکه‌ره‌وه‌ی رێبازی نه‌قشبه‌ندی و تیرۆرکردنی (جه‌مال عیرافان و عارف
 سانیب)مان کرد که‌ کورد خۆی بکه‌ری نه‌نجامده‌ری نه‌و هه‌وله‌ تیرۆرسته‌یانه
 بووه. له‌دوای دروستبوونی حیزب له کوردستان و به‌تاییه‌ تیش دوای

سەرھەلدانی بزووتنه‌وه‌ی چه‌كدارى له‌باشورى كوردستاندا رووبه‌رى تيرۆرى كورد بۆ كورد فراوانتر بووه‌. له‌سالانى شه‌سته‌كاندا ع‌لى چه‌مدى ١٩٦٥ و نه‌حمه‌د ع‌بدوللا ١٩٦٧ و نه‌حمه‌د شىروانى ١٩٦٧ له‌ هه‌ولێرو ئىبراهيم سالح ژاژله‌يى و ع‌بدوللا شوقش كه‌ سه‌ربه‌ حىزى شىوعى بوو ١٩٦١ و حسىن فه‌ره‌ج به‌ره‌يى ١٩٦١ كه‌ شىوعى بوو له‌گه‌ل عوممه‌رى مام ع‌لى و نورى ورده‌واله‌ و عارفى حاجى چه‌سه‌نى كورتاندرو ١٩٦٢ دا تيرۆركراون نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ى كه‌ له‌ گوندى كانى ماسى ١٩٦٢ ژماره‌يه‌كى ديار له‌ كاديرو نه‌ندامانى حىزى شىوعى تيرۆركران له‌لایه‌ن هه‌ندى كاديرو به‌ناو پارتنى نه‌وكاته‌وه‌، دياره‌ هه‌لوپستى سه‌رۆك بارزانى له‌و كاته‌دا ناشكرا بووه‌ و له‌ به‌يانێكدا رايگه‌ياندرو كه‌ هه‌موو نه‌و بكوژانه‌ له‌ كوورته‌رين كاتدا به‌ په‌له‌ ره‌وانه‌ى سه‌ركرده‌يه‌تى بكړين بۆ سزادانیان. بێگومان سالانى شه‌سته‌كانى سه‌ده‌ى رابردو كه‌ له‌ باشورى كوردستان بليسه‌ى شوقش گه‌رمى كردبوو، له‌لایه‌ن سوپاى ده‌وله‌تى تۆتاليتارى داگیركه‌رى عىراقى به‌ ئاگرو ئاسن هه‌ولێ له‌ناوبرى كورد و وێرانكړنى وڵاته‌كه‌ى ده‌دا، له‌لایه‌كى تریشه‌وه‌ ناكۆكییه‌كانى نێو شوقش و بزووتنه‌وه‌كه‌ى سه‌رته‌نجامیش دابه‌شبوونى بزووتنه‌وه‌كه‌ له‌ شێوه‌يه‌كى تووندوتیژدا كه‌ نه‌نجام شه‌پى كوردو كوردی لێكه‌وه‌وه‌ له‌پاڵ نه‌و شه‌په‌شدا زه‌به‌رو زه‌نگو تووندوتیژى زۆر به‌كارهاتوو و تيرۆرى ناوخۆى لێكه‌وتۆته‌وه‌ هه‌رىكه‌ له‌بالی سه‌ركرده‌يه‌تى شوقش كه‌ بالی به‌هێزو بالاده‌ستبوو له‌ سه‌نگه‌رى گه‌لدا بوو، هه‌روه‌ها بالی مه‌كته‌بى سیاسیش كه‌ پالى دا به‌ رژیمی داگیركه‌ره‌وه‌ كه‌م تا زۆر كاری تيرۆریان له‌دێى كادىرانی به‌كتر به‌كارهێناوه‌. دياره‌ هه‌م دابه‌شبوونه‌كه‌ له‌و شێوه‌ تووندوتیژدا هه‌م ده‌ستدانه‌ چه‌ك له‌ به‌كتری هه‌م زه‌به‌رو زه‌نگو تووندوتیژى به‌كارهێنان به‌دێى به‌كتر به‌دێى لایه‌نگرانی به‌كتری به‌ره‌مى نه‌و عه‌قله‌ بارو بالاده‌سته‌يه‌ له‌ كه‌لتورى كوردیدا كه‌ ناتوانیت نه‌وى تر قبول بکات و هه‌ر ناڕاسته‌ بێركه‌نه‌وه‌ و لێكدانه‌وه‌يه‌كى جیاواز به‌ لێدان له‌خۆى ده‌زانیت و وه‌كو په‌رۆژه‌ى له‌نێوبرى

خۆی سه‌یری ده‌کات ئه‌وه‌ش ئه‌و زه‌مینه‌ کۆمه‌لایه‌تی و که‌لتوری و عه‌قلیه‌ به‌ که‌ کۆمه‌لگای کوردیدا تووندو تیژی و کێشه‌ به‌ره‌م ده‌نێت و زۆریه‌ی کات به‌ ته‌قینه‌وه‌ی چه‌کداری یان به‌ کوشتن کوتایی دیت. په‌شیوی ناجۆری نیو بزوتنه‌وه‌ی سیاسی کوردی له‌ سه‌ره‌تایه‌وه‌ تاکو ئێستاشی له‌گه‌لدا بێت به‌ره‌می ئه‌و عه‌قله‌ تا که‌ ره‌هه‌ندو شمولیه‌ به‌ که‌ ته‌نیا خۆی ده‌بینیت و هه‌موو شتیکی به‌پیتی مواسه‌فاتی خۆی ده‌وێت و جگه‌ له‌ خۆیشی هه‌موو ئه‌وانی تر ره‌نده‌کاته‌وه‌.

بێگومان قۆناغیکی تری میژووی کورد که‌ جێگای ململانیستی سیاسی و چه‌کداری و پێکدادانی ناوخوای نیوان کورد بووه‌ قۆناغی بۆای نسکۆی شوێشی ئه‌یلوله‌. ئه‌م قۆناغه‌ ترسناکترین قۆناغی میژوویی بزوتنه‌وه‌ی کوردیه‌ له‌ روانگی به‌ره‌روانی شه‌پو پێکدادانه‌ ناوخوایه‌کانه‌وه‌ به‌و پێیه‌ش له‌ روانگی به‌کارهێنانی زه‌برو زه‌نگو تووندوتیژی و تیرۆر کردن و نه‌نانه‌ت کوشتنی به‌ کۆمه‌له‌شه‌وه‌، به‌گشتی حیزبو رێکخراوه‌کانی کوردستان که‌ ئاماده‌بوونیان هه‌بووه‌ له‌ شاخ له‌ میژووی تووندوتیژی ده‌ به‌شداریبون به‌لام هه‌ریه‌که‌ به‌پیتی قه‌باره‌ی ئاماده‌بوونی و دیاره‌ سروشتی تووندوتیژی و شیوازی پیاوه‌کردنیشی له‌ حیزبیکه‌وه‌ بۆ حیزبیکێ تر جیاوازی هه‌بووه‌ و هه‌ر به‌و پێیه‌ش له‌ کوشتن و برین و نه‌نانه‌ت تیرۆرکردنیشدا جیاوازیان هه‌بووه‌. ئه‌و حیزبه‌ی که‌ تمووحی تاکه‌ره‌وانه‌ی زیاتر بووه‌ بۆ به‌لاوه‌نانی ئه‌وانی تر بۆ سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی خۆی به‌ته‌نیا زیاتر هه‌ولیداوه‌ له‌ پێگای چه‌که‌وه‌ ئه‌و تمووحی خۆی به‌سه‌پێنێت. ئه‌و حیزبه‌ی که‌ نه‌یتوانیوه‌ په‌یوه‌ستبوونی خۆی به‌ کۆمه‌لگای کوردیه‌وه‌ گرێ بدات و ره‌گو ریشه‌یه‌کی به‌هێزو پته‌وی له‌نیو بنیادی کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لگای کوردیدا نه‌بووه‌، زیاتر هه‌ولیداوه‌ له‌ پێگای زه‌برو زه‌نگو تووندوتیژی وه‌ بوونی خۆی به‌سه‌پێنێت. به‌لام له‌ پال ئه‌م حااله‌ته‌شدا له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا جوړیک له‌ گیانی لێبۆرده‌یی و دوورکه‌وتنه‌وه‌ له‌ گیانی تۆله‌ سه‌ندنه‌وه‌ ئاماده‌بوونی هه‌یه‌، ده‌توانین به‌رزترین نمونه‌ی لێبۆردن له‌ میژووی بزوتنه‌وه‌ی کوردیدا

به گشتی و له ناستی سه رکردایه تیدا لای بارزانی نه مر ببیننه وه، به تاییه تی
 له کاتی رنکه و تننامه ی نازاردا که بارزانی و بزوتنه وه ی کوردایه تی له وپه پی
 هیزدا بوون، به لام نه وه کو سه رکرده یه کی لیبور دو که بر وای به تووندوتیژی و
 به زه برو زه نگو به تۆله کردنه وه نه بوو له هه موو نه یاره کانی پیشتری بوو.
 بیکومان له سه ره لدا نه وه ی شوپشدا له دوا ی شکستی سالی (۱۹۷۵) دیسان
 تووندوتیژی و زه برو زه نگو تیرویش به کارهاتوو، نه مهش به گویره ی
 کومه لگای کوردی و حیزبو رنکخراوه کانیشی شتیکی غه رب نییه چونکه له
 کومه لگایه کی داخراوی وه کو کومه لگای کوردیدا که حیزبو رنکخراوه کانیش
 به ره می به ره سه ندنی کومه لایه تی کومه لگای کوردین ناساییه نه و کارانه
 روویدنه ماده م هیشتا عه قلی په کتر قبولکردن بالاده ست نه بووه، به لام ده بی
 سه ریاری بوونی تووندوتیژی و تیرویش نییه ناماژه بق نه وه بکه یین که تیرو
 له عه قلی سیاسی کوردی و له نه خلاق کومه لایه تی کوردیدا نه بوته پرۆده و
 کارنکی به رنامه بق دا پۆژا و نیب یان نه بوته به ره می نایدیق لۆزیایه کی
 بالاده ست.

سەرئەنجام:

لە ئە نجامی ئەم توێژینهوهیهدا

دهگهینه چه ند ئە نجامیک:

۱- لەسەرچەم کۆمه لگا داخراوو دواکه وتوووه کاندای فرە دهنگی و فرە رهنگی و فرە رێکخستن و فرە حیزبی به ئاسانی دروست نابێت، ئەگەر دروستیش بوو ئەوا به بنیادی پێکهاتن و له بهرنامه و کارکردندا هاوشتیوه ده بن ئەمەش ئەوه دهگهینه نیت که له م جۆره کۆمه لگایانه دا یه ک عه قلی بالاده ست و یه ک روانین کار ده کات. که ئەویش هه موو ده ره وه ی خۆی ره تده کاته وه.

۲- ده سه لات به گشتی موماره سه ی جۆرێک له تووندوتیژی ده کات که ئەو موماره سه کردنه ش به پیتی سیسته مه سیاسیه کان ده گۆرێت. له سیسته می دیموکراتیدا موماره سه ی ده سه لات به شتیوه یه کی کراوه و ئالوگۆرپانه و هاوچه رخانه ده کرێت چونکه ئالوگۆرپکردنی ده سه لات هیه، به لام له سیسته می سیاسی داخراوو تاک ره هه نددا ده سه لات بق پاراستنی خۆی زیاتر تووندوتیژی به کاردێنی که زۆر جار ده کاته ئاستی پاکتاوی ره گه زی و پاکتاوی هه موو بۆچوونه جیاوازه کان ئەوه ش هه ندی جار تیرۆر به ره م دینی، که ده شی به تیرۆری ده ولت ناویبریت یان راسته وخۆ به رامبه ر به ده نگو ره نگو بۆچوون و عه قلو ئایین و نیتیکه جیاوازه کان به کاری ده هی نیت.

۳- له کۆمه لگای کوردیدا عه قلی به ره مه یینی تووندوتیژی و بهو پیه ش عه قلی به ره مه یینی تیرۆریش ناماده بوونی هیه، به لام ئەو عه قله نه ییتوانیوه مه سه له ی تیرۆر بکات به پرۆژه، هه ر بۆیه عه قلی تیرۆر له سه ر ئاستی سیاسی و کۆمه لایه تی کوردی له شتیوه ی کاری تاکه که سدا ماوته وه.

۴- تیۆر له شیوهی ریکخراو کاری گروپ و دهستی تیۆریستیدا له کۆمه‌لگای کوردیدا ره‌گو ریشه‌و بوونی میژووبانی نییه، نه‌وه‌ی له‌م سالانه‌ی دواییدا ده‌بینریت له‌ شیوه‌ی کاری گروپ و دهستی ریکخراویدا به‌ره‌می عه‌قل و که‌لتوری کوردی نییه‌و له‌ ده‌روه‌ گه‌یشته‌ کوردستان.

۵- تیۆر له‌ زه‌مینه‌ی عه‌ق‌لی و که‌لتوری کوردیدا ناتوانیت ره‌گو ریشه‌ دابکوتیت چونکه‌ زه‌مینه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و نه‌خلاق‌ی و که‌لتوری کوردی ئاماده‌یی نه‌وه‌ی تیدا نییه‌ که‌ تیۆری ریکخراو له‌ شیوه‌ی پرۆژه‌دا تیایدا سه‌ر هه‌ل‌ب‌دا.

۶- له‌ گه‌ل گۆپانی، کۆمه‌لگای کوردی له‌ عه‌قل و کاری تاکه‌ که‌سییه‌وه‌ بۆ عه‌قل و کاری دامه‌زاه‌و‌یی و چه‌سپاندنی عه‌داله‌تی کۆمه‌لایه‌تی و جیگه‌ری‌بوونی چه‌مکی هاوولاتی بووندا ب‌ه‌ماکانی تووندو تیز‌ی لاواز ده‌بن و به‌و پێیه‌ش زه‌مینه‌ی تیۆر و په‌ره‌سەندنی عه‌ق‌لی به‌ره‌مه‌یت‌ی تیۆر لاواز ده‌بیت.

لێ‌روه‌ه‌ بۆمان ده‌رده‌که‌و‌یت سه‌ریاری بوونی ئاستیکی لاواز له‌ گیانی لێ‌بووده‌یی له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا به‌لام لێ‌بووده‌یی وه‌کو چه‌مکێک رووبه‌ریکی ته‌سکی هه‌یه‌ له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا و نه‌و رووبه‌ره‌ش له‌ گه‌ل دروستبوونی حیزبی کوردیدا له‌ چاره‌کی بووه‌منی سه‌ده‌ی رابردو به‌دواوه‌ ته‌سک‌تر بووه‌ته‌وه‌ چونکه‌ به‌گشتی حیزبی کوردی چ له‌رووی بنیادی پێکهاتن و چ له‌رووی شیوازی کارکردن و به‌نامه‌و ستراتیژیه‌و تیکه‌لاویکن له‌ دامه‌زوا‌ی خێل یان باشت‌ر بلێن جیگه‌روه‌ی دامه‌زوا‌ی خێل، له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ بریتین له‌ حیزبی شمولی ستالینی واته‌ یه‌ک روانین و یه‌ک بینین و یه‌ک به‌نامه‌و ستراتیژیان هه‌یه‌ که‌ نه‌و‌یش خۆ به‌ ره‌ها زانین و به‌و پێیه‌ش ره‌ت‌کرنه‌وه‌ی هه‌موو روانین و بۆچوون و به‌نامه‌و ئایدیاو ستراتیژو ته‌نانه‌ت که‌سیک‌شه‌ که‌ له‌ ده‌روه‌ی دامه‌زوا‌ه‌کی نه‌و بێت. گوته‌ری حیزبی کوردی له‌سه‌ر ب‌ه‌مای نه‌م تیۆرانییه‌ به‌ره‌م هاتووه‌ بۆیه‌ گوته‌ریکه‌ له‌ پێناوی نه‌وه‌ی که‌ ته‌نیا خۆی هه‌بیت ده‌بێ هه‌موو نه‌وانه‌ی ده‌روه‌ی خۆی به‌سپێته‌وه‌، نه‌مه‌ش ده‌یکاته‌ گوته‌ریکی بارگاری کراو به‌تووندو تیز‌ی. گوته‌ریکه‌ ناتوانیت دان به‌ هه‌چ

بوونیتکدا بنیت له دهروهه ی خوی. هر نه مهش وایکړدوه که میژووی
 تو مارکراوی کورد هر له په یوه ندی خیلایه تی و دامه زانندی میرنشینه کان و
 حیزی کوردی و بزوتنه وه کان و دهسه لاته نیداریه کانی نه مری واقیعه وه له
 شیخ مه حموده و بق کوماری مهاباد و بق حکومتی هریمی کوردستان،
 میژوویه کی بارگای کرا و بیت به تووندو تیژی، به ه و لدان بق له نیوبردن
 ه موو دزه کان، به سرینه وهی ه موو نه یاره کان، به پیکانه دان به دروستیوونی
 فه زایه ک بق فورمه له بوونی چه مکی هاوولاتی بوون. هر وه ک له م واقیعه دا هر
 نه یاری و توپوزسیون بوونیک یان هر داواکردنی مافیک وه کو جوریک له تاوان
 له لایه ن عه قلی دهسه لاتی کوردییه وه سهیر بکریت، گوتاری نډ ستای کوردی
 گوتاریکی بارگای کراوه به ۰۵ خو توخم و ره گه زه کانی هر گوت. ینکی شمولى
 دلخوا، دیاره ه موو گوتاریکی شمولىش بارگای کراوه به تووندو تیژی و
 جوریک له پرورده ی له نیوبردن ه موو نه وانه ی له دهروهه ی نه ودان له سه ر
 ناستی روانچ و بیرکړنه وه و نایدیولوی حیزب و کومه لگا و تاکه که سیش،
 نه مهش حاله تیکه روویه ریکی هیجگار فراوانی له کومه لگای کوردی
 داگیرکړدوه و خودی کومه لگاش به ره مه پنی نه م که لتوره و نه م گوتاره
 داخراوه یه .

سەرچاوهكانی كه لتوری داخراو

سەرچاوهكان/

1- David sugarman – Legality, Ideology and The State – London -1983.

2- cemmer, D. The prison community. New York – 1990.

٣- أدونيس العكرة - الإرهاب السياسي - بيروت دار الطليعة - ١٩٨٣.

4- Amnesty International – Iraqi Kurds – Human Rights Violations in Iraq – (New York Amnesty International 1990).

5- Macdwall – A modern History of Kurds – London – New York -2000.

٥- الدكتور علي الوردي - دراسة في طبيعة المجتمع العراقي - المكتبة الحيدرية - الطبعة الثانية - ١٩٩٨.

٦- نادر نينقسار - نيتنق نه ته وايه تي كوردی - و. عهتا قه ره داغی - سلیمانی ٢٠٠٤ل ٧٨.

٧- د. علي حرب - الممنوع و الممتنع - المركز الثقافي العربي - ١٩٩٥.

به رهه مه چاپکراوه کانی نووسەر:

* نووسین:

- ۱- قورمه له نه بوونی گوتاری کوردی / هیلسنکی ۱۹۹۵.
- ۲- ستراتیزو که سیتی نه تهوهیی کوردی - سلیمانی ۱۹۹۸.
- ۳- چه مکی دهوله تو بزوینه ری میژوو له کومه لگای کوردیدا - سلیمانی ۱۹۹۹.
- ۴- کاریگری که لتوری نه وان له سه کورد - سلیمانی ۲۰۰۱.
- ۵- کومه لگای کوردی و په ره سه ندنی ناسروشتی - سلیمانی ۲۰۰۱.
- ۶- سلیمانی زه مینه ی ملعلانی ته سه وف - سلیمانی ۲۰۰۳.
- ۷- خه ونی سه ره خویی له واقعیکی ناجیگیردا - سلیمانی ۲۰۰۵.
- ۸- گوزان و گه پان به دوا یه قیندا سلیمانی ۱۹۹۹.
- ۹- گه پان به دوا ی ناسنامه دا - سلیمانی ۲۰۰۱.
- ۱۰- گه پان به دوا ی بووندا - سلیمانی ۲۰۰۲.
- ۱۱- گه پانه وه له خه یاله وه بق واقع - سلیمانی ۲۰۰۴.
- ۱۲- گه پان به دوا ی ماناکانی شیعردا - ۲۰۰۶.

* وەرگیران:

- ۱۳- ریبازه کانی ره خه - کتییی یه که م - سلیمانی ۲۰۰۲.
- ۱۴- ریبازه کاتنی ره خه - کتییی دوو م - سلیمانی ۲۰۰۷.
- ۱۵- په ره سه ندنی دانیش توانی سلیمانی - ۲۰۰۰.
- ۱۶- ئیتنق نه ته وایه تی کوردی - سلیمانی ۲۰۰۴.
- ۱۷- تارماییه کان - سلیمانی - ۲۰۰۵.
- ۱۸- جیو پوله تیکی نوئی تورکیا - سلیمانی ۲۰۰۶.

ئامادەيە بۇ چاپ:

- ۱- ھەقتازايى گەرانەو.
- ۲- رەگ و ريشەي كورد.
- ۳- گوتارى ناسيوناليزمى كوردى - بەرگى دووم.

